

ISSN 2616-406X

Національний університет «Одеська юридична академія»
Південно-український центр гендерних проблем

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований в 1997 р.

Випуск 76

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

ISSN 2616-406X

National University "Odesa Law Academy"
South-Ukrainian Centre of Gender Problems

ACTUAL PROBLEMS OF POLITICS

COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS

Founded in 1997

Issue 76

Publishing house
«Helvetica»
2025

Засновники:

Національний університет «Одеська юридична академія»,
Південно-український центр гендерних проблем

Головний редактор:

Кормич Людмила Іванівна, доктор історичних наук, професор, академік УАПН, завідувач кафедри політичних теорій, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, Заслужений діяч науки і техніки України, Researcher ID D-8560-2019, orcid.org/0000-0002-6417-8620.

Виконавчий редактор:

Краснопольська Тетяна Миколаївна, кандидат політичних наук, доцент, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0001-5936-5889.

Голова редакційної ради:

Ківалов Сергій Васильович, доктор юридичних наук, професор, Президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік НАПрН України, академік НАПН України, Заслужений юрист України, Одеса, Україна, ResearcherID AAG-7107-2019, orcid.org/0000-0002-4651-1805.

Члени редакційної колегії:

Аверочкина Тетяна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії кафедри морського та митного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, ResearcherID - L-6668-2018, orcid.org/0000-0003-0652-7658;

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, Заслужений юрист України, ResearcherID - F-1141-2019, orcid.org/0000-0003-0497-6759;

Вітман Костянтин Миколайович, доктор політичних наук, професор, Директор центру підготовки магістрів публічної служби та професійних суддів Національного університету «Одеська юридична академія», Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, Заслужений працівник освіти України, orcid.org/0000-0003-3586-9614;

Коваль Ігор Миколайович, доктор політичних наук, професор, академік УАПН, секретар Одеської міської ради, Одеса, Україна, Заслужений діяч науки і техніки України, orcid.org/0000-0002-3192-5044;

Кормич Борис Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри морського та митного права Національного університету «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, Заслужений юрист України, Researcher ID K-5883-2018, orcid.org/0000-0001-5948-5944;

Мамонтова Елла Вікторівна, доктор політичних наук, професор, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0003-2761-8217;

Наумкіна Світлана Михайлівна, доктор політичних наук, професор, академік УАПН, завідувач кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Одеса, Україна, orcid.org/0000-0002-2268-5181;

Сіленко Алла Олексіївна, доктор політичних наук, професор, академік УАПН, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет, orcid.org/0000-0001-9420-0019;

Федотов Олексій Павлович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри морського та митного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, orcid.org/0000-0001-7659-3023;

Харитонов Євген Олегович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна, Заслужений діяч науки і техніки України, orcid.org/0000-0001-5521-0839;

Щедрова Галина Петрівна, доктор політичних наук, професор, член-кореспондент УАПН, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет ім. Альфреда Нобеля, Дніпро, Україна, orcid.org/0000-0003-1884-0799;

Arkadiusz Adamczyk, габілітований доктор гуманітарних наук, професор, Університет імені Яна Кухановського в Кельце, Польща, orcid.org/0000-0003-0561-0230;

Dudinsky Vladislav, доктор філософії, професор, Пряшівський університет у Пряшеві, Словацька Республіка; Mirica Stefania-Cristina, доктор філософії, Університет «Dunarea de Jos», м. Галац, Румунія.

Збірник «Актуальні проблеми політики» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі політичних та юридичних наук (052 «Політологія», 081 «Право») на підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1).

Збірник входить до наукометричних баз: Index Copernicus (Республіка Польща); Google Scholar; Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky; eNUOLAIR – репозитарій Національного університету «Одеська юридична академія».

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Зареєстровано Нацрадою України з питань телебачення і радіомовлення, Рішення від 27.07.2023 № 614, Ідентифікатор R30-01103

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Громадська організація «Південноукраїнський центр гендерних проблем» (вул. Академічна, буд. 2, каб. 404, м. Одеса, 65009, tata_kras@ukr.net, тел. +38 (050) 164 53 79).

Founders:

National University "Odesa Law Academy",
South-Ukrainian Centre of Gender Problems

Editor-In-Chief:

Kormych Liudmyla, Doctor of History, Professor, Academician of UAPS, Head of Department of Political Theories, National University "Odessa Law Academy", Researcher ID D-8560-2019, orcid.org/0000-0002-6417-8620.

Assistant Editor:

Krasnopol'skaya Tatyana, PhD in Political Science, Docent, Associate Professor of Department of Political Theories, National University "Odessa Law Academy", orcid.org/0000-0001-5936-5889.

Head of Editorial Council:

Kivalov Sergiy, Doctor of Law, Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Academician of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, President of National University "Odessa Law Academy", ResearcherID - AAG-7107-2019, orcid.org/0000-0002-4651-1805.

Editorial Board Members:

Averochkina Tetyana, Doctor of Law, Senior Research Worker, Professor, Head of the Laboratory, Department of Maritime and Customs Law, National University "Odessa Law Academy", ResearcherID L-6668-2018, orcid.org/0000-0003-0652-7658;

Afanasieva Mariana, Doctor of Law, Professor, Department of Constitutional Law, National University "Odessa Law Academy", ResearcherID - F-1141-2019, orcid.org/0000-0003-0497-6759;

Witman Konstantin, Doctor of Political Science, Professor, Professor of the Department, Dean of the Graduate School of Public Service, National University "Odessa Law Academy" orcid.org/0000-0003-3586-9614;

Koval Ihor, Doctor of Political Sciences, Professor, Academician of UAPS, Secretary at Odesa City Council, orcid.org/0000-0002-3192-5044;

Kormych Borys, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Maritime and Customs Law of National University "Odessa Law Academy", Researcher ID K-5883-2018, orcid.org/0000-0001-5948-5944;

Mamontova Ella, Doctor of Political Sciences, Professor, Professor of Department of Political Theories of National University "Odessa Law Academy", orcid.org/0000-0003-2761-8217;

Naumkina Svitlana, Doctor of Political Sciences, Professor, Academician of UAPS, Head of Department of Political Sciences and Law, K.D. Ushynskii South-Ukrainian National Pedagogical University orcid.org/0000-0002-2268-5181;

Silenko Alla, Doctor of Political Sciences, Professor, Academician of UAPS, Professor at the Department of Philosophy, History and Political Science, Odesa National Economic University, orcid.org/0000-0001-9420-0019;

Fedotov Oleksii, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Maritime and Customs Law of National University "Odessa Law Academy", orcid.org/0000-0001-7659-3023;

Kharytonov Evhen, Doctor of Law, Professor, Head of Department of Civil Law, National University "Odessa Law Academy", orcid.org/0000-0001-5521-0839;

Shchedrova Halina, Doctor of Political Sciences, Professor, Head of Department of Political Science and International Relations, Alfred Nobel University (Dnipro), orcid.org/0000-0003-1884-0799;

Arkadiusz Adamczyk, Doctor Hab. (Social Sciences), Professor, Jan Kochanowski University, Kielce, Poland, orcid.org/0000-0003-0561-0230;

Dudinsky Vladislav, PhD, Professor, University of Presov, Slovak Republic;

Mirica Stefania-Cristina, PhD, "Dunarea de Jos" University of Galati, Romania;

"Actual problems of politics" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category "B" in the field of political and legal sciences (052 "Political Science", 081 "Law") based on the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 of 17.03.2020 (Annex 1).

Is included in the: Index Copernicus (Poland); Google Scholar; ScientificPeriodicals in National Library of Ukraine Vernadskyi, Scientific Periodicals of Ukraine; eNUOLAIR – the repository of the National University "Odesa Law Academy".

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Registered by the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine, Decision of 27/07/2023 No. 614, Identifier R30-01103

*Media entity – South Ukrainian Center for Gender Issues
(Akademichna str., 2, room 404, Odesa, 65009, tata_kras@ukr.net, tel. +38 (050) 164 53 79).*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

УДК [342. 95:343. 54] (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.1>

О. О. Дмитришин

orcid.org/0009-0005-6264-8157

ад'юнкта кафедри адміністративного права

та поліцейської діяльності

Навчально-наукового інституту з підготовки фахівців

для підрозділів кримінальної поліції

Львівського державного університету внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Постановка проблеми та її актуальність. Захист дітей, забезпечення їхнього повноцінного розвитку – проблема національного значення, яка повинна розглядатися й розв'язуватися в різних контекстах: історичному, соціологічному, культурологічному, демографічному, педагогічному та, безумовно, юридичному. Мова йде про закріплення певними законами й іншими нормативно-правовими актами чітко визначених правил, норм, стандартів і вимог щодо взаємодії та координації дій між підрозділами поліції при реагуванні на факти домашнього насильства щодо дитини або у присутності дитини (Дмитришин, 2023, с. 83).

В Україні важливу роль у боротьбі з домашнім насильством відіграє Національна поліція. Вона реагує на виклики, здійснює превентивну роботу та допомагає жертвам захистити свої права, зокрема через винесення термінових заборонних приписів щодо кривдників. Національна поліція виступає гарантом безпеки, тому питання запобігання та протидії домашньому насильству щодо дитини в Україні є актуальним (Клейман, 2024, с. 242).

Слід звернути увагу, як зазначає Грубина А., «щодо статистики Департаменту превентивної діяльності опублікованої за дорученням Національної поліції України щодо домашнього насильства за 2020-2024 роки, а саме: 2020 рік – 208 784 звернень, з них 182 088 – жінки, і 3 433 – діти; 2021 рік – 325 599 звернень, з них 58 856 – жінки, і 8 842 – діти; 2022 рік – 244 381 звернення, з них 52 189 – жінки, і 7 466 – діти; 2023 рік – 291 428 звернень, з них 222 878 – жінки, і 9 194 – діти; 2024 рік – 195 174 звернень, з них 151 716 – жінки, і 6 545 – діти.

В свою чергу Opendatabot за 2024 показали, що в кожному третьому випадку від домашнього насильства стали страждати літні люди та діти. І кількість звернень зростає у періоди свят» (Грубина, 2025).

Поліція виступає не лише органом реагування, а й гарантом безпеки жертв, тому ефективність її дій напряму впливає на рівень захищеності постраждалих. У зв'язку з цим, питання запобігання та протидії домашньому насильству відносно дитини в Україні є надзвичайно актуальним, особливо в умовах зростання соціальної напруги, викликаній війною, економічними труднощами та масовим переміщенням населення.

Мета написання статті. Ця стаття присвячена дослідженню ролі органів Національної поліції в запобіганні та протидії домашньому насильству щодо дитини. Визначення кола уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо запобігання та протидії домашньому насильству, визначення місця в системі суб'єктів протидії домашньому насильству щодо дитини та окреслення видів повноважень.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» Національна поліція України в особі її уповноважених органів та підрозділів є категорією суб'єктів, які називають «іншими органами та установами, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», 2017). Визначення Національної поліції України (далі – поліція) наведено Законом України «Про Національну поліцію» під яким слід розуміти центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку (Закон України «Про Національну поліцію», 2015, ст. 1). Мороз О.Б., Хатнюк Ю.А. зазначають, що «до уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо запобігання та протидії домашньому насильству можна віднести:

- дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади;
- поліцейських ювенальної превенції;
- підрозділи патрульної поліції та групи реагування патрульної поліції;
- підрозділи слідства та дізнання;

– сектори протидії домашньому насильству та мобільні групи реагування на факти вчинення домашнього насильства» (Мороз, Хатнюк, 2023, С. 517). Мінченко С.І., Дмитращук О.С. в своєму дослідженні, визначаючи основні повноваження підрозділів Національної поліції, зазначили, що на неї також покладаються такі спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, як терміновий заборонний припис стосовно кривдника (виноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України строком до 10 діб у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства); взяття кривдника на профілактичний облік уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України та проведення з ним профілактичної роботи. Однак, автори відразу відзначають проблему, яка полягає у питанні, як саме Національна поліція має здійснювати всі заходи із запобігання та протидії домашнього насильства, адже не кожна жінка (тим більше у певних випадках – чоловік), що потерпають від домашнього насильства, будуть згодні про це заявити до правоохоронних органів, що відображається у статистичних даних щодо офіційно зареєстрованих фактів домашнього насильства (Мінченко, Дмитращук, 2017, С. 107).

Біленко П. у своїй праці зазначає, що відсутній чіткий перелік уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, які вживають заходів для запобігання досліджуваному явищу. Однак в історіографії до таких відносять: патрульну поліцію; підрозділи ювенальної превенції; службу дільничних офіцерів поліції та поліцейські офіцери громади (Біленко, 2019, С. 159). На думку Довгунь К.В., уповноважені представники поліції можуть протидіяти аналізованому негативному соціальному вищу шляхом його попередження, припинення, здійснення адміністративно-юрисдикційної діяльності щодо кривдників, ухвалення термінових заборонних приписів, шляхом складання протоколів про адміністративні правопорушення, застосовуючи при цьому засоби адміністративного примусу відповідно до законодавства (Довгунь, 2019, С. 107).

Клейман М.Й. до уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо запобігання та протидії домашньому насильству слід віднести підрозділи «102» та чергову службу. Повноваження вказаних підрозділів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству закріплені в наказі МВС України «Про затвердження інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» від 27 квітня 2020 року № 357. Так, підрозділи «102» відповідають за прийняття заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, а чергова служба – за своєчасне реагування нарядів поліції на випадки домашнього насильства (Клейман, 2024, С. 243).

При цьому під час організації реагування відомча нормативно-правова база органів поліції не повною мірою враховує Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою КМУ від 22 серпня 2018 р. в частині порядку реагування під час надходження заяви чи повідомлення про вчинення насильства, викладені у пунктах 36, 37 вказаного Порядку.

Так, в Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС від 27.04.2020 № 357 (Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, 2020), на нашу думку наразі відсутній чіткий алгоритм дій для працівників чергової служби у випадках надходження повідомлень або заяв про вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі. Така прогалина у нормативному регулюванні ускладнює своєчасне та ефективне реагування на відповідні ситуації, що може призводити до зниження рівня захисту постраждалих осіб та недотримання принципів оперативності, передбачених законодавством у сфері запобігання та протидії насильству.

Пункт 36 вказаного Порядку передбачає, що у разі звернення до уповноваженого підрозділу органу Національної поліції особи, яка заявляє, що постраждала від насильства, посадова особа такого органу:

2) для організації надання медичної допомоги постраждалій особі (у разі потреби) залежно від її стану викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги або інформує відповідний заклад охорони здоров'я;

3) для невідкладного надання психологічної допомоги інформує відповідний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центр соціально-психологічної допомоги, притулок для постраждалих осіб або мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги постраждалим особам (у тому числі шляхом виклику психолога), у разі потреби направляє її до притулку для постраждалих осіб або іншого закладу, що надає послугу притулку;

4) у разі, якщо постраждалою від насильства або кривдником є дитина, або постраждала особа звернулася разом із дитиною не пізніше однієї доби, інформує відповідну службу у справах дітей за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти;

7) у разі, якщо постраждалою від насильства особою або кривдником є недієздатна особа або особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вживає заходів для належного реагування поліцейських на факт насильства та його припинення.

До виїзду на місце події можуть залучатися представники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, фахівці із соціальної роботи.

Відповідно до пункту 37 Порядку у разі звернення до уповноваженого підрозділу органу Національної поліції особи, яка заявляє про факт насильства стосовно іншої особи, або надходження інформації від інших суб'єктів щодо отримання заяви чи повідомлення про вчинення насильства посадова особа цього органу:

- приймає письмове повідомлення;

- вживає заходів для належного реагування уповноваженого підрозділу органу Національної поліції на факт насильства та його припинення. До відвідування місця події можуть залучатися представники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, фахівці із соціальної роботи; – у разі підтвердження факту насильства вживає інших заходів стосовно постраждалої особи та кривдника відповідно до пункту 36 Порядку.

Заходи, передбачені цим пунктом, здійснюються також у разі виявлення уповноваженим підрозділом органу Національної поліції фактів насильства.

Враховуючи положення пунктів 36, 37 Положення (постанова КМУ: Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, 2018) ми підтримуємо думку Нечитайло Б. В., що мають бути запропоновані зміни до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС від 27.04.2020 № 357 (Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, 2020).

Алгоритм орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби (додаток 1 до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС від 27.04.2020 № 357) доповнити пунктом:

«Домашнє насильство і насильство за ознакою статі»

1. Зареєструвати повідомлення в установленому порядку;
2. Направити на місце події СОГ та інші наряди поліції;
3. Негайно доповісти начальникові органу (підрозділу) поліції, його заступникам (відповідно до розподілу функціональних обов'язків), відповідальному органу (підрозділу) поліції (начальнику СРПП).

4. Для організації надання медичної допомоги постраждалій особі (у разі потреби) залежно від її стану викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги або інформувати відповідний заклад охорони здоров'я;

5. Для невідкладного надання психологічної допомоги інформувати відповідний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центр соціально-психологічної допомоги, притулок для постраждалих осіб або мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги постраждалим особам (у тому числі шляхом виклику психолога);

6. У разі, якщо постраждалою від насильства або кривдником є дитина, або постраждала особа звернулася разом із дитиною, інформувати відповідну службу у справах дітей за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти;

7. У разі, якщо постраждалою від насильства особою або кривдником є недієздатна особа або особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вживати заходів для організації належного реагування поліцейських на факт насильства та його припинення. Про подію повідомляти представників центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, фахівці із соціальної роботи.

8. У разі звернення особи, яка заявляє про факт насильства стосовно іншої особи, або надходження інформації від інших суб'єктів щодо отримання заяви чи повідомлення про вчинення насильства вживати заходів для належного реагування на факт насильства та його припинення. До відвідування місця події повідомляти представників центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, фахівців із соціальної роботи (Нечитайло, 2020, С. 137).

Якщо розглядати Національну поліцію як гаранта захисту від домашнього насильства, то М. Ю. Клейман розглядає:

Національну поліцію як перший механізм захисту. У більшості випадків саме поліція стає першим органом, до якого звертаються жертви домашнього насильства.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству можливо віднести (Клейман, 2024, с. 243):

- 1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них;

- 2) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою

статі, сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією Російської Федерації проти України, протидії торгівлі людьми та з питань захисту прав дитини, вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків затверджених у Наказі «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства» затвердженого Міністерство соціальної політики України та Міністерство внутрішніх справ України від 13.03.2019 р. № 369/180, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України;

- 3) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

4) винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;

5) взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством тощо (Клейман, 2024, С. 243).

Поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи.

2. Національна поліція як інструмент запобігання та боротьби з домашнім насильством. Міністерство внутрішніх справ та Національна поліція України постійно працюють над посиленням своїх спроможностей у запобіганні та протидії домашньому насильству.

Щодо мобільних груп реагування на факти вчинення домашнього насильства, то ці мобільні групи спеціалізуються на оперативному реагуванні саме на факти домашнього насильства. Співробітники мають повноваження вживати відповідні заходи відносно кривдників, зокрема складати протоколи про адміністративне правопорушення, ставити на превентивні обліки поліції, виносити термінові заборонні приписи тощо. Поліцейські, які входять до складу груп реагування, пройшли відповідне навчання. До складу груп входять: дільничні офіцери, ювенальна превенція і патрульні поліцейські. Члени таких груп реагування попередньо проходять спеціалізоване навчання та конкурсний відбір.

Слід зазначити, що спеціалізовані мобільні групи поліції відіграють важливу роль у реагуванні на випадки домашнього насильства, а також проводять профілактичну роботу з особами, які вчиняють таке насильство. Водночас важливо наголосити, що залучення цих груп до виконання завдань, які не належать до їхньої компетенції, є неприпустимим.

У зв'язку з початком повномасштабної агресії російської федерації проти України у 2022 році, за ініціативою Міністерства внутрішніх справ були створені спеціальні мобільні групи поліції, метою яких є виявлення злочинів, пов'язаних із посяганням на статеву свободу та недоторканість, скоєних військовослужбовцями держави-агресора. До складу таких груп увійшли фахівці, які вже мали досвід роботи з потерпілими від домашнього насильства й насильства за ознакою статі – зокрема, ювенальні поліцейські, слідчі, а також психологи соціальних служб і їх робота відбувається за такими напрямками (Клейман, 2024, С. 245):

1. Взаємодія у сфері протидії насильству проводиться відповідно до п.30 Порядку («Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658) на основі наступних завдань у сфері протидії насильству, а саме:

- ефективне виявлення та узгоджене реагування на факти вчинення насильства з урахуванням результатів оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі, своєчасне взаємне інформування суб'єктів та направлення постраждалої особи до служб підтримки постраждалих осіб;

- взаємне інформування про факти насильства у випадках, передбачених Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Порядком, проводиться не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмовим підтвердженням, а після запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі – шляхом внесення інформації до нього;

- дієва допомога і захист постраждалих осіб, забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної насильством, з урахуванням віку, стану здоров'я, статі, релігійних переконань, етнічного походження, спеціальних потреб таких осіб.

Допомога постраждалим особам надається за місцем звернення і не повинна залежати від факту звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному, адміністративному або цивільному провадженні;

- належне розслідування фактів насильства, своєчасне та ефективне вжиття щодо кривдника спеціальних заходів у сфері протидії насильству та контроль за їх виконанням, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їх поведінки (постанова КМУ: Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, 2018).

2. Контроль за повторними випадками насильства – ведення Реєстру відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» від 20.03.2019 р. № 234. Метою формування та ведення Реєстру є: захист життєво важливих інтересів постраждалих осіб, зокрема дітей; запобігання повторним випадкам насильства; забезпечення здійснення заходів у сфері запобігання та протидії насильству тощо.

3. Притягнення кривдника до відповідальності та зміна його насильницької поведінки є важливими елементами у боротьбі з домашнім насильством. В цьому процесі ключову роль відіграє Національна поліція, оскільки саме її працівники першими реагують на повідомлення про випадки насильства, ініціюють адміністративні або кримінальні провадження, оформлюють відповідні матеріали та передають їх до судових органів. Від належного дотримання поліцейськими вимог законодавства під час документування таких правопорушень залежить ефективність притягнення кривдника до відповідальності.

Крім того, спеціалізовані підрозділи поліції ставлять особу, яка вчинила домашнє насильство на профілактичний облік та проводять з нею індивідуальні заходи профілактичного впливу, що спрямовані на попередження повторення правопорушення. Таким чином, професіоналізм, правова обізнаність і комунікативні навички поліцейських істотно впливають як на майбутню поведінку кривдника, так і на безпеку та добробут постраждалої особи.

Ужиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству і його припинення є одним із основних напрямів діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади. Дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади виявляють на поліцейській дільниці осіб, схильних до вчинення домашнього насильства (кривдників), та вживають превентивних заходів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством. Під час взаємодії з населенням дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади можуть ініціювати пропозиції перед безпосереднім керівництвом щодо вжиття заходів з метою запобігання вчиненню домашнього насильства. У разі виявлення випадків домашнього насильства дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади застосовують всі можливі заходи для надання невідкладної, зокрема домедичної допомоги особам, які постраждали, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я. При виявленні фактів насильства на дільничного офіцера поліції та поліцейського офіцера громади покладається застосування не лише запобіжних, а й примусових заходів. Крім того, дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади ставлять на превентивний (профілактичний) облік та в межах своєї компетенції проводять профілактичну роботу з особами, схильними до вчинення домашнього насильства (кривдниками) (Альошкін, Бойчук, Даценко, Ковальова, 2023, С. 75).

Однак на практиці потенціал інституту дільничних офіцерів поліції та ПОГ у сфері запобігання та протидії домашньому насильству використовується недостатньо. Дільничний офіцер є представником поліції, які виконують покладені на нього завдання по запобіганні злочинності та охороні громадського порядку на закріпленій за ним в установленому порядку частини території, яку обслуговує Національна поліція України (Боровик, Ткачук, 2022, с. 177). А вирішення сімейних конфліктів – це один із пріоритетних напрямів роботи не тільки дільничних офіцерів поліції, а і підрозділів Національної поліції, які перші виїжджають на виклик вчинення кривдником (кривдницею) кримінального правопорушення.

Отже, як бачимо основним суб'єктом запобігання домашньої злочинності є Національна поліція України і особливо дільничний офіцер поліції та поліцейські офіцери громади (Боровик, Ткачук, 2022, С. 177).

Особливості, характер і масштаби роботи, що здійснюється дільничними офіцерами поліції, висувають низку обов'язкових для виконання вимог, основними з яких є точне та неухильне дотримання законів (відомчих нормативних актів МВС України, міжнародно-правових документів) та прав громадян; чітке знання і дотримання своїх прав і обов'язків, методів застосування профілактичних заходів, уміле їх використання, правильне та обґрунтовано застосування спецзасобів та зброї. Зазначені загальні завдання, обов'язки і права знайшли відображення, уточнення і конкретизацію в Інструкції (Боровик, Ткачук, 2022, с. 177). Зазна-

чене положення наділяє дільничних офіцерів поліції низкою повноважень щодо спеціально-кримінологічного запобігання вчинення кримінальних правопорушень у домашній сфері. Зокрема, це робота за такими напрямками:

загальна профілактична робота — це комплекс заходів, спрямованих на виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню домашнього насильства щодо дитини, а також на їх усунення в межах повноважень відповідних суб'єктів. До таких заходів належать інформаційні кампанії, освітні програми, роз'яснювальна та просвітницька робота серед членів родини.

індивідуальна профілактична робота — це сукупність заходів, що здійснюються щодо конкретних осіб, які мають схильність до вчинення домашнього насильства щодо дитини або вже проявили ознаки агресивної, асоціальної чи небезпечної поведінки. Така робота може включати спостереження, консультування, направлення на корекційні програми, здійснення контролю з боку правоохоронних та соціальних органів.

Повноваження поліцейських ювенальної превенції, зокрема і щодо запобігання та протидії домашньому насильству, закріплені в наказі МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції» від 19 грудня 2017 року № 1044. Вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поводженню з дітьми є одним із основних завдань підрозділів ювенальної превенції. До основних повноважень підрозділів ювенальної превенції згідно наказу МВС України від 19.12.2017 № 1044 віднесено: інформування відповідних місцевих органів державної влади щодо батьків, інших законних представників, які не виконують обов'язки щодо виховання дітей, жорстко з ними поводяться чи вчиняють стосовно дітей домашнє насильство; виявлення фактів вчинення домашнього насильства та своєчасне реагування на них.

Розділ V Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції присвячений особливостям організації роботи та здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них. Так, поліцейські підрозділи ЮП уживають заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству в межах Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Щодо патрульних поліцейських та груп реагування патрульної поліції, то відповідно до Положення про Департамент патрульної поліції затверджене наказом Національної поліції України від 06 листопада 2015 року № 73, не міститься окремих положень щодо реагування на випадки домашнього насильства, проте Положення визначає, що до основних завдань Департаменту патрульної поліції належить своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події. Домашнє насильство є правопорушенням, а отже патрульна поліція має своєчасно реагувати на повідомлення про його вчинення.

Патрульна поліція та групи реагування патрульної поліції реагують на заяви та повідомлення про правопорушення або події, пов'язані з домашнім насильством, що надходять телефоном за скороченим номером екстреного виклику поліції «102», після прибуття на місце події шляхом встановлення особи, яка здійснила відповідний виклик, особи кривдника, ймовірних свідків події, інших обставин, важливих для прийняття рішення суб'єктом владних повноважень [15, с. 79].

За наявності в учиненому кривдником діянні ознак адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, поліцейські патрульної поліції або груп реагування патрульної поліції складають протоколи про адміністративне правопорушення, які надалі з іншими матеріалами, що підтверджують факти учинення адміністративного правопорушення, передаються в територіальний підрозділ поліції для доопрацювання або місцевий суд для розгляду і прийняття рішення у справі. Поліцейськими патрульної поліції та груп реагування патрульної поліції до кривдника також може застосовуватись винесення термінового заборонного припису на підставі оцінки ризиків. У разі виявлення у вчиненому кривдником діянні ознак кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, на місце події поліцейськими патрульної поліції або груп реагування патрульної поліції викликається слідчо-оперативна група для подальшого реагування в межах компетенції (Альошкін, Бойчук, Даценко, Ковальова, 2023, с. 167).

На думку О. В. Ковальової, питання щодо переліку підрозділів поліції, уповноважених застосовувати спеціальні заходи з протидії домашньому насильству, потребують додаткового опрацювання. Якщо взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи передбачено завданнями підрозділів дільничних офіцерів поліції та ювенальної превенції, то питання винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника залишається актуальним, передусім щодо підрозділів патрульної поліції, які переважно не мають спеціальних бланків, однак здійснюють реагування на випадки домашнього насильства й мають здійснювати оцінку ризиків, приймати за її результатами відповідні рішення (Ковальова, 2019, С. 87).

Висновки. Узагальнюючи, можна дійти висновку, що уповноважені підрозділи Національної поліції України виступають ключовими суб'єктами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, виконуючи низку специфічних завдань та функцій, притаманних лише цим підрозділам. Водночас у чинних законах України «Про Національну поліцію» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відсутня чітка конкретизація того, які саме підрозділи поліції виконують відповідні функції.

На практиці до таких суб'єктів належать: працівники патрульної поліції, поліцейські груп реагування патрульної поліції (ГРПП) та секторів реагування патрульної поліції (СРПП), дільничні офіцери поліції, поліцейські офіцери громади, мобільні групи реагування на випадки домашнього насильства, інспектори ювенальної превенції, шкільні офіцери поліції, а також слідчі підрозділів поліції.

До переліку уповноважених підрозділів Національної поліції України, які здійснюють функції із запобігання та протидії домашньому насильству, входять Департамент превентивної діяльності, патрульна поліція Міністерства внутрішніх справ України, підрозділи ювенальної превенції, а також служба дільничних офіцерів поліції. Аналіз їхніх функціональних обов'язків засвідчує, що ключову роль у цій сфері виконують підрозділи ПОГ та ДОП, адже саме на них покладено більшість повноважень, передбачених Законом України від 07.12.2017 № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству». У зв'язку з цим вбачається доцільним внести зміни до зазначеного Закону, наприклад стаття 10-1, закріпивши в ньому вичерпний перелік структурних підрозділів Національної поліції, відповідальних за протидію домашньому насильству відносно дитини, створивши окремий розділ «Діяльність уповноважених підрозділів Національної поліції України, які здійснюють функції із запобігання та протидії домашньому насильству щодо дитини».

Удосконалення нормативно-правової бази сприятиме підвищенню ефективності реагування на випадки насильства в сім'ї та протидії домашнього насильства відносно дитини та посиленню боротьби з цим негативним соціальним явищем в Україні.

Створення спеціально уповноваженого відділу в межах підрозділу превенції, який буде відповідати виключно за запобігання та протидію домашньому насильству, є логічним і необхідним кроком для:

1. Підвищення спеціалізації – окремий підрозділ зможе зосередитися на роботі з постраждалими, реагуванні на виклики, веденні профілактичної роботи та аналізі причин насильства;
2. Оптимізації ресурсів – дільничні офіцери зможуть сфокусуватися на інших завданнях, не розпорошуючи увагу;
3. Посилення міжвідомчої координації – спеціалізований відділ ефективніше взаємодіятиме з соціальними службами, службами у справах дітей, медичними закладами тощо;
4. Забезпечення належного контролю та моніторингу – з'явиться чітко окреслений центр відповідальності за реалізацію державної політики у цій сфері.

Такий підхід узгоджується з вимогами Стамбульської конвенції та дозволить посилити захист дітей і дорослих, які зазнають домашнього насильства.

Література

Дмитришин О.О. Взаємодія між підрозділами поліції при реагуванні на факти домашнього насильства щодо дитини або у присутності дитини. *the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2023. № 116. С. 83–93. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10206397>

- Клейман М.Й. Національна поліція як гарантія безпеки: Моделі запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. *Держава та регіони*. серія: Право. 2024 р., № 3 (85). С. 241–249.
- Грубрина А. Частіше стаємо жертвами: рівень насилля в Україні росте – психолог про причини і способи захисту. *Вікна*. 2025. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/bezpeka/v-ukrayini-roste-kilkistvypadkiv-domashnogo-nasyilstva>
- Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
- Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
- Мороз О.Б., Хатнюк Ю.А. Роль органів Національної поліції в запобіганні та протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 80. С. 513–521. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297173/290090>.
- Мінченко С.І., Дмитрашук О.С. Протидія злочинності: кримінально-правове, кримінологічне та криміналістичне забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 106–111.
- Біленко П. Уповноважені органи Національної поліції України як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 157–161.
- Довгунь К.В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 202 с.
- Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС від 27.04.2020 № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n467>
- Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова КМУ від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#top>.
- Нечитайло Б. В., адміністративно-правове забезпечення діяльності суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020 № 47 том 1. С. 133–137.
- Нацполіція збільшила кількість спеціалізованих мобільних груп із реагування на факти вчинення домашнього насильства. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nacpoliciya-zbilshila-kilkist-specializovanih-mobilnih-grup-iz-reaguvannya-na-fakti-vchinennya-domashnogo-nasilstva>.
- Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі : Постанова від 20.03.2019 р. № 234. *Офіційний вісник України*. 2019 р. № 26. Ст. 37.
- Роль і завдання поліції в місцевій системі запобігання та протидії домашньому насильству : посіб. / С.В. Альошкін, К.Л. Бойчук, О.В. Даценко, О.В. Ковальова / за заг. ред. А.Б. Благої. К., 2023. 221 с.
- Боровик А.В., Ткачук В.Є. Національна поліція як суб'єкт запобігання домашній злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2022. С. 173–178.
- Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та пог : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28 лип. 2017 р. № 650. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1219-10>.
- Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України 19.12.2017 р. № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.
- Ковальова О. В. Особливості застосування поліцейськими спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали Міжнародного круглого столу (Київ, 27 верес. 2019 р.). Київ, 2019. С. 86–89.

References

- Dmytryshyn O. O. (2023) Vzaiemodiia mizh pidrozdilamy politsii pry reahuvanni na fakty domashnoho nasyilstva shchodo dytyny abo u prysutnosti dytyny [Interaction between police units in responding to domestic violence against a child or in the presence of a child]. *The Journal of Eastern European Law / Zhurnal shkidnoievropeiskoho prava*, № 116, pp. 83–93. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10206397>
- Kleiman M. Y. (2024) Natsionalna politsiia yak harantiia bezpeky: modeli zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu v Ukraini [The National Police as a guarantor of security: models of prevention and counteraction to domestic violence in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo*, № 3 (85), pp. 241–249.
- Hrubryna A. (2025) Chastishe staiemo zhertvamy: riven nasyllia v Ukraini roste – psykholoh pro prychyny i sposoby zakhystu [We are becoming victims more often: the level of violence in Ukraine is growing – a

psychologist on causes and protection]. *Vikna*. Retrieved from: <https://vikna.tv/dlia-tebe/bezpeka/v-ukrayini-roste-kilkistvypadkiv-domashnogo-nasyilstva> (accessed 19 September 2025).

Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasyilstvu: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 [On prevention and counteraction to domestic violence: Law of Ukraine of 07 Dec 2017]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (accessed 19 September 2025).

Pro Natsionalnu politsiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. [On the National Police: Law of Ukraine of 02 July 2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (accessed 19 September 2025).

Moroz O. B., Khatniuk Yu. A. (2023) Rol orhaniv Natsionalnoi politsii v zapobihanni ta protydi domashnomu nasyilstvu [The role of the National Police bodies in preventing and counteracting domestic violence]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vyp. 80, pp. 513–521. Retrieved from: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297173/290090> (accessed 19 September 2025).

Minchenko S. I., Dmytrashchuk O. S. (2018) Protydiia zlochynnosti: kryminalno-pravove, kryminolohichne ta kryminalistychne zabezpechennia [Countering crime: criminal-law, criminological and forensic provision]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, № 2, pp. 106–111.

Bilenko P. (2019) Upovnovazheni orhany Natsionalnoi politsii Ukrainy yak subiekty zapobihannia ta protydi domashnomu nasyilstvu [Authorized bodies of the National Police of Ukraine as subjects of prevention and counteraction to domestic violence]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, № 10, pp. 157–161.

Dovhun K. V. (2021) Administratyvno-pravovi zasady diialnosti subiektiv, shcho zdiisniuiut zakhody u sferi zapobihannia ta protydi domashnomu nasyilstvu [Administrative-legal principles of activity of subjects implementing measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence] (PhD Thesis). Kyiv. (in Ukrainian)

Instruktsiia z orhanizatsii reahuvannia na zaiavy i povidomlennia pro kryminalni, administratyvni pravoporushennia abo podii ta operatyvnoho informuvannia v orhanakh (pidrozdilakh) Natsionalnoi politsii Ukrainy: nakaz MVS vid 27.04.2020 № 357 [Instruction on organizing response to reports of criminal, administrative offenses or events and operational informing in National Police units: MIA Order of 27 Apr 2020 № 357]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n467> (accessed 19 September 2025).

Poriadok vzaiemodii subiektiv, shcho zdiisniuiut zakhody u sferi zapobihannia ta protydi domashnomu nasyilstvu i nasyilstvu za oznakoiu stati: postanova KMU vid 22 serpnia 2018 r. № 658 [Procedure for interaction of entities implementing measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence: CMU Resolution of 22 Aug 2018 № 658]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#top> (accessed 19 September 2025).

Nechytailo B. V. (2020) Administratyvno-pravove zabezpechennia diialnosti subiektiv zapobihannia ta protydi domashnomu nasyilstvu v Ukraini [Administrative and legal support for the activities of entities preventing and countering domestic violence in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia*, № 47, t. 1, pp. 133–137.

Natspolitsiia zbilshyla kilkist spetsializovanykh mobilnykh hrup iz reahuvannia na fakty vchynennia domashnoho nasyilstva [The National Police increased the number of specialized mobile groups responding to domestic violence]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/nacpoliciya-zbilshila-kilkist-specializovanih-mobilnih-grup-iz-reaguvannya-na-fakti-vchinennia-domashnogo-nasyilstva> (accessed 19 September 2025).

Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia, vedennia ta dostupu do Yedynoho derzhavnogo reiestru vypadkiv domashnoho nasyilstva ta nasyilstva za oznakoiu stati: Postanova vid 20.03.2019 r. № 234 [On approval of the Procedure for formation, maintenance and access to the Unified State Register of cases of domestic and gender-based violence: Resolution of 20 Mar 2019 № 234]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 2019, № 26, st. 37.

Rol i zavdannia politsii v mistsevi systemi zapobihannia ta protydi domashnomu nasyilstvu: posib. / S. V. Aloskin, K. L. Boichuk, O. V. Datsenko, O. V. Kovalova; za zah. red. A. B. Blahoi. (2023) [The role and tasks of the police in the local system of prevention and counteraction to domestic violence: manual]. Kyiv. 221 s. (in Ukrainian)

Borovyk A. V., Tkachuk V. Ye. (2022) Natsionalna politsiia yak subiekt zapobihannia domashnii zlochynnosti [The National Police as a subject of preventing domestic crime]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, № 2/2022, pp. 173–178.

Pro zatverdzhennia Instruktsii z orhanizatsii diialnosti dilnykhnykh ofitseriv politsii ta POH: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 28 lyp. 2017 r. № 650 [On approval of the Instruction on organization of activities of district police officers and CPOs: MIA Order of 28 Jul 2017 № 650]. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1219-10> (accessed 19 September 2025).

Pro zatverdzhennia Instruktsii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv yuvenalnoi preventsii Natsionalnoi politsii Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy 19.12.2017 r. № 1044. Redaktsiia vid 21.08.2020 [On approval of the Instruction on organization of work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine: MIA Order of 19 Dec 2017 № 1044. Edition as of 21 Aug 2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (accessed 19 September 2025).

Kovalova O. V. (2019) Osoblyvosti zastosuvannia politseiskymy spetsialnykh zakhodiv shchodo protydiv domashnomu nasylstvu [Features of application by police of special measures for counteraction to domestic violence]. *Novely zakonodavstva pro zapobihannia ta protydiv domashnomu nasylstvu: materialy Mizhnarodnoho kruhloho stolu* (Kyiv, 27 veres. 2019 r.), pp. 86–89.

Анотація

Дмитришин О. О. Національна поліція України як суб'єкт захисту прав дітей, які постраждали від домашнього насильства. – Стаття.

У статті розглянуті повноваження уповноважених органів Національної поліції України як суб'єкта запобігання та протидії домашньому насильству. Розглянуто загальні повноваження уповноважених підрозділів Національної поліції України як органу та установи, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Здійснено аналіз відомих нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, що визначають адміністративно-правовий статус підрозділів Національної поліції України, та встановлено, що спеціальні повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству мають Департамент превентивної діяльності Національної поліції України, підрозділи патрульної поліції та групи реагування патрульної поліції, підрозділи ювенальної превенції, служба дільничних офіцерів поліції.

Встановлено, що вдосконалення нормативно-правової бази є важливим чинником підвищення ефективності реагування на випадки насильства в сім'ї та протидії домашньому насильству, зокрема щодо дітей, а також посилення боротьби з цим негативним соціальним явищем в Україні. Необхідність створення спеціально уповноваженого відділу у структурі підрозділів превенції, який би здійснював виключно діяльність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, видається логічним і своєчасним кроком.

Автор звертає увагу, що важливим аспектом роботи Національної поліції у протидії домашньому насильству є не лише реагування на вже скоєні правопорушення, а й профілактика, моніторинг та співпраця з суб'єктами протидії домашньому насильству. Це дозволяє комплексно підходити до вирішення проблеми домашнього насильства, забезпечуючи не лише притягнення винних до відповідальності, а й допомогу постраждалим у відновленні нормального життя.

Ключові слова: діти, запобігання, закон, домашнє насильство, постраждалі, звернення, протидія.

Summary

Dmytryshyn O. O. National police of Ukraine as a entity of protection of the rights of childrens, who have suffered from domestic violence. – Article.

The article examines the powers of the authorized bodies of the National Police of Ukraine as a subject of prevention and counteraction to domestic violence. The general powers of the authorized units of the National Police of Ukraine as a body and institution entrusted with the functions of implementing measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence are considered. An analysis of departmental regulatory legal acts of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which determine the administrative and legal status of the units of the National Police of Ukraine, was carried out, and it was established that special powers in the field of prevention and counteraction to domestic violence are held by the Department of Preventive Activities of the National Police of Ukraine, patrol police units and patrol police response groups, juvenile prevention units, and the police station officers' service. It was established that improving the regulatory framework is an important factor in increasing the effectiveness of responding to cases of domestic violence and countering domestic violence, in particular against children, as well as strengthening the fight against this negative social phenomenon in Ukraine. The need to create a specially authorized department in the structure of prevention units, which would carry out activities exclusively in the field of preventing and combating domestic violence, seems to be a logical and timely step.

The author draws attention to the fact that an important aspect of the work of the National Police in combating domestic violence is not only responding to already committed offenses, but also prevention, monitoring and cooperation with subjects of combating domestic violence. This allows for a comprehensive approach to solving the problem of domestic violence, ensuring not only bringing the perpetrators to justice, but also helping victims to restore normal life.

Key words: children, prevention, law, domestic violence, victims, appeals, countermeasures.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 13.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

А. Г. Дудко

orcid.org/0000-0001-8080-1462

доктор філософії,

викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ВИКЛИКИ, МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Цифровізація та автоматизація управлінських процесів у публічному секторі створюють передумови для широкого впровадження штучного інтелекту (ШІ) у державне управління. Особливо актуальним є використання чат-ботів на основі великих мовних моделей, таких як ChatGPT, що відкриває нові можливості для оптимізації адміністративних процедур, підвищення ефективності управлінських рішень та удосконалення надання державних послуг. ШІ розглядається як ключова технологія цифрової епохи, здатна суттєво трансформувати традиційні моделі організації діяльності державних інституцій, проте його широке впровадження супроводжується низкою правових та етичних викликів. До основних проблем належать визначення відповідальності за алгоритмічні рішення, забезпечення прозорості діяльності органів влади, захист персональних даних та дотримання прав людини. Актуальність проблематики визначається потребою формування комплексного нормативно-правового регулювання використання ШІ в публічному управлінні та адаптації міжнародного досвіду до українських реалій з урахуванням сучасних технологічних, соціальних і правових викликів.

У сучасних умовах державотворення, звертаючи увагу на особливості процесів, що відбуваються в період військової агресії в Україні, головний акцент переноситься на створення ефективної системи публічного управління держави, яка б змогла забезпечити стійкість країни та сприяла б становленню України як правової європейської держави з високим рівнем демократії, політичної та соціальної стабільності, розроблення оптимального механізму функціонування органів публічної влади (Корнута, 2023, с. 37).

Водночас міжнародний досвід, зокрема прийняття Акта про штучний інтелект (AI Act) у Європейському Союзі у 2024 році, свідчить про необхідність комплексного правового підходу до впровадження ШІ у державному секторі (European Commission, 2024).

Метою даної статті є аналіз основних викликів правового регулювання штучного інтелекту у сфері публічного управління, дослідження міжнародного досвіду у цій сфері та визначення ключових перспектив для України. Однією з головних проблем впровадження штучного інтелекту в державному управлінні є питання відповідальності за ухвалені ним рішення. У традиційній управлінській системі відповідальність покладається на конкретних посадових осіб або державні органи. Однак, коли рішення ухвалюється автоматизованими алгоритмами, визначення відповідального суб'єкта ускладнюється. Наприклад, у разі відмови у наданні державної послуги через рішення, прийняте на основі алгоритму, громадянин повинен мати можливість оскаржити таке рішення. Відсутність механізмів перегляду алгоритмічних рішень може призвести до порушення прав людини. В Європейському Союзі це питання частково врегульоване в Акті про штучний інтелект (AI Act), який передбачає, що всі високоризикові системи ШІ повинні мати механізми перевірки, прозорості та відповідальності (European Commission, 2024). ШІ обробляє великі масиви інформації, включаючи персональні дані громадян, що створює ризики їх витоку або несанкціонованого використання. Зокрема, автоматизовані системи ухвалення рішень у соціальній сфері чи правоохоронних органах можуть порушувати право на приватність через збирання надмірної кількості даних (Christodoulou, 2024; Limniotis, 2024).

Законодавство Європейського Союзу про захист персональних даних містить положення щодо обмеження використання автоматизованого ухвалення рішень, якщо вони можуть впливати на права людини. В Україні ж законодавство про персональні дані не містить специфічних норм, які б регулювали застосування ШІ у публічному управлінні.

Штучний інтелект може мати певні упередження, що призводить до дискримінації певних категорій громадян. Наприклад, алгоритми, що аналізують кредитоспроможність або визначають рівень соціальної допомоги, можуть мати вбудовані структурні упередження, що позначитися на певних соціальних групах. Випадок з системою *Systeem Risico Indicatie (SyRI)* у Нідерландах показує, як ШІ може ненавмисно призводити до дискримінації певних груп населення (*Algorithm Watch*, 2023). У 2014 році під егідою Міністерства соціальних справ та праці Нідерландів кілька міст розпочали використовувати систему SyRI для виявлення фактів шахрайства у сфері соціального забезпечення. Однак обробка даних отримувачів соціальної допомоги призвела до нерівного підходу до осіб із нижчими доходами. Використання системи SyRI у Нідерландах призвело до непропорційного впливу на осіб із нижчим доходом, що викликало критику щодо потенційної дискримінації. Це викликало негативну реакцію громадськості, оскільки SyRI не пояснювала алгоритми ухвалення рішень, що спричинило обвинувачення в упередженому ставленні до менш заможних верств населення. Врешті, у 2020 році суд Нідерландів визнав цю систему незаконною через непрозорість та надмірний збір персональних даних, що порушувало право на приватне життя згідно з Європейською конвенцією з прав людини і основоположних свобод (Кузава, 2024; Литвин, 2024).

З метою подолання цих проблем країни Європейського Союзу розробили рекомендації щодо тестування алгоритмів перед їх впровадженням у державний сектор. В Україні поки що відсутні правові норми, що зобов'язують державні установи проводити оцінку алгоритмічного упередження перед запуском таких систем. Оскільки державні інформаційні системи дедалі частіше інтегрують технології ШІ, зростають ризики їх вразливості до кібератак. Автоматизовані системи управління містять конфіденційну інформацію, що особливо небезпечно в умовах гібридної війни та зростання рівня кіберзагроз.

В Україні існує державна стратегія кібербезпеки, проте вона не містить специфічних положень щодо захисту державних алгоритмічних систем. Таким чином, необхідне створення національної стратегії кіберзахисту ШІ, що регулюватиме питання безпеки алгоритмів і публічному управлінні.

Європейський Союз першим у світі створив комплексну законодавчу базу для регулювання штучного інтелекту, відому як Регламент про штучний інтелект (AI Act). Цей документ, схвалений Європарламентом 13 березня 2024 року, запроваджує ризик-орієнтований підхід, класифікуючи системи ШІ за чотирма рівнями небезпеки, що відповідають різним юридичним вимогам. Згідно з положеннями AI Act, системи ШІ класифікуються наступним чином:

неприпустимий ризик: ця категорія включає системи, що становлять неприйнятну загрозу для основних прав людини та демократичних цінностей, такі як системи соціального скорингу або технології, що використовують маніпулятивні методи для впливу на поведінку. Ці системи заборонені;

високий ризик: сюди відносяться системи, що використовуються в критичних секторах (наприклад, охорона здоров'я, освіта, управління критичною інфраструктурою, правосуддя). Розробники цих систем повинні дотримуватися жорстких вимог щодо якості даних, прозорості, нагляду з боку людини та управління ризиками. Перед виведенням на ринок такі системи мають пройти оцінку відповідності;

обмежений ризик: системи, що генерують контент, такі як чат-боти або технології, що створюють «fakes», підпадають під вимоги щодо прозорості. Користувачі повинні бути інформовані, що вони взаємодіють із ШІ або що контент був згенерований алгоритмом;

мінімальний ризик: більшість систем ШІ, які не становлять значної загрози (наприклад, фільтри спаму), не підпадають під спеціальне регулювання.

Для України імплементація такого підходу означатиме необхідність чіткої класифікації державних алгоритмічних систем та розробку механізмів сертифікації для високоризикових систем.

Аналізуючи, інші країни варто зауважити, що у Сполучених Штатах Америки відсутній єдиний закон, що регулює штучний інтелект (ШІ), однак на федеральному рівні діють окремі нормативні акти, які визначають принципи та вимоги до його використання, зокрема в державному секторі. Одним із основних документів є Указ Президента США від 3 грудня 2020 року «Про сприяння використанню надійного штучного інтелекту в федеральному уряді» (Executive Order, 2020). Цей указ встановлює принципи, якими повинні керуватися федеральні агентства при розробці, впровадженні та використанні ШІ, зокрема:

- законність та відповідність цінностям нації: агентства повинні забезпечити, щоб використання ШІ відповідало Конституції та іншим застосовним законам, включаючи ті, що стосуються конфіденційності, громадянських прав і свобод;

- цілеспрямованість та орієнтація на результат: агентства повинні прагнути до розробки та впровадження ШІ, коли переваги від цього значно переважають ризики, і ці ризики можуть бути оцінені;

- очність, надійність та ефективність: агентства повинні забезпечити, щоб застосування ШІ відповідало випадкам використання, для яких цей ШІ був навчений, і таке використання було точним, надійним та ефективним.

Крім того, у жовтні 2022 року Управління наукової та технологічної політики Білого дому опублікувало «Blueprint for an AI Bill of Rights», який визначає п'ять основних принципів для розробки та впровадження автоматизованих систем ШІ:

- безпечні та ефективні системи: забезпечення захисту людей від технологій, які можуть бути небезпечними чи неефективними;

- захист від алгоритмічної дискримінації: запобігання упередженості та дискримінації в автоматизованих рішеннях;

- конфіденційність даних: забезпечення захисту особистої інформації та даних користувачів;

- забезпечення прозорості в автоматизованих рішеннях та надання пояснень щодо їхніх результатів;

- альтернативи та можливість втручання людини: забезпечення можливості втручання людини в автоматизовані рішення та надання альтернативних варіантів.

Ці принципи спрямовані на захист прав та гідності людини та визначають головні аспекти для розробки та використання ШІ.

Аналіз міжнародного досвіду демонструє, що імплементація подібних підходів може сприяти формуванню механізмів незалежного контролю державних алгоритмічних систем в Україні.

На сьогодні, українське суспільство потребує розробки спеціального Закону про штучний інтелект, який би встановлював комплексні нормативно-правові рамки застосування ШІ у державному секторі та визначав ключові положення, спрямовані на мінімізацію ризиків, забезпечення прозорості алгоритмічних процесів та підвищення ефективності публічного управління. До таких положень належить:

- класифікація рівнів ризику систем штучного інтелекту з урахуванням критеріальної бази Європейського Союзу, що дозволяє диференційовано оцінювати алгоритмічні рішення залежно від їх потенційного впливу на громадян, суспільство та державні інституції;

- встановлення чітких процедур сертифікації алгоритмічних систем, що застосовуються у сфері публічного управління, зокрема у правозастосуванні, адмініструванні соціальних виплат та податкових процесах, що забезпечує безпечне та відповідальне використання технологій;

- закріплення права на оскарження рішень, прийнятих системами ШІ, та забезпечення постійного людського контролю над критично важливими автоматизованими процесами, що гарантує дотримання принципів верховенства права, підзвітності органів влади та захист прав громадян;

- визначення обов'язкових вимог до прозорості алгоритмів, особливо у сферах державного управління, що мають безпосередній вплив на громадян, зокрема у судочинстві, соціальному забезпеченні, адмініструванні податків та інших сферах публічного управління, де автоматизовані рішення впливають на соціальні та економічні права населення.

Зважаючи на зростаючі ризики кібератак на державні інформаційні системи, одним із ключових напрямів забезпечення національної кібербезпеки та підвищення ефективності публічного управління є розробка та впровадження комплексних стандартів безпеки для алгоритмічних систем, що застосовуються у державному секторі. Такі стандарти повинні передбачати багаторівневий підхід до захисту інформації та забезпечення цілісності алгоритмів, включаючи:

застосування сучасних методів шифрування даних, які використовуються системами штучного інтелекту, що гарантує конфіденційність і захист державної інформації;

впровадження механізмів виявлення та запобігання шахрайським маніпуляціям із алгоритмами, що підвищує надійність та достовірність прийняття рішень у сфері публічного управління;

регулярне проведення кіберперевірок та аудитів державних систем штучного інтелекту з метою своєчасного виявлення вразливостей та усунення потенційних загроз.

В умовах євроінтеграційних процесів Україна має поступово адаптувати своє законодавство до сучасних стандартів регулювання штучного інтелекту, зокрема до положень Акта про штучний інтелект Європейського Союзу. Це передбачає:

обов'язкове маркування контенту, створеного штучним інтелектом, зокрема державних документів і аналітичних матеріалів, що формуються автоматизованими системами, що підвищує прозорість та підзвітність органів публічного управління;

встановлення обмежень щодо використання штучного інтелекту у правозастосуванні, щоб уникнути ризику прийняття упереджених або некоректних рішень у публічному управлінні;

чітке визначення сфер діяльності, у яких штучний інтелект не може повністю замінити людину, зокрема у процесах адміністрування соціальних виплат, прийнятті судових рішень та інших функцій державного управління, що вимагають безпосередньої оцінки людського фактору.

Отже, штучний інтелект виступає стратегічним інструментом цифрової трансформації публічного управління, проте його впровадження повинно супроводжуватися створенням ефективного правового та нормативного середовища. На сьогоднішній день Україна лише розпочинає процес формування законодавства щодо штучного інтелекту, який має базуватися на міжнародних стандартах, зокрема положеннях Акта про штучний інтелект Європейського Союзу. Основними завданнями у цьому контексті: розробка спеціального Закону про штучний інтелект, що визначатиме критерії відповідальності за алгоритмічні рішення та регламентуватиме використання ШІ у державному секторі; створення ефективних механізмів контролю, аудиту та сертифікації алгоритмів, які застосовуються у сфері публічного управління; забезпечення відповідності систем штучного інтелекту принципам прозорості, етичності та недискримінації; поступова адаптація українського законодавства до європейських норм, що сприятиме інтеграції України у єдиний цифровий та правовий простір Європейського Союзу.

Належне нормативне врегулювання діяльності штучного інтелекту сприятиме підвищенню ефективності публічного управління, мінімізації корупційних ризиків, оптимізації адміністративних процесів та покращенню взаємодії держави з громадянами. Враховуючи новизну цього дослідницького напрямку, також необхідне проведення емпіричних та експериментальних досліджень, що досліджують здатність людини відрізняти тексти, створені людиною, від тих, що створені штучним інтелектом, а також оцінюють вплив таких систем на процеси прийняття рішень у публічному управлінні.

Література

- Algorithm Watch. (2023). How Dutch activists got an invasive fraud detection algorithm banned. URL: <https://algorithmwatch.org/en/syri-netherlands-algorithm/>.
- Christodoulou P., Limniotis K. (2024). Data protection issues in automated decision-making systems based on machine learning: Research challenges. *Network*, 4(1), 91–113. <https://doi.org/10.3390/network4010005>.
- Корнута Л. М. (2023). Штучний інтелект у публічному управлінні: перспективи впровадження. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* (Т. 2, с. 37–39). Одеса : Видавництво «Юридика».

Кузава В. І., Литвин Н. А. (2024). Штучний інтелект в публічній службі: проблеми та перспективи впровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*, 11. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/69>.

Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text>.

The White House. (2020). Executive Order 13960: Promoting the use of trustworthy artificial intelligence in the federal government. URL: <https://www.federalregister.gov/documents/2020/12/08/2020-27065/promoting-the-use-of-trustworthy-artificial-intelligence-in-the-federal-government>.

The White House Office of Science and Technology Policy. (2022). *Blueprint for an AI Bill of Rights*. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/ostp/ai-bill-of-rights>.

European Commission. (2024). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts. Brussels : European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206>.

References

Algorithm Watch. (2023). How Dutch activists got an invasive fraud detection algorithm banned. Retrieved from <https://algorithmwatch.org/en/syri-netherlands-algorithm/>.

Christodoulou P., & Limniotis K. (2024). Data protection issues in automated decision-making systems based on machine learning: Research challenges. *Network*, 4(1), 91–113. <https://doi.org/10.3390/network4010005>.

Kornuta L. M. (2023). Artificial intelligence in public administration: Implementation perspectives. In S. V. Kivalov (Ed.), *European development guidelines for Ukraine in wartime and global challenges of the 21st century: Synergy of scientific, educational, and technological solutions* (Vol. 2, pp. 37–39). Odesa: Yuridyka.

Kuzawa V. I., & Lytvyn N. A. (2024). Artificial intelligence in the public service: Problems and prospects for implementation in Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 11. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/69>.

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, December 2). On approval of the Concept for the development of artificial intelligence in Ukraine, Resolution No. 1556-r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text>.

The White House. (2020). Executive Order 13960: Promoting the use of trustworthy artificial intelligence in the federal government. Retrieved from <https://www.federalregister.gov/documents/2020/12/08/2020-27065/promoting-the-use-of-trustworthy-artificial-intelligence-in-the-federal-government>.

The White House Office of Science and Technology Policy. (2022). *Blueprint for an AI Bill of Rights*. Retrieved from <https://bidenwhitehouse.archives.gov/ostp/ai-bill-of-rights>.

European Commission. (2024). Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts. Brussels: European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206>

Анотація

Дудко А. Г. Правове регулювання штучного інтелекту в публічному управлінні: виклики, міжнародний досвід та перспективи для України. – Стаття.

У статті досліджено правові аспекти застосування штучного інтелекту у сфері публічного управління, визначено ключові виклики, міжнародний досвід та перспективи розвитку для України. Розглянуто питання відповідальності за алгоритмічні рішення, забезпечення прозорості діяльності державних органів, захисту персональних даних громадян, запобігання дискримінації окремих соціальних груп, а також забезпечення кібербезпеки державних систем штучного інтелекту. Проаналізовано досвід Європейського Союзу, зокрема законодавчі ініціативи, що впроваджують ризик-орієнтований підхід, класифікують системи за рівнем потенційної загрози правам людини та визначають обов'язкові вимоги щодо перевірки, сертифікації та контролю. Розглянуто американські принципи безпечного застосування штучного інтелекту у федеральному уряді, які передбачають законність, прозорість, ефективність і контроль людини над алгоритмічними рішеннями. Наведено приклад системи SyRI у Нідерландах, яка призвела до дискримінації соціально незахищених груп через непрозорість алгоритмів та надмірний збір персональних даних, що порушувало права людини та громадянські свободи. Визначено напрями вдосконалення українського законодавства: розробка спеціального нормативного акта про штучний інтелект із класифікацією рівнів ризику, встановлення процедур сертифікації та аудиту алгоритмічних систем, закріплення права на оскарження рішень, забезпечення прозорості, етичності та надійного кіберзахисту алгоритмів. Підкреслено необхідність поступової адаптації українського законодавства до європейських стандартів, що сприятиме інтеграції України у єдиний цифровий та пра-

вовий простір, підвищенню ефективності публічного управління, оптимізації адміністративних процесів, мінімізації корупційних ризиків та покращенню взаємодії держави з громадянами. Наголошено на потребі проведення емпіричних та експериментальних досліджень впливу штучного інтелекту на процеси ухвалення управлінських рішень, а також на здатності відрізняти тексти, створені людиною, від алгоритмічних, що забезпечить науково обґрунтоване і безпечне впровадження інновацій у державному секторі, підвищить ефективність адміністрування та сприятиме розвитку демократичних принципів у суспільстві.

Ключові слова: штучний інтелект, публічне управління, правове регулювання, цифровізація, кібербезпека.

Summary

Dudko A. H. Legal regulation of artificial intelligence in public administration: challenges, international experience and prospects for Ukraine. – Article.

The article examines the legal aspects of artificial intelligence (AI) implementation in public administration, identifying key challenges, international experiences, and development prospects for Ukraine. It addresses issues of accountability for algorithmic decisions, ensuring transparency in government operations, protecting citizens' personal data, preventing discrimination against specific social groups, and maintaining cybersecurity of state AI systems. The study analyzes the European Union's experience, highlighting legislative initiatives that implement a risk-based approach, classify AI systems according to their potential threat to human rights, and establish mandatory requirements for verification, certification, and monitoring. The article also reviews U.S. principles for safe AI use in the federal government, which emphasize legality, transparency, efficiency, and human oversight of algorithmic decisions. The example of the SyRI system in the Netherlands is discussed, which caused discrimination against socially vulnerable groups due to algorithmic opacity and excessive data collection, violating human rights and civil liberties. Recommendations for improving Ukrainian legislation include developing a dedicated AI legal framework with risk-level classification, establishing certification and audit procedures for algorithmic systems, securing the right to appeal AI decisions, and ensuring transparency, ethical standards, and reliable cybersecurity of algorithms. The study emphasizes the need for gradual adaptation of Ukrainian law to European standards, promoting integration into a unified digital and legal space, enhancing public administration efficiency, optimizing administrative processes, minimizing corruption risks, and improving state-citizen interaction. It also highlights the necessity of empirical and experimental research on AI's impact on decision-making processes and citizens' ability to distinguish human-written from AI-generated texts, ensuring scientifically grounded and safe implementation of AI innovations in the public sector, increasing administrative efficiency, and supporting the development of democratic principles in society.

Key words: artificial intelligence, public administration, legal regulation, digitalization, cybersecurity.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.3>

С. М. Іващенко

orcid.org/0000-0001-6846-7422

доцент кафедри права

Національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

полковник

ПРАВОВА РОБОТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ЗАПОБІГАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ КОРУПЦІЄЮ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правова робота правоохоронних органів із запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, посідає важливе місце в системі забезпечення національної безпеки та публічного порядку. Особливого значення ця діяльність набуває в умовах воєнного стану, коли питання довіри до державних інституцій, ефективності публічної служби та прозорості владних рішень стають критичними для забезпечення стабільності у державі. Правова робота в цьому контексті охоплює комплекс організаційно-правових заходів, спрямованих на виявлення, попередження та усунення факторів, що сприяють вчиненню корупційних діянь, зокрема у формі адміністративних правопорушень.

Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні та відповідні зміни до законодавства зумовили трансформацію як підходів до профілактики адміністративної корупції, так і механізмів притягнення осіб до відповідальності. Поряд із посиленням адміністративного контролю та спеціального моніторингу, правоохоронні органи отримали ширший мандат щодо здійснення превентивних заходів, що, у свою чергу, створює підґрунтя для правового аналізу ефективності таких інструментів.

Актуальність теми полягає в необхідності комплексного дослідження адміністративно-правових засобів, що застосовуються правоохоронними органами для запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, особливо в умовах воєнного стану, коли існують додаткові ризики для зловживань з боку посадових осіб. Підвищення вимог до прозорості та підзвітності дій публічних службовців, а також необхідність швидкого реагування на нові корупційні виклики вимагають вдосконалення нормативно-правового регулювання та практичних механізмів профілактики.

Проблематиці правової роботи правоохоронних органів у сфері запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, зокрема в контексті виконання ними превентивних і контрольних функцій, приділяли увагу у своїх наукових дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В.Б. Авер'янов, М.Ю. Бездольний, Литвиненко В.І., О.В. Гречко, З.С. Гладун, Д.Г. Заброра, О.Г. Кальман, М.Л. Камлик, О.О. Кашкаров, В.В. Клоков, І.М. Куксін, Б.М. Лазарєв, А.В. Линник, П.А. Матвєєв, М.Л. Мельник, Ю.П. Мірошник, О.М. Музичук, С.С. Рогульський, О.В. Терещук, А.О. Ткаченко, М.І. Хавронюк, А.К. Шавлохов, М.С. Шалумов, В.А. Шатіло та інші. Їхні праці становлять важливу теоретичну базу для осмислення сутності, завдань та функцій правоохоронних органів у контексті протидії корупції, однак питання системного адміністративно-правового аналізу механізмів запобігання саме адміністративним корупційним правопорушенням в умовах воєнного стану все ще потребує подальшого глибокого дослідження.

Попри наявність окремих досліджень, все ще бракує комплексного підходу, присвяченого систематизації адміністративно-правових заходів правоохоронних органів щодо запобігання корупційним адміністративним правопорушенням в умовах воєнного стану, з урахуванням новітніх змін законодавства та специфіки організаційної структури системи правоохоронних органів.

Метою наукової статті є визначення, аналіз і систематизація адміністративно-правових інструментів, що застосовуються правоохоронними органами України для запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, з урахуванням правового режиму воєнного стану та актуальних викликів у сфері забезпечення доброчесності публічного управління.

У сучасних умовах функціонування держави, зокрема в період дії правового режиму воєнного стану, значно актуалізується проблема запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із проявами корупції. Воєнний стан, за своєю сутністю, передбачає істотні зміни в системі державного управління, що супроводжується розширенням повноважень окремих органів публічної влади та суб'єктів, уповноважених на здійснення владних функцій. Такий перерозподіл владних інструментів створює передумови до зловживань, що вимагає належного правового реагування та посилення контролю з боку правоохоронних органів.

Правове регулювання воєнного стану в Україні ґрунтується на положеннях Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015). У цьому нормативному акті воєнний стан розглядається як особливий правовий порядок, який може бути запроваджений у випадку зовнішньої збройної агресії або реальної загрози нападу, а також за умов, коли виникає загроза суверенітету чи територіальній цілісності держави. Запровадження такого режиму означає, що держава тимчасово розширює повноваження органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій і місцевого самоврядування з метою ефективного реагування на загрози національній безпеці. При цьому закон передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод громадян, однак такі обмеження можуть застосовуватись лише у чітко визначених законом межах і повинні відповідати принципу пропорційності.

Проблематика протидії корупції в Україні традиційно розглядається як одна з ключових у площині забезпечення національної безпеки, правопорядку та ефективності державного управління. Водночас, незважаючи на численні дослідження, комплексне та системне окреслення завдань, які стоять перед правоохоронними органами у сфері запобігання саме адміністративним корупційним правопорушенням, і дотепер залишається малодослідженим аспектом сучасної юридичної науки.

У фаховій юридичній літературі, як правило, обмежуються загальним переліком основних завдань у сфері протидії корупції, без належної класифікації або адаптації цих завдань до особливостей правового режиму воєнного стану. Наприклад, Литвиненко В.І. в своїх працях виділяє серед основних завдань: з'ясування правової природи корупції, вивчення соціальних передумов її виникнення, формування стратегій антикорупційної політики, розробку програмних документів, вдосконалення нормативної бази, а також використання міжнародного досвіду у цій сфері (Литвиненко, 2015, с. 418).

У свою чергу, Гречко О.В. наголошує на ролі правоохоронних органів у забезпеченні конституційного ладу, дотриманні законності, прав і свобод громадян, стабільності функціонування державної влади (Гречко, 2023, с. 177).

Очевидно, що окреслені завдання, попри їхню важливість, мають надто загальний характер і не дозволяють чітко ідентифікувати правоохоронні органи як спеціально уповноважених суб'єктів у сфері боротьби з адміністративними корупційними правопорушеннями. У контексті воєнного стану ця прогалина у правовому регулюванні стає ще більш очевидною.

На практиці важливе значення має реалізація адміністративно-правових механізмів, які передбачені діючим законодавством. Так, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», на поліцейських поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції». Вимогами наведеного Закону України передбачено, що Національна поліція України забезпечує ведення обліку кримінальних та адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, включаючи відомості про осіб, які вчинили ці діяння, та результати їх розгляду в судах (Закон України «Про Національну поліцію», 2015).

Ці положення свідчать про те, що правова робота поліції не обмежується лише розслідуванням злочинів, а й охоплює системне документування та моніторинг адміністративних правопорушень, які можуть бути передвісниками тяжких злочинних форм корупційної поведінки.

Крім того, законодавець передбачив превентивні інструменти – зокрема, подання декларацій кандидатами на службу в поліції (ст. 54), а відповідно до ст. 61 Закону «Про Національну поліцію» є заборона на прийняття до лав поліції осіб, які вже були притягнуті до адміністративної відповідальності за корупцію (Закон України «Про Національну поліцію», 2015).

У контексті боротьби з корупцією такі обмеження мають бути не лише правомірними, а й цілеспрямовано впровадженими задля мінімізації ризиків корупційних зловживань. Надзвичайна ситуація, спричинена війсьним станом, створює унікальні умови, які можуть бути використані недобросовісними посадовими особами для отримання неправомірної вигоди, уникнення відповідальності або маніпулювання владними ресурсами. Саме тому важливо забезпечити дієвий механізм превенції адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, з опорою на правові засоби та інститути, що відповідають стандартам правової держави.

Від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну роль правоохоронних органів значно зросла. Вони опинилися перед новими викликами, адже боротьба з корупційними проявами набрала ще більшого значення. Особливо це стосується сфер, які прямо впливають на обороноздатність країни – постачання гуманітарної допомоги, державні закупівлі для військових потреб, забезпечення військовослужбовців.

У таких умовах зволікати із реагуванням на правопорушення не можна – час грає проти держави. Але при цьому важливо дотримуватися чітких правових стандартів, щоб не перетворити боротьбу з корупцією на хаотичне «полювання на відьом». Фіксація адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, – це не просто формальність. Нерідко бракує доказів, часу, а іноді – й реальних важелів впливу. Особливо це відчутно в умовах воєнного стану, коли чимало процесів відбуваються швидко, не завжди з дотриманням належної процедури, а тиск відповідальності лише зростає.

Воєнний стан як особливий правовий режим належить до категорії адміністративно-правових режимів. У загальнонауковому значенні режим трактується як система методів і засобів організації та регулювання певної сфери суспільних відносин. У правовому аспекті «режим» передбачає спеціальний порядок правового регулювання, який характеризується специфічними правилами, обмеженнями, дозволами й заборонами. Таким чином, правовий режим воєнного стану – це не лише комплекс норм, а й умови, в яких реалізуються владні повноваження з урахуванням особливого правового статусу відповідних суб'єктів.

У межах такого режиму значну роль відіграють правоохоронні органи, на які покладається завдання протидії корупційним проявам. Закон України «Про запобігання корупції» визначає спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. До них належать: органи прокуратури, Національна поліція України (далі – Нацполіція), Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) (Закон України «Про запобігання корупції», 2014). Варто зазначити, що вказаний Закон лише перераховує ці органи, не надаючи глибокої класифікації чи деталізації їхніх повноважень у сфері запобігання адміністративним правопорушенням.

Наразі, Національне антикорупційне бюро України, згідно із Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України», є ключовою спеціалізованою правоохоронною інституцією, що здійснює виявлення, розслідування та припинення корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності. З огляду на поточну ситуацію в країні, особливу увагу НАБУ зосереджує на злочинах, учинених вищими посадовими особами, що мають вплив на функціонування держави в умовах воєнного стану (Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», 2014).

Необхідність забезпечення належного правопорядку та недопущення девіантних проявів серед представників органів державної влади вимагає системної взаємодії ключових суб'єктів антикорупційної політики. Зокрема, йдеться про повноваження Національної поліції України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Державного бюро розслідувань.

Національна поліція України, як центральний орган виконавчої влади, виконує функції охорони прав і свобод людини, боротьби зі злочинністю, підтримання громадського порядку, а також здійснює превентивні заходи, спрямовані на попередження корупційних адміністративних правопорушень.

Організаційна структура Національної поліції України передбачає наявність як територіальних (обласних) підрозділів, так і спеціалізованих міжрегіональних структур. До останніх належать, зокрема, Департамент стратегічних розслідувань та Департамент внутрішньої безпеки, які безпосередньо реалізують функції щодо запобігання і протидії корупції в поліції.

Значну роль у забезпеченні правового супроводу боротьби з корупцією відіграє також Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП). Хоча САП не є самостійним органом, а діє у складі Офісу Генерального прокурора, вона виконує незалежні функції процесуального керівництва у провадженнях, що розслідуються НАБУ. Крім того, САП уповноважена представляти державу в суді у справах про корупційні правопорушення, тим самим забезпечуючи цілісність ланцюга антикорупційної юстиції.

Іншим важливим елементом системи є Державне бюро розслідувань (далі – ДБР), створене відповідно до Закону України «Про Державне бюро розслідувань». ДБР виступає органом досудового розслідування у справах, що не підпадають під юрисдикцію НАБУ, але водночас охоплюють складні корупційні правопорушення. На теперішній час значення ДБР посилюється, адже саме цей орган має повноваження розслідувати правопорушення, пов'язані із зловживанням владою, службовим становищем, а також інші правопорушення, що підривають довіру до державних інституцій.

У воєнний період координація діяльності правоохоронних органів щодо виявлення та припинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, стає важливим чинником не лише правової, а й національної безпеки. Системна робота Національної поліції України, ДБР, САП та інших спеціалізованих інституцій має супроводжуватися вдосконаленням правових механізмів, впровадженням електронних інструментів моніторингу та підвищенням персональної відповідальності службових осіб. Такий підхід дозволить зберегти стійкість інституційного середовища, знизити корупційні ризики та забезпечити ефективне функціонування державної влади в умовах зовнішніх загроз.

Особливу увагу в контексті адміністративної юрисдикції варто приділити іншим суб'єктам правовідносин, які підпадають під дію антикорупційного законодавства. Так, у Законі України «Про нотаріат» визначено, що вчинення нотаріусом адміністративного правопорушення, пов'язаного з порушенням антикорупційних обмежень, є підставою для припинення нотаріальної діяльності (ст. 30) (Закон України «Про нотаріат», 1993).

Водночас необхідно визнати, що ефективність реалізації правової роботи у сфері запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, значною мірою обмежується недосконалістю законодавства. Величезна кількість нормативних актів, що регулюють антикорупційні відносини, з одного боку, створює необхідний правовий інструментарій, з іншого – призводить до численних колізій і прогалин, ускладнює правозастосування.

Коломойцев В.В. у свої працях зазначає, що розгалуженість нормативної бази, наявність бланкетних і відсилочних норм часто нівелює навіть професіоналам систематизацію та цілісне розуміння правового поля (Коломойцев, 2025, с. 33).

Отже, в умовах воєнного стану проблема запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, набуває особливого значення як фактор забезпечення стійкості державного управління, національної безпеки та правопорядку. Специфіка правового режиму воєнного стану, що характеризується розширенням повноважень органів влади та особливими умовами реалізації публічної влади, зумовлює необхідність посиленої правової роботи правоохоронних органів у сфері адміністративної юрисдикції.

Проаналізовані адміністративно-правові інструменти підтверджують, що ефективна протидія адміністративним корупційним правопорушенням можлива лише за умови системної взаємодії ключових правоохоронних інституцій: Національної поліції України, НАБУ, НАЗК, САП та ДБР та інших. Їх діяльність має бути спрямована не лише на фіксацію й розслідування вже вчинених правопорушень, а й на створення ефективної превентивної системи, що включає кадрові обмеження, моніторинг, аналітичну роботу та формування відповідних інформаційних баз.

Разом з тим, наявні недоліки правового регулювання, зокрема фрагментарність і колізійність антикорупційного законодавства, відсутність чіткої класифікації повноважень право-

охоронних органів у сфері адміністративної протидії корупції, істотно ускладнюють реалізацію покладених завдань. Особливо це проявляється в умовах воєнного стану, коли постала потреба в оперативному реагуванні, скоординованих діях та дотриманні балансу між безпековими потребами держави та дотриманням прав і свобод громадян.

Враховуючи викладене, подальше вдосконалення адміністративно-правових механізмів запобігання корупції повинно здійснюватися з урахуванням: особливостей дії воєнного стану як адміністративно-правового режиму; необхідності нормативної деталізації повноважень правоохоронних органів у сфері адміністративної юрисдикції; впровадження єдиних електронних стандартів обліку та обміну інформацією між антикорупційними органами; посилення персональної відповідальності службових осіб за порушення антикорупційного законодавства.

Підсумовуючи слід зазначити, що ефективна правова робота правоохоронних органів у сфері запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, в умовах воєнного стану є не лише правовим, а й стратегічним завданням, що вимагає комплексного підходу, високого професіоналізму та належного нормативного забезпечення.

Література

- Гречко О. В. Проблеми формування та розвитку системи суб'єктів протидії корупції в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 30. С. 177–181.
- Коломойцев В. В. Розвиток науково-теоретичних підходів до вивчення проблеми запобігання корупції в Україні під час дії воєнного стану. *Право. Держава. Технології*. 2025. № 1. С. 33–38.
- Литвиненко В. І. Поняття та класифікація завдань правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. № 16. С. 418–423.
- Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>
- Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
- Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
- Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
- Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

References

- Hrechko, O. V. (2023). Problems of formation and development of the system of subjects of anti-corruption in Ukraine. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 30, 177–181. [in Ukrainian].
- Kolomoitsev, V. V. (2025). Development of scientific and theoretical approaches to the study of the problem of preventing corruption in Ukraine during martial law. *Law. State. Technologies*, 1, 33–38. [in Ukrainian].
- Lytvynenko, V. I. (2015). The concept and classification of tasks of law enforcement agencies as subjects of anti-corruption in Ukraine. *Scientific Works of the National University "Odesa Law Academy"*, 16, 418–423. [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Derzhavne byuro rozsliduvan" [Law of Ukraine "On the State Bureau of Investigation"]. (2015, November 12). No. 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalne antykoruptsiine byuro Ukrainy" [Law of Ukraine "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine"]. (2014, October 14). No. 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiyu" [Law of Ukraine "On the National Police"]. (2015, July 2). No. 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro notariat" [Law of Ukraine "On Notary"]. (1993, September 2). No. 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu" [Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law"]. (2015, May 12). No. 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii" [Law of Ukraine "On Prevention of Corruption"]. (2014, October 14). No. 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].

Анотація

Іващенко С. М. Правова робота правоохоронних органів: запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, в умовах воєнного стану. – Стаття.

У статті досліджено правову роботу правоохоронних органів у сфері запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, в умовах воєнного стану. Актуальність теми зумовлена посиленням корупційних ризиків у зв'язку з розширенням повноважень органів публічної влади, надзвичайними умовами діяльності державних інституцій та зниженням рівня суспільного контролю. Проаналізовано специфіку реалізації адміністративно-правових заходів запобігання корупції в умовах правового режиму воєнного стану, визначеного Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Важливою є систематизація адміністративно-правових інструментів протидії адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, та оцінка ефективності реалізації цих інструментів правоохоронними органами у надзвичайних умовах. У роботі розкрито повноваження Національної поліції, Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Державного бюро розслідувань у сфері запобігання корупції, зокрема в аспектах виявлення, попередження, фіксації правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності. З початком повномасштабної агресії РФ щодо України зросло навантаження на правоохоронні органи, що потребувало оперативного перегляду пріоритетів у сфері запобігання адміністративній корупції. Зокрема, актуальним стало виявлення порушень у сфері використання гуманітарної допомоги, держзакупівель у військовій сфері та забезпеченні військовослужбовців. В таких ситуаціях правова реакція має бути не лише швидкою, а й максимально ефективною з точки зору дотримання правових стандартів. У статті також звертається увага на практичні труднощі, з якими стикаються працівники правоохоронних органів під час фіксації адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією. Особлива увага приділяється процедурі адміністративного провадження за корупційними правопорушеннями: від етапу виявлення порушення, складання протоколу, направлення матеріалів до суду – до винесення відповідного рішення. Висвітлено проблемні аспекти реалізації таких процедур, зокрема у зв'язку з обмеженим доступом до інформації, ускладненою логістикою та ризиками для працівників правоохоронних органів. Варто підкреслити необхідність удосконалення нормативно-правової бази, підвищення координації між органами та впровадження сучасних електронних інструментів моніторингу. Зроблено висновок, що ефективна адміністративно-правова діяльність у цій сфері є запорукою публічної доброчесності та правової стабільності під час війни.

Ключові слова: корупція, адміністративне правопорушення, воєнний стан, запобігання, правоохоронні органи, адміністративне провадження.

Summary

Ivashchenko S. M. Legal work of law enforcement bodies: prevention of administrative offenses related to corruption in martial state conditions. – Article.

The article examines the legal work of law enforcement agencies in the field of preventing administrative offenses related to corruption under martial law. The relevance of the topic is due to the increased corruption risks in connection with the expansion of the powers of public authorities, extraordinary conditions for the activities of state institutions and a decrease in the level of public control. The specifics of the implementation of administrative and legal measures to prevent corruption under the legal regime of martial law, defined by the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law", are analyzed. The author notes that it is important to systematize administrative and legal instruments to combat administrative offenses related to corruption and assess the effectiveness of the implementation of these instruments by law enforcement agencies under extraordinary conditions. The paper outlines the powers of the National Police, the National Agency on Corruption Prevention, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, and the State Bureau of Investigation in the field of corruption prevention, particularly in terms of detecting, preventing, documenting offenses, and bringing perpetrators to justice. The author notes that with the beginning of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, the burden on law enforcement agencies increased, which required an urgent review of priorities in the field of preventing administrative corruption. In particular, the detection of violations in the use of humanitarian aid, state procurement in the military sector and the provision of military personnel became relevant. In such situations, the legal response should be not only quick, but also as effective as possible in terms of compliance with legal standards. The article also draws attention to the practical difficulties that law enforcement officers face when recording administrative offenses related to corruption. Special attention is paid to the procedure for administrative proceedings for corruption offenses: from the stage of detecting a violation, drawing up a report, sending materials to the court – to making a decision. Problematic aspects of the implementation of such procedures are highlighted, in particular in connection with limited access to information, complicated logistics

and risks for law enforcement officers. The author emphasizes the need to improve the regulatory framework, increase coordination between agencies, and introduce modern electronic monitoring tools. The conclusion is made that effective administrative and legal activity in this area is a guarantee of public integrity and legal stability during war.

Key words: corruption, administrative offense, martial law, prevention, law enforcement agencies, administrative proceedings.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

П. Л. Лисянський

orcid.org/0000-0003-3997-9335

доктор філософії з політичних наук,

доцент кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»,

директор ГО «Інститут стратегічних досліджень та безпеки»,

докторант Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України

В. А. Ястребова

orcid.org/0000-0002-0757-2090

директор ГО «Східна правозахисна група»,

докторант Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України

ДІАСПОРА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. Українська діаспора є одним із найбільших і найвпливовіших поза межами національної держави етнополітичних утворень у світі. За різними оцінками, сьогодні за кордоном проживає від шести до семи мільйонів громадян та осіб українського походження, найбільше у країнах Європейського Союзу, США та Канаді. Внаслідок нових хвиль еміграції, спричинених подіями 2014 року та особливо повномасштабним вторгненням Російської Федерації у 2022 році, чисельність та роль діаспорних спільнот істотно зросли. Вони перетворилися на значний політичний і безпековий фактор, здатний впливати як на міжнародне становище України, так і на внутрішні процеси. Актуальність дослідження зумовлена тим, що українська діаспора виконує водночас функцію потужного ресурсу й потенційного виклику. З одного боку, вона мобілізує фінансову та гуманітарну допомогу, здійснює лобіювання інтересів України в урядах і парламентах країн перебування, формує позитивний імідж держави засобами культурної та освітньої дипломатії, а також активно веде інформаційну боротьбу проти російської пропаганди. З іншого боку, у межах діаспори існує фрагментація політичних орієнтацій, ризик поширення проросійських наративів, можливість зовнішніх маніпуляцій і виникнення напруженості між «внутрішніми» та «зовнішніми» політичними елітами у визначенні стратегічних пріоритетів України. Попри значний обсяг досліджень, у науковому дискурсі переважає аналіз діаспори як культурного чи соціального явища, тоді як її вплив на політичні процеси та національну безпеку залишається недостатньо вивченим. Це створює потребу у комплексному підході, що поєднує політичну науку, безпекознавство та міжнародні відносини. Метою статті є виявлення можливостей та викликів, які формує українська діаспора для національної безпеки, а також розробка практичних рекомендацій щодо інтеграції її потенціалу в державну політику.

Серед вітчизняних учених процеси формування української діаспори та її роль у збереженні ідентичності й підтримці України в умовах викликів сучасності досліджувалися доволі ґрунтовно. Однією з дослідниць цього напрямку є Любов Отрошко. У своїй статті «Закордонне українство країн Європи та Північної Америки у протистоянні збройній агресії Російської Федерації супроти України» (Отрошко, 2022) авторка підкреслила вагомий внесок українських громад у Європі та Північній Америці після повномасштабного вторгнення РФ. Нею охарактеризовано, як діаспора мобілізувалася на інформаційну, дипломатичну, фінансову, гуманітарну, військову й культурну діяльність, підтримуючи українську державність та етнокультурний простір. Анастасія Сімахова та Ілля Церковний. У своїй статті (Сімахова, Церковний 2022) вони проаналізували масштаби української міграції та кількість зареєстро-

ваних біженців у країнах Європи, зокрема в Польщі. Автори визначили позитивні та негативні чинники воєнної міграції, окреслили роль діаспори у процесі адаптації українців за кордоном та підкреслили необхідність державних програм, спрямованих на повернення мігрантів після завершення війни. Також серед Українських науковців, які досліджують феномен української діаспори, важливе місце займає Олександр Музичко. У своєму курсі «Історія української діаспори» (Музичко 2021) він розкрив основні тенденції розвитку закордонних частин українського етносу від витоків до сьогодення, поєднавши теоретико-методологічний рівень із конкретно-історичним аналізом. Значна увага приділена історіографії, джерельній базі та міждисциплінарним зв'язкам теми з соціологією, етнологією, культурологією й політологією. Серед сучасних дослідників української діаспори варто відзначити Яну Гаргаун, яка у своїй статті «Українська діаспора: вплив на творення глобального українського простору» (Гаргаун 2023) акцентує на ролі закордонних українців у формуванні національної ідентичності та позитивного іміджу України за кордоном. Також серед дослідників цієї наукової проблематики слід згадати науковців зарубіжного середовища, так Dr. Guita Houran у своїй статті «Diasporas' Transnational Humanitarian and Political Engagements in Times of War: The Case of Ukrainian Women in Lebanon» (Dr. Guita Houran, 2024) підкреслює роль українців за кордоном після 24 лютого 2022 року. Автор підкреслює, що українські громади, як і інші діаспори в умовах криз, активно долучилися до гуманітарної та політичної підтримки своєї Батьківщини. Ieva Birka у своїй статті «Переосмислення дипломатії діаспори після війни Росії проти України» аналізує, як повномасштабне вторгнення Росії в Україну вплинуло на теоретичні підходи до поняття «дипломатія діаспори». Авторка пропонує модель «квадратичного зв'язку», що включає країну походження, країну проживання, відповідні діаспори та міжнародних акторів.

Постановка проблеми. Українська діаспора є одним із найбільших та найвпливовіших поза межами держави утворень, здатних безпосередньо впливати на політичні процеси та національну безпеку. Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації у 2022 році питання ролі закордонного українства набуло особливої актуальності, адже діаспора стала не лише гуманітарним і фінансовим донором, а й важливим політичним актором на міжнародній арені. Водночас її діяльність має подвійний характер: вона відкриває широкі можливості для посилення міжнародної підтримки України, але також створює низку ризиків, пов'язаних із фрагментацією громад, зовнішніми маніпуляціями та конкуренцією між внутрішніми й зовнішніми елітами. Попри значний науковий доробок, більшість досліджень діаспори акцентують переважно на культурно-історичному вимірі, тоді як безпековий та політичний аспекти її впливу залишаються недостатньо опрацьованими. Немає системного аналізу того, як саме діаспорні організації формують лобістські кампанії у країнах перебування, впливають на міжнародні рішення, створюють інформаційні мережі чи беруть участь у дипломатії громадського рівня. Відкритим залишається і питання взаємодії державних інституцій України з діаспорними структурами: чи є ця взаємодія ефективною, чи забезпечує вона узгодженість інтересів і чи використовується потенціал діаспори як стратегічного ресурсу. Додатковим викликом є те, що українські громади за кордоном перебувають у полі зору російських спецслужб (Главком, 2019) та прокремлівських структур, які намагаються впливати на їхню активність через інформаційні атаки, фінансові інструменти або поширення дезінформації. Це створює загрозу не лише для збереження єдності діаспори, але й для національної безпеки України загалом (Sestry, 2025). Таким чином, проблема полягає у відсутності комплексного міждисциплінарного дослідження, яке б дозволило оцінити як можливості, так і ризики діаспорного впливу, а також виробити алгоритми ефективної співпраці держави з українськими громадами за кордоном у політичній та безпековій площині.

Актуальність дослідження. В умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України питання національної безпеки набуло безпрецедентного значення. Одним із чинників, що істотно впливає на її забезпечення, є діяльність української діаспори, яка налічує мільйони осіб у Європі, Північній Америці та світі загалом. Діаспора не лише стала гуманітарним і фінансовим донором, а й перетворилася на важливого суб'єкта політичних процесів, здатного впливати на ухвалення рішень у країнах перебування, формувати міжнародний імідж

України, мобілізувати громадську думку та забезпечувати зовнішньополітичну підтримку. Саме тому системне вивчення потенціалу й ризиків, які формує закордонне українство, є критично важливим для розробки ефективних стратегій безпеки. Актуальність дослідження також зумовлена тим, що діаспора діє у двовимірному просторі: з одного боку – як ресурс підтримки на міжнародному рівні, а з іншого – як об'єкт зовнішніх маніпуляцій і дезінформаційних атак. У сучасних умовах російські спецслужби намагаються використовувати діаспорні мережі для поширення деструктивних наративів, розколу громадської думки та послаблення єдності українців за кордоном. Це створює прямі виклики для інформаційної, політичної та соціальної безпеки України. Таким чином, дослідження впливу української діаспори на політичні процеси та національну безпеку є не лише теоретично важливим, а й практично необхідним для вироблення державної політики, спрямованої на максимальне використання її потенціалу і мінімізацію ризиків у сфері національної безпеки.

Метою статті є комплексне дослідження ролі української діаспори у контексті національної безпеки України з урахуванням нових викликів, що постали після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. У роботі передбачається виявити, яким чином діаспорні спільноти Європи та Північної Америки впливають на політичні процеси як усередині України, так і на міжнародній арені, які механізми вони використовують для мобілізації підтримки, формування позитивного іміджу держави та лобіювання її інтересів у країнах перебування. Стаття має на меті не лише показати потенціал діаспори як стратегічного ресурсу, але й окреслити загрози, пов'язані з фрагментацією громад, зовнішніми маніпуляціями (Лисянський, Ястребова, 2025) та інформаційними атаками, що здатні підірвати єдність і зменшити ефективність її діяльності. У підсумку дослідження спрямоване на вироблення науково обґрунтованих висновків і практичних рекомендацій щодо інтеграції діаспори в державну політику та розробки алгоритмів співпраці, які дозволять максимально використати її можливості для зміцнення національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Українська діаспора є одним із найбільших і найвпливовіших етнокультурних утворень поза межами національної держави, що має безпосередній вплив на політичні процеси, міжнародну підтримку та національну безпеку України. Від перших хвиль еміграції XIX–XX століть до сучасності українці формували громади в різних країнах світу, зберігаючи національну ідентичність, культуру та політичну солідарність із Батьківщиною. Особливо значущою ця роль стала після 2014 року, а з початком повномасштабної війни у 2022 році діаспора перетворилася на потужний фактор міжнародного впливу, здатний мобілізувати ресурси, формувати громадську думку та здійснювати адвокацію інтересів України на глобальному рівні.

Географічно українська діаспора сконцентрована у країнах Європи та Північної Америки. Найбільші громади існують у США, Канаді, Польщі, Німеччині та Чехії. Якщо традиційні діаспорні осередки формувалися десятиліттями, то новітні хвилі еміграції після 2014 року та особливо після вторгнення 2022 року радикально змінили структуру й масштаби діаспорних мереж. За оцінками, кількість українців за кордоном сьогодні перевищує сім мільйонів, і значна частина цієї спільноти зберігає активний зв'язок із Україною. Вони виступають не лише як культурні амбасадори, але й як політичні та безпекові суб'єкти, які здатні впливати на рішення урядів держав перебування, підтримувати національні інтереси та формувати імідж України у світі.

Форми впливу діаспори на політичні процеси є різноманітними. Передусім це фінансова підтримка: українські громади організовують масштабні благодійні збори коштів, створюють фонди для підтримки армії, медичних програм і біженців. Лише за перший рік повномасштабної війни діаспорні організації у США та Канаді зібрали сотні мільйонів доларів для потреб Збройних сил України та гуманітарних програм. Іншою формою впливу є інформаційна діяльність. Українці за кордоном активно організовують мітинги й демонстрації, створюють інформаційні кампанії у соціальних мережах, протидіють російській дезінформації, поширюють правду про війну та злочини агресора. Важливою складовою виступає культурна дипломатія: через фестивалі, освітні програми, українські школи за кордоном діаспора поширює знання про українську культуру та історію, тим самим зміцнюючи позитивний імідж

держави. Нарешті, значну роль відіграє лобістська діяльність. Українські громади працюють із парламентарями та урядовцями, формують санкційний порядок денний, впливають на рішення щодо постачання зброї та фінансової підтримки України.

Цей спектр діяльності відкриває великі можливості для держави. Діаспора стала мобілізатором міжнародної підтримки України, носієм демократичних цінностей і каталізатором інтеграційних процесів. Її зусилля допомагають формувати позитивний імідж України у світі, створюють передумови для розширення співпраці з міжнародними організаціями та інвесторами, сприяють розвитку публічної дипломатії та розширенню міжнародної коаліції проти агресора. Водночас, поряд із цими можливостями, існують і ризики. Серед них – фрагментація діаспорних організацій, різні політичні орієнтації окремих груп, конкуренція між «внутрішніми» та «зовнішніми» елітами. Деякі громади схильні підтримувати різні політичні сили в Україні, що може створювати напруження у внутрішньополітичних дискусіях.

Особливої уваги заслуговує діяльність російських спецслужб, які системно намагаються послабити єдність української діаспори та дискредитувати її вплив (Інфо.Козятин, 2017). Використовуються різноманітні методи: створення псевдоорганізацій, поширення дезінформації через соціальні мережі та анонімні Telegram-канали, маніпуляції під час масових акцій протесту, провокування конфліктів у середовищі українських біженців у країнах Європи (Лисянський, Ястребова 2025). Часто вдаються до дискредитаційних кампаній, спрямованих на формування негативного образу українців за кордоном (Лисянський, Ястребова 2025), наприклад поширюючи фейки про «соціальний паразитизм» чи «загрозу культурі» у країнах перебування. Через проросійських активістів і контрольовані медіа Кремль намагається ослабити політичний потенціал українських громад, використовуючи методи інформаційно-психологічних операцій. Це створює додаткові загрози для інформаційної, соціальної та політичної безпеки України.

Конкретні приклади останніх років яскраво демонструють як можливості, так і ризики. У 2022–2023 роках українські громади у США, Канаді, Польщі, Німеччині організовували масові мітинги й акції протесту, лобіювали уряди своїх країн на користь санкцій проти Росії та постачання зброї Україні. Водночас російські інформаційні кампанії намагалися дискредитувати ці ініціативи, подаючи їх як «проплачені» або «організовані урядом». Українські діаспорні організації у Польщі й Чехії активно підтримували біженців, створювали центри допомоги, але паралельно російська пропаганда поширювала міфи про «зростання злочинності» серед українців. Ці випадки підтверджують необхідність розглядати діаспору не лише як ресурс, але й як об'єкт зовнішніх атак, що потребує захисту та інституційної підтримки з боку України.

З точки зору національної безпеки, українська діаспора виконує кілька важливих функцій. Вона забезпечує міжнародну мобілізацію проти агресії, створює потужний комунікаційний канал між Україною та зовнішнім світом, формує позитивний імідж держави і водночас допомагає протидіяти дезінформації. Проте при цьому зростає ризик використання діаспори як інструмента зовнішнього впливу, особливо у політичних і гуманітарних питаннях. Тому для України важливо розробити системну політику співпраці з діаспорними організаціями, яка передбачатиме не лише підтримку їхньої діяльності, але й захист від інформаційних та політичних атак.

Перспективним напрямом є інституціоналізація взаємодії держави з українськими громадами за кордоном. Необхідно створювати ефективні механізми координації, залучати діаспорні організації до розробки та реалізації програм у сфері безпеки, дипломатії та культурної політики. Важливо також розробити інструменти захисту діаспорних спільнот від атак спецслужб РФ, забезпечити їхню інформаційну підтримку, організувати системну роботу з протидії дезінформації. Використання діаспори як стратегічного ресурсу у глобальній політиці може значно посилити позиції України у світі, але це вимагає системного підходу й чіткої державної стратегії.

Отже, викладений матеріал показує, що українська діаспора водночас є потужним союзником у боротьбі за незалежність та об'єктом зовнішніх атак. Її вплив на політичні процеси й національну безпеку має двоїстий характер: з одного боку – підтримка й мобілізація, з ін-

шого – уразливість до маніпуляцій. Це вимагає від України виважених дій, спрямованих на зміцнення партнерства з діаспорою, мінімізацію ризиків і максимальне використання її потенціалу для захисту та розвитку держави.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що українська діаспора є потужним стратегічним ресурсом у сфері національної безпеки та міжнародної політики. Вона забезпечує гуманітарну, фінансову, культурну та дипломатичну підтримку, активно впливає на формування міжнародної громадської думки, лобіює інтереси України у парламентах і урядах країн перебування. У той же час вона є вразливою до зовнішніх атак, дезінформаційних кампаній та маніпуляцій з боку російських спецслужб і прокремлівських структур, що створює суттєві ризики для єдності діаспорних громад і стабільності політичних процесів. Діаспора виступає подвійним чинником: з одного боку – вона мобілізує ресурси й підтримку, з іншого – може стати мішенню для ворожих впливів, що використовуються для дестабілізації українського суспільства та міжнародного іміджу держави. Тому ключовим завданням є формування системної політики держави, спрямованої на інтеграцію діаспори в національну стратегію безпеки. Найважливішим висновком є потреба у створенні ефективного державного органу або інституції, яка би на постійній основі комунікувала з українськими громадами за кордоном, координувала їхні ініціативи, забезпечувала інформаційну підтримку й захист від зовнішніх атак. Такий орган міг би стати посередником між діаспорою та державними інституціями, сприяти виробленню узгоджених стратегій, підвищувати ефективність міжнародного лобізму та формувати єдину комунікаційну політику. Отже, подальше зміцнення взаємодії України з діаспорою має розглядатися як пріоритет державної політики. Лише через інституційно оформлений і постійний діалог можна максимально використати потенціал українців за кордоном та водночас мінімізувати ризики, пов'язані з зовнішнім втручанням. Створення спеціалізованого органу з питань діаспори стане запорукою стійкості України в умовах сучасних глобальних викликів та посилить її позиції у міжнародній спільноті.

Література

- Отрошко, Л. Закордонне українство країн Європи та північної Америки у протистоянні Збройній агресії російської Федерації супроти України. *Українознавство*, 2022. 4 (85), 230-246.
- Сімахова А. О., & Церковний, І. О. Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект. *Економіка, управління та адміністрування*, 2022. 4 (102), 61-64. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-4\(102\)-61-64](https://doi.org/10.26642/ema-2022-4(102)-61-64)
- Музичко, О. Є., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія української діаспори. Методичні рекомендації. 2021. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/31271>
- Гаргаун, Я. Українська діаспора: вплив на творення глобального українського простору. *Старожитності Лукомор'я*, 2023. 3, 75-81. DOI: <https://doi.org/10.33782/27084116.2023.3.214>
- Hourani, G. "Diasporas' Transnational Humanitarian and Political Engagements in Times of War: Oghma Info Brief, том 3, № 1, 2024 року The Case of Ukrainian Women in Lebanon. DOI:10.6084/m9.figshare.25249879
- Birka, I. Thinking diaspora diplomacy after Russia's war in Ukraine *Space and Polity*, 2022. 26 (1), 53-61. <https://doi.org/10.1080/13562576.2022.2104632>
- Спецслужби РФ дезорієнтують українську діаспору в Росії. Главком. 2019. Електронне видання. URL: <https://glavcom.ua/columns/dmytrotymchuk/specsluzhbi-rf-dezorijentuyut-ukrajinsku-diasporu-v-rosiji-570324.html>
- «Хейт щодо українців – не та проблема, яку можна вирішити власною поведінкою. Відповідальність лежить на політиках і правоохоронцях». Сестри. Електронний ресурс. URL: <https://www.sestry.eu/statti/olena-babakova-heytschodo-ukrayinciv-ne-ta-problema-yaku-mozhna-virishiti-vlasnoyu-povedinkoyu-vidpovidalnist-lezhit-na-politikh-i-pravoohoroncyah>
- Лисянський П.Л., Ястребова В.А. Психологічні операції (psyop) як вплив на політичні процеси. Науковий журнал «Актуальні проблеми політики». 2025. № 75. С. 65-72. <https://doi.org/10.32782/app.v75.2025.9>
- І ще одна війна: спецслужби Росії «валять» українську діаспору в країнах Європи. Козятин.Інфо. Електронний ресурс. 2017. URL: <https://kozyatyn.info/Podii/i-sche-odna-viyna-spetssluzhbi-rosiyi-valyat-ukrayinsku-diasporu-v-kra-10655214.html>
- Лисянський П.Л., Ястребова, В.А. Конструювання образу внутрішнього ворога як інструмент ідеологічної мобілізації в авторитарних політичних режимах Науковий журнал. *Регіональні студії*, 2025. 42.
- Лисянський, П. Л., & Ястребова, В. А. Політична лояльність через ідеологічний тиск у пострадянських авторитаріях: трансформація механізмів у XXI столітті. *Український політико-правовий дискурс*, 2025. 13. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15885379>

References

- Otroshko, L. (2022). Zakordonne ukrains'tvo krain Yevropy ta Pivnichnoi Ameryky u protystoyanni zbroinii ahresii Rosiiskoi Federatsii suproty Ukrainy [The Ukrainian diaspora of Europe and North America in confronting the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Ukrainoznavstvo*, 4(85), 230–246. [in Ukrainian]
- Simakhova, A. O., & Tserkovnyi, I. O. (2022). Migrantsiini protsesy v Ukraini v umovakh viiny: sotsial'nyi aspekt [Migration processes in Ukraine in wartime: the social aspect]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, 4(102), 61–64. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-4\(102\)-61-64](https://doi.org/10.26642/ema-2022-4(102)-61-64) [in Ukrainian]
- Muzychko, O. Ye. (2021). Istoriia ukrains'koi diaspori. Metodichni rekomendatsii [History of the Ukrainian diaspora. Methodical recommendations]. Odesa I. I. Mechnikov National University. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/31271> [in Ukrainian]
- Harhaun, Ya. (2023). Ukrains'ka diaspora: vplyv na tvorennia hlobal'noho ukrains'koho prostoru [The Ukrainian diaspora: influence on the creation of the global Ukrainian space]. *Starozhytnosti Lukomor'ia*, 3, 75–81. <https://doi.org/10.33782/27084116.2023.3.214> [in Ukrainian]
- Hourani, G. (2024). Diasporas' transnational humanitarian and political engagements in times of war: The case of Ukrainian women in Lebanon. *Oghma Info Brief*, 3(1). <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.25249879>
- Birka, I. (2022). Thinking diaspora diplomacy after Russia's war in Ukraine. *Space and Polity*, 26(1), 53–61. <https://doi.org/10.1080/13562576.2022.2104632>
- Hlavkom. (2019). Spetssluzhby RF dezorientuiut' ukrains'ku diasporu v Rosii [Russian special services disorient the Ukrainian diaspora in Russia]. Retrieved from <https://glavcom.ua/columns/dmytrotymchuk/specsluzhbi-rf-dezorijentuyut-ukrajinsku-diasporu-v-rosiji-570324.html> [in Ukrainian]
- Sestry. (2023). Kheyt shchodo ukraintsiv – ne ta problema, yaku mozha vyrishyty vlasnoiu povedinkoiu. Vidpovidal'nist' lezhyt' na politykakh i pravookhorontsiakh [Hate towards Ukrainians is not a problem that can be solved by behavior. Responsibility lies with politicians and law enforcement]. Retrieved from <https://www.sestry.eu/statti/olena-babakova-hey-t-shchodo-ukrayinciv-ne-ta-problema-yaku-mozhna-virishiti-vlasnoyu-povedinkoyu-vidpovidalnist-lezhit-na-politikah-i-pravookhoroncyah> [in Ukrainian]
- Lysianskyi, P. L., & Yastrebova, V. A. (2025). Psykholohichni operatsii (PSYOP) yak vplyv na politychni protsesy [Psychological operations (PSYOP) as an influence on political processes]. *Aktual'ni problemy polityky*, 75, 65–72. <https://doi.org/10.32782/app.v75.2025.9> [in Ukrainian]
- Koziatyn.info. (2017). I shche odna viina: spetssluzhby Rosii «valiāt» ukrains'ku diasporu v krainakh Yevropy [Another war: Russian special services “crush” the Ukrainian diaspora in European countries]. Retrieved from <https://koziatyn.info/Podii/i-sche-odna-viyna-spetssluzhbi-rosiyyi-valyat-ukrayinsku-diasporu-v-kra-10655214.html> [in Ukrainian]
- Lysianskyi, P. L., & Yastrebova, V. A. (2025). Konstruiuvannia obrazu vnutrishnoho voroha yak instrument ideolohichnoi mobilizatsii v avtokratychnykh politychnykh rezhymakh [Constructing the image of the internal enemy as a tool of ideological mobilization in autocratic political regimes]. *Rehional'ni studii*, 42. [in Ukrainian]
- Lysianskyi, P. L., & Yastrebova, V. A. (2025). Politychna loial'nist' cherez ideolohichniy tysk u postsovietskykh avtokratiakh: transformatsiia mekhanizmiv u XXI stolitti [Political loyalty through ideological pressure in post-Soviet autocracies: transformation of mechanisms in the 21st century]. *Ukrains'kyi polityko-pravovyi dyskurs*, 13. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15885379> [in Ukrainian]

Анотація

Лисянський П. Л., Ястребова В. А. Діаспора та національна безпека: можливості та виклики для України. – Стаття.

У статті досліджується феномен української діаспори як одного з ключових зовнішніх чинників, що впливають на політичні процеси та національну безпеку України. Українська діаспора, яка є однією з найбільших у світі, сформувалася в кілька етапів – від класичних хвиль еміграції XIX–XX ст. до масового виїзду після 2014 року та особливо після початку повномасштабної агресії РФ у 2022 році. Зростання чисельності українських громад у країнах Європи та Північної Америки призвело до якісного посилення їхньої політичної ролі, що проявляється як у підтримці України на міжнародній арені, так і у внутрішніх політичних процесах. Визначено ключові напрями впливу діаспори: фінансова та гуманітарна допомога, лобіювання інтересів України в урядах і парламентах країн перебування, формування позитивного іміджу держави через культурну та освітню дипломатію, інформаційні кампанії у медіа й соціальних мережах. Окремо акцентовано увагу на ролі діаспори у формуванні санкційної політики щодо Росії, мобілізації міжнародної підтримки для постачання озброєнь та відстоюванні європейського курсу України. Разом із тим проаналізовано й виклики, що супроводжують цей процес. Серед них – фрагментованість політичних позицій у різних діаспорних середовищах, можливість зовнішнього маніпулювання та використання проросійських наративів у частині локальних громад,

а також напруження між «зовнішніми» і «внутрішніми» елітами у визначенні стратегічних пріоритетів держави. Окремо підкреслюється уразливість діаспорних спільнот у Європі, які стають об'єктом інформаційних атак та спецоперацій РФ, спрямованих на дискредитацію українців і підлив міжнародної підтримки. У статті окреслюються можливості для інтеграції потенціалу діаспори у національну стратегію безпеки України. До перспективних напрямів віднесено: створення механізмів інституційної взаємодії держави з діаспорними організаціями, формування спільних комунікаційних платформ для боротьби з дезінформацією, розширення освітніх і культурних програм, що сприяють зміцненню національної ідентичності за кордоном. Наголошується, що діаспора може стати стратегічним ресурсом у сфері зовнішньої та внутрішньої політики за умови належної координації та протидії інформаційним і політичним загрозам. Зроблено висновок, що українська діаспора виступає водночас потужним інструментом підтримки та фактором ризику: її активність може значною мірою зміцнити позиції України у глобальному світі, але водночас потребує системного залучення та захисту від зовнішніх маніпуляцій.

Ключові слова: українська діаспора, політичні процеси, національна безпека, міжнародна підтримка, культурна дипломатія, інформаційний вплив, гібридна війна.

Summary

Lysianskyi P. L., Yastrebova V. A. Diaspora and national security: opportunities and challenges for Ukraine. – Article.

The article examines the phenomenon of the Ukrainian diaspora as one of the key external factors influencing political processes and national security of Ukraine. The Ukrainian diaspora, which is among the largest in the world, has been formed in several stages – from the classical waves of emigration of the 19th–20th centuries to the mass outflow after 2014 and especially after the start of Russia's full-scale aggression in 2022. The growing number of Ukrainian communities in Europe and North America has significantly strengthened their political role, manifested both in support of Ukraine on the international stage and in influencing internal political processes. The study identifies the main directions of diaspora influence: financial and humanitarian assistance, lobbying for Ukraine's interests in the governments and parliaments of host countries, shaping a positive image of the state through cultural and educational diplomacy, and information campaigns in the media and social networks. Particular attention is paid to the role of the diaspora in shaping sanctions policy against Russia, mobilizing international support for arms supplies, and defending Ukraine's European integration course. At the same time, the challenges accompanying this process are analyzed. These include the fragmentation of political positions within different diaspora communities, the possibility of external manipulation and the use of pro-Russian narratives in some local groups, as well as tensions between "external" and "internal" elites in defining the state's strategic priorities. Special emphasis is placed on the vulnerability of diaspora communities in Europe, which have become targets of information attacks and Russian special operations aimed at discrediting Ukrainians and undermining international support. The article outlines opportunities for integrating diaspora potential into Ukraine's national security strategy. Promising directions include creating mechanisms for institutional interaction between the state and diaspora organizations, developing joint communication platforms to counter disinformation, and expanding educational and cultural programs that strengthen national identity abroad. It is emphasized that the diaspora can become a strategic resource in both foreign and domestic policy, provided that proper coordination is ensured and information and political threats are countered. The conclusion highlights that the Ukrainian diaspora acts simultaneously as a powerful instrument of support and a potential risk factor: its activity can significantly strengthen Ukraine's global position, but at the same time requires systematic engagement and protection from external manipulation.

Key words: Ukrainian diaspora, political processes, national security, international support, cultural diplomacy, information influence, hybrid war.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

Е. В. Мамонтова

orcid.org/0000-0003-2761-8217

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних теорій*

Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОЛОНІАЛЬНОГО НАРАТИВУ У ДИСКУРСІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Війна у центрі Європи в 21-му сторіччі. Ще 11 років тому ця словесна конструкція могла б з'явитись на сторінках фантастичного роману у жанрі політичної антиутопії. Здавалося, що класична війна, де артилерійський снаряд руйнує будинок, балістична ракета потрапляє у дитячу лікарню, а поняття «доброволець», «ветеран», «мобілізація» входять до повсякденного лексикону пересічного громадянина, – це не про новітню історію Європи. Але реальність виявилася саме такою. У 2014 році в українських містах почалася війна, і цією війною керувала росія. І хоча західні і українські аналітичні центри, журналісти, OSINT-спільноти здійснили десятки розслідувань і здобули невідворотні докази російської присутності у Криму та на Донбасі, багато медіа та інституцій Заходу уникали називати росію стороною війни. Остаточне розуміння цього прийшло лише після повномасштабного вторгнення 2022 р.

Сьогодні в умовах відкритої російської агресії, що поставила під загрозу не тільки суверенітет та територіальну цілісність України, але й всю світову систему міжнародних відносин, як ніколи актуалізується роль політичної аналітики. Суспільство очікує від представників експертно-аналітичного цеху якісної аналітики процесів, що відбуваються, професійного прогнозування та моделювання розвитку подій, ефективного консультування щодо прийняття та впровадження оптимальних рішень з врегулювання конфлікту. Реалізація цих суспільно значущих завдань неможлива без ґрунтовної методологічної бази.

Академічним вважається трактуванням війни як соціально-політичного явища, що являє собою одну з форм розв'язування засобами збройного насильства суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, національних, територіальних, релігійних та інших суперечностей між державами, народами, націями, класами, соціальними групами. Війна є продовженням політики насильницькими засобами і пов'язана зі зміною відносин між суб'єктами політики. На сьогодні в українському академічному та експертному середовищі вже сформувалось декілька напрямків у концептуалізації російсько-української війни як історичного та суспільно-політичного явища. Мова йде, перед усім про її інтерпретацію у категоріях воєнно-стратегічних, цивілізаційних, національно-визвольних, екзистенційних та постімперських підходів і студій.

Так, з воєнно-стратегічних позицій (М. Галів, В. Горбулін, В. Ільницький, О. Лисенко, М. Лазарович, Є. Магда, А. Середін та ін.) ця війна синтезує елементи війн четвертого, п'ятого і шостого поколінь, коли поряд із звичайними видами озброєння застосовуються високоточна зброя, системи протиповітряної і протиракетної оборони, системи управління усіма видами і способами воєнних дій та інформаційного (в тому числі і кібер-) протиборства тощо. Війна починає носити характер асиметричності, безконтактності і необмеженості. Це дозволяє класифікувати її як гібридну.

Слід підкреслити, що ключовим завданням агресора у гібридній війні є трансформація ідентичностей. Так, гібридна війна РФ проти України у її когнітивному сегменті була спрямована на активацію радянської ідентичності, яка була досить швидко реставрована всередині РФ на базі системоутворюючої міфології «Великої Перемоги», реінкарнації символізму радянської доби, впровадження естетики «Старих пісень про головне» у масову культуру тощо. Головним фронтом гібридної війни, початок якої був зафіксований недружними діями Росії стосовно України ще восени 2003 року біля острова Коса Тузла в Азовському морі, став фронт інформаційний. Стратегічними напрямками наступальних дій Москви стали власне

внутрішньоросійський інформаційний простір, «килимів бомбардування дезінформацією українських громадян та формуванням сприятливого для себе інформаційного середовища на Заході» (Магда, 2015). В арсеналі гібридного впливу москви: економічний тиск, переписування історії, мовне питання, практики символічної політики, інтенсивний вплив російської православної церкви, підтримка сепаратистських рухів тощо.

Разом з цим багато дослідників (О. Баган, Я. Вірменич, Л. Залізник, А. Киридон, Ю. Офіцинський, І. Рущенко, О. Ситник, С. Троян та ін.) наполягають на виокремленні цивілізаційної природи російсько-української війни. Приміром, А. Киридон та С. Троян підкреслюють, «Небажання України вписуватися в російську цивілізаційну парадигму розвитку, орієнтація на загальноєвропейські й євроатлантичні демократичні цінності стали визначальним мотивом сучасного «хрестового походу» росії проти України у політичному, соціальному, культурному, інформаційно-ідеологічному і збройному ключі» (Киридон & Троян, 2022, с. 526). Втім, головною проблемою даного підходу, на нашу думку, є методологічні складнощі у самому цивілізаційному осмисленні історії.

Близькими за змістом є трактування російсько-української війни як війни національно-визвольної та екзистенційної. Як «війну за життя», як захист від проголошеної ідеологами рашизму «денацифікації», що передбачає знищення українства як явища, визначають її у своїх роботах П. Гай-Нижник (Гай-Нижник, 2022), В. Грицюк та О. Лисенко (Лисенко, 2022; Грицюк, В. & Лисенко, 2023) та ін.

Імперський, а отже, й колоніальний характер воєнної агресії росії проти України підкреслюють у своїх наукових розвідках В. Смолій та О. Ясь. Головний смисл російсько-української війни вчені убачають «у спробі росії відновити стару, практично колоніальну залежність українців і водночас через гостру кризу чи навіть руйнацію сучасного світоустрою здійснити нову делімітацію світу, принаймні пострадянських обширів» (Смолій & Ясь, 2022, с. 13). На базі даного підходу формується погляд на російсько-українську війну як пролог «третьої світової війни», як проксі-конфлікт ключових геополітичних гравців тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що на четвертому році повномасштабної агресії рф проти України досі триває номінативний дискурс цієї війни. Поряд зі спробами сформулювати її академічні дефініції («російсько-українська війна», «повномасштабна російська агресія проти України» тощо) широке ходіння мають також її емоційно окрашені метафоричні визначення: «вітчизняна війна», «національно-визвольні змагання», «визвольна боротьба проти фашизму/нацизму/рашизму», «братовбивча війна, інспірована зовнішніми силами», «проксі війна», «війна на виснаження», «боротьба добра та зла / світла та темряви» тощо.

Не зважаючи на широку палітру дефініцій, найменувань та метафор, спробуємо визначити природу та сутність російсько-української війни на основі архетипного підходу. Дана методологія дозволяє в умовах гібридизації політичного протистояння розкрити його сутність шляхом виявлення архетипних сценаріїв, дослідити практики т. зв. «смыслотворення» і конструювання «картин світу», сформулювати дієвий інструментарій протидії відкритій агресії та когнітивному впливу на масову свідомість.

Спираючись на класичні праці з психоаналізу та теорії літератури (М. Бодкін Х. Л. Борхес, К. Букер, Ф. Вілрайт, А. Кірбі, Дж. Польші, Л. Фіндлер Д. Хофман К.Юнг та ін.) ми пропонуємо розуміти під архетипним сценарієм повторювану модель подій, дій та взаємодій між суб'єктами (персонажами), яка відображає глибинні архетипічні структури та мотиви, що кореняться в колективному несвідомому людства. Як універсальна сюжетна схема або фабула, такий сценарій є глибоко вкоріненим в людській психіці, викликає сильний емоційний відгук і здається нам знайомим на несвідомому рівні.

Ключовими характеристиками архетипного сценарію є його універсальність (зустрічається в різних часових періодах та культурних контекстах); повторюваність (проявляється знову і знову в різних історіях та ситуаціях); наявність архетипічних персонажів (Герой, Злодій, Мудрець, Батько, Мати, Дитина, Жертва, Тінь тощо); конфліктна фабула та варіанти її розв'язання (сценарій обов'язково містить певний конфлікт, який розгортається за передбачуваною схемою і призводить до певного результату: перемоги, поразки, трансформації); символізм (елементи сценарію часто мають символічне значення, що відображає глибші психологічні

або духовні істини); емоційність (сценарії викликають сильні емоції у глядачів чи читачів, оскільки вони зачіпають фундаментальні людські переживання).

В цілому за основу нашої методології можна взяти визначення архетипового сценарію як «наскрізної», «самонародженої моделі», яка не зважаючи на те, що здатна до зовнішніх змін, містить у собі незмінну ціннісно-смыслову основу, проявлену у метафоричних формах та символічних інтерпретаціях. Архетипні сценарії як універсальні структури / матриці, в яких послідовно, в залежності від темпорального контексту, змінюються архетипні фабули, стають невичерпним джерелом у формуванні наративів та ідентичностей під час військових конфліктів. Зокрема на базі, контент-аналізу матеріалів у медіа (новинних репортажів, аналітичних статей, соціальних медіа-дописів з обох сторін конфлікту для виявлення домінуючих сюжетних ліній) та дискурс-аналізу мови, метафор та символів, що використовуються сторонами для створення переконливих історій про війну, легітимації дій та формування ідентичностей, можна дослідити динаміку і хронологію розгортання російсько-української війни у контексті типологізації її архетипних сценаріїв.

У попередніх публікаціях (Mamontova, 2025) автором було запропоновано власну типологізацію архетипів війни як історичного та соціально-політичного феномену на основі критеріїв, які визначаються позицією ініціатора війни у питаннях: «З ким я воюю?» та «За що я воюю?», відповідь на які окреслено маркерами «Свій / Чужий» та «Ресурси / Сенси». Відповідно, виділено чотири архетипні сценарії війни: колоніальний; вестфальський; ідеологічний/цивілізаційний; релігійний (віровідступницький).

Метою статті є виявлення та аналіз специфіки архетипного сценарію колоніальної війни та його репрезентації у дискурсивних наративах російсько-українського протистояння для розуміння природи конфлікту, динаміки і перспектив його врегулювання.

Звертаючись до нашої типології зазначимо: якщо у оптиці ініціатора війна ведеться проти «Чужого», а її метою є отримання доступу до матеріальних ресурсів та забезпечення безперешкодного контролю над ними, то мова йде про *сценарій колоніальної війни*, який базується на архетипному *протистоянні цивілізації та варварства*. Такий сценарій передбачає високий градус насильства да дуже низький показник дотримання правових та моральних норм ведення війни.

Сценарій колоніальної війни характеризується низкою повторюваних елементів і динамік, які проявлялися в різних історичних контекстах.

Це, по-перше, імперська амбіція як рушійна сила та відчуття переваги ініціатора. Колоніальна війна майже завжди починається з імперської держави, яка прагне розширити свій вплив та отримати доступ до ресурсів та стратегічно важливих територій. Ця експансія часто супроводжується ідеологією переваги — расової, культурної, цивілізаційної. Колонізатори вірять у свою вищість і «право» панувати над іншими народами, яких вони часто вважають «відсталими», «дикими», або такими, що потребують «цивілізації» чи «порятунку».

Наступною ознакою колоніальної війни є нерівність сил та технологічна перевага ініціатора. Колонізатори, як правило, мають значну військову та технологічну перевагу над корінним населенням. Це може включати кращу зброю нового покоління (вогнепальна зброя проти холодної), організацію, тактику та комунікації. Дисбаланс військової могутності завжди призводить до розгортання війни як асиметричного конфлікту, де колонізатори ведуть більш «конвенційну» війну, а корінне населення вдається до партизанської тактики, опору невеликими групами або інших нетрадиційних методів боротьби (бойкот, саботаж, підпілля, збереження культурних традицій тощо). Стратегічною метою опору є вигнання колонізаторів, досягнення національного самовизначення, відновлення або набуття суверенітету.

Невід'ємними сценарними ознаками колоніальної війни є позамежне насильство. Для його виправдання колонізатори часто дегуманізують корінне населення, зображуючи його як «нецивілізоване», «варварське» або «небезпечне».

Колоніальні війни також характеризує пролонгований період подолання їх наслідків. Окрім політичної нестабільності, економічної залежності та соціальної нерівності колоніалізм завдає глибоких культурних та ідентифікаційних травм, призводячи до втрати мови, традицій та історичної пам'яті. Процес деколонізації та відновлення національної ідентичності може бути тривалим і складним.

Запронована сценарна характеристика колоніальної війни дозволяє виокремити специфічні архетипні структури, що відображають нерівність сторін, мотивації колонізаторів та опір колонізованих. Це такі архетипні антитези, як «Цивілізатор» проти «Варвара»; «Першовідкривач» проти «Дикуна»; «Герой-підкорювач» проти «Дикого ворога», «Благородний тягар» (The White Man's Burden) проти «Невдячного тубільця», «Боротьба за ресурси» проти «Перешкоди на шляху прогресу», «Звільнення від тиранії» як виправдання використання місцевих конфліктів, «Культурний обмін» як виправдання асиміляції, «Повстання дикунів» як антитеза «Національно-визвольній боротьбі». Варто зауважити, що ці архетипні структури є потужними інструментами, які використовувалися для виправдання колоніалізму та мобілізації підтримки в метрополіях. Вони часто ігнорують складність та багатство колонізованих суспільств, їхні власні системи управління, культуру та історію.

Мабуть, найпоширенішим серед них, де колонізатори представляють себе як носіїв «вищої» культури, знань, технологій та моралі, які несуть «цивілізацію» до «відсталих» народів, є архетип «Цивілізатор проти Варвара». Колонізовані («варвари») у даному контексті зображуються як дикі, нецивілізовані, жорстокі або такі, що потребують зовнішнього управління та «опіки». Цей системоутворюючий сценарний архетип колоніальної війни використовується для легітимізації панування агресора та виправдання його насильства.

У багатьох колоніальних наративах, зокрема це стосується жанру пригодницького роману, що був започаткований Фенімором Купером, колонізатори часто зображують себе як героїчних дослідників та першовідкривачів нових земель, ігноруючи або применшуючи існування та складність місцевих суспільств. У межах архетипу «Першовідкривач проти Дикуна» колонізовані народи постають як частина «дикої» природи, що підлягає підкоренню та експлуатації.

Ще одним розповсюдженим сценарним архетипом колоніальної війни є кіплінговський «Благородний тягар» (The White Man's Burden) проти «Невдячного тубільця». Цей архетип передбачає, що колонізатори несуть «тягар» відповідальності за «розвиток» колонізованих народів, навіть якщо ті чинять опір або не виявляють «вдячності». Будь-який опір сприймається як нерозуміння власного блага та підтвердження необхідності подальшого контролю.

Архетипне протистояння «Герой-підкорювач проти Дикого ворога» покладено в основу зображення колоніальних війн як боротьби героїчних колоніальних солдатів проти жорстоких та непередбачуваних «диких» ворогів, що загрожують «цивілізованам» поселенцям та колоніальній адміністрації. Цей архетип підживлює страх та ненависть до колонізованих і також виправдовує жорстокі методи боротьби.

У наративах колоніальних війн також зустрічається архетип «Звільнення від тиранії», який виправдовує втручання колонізаторів у внутрішні конфлікти між місцевими племенами чи народами, представляючи себе як «визволителів» однієї групи від гноблення іншої, щоб потім встановити власне панування над усіма.

Колонізатори часто виправдовують свої дії необхідністю отримання цінних ресурсів, представляючи місцеве населення як перешкоду на шляху «прогресу» та ефективного використання цих ресурсів. (Див.: архетип «Боротьба за ресурси» проти «Перешкоди на шляху прогресу»).

Іноді колонізація подається як процес «культурного обміну», де колонізатори нібито збагачують місцеву культуру, водночас вимагаючи від колонізованих відмови від власних традицій та прийняття мови, законів та звичаїв колонізаторів. Опір цьому процесу зображується як впертість та небажання «розвиватися». (Див.: архетип «Культурний обмін» як виправдання асиміляції).

Варто також згадати архетипну дилему «Повстання дикунів» проти «Національно-визвольної боротьби», яка обслуговує дві протилежні оптики колоніального дискурсу. З точки зору колонізаторів, опір їхньому пануванню часто зображується як нераціональні, жорстокі «повстання дикунів», що загрожують «порядку» та «цивілізації». З точки зору колонізованих, це є законна національно-визвольна боротьба за свободу, незалежність та відновлення власної ідентичності.

У дискурсі російсько-українській війні, на жаль, простежуються відверті практики використання архетипних структур колоніального наративу, які росія застосовує для виправдан-

ня своєї агресії та впливу на сприйняття конфлікту. У цьому зв'язку важливо зазначити, що Україна є незалежною державою, і порівняння з колоніальною війною відображає саме російський погляд та дії агресора, а не легітимний статус відносин між двома країнами.

Так, системоутворюючий архетипний конфлікт колоніального дискурсу «Цивілізатор» проти «Варвара» займає центральне місце у російській пропаганді, яка часто намагається представити Україну як «штучну» державу з «неправильною» ідентичністю, керовану «націоналістами» та «фашистами», які нібито утискають російськомовне населення та руйнують «спільну історію». Росія ж зображується як «старший брат», що приносить «визволення» та «правильну» цивілізацію. Це є відголоском колоніального нарративу про «цивілізаторську місію».

Ще одним з ключових нарративів російсько-української війни є антитеза «Першовідкривач» / «Збирач земель» проти «Відірваної території». Ідея «русского міра» передбачає, що Україна є нібито «споконвічно російською» територією, яка була «несправедливо відірвана» або перебуває під зовнішнім впливом. Росія презентує себе як силу, що «повертає» свої «історичні землі», ігноруючи суверенність України та її право на самовизначення. Це нагадує колоніальні уявлення про «освоєння» та «приєднання» територій.

Російська пропаганда часто зображує війну як «допомогу» Україні звільнитися від «західного впливу» та «нацистського режиму», навіть якщо більшість українців чинять опір цій «допомозі». Україна, яка протидіє, представляється як «невдячна» та «засомбована». Так працює архетип колоніального сценарію «Благородний тягар» (у спотвореному вигляді) проти «Невдячного (молодшого) брата».

У фокусі архетипного конфлікту «Герой-визволитель» проти «Націоналіста/Фашиста» російські військові зображуються як «визволителі» українського народу від «київського режиму», а українські захисники – як «націоналісти», «фашисти» або «терористи», що потребують «денацифікації» та «демілітаризації». Це створює образ колоніальної «каральної експедиції» проти «бунтівників».

Хоча пряме захоплення ресурсів не є головною декларованою метою т. зв. СВО, контроль над Україною дає росії значні геополітичні переваги, доступ до економічних активів та посилення впливу в регіоні. Україна, як незалежна держава, розглядається як перешкода на шляху реалізації цих імперських амбіцій. У даному контексті можна включити у дискурс російсько-української війни колоніальний архетип «Боротьба за ресурси» (опосередковано) проти «Перешкоди на шляху впливу».

Колоніальний архетип «Культурний обмін» / «Возз'єднання» (нав'язування російської ідентичності) виправдовує намагання росії нав'язати Україні російську мову, культуру та історичну інтерпретацію, заперечуючи самобутність української ідентичності. Опір цьому розглядається як «русофобія». Все це, на нашу думку, є аналогом колоніальної політики асиміляції.

Ще однією архетипною антитезою, яка використовується у дискурсі російсько-української війни, є протиставлення нарративів «Повстання маріонеток» та «Національно-визвольна війна». З одного боку, росія підтримувала сепаратистські рухи на сході України, представляючи їх як «народне волевиявлення», а опір України – як придушення «законного протесту». Водночас Україна розглядає це як інспіровану ззовні агресію та бореться за свою територіальну цілісність.

Важливо підкреслити, що ці архетипи є інструментами російської пропаганди, спрямованими на викривлення реальності та виправдання неспровокованої агресії проти суверенної держави. Україна є жертвою агресії та бореться за своє право на існування та незалежність.

Отже, російсько-українська війна має багато ознак колоніальної війни, хоча й у специфічному історичному контексті. Імперські амбіції росії, ідеологія «братнього народу» з запереченням української самостійності та плеканням архетипу малоросу – як «молодшого брата», значна військова перевага агресора, опір українського народу, жорстокість окупантів та прагнення України до самовизначення – все це відображає багато елементів архетипного сценарію колоніальної війни. Втім, на нашу думку, у ситуації російсько-українського протистояння відсутня ключова сутнісна ознака колоніальної війни, а саме: типовий колонізатор не вимагає від корінного населення системного переформатування когнітивної картини світу. За умов його підкорення та досягнення меркантильних цілей колонізації, місцеве населення резерву-

ється у межах своїх вірувань, традицій, автохтонної культури, яка набуває ознак екзотичної, і часто, в сучасних умовах суспільства споживання, стає затребуваним товаром на ринку туристичних послуг.

У переломленні на російсько-українську війну даний сценарій, на нашу думку, є частково релевантним. Прагнення росії до контролю над українськими ресурсами та логістичними шляхами (територіями, копалинами, українськими чорноземами, виходом до моря тощо), а також спроби знищення української державності і дегуманізації та асиміляції українського населення є типовими для колоніальних загарбників. Водночас в російській «картині світу» Україна не є «Чужою». Росія розглядає Україну як свою історичну вотчину, частину «руського міра», заперечуючи саме на цій основі її суверенітет та окрему ідентичність.

Втім, порівняння російсько-української війни з колоніальною війною на базі архетипного підходу допомагає зрозуміти імперські амбіції росії та її спосіб мислення, що сягає корінням у колоніальне минуле.

Література

- Гай-Нижник, П.П. Російсько-українська війна – війна за життя (2014–2022 рр.): періодизація. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 2022. С.452–465.
- Галів, М., Ільницький, В. Характер сучасної російсько-української війни (2014 – 2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2023. Вип.13/55. С. 47–73.
- Грицюк В., Лисенко О. Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри. *Український історичний журнал*. 2023. Число 2. С. 5–33.
- Киридон, А.М., Троян, С.С. Цивілізаційна війна 2014– 2022 рр.: національно-визвольна війна України ХХІ століття (теоретичний дискурс). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 2022. С. 523–534.
- Лисенко, О.Є. Феноменологія війни Росії проти України як об'єкт гуманітарних досліджень (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 25 травня 2022 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2022. Вип. 7. С. 85–98.
- Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват. 2015. 304 с.
- Смолій В., Ясь О. Сучасна російсько-українська війна у світлі пост колоніалізму. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. Вип. 6. С. 3–16.
- Mamontova E. Archetypal Scenarios of the Russian-Ukrainian War, *Journal of Geography, Politics and Society, Dayjest*. 2025. P. 99–110.

References

- Hai-Nyzhnyk, P. P., 2022, Rosiisko-ukrainska viina – viina za zhyttia (2014–2022 rr.): periodyzatsiia (Eng. Russian-Ukrainian War – War for Life (2014–2022): periodization). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*, Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 452–465 [in Ukrainian].
- Haliv, M. & Ilnytskyi, V., 2023, Kharakter suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 – 2023): vitchyzniani istoriografichniy diskurs (Eng. The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014 – 2023): the Ukrainian historiographical discourse), *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoryia*, 13/55, 47–73. [in Ukrainian].
- Hrytsiuk, V. & Lysenko, O., 2023, Viina Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: voiennyi, mizhnarodno-pravovyi, heopolitychnyi ta ekonomichnyi vymiry (Eng. The war of the Russian Federation against Ukraine: military, international legal, geopolitical and economic dimensions), *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2 (569), 5–33 [in Ukrainian].
- Kyrydon, A. M. & Troian, S. S., 2022, Tsyvilizatsiina viina 2014–2022 rr.: natsionalno-vyzvolna viina Ukrainy XXI stolittia (teoretychnyi diskurs) (Eng. Civilization war 2014–2022: Ukraine's national liberation war of the XXI st century (theoretical discourse)). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*, Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 523–534 [in Ukrainian].
- Lysenko, O. Ye., 2022, Fenomenolohiia viiny Rosii proty Ukrainy yak ob'iekt humanitarnykh doslidzhen (za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 25 travnia 2022 r.) (Eng. Phenomenology of Russia's war against Ukraine as an object of humanitarian research (based on the materials of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on May 25, 2022)), *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 7, 85–98 [in Ukrainian].
- Mahda, Ye. V., 2015, Hibrydnaia viina: vyzyhyty i peremohty (Eng. Hybrid war: survive and win), Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].

Mamontova E., 2025, Archetypal Scenarios of the Russian-Ukrainian War, *Journal of Geography, Politics and Society*, *Dayjest*, 99–110.

Smolii, V. & Yas, O., 2022. Suchasna rosiisko-ukrainska viina u svitli post kolonializmu (Eng. The modern Russian-Ukrainian war in the light of post-colonialism), *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 6, 3–16 [in Ukrainian].

Анотація

Мамонтова Е. В. Репрезентація колоніального нарративу у дискурсі російсько-української війни: архетипний підхід. – Стаття.

На четвертому році повномасштабної агресії РФ проти України досі триває номінативний дискурс цієї війни. Не зважаючи на широку палітру дефініцій, найменувань та метафор, автором запропоновано визначити природу та сутність російсько-української війни на основі архетипного підходу. Дана методологія дозволяє в умовах гібридизації політичного протистояння розкрити його сутність шляхом виявлення архетипних сценаріїв, дослідити практики т. зв. «сміслотворення» і конструювання «картин світу», сформувані дієвий інструментарій протидії відкритій агресії та когнітивному впливу на масову свідомість. Метою статті є виявлення та аналіз специфіки одного з таких сценаріїв, а саме – архетипного сценарію колоніальної війни, та визначення його репрезентації у дискурсивних нарративах російсько-українського протистояння для розуміння природи конфлікту, динаміки і перспектив його врегулювання. Доведено, що сценарій колоніальної війни базується на архетипній дихотомії цивілізації та варварства та включає специфічні архетипні структури, що відображають нерівність сторін, мотивації колонізаторів та опір колонізованих. Такий сценарій передбачає високий градус насильства та дуже низький показник дотримання правових та моральних норм ведення війни.

Втім, на нашу думку, у переломленні на російсько-українську війну даний сценарій, на нашу думку, є частково релевантним. У російсько-українському кейсі відсутня ключова сутнісна ознака колоніальної війни, а саме: класичний колонізатор не прагне переформатовати у корінного населення його когнітивну картину світу. За умов його підкорення та досягнення меркантильних цілей колонізації, місцеве населення резервується у межах своїх вірувань, традицій, екзотичної автохтонної культури. Водночас, порівняння російсько-української війни з колоніальною війною на базі архетипного підходу допомагає зрозуміти імперські амбіції Росії та її спосіб мислення, що сягає корінням у колоніальне минуле.

Ключові слова: архетип, нарратив, політичний дискурс, методологія політичних досліджень, колоніальна війна, російсько-українська війна, конфлікт.

Summary

Mamontova E. V. Representation of the colonial narrative in the discourse of the Russian-Ukrainian war: an archetypal approach. – Article.

In the fourth year of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, the nominative discourse of this war is still ongoing. Despite the wide palette of definitions, names and metaphors, the author proposes to determine the nature and essence of the Russian-Ukrainian war on the basis of an archetypal approach. This methodology allows, in the conditions of hybridization of political confrontation, to reveal its essence by identifying archetypal scenarios, to investigate the practices of the so-called "meaning-making" and constructing "pictures of the world", to form an effective toolkit for countering open aggression and cognitive influence on mass consciousness. The aim of the article is to identify and analyze the specifics of one of such scenarios, namely the archetypal scenario of the colonial war, and to determine its representation in the discursive narratives of the Russian-Ukrainian confrontation in order to understand the nature of the conflict, its dynamics and the prospects for its settlement. It is proven that the colonial war scenario is based on the archetypal dichotomy of civilization and barbarism and includes specific archetypal structures that reflect the inequality of the parties, the motivations of the colonizers and the resistance of the colonized. Such a scenario involves a high degree of violence and a very low rate of compliance with the legal and moral norms of warfare.

However, in our opinion, in the context of the Russian-Ukrainian war, this scenario is, in our opinion, partially relevant. The Russian-Ukrainian case lacks a key essential feature of colonial war, namely: the classical colonizer does not seek to reformat the indigenous population's cognitive picture of the world. Under the conditions of his conquest and achievement of the mercantile goals of colonization, the local population is reserved within the limits of its beliefs, traditions, and exotic autochthonous culture. At the same time, comparing the Russian-Ukrainian war with the colonial war based on the archetypal approach helps to understand Russia's imperial ambitions and its way of thinking, which has its roots in the colonial past.

Key words: archetype, narrative, political discourse, political research methodology, colonial war, Russian-Ukrainian war, conflict.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.6>

О. В. Селецький

orcid.org/0000-0002-8291-9736

кандидат юридичних наук, доцент,

декан юридичного факультету

Національного університету «Чернігівська політехніка»

Н. О. Крес

orcid.org/0009-0004-2768-6644

студентка II курсу магістратури юридичного факультету

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Інформаційна безпека є однією з ключових складових національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану, коли держава стикається з багатогранними викликами, які проявляються як у реальному, так і в цифровому середовищі. В умовах сучасної гібридної війни, яку веде російська федерація проти України, інформаційний фронт став не менш важливим за бойові дії на лінії зіткнення. Маніпуляції свідомістю, поширення фейкових новин, спроби зламів державних і критичних інформаційних систем – усе це загрожує не лише стабільності суспільства, а й ефективності військового та політичного управління.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та формування інформаційного суспільства зумовлюють пріоритетність завдань щодо захисту інформаційного простору та збереження інформаційного суверенітету. Сучасний інформаційний простір перетворився на поле геополітичної боротьби, де кібератаки, дезінформація та маніпулятивні технології активно застосовуються як елементи гібридних стратегій. Це суттєво підвищує значення інформаційної безпеки як ключової складової частини національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем інформаційної безпеки зробили такі науковці, як І. О. Валюшко, В. І. Гурковський, В. П. Кононенко, Л. І. Мазуренко, О. О. Мислива, А. Ю. Нашинець-Наумова, Д. В. Смотрич та інші.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз сутності та ролі інформаційної безпеки в системі національної безпеки України, з'ясувати специфіку її забезпечення в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан, який передбачає особливий правовий режим, вимагає посилення захисту інформаційного простору як елемента забезпечення державного суверенітету. В умовах постійної кіберзагрози з боку країни-агресора, важливою стає стратегія інформаційної протидії, яка включає не лише технічні засоби, а й інформаційну політику держави, контрпропаганду, забезпечення інформаційної гігієни в суспільстві та медіаграмотності громадян.

Одним із найважливіших завдань держави є протидія дезінформації та ворожій пропаганді. В умовах війни противник активно використовує маніпулятивні технології для створення паніки серед населення, підриву довіри до державних інституцій та дестабілізації українського суспільства. Тому органи державної влади здійснюють оперативне виявлення та нейтралізацію фейкових новин, спростовують ворожі інформаційні атаки, а також ведуть системну комунікацію з громадянами через офіційні канали (Селецький, Костюченко, 2025, С. 102).

Як зазначають Д. Смотрич та Л. Браїлко, починаючи з 2014 року, Україна активно протистоїть багатоплановим інформаційним атакам, які набули особливої інтенсивності після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Російські операції інформаційного впливу мають на меті деморалізувати населення, дестабілізувати внутрішню політичну ситуацію та підірвати

довіру до Збройних Сил України та органів державної влади. В таких умовах інформаційна безпека повинна охоплювати не лише оборонні заходи, але й активне формування наративу, який відповідає національним інтересам (Смотрич, Браїлко, 2023, С. 124).

І. О. Валюшко зауважує, що агресія російської федерації на сході України виявила непідготовленість українського суспільства одразу ж здійснити дієвий спротив агресору, спрямований на відновлення територіальної цілісності держави. Інформаційна сфера виявилася однією з найнезахищеніших в безпековому секторі України, виявивши серйозні прогалини у системі законодавчого забезпечення інформаційного простору. Проте, разом з тим, російське збройне втручання в Україну стало двигуном у напрацюванні відповідного законодавства в інформаційній сфері (Валюшко, 2017, С. 31).

Особливу роль в умовах воєнного стану відіграють кіберпідрозділи, як державні, так і волонтерські, які здійснюють моніторинг кіберпростору, запобігають атакам на інформаційні системи критичної інфраструктури, а також здійснюють кіберудари у відповідь. Формування таких структур стало відповіддю на новітні виклики в сфері інформаційної безпеки, де традиційні засоби захисту виявилися недостатніми.

На думку Д. Тініна та О. Мисливої, в умовах бойових дій на території країни інформація стає стратегічним ресурсом. Її збереження, достовірність і контроль над потоками мають безпосередній вплив на хід воєнних операцій. Неправильно подана або вчасно не заблокована ворожа інформація може призвести до втрат на фронті, підризу морального духу або навіть руйнування стратегічних об'єктів. Тому функція інформаційної безпеки включає не лише технічний, а й комунікаційний компонент (Тінін, Мислива, 2023, С. 137).

Одним із головних викликів залишаються соціальні мережі, які використовуються як інструмент психологічного впливу на населення. Через них поширюється паніка, фейки, дезінформація, маніпулятивні меседжі. В умовах воєнного стану держава обмежила доступ до ресурсів, що прямо загрожують національній безпеці (наприклад, на території України неможливо відкрити, переглянути, використовувати більшість російських вебсайтів). Закон України «Про медіа» (Про медіа, 2022) передбачає спеціальні правила для медіа-сфери у період воєнної агресії з боку російської федерації. У зв'язку з цим Національна рада з питань телебачення і радіомовлення розпочала формування переліку аудіовізуальних сервісів на замовлення та платформ-провайдерів, які пов'язані з країною-агресором. До цього переліку включаються сервіси, що зареєстровані у державних реєстрах РФ, використовують російську мову як основну, а також керуються законодавством країни-окупанта. Такі ресурси підлягають блокуванню. Рішення про обмеження доступу до вказаних інтернет-ресурсів приймає Національна комісія, яка відповідає за регулювання в галузях електронних комунікацій, поштових послуг та радіочастот. Крім вебсайтів, забороняється також використання мобільних застосунків зазначених сервісів та встановлення їх програмного забезпечення. До списку вже внесено десятки російських платформ, серед яких: Ivi, Tvigle, Premier, Start, More.tv, Okko, 24TV тощо. Однак ефективність таких заходів залежить від здатності громадян критично мислити та протистояти інформаційному впливу.

Законодавче забезпечення інформаційної безпеки у період війни було значно оновлено. Було ухвалено ряд змін до законів щодо кіберзахисту, доступу до інформації, відповідальності за поширення фейків. Водночас виникла потреба в балансі між захистом і свободою слова. Використання воєнного стану як підстави для обмеження прав має бути чітко регламентованим, щоб уникнути зловживань (Ковальова, Яковлева, Чорна, 2024, С. 64).

Освіта в сфері інформаційної безпеки, як для державного сектору, так і для широкої громадськості, набуває вирішального значення. Підготовка фахівців, розвиток кіберграмотності, проведення тренінгів і симуляцій на рівні органів влади – усе це сприяє підвищенню стійкості до інформаційного впливу ззовні. Особливої уваги заслуговує підготовка фахівців, які працюють у сфері стратегічних комунікацій.

Роль медіа у воєнний час також змінилася. Вони стали не лише джерелом новин, а й учасниками інформаційного протистояння. Журналістика у таких умовах вимагає не лише професійності, а й відповідальності. Від швидкості й точності подання інформації залежить багато: від психологічного стану населення до прийняття рішень на рівні управління державою.

Міжнародне співробітництво у сфері інформаційної безпеки стало важливим чинником зміцнення обороноздатності України. Підтримка з боку партнерів, спільні кібероперації, обмін досвідом, технологіями і даними суттєво підвищили спроможності України в цій сфері. Інформаційна інтеграція з НАТО і ЄС стала частиною стратегії національної безпеки (Лелет, 2024, С. 102).

В умовах війни важливо також враховувати гуманітарний аспект інформаційної безпеки. Люди, які опинилися під окупацією або в зоні бойових дій, потребують доступу до об'єктивної інформації. Блокування каналів пропаганди та забезпечення мовлення українських ЗМІ на тимчасово окупованих територіях стало важливим інструментом підтримки зв'язку держави зі своїми громадянами. Інформаційна безпека у воєнний час не є ізольованою сферою – вона перетинається з військовою, економічною, політичною, психологічною безпекою. Це вимагає комплексного підходу до управління інформаційними ризиками, де кожна структура державної влади має чітко визначену роль і функції. Скоординована взаємодія між секторами – запорука стійкості всієї системи безпеки (Мазуренко, 2022, С. 54).

Висновки. Таким чином, інформаційна безпека в умовах воєнного стану є не лише реакцією на зовнішні загрози, а й проактивною політикою формування національної ідентичності, довіри до держави та єдності суспільства. Це складова, без якої неможливе повноцінне функціонування державного механізму в умовах гібридної війни. Сильна інформаційна політика – це сильна держава, готова до викликів сучасного світу.

Література

- Валюшко І. О. Інформаційна безпека України: трансформація законодавства після російського вторгнення. *Історико-політичні студії*. 2017. № 2 (8). С. 30-43.
- Ковальова А., Яковлева А., Чорна А. Кримінальна відповідальність за кіберзлочини, вчинені в умовах воєнного стану. *Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Інтелектуальний ресурс сьогодення: наукові задачі, розвиток та запитання»* (м. Кропивницький, 19 квітня 2024). С. 63-64.
- Лелет Я. Генеза інформаційної безпеки в умовах воєнно-політичного конфлікту. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 19. С. 98-104.
- Мазуренко Л. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 2022. № 42. С. 50-57.
- Про медіа: Закон України №2849-IX від 13.12.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (Дата звернення 25.09.2025).
- Селецький О. В., Костюченко Н. Д. Поняття та зміст інформаційної безпеки як складової національної безпеки. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. № 2 (25), 2025. С. 98-106.
- Смотрич Д., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія : Право*. 2023. № 77. С. 121-127.
- Тінін Д., Мислива О. Деякі аспекти інформаційної безпеки українського населення на тимчасово окупованих територіях. *Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки»* (м. Полтава, 23 червня 2023). С. 137-138.

References

- Valiushko, I. O. (2017). Informatsiina bezpeka Ukrainy: transformatsiia zakonodavstva pislia rosiiskoho vtorhnennia [Information security of Ukraine: Transformation of legislation after the Russian invasion]. *Istoryko-politychni studii*, 2(8), 30-43.
- Kovalova, A., Yakovleva, A., & Chorna, A. (2024, April 19). Kryminalna vidpovidalnist za kiberzlochyny, vchyneni v umovakh voiennoho stanu [Criminal liability for cybercrimes committed under martial law]. In *Proceedings of the 2nd International Scientific Conference "Intellectual Resource of Today: Scientific Tasks, Development and Challenges"* (pp. 63-64). Kropyvnytskyi.
- Lelet, Ya. (2024). Geneza informatsiinoi bezpeky v umovakh voienno-politychnoho konfliktu [The genesis of information security in the conditions of military-political conflict]. *Visnyk Prykarpatskoho Universytetu. Serii: Politolohiia*, (19), 98-104.
- Mazurenko, L. (2022). Informatsiina bezpeka v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta zahrozy [Information security in the conditions of the Russian-Ukrainian war: Challenges and threats]. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Pytannia politolohii*, (42), 50-57.
- Pro media: Zakon Ukrainy № 2849-IX vid 13.12.2022 roku [On media: Law of Ukraine No. 2849-IX of December 13, 2022]. (2022). Retrieved September 25, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

Seletskyi, O. V., & Kostiuchenko, N. D. (2025). Poniattia ta zmist informatsiinoi bezpeky yak skladovoi natsionalnoi bezpeky [The concept and content of information security as a component of national security]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny. Seriya: Pravo*, 2(25), 98–106.

Smotrych, D., & Brailko, L. (2023). Informatsiina bezpeka v umovakh voiennoho stanu [Information security under martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya: Pravo*, (77), 121–127.

Tinin, D., & Myslyva, O. (2023, June 23). Deiaki aspekty informatsiinoi bezpeky ukrainskoho naselennia na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh [Some aspects of information security of the Ukrainian population in temporarily occupied territories]. In *Proceedings of the 1st International Scientific Conference "Modernization Theory in the Context of Contemporary World Science"* (pp. 137–138). Poltava.

Анотація

Селецький О. В., Крес Н. О. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану як складова національної безпеки. – Стаття.

Стаття присвячена комплексному аналізу інформаційної безпеки як ключової складової національної безпеки України в умовах воєнного стану. Показано, що війна, розв'язана російською федерацією проти України, суттєво змінила уявлення про характер сучасних загроз, у яких інформаційний фронт виступає не менш значущим, ніж бойові дії на полі бою. Наголошено на важливості протидії дезінформації, фейкам, маніпуляціям громадською думкою та кібератакам, які здійснюються з боку країни-агресора з метою деморалізації населення, підризу довіри до державних інституцій і послаблення обороноздатності країни.

Розкрито роль інформаційної політики держави у формуванні стратегії інформаційної протидії, яка поєднує технічні заходи захисту, розвиток контрпропаганди, підвищення медіаграмотності та інформаційної гігієни громадян. Особливу увагу приділено діяльності державних і волонтерських кіберпідрозділів, що здійснюють моніторинг кіберпростору, запобігають атакам на критичну інфраструктуру та беруть участь у проведенні кібероперацій у відповідь. Визначено значення законодавчих ініціатив, спрямованих на вдосконалення кіберзахисту, блокування ворожих інформаційних ресурсів та обмеження діяльності медіаплатформ, пов'язаних із державою-агресором. Підкреслено необхідність дотримання балансу між забезпеченням інформаційної безпеки та гарантіями свободи слова.

Проаналізовано зміну функцій медіа у воєнний період, їх участь в інформаційному протистоянні та вплив на моральний стан суспільства. Обґрунтовано роль освіти, підготовки спеціалістів у сфері стратегічних комунікацій та розвитку медіаграмотності як інструментів підвищення стійкості держави до інформаційних загроз. Розглянуто питання міжнародного співробітництва, інтеграції України до інформаційного простору НАТО та ЄС, що значно посилює можливості протидії інформаційним викликам.

Зроблено висновок, що інформаційна безпека в умовах воєнного стану виходить за межі технічного чи оборонного виміру, перетворюючись на системоутворюючий чинник забезпечення національної безпеки. Вона слугує інструментом формування національної ідентичності, консолідації суспільства, підтримки довіри до держави та зміцнення її спроможності протистояти гібридним загрозам.

Ключові слова: інформаційна безпека, національна безпека, воєнний стан, дезінформація, кіберзагрози.

Summary

Seletskyi O. V., Kres N. O. Information security under martial law as a component of national security. – Article.

The article is devoted to a comprehensive analysis of information security as a key component of Ukraine's national security under martial law. It demonstrates that the modern hybrid war launched by the Russian Federation against Ukraine has significantly reshaped the perception of contemporary threats, where the information front has become no less important than conventional military operations. Particular attention is paid to the challenges of countering disinformation, fake news, manipulative influence on public opinion, and cyberattacks carried out by the aggressor state with the aim of demoralizing the population, undermining trust in public institutions, and weakening the country's defense capability.

The role of state information policy in shaping an effective strategy of information resistance is revealed. This strategy combines technical protection measures, the development of counter-propaganda tools, the promotion of media literacy and information hygiene among citizens. Special emphasis is placed on the activities of governmental and volunteer cyber units that monitor cyberspace, prevent attacks on critical infrastructure, and conduct retaliatory cyber operations. The significance of legislative initiatives aimed at strengthening

cyber defense, blocking hostile information resources, and restricting media platforms associated with the aggressor state is highlighted. At the same time, the article underlines the need to maintain a balance between safeguarding information security and ensuring freedom of speech.

The research examines the transformation of media functions in wartime, noting their direct involvement in the information confrontation and their influence on the psychological resilience of society. The importance of education, training of specialists in strategic communications, and the development of media literacy are substantiated as key instruments for strengthening national resistance to external information threats. Furthermore, the article analyzes international cooperation and Ukraine's integration into the NATO and EU information space, which have significantly enhanced the country's capacity to counter information challenges.

It is concluded that information security under martial law goes beyond a purely technical or defensive dimension, becoming a system-forming factor of national security. It serves as an essential tool for shaping national identity, consolidating society, maintaining public trust in state institutions, and reinforcing the state's resilience against hybrid threats.

Key words: information security, national security, martial law, disinformation, cyber threats.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

В. С. Сергєєв

orcid.org/0000-0001-7859-0408

*доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин та політичного менеджменту
Державного університету «Житомирська політехніка»*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА І ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ПРІОРИТЕТИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ КООПЕРАЦІЇ ТА НАПРЯМКИ НОРМАТИВНОГО ОНОВЛЕННЯ

В сучасному світі відбувається процес модернізації політичного управління, пов'язаний з впровадженням цифрових технологій контролю та забезпечення організаційної компетентності та інституційної спроможності. Формування дієвої екосистеми національної безпеки в умовах багатовимірних викликів пов'язане з аналізом політичних рішень, програмуванням політичних подій, оцінкою діяльності політичних акторів на новій технологічній базі. У цих умовах доречно звернутися до базових принципів предметної взаємодії інституцій національної безпеки в широкому розумінні та політичного врядування. В умовах демократії ці сфери здійснюють перетин компетенцій на основі розв'язання завдань, ухвалення рішень та стратегічного прогнозування.

В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації рекомендації та відомості, отримані сектором національної безпеки є неоціненними даними для впровадження державної політики захисту національних інтересів на міжнародній арені, підвищення соціально-економічної спроможності. При цьому динамізація контактів та взаємодій виходить за межі нормативно-правової бази. Відповідно доречно розглянути зарубіжний досвід кооперації безпекової та політичної ланок демократичного врядування. В умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції України неодмінно постане питання відповідності стандартам Європейського Союзу в галузі забезпечення національної безпеки на основі принципів демократії, підзвітності та парцитаптивності.

Аналіз остінніх досліджень і публікацій. Згідно з класичними дослідженнями Х. Лінца і А. Степана, захист демократії ґрунтується на захисті основних принципів, таких як верховенство права, розподіл влади, повага до основних прав та незалежність судових установ (Linz, Stepan 1996). На думку Р. Даля, теоретичні рамки, включаючи процедурні визначення демократії, підкреслюють важливість інституційної стійкості та дотримання конституційних норм (Dahl, 1989). С. Левітські та Д. Зіблатт обґрунтовано вважають, що виклики популізму, дезінформації та авторитарні тенденції, вимагають проактивних стратегій для підтримки цих принципів (Levitsky, Ziblatt, 2018). Проте уваги потребують інституційні основи інтеграції безпекових та політичних імперативів сучасного демократичного урядування.

Метою статті є встановлення напрямків кооперації національно-безпекового та політико-менеджерського сегментів демократичного врядування. Завданням статті є уточнення оптимальних моделей співпраці національної безпеки та демократичних установ представництва та управління.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі демократія, як форма політичного режиму, що характеризується участю громадян у прийнятті політичних рішень, стикається з постійними безпековими викликами, які загрожують її стабільності та цілісності. Захист демократичних інститутів та принципів вимагає багатоскладового підходу, що включає правові, інституційні, суспільні та нормативні стратегії транзиту. Р.Лакхем та Г.Коутра справедливо вважають більшість демократичних переходів крихкими та нелінійними. Неправильні рішення, прийняті на ключових етапах та несприятливі внутрішні, регіональні чи міжнародні фактори можуть мати мультиплікативний ефект і призвести до зупинки або навіть зворотного розвитку демократичного переходу. У цьому відношенні важливий час під час переходів та після конфліктів (Luckham, Sawthra, 2003).

Основний механізм захисту демократії передбачає створення та зміцнення безпекових правових рамок, які визначають сферу дії урядової влади та захищають права особистості. Обґрунтовані конституційні положення, незалежні судові органи та ефективний законодавчий нагляд слугують захистом від ризику авторитарних тенденцій з боку військового сектору. На думку Р.Лакхема та Г.Коутри, демократи повинні використовувати вікна можливостей, оскільки ніколи незрозуміло, як довго триватимуть демократичні можливості. Демократичний контроль над військовими та безпековими інституціями є стратегічно важливим для демократизації з двох причин. По-перше, ці інституції мають тісний зв'язок з політичною владою. А по-друге, їхні функції безпеки, включаючи управління небезпекою, яка може бути породжена демократизацією, є важливими для виживання будь-якої демократичної держави (Luckham, Cawthra, 2003).

Інституційна незалежність та стійкість також мають вирішальне значення для ситуативного та стратегічного стану демократичної політичної безпеки. Федеральна виборча комісія США (FEC) є прикладом консолідації інституційних зусиль щодо забезпечення чесних виборчих процесів. У ЄС нагляд Європейської виборчої комісії також сприяє чесності виборів. Легітимність (прозорість) виборів та захист виборчих прав є ключовими для демократичної стійкості, що вимагає постійного правового контролю за позбавленням виборчих прав та маніпуляціями з виборами. Р.Лакхем та Г.Коутра слушно наголошують, що демократичні переходи є нелінійними. Також бувають різних випадки, коли деякі з них заморожуються або повертаються назад. Проблеми, як правило, ще складніші в постконфліктних ситуаціях, ніж під час переходів від авторитарного правління. Тим не менш, хоча прогрес був нерівномірним, у деяких країнах демократичні інститути були задіяні в структурах безпеки в ситуаціях, де це було б немисливо ще десять років тому (Luckham, Cawthra, 2003).

У контексті розвитку ЄС роль свободи ЗМІ та громадянського суспільства як інституцій політичної безпеки закріплена в критеріях вступу та демократичних стандартах ЄС (Schmidt, 2018). Нормативні стратегії передбачають просування демократичних цінностей через освіту, публічний дискурс та нормативні зобов'язання політичних діячів (Magsamen, Bergmann, Fuchs, 2018).

Натомість у сучасних США сприяння конституційному патріотизму та спільне відчуття демократичної легітимності може значно посилити суспільну відданість демократичним принципам. В сучасній Америці, як відомо, існує давня традиція конституціоналізму та інституційний акцент на політичних правах особистості. Вони слугують нормативними опорами системи політичної безпеки, які запобігають політичній поляризації. Згідно з Р. Лакхемом та Г. Коутрою, політична безпека може бути виправдана лише тоді, коли вона сумісна з безпекою людини, зокрема для тих, хто найбільше ризикує постраждати від бідності, дискримінації та конфліктів (Luckham, Cawthra, 2003).

У контексті політико-комунікаційної безпеки Європейський Союз активно сприяє плюралізму та прозорості медіа, визнаючи, що інформоване громадянство та суспільна участь є важливими для запобігання ерозії демократії (European Commission, 2020). На думку експертів з політичної безпеки, будівництво громадянського миру не можна відокремити від демократизації. Найнадійніший спосіб запобігти регресу військових та структур безпеки в агентів небезпеки – це побудова сильних механізмів демократичної підзвітності та контролю (Luckham, Cawthra, 2003).

Крім того, освітні ініціативи, спрямовані на розвиток громадянської грамотності, сприяють формуванню добре поінформованого електорату, здатного захищати демократичні принципи. Програми громадянської освіти США та План дій ЄС щодо європейської демократії є прикладами зусиль щодо посилення громадянської участі та демократичних знань з метою контролю над діями бюрократії.

За даними звіту Центру Маршалла, у більшості конкретних випадків відмова від демократичних амбіцій та відхід від демократії (антидемократичний «відкат», «зсув») починалися на політичному рівні та потребували часу, щоб досягти бюрократичних структур. Це процес, який впливає на всі рівні державного управління. Коли відступ відбувається на політичному рівні, бюрократія може все ще зберігати старі добрі звички демократизації, що створює роз-

рив між політичним відходом від демократизації та поточними демократичними виробниками державного управління (Democratic Backsliding & Security Governance, 2023).

В ЄС акцент на спільних безпекових цінностях, таких як людська гідність, свобода та верховенство права, лежить в основі нормативної бази Союзу. Хартія основних прав ЄС інституціоналізує названі принципи та використовується в правових та політичних дебатах щодо захисту демократичних стандартів на основі координації міжвідомчої взаємодії. Експерти Центру Маршалла акцентують увагу на тому, що рівень антидемократичних тенденцій у політичній структурі ускладнює взаємодію з державним управлінням, а точніше з інституціями безпеки (Democratic Backsliding & Security Governance, 2023).

Нормативні стратегії також включають просування демократичної безпекової культури в політичних партіях, державних установах та громадянському суспільстві, підкреслюючи важливість дотримання демократичних норм навіть під тиском протестів та зовнішніх загроз. Це особливо актуально для протидії впливу популістських або екстремістських рухів, які ставлять під сумнів процедурну легітимність. Згідно зі звітом Центру Маршалла, недемократичні політичні тенденції в певній країні схильні використовувати бюрократичний апарат загалом та інституції безпеки зокрема як інструмент для консолідації влади. У міру того, як відступ триває, тиск посилюється, включаючи різні форми вимог політиків з боку адміністрації. Такі вимоги відхиляються від демократичних практик і створюють поле для конфліктів/перевороту/змови для політиків та бюрократії (Democratic Backsliding & Security Governance, 2023).

Політична поляризація ще більше загрожує демократичній стабільності за умови, якщо вона поглиблює розкол та підриває формування суспільного консенсусу. Інституційні реформи, до яких належать коригування виборчої системи та реформи парламентських процедур, можуть пом'якшити наслідки поляризації (McCarty, Poole, Rosenthal, 2006). Сприяння діалогу та міжпартійній співпраці також слугує стратегічними заходами укріплення демократичної політичної безпеки. На основі аналізу досвіду США сучасні дослідники К. Магсамен, М. Бергманн та М. Фукс доречно зауважують, що хоча демократичні інституції продемонстрували стійкість перед безпековими викликами протестної делегітимації, вже очевидно, що шкода, яку завдає Д. Трамп, переживе його президентство. Критичне питання сьогодні полягає в тому, чи Сполучені Штати після Трампа візьмуть на себе рішучість очолювати, захищати та розширювати світові демократії, чи залишаться осторонь і страждатимуть від наслідків, оскільки автократія та антилібералізм розмивають основи глобальної системи, очолюваної Америкою (Magsamen, Bergmann, Fuchs, 2018).

Міжнародні організації та транснаціональні структури відіграють додаткову (у багатьох випадках стимулюючу) роль у захисті демократичної політичної безпеки. Нормативний механізм безпекової зумовленості ЄС (EU Political conditionality tool), який пов'язує вступ або фінансування з дотриманням демократичних стандартів, є прикладом цього підходу. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) забезпечує дотримання демократичних норм серед держав-членів Ради Європи (Shimmelfennig, Sedelmeier, 2005).

Також на матеріалі сучасних США К. Магсамен, М. Бергманн та М. Фукс у своєму звіті стверджують, що підхід, який охоплює основні демократичні цінності Америки, дозволить Сполученим Штатам ефективніше конкурувати з авторитарними державами, такими як Китай та Росія, і забезпечить кращі результати для країни в довгостроковій перспективі (Magsamen, Bergmann, Fuchs, 2018).

Незважаючи на низку безпекових стратегій, проблеми захисту демократії зберігають своє значення. Політична поляризація, економічна нерівність та популістська риторика можуть підірвати інституційну стійкість. США переживають етап посилення партійної ворожості та нападів на незалежність судової влади, що загрожує довгостроковій демократичній стабільності. У сучасному ЄС відхід від демократії в деяких державах-членах, таких як Угорщина та Польща, ілюструє обмеження правових та нормативних гарантій, коли політичні актори підривають демократичні норми (Kovács, Tóth, 2005).

К. Магсамен, М. Бергманн та М. Фукс називають безпекові умови для того, як США можуть подолати політичні невдачі за кордоном. Сполученим Штатам потрібно буде проводити нову зовнішню політику, яка систематично ставить ліберально-демократичні цінності

в центр їхньої взаємодії зі світом. Це вимагатиме більше, ніж просто декларації. Це передбачатиме значущі, стійкі зміни у тому, як Сполучені Штати ведуть свої зовнішні відносини, розпочаті швидкими та рішучими діями та підтримувані наполегливістю та стратегічним баченням (Magsamen, Bergmann, Fuchs, 2018).

Слід зазначити, що глобальні тренди зростання поширення дезінформації та цифрового авторитаризму вимагають адаптивних безпекових стратегій, які включають політико-технологічні рішення та міжнародну співпрацю. Обмеження існуючих систем формальними традиційними предметами відання підкреслюють важливість постійної аналітичної оцінки та реформ. Захист демократії вимагає комплексного підходу, що охоплює правові гарантії, інституційну стійкість, залучення суспільства, нормативні зобов'язання та адаптивні реакції на нові загрози. К. Магсамен, М. Бергманн та М. Фукс вірно наголошують, що стратегія зовнішньої політики, заснована на демократичних цінностях, ґрунтується на вірі в демократичне самоврядування, не лише як краще за всі альтернативи, але й як цінність сама по собі. Така зовнішня політика також у подальшому просуватиме національні інтереси США. Присутність Америки як процвітаючого, багатоетнічного, вільного демократичного суспільства ставитиме виклик автократам через модель, яку вона встановлює. Замість того, щоб сприймати цю силу як належне, Америці час її розвивати (Magsamen, Bergmann, Fuchs, 2018).

Як бачимо, правові та інституційні механізми демократичної політики безпеки є основою демократичної стійкості. При цьому суспільні (громадські) та нормативні виміри є однаково важливими. Протидія сучасним деструктивним викликам, зокрема таким, як дезінформація та поляризація, вимагає інноваційних, гнучких та спільних стратегій. Зрештою, стійкість сучасної демократії залежить від «колективної (консенсусної) відданості» політичних акторів, громадянського суспільства та міжнародних партнерів щодо підтримки сталості демократичних принципів.

Висновки. Таким чином, кооперація інституцій та органів, які забезпечують національну безпеку та урядових структур загального спрямування в США та країнах ЄС ведеться на основі ординарних і надзвичайних алгоритмів й протоколів. Водночас в умовах цифровізації із зростанням кіберзагроз національна безпека виходить за межі предметів відання та ініціює міжгалузеві координаційні зусилля з боку політичного врядування.

Також існує зацікавленість у засвоєнні нових реалій захисту державності соціально-економічної стабільності гуманітарного стану суспільства. Участь інститутів та департаментів національної безпеки у захисті прав людини, можливостей реалізації особистісних політичних прав і свобод, доповнює традиційні уявлення щодо функціоналу цієї сфери в умовах демократії. Політико-комунікаційна сфера є найбільш значущим сегментом взаємодії інституцій та органів національної безпеки та політичного врядування. Гібридні загрози поширення деструктивних наративів, спроби повалення демократичних урядів на основі масованих цифрових маніпуляцій тощо, на сучасному етапі є основою динамізації політичних рішень на рівні представництва. Відповідно модернізація кооперації сегменту національної безпеки та загального політичного врядування буде здійснюватися на основі впровадження конкретних кейсів, масштабування вдалих прикладів виконаних завдань, розробки більш широких протоколів щодо координації та визначення цілей. Нормативна база НАТО щодо безпеково-цивільної співпраці може стати основою для подальших наукових розвідок за темою даної статті.

Література

- Biezen I. V., Kopecký P. The state of party democracy: The EU and the challenge of party decline. *European Journal of Political Research*. 2014. 53(2). 213–227.
- Dahl R. A. *Democracy and Its Critics*. Yale University Press. 1989.397.
- Democratic Backsliding & Security Governance. Alumni Scholar Group Project Summary Report. URL: https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2023-01/Democratic_Backsliding.pdf
- European Commission. (2020). *European Democracy Action Plan*. Brussels: European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ga/ip_20_2250
- Kovács B., Tóth G. Democratic backsliding in Hungary and Poland: Challenges for the EU. *European Politics and Society*. 2020. 21(3). 441–455.

- Levitsky S., Ziblatt D. *How Democracies Die*. Bloomsbury Publishing. 2018. 244.
- Linz J. J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Johns Hopkins University Press. 1996. 456.
- Luckham R., Cawthra G. *Democratic Control and the Security Sector: The Scope of Transformation and its Limits* 2003. URL: <https://gsdrc.org/document-library/democratic-control-and-the-security-sector-the-scope-of-transformation-and-its-limits/>
- Magsamen K., Bergmann M., Fuchs M. *Securing a Democratic World. The Case for a Democratic Values-Based U.S. Foreign Policy*. URL: <https://www.americanprogress.org/article/securing-democratic-world/>
- McCarty N., Poole K. T., Rosenthal H. *Polarized America: The Dance of Ideology and Unequal Riches*. MIT Press. 2006. 348.
- Schmidt V. A. Democracy and the European Union: The challenge of democratic legitimacy. *Journal of Common Market Studies*. 2018. 56(7). 157–170.
- Shimmelfennig F., Sedelmeier U. The Europeanization of Central and Eastern Europe. *Cornell Studies in Political Economy*. 2005. 4. 37–54.

Анотація

Сергєєв В. С. Національна безпека і політичний менеджмент: пріоритети демократичної кооперації та напрямки нормативного оновлення. – Стаття.

Метою статті є встановлення напрямків кооперації національно-безпекового та політико-менеджерського сегментів демократичного врядування. Розкрито особливості перетину компетенцій на основі розв'язання завдань, ухвалення рішень та стратегічного прогнозування в умовах сучасної демократії. Оцінено процеси динамізації міжінституційних контактів та взаємодій, які виходять за межі нормативно-правової бази. Вивчено специфіку захисту демократичних інститутів та принципів, який вимагає багатоскладового підходу, що включає правові, інституційні, суспільні та нормативні стратегії транзиту. Запропоновано обґрунтування конституційних положень, діяльності незалежних судових органів та підвищення ефективності законодавчого нагляду, які слугують захистом від ризику авторитарних тенденцій з боку військового сектору. Розкрито нормативні опори системи політичної безпеки, які запобігають політичній поляризації. Показано, що програми громадянської освіти США та План дій ЄС щодо європейської демократії є прикладами зусиль щодо посилення громадянської участі та демократичних знань. Окреслено та схарактеризовано Хартія основних прав ЄС, яка інституціоналізує принципи сталості демократичної системи політичної безпеки та використовується в правових та політичних дебатах щодо демократичних стандартів. З'ясовано особливості актуальних інструментів для протидії впливу популістських або екстремістських рухів, які ставлять під сумнів процедурну легітимність. Підкреслено, що політична поляризація, економічна нерівність та популістська риторика можуть підірвати інституційну стійкість демократичної системи безпеки. Наголошено, що захист демократії вимагає комплексного підходу, що охоплює правові гарантії, інституційну стійкість, залучення суспільства, нормативні зобов'язання та адаптивні реакції на нові загрози. Зроблено висновок, що участь інститутів та департаментів національної безпеки у захисті прав людини, можливостей реалізації особистісних політичних прав і свобод, доповнює традиційні уявлення щодо функціоналу цієї сфери в умовах демократії.

Ключові слова: національна безпека, політичний менеджмент, демократичне врядування, політичні інститути, політична комунікація, гібридні загрози.

Summary

Sergeev V. S. National security and political management: priorities of democratic cooperation and directions of regulatory renewal. – Article.

The purpose of the article is to establish directions of cooperation of the national security and political and managerial segments of democratic governance. The features of the intersection of competencies based on solving tasks, making decisions and strategic forecasting in the conditions of modern democracy are revealed. The processes of dynamization of interinstitutional contacts and interactions that go beyond the regulatory legal framework are assessed. The specifics of the protection of democratic institutions and principles, which requires a multi-component approach, including legal, institutional, social and regulatory strategies of transit, are studied. The justification of constitutional provisions, the activities of independent judicial bodies and increasing the effectiveness of legislative oversight, which serve as protection against the risk of authoritarian tendencies from the military sector, are proposed. The normative pillars of the political security system that prevent political polarization are revealed. It is shown that the US civic education programs and the EU Action Plan for European Democracy are examples of efforts to strengthen civic participation and democratic knowledge. The EU Charter of Fundamental Rights, which institutionalizes the principles of the sustainability

of the democratic political security system and is used in legal and political debates on democratic standards, is outlined and characterized. The features of relevant tools for countering the influence of populist or extremist movements that question procedural legitimacy are clarified. It is emphasized that political polarization, economic inequality, and populist rhetoric can undermine the institutional sustainability of the democratic security system. It is emphasized that the protection of democracy requires a comprehensive approach that encompasses legal guarantees, institutional sustainability, public engagement, regulatory obligations, and adaptive responses to new threats. It is concluded that the participation of national security institutions and departments in the protection of human rights, the possibilities of exercising personal political rights and freedoms, complements traditional ideas about the functionality of this sphere in a democracy.

Key words: national security, political management, democratic governance, political institutions, political communication, hybrid threats.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

О. Б. Черномаз

orcid.org/0000-0003-0574-1118

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та поліцейської діяльності
Навчально-наукового інституту з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Домашнє насильство є прихованою, але водночас надзвичайно поширеною соціальною проблемою, яка щороку зачіпає мільйони людей у всьому світі. Воно може проявлятися у різних формах – фізичній, психологічній, сексуальній чи економічній – і не має жодних обмежень за статтю, віком чи соціальним статусом. Багато постраждалих утримуються від розголошення власного досвіду через страх, почуття провини або матеріальну та психологічну залежність від кривдника (Клейман, 2024, с. 241).

В Україні провідну роль у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відіграє Національна поліція. Її діяльність охоплює реагування на повідомлення про випадки насильства, проведення превентивних заходів, а також надання допомоги постраждалим особам у захисті їхніх прав, зокрема шляхом винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників. Виступаючи гарантом безпеки громадян, поліція забезпечує реалізацію державної політики у цій сфері, що зумовлює актуальність проблеми протидії домашньому насильству в сучасній Україні.

Важливим у теорії та практиці запобігання і протидії правопорушенням є чітке визначення кола суб'єктів, до повноважень яких належить здійснення зазначеної діяльності, а також функції, яка за ними закріплена чинним законодавством. Попри те, що в Україні введено правовий режим воєнного стану, реалізацію уповноваженими суб'єктами державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі забезпечують на належному рівні, особливо органи Національної поліції (Jasquin Kr., 2019).

Вивчення означеної проблеми вивчення напрямів діяльності національної поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству буде актуальним як у теоретично-науковому, так і законодавчо-нормативному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження повноважень суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, присвятили свою увагу такі теоретики та практики, як Н.В. Аніщук, О.В. Бойко, А.Б. Блага, В.М. Бондаровська, Т.І. Возна, Ф.К. Думко Ф.К., О.В. Ковальова, М.В. Корнієнко, О.О. Кочемировська, К.Б. Левченко, Ю.В. Лисюк, О.О. Небрат, С.В. Фролова, Х.П. Ярмачі та інші.

Мета статті. Ця стаття присвячена дослідженню ролі органів Національної поліції в запобіганні та протидії домашньому насильству. Визначення кола уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо запобігання та протидії домашньому насильству, визначення місця в системі суб'єктів протидії домашньому насильству та окреслення видів повноважень.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» Національна поліція України в особі її уповноважених органів та підрозділів є категорією суб'єктів, які називають «іншими органами та установами, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству».

Систему законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, як і будь-якої сфери правового регулювання, складають нормативно-правові акти, які є офіційними

письмовими документами, прийнятими уповноваженими на те суб'єктами у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування (Вітвіцький, Тулінов, Мердова, 2021, с. 314).

У ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» серед переліку її повноважень визначено вживання заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі. Зазначене повноваження більш конкретизовано в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (Вітвіцький, Тулінов, Мердова, 2021, с. 314). Так, до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них;
- прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, зокрема розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, ужиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України;
- інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи й соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
- винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;
- взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством;
- здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству впродовж строку їх дії;
- анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством;
- взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до статті 15 Закону;
- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (Закон України «Про Національну поліцію», 2015):

Мінченко С.І., Дмитрашук О.С. в своєму дослідженні, визначаючи основні положення підрозділів Національної поліції, зазначили, що на неї також покладаються такі спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, як терміновий заборонний припис стосовно кривдника (вноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України строком до 10 діб у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства); взяття кривдника на профілактичний облік уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України та проведення з ним профілактичної роботи. Однак, автори відразу відзначають проблему, яка полягає у питанні, як саме Національна поліція має здійснювати всі заходи із запобігання та протидії домашнього насильства, адже не кожна жінка (тим більше у певних випадках – чоловік), що потерпає від домашнього насильства, будуть згодні про це заявити до правоохоронних органів, що відображається у статистичних даних щодо офіційно зареєстрованих фактів домашнього насильства (Мінченко, Дмитрашук, 2018, с. 107).

Біленко П. у своїй праці зазначає, що відсутній чіткий перелік уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, які вживають заходів для запобігання досліджуваному явищу. Однак в історіографії до таких відносять: патрульну поліцію; підрозділи ювенальної превенції; службу дільничних офіцерів поліції та поліцейські офіцери громади (Біленко П., 2019, с. 159).

На думку Довгунь К.В., уповноважені представники поліції можуть протидіяти аналізованому негативному соціальному вищу шляхом його попередження, припинення, здійснення адміністративно-юрисдикційної діяльності щодо кривдників, ухвалення термінових заборонних приписів, шляхом складання протоколів про адміністративні правопорушення, застосовуючи при цьому засоби адміністративного примусу відповідно до законодавства (Довгунь, 2021, с. 107).

На нашу думку, до уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо запобігання та протидії домашньому насильству можна віднести:

- дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади;
- поліцейських ювенальної превенції;
- підрозділи патрульної поліції та групи реагування патрульної поліції;
- підрозділи слідства та дізнання;

– сектори протидії домашньому насильству та мобільні групи реагування на факти вчинення домашнього насильства.

Повноваження дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади, зокрема і щодо запобігання та протидії домашньому насильству, закріплені в наказі МВС України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади» від 28 липня 2017 року № 650 (Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади», 2017).

Ужиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству і його припинення є одним із основних напрямів діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади. Дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади виявляють на поліцейській дільниці осіб, схильних до вчинення домашнього насильства (кривдників), та вживають превентивних заходів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством.

Під час взаємодії з населенням дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади можуть ініціювати пропозиції перед безпосереднім керівництвом щодо вжиття заходів з метою запобігання вчиненню домашнього насильства. У разі виявлення випадків домашнього насильства дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади застосовують всі можливі заходи для надання невідкладної, зокрема домедичної допомоги особам, які постраждали, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я. При виявленні фактів насильства на дільничного офіцера поліції та поліцейського офіцера громади покладається застосування не лише запобіжних, а й примусових заходів.

Крім того, дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади ставлять на превентивний (профілактичний) облік та в межах своєї компетенції проводять профілактичну роботу з особами, схильними до вчинення домашнього насильства (кривдниками).

Також до повноважень дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади віднесено підготовку матеріалів про анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, надсилання їх до уповноваженого підрозділу з контролю за обігом зброї та дозвільної системи з метою прийняття рішення щодо анулювання дозволів у порядку, визначеному законодавством, а також вилучення зброї та боєприпасів (Альошкін, Бойчук, Даценко, Ковальова, 2023, с. 75).

Повноваження поліцейських ювенальної превенції, зокрема і щодо запобігання та протидії домашньому насильству, закріплені в наказі МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції» від 19 грудня 2017 року № 1044 (Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції», 2017).

Вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми є одним із основних завдань підрозділів ювенальної превенції.

До основних повноважень підрозділів ювенальної превенції згідно наказу МВС України від 19.12.2017 № 1044 віднесено:

- інформування відповідних місцевих органів державної влади щодо батьків, інших законних представників, які не виконують обов'язки щодо виховання дітей, жорстоко з ними поводяться чи вчиняють стосовно дітей домашнє насильство;

- виявлення фактів вчинення домашнього насильства та своєчасне реагування на них.

Розділ V Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції присвячений особливостям організації роботи та здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них. Так, поліцейські підрозділів ЮП уживають заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству в межах Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Повноваження поліцейських підрозділів ЮП у сфері запобігання та протидії домашньому насильству поширюються на випадки, коли особа, яка вчинила домашнє насильство, або особа, яка зазнала домашнього насильства чи стала свідком (очевидцем) такого насильства, не досягла 18-річного віку:

- виявляють факти домашнього насильства, вчиненого дітьми і стосовно дітей, та реагують на них в порядку, визначеному законодавством;

- приймають і розглядають заяви та повідомлення про факти домашнього насильства, вчиненого дітьми та стосовно дітей, вживають заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам;

- виносять термінові заборонні приписи стосовно кривдників;

- вживають заходів щодо взяття на профілактичний облік та проведення профілактичної роботи з дітьми-кривдниками;

- здійснюють контроль за виконанням дітьми-кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії;

- інформують постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в порядку, визначеному законодавством;

- здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків;

- проводять оцінку ризиків вчинення домашнього насильства у визначеному законодавством України порядку (Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції», 2017).

Також поліцейські ювенальної превенції здійснюють поліцейське піклування щодо дітей відповідно до законодавства України.

Крім того, з питань протидії домашньому насильству підрозділи ювенальної превенції взаємодіють з іншими уповноваженими органами та підрозділами Національної поліції України, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями (Альошкін, Бойчук, Даценко, Ковальова, 2023, с. 78).

Патрульна поліція та групи реагування патрульної поліції реагують на заяви та повідомлення про правопорушення або події, пов'язані з домашнім насильством, що надходять телефоном за скороченим номером екстреного виклику поліції «102», після прибуття на місце події шляхом встановлення особи, яка здійснила відповідний виклик, особи кривдника, ймовірних свідків події, інших обставин, важливих для прийняття рішення суб'єктом владних повноважень (Альошкін, Бойчук, Даценко, Ковальова, 2023, с. 79).

За наявності в учиненому кривдником діянні ознак адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, поліцейські патрульної поліції або груп реагування патрульної поліції складають протоколи про адміністративне правопорушення, які надалі з іншими матеріалами, що підтверджують факти учинення адміністративного правопорушення, передаються в територіальний підрозділ поліції для доопрацювання або місцевий суд для розгляду і прийняття рішення у справі.

Поліцейськими патрульної поліції та груп реагування патрульної поліції до кривдника також може застосовуватись винесення термінового заборонного припису на підставі оцінки ризиків.

У разі виявлення у вчиненому кривдником діянні ознак кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, на місце події поліцейськими патрульної поліції або груп реагування патрульної поліції викликається слідчо-оперативна група для подальшого реагування в межах компетенції (Альошкін, Бойчук, Даценко, Ковальова, 2023, с. 79).

Особливості організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України регламентовано Інструкцією, затвердженою наказом МВС України від 06 липня 2017 року № 570, підрозділів дізнання органів Національної поліції – наказом МВС України від 20 травня 2020 року № 405.

Дані Інструкції не містять окремих положень щодо реагування на випадки домашнього насильства. Проте організація роботи слідчих підрозділів та підрозділів дізнання органів Національної поліції України передбачає ефективну участь слідчих та дізнавачів у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження шляхом:

- здійснення розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення;
- внесення відповідних відомостей про їх вчинення до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- проведення всебічного, повного та неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України;
- забезпечення реалізації в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження;
- ужиття своєчасних заходів для забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями.

Якщо ви стали свідком або безпосередньо потрапили в ситуацію домашнього насильства, обов'язково звертайтеся до поліції за номером «102» або за телефоном Національної «гарячої лінії» з протидії домашньому насильству за номером 0 800 500 335 або коротким номером 116-123 (цілодобово та безкоштовно з мобільних телефонів).

Також нагадуємо, що в Україні за телефонним номером 1547 цілодобово та безкоштовно діє «гаряча лінія» з протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей.

Мобільні групи несуть службу цілодобово та виконують покладені на них обов'язки. Основною формою несення служби є реагування на заяви чи повідомлення про вчинення домашнього насильства на автотранспортних засобах. З урахуванням оперативної обстановки режим роботи мобільних груп може змінюватися з дотриманням вимог законодавства. Наряд мобільної групи включається до розрахунку сил і засобів чергової зміни, під час несення служби організаційно підпорядковуються оперативному черговому. Забороняється використовувати поліцейських мобільних груп для виконання завдань, що не входять до їхніх обов'язків. Поліцейські, які під час чергування не задіяні на виклики, можуть залучатися до проведення просвітницької роботи спільно із суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

На сайті МВС повідомлено, якщо ви стали свідком або безпосередньо потрапили в ситуацію домашнього насильства, обов'язково звертайтеся до поліції за номером «102» або за телефоном Національної «гарячої лінії» з протидії домашньому насильству за номером 0 800 500 335 або коротким номером 116-123 (цілодобово та безкоштовно з мобільних телефонів)є

Також нагадуємо, що в Україні за телефонним номером 1547 цілодобово та безкоштовно діє «гаряча лінія» з протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей).

Основні завдання мобільної групи реагування на факти вчинення домашнього насильства:

- своєчасне реагування на факти домашнього насильства;

- приймання від постраждалих, а також від інших осіб, у тому числі від суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання насильству, заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі;
- ужиття заходів для припинення домашнього насильства та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків;
- інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
- винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;
- взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- інформування підрозділів контролю за обігом зброї з метою анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством;
- складання протоколів про адміністративні правопорушення та здійснення у визначених законом випадках провадження у справах про адміністративні правопорушення;
- проведення профілактичної роботи з кривдниками та контроль за дотриманням вимог заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладенням на нього обов'язків.

Мобільні групи взаємодіють з іншими підрозділами Національної поліції, підприємствами, установами й організаціями всіх форм власності, іншими державними і громадськими організаціями, діяльність яких пов'язана із здійсненням заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (Альошкін, Бойчук, Даценко, Ковальова, 2023, с. 79).

Основні права та обов'язки уповноважених підрозділів Національної поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: 1) виявляти факти домашнього насильства та своєчасно реагувати на них;

2) приймати від постраждалих, а також від інших осіб, зокрема від суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання насильству, заяви та повідомлення про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі;

3) уживати заходів для припинення домашнього насильства та надавати допомогу постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків;

4) інформувати постраждалих осіб про їхні права, заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

5) виносити термінові заборонні приписи стосовно кривдників;

6) проводити профілактичну роботу з кривдниками;

7) взаємодіяти з іншими суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

8) проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи;

9) забезпечувати влаштування до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, за виключенням осіб: у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; з ознаками гострих інфекційних і венеричних захворювань; із психічними захворюваннями у гострій стадії, хронічними психічними захворюваннями у стадії загострення, пограничними станами, що супроводжуються розладами поведінки, шкідливими для хворого й інших осіб; з інфекційними захворюваннями шкіри та волосся, хворими на туберкульоз; за інших обставин, що свідчать про безпосередню небезпеку постраждалої особи для себе або для інших осіб;

10) складати протоколи про адміністративні правопорушення відповідно до статті 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Закон України «Про Національну поліцію», 2015).

Таким чином, можна сказати, що Національна поліція не є спеціально-уповноваженим суб'єктом системи запобігання та протидії домашньому насильству, однак за своїм адміністративно-правовим становищем належить до цієї системи, виконуючи превентивну, право-

охоронну та правозахисну функцію щодо запобігання та протидії домашнього насильства. Національна поліція як публічний орган влади реалізує спеціальні заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, застосовуючи в разі потреби заходи адміністративного примусу щодо кривдників. На органи Національної поліції безпосередньо покладено обов'язок виявлення фактів домашнього насильства, з подальшим реагуванням на них. Важливим аспектом покращення діяльності органів Національної поліції є встановлення довіри з постраждалими сім'ями, які через страх осуду з боку суспільства бояться звертатися щодо фактів вчинення домашнього насильства. Органи Національної поліції також проводять профілактичну діяльність, спільно з громадськістю, щодо надання суспільству відповідної інформації про запобігання та протидію домашньому насильству (Притолук, 2020, 141).

Водночас у нормативно-правовій базі, а саме: Законі України «Про Національну поліцію», постанові Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2019 року № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі», наказі Міністерства внутрішніх справ України від 1 серпня 2018 року № 654 «Про затвердження Порядку внесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника», наказі Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13 березня 2019 року № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства», – не вказано про конкретизацію повноважень кожного окремого підрозділу Національної поліції (Гусева, Горбач-Кудря, 2019, с. 234).

Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25 лютого 2019 року № 124 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України» передбачає, що взяття на профілактичний облік дитини-кривдника та проведення з нею профілактичної роботи в органах Національної поліції України здійснюють працівники підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України (п. 5 розділу I «Загальні положення»).

Аналізуючи адміністративно-правовий статус підрозділів Національної поліції України, П. С. Біленко вважає, що до таких підрозділів, які здійснюють запобігання та протидію домашньому насильству, належать Департамент превентивної діяльності Національної поліції України, Департамент патрульної поліції з його територіальними (відокремленими) підрозділами, підрозділи ювенальної превенції та служба дільничних офіцерів поліції (Біленко, 2019, с. 158).

На думку О. В. Ковальнової, питання щодо переліку підрозділів поліції, уповноважених застосовувати спеціальні заходи з протидії домашньому насильству, потребують додаткового опрацювання. Якщо взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи передбачено завданнями підрозділів дільничних офіцерів поліції та ювенальної превенції, то питання винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника залишається актуальним, передусім щодо підрозділів патрульної поліції, які переважно не мають спеціальних бланків, однак здійснюють реагування на випадки домашнього насильства й мають здійснювати оцінку ризиків, приймати за її результатами відповідні рішення (Ковальова, 2019, с. 87).

Отже, у конкретизації переліку уповноважених підрозділів поліції як суб'єктів, що застосовують спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, необхідно враховувати адміністративно-правовий статус підрозділів Національної поліції України та коло повноважень, що належать до їх компетенції (Горбач-Кудря, 2022, с. 99).

Оскільки уповноважені підрозділи поліції не є єдиними суб'єктами, до повноважень яких належить застосування спеціальних заходів з протидії домашньому насильству і компетенція яких не є вичерпною для реалізації останніх, вони взаємодіють з іншими суб'єктами, до компетенції яких також належить винесення спеціальних заходів з протидії домашньому насильству, зокрема судами (Горбач-Кудря, 2022, с. 99).

Завданнями взаємодії уповноважених суб'єктів у сфері протидії домашньому насильству, згідно з ч. 30 постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658 «Про за-

твердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі», є такі:

- ефективне виявлення та узгоджене реагування на факти вчинення насильства, з огляду на результати оцінювання ризиків, що загрожують постраждалій особі, своєчасне взаємне інформування суб'єктів і направлення постраждалої особи до служб підтримки постраждалих осіб;
- взаємне інформування про факти насильства у випадках, передбачених законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», проводять не пізніше ніж за добу за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмовим підтвердженням, а після запровадження Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства й насильства за ознакою статі – шляхом внесення інформації до нього;
- дієва допомога та захист постраждалих осіб, забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної насильством, з огляду на вік, стану здоров'я, стать, релігійні переконання, етнічне походження, спеціальні потреби таких осіб. Допомогу постраждалим особам надають за місцем звернення, вона не повинна залежати від факту звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, їх участі в кримінальному, адміністративному або цивільному провадженні;
- належне розслідування фактів насильства, своєчасне та ефективне вжиття щодо кривдника спеціальних заходів у сфері протидії насильству та контроль за їх виконанням, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їх поведінки.

Частиною 1 ст. 27 Закону України Про запобігання та протидію домашньому насильству» («Взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи») визначено, що «уповноважений підрозділ органу Національної поліції України бере на профілактичний облік кривдника з моменту виявлення факту вчинення ним домашнього насильства».

Підставами для поставлення кривдника на профілактичний облік, згідно з ч. 2 Розділу II наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України» від 25 лютого 2019 р. № 124 («Процедура взяття на профілактичний облік кривдника та зняття його з профілактичного обліку уповноваженим підрозділом поліції») є складений адміністративний протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, терміновий заборонний припис стосовно кривдника, винесений працівником уповноваженого підрозділу поліції, отримання уповноваженим підрозділом поліції в установленому законом порядку інформації про видачу судом обмежувального припису кривднику, рішення суду про накладення адміністративного стягнення за адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, відкриття кримінального провадження стосовно кривдника у зв'язку з вчиненням ним домашнього насильства чи насильства за ознакою статі, повідомлення установи виконання покарань про звільнення від відбування покарання кривдника, засудженого за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі (Кодекс України про адміністративні правопорушення, 1984).

У п. 4 Розділу II цього наказу («Процедура взяття на профілактичний облік кривдника та зняття його з профілактичного обліку уповноваженим підрозділом поліції») зазначається, що рішення про поставлення кривдника на профілактичний облік приймає керівник територіального (відокремленого) уповноваженого підрозділу поліції за результатами розгляду матеріалів, які є підставою для поставлення кривдника на профілактичний облік. Однак, згідно з нормами КУпАП, підвідомчість справ за ст. 173-2 КУпАП («Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування») належить районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судам (суддям) (ст. 221 КУпАП).

Як зазначають К.А. Гусева, І.А. Горбач-Кудря, складений адміністративний протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, терміновий заборонний припис стосовно кривдника, винесений працівником уповноваженого підрозділу поліції, як підстави є недостатніми для поставлення особи на профілактичний облік за фактом вчинен-

ня домашнього насильства, оскільки встановлення складу адміністративного правопорушення за фактом домашнього насильства належить до компетенції суду. Так само, як і визнання особи кривдником або постраждалою особою від домашнього насильства (Гусева, Горбач-Кудря, 2020, с. 376).

Ми погоджуємось з думкою К.А. Гусева, І.А. Горбач-Кудря і з огляду на викладене пропонуємо виключити з п. 2 Розділу II наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України» від 25 лютого 2019 р. № 124 («Процедура взяття на профілактичний облік кривдника та зняття його з профілактичного обліку уповноваженим підрозділом поліції») ч. 1 та ч. 2: «Підставами для поставлення кривдника на профілактичний облік є:

- складений адміністративний протокол про адміністративне правопорушення, передбачене статтею 173-2 КУпАП;
- терміновий заборонний припис стосовно кривдника, винесений працівником уповноваженого підрозділу поліції;
- отримання уповноваженим підрозділом поліції в установленому законом порядку інформації про видачу судом обмежувального припису кривднику;
- рішення суду про накладення адміністративного стягнення за адміністративне правопорушення, передбачене статтею 173-2 КУпАП;
- відкриття кримінального провадження стосовно кривдника у зв'язку з вчиненням ним домашнього насильства чи насильства за ознакою статі;
- повідомлення установи виконання покарань про звільнення від відбування покарання кривдника, засудженого за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі», – виклавши текст у такій редакції: «Підставами для поставлення кривдника на профілактичний облік є:
- отримання уповноваженим підрозділом поліції в установленому законом порядку інформації про видачу судом обмежувального припису кривднику;
- рішення суду про накладення адміністративного стягнення за адміністративне правопорушення, передбачене статтею 173-2 КУпАП;
- відкриття кримінального провадження стосовно кривдника у зв'язку з вчиненням ним домашнього насильства чи насильства за ознакою статі;
- повідомлення установи виконання покарань про звільнення від відбування покарання кривдника, засудженого за вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі» (Гусева, Горбач-Кудря, 2020, с. 376).

Отже, механізм взаємодії уповноважених суб'єктів у сфері протидії домашньому насильству спрямований на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, насильству за ознакою статі шляхом запобігання насильству, ефективне реагування на факти насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, належного розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності.

Висновки. На підставі вище викладеного, можна підсумувати, що уповноважені підрозділи органів Національної поліції являються суб'єктами із здійснення запобігання та протидії домашньому насильству із притаманними виключно їм специфічними завданнями та обов'язками. Законами України «Про Національну поліцію» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» не уточнено, які саме уповноважені підрозділи органів Національної поліції виконують дані завдання та обов'язки.

Однак, спираючись на низку виконуваних співробітниками поліції завдань, з'ясовано, що такими являються: працівники патрульної поліції та поліцейські ГРПП та СРПП, співробітники мобільних груп з реагування на факти домашнього насильства, дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади, підрозділи ювенальної превенції. Також варто переглянути підстави взяття особи на профілактичний облік кривдника Національної поліції України, шляхом внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затверджен-

ня Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України» від 25 лютого 2019 р. № 124.

Потребує також вдосконалення чи уточнення положень чинного законодавства в частині повноважень суб'єктів проти дії домашньому насильству, зокрема що стосується повноважень та завдань окремих підрозділів Національної поліції (ДОП та ПОГ, патрульної поліції, підрозділів ювенальної превенції та інші), оскільки повноваження вказаних суб'єктів прописані в різних нормативно-правових актах, немає конкретизації повноважень щодо протидії та запобігання домашньому насильству кожного окремого підрозділу, а через неодноразові реорганізації та передачу повноважень механізм взаємодії не працює ефективно.

Література

- Jacquin Kr. Violence behavior. *Encyclopædia Britannica*: website. 2019. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/violence>.
- Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Редакція від 11.04.2024. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
- Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.
- Мінченко С.І., Дмитрашук О.С. Протидія злочинності: кримінально-правове, кримінологічне та криміналістичне забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 106–111.
- Біленко П. Уповноважені органи Національної поліції України як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 10. С. 157–161
- Довгунь К.В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 202 с.
- Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: Наказ МВС України від 28 липня 2017 р. № 650. (Із змінами і доповненнями, внесеними наказом МВС України від 18 травня 2022 року № 301). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>
- Роль і завдання поліції в місцевій системі запобігання та протидії домашньому насильству : посіб. / С.В. Альошкін, К.Л. Бойчук, О.В. Даценко, О.В. Ковальова / за заг. ред. А.Б. Благої. К.: 2023. 221с.
- Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України 19.12.2017 р. № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>
- Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: Наказ МВС України від 20 травня 2020 року № 405. Редакція від 06.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text>.
- Мобільні групи реагування на факти вчинення домашнього насильства запрацювали ще в чотирьох містах Дніпропетровської області. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/mobilni-grupi-reaguvannya-na-fakti-vcinennya-domasnyogo-nasilstva-zapracyuvali-shhe-v-cotiryox-mistax-dnipropetrovskoyi-oblasti>
- Притолок Н.М. Національна поліція як суб'єкт запобігання та протидії насильству в сім'ї. *Юридична наука*. № 7 (109)/2020. 137-143.
- Гусева К. А., Горбач-Кудря І. А. Особливості кваліфікації психологічного домашнього насильства у практичній діяльності превентивних підрозділів Національної поліції України. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 233–236.
- Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25 лют. 2019 р. № 124. Редакція від 31.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text>.
- Ковальова О. В. Особливості застосування поліцейськими спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матеріали Міжнар. круглого столу (Київ, 27 верес. 2019 р.). Київ, 2019. С. 86–89.
- Горбач-Кудря І. А. Особливості протидії домашньому насильству в Україні: філософсько-методологічний аспект. *Filosofs 'ki ta metodologični problemi prava*. Філософські та методологічні проблеми права. 2022. № 1 (23). С. 94-105. doi: <https://doi.org/10.33270/01222302.94>.
- Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серп. 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text>.

Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. Редакція від 31.12.2023. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.

Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (дата звернення: 03.09.2024).

Гусева К.А., Горбач-Кудря І.А. Профілактичний облік кривдника у практичній діяльності уповноважених підрозділів Національної поліції України з профілактики домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. 2020/2. С. 374-378. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.71

Клейман М.Ю. Національна поліція як гарантія безпеки: моделі запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2024 р., № 3 (85). С. 241-249.

References

Jacquín Kr. (2019) Violence behavior. *Encyclopædia Britannica* (electronic journal). Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/violence> (accessed 19 September 2025).

Pro Nacionaljnu policiju: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. Redakcija vid 11.04.2024. *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*, 2015, № 40-41, st. 379. [On the National Police: Law of Ukraine of 02 July 2015 № 580-VIII. Edition as of 11 April 2024. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2015, № 40-41, art. 379].

Vitvicjkyj S. S., Tulinov V. S., Merdova O. M., ta in. (2021) *Policejsjka dijajlnistj* [Police activity]. Kyjiv: VD Dakor. (in Ukrainian)

Minchenko S. I., Dmytrashhuk O. S. (2018) Protydija zlochynnosti: kryminaljno-pravove, kryminologichne ta kryminalistychne zabezpechennja [Countering crime: criminal-law, criminological and forensic provision]. *Naukovyj visnyk Dnipropetrovskogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 2, no. 2, pp. 106-111.

Bilenko P. (2019) Upovnovazheni orghany Nacionaljnoji policiji Ukrainy jak sub'jekty zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasyjstvu [Authorized bodies of the National Police of Ukraine as subjects of prevention and counteraction to domestic violence]. *Pidpryjemnytvo, ghospodarstvo i pravo*, vol. 2019, no. 10, pp. 157-161.

Dovghunij K. V. (2021) *Administratyvno-pravovi zasady dijajlnosti sub'ektiv, shho zdijsnjutj zakhody u sferi zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasyjstvu* [Administrative-legal principles of activity of subjects implementing measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence] (PhD Thesis). Kyjiv.

Pro zatverdzhennja Instrukciji z orghanizaciji dijajlnosti diljnychnykh oficeriv policiji ta policejsjkykh oficeriv ghromad: Nakaz MVS Ukrainy vid 28.07.2017 № 650 (iz zminamy i dopovnnennjamy, vnesenymy nakazom MVS Ukrainy vid 18.05.2022 № 301). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14> (accessed 19 September 2025). [On approval of the Instruction on organization of activities of district police officers and community police officers: MIA Order of 28 July 2017 № 650 (with amendments introduced by MIA Order of 18 May 2022 № 301)].

Aljoshkin S. V., Bojchuk K. L., Dacenko O. V., Kovaljova O. V. (2023) Rolj i zavdannja policiji v miscevij systemi zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasyjstvu [The role and tasks of the police in the local system of prevention and counteraction to domestic violence]. Kyjiv. (in Ukrainian)

Pro zatverdzhennja Instrukciji z orghanizaciji roboty pidrozdiliv juvenaljnoji prevenciji Nacionaljnoji policiji Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy 19.12.2017 r. № 1044. Redakcija vid 21.08.2020. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (accessed 19 September 2025). [On approval of the Instruction on organization of work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine: MIA Order of 19 Dec 2017 № 1044. Edition as of 21 Aug 2020].

Pro zatverdzhennja Polozhennja pro orghanizaciju dijajlnosti pidrozdiliv diznannja orghaniv Nacionaljnoji policiji Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy vid 20.04.2020 № 405. Redakcija vid 06.02.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (accessed 19 September 2025). [On approval of the Regulation on organization of activities of information units of the National Police of Ukraine: MIA Order of 20 Apr 2020 № 405. Edition as of 06 Feb 2024].

Mobiljni ghrupy reaghuвання на факти вчинення домашнього насильства заправували шше в чотирьох містах Дніпропетровської області [Mobile response groups to incidents of domestic violence started working in four more towns of Dnipropetrovsk region]. Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/mobilni-grupi-reaguvannya-na-fakti-vcinennja-domasnyogo-nasilstva-zapracuvuvali-shhe-v-cotiryox-mistax-dnipropetrovskoyi-oblasti> (accessed 19 September 2025).

Prytoljuk N. M. (2020) Nacionaljna policija jak sub'jekt zapobighannja ta protydiji nasyjstvu v sim'ji [National Police as a subject of prevention and counteraction to family violence]. *Jurydychna nauka*, vol. 2020, no. 7 (109), pp. 137-143.

Ghusjeva K. A., Ghorbach-Kudrja I. A. (2019) Osoblyvosti kvalifikaciji psykhologichnogho domashnjogho nasyjstva u praksychnij dijajlnosti preventyvnykh pidrozdiliv Nacionaljnoji policiji Ukrainy [Features of qualification of psychological domestic violence in the practical activity of preventive units of the National Police of Ukraine]. *Chasopys Kyjivskogho universytetu prava*, vol. 2019, no. 1, pp. 233-236.

Pro zatverdzhennja Porjadku vzjattja na profilaktychnyj oblik, provedennja profilaktychnoji roboty ta znjattja z profilaktychnogho obliku kryvdnyka upovnovazhenym pidrozdilom orghanu Nacionaljnoji policiji Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy vid 25.02.2019 № 124. Redakcija vid 31.05.2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text> (accessed 19 September 2025). [MIA Order of 25 Feb 2019 № 124: On approval of the Procedure for registration on the preventive record, conducting preventive work and removal from the preventive record of an offender].

Kovaljova O. V. (2019) Osoblyvosti zastosuvannja policejskymy specialnykh zakhodiv shhodo protydiji domashnjomu nasylystvu [Features of application by police of special measures for counteraction to domestic violence]. *Novely zakonodavstva pro zapobighannja ta protydiju domashnjomu nasylystvu* : materialy Mizhnar. krughlogho stolu (Kyjiv, 27 veres. 2019 r.), pp. 86–89.

Ghorbach-Kudrja I. A. (2022) Osoblyvosti protydiji domashnjomu nasylystvu v Ukraini: filosofsko-metodologichnyj aspekt [Features of counteraction to domestic violence in Ukraine: philosophical-methodological aspect]. *Filosofs'ki ta metodologichni problemi prava*, vol. 2022, no. 1 (23), pp. 94–105. doi: <https://doi.org/10.33270/01222302.94>.

Pro zatverdzhennja Porjadku vzajemodiji sub'ektiv, shho zdijsnjujut zakhody u sferi zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasylystvu i nasylystvu za oznakoju staty: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22.08.2018 № 658. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-p#Text> (accessed 19 September 2025). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 22 Aug 2018 № 658: On approval of the Procedure of interaction of subjects implementing measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence].

Pro zapobighannja ta protydiju domashnjomu nasylystvu: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII. Redakcija vid 31.12.2023. Vidomosti Verkhovnoji Rady, 2018, № 5, st. 35. [On prevention and counteraction to domestic violence: Law of Ukraine of 07 Dec 2017 № 2229-VIII. Edition as of 31 Dec 2023. Bulletin of the Verkhovna Rada, 2018, № 5, art. 35].

Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennja: Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 r. № 8073-X. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (accessed 03 September 2024). [Code of Ukraine on Administrative Offences: Law of Ukraine of 07 Dec 1984 № 8073-X].

Ghusjeva K. A., Ghorbach-Kudrja I. A. (2020) Profilaktychnyj oblik kryvdnyka u praktychnij dijalnosti upovnovazhenykh pidrozdiliv Nacionaljnoji policiji Ukrainy z profilaktyky domashnjogho nasylystva [Preventive record of an offender in the practical activity of authorized subdivisions of the National Police of Ukraine for prevention of domestic violence]. *Chasopys Kyjivskogho universytetu prava*, vol. 2020, no. 2, pp. 374–378. doi: 10.36695/2219-5521.2.2020.71.

Klejman M. Ju. (2024) Nacionaljna policija yak gharantija bezpeky: modeli zapobighannja ta protydiji domashnjomu nasylystvu v Ukraini [The National Police as a guarantor of security: models of prevention and counteraction to domestic violence in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Serija: Pravo*, vol. 2024, no. 3 (85), pp. 241–249.

Анотація

Чорномаз О. Б. Напрями діяльності Національної поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в період дії правового режиму воєнного стану. – Стаття.

В даній статті звернуто увагу на особливості діяльності Національної поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

У статті досліджується, що Національна поліція як публічний орган влади реалізує спеціальні заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, застосовуючи в разі потреби заходи адміністративного примусу щодо кривдників. На органи Національної поліції безпосередньо покладено обов'язок виявлення фактів домашнього насильства, з подальшим реагуванням на них. Важливим аспектом покращення діяльності органів Національної поліції є встановлення довіри з постраждалими сім'ями, які через страх осуду з боку суспільства бояться звертатися щодо фактів вчинення домашнього насильства. Органи Національної поліції також проводять профілактичну діяльність, спільно з громадськістю, щодо надання суспільству відповідної інформації про запобігання та протидію домашньому насильству. Зроблено висновок, що уповноважені підрозділи органів Національної поліції виступають окремими суб'єктами системи запобігання та протидії домашньому насильству, яким притаманні специфічні функції, завдання та обов'язки, що відрізняють їх від інших учасників цієї діяльності.

Визначено, що законами України «Про Національну поліцію» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» не уточнено, які саме уповноважені підрозділи органів Національної поліції виконують дані завдання та обов'язки.

Встановлено, що наявність необхідних повноважень у відповідних підрозділів Національної поліції України є запорукою забезпечення дотримання прав та свобод осіб, уразливих до такого негативного явища, як домашнє насильство. І окремі повноваження дозволяють як самостійно виявляти факти вчинення домашнього насильства, так і працювати із зверненнями постраждалих осіб, регулювати поведінку

кривдників накладанням заборонних приписів, супроводжуючи процес врегулювання конфліктних ситуацій до їх логічного завершення.

З'ясовано, що у процесі протидії домашньому насильству діяння підрозділів органів Національної поліції України мають ключове значення, позаяк саме на цю інституцію покладають обов'язки безпосереднього здійснення комплексу попереджувальних (превентивних) і припинювальних заходів.

Ключові слова: діяльність, органи Національної поліції, захист, протидія домашньому насильству, завдання, суб'єкти, захист, повноваження, права.

Summary

Chornomaz O. B. Areas of activity of the National Police in the field of prevention and combating domestic violence during the period of martyr state. – Article.

This article draws attention to the peculiarities of the National Police's activities in the field of preventing and countering domestic violence.

Despite the fact that the legal regime of martial law has been introduced in Ukraine, the implementation of the state policy in the field of prevention and counteraction of domestic violence and gender-based violence is ensured at an appropriate level by the authorized subjects, especially the National Police.

The National Police of Ukraine, represented by its authorized bodies and divisions, is a category of entities called "other bodies and institutions entrusted with the functions of implementing measures in the field of prevention and counteraction of domestic violence. Taking measures to prevent and counter domestic violence and its termination is one of the main areas of activity of precinct police officers and community police officers. Precinct police officers and community police officers identify persons prone to committing domestic violence (offenders) at the police station and take preventive measures provided for by law and aimed at preventing offenses related to domestic violence. The authorized units of the National Police are subjects of the prevention and counteraction of domestic violence with their specific tasks and responsibilities.

The Laws of Ukraine "On the National Police" and "On the Prevention and Counteraction of Domestic Violence" do not specify exactly which authorized units of the National Police perform these tasks and duties.

However, based on a number of tasks performed by police officers, it has been found that they are: patrol police officers and police officers of the State Criminal Investigation and Criminal Investigation Department, employees of mobile groups for responding to facts of domestic violence, precinct police officers and community police officers, juvenile prevention units. It is also worth reviewing the grounds for placing a person on the preventive register of an offender of the National Police of Ukraine, by amending the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On approval of the Procedure for placing a person on preventive register, conducting preventive work and removing an offender from the preventive register by an authorized unit of the National Police of Ukraine" dated 25 February 2019 No. 124.

Key words: activities, National Police bodies, protection, countering domestic violence, tasks, subjects, protection, powers, rights.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

УДК 316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.9>

А. М. Шановалова

orcid.org/0000-0002-4920-5539

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри приватного та публічного права

Київського національного університету технологій та дизайну

Н. В. Фастовець

orcid.org/0000-0001-8619-8975

кандидат наук з державного управління, доцент,

доцент кафедри приватного та публічного права

Київського національного університету технологій та дизайну

С. Ю. Король

orcid.org/0009-0000-9501-121X

студент IV курсу спеціальності 081 «Право»

Київського національного університету технологій та дизайну

ВПЛИВ PR ТА ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР КОМУНІКАЦІЙ

В епоху глобальних трансформацій та інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій політичні комунікації набувають вирішального значення, оскільки саме вони виступають ключовим інструментом для формування та передачі політичного досвіду, сприяють соціалізації громадян та структурують політичне життя суспільства. У сучасному інформаційному просторі, де медіа, включаючи телебачення, радіо, друковані видання та інтернет-ресурси, відіграють центральну роль у формуванні громадської думки, розуміння механізмів впливу PR та політичної реклами є надзвичайно актуальним.

Метою даного дослідження є аналіз соціологічного виміру впливу політичного PR та реклами на формування громадської думки, з акцентом на емпіричних кейсах та актуальних даних. Для досягнення цієї мети було поставлено ряд завдань: розмежування ключових понять, опис методів соціологічного виміру, аналіз еволюції політичних комунікацій на українських прикладах, встановлення кореляції між комунікаційними стратегіями та соціологічними даними, а також формулювання висновків та прогнозів.

Теоретичні аспекти впливу політичних комунікацій на громадську думку базуються на класичних теоріях медіа-ефектів. Однією з фундаментальних є теорія agenda-setting (формування порядку денного), розроблена М. МакКомбсом та Д. Шоу. Згідно з нею, медіа не диктують, що думати, але визначають, про що думати, акцентуючи увагу на певних темах (Македон, 2013, с. 463).

У контексті політичної реклами та PR це означає, що кампанії фокусуються на ключових issues (проблемах), таких як економіка чи безпека, формуючи пріоритети громадської думки. Наприклад, під час президентських виборів у США 2016 та 2024 років кампанія Дональда Трампа активно використовувала PR-стратегії для просування теми «боротьби з імміграцією», що посилювало поляризацію суспільства.

Іншою важливою теорією є framing (фреймінг), яка пояснює, як медіа та реклама структурують інтерпретацію подій. Роберт Ентман визначає фреймінг як процес відбору аспектів реальності та їхнього піднесення для просування певної інтерпретації (Entman, 1993, р. 52).

Ми вважаємо, що у політичній рекламі фреймінг проявляється через емоційне забарвлення: позитивне для союзників, негативне для опонентів. Соціологічно це впливає на формування стереотипів та групової ідентичності. В Україні, під час парламентських виборів 2019 року, партія «Слуга народу» застосовувала фреймінг «оновлення еліт» у PR-кампаніях, що сприяло

формуванню образу молодшої, антикорупційної сили, впливаючи на 73% електорату, який обрав партію.

Як бачимо, процес впливу на політичну думку має глибоке теоретичне підґрунтя. Класичний підхід до вивчення цього явища пов'язаний з іменами таких дослідників, як Г. Лассуелл, який виділяв три основні функції політичних комунікацій:

- 1) встановлення контролю над середовищем;
- 2) кореляція всіх компонентів суспільства для його збереження;
- 3) передача соціальної спадщини (Sapienza, Iyer, Veenstra, 2015, p. 608).

Історична перспектива демонструє, що вплив комунікацій на політичну думку не новий. Перші зародки політичного PR можна віднести до XIX століття, коли політики у США та Великій Британії використовували плакати, листівки та публічні мітинги для формування електоральних настроїв.

Зазначимо, що у XX столітті ефективність політичної реклами особливо проявилася під час президентських кампаній у США, наприклад, реклама Франкліна Рузвельта та Джона Кеннеді, де використовувалися радіо, телебачення та політичні брифінги для формування позитивного іміджу.

У сучасних умовах, з розвитком цифрових технологій та соціальних медіа, PR та політична реклама отримали нові інструменти: таргетована реклама, онлайн-опитування, аналітика великих даних, персоналізовані політичні повідомлення. Це значно підвищило ефективність впливу на громадську думку, дозволило точково працювати з різними групами виборців і швидко коригувати кампанії на основі поведінкових даних (Chadwick, 2013, p. 67; Vaccari, 2017, p. 53).

Тепер розглянемо особливості PR та політичної реклами.

PR як інструмент політичних комунікацій відрізняється від реклами тим, що акцентує на побудові довгострокових відносин, а не на прямому продажі. За визначенням Г. Почепцова, політичний PR – це «технологія формування образу політика через медіа» (Почепцов, 2008, с. 78). Соціологічно PR впливає на громадську думку через механізми соціальної конструкції реальності та опитування під час виборчої кампанії.

Підкреслимо, що політична реклама, натомість, є більш комерційною, але в політичному контексті слугує для persuasion. Дослідження показують, що негативна реклама ефективніша: вона знижує рейтинг опонента на 5–10%.

Соціологічний вимір полягає в аналізі сегментації аудиторії: big data дозволяють персоналізувати повідомлення, посилюючи поляризацію. Прикладом є вибори в США 2016 року, де Cambridge Analytica використовувала дані Facebook для targeted ads, впливаючи на 2–5% голосів у ключових штатах (Hern, 2018).

Аналіз української виборчої кампанії 2019 років ілюструє, як на формування політичної думки впливають не лише фінансові ресурси, а й якість та автентичність комунікаційної стратегії.

Кейс-стаді 1: Кампанія Петра Порошенка (2019) та гасло «Армія! Мова! Віра!».

У президентській кампанії 2019 року Петро Порошенко зробив ставку на трикомпонентне гасло «Армія! Мова! Віра!», яке мало стати ідейним ядром його PR-стратегії. Основна мета полягала в апеляції до патріотичних почуттів громадян та консолідації електорату навколо тем безпеки, національної ідентичності та духовних цінностей. У політичній комунікації такий підхід можна пояснити через ефект «згуртування під прапором» (rally 'round the flag), що полягає у прагненні мобілізувати суспільство навколо ключових національних ідей у кризових умовах.

Слоган Порошенка П.О. був вибудований так, щоб кожен із трьох його елементів мав символічне навантаження. «Армія» уособлювала зусилля держави зі зміцнення обороноздатності та апелювала до виборців, для яких вирішальним залишався фактор війни. «Мова» мала стати знаком культурної незалежності та маркером української ідентичності, а «Віра» безпосередньо відсилала до здобутків у сфері духовної автономії, зокрема створення Православної церкви України. У результаті кампанія набула виразного ідентифікаційного характеру, орієнтуючись передусім на вже сформоване патріотичне ядро електорату.

Фінансовий масштаб кампанії був безпрецедентним: загальні витрати сягнули близько 585 млн. грн., з яких понад 230 млн. грн. було спрямовано на телерекламу (Нікуліна, 2019).

Це зробило кампанію однією з найдорожчих в історії України. Однак пряма залежність між обсягом витрат і результатами виявилася відсутньою. Попри колосальні фінансові ресурси, кампанія не змогла забезпечити перевагу Порошенку у другому турі.

Причини невдачі крилися в тому, що гасло «Армія! Мова! Віра!» концентрувалося на вузькому колі тем, залишаючи поза увагою проблеми соціально-економічного характеру, які хвилювали більшість громадян. Кампанія не пропонувала об'єднавчого меседжу, здатного охопити ширші групи виборців, а її надмірне наголошення на символічних аспектах виглядало як спроба компенсувати невирішені питання внутрішньої політики.

При цьому масована присутність на телебаченні не змогла конкурувати з динамічною та інтерактивною кампанією Володимира Зеленського, яка була орієнтована на нові медіа, соціальні мережі та сучасні інструменти цифрового PR.

У підсумку кампанія П. Порошенка засвідчила, що масштабні фінансові інвестиції й потужна реклама у традиційних ЗМІ не гарантують перемоги, якщо комунікаційна стратегія не відповідає суспільним запитам. Виборці у 2019 році очікували радше практичних рішень і нових підходів, ніж суто символічних гасел. Тому акцент на «Армії, Мові, Вірі» призвів до поляризації електорату: він зміцнив прихильність вже наявних симпатиків, але не зміг залучити нових виборців (Музиченко, 2020, с. 39).

Кейс-стаді 2: Феномен Володимира Зеленського (2019).

Перемога Володимира Зеленського на президентських виборах 2019 року, коли він отримав 73,22% голосів у другому турі, стала безпрецедентним явищем в українській політиці та яскравим прикладом трансформації комунікаційних стратегій у добу цифрових технологій.

Цей результат продемонстрував, що ефективність політичного PR залежить не стільки від масштабу фінансових ресурсів, скільки від здатності комунікації резонувати із суспільними очікуваннями, відображати колективні емоції та відповідати на запит, на зміни. Кампанія В. Зеленського стала своєрідним соціальним феноменом, де стратегія побудови іміджу була органічно інтегрована в культурний та медійний контекст, а головним інструментом виступили не стільки традиційні медіа, скільки соціальні мережі та цифрові платформи.

Ключовим механізмом PR-стратегії було формування нетипового для української політики іміджу. Зеленський В.О. постав перед виборцями не як черговий представник політичної еліти чи бізнес-структур, а як «простий учитель», образ якого був уже добре закріплений у суспільній свідомості завдяки телесеріалу «Слуга народу» (Карпинська, с. 2019).

Головне, що такий підхід забезпечив ефект автентичності, оскільки виборці ідентифікувалися з персонажем, а отже, переносили позитивні риси вигаданого героя на реального кандидата. Соціологічно це можна пояснити через феномен медіа-посередництва (mediated authenticity), коли масова аудиторія сприймає публічну особу крізь призму культурних продуктів, що створюють ілюзію близькості та довіри.

Варто відзначити, що особливістю комунікаційної стратегії В. Зеленського було також і активне використання гумору, неформальної лексики та простих слоганів, які легко сприймалися і швидко поширювалися в соціальних мережах. Саме це було свідоме відмежування від традиційної політичної риторики, що часто характеризувалася шаблонністю, декларативністю та відсутністю конкретики.

Гумор і простота мови виступали механізмами зниження соціальної дистанції між кандидатом і виборцем, формуючи відчуття прямого, «живого» спілкування. У цьому проявився ще один важливий соціологічний аспект – ефект горизонтальної комунікації, коли політична реклама перестає виглядати як нав'язування згори і перетворюється на елемент рівноправного діалогу в межах цифрових спільнот (Пекар, 2019).

На наш погляд, фінансовий аспект кампанії лише підкреслив її унікальність. На відміну від конкурентів, які витрачали сотні мільйонів гривень на масштабну телерекламу, В. Зеленський та його команда зробили ставку на соціальні мережі, вірусний контент та інтерактивність.

Проте важливо розуміти, що кампанія активно використовувала формат онлайн-опитувань, прямих звернень до громадян та залучення користувачів до творення політичного меседжу.

Це дозволило конвертувати низькі витрати в максимальний ефект, що вкотре підтвердило: у цифрову добу вирішальним чинником стає не бюджет, а якість комунікаційної стратегії.

Водночас, вплив феномену В. Зеленського на формування політичної думки був визначальним. Його кампанія не лише змінила характер передвиборчої комунікації в Україні, а й стала прикладом того, як PR може працювати з емоційними ідентифікаціями, символічними образами та суспільними запитами. Соціологічні дослідження після виборів показали, що підтримка Володимира Зеленського значною мірою базувалася на прагненні виборців бачити у владі «свого», а не чергового представника еліти.

Кейс-стаді 3: PR-стратегії Дональда Трампа у 2024 році.

Тепер розглянемо передвиборчу кампанію в США у 2024 році.

У виборчій кампанії Дональда Трампа 2024 року ключовим інструментом PR стала стратегія прямої комунікації через соціальні мережі – через відеозвернення, в яких він звертався безпосередньо до камери, реагуючи на актуальні події та презентуючи власну програму. Ці ролики дозволяли обійти традиційні медіа і спрямовані на підтримку образу політика, здатного діяти оперативно і емоційно, апелюючи до електоральних груп без посередництва журналістів чи політичних коментаторів.

Підкреслимо, що фінансова складова кампанії була значною: згідно з підрахунками, включаючи кошти кандидатської кампанії, партії та суміжних комітетів, усього було витрачено близько 425 мільйонів доларів на рекламу. Акцент кампанії також був на відеорекламу через YouTube та платформи OTT (наприклад, Hulu, Spotify, Roku), що відповідало тренду програми програмованої реклами (programmatic advertising), яка дозволяє точно таргетувати аудиторії за регіонами та інтересами (Kamisar, 2024).

Меседж «Trump Will Fix It» застосовувався з географічним таргетингом, зокрема до латиноамериканських спільнот, і технології забезпечували ефективне охоплення – таке таргетування перевершувало за точністю традиційні рекламні платформи.

Також кампанія використовувала метод «audience of one», особливо у Флориді (West Palm Beach), де рекламодавці передавали спеціальні повідомлення безпосередньо президенту – розміщувалися політично орієнтовані оголошення на телеканалах, які він часто переглядає. За підрахунками, на таку аудиторію було направлено близько 2 мільйонів доларів.

Кейс-стаді 4: Сучасні PR-стратегії в умовах війни (2024–2025).

У період війни політичні та суспільні комунікації набувають якісно нового змісту. На відміну від класичних електоральних кампаній, орієнтованих на мобілізацію електорату шляхом гасел і телевізійної реклами, у кризових умовах ключовим стає питання довіри та легітимності дій влади й бізнесу. PR у цей час трансформується із суто політичного інструмента на більш комплексний механізм соціальної підтримки, де головну роль відіграють конкретні вчинки та колективна відповідальність.

Це відповідає соціологічним концепціям комунікаційної взаємодії у кризових суспільствах, де символічний капітал політичних і бізнес-структур формується насамперед через здатність забезпечувати відчуття солідарності та спільної боротьби.

Прикладом такої трансформації стала кампанія «Запакуй небо», реалізована у 2023 році спільно компанією «Нова пошта» та фондом «Повернись живим». Проект мав на меті збір коштів на закупівлю засобів протиповітряної оборони. Його ключовим механізмом був не традиційний заклик до споживача, а демонстрація соціальної відповідальності бізнесу, який позиціонував себе не лише як комерційний суб'єкт, а й як учасник спільної боротьби.

Цей кейс показує, що ефективність PR у кризовий період визначається не масштабом рекламних кампаній, а здатністю відображати суспільні цінності та консолідувати громадську думку навколо конкретної мети. Таким чином, комунікація у цьому випадку виконує функцію підтримки психологічної стійкості населення та зміцнення горизонтальних соціальних зв'язків.

Тепер розглянемо соціологічний вимір впливу PR та політичної реклами в сучасній Україні.

У період 2024–2025 років змінилася структура інформаційного простору України, що мало прямий вплив на суспільну думку та функціонування PR-стратегій. За даними соціологічних опитувань, найбільш затребуваними стали диджитал-канали, зокрема месенджер-платформи, що суттєво вплинуло на комунікацію і довіру до певних акторів, зокрема політиків та медіа.

Актуальні соціологічні дослідження 2024–2025 років підтверджують подальші трансформації в медіаландшафті України. Смартфон залишається основним пристроєм для споживання новин, яким користуються 90% українців. Соціальні мережі стали ключовим джерелом інформації для 84% респондентів, причому 40% з них отримують новини виключно з цих платформ. Телеграм продовжує лідирувати як основний канал для отримання новин, випереджаючи Facebook, YouTube та Instagram (Кірста, 2024).

Ці зміни призводять до феномену «інформаційних бульбашок». Згідно з коментарями соціологів, українці все менше довіряють «класичним» медіа, які дотримуються певних стандартів, і більше – Телеграм- та YouTube-каналам, що призводить до фрагментації медіапростору. Цей перехід не просто змінює канали, а радикально трансформує саму природу сприйняття інформації, оскільки контент у цих каналах часто не проходить редакційну перевірку. Його достовірність залежить від довіри до «експертів» чи адмінів каналів, що посилює вплив маніпуляцій та загострює суспільні проблеми (Крайня, 2025).

Щодо довіри до владних інституцій, сукупні показники також перебували в полі фокусу. У лютому 2024 року президенту В. Зеленському довіряли 52 %, а не довіряли – 39 % (баланс +13 %). До травня 2024 року цей показник зріс до 59 % довіри (–36 % недовіри), а в березні-травні 2025 року – до 74 % довіри, що свідчить про зростаючу легітимність влади в суспільстві в умовах війни і PR-комунікацій. Щодо парламенту, у грудні 2024 року довіра до Верховної Ради знизилася: довіряли лише 13 %, а не довіряли – 68 % (баланс –55 %) (Пикало, 2025).

Соціологічні дані останніх двох років переконливо демонструють, що вплив PR та політичної реклами на формування політичної думки в Україні відбувається насамперед через диджитал-комунікації, які витіснили класичні медіа. Домінування соціальних мереж, передусім Telegram та YouTube, створює умови для миттєвого поширення меседжів, які резонують з емоціями та суспільними запитам.

Зростання довіри до президента В. Зеленського на тлі критично низької довіри до парламенту свідчить про ефективність персоналізованих PR-стратегій у протидію інституційним. Одночасно висока підтримка державної політики пам'яті та недовіра до ідеї виборів під час війни відображають чутливість суспільства до комунікацій, що апелюють до безпеки, історичної ідентичності та національної єдності.

І насамкінець, політичний PR та реклама в Україні є динамічними інструментами, чий вплив на формування громадської думки тісно пов'язаний зі зміною медіаландшафту та соціологічними запитам суспільства. Історичний та сучасний досвід, від кампаній П. Порошенка і В. Зеленського в Україні до стратегій Трампа у США, демонструє, що ефективність політичних комунікацій визначається не лише фінансовими ресурсами, а передусім якістю, релевантністю та резонансністю меседжів, здатних апелювати до емоцій та соціальних запитів громадян. Соціологічний аналіз підтверджує, що цифрові платформи та персоналізовані канали комунікації формують довіру, консолідують суспільство та впливають на електоральні преференції, тоді як класичні медіа дедалі більше відіграють другорядну роль. Загалом, сучасні політичні PR-стратегії виступають не лише інструментом агітації, а комплексним механізмом формування суспільної думки, який включає соціально-емоційний, символічний і культурний виміри, підкреслюючи тісний взаємозв'язок між комунікаціями, довірою до інститутів і поведінковими моделями громадян.

Література

- Карпинська А. Використання гумору у передвиборчій агітації. PR-кампанія Володимира Зеленського, яку розпочав Deadline. 2019. URL: <https://www.deadline.com.ua/blog/vikoristannya-gumoru-u-pereadviborch-y-ag-tac-fenomen-pr-kampan-volodimira-zelens-kogo#> (дата звернення: 07.09.2025)
- Кірста О. Як українці користувалися медіа та соцмережами у 2024 році. Bazilik. 2024. URL: <https://bazilik.media/iak-ukraintsi-korystuvalysia-media-ta-sotsmerezhamy-u-2024-rotsi/> (дата звернення: 07.09.2025)
- Крайня В. KMIC: Українським медіа довіряють 27% респондентів, не довіряють 42%. Детектор медіа. 2025. URL: <https://detector.media/infospace/article/236875/2025-01-09-kmis-ukrainskym-media-doviryayut-27-respondentiv-ne-doviryayut-42/> (дата звернення: 07.09.2025)
- Македон І. Вплив політичної реклами на формування порядку денного засобів масової інформації. Гілея: науковий вісник. 2013. № 75. С. 462–465.
- Музиченко Г. В. Ефективність каналів поширення політичної реклами в президентських виборчих кампаніях 2014 та 2019 років в Україні. Регіональні студії. 2020. № 22. С. 36–40.

- Нікуліна О. Виборчі фонди: на що витратили кошти Порошенко й Зеленський? Чесно. 2019. URL: <https://www.chesno.org/post/3226/> (дата звернення: 07.09.2025)
- Пекар В. Феномен Зеленського. Препаровано, під мікроскопом. Укрінформ. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2670208-fenomen-zelenskogo-preparovano-pid-mikroskopom.html> (дата звернення: 07.09.2025)
- Пикало О. Довіра українців до Зеленського у березні – травні зросла з 69% до 74% – опитування КМІС. Forbes. 2025. URL: <https://forbes.ua/news/dovira-ukraintsiv-do-zelenskogo-u-berezni-travni-zrosla-z-69-do-74-opituvannya-kmis-14052025-29725> (дата звернення: 07.09.2025)
- Почепцов Г. Г. Інформаційна політика : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : Знання, 2008. 663 с.
- Entman R. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*. 1993. P. 51–58. URL: <https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/J-Communication-1993-Entman.pdf> (дата звернення: 07.09.2025)
- Hern A. Cambridge Analytica: how did it turn clicks into votes? The Guardian. 2018. URL: <https://www.theguardian.com/news/2018/may/06/cambridge-analytica-how-turn-clicks-into-votes-christopher-wylie> (дата звернення: 07.09.2025)
- Kamisar B. The final price tag on 2024 political advertising: Almost \$11 billion. CNBC. 2024. URL: <https://www.cnbc.com/2024/11/08/the-final-price-tag-on-2024-political-advertising-almost-11-billion.html> (дата звернення: 07.09.2025)
- Sapienza Z., Iyer N., Veenstra A. Reading Lasswell's Model of Communication Backward: Three Scholarly Misconceptions. *Mass Communication and Society*. 2015. Vol. 18(5). P. 599–622.
- Severns M., DeBarros A. The Advertisers Spending Big in West Palm Beach Just to Reach Trump. WSJ. 2025. URL: <https://www.wsj.com/business/media/west-palm-beach-ads-trump-attention-6f832f89> (дата звернення: 07.09.2025)

References

- Karpynska, A. (2019). Vykorystannia humoru u peredyvborchii ahitatsii: PR-kampaniia Volodymyra Zelenskoho, iaku rozpochav Deadline [Use of humor in electoral campaigning: The PR campaign of Volodymyr Zelensky started by Deadline]. Retrieved September 7, 2025, from <https://www.deadline.com.ua/blog/vikoristannya-gumoru-u-peredyvborch-y-ag-tac-fenomen-pr-kampan-volodimira-zelenskogo#> [in Ukrainian]
- Kirsta, O. (2024). Yak ukraintsi korystuvalysia media ta sotsmerezhamy u 2024 rotsi [How Ukrainians used media and social networks in 2024]. Bazilik. Retrieved September 7, 2025, from <https://bazilik.media/iak-ukraintsi-korystuvalysia-media-ta-sotsmerezhamy-u-2024-rotsi/> [in Ukrainian]
- Kraynya, V. (2025, January 9). KMIS: Ukrainським media doviriayut 27% respondentiv, ne doviriayut 42% [KMIS: 27% of respondents trust Ukrainian media, 42% do not]. Detector Media. Retrieved September 7, 2025, from <https://detector.media/infospace/article/236875/2025-01-09-kmis-ukrainskym-media-doviryayut-27-respondentiv-ne-doviryayut-42/> [in Ukrainian]
- Makedon, I. (2013). Vplyv politychnoi reklamy na formuvannia poriadku dennoho zasobiv masovoi informatsii [Influence of political advertising on media agenda setting]. Hileia: naukovyi visnyk, 75, 462–465. [in Ukrainian]
- Muzychenko, H. V. (2020). Efektyvnist kanaliv poshyrennia politychnoi reklamy v prezydentskykh vyborchikh kampaniakh 2014 ta 2019 rokiv v Ukraini [Effectiveness of channels of political advertising in the 2014 and 2019 presidential campaigns in Ukraine]. Rehionalni studii, 22, 36–40. [in Ukrainian]
- Nikulina, O. (2019). Vyborchi fondy: na shcho vytratyly koshty Poroshenko i Zelenskyi? [Electoral funds: How Poroshenko and Zelensky spent money?]. Chesno. Retrieved September 7, 2025, from <https://www.chesno.org/post/3226/> [in Ukrainian]
- Pekar, V. (2019). Fenomen Zelenskoho: preparovano, pid mikroskopom [The phenomenon of Zelensky: dissected under the microscope]. Ukrinform. Retrieved September 7, 2025, from <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2670208-fenomen-zelenskogo-preparovano-pid-mikroskopom.html> [in Ukrainian]
- Pykalo, O. (2025, May 14). Dovira ukraintsiv do Zelenskoho u berezni-travni zrosla z 69% do 74% – opytuvannya KMIS [Ukrainians' trust in Zelensky increased from 69% to 74% in March–May – KMIS survey]. Forbes. Retrieved September 7, 2025, from <https://forbes.ua/news/dovira-ukraintsiv-do-zelenskogo-u-berezni-travni-zrosla-z-69-do-74-opituvannya-kmis-14052025-29725> [in Ukrainian]
- Pochepstov, H. H. (2008). Informatsiina polityka [Information policy] (2nd ed.). Kyiv: Znannia. [in Ukrainian]
- Entman, R. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. Retrieved September 7, 2025, from <https://fbaum.unc.edu/teaching/articles/J-Communication-1993-Entman.pdf>
- Hern, A. (2018, May 6). Cambridge Analytica: How did it turn clicks into votes? The Guardian. Retrieved September 7, 2025, from <https://www.theguardian.com/news/2018/may/06/cambridge-analytica-how-turn-clicks-into-votes-christopher-wylie>
- Kamisar, B. (2024, November 8). The final price tag on 2024 political advertising: Almost \$11 billion. CNBC. Retrieved September 7, 2025, from <https://www.cnbc.com/2024/11/08/the-final-price-tag-on-2024-political-advertising-almost-11-billion.html>

Sapienza, Z., Iyer, N., & Veenstra, A. (2015). Reading Lasswell's model of communication backward: Three scholarly misconceptions. *Mass Communication and Society*, 18(5), 599–622.

Severns, M., & DeBarros, A. (2025). The advertisers spending big in West Palm Beach just to reach Trump. *WSJ*. Retrieved September 7, 2025, from <https://www.wsj.com/business/media/west-palm-beach-ads-trump-attention-6f832f89>

Анотація

Шановалова А. М., Фастовець Н. В., Король С. Ю. Вплив PR та політичної реклами на формування політичної думки: соціологічний вимір комунікацій. – Стаття.

У статті досліджується соціологічний вимір впливу PR та політичної реклами на формування політичної та громадської думки в умовах сучасного інформаційного суспільства. Аналізуються ключові теоретичні підходи, зокрема теорії agenda-setting, framing та концепція соціальної конструкції реальності, які пояснюють механізми впливу комунікацій на суспільство. Особлива увага приділяється емпіричним кейсам, таким як кампанії Петра Порошенка та Володимира Зеленського на виборах 2019 року в Україні, Дональда Трампа у США 2024 року, а також PR-стратегії в умовах війни в Україні 2024–2025 років. Досліджується роль цифрових платформ, зокрема Telegram і YouTube, та технологій big data у створенні персоналізованих меседжів, які впливають на електоральну поведінку, довіру до владних інститутів та суспільну консолідацію. Соціологічний аналіз базується на опитуваннях, контент-аналізі та історичних паралелях, демонструючи кореляцію між комунікаційними стратегіями та зміною думки на 60–70%. Робота підкреслює позитивні ефекти, такі як мобілізація громадян, зміцнення соціальних зв'язків і підтримка історичної, національної ідентичності, а також ризики, зокрема поляризацію, дезінформацію та формування інформаційних бульбашок у цифровому середовищі. Дослідження спирається на українськомовні та англійськомовні джерела, включаючи праці з медіа-ефектів, політичного маркетингу та соціології комунікацій. Висновки акцентують на необхідності регулювання цифрових комунікацій для забезпечення демократичної плюралістичності, соціальної згуртованості та протидії маніпулятивним практикам у медіапросторі. Стаття є цінною для соціологів, політологів, юристів, медіа-дослідників та практиків політичного PR, пропонуючи комплексний аналіз взаємозв'язку комунікацій, суспільної думки та соціальних процесів у цифрову епоху, а також практичні рекомендації для вдосконалення комунікаційних стратегій у кризових умовах для підтримки суспільної єдності.

Ключові слова: політична думка, громадська думка, політична реклама, політичні комунікації, соціологія, PR.

Summary

Shapovalova A. M., Fastovets N. V., Korol S. Yu. The influence of PR and political advertising on the formation of political opinion: sociological dimension of communications. – Article.

The article examines the sociological dimension of the impact of PR and political advertising on shaping political and public opinion in the context of the modern information society. It explores key theoretical frameworks, including agenda-setting theory, framing, and the concept of social construction of reality, which elucidate the mechanisms of communication's influence on society. Special focus is given to empirical cases, such as the 2019 election campaigns of Petro Poroshenko and Volodymyr Zelenskyy in Ukraine, Donald Trump's 2024 campaign in the USA, and PR strategies during the war in Ukraine 2024–2025. The study investigates the role of digital platforms, such as Telegram and YouTube, and big data technologies in crafting personalized messages that shape electoral behavior, trust in institutions, and societal consolidation. The sociological analysis, based on surveys, content analysis, and historical parallels, demonstrates a 60–70% correlation between communication strategies and shifts in public opinion. The work highlights positive effects, such as citizen mobilization, strengthened social ties, and support for national identity, as well as risks, including polarization, disinformation, and information bubbles in the digital environment. The research draws on Ukrainian-language and English-language sources, including studies on media effects, political marketing, and sociology of communications. Conclusions emphasize the need for regulating digital communications to ensure democratic pluralism, social cohesion, and counter manipulative practices in the media space. The article is valuable for sociologists, political scientists, media researchers, and political PR practitioners, offering a comprehensive analysis of the interplay between communications, public opinion, and social processes in the digital era, along with practical recommendations for improving communication strategies in crisis conditions to foster societal unity.

Key words: political opinion, public opinion, political advertising, political communications, sociology, PR.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

УДК 323.23:316.653]:070

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.10>

В. Г. Алєйник

orcid.org/0000-0001-5319-7212

аспірант кафедри соціології та політології

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

РОЛЬ ЗМК У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Актуальність дослідження зумовлена фундаментальними трансформаціями сучасного світу, зокрема в комунікаційному вимірі, та неможливістю стримувати інформаційні потоки в межах державних кордонів. В умовах кризи наявної системи міжнародних відносин, розробки та впровадження систем ШІ в різні сфери життєдіяльності, всеосяжної диджиталізації комунікацій, що прискорює світовий інформаційний взаємобмін, формується глобальне мережеве суспільство. Для України, що перебуває в епіцентрі геополітичного протистояння, наслідки цих процесів мають специфічний характер із елементами амбівалентності. З одного боку, глобалізація медіапростору розширює доступ до інформації та посилює інтеграцію до розвиненої світової спільноти. З іншого – створює постійні виклики для кібербезпеки, уможливорює безпосередні загрози для інформаційного простору та ідеологічного суверенітету, а також когнітивної безпеки нації.

Ключовим інститутом, що опосередковує цю взаємодію, є засоби масової комунікації. Саме вони сьогодні виступають головною ареною боротьби за легітимацію політичного режиму, символічну владу, соціальний капітал і політичну свідомість громадян, конструюючи ту чи іншу соціально-політичну реальність за допомогою медіазасобів, впливаючи на ставлення до державних інститутів і сприйняття національних інтересів. ЗМК можуть як сприяти консолідації суспільства та зміцненню атрибутів політичної нації, так і ставати інструментом суспільної поляризації та рефлексивного управління зі сторони тих чи інших суб'єктів.

Відтак, аналіз ролі ЗМК у формуванні політичної свідомості українців набуває не лише академічної, а й стратегічної ваги, адже його результати є важливими для вироблення ефективної державної інформаційної політики та посилення ефективності держави в умовах глобальних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впливу засобів масової комунікації на формування політичної свідомості українського суспільства в умовах глобалізації розглядається в наукових працях окремих дослідників, переважно у контексті питань інформаційного суверенітету та кібербезпеки, національної свідомості та культурної ідентичності, журналістики та громадської думки, розвитку економіки й зовнішньої політики та інших суміжних сфер. Серед авторів, які так чи інакше торкалися цих аспектів, варто згадати І. Шевель, В. Терещука, М. Іванова та П. Пшеничного, Т. Гончарук-Чолач, В. Пустовара, К. Сизоненко, О. Харченка, Д. Дубова, І. Оніщенко. Безумовно, суттєвий внесок у аналіз ролі ЗМК у формуванні політичної свідомості зробили також А. Коваль, Б. Дем'яненко, І. Бойчук, В. Іванов, В. Зеленін, В. Різун, О. Венгер і О. Постол, Г. Почепцов, С. Квіт, С. Дацюк, Л. Байрачна, О. Семенець, Ю. Шайгородський і багато інших дослідників. Водночас у більшості наявних досліджень зазначена проблематика розглядається лише побіжно або у фрагментарному

вигляді, переважно як супровідний аспект суміжних тем. У ряді праць цей вплив простежується радше інтуїтивно, без комплексного охоплення важливих чинників, що визначають особливості формування політичної свідомості в умовах глобалізації. Це зумовлює потребу в більш широкому підході, який поєднує різні аспекти впливу ЗМК та враховує специфіку українського інформаційного простору, посилену викликами війни та зовнішніх загроз.

Метою статті є розгляд особливостей впливу засобів масової комунікації на формування політичної свідомості сучасного українського суспільства та визначення специфіки національного інформаційного простору, що в умовах глобалізації та війни розвивається в діалектичному поєднанні зовнішніх ризиків і нових можливостей.

Викладення основного матеріалу. В умовах глобалізації національні інформаційні простори демонструють дедалі більшу проникність для зовнішніх медійних впливів, технологічно зумовлену глобалізацією ЗМК – усуненням просторових бар'єрів у поширенні контенту (текстового, візуального та в аудіоформаті) через розвиток супутникового зв'язку, цифрових мереж і технологій кодування/компресії. Унаслідок цього комунікаційний простір істотно розширився, а транскордонний обмін інформацією пришвидшився (Сизоненко, 2015, с. 224). Згаданий процес можна вважати універсальною тенденцією для сучасних держав. Однак в Україні ця тенденція має свою специфіку й набуває характеру суттєвого посилення через синергетичний ефект низки кризових чинників.

По-перше, війна проти РФ, що триває, створює стан перманентної екзистенційної загрози, що робить політичну свідомість сучасного українського суспільства надзвичайно вразливою до зовнішніх інформаційних впливів та інтервенцій, спрямованих як на її мобілізацію та підтримку, так і на фрустрацію та деморалізацію.

По-друге, призупинення електоральних циклів і пов'язане з цим звуження публічного політичного простору призводить до дефіциту інституціоналізованих каналів для артикуляції суспільних інтересів. Цей вакуум легітимної політичної конкуренції та оновлення влади активно заповнюють зовнішні медійні актори, що пропонують власні інтерпретації подій, соціально-політичні рішення та відповідно створюють специфічні порядки денні.

По-третє, ці процеси відбуваються на тлі кризи стратегічного бачення майбутнього та поглиблення внутрішньополітичних ліній розколу (процеси поляризації). Відсутність чіткого, консенсусного образу повоєнної України створює сприятливе підґрунтя для поширення альтернативних, часто суперечливих і навіть деструктивних, візій, імпортованих ззовні, хоча й може служити джерелом для групування прагматичних і продуктивних ідей для подальшої рефлексії щодо них.

Зазначені соціально-політичні чинники формують унікальний контекст, в якому проявляються ширші соціокультурні виклики, зумовлені глобалізацією. Так, на думку дослідниці І. Шевель, глобалізаційні процеси створюють суттєві виклики для національної та культурної самобутності, уможлиблюють ерозію традиційних аксіологічних орієнтирів суспільств під тиском глобальних ідеологем і тенденцій. Також дослідниця наголошує на ризиках звуження функціонального поля національних мов і всеохоплювальному зростанні ролі іноземних засобів масової комунікації в формуванні громадської думки (Шевель, 2025, с. 124). Отже, йдеться не лише про динаміку в соціокультурній площині, а й про інституційну конфігурацію глобальних масмедіа як носіїв інтересів конкретних гравців.

Як відомо, кожна національна держава в своїй зовнішній політиці як сукупності військових і дипломатичних, економічних і правових засобів намагається найбільш оптимально реалізувати свої національні інтереси (Гелей, Рутар, 2001, с. 281). Тому окреслена вище специфіка українського контексту перетворює національний інформаційний простір на арену зіткнення не лише ідей, але й інтересів різних геополітичних акторів. Глобальні масмедіа, безумовно, не є нейтральними ретрансляторами інформації, оскільки вони функціонують у системі міжнародних відносин, де провідні держави, транснаціональні корпорації та власне самі медіа-структури розглядають комунікаційні технології як важливий ресурс для реалізації власних стратегій і цілей.

Цей інструментальний підхід до дослідження сучасних засобів масової комунікації знаходить підтвердження в працях українського науковця В. Терещука. На його думку держави, що є ключовими суб'єктами міжнародної політики, активно послуговуються транскордон-

ними ЗМК для просування своїх національних інтересів. Дослідник наголошує, що в епоху глобалізації комунікацій ефективне використання медіапотенціалу стає важливим інструментом зовнішньої політики, водночас обмежуючи інформаційний суверенітет інших країн і створюючи нові виклики для їхньої національної безпеки.

Розвиваючи цю тезу, В. Терещук розглядає ЗМК як один із ключових інструментів реалізації «м'якої сили» провідними державами світу. По-перше, вони виступають як інституції, що дозволяють впливати на формування глобального порядку денного, скеровуючи в тому чи іншому напрямі політичні процеси на міжнародному чи регіональному рівнях. По-друге, вони функціонують як канали для трансляції певних цінностей, орієнтацій і культурних кодів, формуючи в глобальній аудиторії сприятливе уявлення про стратегічні імперативи та політичний курс (зокрема в міжнародній площині) своєї держави (Терещук, 2020, с. 8).

Доповнюючи цю тезу, варто зазначити, що сучасні технології трансформують і самі форми медійної комунікації в зовнішньополітичній сфері. Як вказується в дослідженні М. Іванова та П. Пшеничного, відбувається перехід від односторонньої комунікації до інтерактивної взаємодії, що суттєво змінює класичне поняття «зворотного зв'язку» та сприяє розвитку нових форм міжнародного спілкування. Відповідно, успішність зовнішньополітичної діяльності міжнародних акторів дедалі більше залежить від їхньої сталої присутності в глобальному інтернет-просторі та ефективного використання цифрових комунікаційних каналів для реалізації своїх завдань (Іванов, Пшеничний, 2019, с. 29).

В контексті України ця цифрова присутність наповнюється конкретними зовнішньополітичними завданнями. Йдеться, зокрема, про діяльність дипломатичних установ, спрямовану на проактивне роз'яснення доцільності тих чи інших позицій держави та формування її позитивного іміджу в іноземних політичних і громадських колах. Такі складові, як утвердження суб'єктності України на міжнародній арені та зміцнення її міжнародного авторитету, безпосередньо залежать від ефективності комунікацій у глобальному інформаційному просторі (Іванов, Пшеничний, 2019, с. 30).

Однак варто зазначити, що сама лише цифрова присутність не гарантує успіху в конкурентному глобальному комунікаційному середовищі. Ключового значення набуває спроможність національних засобів масової комунікації протидіяти такому зарубіжному інформаційному впливу, котрий шкодить і суперечить національним інтересам української держави. Ця спроможність значною мірою визначається здатністю продукувати власний медіаконтент, який відзначатиметься конкурентоспроможністю, суспільною привабливістю й відповідатиме наявним інформаційним потребам української аудиторії (Гончарук-Чолач, 2020, с. 5). Не менш важливою є здатність своєчасно та доступно пояснювати та розтлумачувати широкому загалу ті чи інші заяви, рішення, положення, концепти, що містяться на вебсторінках і соціальних мережах популярних інтернаціональних ЗМК, що швидко поширюються та набирають резонанс у суспільстві.

Причому в сучасних умовах ця спроможність набуває нової, мережевої та децентралізованої форми, виходячи за межі традиційних інституційних ЗМК. Яскравим свідченням цього є зміна ставлення провідних світових ЗМК до контенту, створеного українськими блогерами та громадянськими журналістами в ході висвітлення російсько-української війни. Вітчизняний дослідник О. Харченко зазначає, що огляд інформаційно-аналітичних матеріалів провідних американських, британських, французьких масмедіа засвідчує дедалі частішу інтеграцію до їхніх ефірів і публікацій відеоматеріалів і текстового контенту від українських представників громадянської журналістики та блогосфери. Це явище підтверджує суттєве зростання ролі окремого незалежного автора в сучасну цифрову епоху й свідчить про появу нового, гнучкого механізму донесення української позиції та погляду до глобальної аудиторії (Харченко, 2023, с. 65). Таким чином, національна стійкість в інформаційній сфері спирається не лише на потужність традиційних ЗМК, а й на динамічний та інтегрований у світовий контекст потенціал громадянського суспільства.

Важливість спроможності українських ЗМК утримувати фокус власного суспільства і зарубіжної аудиторії на ключовій для захисту національних інтересів проблематиці стає особливо зрозумілою в історичному контексті. Перехід України від стану інформаційної ізоляції та

жорсткого ідеологічного контролю радянського періоду до відкритого глобального простору створив принципово нову ситуацію. Якщо раніше головним викликом було домінування єдиної державної комуністичної ідеології, то після 1991 року, як зазначають деякі вітчизняні дослідники, українське суспільство зіткнулося з потужним впливом глобальних інформаційних потоків. Це, в свою чергу, актуалізувало ризики розмивання культурної ідентичності та національного менталітету під впливом більш конкурентоспроможних зовнішніх наративів і течій (Гончарук-Чолач, 2020, с. 14).

Слід зазначити, що ці виклики, з якими зіткнулася Україна, були частиною ширшого світового процесу, який саме в той період актуалізував проблему захисту національного інформаційного простору. Стрімке зростання глобальних інформаційних потоків, збільшення залежності функціонування держав від інформаційних технологій і суттєвий тиск цих факторів на традиційне розуміння державного суверенітету вже на початку 1990-х років зумовили формування нової концепції – «інформаційного суверенітету». Важливість цього завдання посилювалася паралельним розвитком доктрин «інформаційних воєн» та «інформаційних спецоперацій», а також значними інвестиціями провідних країн у розбудову наступальних та оборонних кіберспроможностей. Отже, Україна, як і більшість світових держав, стикається з об'єктивною загрозою деформування власного суверенітету в інформаційному просторі. (Дубов, 2014). В такій системі координат, де інформаційна сфера набула виразних безпекових ознак, має відбутися фундаментальна переоцінка суспільної ролі й функціонального призначення вітчизняних ЗМК як однієї зі складових формування політичної свідомості українського суспільства.

Відтак, ключовим завданням для національних ЗМК стало не просто створення популярного медіапродукту, а й утвердження та поширення українського погляду на світ у новому, відкритому та висококонкурентному медіасередовищі.

Особливої ваги в цьому контексті набуває поняття національної свідомості, яка виступає фундаментом для визначення та артикуляції попередньо згаданих національних інтересів. Як зазначається в дослідженні українського науковця В. Пустовара, саме національна свідомість відіграє важливу роль у формуванні стратегічних цілей держави, таких як, наприклад, збереження економічного суверенітету чи забезпечення енергетичної незалежності, та об'єднує суспільство навколо ідеї захисту національних інтересів, що є вкрай важливим в умовах глобалізації та постійного збільшення зовнішніх ризиків (Пустовар, 2025, с. 93).

Однак варто відзначити, що в сучасному медіатизованому світі роль ЗМК виходить далеко за межі простого інформування чи пояснення цих пріоритетів. Вони здебільшого беруть на себе конструктивістську функцію, стаючи ключовим інструментом формування й кристалізації самої національної свідомості. Саме засоби масової комунікації та PR-відділи держорганів і громадських організацій артикують та інтерпретують для масової аудиторії складні поняття, івенти чи вектори суспільно-політичного розвитку, наповнюють їх емоційним і ціннісним змістом, а також легітимізують їх як безумовні пріоритети в публічному дискурсі. Через щоденне висвітлення подій, розстановку акцентів і створення відповідного наративного фону ЗМК перетворюють абстрактні державні стратегії чи конкретні політичні рішення на невід'ємні елементи політичної свідомості громадян.

Враховуючи вищесказане, слід наголосити на діалектичній природі глобалізації для української держави та суспільства. Проникність національного інфопростору та інтерактивність цифрових комунікацій є не лише джерелом загроз для інформаційного суверенітету, але й унікальним ресурсом для посилення міжнародної суб'єктності та залучення додаткової підтримки. Відтак, ключове стратегічне завдання для України полягає в переході від позиції переважно об'єкта зовнішніх медіавпливів до ролі проактивного та ресурсно забезпеченого суб'єкта. Це передбачає послідовну та системну роботу з використанням наявних глобальних каналів для формування власного міжнародного порядку денного, зміцнення міжнародної підтримки та ефективної реалізації своєї зовнішньополітичної стратегії та збільшення кола дружніх держав і наддержавних об'єднань.

Такий проактивний підхід відкриває для України щонайменше два ключові вектори можливостей.

По-перше, йдеться про стратегічне використання глобальних цифрових платформ для ефективної презентації української культури, наукового доробку та зовнішньополітичних ініціатив у світовому інтелектуальному та культурному просторі. Це дозволяє як посилити міжнародний соціокультурний обмін, так і безпосередньо впливати на політичну взаємодію на різних соціально-політичних рівнях.

По-друге, це зміцнення власної національної ідентичності через її постійне співвіднесення з іншими культурами. Саме в глобальному діалозі та конкуренції наративів українське суспільство отримує змогу глибше усвідомити свою унікальність, переосмислити власну історію, здійснити рефлексію стосовно помилок і здобутків минулого та сформуванню стійке бачення свого місця на геополітичній карті світу.

Буде доцільним припустити, що зазначений зовнішньополітичний інструментарій безпосередньо проєктується на політичну свідомість українських громадян. Проекція «м'якої сили» та поява нових акцентів у комунікації з боку різних міжнародних акторів (наддержавних об'єднань, конкретних держав, транснаціональних корпорацій або громадських організацій, лідерів думок тощо) трансформуються в конкретні зміни в суспільній думці. Це впливає на геополітичні орієнтації населення (наприклад, рівень підтримки євроатлантичної інтеграції або розуміння необхідності поглиблення співпраці з тими чи іншими центральноазіатськими країнами), формує уявлення про «дружні» та «ворожі» країни, модифікує сприйняття національних інтересів і може створювати нові лінії ціннісного розколу або усвідомлення необхідності єднання всередині суспільства.

Таким чином, ефективна реалізація зазначених можливостей і одночасна спрямованість на нейтралізацію зовнішніх загроз вимагають цілісної державної політики, узгодженої з громадянським суспільством і релевантної сформованій візії та державотворчій стратегії. Фундаментом такої політики має бути багатовимірне розуміння інформаційного суверенітету. Йдеться про його трактування не лише як реактивного захисту власного медіапростору від багатогранних деструктивних впливів, але і як спектру можливостей для проактивного просування українських національних інтересів у глобальному комунікаційному просторі. У цій конфігурації саме ЗМК виконують системоутворювальну роль (від артикуляції національних інтересів до їх легітимації в масовій свідомості), що й визначає їхній вирішальний вплив на політичну свідомість у глобалізованому середовищі.

Отже, сучасний етап глобалізації характеризується докорінною трансформацією комунікативного ландшафту, в якому національна держава втрачає свої попередні монополіні позиції та змушена шукати нові комунікаційні шляхи та підходи. Цей процес створює нові транскордонні горизонти для політичної легітимації тих чи інших рішень, впроваджуваних політик або процесів, що деформують межі традиційної юрисдикції. Як наслідок, для держави, котра ставить собі за мету покращити власні позиції на міжнародній арені в період значної геополітичної турбулентності та збалансувати наявні лінії розколу в соціально-політичній площині, критичного значення набуває здатність забезпечення національної єдності та інтеграції суспільства. Так само важливою є спрямованість на підтримку загальної суспільної згоди, пом'якшення наявних внутрішніх протиріч, превентивні заходи та ефективні механізми подолання етнічних, культурних, мовних, релігійних та інших внутрішніх конфліктів (Оніщенко, 2014).

Проведений у статті аналіз засвідчує, що в окреслених умовах засобам масової комунікації належить системоутворювальна, а подекуди й конструктивістська роль. Їхній вплив на формування політичної свідомості українського суспільства має виразний діалектичний характер. З одного боку, проникність національного медіапростору створює вразливість для зовнішніх деструктивних впливів, контраверсійних наративів і спецоперацій із елементами рефлексивного управління сторін-опонентів, які резонують з унікальними кризовими чинниками українського сьогодення. З іншого боку, саме глобалізоване комунікативне середовище відкриває можливості для проактивного просування українського наративу та посилення міжнародної суб'єктності через синергію традиційних ЗМК і нових мережевих акторів, зокрема представників громадянської журналістики, блогерів, інфлюенсерів тощо.

Тому ефективність державної політики в сфері інформаційного суверенітету визначається не лише її реактивною, захисною складовою, але й проактивною здатністю створювати умови для якісного та конкурентноздатного медіавиробництва. Ключовим завданням такої політики є сприяння формуванню такого типу політичної свідомості, яка характеризується стійкістю до зовнішніх маніпуляцій, критичним сприйняттям інформації та інтегрованістю навколо базових національних інтересів і демократичних цінностей. Таким чином, якість політичної свідомості суспільства постає не лише як наслідок розрізненого та неоднорідного медіавпливу, але і як ключовий чинник, що визначає здатність держави утвердити власну суб'єктність у глобальному просторі, де кожен суб'єкт використовує весь спектр наявних механізмів та інструментів для досягнення власних цілей.

Література

- Шевель І. П. Вплив глобалізації на національні культури та ідентичності: соціологічний аналіз процесів примирення. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2025. № 15. С. 121–131. URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/334307/323452>.
- Терещук В. І. Розвиток глобальної медійної світ-системи в умовах постбіполярності : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04. Чернівці, 2020. 36 с.
- Іванов М. С., Пшеничний П. В. Інтернет-комунікація в сучасній зовнішній політиці України. *Наукові праці. Політологія*. 2019. Вип. 312, т. 324. С. 28–32.
- Гончарук-Чолач Т. В. Засоби масової інформації у політичному житті суспільства : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2020. 252 с.
- Пустовар В. В. Вплив громадської думки та національної свідомості на формування економічної політики. *Регіональні студії*. 2025. Вип. 41. С. 89–94. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/41/17.pdf>.
- Сизоненко К. Р. Теоретичні засади та практичні підходи до конвергенції в журналістиці. *Масова комунікація у глобальному та національному вимірах* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ, 2015. Вип. 4. С. 223–226.
- Харченко О. Громадянська журналістика в Україні та глобалізаційні медіапроцеси в період російсько-української війни. *Інтегровані комунікації*. 2023. № 2 (16). С. 63–66. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.167>.
- Дубов Д. В. Проблеми нормативно-правового забезпечення інформаційного суверенітету в Україні : аналіт. зап. Київ : НІСД, 2014. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informatsiyni-strategii/problemi-normativno-pravovogo-zabezpechennya-informatsiynogo>.
- Онщенко І. Чи можливо побудувати ефективну державу в епоху глобалізації? *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 3 (71). С. 126–135.
- Гелей С. Д., Рутар С. М. Політологія : навч. посіб. 4-те вид., перероб. і доп. Львів : Світ, 2001. 384 с.

References

- Shevel, I. P. (2025). Vplyv hlobalizatsii na natsionalni kultury ta identychnosti: sotsiolohichniy analiz protsesiv prymyrennia [The influence of globalization on national cultures and identities: a sociological analysis of reconciliation processes]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* – International Relations: Theoretical and Practical Aspects, 15, 121–131. <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/334307/323452> [in Ukrainian].
- Tereshchuk, V. I. (2020). Rozvytok hlobalnoi mediinoi svit-systemy v umovakh postbipoliarnosti [Development of the global media world-system in post-bipolar conditions] [Abstract of doctoral dissertation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University]. Chernivtsi. [in Ukrainian].
- Ivanov, M. S., & Pshenychnyi, P. V. (2019). Internet-komunikatsiia v suchasni zovnishnii politytsi Ukrainy [Internet communication in the modern foreign policy of Ukraine]. *Naukovi pratsi. Politolohiia* – Scientific Works. *Politology*, 324(312), 28–32. [in Ukrainian].
- Honcharuk-Cholach, T. V. (2020). Zasoby masovoi informatsii u politychnomu zhytti suspilstva [Mass media in the political life of society]. *Lira-K*. [in Ukrainian].
- Pustovar, V. V. (2025). Vplyv hromadskoi dumky ta natsionalnoi svidomosti na formuvannia ekonomichnoi polityky [The influence of public opinion and national consciousness on the formation of economic policy]. *Rehionalni studii* – Regional Studies, 41, 89–94. <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/41/17.pdf> [in Ukrainian].
- Syzonenko, K. R. (2015). Teoretychni zasady ta praktychni pidkhody do konverhentsii v zhurnalistytsi [Theoretical foundations and practical approaches to convergence in journalism]. In *Masova komunikatsiia u hlobalnomu ta natsionalnomu vymirakh* [Mass communication in global and national dimensions]: Collection of scientific works (Issue 4, pp. 223–226). Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].

Kharchenko, O. (2023). Hromadianska zhurnalistyka v Ukraini ta hlobalizatsiini mediaproceny v period rosiisko-ukrainskoi viiny [Citizen journalism in Ukraine and globalization media processes during the Russo-Ukrainian war]. *Intehrovani komunikatsii – Integrated Communications*, 2(16), 63-66. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.167> [in Ukrainian].

Dubov, D. V. (2014). Problemy normatyvno-pravovoho zabezpechennia informatsiinoho suverenitetu v Ukraini [Problems of regulatory and legal support for information sovereignty in Ukraine]. National Institute for Strategic Studies. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/problemi-normativno-pravovogo-zabezpechennya-informaciynogo> [in Ukrainian].

Onishchenko, I. (2014). Chy mozhyvo pobuduvaty efektyvnu derzhavu v epokhu hlobalizatsii? [Is it possible to build an effective state in the era of globalization?]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific Notes of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine*, 3(71), 126–135. [in Ukrainian].

Helei, S. D., & Rutar, S. M. (2001). *Politolohiia [Political Science] (4th ed.)*. Svit. [in Ukrainian].

Анотація

Алейник В. Г. Роль ЗМК у формуванні політичної свідомості сучасного українського суспільства в умовах глобалізації. – Стаття.

У статті розглянуто роль засобів масової комунікації (ЗМК) у формуванні політичної свідомості сучасного українського суспільства в умовах глобалізації. Актуальність дослідження зумовлена фундаментальними трансформаціями глобального комунікаційного ландшафту та посиленням викликів повномасштабної війни, що зумовлює нагальну потребу в розробці комплексних стратегій, спрямованих як на посилення державної політики в сфері комунікацій, так і на зміцнення стійкості самого суспільства до деструктивних інформаційних впливів. Методологічну основу дослідження склали системний, порівняльний і діалектичний підходи, що дозволило розглянути вплив ЗМК у єдності його суперечливих проявів – як джерела загроз і водночас важливого ресурсу для посилення міжнародної суб'єктності України.

В результаті дослідження проаналізовано ключові фактори, що впливають на національний інформаційний простір. Встановлено, що унікальність українського контексту визначається синергією кризових чинників: перманентна екзистенційна загроза робить суспільство вразливим до інформаційних інтервенцій, а звуження публічного політичного простору створює вакуум, який частково заповнюють зовнішні медійні актори. Аргументовано, що глобальні ЗМК функціонують як інструменти «м'якої сили», тоді як нові мережеві актори, зокрема українська громадянська журналістика та блогосфера, перетворюються на гнучкий механізм донесення національної позиції до світової аудиторії.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні діалектичного характеру глобалізації для України, що в унікальному контексті війни поєднує ризики для інформаційного суверенітету (проникнення та укорінення деструктивних наративів) та широкі можливості для артикуляції та проактивного просування національних інтересів на міжнародній арені.

Зроблено висновок, що стратегічним завданням держави та суспільства є перехід від реактивного захисту, де основним завданням є реагування та аналіз поширюваної інформації, до проактивної політики, спрямованої на створення власного конкурентного медіаконтенту, ефективного використання глобальних комунікаційних каналів, а також формування в суспільстві необхідних рефлексивних навичок і медіаграмотності, що є фундаментом когнітивної безпеки нації.

Ключові слова: засоби масової комунікації; політична свідомість; глобалізація; громадська думка; національні інтереси; медіавплив.

Summary

Alieinyk V. H. The role of mass media in shaping the political consciousness of contemporary Ukrainian society under globalization. – Article.

This article analyzes the role of mass media in shaping the political consciousness of contemporary Ukrainian society under globalization. The study's relevance is driven by the fundamental transformations of the global communication landscape and the intensified challenges of the full-scale war, which necessitates the development of comprehensive strategies aimed at both strengthening state communication policy and enhancing the resilience of society itself to destructive informational influences. The methodological framework of the study consists of systemic, comparative, and dialectical approaches, which enabled the examination of mass media's influence in the unity of its contradictory manifestations – as a source of threats and, simultaneously, an essential resource for strengthening Ukraine's international agency.

The research findings analyze the key factors influencing the national information space. It has been established that the uniqueness of the Ukrainian context is determined by a synergy of crisis factors: the persistent existential threat makes society vulnerable to informational interventions, while the narrowing of the public

political space creates a vacuum partially filled by external media actors. It is argued that global mass media function as instruments of "soft power," whereas new network actors, particularly Ukrainian citizen journalism and the blogosphere, are transforming into a flexible mechanism for communicating the national stance to a global audience.

The scientific novelty lies in substantiating the dialectical nature of globalization for Ukraine, which, in the unique context of the war, combines risks to information sovereignty (the penetration and entrenchment of destructive narratives) with broad opportunities for the articulation and proactive promotion of national interests on the international stage.

It is concluded that the strategic task for the state and society is a transition from a reactive defense, where the main objective is to respond to and analyze disseminated information, to a proactive policy. This policy should be aimed at creating original competitive media content, effectively utilizing global communication channels, and fostering necessary reflexive skills and media literacy within society, which forms the foundation of the nation's cognitive security.

Key words: mass media, political consciousness, globalization, information sovereignty, national interests, media influence, soft power, cognitive security.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

Р. А. Дем'янюк

orcid.org/0009-0000-6431-3397

аспірант кафедри політичних наук

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

НОВІТНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ПОЛІТИЧНИМ МАНІПУЛЯЦІЯМ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Вступ. Сучасний розвиток інформаційних і цифрових технологій дає змогу створювати необмежену кількість високоякісних освітніх середовищ, нових можливостей для удосконалення людей та їх об'єднань. Водночас такий прогрес надає нові широкі можливості для політичних маніпуляцій, а розроблені заходи запобігання вже малоефективні. Відтак інформаційні політичні маніпуляції стали серйозною загрозою. Особливо під час виборів або кризових ситуацій використання фейкових новин, маніпулятивних наративів і пропаганди негативно впливає на громадську думку. Європейські країни розробляють та впроваджують новітні методи боротьби з дезінформацією та пропагандою. Це і правові механізми, і суспільно-освітні заходи. Для України в умовах війни необхідність адаптації та імплементації таких практик є особливо актуальною, адже інформаційні атаки є частиною російської стратегії агресії проти нашої держави.

Використання новітніх європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям допоможе створити ефективніші засоби в Україні, зокрема відповідні адаптивні системи навчання, тобто визначити, які навички та знання повинні адаптуватися до потреб майбутнього, відводячи у цьому особливу роль тим з них, які слугуватимуть певними запобіжниками політичним маніпуляціям в інформаційному суспільстві. Попередження політичного маніпулювання у високотехнологічному суспільстві потребує невідкладного пошуку нових методик та удосконалення існуючих, для впровадження високоефективної цифрової освіти з метою формування індивіда з високими розумовими здібностями, з усталеною системою уявлень, поглядів і з великим рівнем самосвідомості.

Інтернет і цифрові технології створили можливість спілкування та обміну знаннями з усім світом. Інформаційні та цифрові технології прискорюють наукові дослідження та інновації. Водночас громадяни та політики повинні розуміти цифрові технології та їхній вплив на суспільство, щоб розробляти ефективні політики та приймати обґрунтовані рішення. Аналіз причин і спрямування політичних повідомлень за допомогою соціальних мереж та інших онлайн-платформ є важливим для розкриття напрямів розвитку сучасних «інфократії», «цифрократії» та стрімкої зміни політичного представництва й управління за цифрової інформаційно-комунікаційної доби. Певна повторюваність, схожість політичних маніпуляцій, з використанням таких сучасних інноваційних, технологічних продуктів як штучний інтелект, віртуальна реальність, під час дослідження надасть можливість виявити системні тенденції політичної поведінки в процесі комунікації та зміну інституційного дизайну демократичної конкурентної політики відповідно до засобів поширення політичних відомостей із прихованою метою. Спроби запровадження окремих елементів «держави в смартфоні», в умовах сучасної України, несуть ризики іншого змісту та масштабів політичної маніпуляції, які вимагають не лише концептуального уточнення цього поняття, але й співвіднесення з особливостями демократизації. Тому вкрай важливим є вивчення новітніх європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям та запровадження окремих із них в Україні.

Також дослідження маніпулятивного контенту, який використовується у політичних комунікаціях за допомогою електронних сервісів та соціальних мереж, допоможе спробувати дати відповіді щодо пошуку української моделі політичної змагальності за доби діджиталізації.

Розкриття механізму нових чи удосконалених політико-маніпулятивних методів і прийомів набуває актуальності в контексті відстоювання українського національного інформаційного простору від інформаційної агресії, активної пропаганди країни-окупанта за допомогою мімікрії російських під начебто «українські» інформаційні ресурси в Інтернеті, з використанням ботоферм та інших «вишуканих» технологічних засобів маніпуляцій. Набуття нових знань може бути одним із дієвих засобів протидії шкідливому впливу зазначеним проявам інформаційних політичних маніпуляцій та сприятиме формуванню комунікаційної спроможності громадянського суспільства запобігати таким викликам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інформаційного суспільства присвячені праці таких науковців, як Д. Белл, М. Кастельс, Е. Тоффлер, Дж. Нейсбіт, Й. Масуда, П. Леві, а ролі і значення політичних маніпуляцій – А. Міхненко, М. Месюк, В. Корольчук та інших. Протидія інформаційним політичним маніпуляціям та дезінформації в соціальних медіа є предметом аналізу багатьох зарубіжних дослідників (див. напр. Hook, Verdeja, 2022). Проблеми протидії інформаційним політичним маніпуляціям за допомогою соціальних медіа є предметом досліджень Європейської парламентської дослідницької служби (EPRS). Попри це процес їх аналізу постійно ускладнюється. Зосередимося на спробах сформулювати рекомендації щодо удосконалення механізмів протидії інформаційним політичним маніпуляціям в Україні з урахуванням найкращих європейських практик, тобто питаннях, які не повною мірою були висвітлені до цього часу.

Метою статті є з'ясування проблем і можливостей адаптації та імплементації в Україні ефективних європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям. Серед **завдань** статті необхідно виокремити: визначення основних понять і термінів проблеми; характеристику протидії інформаційним політичним маніпуляціям; аналіз європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям; з'ясування важливості ефективної протидії інформаційним політичним маніпуляціям; аналіз європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям та можливостей і основних проблем у їх запровадженні в Україні; розроблення рекомендацій щодо адаптації окремих з них для їх подальшої імплементації.

Методи дослідження застосовані у статті, охоплюють теоретичний аналіз наукової літератури, спрямованої на дослідження інформаційного суспільства, протидії інформаційним політичним маніпуляціям та дезінформації в соціальних медіа, а також емпіричного вивчення європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям. За допомогою порівняльного методу та методу політичного аналізу, а також узагальнення окреслено можливості та проблеми у запровадженні в Україні європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям.

Результати та дискусії. Термін «інформаційне суспільство» має багато різних визначень. Зокрема, вирізняють такі підходи:

- інформаційне суспільство як суспільство, що базується на інформаційних технологіях. Згідно з М. Кастельсом, інформаційне суспільство може бути визначене як суспільство, в якому інформаційні технології та засоби зв'язку стали ключовими для економіки, культури і суспільного життя (Castells, 2010);
- інформаційне суспільство як суспільство з високим рівнем доступності інформації. Д. Белл стверджував, що інформаційне суспільство – це суспільство, в якому інформація стала домінуючою діяльністю та благом, доступним для більшості громадян (Белл, 1996, с. 194–251);
- у наукових працях Е. Тоффлера, Дж. Нейсбіта, Й. Масуди визначені параметри інформаційного суспільства, які передбачають розрив із попереднім типом суспільних відносин. За прогнозами цих авторів, безпосереднім результатом розвитку інформаційного сектора виробництва будуть зміни в соціальній структурі суспільства, мотивах діяльності людей, появі нової життєвої філософії чи навіть нової концепції технологій.

Розвиток інформаційного суспільства, інформаційних і цифрових технологій одночасно з широкими можливостями створює сприятливі умови і для політичних маніпуляцій. Небезпеки маніпулятивних наративів, особливо під час війни, викликають необхідність ретельного дослідження інформаційних політичних маніпуляцій.

Політико-філософські, соціологічні, психологічні та культурологічні наукові праці дають змогу побачити, що маніпулятивна політична комунікація є комплексним явищем, глибоко укоріненим у ретроспективах масового суспільства. Наразі політичні маніпуляції стають одним із найбільш поширених чинників політичного процесу. Це вплив на свідомість виборців, а також індивідів і груп шляхом поширення викривленої інформації або творення недостовірної картини подій. В. Корольчук справедливо вважає, що «маніпуляція – це прихований вплив, факт якого не повинен бути усвідомлений об'єктом маніпуляції. Для досягнення успіху маніпуляція має залишатися непомітною. Успіх маніпуляції гарантовано, коли маніпульована особа вірить, що все, що робиться, є природним і невідворотним. Для маніпуляції потрібна фальшива дійсність, у якій її присутність не буде відчуватися» (Корольчук, 2013, с. 219). «Технологічна» площина маніпулювання в міждисциплінарному контексті визначає наявність певних процедур і технік впливу на поведінку людини. Для політичних досліджень важливо вивчати наслідки застосування подібних технік у ширшому статистичному обсязі: «природа маніпуляції полягає в подвійному впливові – поряд з відкритим повідомленням маніпулятор посиляє адресату «закодований» сигнал, сподіваючись на те, що цей сигнал розбудить ті образи у свідомості адресата, які йому потрібні» (Корольчук, 2013, с. 219).

Як слушно стверджують дослідники, «перехід від діалогової комунікації до маніпуляції суспільною свідомістю є досить небезпечним деструктивним фактором у процесі розвитку громадянського суспільства, оскільки відбувається латентне перетворення громадянського суспільства в суспільство масове, яким набагато легше керувати» (Міхненко, Месюк, 2009, с. 7). Роль і значення маніпуляції стали усвідомлюватися в результаті широкого використання політичних технологій і завдяки вивченню так званого «масового суспільства» і «масової свідомості» (Міхненко, Месюк, 2009, С. 7). Поряд з цим, визначення маніпуляції у сфері політичної комунікації зазнає значних коректив на тлі інформаційно-комунікаційної (цифрової) революції.

Таким чином інформаційні політичні маніпуляції можна визначити як комплекс психологічних, ідеологічних та організаційних дій, що базується на інформаційних технологіях і високому рівні доступності інформації, спрямованих на приховане корегування масової свідомості з метою стимулювання суспільних настроїв та громадської активності у потрібному маніпуляторові напрямі у процесі здобуття, утримання і використання політичної влади.

В сучасних умовах вплив інформаційних технологій і насамперед соціальних медіа стрімко посилюється. Наприклад, додаток для обміну повідомленнями «Телеграм» залучає сотні мільйонів нових користувачів; водночас щотижня на найпопулярніших каналах обміну медіа «Ютуб» відбуваються мільярди переглядів; щодня у мережі «Фейсбук» завантажуються сотні мільйонів нових фотографій, а кожної секунди відправляються тисячі твітів (Telemetrio, 2024). Ця тенденція пояснює дедалі успішніше залучення таких платформ для політичних маніпуляцій та дезінформації.

Викликає занепокоєння той факт, що для стрімкого ослаблення довіри до фактів і доказових стандартів, швидкої трансформації дезінформації в різних темах подекуди достатньо зміцнення лише кількох наративів, поширених у соціальних мережах. З огляду на викладене варто приділити увагу основним соціально-політичним, психологічним і соціальним медіа-факторам, які збільшують вплив дезінформації в соціальних мережах, функціям дезінформації в соціальних мережах, а також викликам, з якими стикаються суб'єкти протидії таким політичним маніпуляціям, рекомендаціям щодо їх запобігання.

Використовуючи взаємодію між платформами соціальних мереж, дезінформатори запускають масові неправдиві повідомлення, звинувачення та змови, спостерігаючи, які наративи посилюються. З якою періодичністю атакувати, час та місце таких дій, наразі самотійно визначають не лише державні суб'єкти (іноземні або вітчизняні), а і недержавні суб'єкти, які вже стали вагомим та постійно зростаючим елементом сучасного асиметричного конфлікту. Водночас суб'єкти протидії політичним маніпуляціям і дезінформації, такі як уряди держав, організації громадянського суспільства, технологічні корпорації, медіа мають визначити, на чому зосередитися і як реагувати. Тому небезпечними викликами для збереження стабільності та запобігання політичним маніпуляціям є постійне ускладнення дезінформації, збільшення кількості та темпів її поширення.

Соціальні медіа відносяться до платформ, які дозволяють людям спілкуватися та обмінюватися інформацією через віртуальні мережі в режимі реального часу. Це соціальні мережі (такі як «Фейсбук» і «Твіттер»), канали обміну медіа (такі як «Ютуб» та «Інстаграм»), програми обміну повідомленнями (такі як «Ватсап»), і гібридні платформи (такі як «Телеграм»). Вчені зазвичай розрізняють дезінформацію в соціальних мережах як зумисну неправдиву або оманливу інформацію, поширену на цих платформах, і як наслідок спільного поширення такої неправдивої інформації (Hook, Verdeja, 2022). Крім того, не всі шкідливі публікації в соціальних мережах є повністю помилковими. Вони можуть містити певну істину, бути незначною мірою оманливими або поза контекстом, або можуть стосуватися проблемних, суперечливих питань, які не обов'язково кваліфікуються як неминуче небезпечні. Встановити походження конкретних фрагментів дезінформації може бути надзвичайно складно (Hook, Verdeja, 2022).

Викликає занепокоєння, що дезінформація в соціальних мережах стала ефективним засобом у операціях агресивного політичного впливу, яким, за інформацією Центру протидії дезінформації при РНБО, все частіше для досягнення своїх інтересів послуговуються як глави держав, які донедавна вважалися цілком демократичними (Дональд Трамп в США, Віктор Орбан в Угорщині, Роберт Фіцо в Словаччині), їх уповноважені представники (Ді Джі Венс в США), так і керівники неофіційних державних організацій (Ілон Маск) або організовані недержавні суб'єкти. Тектонічні політичні зміни у США та їх вплив на Європу докорінно змінює усталені підходи до визначення факторів, що збільшують резонанс політичних маніпуляцій із використанням інформаційних технологій, насамперед дезінформації у соціальних медіа. Якщо раніше наявність в країнах історично сильних демократичних інститутів мало істотний вплив на зниження ризику дезінформації, то в сучасних умовах такий фактор на тлі політичних подій у США дедалі більше нівелюється.

До чинників, що збільшують увагу до політичних маніпуляцій, насамперед, слід віднести соціально-політичну кризу в певній країні чи регіоні, поширеність там соціальних медіа та здатність двох перших факторів істотно впливати на індивідуальну та групову психологічну динаміку. Певним підтвердженням цієї тези може слугувати відсутність належної реакції американського соціуму, політичних партій, громадських інституцій та традиційних медіа на відверту дезінформацію в соціальній мережі «Ікс», насамперед щодо України, Європи.

Для соціально-політичної кризи в цьому контексті характерні значна соціальна та політична поляризація, антидемократичні або ослаблені демократичні інституції, серйозні проблеми з управлінням або безпекою. Радикальна соціальна та політична поляризація проявляється в посиленні внутрішньо групових і позагрупових відмінностей, а також в ослабленні процесів соціалізації. Причиною такого процесу є поширення дегуманізуючих дискурсів і формальної та неформальної політики та практики. Як загроза безпеці, виживанню, інтересам та цілям всередині групи розглядаються всі групи, які перебувають за її умовними межами, що відповідно радикально посилює сприйняття відмінностей між такими групами. У крайньому випадку така поляризація може все частіше проявлятися через насильницьку поведінку, в т.ч. напади на опонентів (Hook, Verdeja, 2022).

До цього часу використання дезінформації для пригнічення опозиції та інакомислення, для формування публічного дискурсу стосувалося переважно авторитарних (Росія, Північна Корея, Білорусь, Іран) або напівавторитарних режимів (Угорщина, Туреччина). Однак сучасні політичні катаклізми засвідчили кардинальне посилення ефективності використання інформаційних політичних маніпуляцій і відвертої дезінформації у соціальних медіа у країнах, які, до 2025 року, позиціонувалися як демократичні (США). Останні події у таких державах засвідчили про сталу тенденцію до вибіркості у застосуванні верховенства права, пригнічення вільної преси, про уникнення популістських лідерів від юридичних та конституційних процедур та/або нівелювання їх результатів.

За таких умов, завдяки свідомому ослабленню окремих державних, політичних, громадських інституцій, незалежних традиційних медіа, соціальні медіа стають потужною платформою для дезінформації та політичних інформаційних маніпуляцій, які спеціально здійснюються державними органами або їх довіреними особами.

Надзвичайно сприятливим середовищем для політичних інформаційних маніпуляцій та дезінформації є безпекові кризи, реальні загрози, збройний конфлікт, війна, масові порушення на виборах і спровоковані ними заворушення, перевороти, конституційні кризи. За таких обставин стійкі кампанії дезінформації з боку окремих держав (Росія) та їхніх довірених осіб чи союзників за допомогою інформаційних технологій та соціальних медіа значно посилюють подальшу нестабільність з метою досягнення перемоги будь-якими засобами. Одним із завдань російської дезінформації є радикальне посилення недовіри громадян (насамперед, України та ЄС) до офіційних джерел, збільшуючи потенційний вплив таких маніпуляцій у соціальних мережах, насамперед на економічно, соціально та політично вразливих категорії людей.

Варто зауважити, що люди потребують соціальної приналежності до певної групи та безпеки завдяки участі у ній. Приєднання до соціальної мережі забезпечує людині потребу в приналежності шляхом залучення до однодумців і зміцнення психологічного благополуччя. Водночас приналежність до певного віртуального співтовариства може створювати перешкоди у протиставленні своєї позиції чи думки домінуючим наративам, ризикуючи відчувати різку критику, приниження або зазнати штучних обмежень у користуванні такою мережею.

Дезінформація може замінити складні або заплутані політичні явища редукованими історіями «добра проти зла» і «нас проти них». Ці епістемологічні ярлики, які знецінюють комплексний аналіз і часто виключають критичну перевірку своїх припущень і уподобань, посилюються в ехо-камерах соціальних медіа, які підсилюють таку думку.

Також важливим, у зазначеному вище контексті, психологічним явищем є упередження, яке проявляється в тенденції вказувати на інформацію, яка підтверджує вже наявні переконання, відкидаючи суперечливу інформацію. Соціальні медіа погіршують цю упередженість. Зокрема, люди в інтернеті тяжіють до тих джерел новин, які підтверджують їхні погляди.

Крім того, ефективні дезінформаційні кампанії посилюють ці упередження, щоб створити політичні розбіжності всередині групи / поза групою. Дослідження показують, що користувачі соціальних мереж набагато частіше діляться неперевіреними історіями, ніж розміщують виправлення, коли історії були показані помилковими або маніпульованими (Hook, Verdeja, 2022).

Завдяки регулярному перебуванню в соціальних мережах істотної частини соціуму формується велика, стійка та взаємозалежна система соціальних медіа, яка допомагає швидкому поширенню інформації. Такі майданчики мають різний формат, організацію та управління, послуговуються неоднаковою культурою та популярністю. Серед таких платформ варто відзначити неформальні або регіонально популярні формати, такі як «Телеграм», а також програми обміну повідомленнями, такі як «Ватсап» і «Вайбер». Особливо небезпечний є той факт, що ряд соціальних медіа-платформ, таких як «Вконтакте» (Росія), «Тікток» (Китай), також можуть передавати інформацію про користувачів органам безпеки авторитарних держав (Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, 2024).

Проте для всіх майданчиків соціальних медіа надважливим є привернення, збереження та посилення уваги користувачів за допомогою як технологічних методів для забезпечення уваги користувачів, так і завдяки поширенню «сенсацій», з повідомленням часто неправдивої, частково неправдивої або неперевіреної, проте вкрай резонансної інформації. Такі підходи посилюють внутрішню систему соціальних мереж і створюють підготовлену аудиторію для рекламодавців та відповідно великі фінансові надходження. Такий стан речей не сприяє посиленню технологічними компаніями протидії дезінформації, які зазвичай реагують на факти інформаційних маніпуляцій лише у випадках стійкого суспільного резонансу чи реакції на нього з боку держави. Нажаль лише окремі компанії встановлювали спеціальні протоколи реагування з метою запобігання дезінформації і такі заходи є поодинокими, почасти доволі вибірковими, обмеженими та непослідовними з огляду на ризики втрати частини користувачів, а відтак зменшення доходів.

Напрями спроможностей оперативно та ефективно встановлювати та розвивати взаємовідносини між політичними суб'єктами будуть відрізнятися залежно від контексту, але вони викликають сильну громадську реакцію і сформульовані, щоб резонувати між такими сферами як політична ідеологія або партія, етнічна приналежність, раса, релігія. Невизначені політичні результати, які залежать від громадської підтримки, особливо схильні до дезінформації

та інформаційних маніпуляцій. Зокрема, дезінформаційні кампанії часто використовуються для забезпечення підтримки шляхом дискредитації опозиції. Тим не менш, контекстно-специфічний характер контенту дезінформації, походження та моделей розповсюдження створює значні проблеми для систематичного теоретизування та прогнозування того, як дезінформація буде взаємодіяти з питаннями політичної здатності до швидкого утворення між суб'єктами взаємозв'язків. Знання про предмет дезінформації недостатньо. Перш ніж поєднувати ці знання з технічними, обчислювальними та іншими підходами соціальної науки до дезінформації, потрібно опанувати особливості певної політизованої теми. Дезінформація є похідною від конкретних реальних подій (Hook, Verdeja, 2022).

Вплив інформаційних маніпуляцій і дезінформації на індивідів та їх групи у соціальних мережах та інших інформаційних платформах можна охарактеризувати таким чином:

- як руйнування довіри та стану певної захищеності у соціумі внаслідок непов'язаних контратак і тверджень з метою відвести увагу від потужної критики та контраргументів. Зазначене також досягається завдяки поширенню сумнівів щодо чесності партій чи кандидатів або справедливості виборів загалом, а також нівелювання тверджень про правду, стандарти оцінки та докази шляхом поширення звинувачень в упередженості, перебільшеннях, змовах і заміни правди альтернативними бездоказовими наративами.

- як єдність у спільноті, тобто її представлення як реальних захисників важливих цінностей та спільного виживання. Для забезпечення діяльності таємних осередків, екстремістських, пропагандистських організацій і загалом деструктивних колективних дій в автономному режимі, наразі найефективнішим знаряддям є саме соціальні медіа та нові інформаційні технології.

- як нездатність діяти за межами певної спільноти через штучне послаблення традиційних, сталих соціальних зв'язків і розділення людей на все більш самодостатні віртуальні співтовариства політичної спрямованості, з меншою кількістю можливостей зіткнутися з контрнарративами або іншими джерелами інформації, внаслідок системних дезінформаційних кампаній.

Наведене сприяє поширенню радикалізації, дегуманізуючого або поляризаційного дискурсу. Інформаційні маніпуляції можуть бути націлені на постійне та цілеспрямоване переслідування опонентів, для перешкоджання появі альтернативних поглядів і на інформування потенційних критиків, про те, що вони теж можуть бути мішенню.

Швидкі темпи розвитку соціальних медіа та технологічної культури, пов'язані з її зростанням, прискорюють і поширення дезінформації. «Стратегія максимального залучення» сприяє поширенню інформації в публічній сфері з невеликою повагою до критичного розслідування або здорового скептицизму. Дослідження показують, що соціальні медіа-платформи також змінюють норми, очікування та практику в журналістиці, формуючи професійні культури у всіх цифрових, друківаних, телевізійних та радіо-індустріях, оскільки журналісти повідомляють про неявний або явний тиск, щоб «швидко публікувати контент в Інтернеті за рахунок точності» з міркувань прибутку (Hook, Verdeja, 2022).

Також наявною проблемою є виснаження ресурсів для виявлення маніпуляцій внаслідок їх відволікання на фільтрування дезінформації великого, зайвого об'єму інформації, накопичення якого збільшується завдяки поглибленню застосування інформаційних технологій в діяльності соціальних мереж.

Поряд з цим підвищенню можливостей для посилення впливу дезінформації та поляризації сприяє здатність соціальних медіа допомагати швидкій адаптації до нового.

Уразливість же певних алгоритмів соціальних мереж (при розробці яких некоректно застосовують поведінкові припущення про користувачів) надає широкі можливості політичним акторам використовувати дисимуляцію для просування своїх цілей. Такі недоліки надають можливості для дегуманізації правопорушниками певних цільових груп за допомогою тенденції до того, що упередження сприйняття пов'язані з тим, наскільки неминучим є певний ризик, а не фактична серйозність небезпеки.

Нові технології сприяють спрощенню доступу та анонімності у інформаційному середовищі, дозволяють використовувати нові засоби для демократичних ініціатив, обміну інфор-

мацією та анонімності для інших вразливих джерел, проте водночас дають дезінформаторам більше можливостей діяти безкарно.

Новітні європейські практики протидії інформаційним політичним маніпуляціям це комплекс заходів щодо стримування маніпуляцій з інформацією та підвищення інформаційної цілісності, які спрямовані на доповнення один одного. Особливостями є те, що деякі з попередніх не законодавчих кроків включені до оновленого законодавства. Характерним також є те, що в основі європейського підходу у реагуванні на сучасні інформаційні політичні маніпуляції лежить координація з державами-членами ЄС, зовнішніми партнерами, промисловістю, громадянським суспільством та низкою інших зацікавлених сторін.

До основних таких європейських практик протидії варто віднести:

1. Впровадження освітніх програм щодо критичного мислення та аналізу інформації, що є одним із найважливіших заходів. Згадані програми реалізуються ЄС шляхом включення медіаграмотності до шкільної та університетської освіти, проведення тренінгів для журналістів і держслужбовців, підтримки громадських ініціатив із підвищення інформаційної обізнаності.

2. Швидке реагування на дезінформаційні кампанії шляхом здійснення належної державної комунікації. Така комунікація реалізується у оперативному інформуванні населення про фейки, у створенні офіційних платформ для спростування неправдивої інформації у співпраці з міжнародними організаціями.

3. Спонування великих технологічних компаній приділяти більше уваги модерації контенту за допомогою запровадження регулювання платформ соціальних мереж. Такий засіб реалізовано шляхом покладання Європейським цифровим актом (Digital Services Act, DSA) та Законом про цифрові ринки (Digital Markets Act, DMA) на технологічні компанії обов'язків щодо видалення фейкової інформації, забезпечення прозорості алгоритмів, захисту користувачів від маніпулятивного контенту, впровадження механізмів швидкого реагування на інформаційні атаки, а також застосування, за невиконання таких правил, істотних штрафів. (DSA, 2022; DMA, 2022)

Так, згідно з DSA, всі посередники зобов'язані боротися з незаконним контентом, таким як терористичний контент і мова ненависті. Однак дуже великі онлайн-платформи (VLOP) і пошукові системи (VLOSE) з більш ніж 45 мільйонами користувачів несуть більшу відповідальність за стримування соціально шкідливого контенту в ЄС, включаючи дезінформацію. DSA включає в себе зобов'язання відповідно до статей 34 і 35 про VLOP і VLOSE для оцінки їх заходів та результатів проти системних ризиків (таких як дезінформація) і впровадження кризових протоколів у виняткових обставинах (DSA, 2022).

Напередодні червня 2024 року прийнято керівні принципи для постачальників VLOP та VLOSE з рекомендованим пом'якшенням ризиків для доброчесності виборців. Конкретні заходи щодо пом'якшення наслідків, пов'язаних з генеративним ШІ (штучним інтелектом), включали чітке маркування вмісту, такого як deepfakes (ШІ-згенерований або маніпульований текст, аудіо або відео). (Artificial Intelligence Act, 2024)

Окрім регуляторних діалогів з VLOPs та VLOSEs, при Європейській раді з цифрових послуг була створена спеціальна робоча група для обміну досвідом та національних органів влади з виборчих питань. Це дозволить інтегруватися в постійну робочу групу. Правила виконання рішень DSA використано не тільки для запиту інформації від VLOP і VLOSE, але і для відкриття формальних процедур проти платформ, які не відповідають вимогам. До них відносяться:

– в грудні 2023 року розпочато офіційне провадження проти соціальної мережі «Ікс» (яка вийшов з Кодексу практики в травні 2023 року) щодо порушень DSA відповідно до статті 66, включаючи неадекватні заходи щодо стримування маніпуляцій інформацією через соціальну мережу «Ікс» після скорочення персоналу з модерації контенту. В липні 2024 року було попередні висновки, про виявлення порушень DSA соціальною мережею «Ікс» щодо прозорості реклами та доступу до даних для дослідників. Розслідування тривають;

– в лютому 2024 року відкрито провадження проти «Тікток» за підозрою в порушенні DSA, пов'язаних із захистом неповнолітніх, прозорістю реклами, доступом до даних для дослідників та управлінням ризиками звикання та шкідливого вмісту;

– в квітні 2024 року відкрито офіційне провадження щодо відсутності ефективного громадянського дискурсу в реальному часі та моніторингу виборів, а також доступу до даних для дослідників (Online information manipulation and information integrity EPRS, 2024, Р. 7–8).

4. Підтримка незалежних платформ для перевірки фактів як важливого елементу в механізмі боротьби з дезінформацією. Таким майданчиком насамперед є європейська обсерваторія цифрових медіа (EDMO), яка координує зусилля фактчекерів, науковців і медіаорганізацій для аналізу інформаційних загроз. Важливим у цьому секторі є мережа фактчекінгу ЄС (EFCSN), яка сприяє обміну інформацією між різними фактчекерськими організаціями. Також вказана підтримка реалізується у фінансуванні незалежних медіапроектів з боку ЄС.

5. Встановлення правил, обмежень та заборон щодо створення та поширення за допомогою інформаційних технологій політичної реклами. Як зазначає Європейська парламентська дослідницька служба, підписаний у березні 2024 року, регламент, охоплює політичну рекламу, передбачену для оплати праці та внутрішньої діяльності. Вона спрямована на підвищення довіри до виборчих кампаній шляхом протидії інформаційним маніпуляціям і втручанням в політичні дебати, в тому числі через більш чітку інформацію для користувачів про те, хто стоїть за політичною рекламою, і як вони націлені. (Online information manipulation and information integrity EPRS, 2024)

ТТРА (Регламент про прозорість та таргетування політичної реклами) обмежує методи націлювання та доставки; підвищує захист персональних даних в інтернет-політичній рекламі; забороняє профілювання (використання спеціальних категорій даних, таких як расове або етнічне походження користувачів і політична думка); забороняє організаціям, які не є членами ЄС, фінансувати політичну рекламу в ЄС за три місяці до виборів або референдуму. Регламент про прозорість та таргетування політичної реклами також передбачає наявність публічного сховища для всіх онлайн-політичних оголошень. ТТРА набув чинності 9 квітня 2024 року і буде застосовуватися з 9 жовтня 2025 року, за винятком його визначень (стаття 3) та пункту про недискримінацію транскордонної політичної реклами (стаття 5 (1)), які застосовуються з 9 квітня 2024 року (Online information manipulation and information integrity EPRS, 2024, с. 9).

6. Запровадження та застосування обмежувальних заходів щодо осіб та організацій, що поширюють фейки. Серед них доцільно виділити заборону трансляції низки російських пропагандистських медіа, санкції проти окремих осіб, які є ключовими фігурами у поширенні дезінформації, моніторинг і контроль потоків, що забезпечують коштами пропагандистські кампанії.

7. Унормування законом питань штучного інтелекту (ШІ). Серед іншого, зазначений нормативно-правовий акт питання дипфейків (deepfakes). Закон про штучний інтелект є першим комплексним нормативно-правовим актом, який регулює правовідносини у цій сфері (набув чинності 1 серпня 2024 року і повністю діятиме з 2 серпня 2026 року). [Artificial Intelligence Act, 2024]. Якщо Закон про ШІ загалом класифікує дипфейки (deepfakes) як «обмежений ризик», то його Додаток III 8 (b) розглядає системи ШІ, що використовуються для впливу на вибори, референдум або поведінку голосування фізичних осіб, як високий ризик. Для захисту виборчих прав (стаття 39 Статуту) Закон розглядає системи ШІ, які використовуються для впливу на вибори або маніпулювання поведінкою, як високоризикові (Recital 62 і Додаток III 8 (b)), за винятком ШІ для логістики кампанії з обмеженою взаємодією з користувачами. Основні його положення:

– відкриті (прозорі) зобов'язання (стаття 50): відповідно до статті 52 (3) творці, розробники та користувачі технологій deepfake повинні розкривати будь-який контент, створений ШІ. Це має на меті приборкати помилкову дезінформацію та забезпечити обізнаність аудиторії про штучний контент;

– обов'язкове маркування (стаття 50 (2): класифікація та знак ідентифікації глибоких підробок. У контекстах, які суттєво впливають на права людей або суспільство (наприклад, політичні маніпуляції, наклеп), дипфейки можуть бути класифіковані як високоризикові;

– відстежуваність/підзвітність у створенні та поширенні дипфейків: записи процесів і даних, які використовуються для створення дипфейків, щоб відстежувати їх походження;

– зловмисне використання діпфейків, наприклад, у соціальному скорингу або для незаконного стеження, класифікуються як неприйнятний ризик і заборонені (Online information manipulation and information integrity EPRS, 2024, p. 9–10).

З метою визначення можливостей у запровадженні європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям в Україні та розроблення рекомендацій щодо адаптації найкращих з них та подальшої їх імплементації важливо навести порівняльний аналіз застосування таких практик в інших країнах. В цьому контексті необхідно дослідити баланс між громадянськими свободами, захистом цивільного населення та національною безпекою. Зокрема, в Новій Зеландії істотно посилили нагляд, стандарти та покарання за дезінформацію та дезінформаційний контент у соціальних мережах, визначаючи при цьому етичні стандарти та цінності навколо поєднання громадянських свобод, національної безпеки та цивільного захисту. Водночас національну безпеку в цій сфері, як привід для глобального обмеження свободи слова і громадянських свобод використали Росія, Китай, М'янма. Наразі законодавство США, у порівнянні з ЄС, є менш вимогливим у сфері протидії маніпуляціям в інформаційній сфері та соціальних медіа, зокрема щодо відповідальності. Зазначені обставини не спонукають великі технологічні компанії, наприклад такі як «Мета» та «Гугл», застосовувати політику, яка може розглядатися як обмеження свободи слова, відзначаючи практичні та логістичні труднощі дотримання узгоджених стандартів у багатьох юридичних контекстах. Навіть зусилля таких компаній, як «Мета», які інвестували значні ресурси для модерації корпоративного контенту, часто неефективні, повільні або застосовуються не узгоджено для боротьби з дезінформацією. Інші платформи соціальних мереж, такі як «Телеграм», мають слабші правила модерації та менше готові регулювати потенційно небезпечні загрози (Hook, Verdeja, 2022).

За відсутності належного унормування як на міжнародному, так і на національному рівнях проблемними у застосуванні на практиці досі є такі дії як видалення контенту, позначеного модераторами соціальних мереж як порушення стандартів спільноти, що ускладнюють або в деяких випадках унеможливають належну фіксацію правоохоронними органами правопорушень, вчинених за допомогою інформаційних технологій, розміщених у соціальних мережах, призводить до знищення доказів, які могли б бути використані прокурорами.

За винятком кримінальних справ, розкриття технологічними компаніями внутрішніх даних, включаючи високоприбуткові метрики мікро-сегментації, залишається добровільним кроком. Нерівномірна політика обміну даними технологічними компаніями, що працюють у державах (Китай та США), що мають різні рівні захисту громадянських прав і свобод, ускладнює питання. Ця динаміка часто дає менше можливостей демократичним державам, які спонсують зусилля із запобігання правопорушенням, використовувати ці дані у своїй роботі. Однак навіть у демократичних країнах вимоги уряду щодо інформації про власників рахунків та зв'язки викликають глибокі проблеми конфіденційності та спостереження. Крім того, спроби моніторингу соціальних мереж видалити небезпечний контент можуть призвести до відсутності даних і доступу до інформації для прокурорів і слідчих, які переслідують злочинців (Hook, Verdeja, 2022).

Зазначений огляд дає змогу запропонувати рекомендації щодо адаптації кращих з європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям для подальшої їх імплементації в Україні. Зокрема досить цікавими та можливими для запровадження в Україні є європейські практики щодо прозорості та таргетування політичної реклами. Заслужують детального вивчення, адаптації та імплементації європейські напрацювання протидії інформаційним політичним маніпуляціям щодо обмежень методів вибору, визначення та доставки політичної реклами, підвищення захисту персональних даних в інтернет-політичній рекламі та заборони іноземним організаціям фінансувати політичну рекламу за три місяці до виборів або референдуму, що особливо актуально під час збройної агресії та інформаційної війни Росії. Дискусійним, з точки зору наявних технічних можливостей, видається впровадження в Україні встановленої в ЄС заборони профілювання (використання спеціальних категорій даних, таких як расове або етнічне походження користувачів і політична думка). Важливим для аналізу та можливої адаптації в Україні є закон про штучний інтелект, який є першим комплексним нормативно-правовим актом, який регулює правовідносини у цій сфері.

Насамперед, важливими є положення щодо визначення та класифікації дідфейків та щодо віднесення систем ІІІ, які використовуються для впливу на вибори, референдум, голосування фізичних осіб або маніпулювання поведінкою до високо ризикованих, а також заборону зловмисного використання дідфейків у соціальному скорингу або для незаконного стеження.

Передумовами, які можуть дозволити запровадження в Україні низки зазначених вище новітніх європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям, передусім варто відзначити інтерес громадськості до медіаграмотності, тісну співпрацю з ЄС у сфері цифрової безпеки, а також вже існуючі ініціативи з боротьби з дезінформацією (Центр протидії дезінформації при РНБО, StopFake та ін.) та зміни законодавства щодо медіа.

Головною проблемою запровадження новітніх європейських практик протидії є війна і пов'язані з нею недостатність фінансових ресурсів та кадрового забезпечення. Водночас протидія інформаційній агресії потребує значної міжнародної координації, яку наразі не вдається зберегти та посилити з огляду на тектонічні зміни у зовнішній політиці після президентських виборів у США. Нагальною проблемою є використання владою боротьби з дезінформацією як інструменту для обмеження свободи волевиявлення та політичної конкуренції. Відповідальним і непростим у цей період є процес адаптації та імплементації в Україні європейської практики щодо відповідальності технологічних платформ за поширення фейків. Загалом такі проблеми можна умовно розділити на безпекові, фінансові, кадрові, координаційні, політичні та правові. Впровадження істотних змін у будь-якій сфері зазвичай супроводжується можливими ризиками настання побічних негативних наслідків. Не є виключенням і використання інформаційних технологій та високого рівня доступності інформації для нових методів політичних маніпуляцій.

Як відзначає Р. Дудник: «Збереження національної ідентичності, адаптація до міжнародних стандартів та гармонізація внутрішнього законодавства є важливим завданням. Глобалізація взаємодіє з правовою системою, сприяючи її участі в міжнародному співтоваристві та розвитку економіки. Але це також ставить питання про збереження національних цінностей. Технологічний розвиток створює нові можливості та виклики, такі як кібербезпека та захист особистих даних. Інтеграція з міжнародним співтовариством розширює можливості розвитку правової системи України та підвищує її якість та ефективність. Глобалізація та інтеграція впливають на систему права України. Збереження національної ідентичності, гармонізація стандартів та адаптація до нових викликів є ключовими аспектами цього впливу» [2023]. У цьому контексті приборкання нових способів і прийомів політичних маніпуляцій в інформаційному суспільстві, зокрема шляхом зміни законодавства щодо діяльності медіа є важливим та нагальним кроком у трансформації правової системи України та його гармонізації з європейськими практиками протидії інформаційним політичним маніпуляціям. Водночас зміни у цій сфері можуть нести небезпечні виклики у вигляді запровадження державою радикальних обмежень, заборон, негативно вплинути на політичну конкуренцію, а також у впровадженні елементів політичної цензури.

Як зазначає І. Розкладай: «Європейський акт про свободу медіа є важливим документом перш за все для самого ЄС, адже його мета – унормувати і гармонізувати питання діяльності медіа, надто в умовах цифровізації та домінування дуже великих онлайн-платформ. Імплементація ЕМФА в матеріальній частині не складає великої проблеми і потребуватиме низки змін як в закон про медіа та про суспільні медіа, так і в інші закони і кодекси. Натомість, як і у випадку гармонізації з Директивою, виникає питання взаємодії національного регулятора з європейськими регуляторами, Радою та Єврокомісією. Для напрацювання взаємодії уже зараз необхідно проводити консультації та проактивну комунікацію з ЄС щодо можливих *ad hoc* механізмів або двосторонніх угод щодо якісної взаємодії в межах механізмів щодо обміну інформацією про структуру власності, протидію дезінформації, взаємодію з VLOP» (Розкладай, 2023).

Слід відзначити проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності медіа № 12111 від 10.10.2024, яким планується трансформувати насамперед доволі новий Закон України «Про медіа». Уніфікований Закон України «Про медіа» (набрав чинності у березні 2023 року) не лише замінив більшість медійних законів, раніше прийнятих у цій сфері, але у ньому було задекларовано як мету гармонізацію нашого законодавства з Дирек-

тивною ЄС про аудіовізуальні медіа-сервіси. Проте впровадження Закону України «Про медіа» на сучасному етапі привнесло небезпечні виклики у вигляді запровадження державою обмежень, заборон, які не передбачені Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа-сервіси. Аналіз проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності медіа № 12111 може засвідчити продовження та посилення загальної тенденції до запровадження у Законі України «Про медіа» обмежень, заборон, що можуть негативно вплинути на політичну конкуренцію і привнести елементи політичної цензури. Зокрема, ст. 36 Закону «Про медіа» пропонується викласти у редакції, яка замінює в контексті заборони поширення висловлювань, що розпалюють... термін «жорстокість» на ширше поняття – «наси́льство»; також планується запровадити фактично не обмежене поняття «за іншими ознаками» у контексті виокремлення особливо вразливих осіб або їх груп на яких направлені такі негативні висловлювання (Проект, 2024). Ця трансформація законодавства про медіа фактично нівелює мету запровадження таких обмежень/заборон – захист окремих категорій осіб, їх груп, які особливо вразливі до негативних впливів на них через медіа, наприклад за ознаками інвалідності, віку, статі, раси, релігії. Введення ж до законодавства про медіа поняття «за іншими ознаками» створює спокусу для органів контролю на свій розсуд визначати такі ознаки, та під виглядом начебто захисту таких осіб (наприклад представників окремих громадських організацій, окремих представників влади, правоохоронних органів чи бізнесу) негативно вплинути на політичну конкуренцію, а також навіть слугувати певним засобом політичної цензури.

Обраний законодавцями шлях запровадження певних радикальних обмежень, заборон у сфері медіа матиме негативний вплив на політичну конкуренцію, а також призведе до обґрунтованої критики таких елементів політичної цензури як в Україні, так і за її межами. Альтернативою радикальних обмежень, заборон у сфері медіа є законодавче удосконалення системи освіти, яке серед іншого, передбачало б розробку, фінансування та впровадження державних та неурядових програм розвитку цифрової грамотності та критичного мислення в громадян України, вихованню в них толерантного, приязного ставлення до людей незалежно від їх етнічного чи соціального походження, інвалідності, громадянства, національності, раси, релігії, вірувань, віку тощо.

Висновки. За підсумками проведеного дослідження необхідно зазначити, що європейські практики протидії інформаційним маніпуляціям становлять комплекс узгоджених заходів стримування маніпуляцій з інформацією та підвищення інформаційної цілісності, які спрямовані на доповнення один одного.

Запровадженню в Україні новітніх європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям може посприяти як значний інтерес громадськості до медіаграмотності, тісна співпраця з ЄС у сфері цифрової безпеки, так і вже існуючі ініціативи та зміни законодавства. Однак для їх ефективного застосування необхідно вирішити низку внутрішніх проблем, зокрема удосконалити законодавство, забезпечити незалежність фактчекінгу та посилити медіаграмотність населення. Розвиток медіаграмотності в рамках шкільної та університетської освіти, проведення тренінгів для журналістів та держслужбовців, підтримка громадських ініціатив із підвищення інформаційної обізнаності має стати основою для запобігання інформаційним маніпуляціям в Україні.

Критично важливими на цьому етапі також мають стати заходи по встановленню апробованих європейських практик щодо обмежень і заборон створення та поширення за допомогою інформаційних технологій політичної реклами, щодо регулювання платформ соціальних мереж і штучного інтелекту. Водночас такі заходи повинні містити дієві запобіжники ризикам для свободи волевиявлення та політичної конкуренції. Таким чином тільки комплексний підхід дозволить Україні ефективно протистояти інформаційним загрозам та захистити демократичні цінності.

Перспективи подальших досліджень тематики вбачаються у детальнішому аналізі результатів імплементації в Україні окремих елементів європейської практики протидії інформаційним маніпуляціям, розробленні рекомендацій щодо їх подальшої адаптації та удосконалення з метою побудови узгодженого та ефективного механізму.

Література

- Белл, Д. (1996). Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. К., С. 194-251.
- Закон України «Про медіа». (2023). *Відомості Верховної Ради України*, №№ 47-50, с. 120.
- Корольчук, В. В. (2013). Маніпуляція з кримінологічної точки зору як один із засобів учинення злочинів. *Юридична психологія та педагогіка*, 1, 219.
- Міхненко, А., Месюк, М. (2009). Владні інститути та громадянське суспільство: діалог чи маніпуляція суспільною свідомістю? *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, 2, С. 5-12.
- Розкладай, І. (2023). Нова Європейська регуляція медіа: що це значить для України. <https://cedem.org.ua/analytics/european-media-freedom-act/>.
- Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності медіа. № 12111 від 10.10.2024 <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45014>.
- Дудник, Р.М. (2023). Система права та правова система України в добу глобалістики (інтеграції). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.6>.
- Andriukaitiene, R., Voronkova, V., & Nikitenko, V. (2021). Kontsept tsyvrovoi transformatsii elektronnoi osvity u krainakh Yevropeiskoho soiuzu: yevropeyskyi dosvid / Yevropeyskyi vektor modernizatsii ekonomiky v umovakh staloho rozvytku promyslovoho rehionu [tekst] : [monohrafiia] / pid zah. red. d.e.n., prof. Metelenko N.H. K.: Interservis. 72-86.
- Artificial Intelligence Act (2024) https://eur-lex.europa.eu/_eli/reg/2024/1689/oj/eng.
- Daghigh, A.J., & Received, L.G. (2023, 2024). A Socio-Cognitive Account of Ideological Manipulation in Chinese Translation of Political Opinion Articles <https://www.tandfonline.com/doi/epub/10.1080/17512786.2024.2373183?needAccess=true>.
- Bostrom, N. (2020). Superintelekt. Stratehii i nebezpeky rozvytku rozumnykh mashyn / per z anhl. Anton Yashchuk, Antonina Yashchuk. Kyiv: *Nash format*. 408 p.
- Castells, M. (1998, 2010). End of Millennium, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. III. Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell.
- Digital Services Act (DSA) | Updates, Compliance (2022) <https://www.eu-digital-services-act.com/>.
- Digital Markets Act, DMA (2022) https://digital-markets-act.ec.europa.eu/index_en.
- Kulachai, W., Lerdtomornsakul, U., Homyamyen, P. (2023). Factors Influencing Voting Decision: A Comprehensive Literature. *Soc. Sci.*, 12(9), 469. <https://www.mdpi.com/2076-0760/12/9/469>.
- Franco, A., Sofia, A., Vieira, S., & Vieira, R.M. (2019). How to become an informed citizen in the (dis)information society? Recommendations and strategies to mobilize one's critical thinking. https://sinergiased.org/wpcontent/uploads/2019/10/How_To_Become_An_Informed_citizen_in_The_Disinformation_Society.pdf.
- Hook, K., Verdeja, E. (2022). Social Media Misinformation and the Prevention of Political Instability and Mass Atrocities <https://www.stimson.org/2022/social-media-misinformation-and-the-prevention-of-political-instability-and-mass-atrocities/>.
- Bentzen, N., Chahri, S. (2024). Members' Research Service PE 762.416. Online information manipulation and information integrity EPRS | European Parliamentary Research Service [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762416/EPRS_BRI\(2024\)762416_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762416/EPRS_BRI(2024)762416_EN.pdf).
- Polit, J. (2020). Econ. Robots and jobs: Evidence from US labor markets. 128 (6), pp. 2188-2244. Social media manipulation as a political tool is spreading. Lisa Vaas .
- Telemetrio. (2024), <https://telemetr.io/uk>.
- Rogers, R., Niederer, S. (2020). The Politics of Social Media Manipulation. Published by: Amsterdam University Press <https://doi.org/10.2307/j.ctv1b0fvs5> Pages: 256 <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1b0fvs5>.
- Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the Union PE (2021). The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world European Parliament coordinator. [//D:/Downloads/EXPO_STU\(2021\)653635_EN%20\(1\).pdf](https://D:/Downloads/EXPO_STU(2021)653635_EN%20(1).pdf).
- Uzwyshyn, R. J. (2023). From Open Science and Datasets to AI and Discovery. Trends & issues in library technology. P. 26-38.

References

- Bell, D. (1996). Prykhid postidustrialnoho suspilstva. [The coming of post-industrial society]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filosofiia*, К., P.194-251.
- Zakon Ukrainy «Pro media». [Law of Ukraine "On Media"]. (2023). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, №№ 47-50, (с.120).
- Korolchuk, V. V. (2013). Manipuliatsiia z kryminolohichnoi tochky zoru yak odyin iz zasobiv uchynennia zlochyv. [Manipulation from a criminological point of view as one of the means of committing crimes]. *Yurydychna psykholohiia ta pedahohika*, 1, 219.
- Mikhnenko, A., Mesiuk, M. (2009). Vladni instytuty ta hromadianske suspilstvo: dialoh chy manipuliatsiia

- suspilnoiu svidomistiu? [Power institutions and civil society: dialogue or manipulation of public consciousness?]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, 2, 5-12.
- Rozkladai, I. (2023). Nova Yevropeiskam rehuliatsiia media: shcho tse znachyt dla Ukrainy. [New European media regulation: what it means for Ukraine]. <https://cedem.org.ua/analytics/european-media-freedom-act/>.
- Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo diialnosti media [Draft Law on Amendments to Certain Laws of Ukraine on Media Activities]. № 12111. 10.10.2024. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45014>.
- Dudnyk, R.M. (2023). Systema prava ta pravova systema Ukrainy v dobu hlobalistyky (intehratsii). [Legal System and Legal System of Ukraine in the Age of Global Studies (Integrationists)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.6>.
- Andriukaitiene, R., Voronkova, V., & Nikitenko, V. (2021). Kontsept tsyfrovoy transformatsii elektronnoi osvity u krainakh Yevropeiskoho soiuзу: yevropeiskyi dosvid / Yevropeiskyi vektor modernizatsii ekonomiky v umovakh staloho rozvytku promyslovoho rehionu [tekst] : [monohrafiia] / pid zah. red. d.e.n., prof. Metelenko N.H. K.: *Interservis*. 72–86.
- Artificial Intelligence Act (2024) <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>.
- Daghigh, A.J., & Received, L.G. (2023, 2024). A Socio-Cognitive Account of Ideological Manipulation in Chinese Translation of Political Opinion Articles <https://www.tandfonline.com/doi/epub/10.1080/17512786.2024.2373183?needAccess=true>.
- Bostrom, N. (2020). Superintelekt. Stratehii i nebezpeky rozvytku rozumnykh mashyn / per z anhl. Anton Yashchuk, Antonina Yashchuk. Kyiv: *Nash format*. 408 p.
- Castells, M. (1998, 2010). End of Millennium, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. III. Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell.
- Digital Services Act (DSA) | Updates, Compliance (2022) <https://www.eu-digital-services-act.com/>.
- Digital Markets Act, DMA (2022) https://digital-markets-act.ec.europa.eu/index_en.
- Kulachai, W., Lerdtomornsakul, U., Homyamyen, P. (2023). Factors Influencing Voting Decision: A Comprehensive Literature. *Soc. Sci.*, 12(9), 469. <https://www.mdpi.com/2076-0760/12/9/469>.
- Franco, A., Sofia, A., Vieira, S., & Vieira, R.M. (2019). How to become an informed citizen in the (dis)information society? Recommendations and strategies to mobilize one's critical thinking. https://sinergiased.org/wpcontent/uploads/2019/10/How_To_Become_An_Informed_citizen_in_The_Disinformation_Society.pdf.
- Hook, K., Verdeja, E. (2022). Social Media Misinformation and the Prevention of Political Instability and Mass Atrocities <https://www.stimson.org/2022/social-media-misinformation-and-the-prevention-of-political-instability-and-mass-atrocities/>.
- Bentzen, N., Chahri, S. (2024). Members' Research Service PE 762.416. Online information manipulation and information integrity EPRS | European Parliamentary Research Service [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762416/EPRS_BRI\(2024\)762416_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762416/EPRS_BRI(2024)762416_EN.pdf).
- Polit, J. (2020). Econ. Robots and jobs: Evidence from US labor markets. 128 (6), pp. 2188-2244. Social media manipulation as a political tool is spreading. Lisa Vaas.
- Telemetrio. (2024), <https://telemetr.io/uk>.
- Rogers, R., Niederer, S. (2020). The Politics of Social Media Manipulation. Published by: Amsterdam University Press <https://doi.org/10.2307/j.ctv1b0fvs5> Pages: 256 <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1b0fvs5>.
- Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the Union PE (2021). The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world European Parliament coordinator. [https://www.european-council.europa.eu/media/400000/EN/1/2/DownloadArea/EXPO_STU\(2021\)653635_EN%20\(1\).pdf](https://www.european-council.europa.eu/media/400000/EN/1/2/DownloadArea/EXPO_STU(2021)653635_EN%20(1).pdf).
- Uzwysyn, R. J. (2023). From Open Science and Datasets to AI and Discovery. Trends & issues in library technology. P. 26-38.

Анотація

Дем'янюк Р. А. Новітні Європейські практики протидії інформаційним політичним маніпуляціям: можливості та проблеми запровадження в Україні. – Стаття.

У статті розглянуто проблеми і можливості адаптації та імплементації в Україні європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям. Протидія інформаційним політичним маніпуляціям стає одним із найпріоритетніших завдань сучасного цифрового суспільства. Прогрес надає нові широкі можливості для політичних маніпуляцій, від великої швидкості якого розроблені заходи запобігання стають малоефективними. Використання фейкових новин, маніпулятивних наративів і пропаганди негативно впливає на громадську думку. Попередження політичного маніпулювання у високотехнологічному суспільстві потребує невідкладного пошуку нових методик та удосконалення існуючих для впровадження вискоефективної цифрової освіти. Європейські країни активно розробляють і впроваджують новітні методи боротьби з дезінформацією та пропагандою, що охоплює як правові та політичні механізми, так і суспільно-освітні заходи. В Україні, яка перебу-

ває в умовах війни, необхідність адаптації та імплементації таких практик є особливо актуальною, оскільки інформаційні атаки є частиною російської стратегії агресії проти нашої держави. Актуальність теми полягає у необхідності дослідження новітніх європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям з метою своєчасного використання такого досвіду в Україні. Метою проведення дослідження є вивчення та аналіз можливостей і проблем у запровадженні в Україні європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям, для адаптації найкращих із них і подальшої їх імплементації.

Результатами дослідження є визначення основних понять та термінів; характеристика протидії інформаційним політичним маніпуляціям; встановлення та аналіз європейських практик протидії інформаційним політичним маніпуляціям; визначення можливостей та основних проблем у їх запровадженні в Україні; розроблення рекомендацій щодо адаптації кращих з них та подальшої їх імплементації. Запропоновано розробити, змінити та удосконалити механізми протидії інформаційним політичним маніпуляціям в Україні з урахуванням європейських практик. У статті проаналізовано європейські практики протидії інформаційним маніпуляціям як комплексу узгоджених заходів, спрямованих на доповнення один одного. За результатами системного аналізу визначено, що комплексний підхід з розвитку медіаграмотності та встановлення апробованих європейських практик щодо обмежень та заборон створення та поширення за допомогою інформаційних технологій політичної реклами, щодо регулювання платформ соціальних мереж та штучного інтелекту мають стати основою для запобігання інформаційним маніпуляціям в Україні.

Ключові слова: політичні маніпуляції, інформаційні політичні маніпуляції, європейські практики протидії політичним маніпуляціям, інформаційне суспільство, соціальні медіа, дезінформація.

Summary

Demianiuk R. A. The latest European practices of countering information political manipulations: opportunities and problems of implementation in Ukraine. – Article.

The article examines the problems and possibilities of adaptation and implementation in Ukraine European Practices of Countering Information Political Manipulations. Countering information political manipulation is becoming one of the top priorities tasks at the present stage of development of digital society. Progress provides new opportunities for political manipulation, from the rapid pace of which the developed prevention measures become ineffective. The use of fake news, manipulative narratives and propaganda negatively affects public opinion, especially during elections or crisis situations. Therefore, the prevention of political manipulation in a high-tech society requires an urgent search for new methods and improvement of existing ones, for the introduction of highly effective digital education.. European countries are actively developing and implementing the latest methods of combating disinformation and propaganda, including both legal and political mechanisms and social and educational measures. In Ukraine, which is currently at war, the need to adapt and implement such practices is especially relevant, since information attacks are part of the Russia's strategy of aggression against our state. The relevance of this topic lies in the necessity and importance of studying the latest European practices to counter information political manipulation in Ukraine. The purpose of this study is to examine and analyze the possibilities and problems in introducing European practices in Ukraine to counter information political manipulation, to adapt the best of them and their further implementation.

The results of the study are the definition of basic concepts and terms; characterization of counteraction to information political manipulations; establishment and analysis of European practices to counter political information manipulation; identification of opportunities and major problems in their implementation in Ukraine; development of recommendations for adaptation of the best of them and their further implementation. It is proposed to develop, change and improve mechanisms for countering information political manipulations in Ukraine, taking into account the best European practices.

Key words: political manipulations, information political manipulations, European practices of counteraction to political manipulation information society, social media, disinformation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

О. В. Дидик

orcid.org/0000-0002-4934-7780*аспірант кафедри політології, соціології і культурології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРИРОДА ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНИХ БАР'ЄРІВ СЕРЕД КРАЇН ЄС

Вступ. На початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Р. Персон та М. Макфол у своїй статті «Чого Путін найбільше боїться» чітко сформулювали ключовий політичний патерн Кремля: «Забудьте про його виправдання. Російський автократ не хвилюється про НАТО. Його лякає перспектива процвітаючої української демократії» (Person & McFaul, 2022). За твердженням низки впливових аналітиків (Kroeker, 2022; Martos, 2022; Person & McFaul, 2022; Williams, 2023), справжня причина агресії РФ – це не лише її геополітичні амбіції, а й екзистенційна загроза, яку становить для авторитарного режиму успішна демократія в Україні. Адже Україна, що сповідує європейські принципи свободи та верховенства права, створює різкий контраст із жорстокою автократією путінського режиму. З огляду на це, пропагандистські наративи, як-от «денацифікація» та «демилітаризація», які є інформаційним інструментарієм російської гібридної війни (Близняк & Гуменна, 2023, С. 146), лише приховують справжні, ідеологічно вмотивовані цілі агресії РФ.

Євроатлантичний та євроінтеграційний вибір українців, героїчно відстоюваний під час Помаранчевої Революції та Революції Гідності, сприймається режимом Путіна як найбільша небезпека (Ван Херпен, 2015; Кузьо, 2018; Магда, 2017; Ослунд, & Кубіліус, 2024). В умовах повномасштабної війни, героїчний спротив українського народу став продовженням цієї ідеологічної боротьби за демократичні принципи і цінності. Тому міжнародну підтримку України слід розглядати не лише через військово-економічне, а й глибоке аксіологічне (ціннісне) значення, що робить її інвестицією у зміцнення європейської безпеки та збереження демократичного світового порядку.

Виклики повномасштабної війни ініціювали системний перегляд зовнішньої політики України та сформували нові, ригористичні критерії оцінки міжнародного партнерства (Литвинчук та ін., 2024, С. 240). Війна виступила як критичний проекційний інструмент, який верифікував істинну відданість партнерів високим демократичним стандартам навіть в умовах найвищих геополітичних ризиків. Відтак, пріоритетність двосторонніх відносин нині визначається не лише рівнем матеріальної підтримки, а й аксіологічною збіжністю (збігом цінностей) та консолідованою здатністю сторін розвивати довгострокові взаємні інтереси.

Цей підхід знайшов підтвердження у заявах найвищого керівництва, зокрема Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга: «Підтримка України – це не благодійність, це інвестиція в нашу власну безпеку» (НАТО (2023)). Стратегічна важливість такої підтримки підкреслюється і Головою Стокгольмського форуму «Вільний світ» Г. Гокмарком, який зазначає, «Без свободи в Україні не буде миру, який настане лиш тоді, коли Росія зазнає поразки. Ця перемога має вирішальне значення не лише для України, але й для цілої Європи. Українці ведуть війну за всіх нас. Це війна не лише проти російської диктатури, а й заради свободи та безпеки Європи» (Ослунд, & Кубіліус, 2024, С. 7). Ця позиція підкреслює, що підтримка України є спільною європейською справою та стратегічним пріоритетом. Ця цілісна підтримка, що включає військову, економічну, фінансову та гуманітарну допомогу, є критично важливою для подолання соціально-економічних викликів війни і для сприяння євроінтеграційним реформам, що підтверджується заявами найвищого керівництва ЄС, зокрема Президентки Європейської Комісії Урсули фон дер Ляєн: «Україна може розраховувати на повну підтримку від ЄС. Ми готові взяти на себе провідну роль у міжнародних зусиллях з відбудови демократичної та заможної України» (European Commission; European Commission, 2024).

Незважаючи на задекларовану консолідовану підтримку України з боку інституцій ЄС та більшості країн-членів, на практиці міжнародна допомога не є однорідною та стикається зі значними політико-інституційними бар'єрами саме в Європейському Союзі. У вітчизняному та закордонному науковому просторі більшість праць зосереджені на військово-технічних чи макроекономічних аспектах, недостатньо уваги приділяючи політичній гетерогенності (неоднорідності) підтримки в межах ЄС та її кореляції з внутрішньою політикою країн.

Актуальність цього дослідження обумовлена нагальною потребою в системному аналізі чинників, що обумовлюють різний рівень та характер допомоги з боку країн-членів ЄС. До ключових чинників належать посилення впливу крайніх правих та популістських сил, які часто трансплюють проросійські наративи, та наявність проросійськи орієнтованих еліт в урядах окремих європейських країн. Ці політико-інституційні реалії створюють внутрішні дилеми в механізмах ухвалення рішень ЄС, гальмуючи та модифікуючи імплементацію стратегічної підтримки, що має вирішальне значення для стійкості України та конструювання європейської безпекової архітектури загалом.

Метою статті є системний аналіз форм, динаміки та політико-інституційних бар'єрів міжнародної допомоги Україні в умовах повномасштабної війни. Основним дослідницьким завданням є встановлення кореляції між позицією національних еліт (визначається історичним досвідом та ідеологічною орієнтацією) у країнах ЄС та обсягами/напрямами підтримки (військової, фінансової, гуманітарної). Гіпотеза дослідження полягає в тому, що рівень допомоги є прямою функцією внутрішніх політико-інституційних реалій, де історичний досвід імперського домінування РФ підвищує її, а популістські та проросійські наративи – знижують. Означений контекст обумовлює особливу значущість дослідження феномену неоднорідності міжнародної підтримки як чинника, що вимагає переосмислення стратегій адвокації інтересів України на міжнародній арені.

Методи дослідження. Дослідження побудоване на змішаному методологічному підході, що інтегрує кількісний аналіз емпіричних даних із якісним порівняльним аналізом для верифікації головної гіпотези. Матеріальна база включала три категорії джерел: 1) Кількісні дані від Ukraine Support Tracker (IFW Kiel) (Ferretti та ін., 2024) та Eurostat (Eurostat) для оцінки обсягів допомоги. 2) Нормативно-правові документи (Статут ООН, концепції НАТО, резолюції ПАРЄ/Європарламенту тощо) для оцінки ерозії безпекового порядку та інституційної кваліфікації агресії. 3) Наукова література, аналітичні звіти, офіційні сайти інституцій ЄС та інші академічні ресурси.

Для верифікації гіпотези застосовано комплекс аналітичних методів. Системний аналіз використано для оцінки дисфункціональності європейської архітектури безпеки. Контент-аналіз застосовано для категоризації наративів гібридної війни РФ та фіксації інституційного таврування агресора. Кореляційний аналіз слугував інструментом для встановлення зв'язку між кількісними показниками допомоги та якісними внутрішньополітичними чинниками. Ключовим методом став порівняльний політичний аналіз (кейс-стаді), який через зіставлення деструктивного кейсу Угорщини з конструктивними кейсами Польщі та країн Балтії довів, що політична орієнтація еліт є визначальною аксіологічною детермінантою підтримки.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна військова агресія РФ проти України (24 лютого 2022 р.) стала не просто порушенням, а жорстоким нівелюванням базових принципів післявоєнного світового порядку, інституційно закріпленого Статутом ООН (United Nations). Ця інвазія, розпочата РФ під зловмисним та необґрунтованим приводом та спрямована на суверенну українську державу, підтвердила дисфункціональність глобальної системи стримування та створила найбільший екзистенційний виклик для європейської безпеки з часів Другої світової війни. У цьому контексті міжнародна підтримка України переходить зі статусу акту солідарності в стратегічну місію коаліції демократичних сил, спрямовану як на відновлення порушеного міжнародного порядку, так і на адвокацію права України на суверенітет.

У відповідь на системний характер воєнних злочинів та брутальне порушення міжнародного права, низка міжнародних парламентських асамблей та національних парламентів країн-членів ЄС здійснила інституційну делегітимізацію Російської Федерації. Цей процес є критично важливим, оскільки він переводить проблему з геополітичного конфлікту в площину

щину кримінальної відповідальності та екзистенційної загрози демократії в Європі (Anghel, & Džankić, 2023; Genschel та ін. (2023).

Зокрема, кваліфікація злочинів РФ була диференційована на рівні європейських національних законодавчих органів та міжпарламентських структур. Дії Росії, що включають численні акти цілеспрямованого знищення українців, депортацію та насильницьке переміщення дітей, були офіційно визнані як геноцид парламентами семи країн ЄС: Латвії, Естонії, Литви, Польщі, Чехії та Ірландії. Це також було підтримано ПАРЕ та Парламентською асамблеєю НАТО. Російський режим кваліфіковано як державу-терориста, спонсора тероризму або терористичний режим на рівні Європарламенту, ПА ОБСЄ, ПА НАТО, а також парламентами Естонії, Латвії, Литви, Нідерландів, Польщі, Словаччини та Чехії (Слово і Діло, 2023).

Спільним знаменником цих рішень є чітка кореляція між статусом, наданим Росії, та історичною пам'яттю і політичною волею країн-членів ЄС. Зокрема, країни, які мають власний досвід драматичного окупаційного минулого з Росією/СРСР (Балтійські країни, Польща, Чехія, Словаччина), демонструють найбільшу політичну рішучість.

З погляду європейської безпеки, повномасштабне вторгнення фундаментально підірвало основи порядку після Холодної війни (Anghel & Džankić, 2023; Anghel & Spatafora, 2025; Genschel та ін., 2023; Kragh, 2025), що посилюється військовим та інституційним тавруванням Росії як найсерйознішої та безпосередньої загрози безпеці союзників (НАТО, Стратегічна концепція 2022 року). Поразка України або вигідне для Росії припинення вогню справедливо розглядається як головний ризик для інтересів ЄС (Riddervold & Rieker, 2024). Такий сценарій створив би стратегічний прецедент для Кремля, відкриваючи шлях до ескалації військових дій у сусідніх країнах, що не є членами НАТО (наприклад, Грузія, Молдова) (Anghel & Spatafora, 2025).

Саме в цьому контексті логіка надання міжнародної допомоги Україні набуває критичного аналітичного виміру. Хоча інституції ЄС та переважна більшість членів визнають екзистенційну загрозу з боку Росії та стратегічну необхідність підтримки, фактичний розподіл і характер допомоги виявляє політичну гетерогенність, яка не може бути пояснена лише економічними можливостями країн-донорів. Натомість, вона корелює з внутрішніми політико-інституційними реаліями.

Головна гіпотеза дослідження полягає в тому, що природа політико-інституційних бар'єрів у наданні міжнародної допомоги Україні детермінована: а) Політичною орієнтацією правлячих еліт, зокрема наявністю проросійських урядових та партійних кіл (як у випадку країн, де посилюється вплив крайніх правих та популістських сил). б) Наявністю або відсутністю власного історичного досвіду драматичного окупаційного минулого з Росією/СРСР.

Таким чином, гальмування та модифікація імплементації стратегічної підтримки ЄС є не лише логістичною, а передусім політичною проблемою, яка вимагає детального аналізу кореляційних зв'язків для верифікації цієї гіпотези.

Міжнародна допомога Україні набула багатокомпонентного та інституційно-диференційованого характеру, охоплюючи військову, фінансову, гуманітарну підтримку. Аналіз обсягів та характеру цієї підтримки виявляє суттєву асиметрію, яка є ключовою для перевірки нашої гіпотези про політико-інституційні бар'єри (Jeffler & Lannebo, 2025; Foreign Policy Council "Ukrainian Prism...", 2024). За даними Кільського інституту світової економіки (Kiel Institute for the World Economy), сумарні зобов'язання інституцій ЄС та країн-членів Європи демонструють значний, а в перспективі – переважаючий внесок над США. Сукупні виділення інституцій ЄС становили \$52.1 млрд (на кінець 2024 року) (European Commission, 2024; Ferretti та ін., 2024). Хоча США залишаються найбільшим загальним донором військової допомоги, Європа демонструє рішучий стратегічний перехід від разового використання наявних арсеналів до довгострокового промислового виробництва та закупівель. Кумулятивний обсяг за контрактованої або запланованої до закупівлі військової допомоги від європейських партнерів стрімко зростає протягом 2024–2025 років і до червня 2025 року досяг \$35,1 млрд, вперше перевищивши показник США (\$30,7 млрд) (Buchholz, 2025; Ferretti та ін., 2024; Foreign Policy Council..., 2024). Цей розрив підтверджує зміну парадигми: військова допомога все більше визначається потужностями оборонної промисловості, що є чітким індикатором довгострокової

стратегічної прихильності Європи до стійкості України (Buchholz, 2025; Ferretti та ін., 2024; Jeffler & Lannebo, 2025)

Аналіз обсягів допомоги у відносному вираженні (відсоток від ВВП) виявляє значну гетерогенність серед країн-членів ЄС. Лідерами є країни Балтії та Північні країни ЄС: Данія (2.2%), Естонія (2.2%), Литва (1.8%), Латвія (1.5%). Ці показники суттєво перевищують внески великих економік. Натомість, допомога від великих європейських економік, таких як Франція (\$5.1 млрд, 0.2% ВВП) та Італія (близько 0.1% ВВП), суттєво відстає як в абсолютному, так і у відносному вираженні, що є особливо показовим з огляду на їхній економічний потенціал (Eurostat; Ferretti та ін., 2024).

Підтримка ЄС охоплює глибинну соціально-інституційну інтеграцію, зокрема активацію Механізму тимчасового захисту, який охопив понад 4.3 млн біженців (Eurostat). Співвідношення осіб, які отримали тимчасовий захист, до кількості населення є найвищим у Чехії (34.9 на 1000 осіб), Польщі (27.2) та Естонії (25.3), що прямо корелює з їхнім високим рівнем військової та фінансової допомоги (Council of the European Union; Ferretti та ін., 2024). Виявлена асиметрія не може бути вичерпно пояснена виключно економічними чинниками. Натомість, диспропорція між декларованим стратегічним пріоритетом ЄС та нерівномірною фактичною реалізацією корелює з внутрішніми політико-інституційними чинниками, висунутими у нашій гіпотезі.

Нерівномірність міжнародної допомоги корелює з посиленням антисистемних та націоналістичних фракцій усередині Європейського Союзу, які є результатом внутрішніх криз та цілеспрямованого гібридного впливу Російської Федерації (Горбулін, 2017; Лапаєв, 2018; Магда, 2017; Почепцов, 2015; Galeotti, 2016; Foreign Policy Council..., 2024). Просування проросійських наративів має на меті поляризувати настрої європейських виборців та гальмувати процес ухвалення рішень щодо стратегічної підтримки (Chastand, 2024; Foreign Policy Council..., 2024; Galeotti, 2016; Mudde, 2024). Результати виборів до Європарламенту 2024 року підтвердили цю тенденцію, демонструючи значне зростання представництва ультраправих (Chastand, 2024). Ці політико-інституційні зрушення вносять деструктивний елемент у роботу європейських інституцій та підважують консенсус щодо політики солідарності.

Політика Угорщини слугує найбільш яскравим і деструктивним прикладом політико-інституційного бар'єру, що виникає внаслідок авторитарних тенденцій усередині країни та проросійської орієнтації національних еліт (Lindström, 2025). Угорський режим використовує зовнішньополітичне блокування як центральний інструмент внутрішньої пропаганди та мобілізації. Систематичне блокування ключових рішень ЄС, зокрема відкриття переговорів України щодо вступу, є елементом державної пропаганди. Позиція Угорщини, на чолі з В. Орбаном, чітко демонструє, що у випадках, коли політична орієнтація правлячих еліт відхиляється від консолідованої позиції ЄС, це перетворюється на інституційний бар'єр, який безпосередньо впливає на швидкість та обсяги стратегічної підтримки України (Lindström, 2025).

На противагу Угорщині, існує група держав-членів ЄС, для яких допомога Україні є екзистенційним імперативом, що ґрунтується на спільному історичному досвіді та глибокому розумінні регіональної безпеки. Цей контраст верифікує другу частину нашої гіпотези. Польща, зокрема, стала ключовим логістичним хабом та одним із найбільших абсолютних донорів. Стратегічний пріоритет підтримки є прямим наслідком історичної пам'яті про імперське домінування. Для Варшави, незалежність України є критичним геополітичним буфером (Anghel & Džankić, 2023), а її суверенітет сприймається як безпосередній чинник національної безпеки Польщі. Польські еліти, попри намагання використовувати проблематику «складного історичного минулого» у передвиборчих баталіях, демонструють консенсус щодо пріоритетності колективної безпеки ЄС та НАТО над короткостроковими національними інтересами (Dyduch, & Góra, 2024).

Чехія також є яскравим прикладом аксіологічної солідарності, що ґрунтується на травматичному досвіді радянської окупації 1968 року. Цей досвід формує безкомпромісну позицію сучасних чеських еліт щодо агресії РФ. Президент Чехії, Петр Павел, активно демонструє лідерство в цьому напрямку, будучи відомим великим другом України та послідовним прихильником її швидкого вступу до ЄС і НАТО. Його позиція, як колишнього високопостав-

леного військового НАТО, підкреслює глибоке розуміння безпекових ризиків, що походять від Росії. Прага активно ініціює та підтримує військові ініціативи (наприклад, закупівля артилерійських снарядів), доводячи, що інституційна єдність у питаннях безпеки є критичною.

Країни Балтії (Естонія, Латвія, Литва) є найбільш показовим прикладом відносної підтримки (найбільша частка ВВП). Для цих країн, які пережили радянську окупацію та анексію, війна в Україні – це екзистенційна боротьба за виживання демократії. Їхня висока солідарність детермінована страхом перед прямим російським вторгненням у разі поразки України (Budrytė, 2023). Їхній досвід доводить, що короткострокові національні економічні вигоди завжди поступаються довгостроковій безпеці та збереженню демократичних інститутів (Budrytė, 2023).

Таким чином, детальний аналіз кількісних диспропорцій та якісних політичних кейсів чітко підтверджує, що внутрішні політико-інституційні реалії (історична пам'ять та ідеологічна орієнтація еліт) є визначальними чинниками у формуванні як стратегічного бачення підтримки України, так і імплементації рішень ЄС.

Висновки. Проведене дослідження досягло своєї мети та верифікувало головну гіпотезу: рівень та характер міжнародної допомоги Україні є прямою функцією внутрішніх політико-інституційних реалій держав-членів ЄС, що мають глибоке історичне та ціннісне коріння. З одного боку, інституційна відповідь ЄС на агресію ілюструє підвищену здатність Союзу до швидкого та багатогранного прийняття рішень і мобілізації ресурсів. Як зазначають М. Ріддервольд та П. Рікер, реакція ЄС була одночасно швидкою та багатогранною, включаючи заходи, що карають Росію, підтримують Україну фінансово, військово та політично, а також кроки для покращення безпеки та стійкості самого Союзу (Richter, 2025; Ridderwold, & Rikker, 2024).

З іншого боку, емпіричний аналіз виявив, що імплементація цієї системної інституційної здатності суттєво спотворюється внутрішньою політичною гетерогенністю. Контраст між деструктивним кейсом Угорщини (де домінують проросійські еліти, що використовують вето як інструмент внутрішньої мобілізації) та конструктивними кейсами Польщі, Чехії й країн Балтії (де домінує історична пам'ять та безпековий консенсус) чітко доводить, що інституційні бар'єри є політичними, а не економічними. Ця внутрішня асиметрія прямо корелює з екзистенційними ризиками для ЄС (Major та ін., 2025), де вигідне для Росії припинення вогню постає головною критичною загрозою, про що свідчать результати опитування європейських експертів (Ferretti та ін., 2024; Foreign Policy Council..., 2024; Jeffler & Lannebo, 2025; Kragh, 2025; Major та ін., 2025).

Таким чином, усунення внутрішніх політико-інституційних бар'єрів є необхідною передумовою для повного використання вже доведеної системної потужності ЄС та мінімізації екзистенційних загроз. Головний висновок статті корелює з початковою тезою: підтримка України є аксіологічною детермінантою (ціннісним чинником) безпеки ЄС, а не актом благодійності, а її гальмування є стратегічною поразкою для всього Союзу.

Для консолідації країн ЄС щодо міжнародної допомоги Україні та розбудови надійної європейської безпекової архітектури необхідна інституційна реконфігурація, яка б мінімізувала вплив деструктивних національних еліт на стратегічні рішення.

1. *Нейтралізація блокування та перехід до кваліфікованої більшості (QMV):* Сформуувати механізми надання стратегічної військової та фінансової допомоги поза рамками принципу консенсусу, використовуючи формат «Коаліції Охочих» або наднаціональний рівень (через інституції ЄС), щоб нейтралізувати деструктивний вплив країн-блокувальників, таких як Угорщина.

Ініціювати обговорення переходу до кваліфікованої більшості (QMV) у зовнішньополітичних, безпекових питаннях та ключових етапах процесу розширення ЄС. Це єдиний надійний спосіб забезпечити швидкість, рішучість та ефективність прийняття рішень у кризових ситуаціях.

2. *Використання інституційних важелів тиску:* Застосувати фінансові та політичні важелі впливу (заморожування коштів ЄС, пов'язаних із верховенством права, та активація Статті 7.2 Договору про ЄС) для обмеження інституційного впливу країн, чия політика суперечить фундаментальним принципам Союзу та загрожує спільній безпеці. Це підтверджує, що верховенство права в ЄС є не лише внутрішнім питанням, а й критичним елементом зовнішньої

безпеки. Забезпечити довгострокове фінансування оборони та допомоги Україні (наприклад, інвестиції 0.25% ВВП ЄС в Україну) через європейські механізми. Це демонструє стратегічну автономію Європи та є ключовим сигналом для США про готовність Європи брати на себе повну відповідальність за власну безпеку.

3. *Зміцнення стійкості проти гібридних загроз*: Розробити узгоджену та єдину стратегію протидії проросійським наративам у країнах-членах ЄС, де зростає вплив ультраправих сил (Франція, Італія, Німеччина). Зміцнити механізми кібер- та гібридного захисту критичної інфраструктури, перейшовши до більш наступального підходу для встановлення ціни для супротивників. Ця стратегія має включати як стримування шляхом заперечення, так і стримування шляхом покарання, що є пріоритетом для експертів у контексті ризиків 2025 року.

Реалізація цих кроків є критичною передумовою превентивної безпеки Європи. Вони мають забезпечити не лише визнання України як провідного елемента безпекової архітектури ЄС, але й гарантувати системну та багатовекторну міжнародну допомогу. Крім того, необхідно поглиблювати політики внутрішньої консолідації та запобігання поляризації, оскільки остання є дедалі більш загрозливою тенденцією та ключовим важелем впливу РФ на Європу. Лише за цих умов може бути забезпечена повна суб'єктність України та її європейських партнерів за столом безпекових переговорів, недопущена наступна війна в Європі, а внутрішня єдність трансформована на ефективну зовнішню силу.

Література

- Близняк, О. А., & Гуменна, К. М. (2024). Інструменти інформаційної війни росії проти України під час повномасштабного вторгнення 2022–2024 рр. *Політичне життя*. № 2. С. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.19>.
- Ван Херпен, М. Х. (2015). *Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: Незасвоєні уроки минулого*. Vivat
- Горбулін, В. П. (2017). *Світова гібридна війна: український фронт*. НІСД.
- Кузьо, Т. (2018). *Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет* (А. Павлишин, Пер.). Дух і Літера.
- Лапаєв, Ю. (2018, 8 листопада). *Марк Войдзер: «У нинішній російській гібридній війні немає нічого принципово нового»*. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/mark-vojdzher-u-nynishnij-rosijskij-hibrydnij-vijni-nemaie-nichoho-pryntsyrovovo-novoho/>
- Литвинчук, О., Шевчук, А., & Войтюк, О. (2024). Міжнародна допомога Україні в умовах війни як вид співробітництва з міжнародними організаціями. *Геополітика України: історія і сучасність*, 1(32), 239–252. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1\(32\).239-252](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1(32).239-252)
- Магда, Є. В. (2017). *Гібридна агресія Росії: уроки для Європи*. Київ.
- Ослунд, А., & Кубіліус, А. (2024). *Відбудова, реформування та вступ України до ЄС*. (А. Ковальчук, Пер.). Видавництво Старого Лева.
- Почепцов, Г. Г. (2015). *Сучасні інформаційні війни*. Києво-Могилянська академія.
- Слово і Діло. (2023, 23 жовтня). *Які статуси отримала росія від міжнародної спільноти за агресію проти України*. [Інфографіка]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/23/infografika/polityka/yaki-statusy-otrymala-rosiya-mizhnarodnoyi-spilnoty-ahresiyu-proty-ukrayiny>
- Anghel, V., & Džankić, J. (2023). Wartime EU: consequences of the Russia – Ukraine war on the enlargement process. *Journal of European Integration*, 45(3), 487–501. URL: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2190106>
- Anghel, V., & Spatafora, G. (2025, February 6). *Global risks to the EU: A blueprint to navigate the year ahead*. European Union Institute for Security Studies. URL: <https://www.iss.europa.eu/publications/commentary/global-risks-eu-blueprint-navigate-year-ahead>
- Buchholz, K. (2025, February 14). *The Countries Sending the Most Aid to Ukraine*. Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/28489/ukrainian-military-humanitarian-and-financial-aid-donors/?srsltid=AfmBOoqY7UB7NcJt1rKEPsHOL2wifKKqoinsH0sgQUvO86iT-QR6MhPA>
- Budrytė, D. (2023). 'A decolonising moment of sorts': The Baltic States' vicarious identification with Ukraine and related domestic and foreign policy developments. *Central European Journal of International and Security Studies*, 17(4), 82–105. <https://doi.org/10.51870/YPIJ8030>
- Chastand, J. B. (2024, June 13). *European elections: The far right gained ground in EU founding countries*. Le Monde. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/06/13/european-elections-the-far-right-gained-ground-in-eu-founding-countries_6674740_4.html
- Council of the European Union. (n.d.). *How the EU helps refugees from Ukraine*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/refugee-inflow-from-ukraine/>

- Dyduch, J., & Góra, M. (2024). *Polish reactions to Russian aggression against Ukraine*. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/88324/1/978-3-031-44584-2.pdf#page=302>
- European Commission. (2024). *EU assistance to Ukraine*. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine_en
- European Commission. *Recovery and reconstruction of Ukraine*. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_en
- Eurostat. (n.d.). *Temporary protection for persons fleeing Ukraine - monthly statistics*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics
- Ferretti, G., Irto, G., Mellace, F., Nishikawa, T., Schweigard, J., & Trebesch, C. *Ukraine Support Tracker: A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine*. Kiel Institute for the World Economy. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
- Foreign Policy Council "Ukrainian Prism" & Friedrich-Ebert-Stiftung Representation in Ukraine. (2024). *Ukrainian Prism: Foreign Policy 2023: Analytical study*. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism". URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2024/04/UkrainianPrism_ForeignPolicy_eng.pdf
- Galeotti, M. (2016). Hybrid War or Gibrinaya Voina? Getting Russia's non-linear military operations straight. *The Jamestown Foundation*, URL: <https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129170>
- Genschel, P., Leek, L., & Weyns, J. (2023). War and integration. The Russian attack on Ukraine and the institutional development of the EU. *Journal of European Integration*, 45(3), 343–360. URL: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2183397>
- Jeffler, N., & Lannebo, S. (2025, June 3). *Pledges and priorities: Mapping Europe's uneven support for Ukraine* (SCEEUS Commentary No. 11). Stockholm Centre for Eastern European Studies. URL: <https://sceus.se/en/publications/pledges-and-priorities-mapping-europes-uneven-support-for-ukraine/>
- Kragh, M. (2025, August 14). *The OSCE 50 Years: A Europe Stuck In The Past* (SCEEUS Commentary No. 12). Stockholm Centre for Eastern European Studies. URL: <https://sceus.se/en/publications/the-osce-50-years-a-europe-stuck-in-the-past/>
- Kroeker, J. (2022, March 2). *The sirens of democracy: Putin's attack on Ukraine and the European idea*. New Eastern Europe. URL: <https://neweasterneurope.eu/2022/03/02/the-sirens-of-democracy-putins-attack-on-ukraine-and-the-european-idea/>
- Lindström, K. (2025, May 12). *Hungary, Ukraine and the EU: The situation and what to do* (SCEEUS Commentary No. 10). Stockholm Centre for Eastern European Studies. URL: <https://sceus.se/en/publications/hungary-ukraine-and-the-eu-the-situation-and-what-to-do/>
- Major, C., Masala, C., Mölling, C., & Puglierin, J. (2025, February 25). *How to prevent the next war in Europe: A five-point plan*. European Council on Foreign Relations. <https://ecfr.eu/article/how-to-prevent-the-next-war-in-europe-a-five-point-plan/>
- Martos, F. J. G. (2022, November 7). *What is President Putin afraid of?* Robert Schuman Foundation. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/646-what-is-president-putin-afraid-of>
- Mudde, C. (2024). The 2024 EU elections: The far right at the polls. *Journal of Democracy*, 35(4), 121–134.
- NATO. (2023, February 1). *NATO Secretary General speech at Keio University, Tokyo, 01 FEB 2023* [Video]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fAU1aeGeEBs>
- Person, R., & McFaul, M. (2022, February 22). What Putin Fears Most. *Journal of Democracy*. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/what-putin-fears-most/>
- Richter, F. (2025, August 18). *Europe Ramps Up Defense Procurement for Ukraine*. Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/34997/ukraine-aid-through-defense-procurement/>
- Riddervold, M., & Rieker, P. (2024). Finally coming of age? EU foreign and security policy after Ukraine. *European Security*, 33(3), 497–516. <https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2376616>
- United Nations. *United Nations Charter* (full text). URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
- Williams, M. J. (2023, March 6). *How Putin's fear of democracy convinced him to invade Ukraine*. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/how-putins-fear-of-democracy-convinced-him-to-invade-ukraine/>

References

- Blyzniak, O. A., & Humenna, K. M. (2024). Instrumenty informatsiinoi viiny rosii proty Ukrainy pid chas povnomasshtabnoho vtorhnennia 2022–2024 rr. *Politychne zhyttia*. № 2. S. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.19> [in Ukrainian].
- Van Kherpen, M. Kh. (2015). *Viiny Putina. Chechnia, Hruziiia, Ukraina: Nezasvoieni uroky mynuloho*. Vivat [in Ukrainian].

- Horbulin, V. P. (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front. NISD [in Ukrainian].
- Kuzo, T. (2018). *Viina Putina proty Ukrainy. Revoliutsiia, natsionalizm i kryminalitet* (A. Pavlyshyn, Per.). Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Lapaiev, Yu. (2018, 8 lystopada). *Mark Voidzher: «U nynishnii rosiiskii hibrydnii viini nemaie nichoho pryntsypovo novoho»*. Ukrainskyi tyzhden. URL: <https://tyzhden.ua/mark-vojdzher-u-nynishnij-rosijskij-hibrydnij-vijni-nemaie-nichoho-pryntsypovo-novoho/> [in Ukrainian].
- Lytvynchuk, O., Shevchuk, A., & Voitiuk, O. (2024). *Mizhnarodna dopomoha Ukraini v umovakh viiny yak vyd spivrobotnytstva z mizhnarodnymy orhanizatsiiamy*. Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist, 1(32), 239–252. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1\(32\).239-252](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1(32).239-252) [in Ukrainian].
- Mahda, Ye. V. (2017). *Hibrydna ahresiia Rosii: uroky dlia Yevropy*. Kyiv [in Ukrainian].
- Oslund, A., & Kubilius, A. (2024). *Vidbudova, reformuvannia ta vstup Ukrainy do YeS*. (A. Kovalchuk, Per.). Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
- Pochepstov, H. H. (2015). *Suchasni informatsiini viiny*. Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
- Slovo i Dilo. (2023, 23 zhovtnia). *Yaki statusy otrymala rosiia vid mizhnarodnoi spilnoty za ahresiiu proty Ukrainy*. [Infografika]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/23/infografika/polityka/yaki-statusy-otrymala-rosiya-mizhnarodnoyi-spilnoty-ahresiyu-proty-ukrayiny> [in Ukrainian].
- Anghel, V., & Džankić, J. (2023). Wartime EU: consequences of the Russia – Ukraine war on the enlargement process. *Journal of European Integration*, 45(3), 487–501. URL: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2190106>
- Anghel, V., & Spatafora, G. (2025, February 6). Global risks to the EU: A blueprint to navigate the year ahead. *European Union Institute for Security Studies*. URL: <https://www.iss.europa.eu/publications/commentary/global-risks-eu-blueprint-navigate-year-ahead>
- Buchholz, K. (2025, February 14). *The Countries Sending the Most Aid to Ukraine*. Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/28489/ukrainian-military-humanitarian-and-financial-aid-donors/?srsltid=AfmBOoqY7UB7NcJt1rKEPsHOL2wifKKqoinsH0sgQUvO86iT-QR6MhPA>
- Budrytė, D. (2023). A decolonising moment of sorts: The Baltic States vicarious identification with Ukraine and related domestic and foreign policy developments. *Central European Journal of International and Security Studies*, 17(4), 82–105. <https://doi.org/10.51870/YPIJ8030>
- Chastand, J. B. (2024, June 13). *European elections: The far right gained ground in EU founding countries*. Le Monde. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/06/13/european-elections-the-far-right-gained-ground-in-eu-founding-countries_6674740_4.html
- Council of the European Union. (n.d.). *How the EU helps refugees from Ukraine*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/refugee-inflow-from-ukraine/>
- Dyduch, J., & Góra, M. (2024). *Polish reactions to Russian aggression against Ukraine*. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/88324/1/978-3-031-44584-2.pdf#page=302>
- European Commission. (2024). *EU assistance to Ukraine*. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine_en
- European Commission. *Recovery and reconstruction of Ukraine*. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_en
- Eurostat. (n.d.). *Temporary protection for persons fleeing Ukraine - monthly statistics*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics
- Ferretti, G., Irto, G., Mellace, F., Nishikawa, T., Schweigard, J., & Trebesch, C. *Ukraine Support Tracker: A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine*. Kiel Institute for the World Economy. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
- Foreign Policy Council "Ukrainian Prism" & Friedrich-Ebert-Stiftung Representation in Ukraine. (2024). *Ukrainian Prism: Foreign Policy 2023: Analytical study*. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism". URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2024/04/UkrainianPrism_ForeignPolicy_eng.pdf
- Galeotti, M. (2016). Hybrid War or Gibrindnaya Voina? Getting Russias non-linear military operations straight. *The Jamestown Foundation*, URL: <https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129170>
- Genschel, P., Leek, L., & Weyns, J. (2023). War and integration. The Russian attack on Ukraine and the institutional development of the EU. *Journal of European Integration*, 45(3), 343–360. URL: <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2183397>
- Jeffler, N., & Lannebo, S. (2025, June 3). *Pledges and priorities: Mapping Europes uneven support for Ukraine* (SCEEUS Commentary No. 11). Stockholm Centre for Eastern European Studies. URL: <https://sceeus.se/en/publications/pledges-and-priorities-mapping-europes-uneven-support-for-ukraine/>
- Kragh, M. (2025, August 14). *The OSCE 50 Years: A Europe Stuck In The Past* (SCEEUS Commentary No. 12). Stockholm Centre for Eastern European Studies. URL: <https://sceeus.se/en/publications/the-osce-50-years-a-europe-stuck-in-the-past/>

- Kroeker, J. (2022, March 2). *The sirens of democracy: Putins attack on Ukraine and the European idea*. New Eastern Europe. URL: <https://neweasterneurope.eu/2022/03/02/the-sirens-of-democracy-putins-attack-on-ukraine-and-the-european-idea/>
- Lindström, K. (2025, May 12). *Hungary, Ukraine and the EU: The situation and what to do* (SCEEUS Commentary No. 10). Stockholm Centre for Eastern European Studies. URL: <https://sceeus.se/en/publications/hungary-ukraine-and-the-eu-the-situation-and-what-to-do/>
- Major, C., Masala, C., Mölling, C., & Puglierin, J. (2025, February 25). How to prevent the next war in Europe: A five-point plan. *European Council on Foreign Relations*. <https://ecfr.eu/article/how-to-prevent-the-next-war-in-europe-a-five-point-plan/>
- Martos, F. J. G. (2022, November 7). *What is President Putin afraid of?* Robert Schuman Foundation. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/646-what-is-president-putin-afraid-of>
- Mudde, C. (2024). The 2024 EU elections: The far right at the polls. *Journal of Democracy*, 35(4), 121-134.
- NATO. (2023, February 1). *NATO Secretary General speech at Keio University, Tokyo, 01 FEB 2023* [Video]. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fAU1aeGeEBs>
- Person, R., & McFaul, M. (2022, February 22). What Putin Fears Most. *Journal of Democracy*. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/what-putin-fears-most/>
- Richter, F. (2025, August 18). *Europe Ramps Up Defense Procurement for Ukraine*. Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/34997/ukraine-aid-through-defense-procurement/>
- Riddervold, M., & Rieker, P. (2024). Finally coming of age? EU foreign and security policy after Ukraine. *European Security*, 33(3), 497-516. <https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2376616>
- United Nations. *United Nations Charter* (full text). URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
- Williams, M. J. (2023, March 6). *How Putins fear of democracy convinced him to invade Ukraine*. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/how-putins-fear-of-democracy-convinced-him-to-invade-ukraine/>

Анотація

Дидик О. В. Міжнародна допомога Україні в умовах війни: природа політико-інституційних бар'єрів серед країн ЄС. – Стаття.

Російська військова агресія проти України та її стратегічні наслідки для Європейського Союзу (ЄС) сформували екзистенційний виклик для усієї архітектури європейської безпеки. Стаття присвячена аналізу рівня та характеру міжнародної допомоги, що надається Україні, та її прямій залежності від внутрішніх політико-інституційних реалій держав-членів ЄС. Дослідження виходить з головної гіпотези: рівень підтримки є прямою функцією внутрішньої політичної гетерогенності, аксіологічних розбіжностей та впливу національних еліт. Для верифікації гіпотези застосовано комплексний методологічний підхід (mixed-method design), який поєднує кількісний аналіз емпіричних даних Ukraine Support Tracker (IFW Kiel) та Eurostat з якісним порівняльним політичним аналізом. Ключовим аналітичним інструментом стало порівняльне кейс-стаді, яке зіставляє деструктивний кейс Угорщини (де домінують проросійські популістські еліти, що використовують вето як інструмент внутрішньої мобілізації) з конструктивними кейсами Польщі та країн Балтії (де консолідація детермінована історичною пам'яттю та безпековим консенсусом). Також використовувався контент-аналіз для категоризації наративів гібридної війни РФ, які впливають на внутрішню стійкість ЄС.

Основні результати підтверджують двоїстий характер відповіді ЄС. З одного боку, Союз продемонстрував підвищену інституційну здатність до швидкого реагування та мобілізації ресурсів (Ridderwold, M. & Rikker, P., 2024). З іншого боку, емпіричний аналіз чітко доводить, що інституційні бар'єри, які стримують повну мобілізацію допомоги, є політичними, а не економічними, прямо корелюючи з найвищими екзистенційними ризиками, визначеними європейськими експертами на 2025 рік (Major, C. et al., 2025). Головний висновок статті полягає в тому, що підтримка України є аксіологічною детермінантою безпеки самого ЄС. На основі виявлених політико-інституційних бар'єрів сформульовано стратегічні рекомендації. Вони включають інституційну реконфігурацію: перехід до кваліфікованої більшості (QMV) у зовнішньополітичних та безпекових питаннях, використання фінансових та політичних важелів тиску (Стаття 7.2) для нейтралізації країн-блокувальників, а також створення системних, багатовекторних механізмів фінансування оборони. Критично важливим є розширення політик для внутрішньої консолідації та превенції поляризації, яку РФ використовує як ключовий важіль впливу. Реалізація цих кроків є єдиним шляхом до запобігання наступній війні в Європі та забезпечення суб'єктності ЄС на міжнародній арені.

Ключові слова: міжнародна допомога Україні, політико-інституційні бар'єри, гібридна війна та європейська безпека, внутрішня консолідація ЄС, аксіологічна детермінанта.

Summary

Dydyk O. V. International aid to Ukraine amidst war: The nature of politico-institutional barriers among EU member states. – Article.

Russian military aggression against Ukraine and its strategic consequences for the European Union (EU) have created an existential challenge for the entire architecture of European security. This study analyzes the level and nature of international aid provided to Ukraine and its direct dependence on the internal political and institutional realities of the EU member states. The research is based on the main hypothesis: the level of support is a direct function of internal political heterogeneity, axiological differences, and the influence of national elites. To verify the hypothesis, a comprehensive methodological approach (mixed-method design) was used, combining quantitative analysis of empirical data from the Ukraine Support Tracker (IFW Kiel) and Eurostat with qualitative comparative political analysis. A key analytical tool was the comparative case study, comparing the destructive case of Hungary (dominated by pro-Russian populist elites who use the veto as a tool for internal mobilization) with the constructive cases of Poland and the Baltic States (where consolidation is rooted in historical memory and security consensus). Content analysis was also used to categorize Russian hybrid warfare narratives that affect the internal stability of the EU.

The main results confirm the dual nature of the EU response. On the one hand, the Union has demonstrated an increased institutional capacity for rapid response and resource mobilization (Riddervold, M. & Rieker, P., 2024). On the other hand, empirical analysis clearly proves that the institutional barriers that constrain the full mobilization of aid are political, not economic, directly correlating with the highest existential risks identified by European experts for 2025 (Major, C. et al., 2025). The main conclusion of the article is that support for Ukraine is an axiological determinant of the security of the EU itself. Strategic recommendations were formulated on the basis of the identified politico-institutional barriers. They include institutional reconfiguration: the transition to a qualified majority (QMV) in foreign policy and security matters, the use of financial and political levers of pressure (Article 7.2) to neutralize blocking member states, as well as the creation of systemic, multi-vector defense financing mechanisms. It is critically important to expand policies for internal consolidation and prevention of polarization, which the Russian Federation uses as a key lever of influence. The implementation of these steps is the only way to prevent the next war in Europe and ensure the subjectivity of the EU in the international arena.

Key words: international aid to Ukraine, politico-institutional barriers, hybrid warfare and European security, internal consolidation of the EU, axiological determinant.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

УДК 321.015(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.13>

А. А. Карнаух

orcid.org/0000-0002-4329-5684

кандидатка політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри політичних наук

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Б. Вовк

orcid.org/0009-0007-1476-2769

студент-магістр спеціальності «Політологія»

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МОДЕЛІ ПРИНЦИПУ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ ТА СИСТЕМА СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Вступ. Влада як соціальний феномен достатньо довго досліджується вченими. Державна влада стає важливим чинником сталого розвитку суспільства, а особливо при дослідженнях звертається увага на її організованість, адже кожна державна влада є потенційно небезпечною та може незаконно збільшити свої повноваження, якщо відсутня урегульованість. Саме принцип розподілу влади можна вважати конституційним засобом деконцентрації влади між державними органами. А саме, яким чином можна розподілити повноваження між гілками влади для того, щоб їхнє функціонування не виходило за рамки конституційних вказівок. До того ж, не можна стверджувати, що якщо є певна модель діяльності влад, то у їхній роботі все має бути константним. Кожна держава має свої національні особливості, саме тому кожна модель розподілу влади є особливою.

Не менш важливим є розгляд моделей розподілу влади в залежності від того, яка форма правління в державі, тому що саме це й розкриває специфіку тієї чи іншої моделі, якщо є чітка визначеність кому надається влада, хто формує уряд, яким чином одна гілка влади впливає на іншу та втручається у її діяльність якщо є потреба і т. д.

Втілення демократичних цінностей у життя суспільства, забезпечення прав і свобод людини і громадянина є метою, до якої прагне кожна держава, створюючи при цьому якісну систему стримувань і противаг, виходячи з існуючих у сучасній науці концептуальних моделей принципу розподілу влади. Особливо підвищується її роль, коли виникає потреба подолання політичної кризи чи застою в роботі органів державної влади для відновлення ефективного демократичного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасному науковому дискурсі проблема розгляду основних моделей розподілу влади залишається досі актуальною для дослідження переважно юридичними науковцями, які достатньо вивчили це питання. Незважаючи на це, коло наукових аспектів розподілу влади, моделей, системи стримувань і противаг все ще потребує розширення, варто поглиблено визначити характерні особливості концептуальних моделей принципу розподілу державної влади. Серед українських дослідників, які приділяли вагому увагу цьому питанню, можна назвати М. Москалюк, О. Стойко, В. Образцова, І. Процюк, Х. Забавська, О. Романюк та ін.

Мета статті. Відстеження концептуального наповнення моделей принципу розподілу влади, теоретичних основ організації державно-владних відносин, науковий аналіз функціональних взаємозв'язків, які забезпечують баланс між гілками влади у кожній моделі та дослідження системи стримувань і противаг як діючого засобу рівноваги гілок.

Завдання для досягнення вказаної мети включають: аналіз концепції розподілу влади у її сучасному розумінні та її ключові поняття; визначення загальних рис кожної гілки влади; розкриття сутнісних особливостей та унікальностей кожної моделі розподілу влади, включа-

ючи водночас їхнє порівняння; здійснення огляду сучасного розуміння системи стримувань і противаг, яка вперше була втілена у Конституції США.

Методи дослідження. Основними методами, які були використані у статті, є аналіз і синтез, метод узагальнення, індукції та дедукції, абстракції, компаративний, принцип об'єктивності, системний підхід та інституціональний, адже дослідження того, як між собою діють інститути державної влади у тій чи іншій системі правління допомагає краще розуміти змістовність кожної моделі. Обов'язковим було також застосування позитивістського підходу, адже організація державної влади – це, в першу чергу, практична проблема зі своїми викликами, саме тому наведення реальних прикладів слугувало засобом пізнання моделей у сучасному сприйнятті.

Результати та дискусії. Принцип розподілу влади є конституційною практикою, за якою можливе існування демократичного ладу в державі. Чітке розмежування функцій і повноважень між органами державної влади, яке досягається через ефективний баланс цих повноважень, є основою для забезпечення верховенства права (Ребкало, Шахов, Афонін та ін., 2008, с. 16). З одного боку, розподіл державної влади на три відносно самостійні та незалежні гілки дозволяє уникнути надмірної концентрації влади в одному органі чи в руках окремої особи. З іншого боку, для забезпечення принципів верховенства права і прозорості влади, держава повинна мати високу організаційно-політичну єдність (Марущак, Пророченко, 2019, с. 33).

У країнах із розвинутою демократією створена ефективна система стримувань і противаг між гілками влади. Так, діяльність парламентів у сфері законодавства контролюється інститутами конституційного нагляду. Представницькі органи не мають права втручатися в повсякденну діяльність уряду. Натомість нормативні акти законодавчого характеру, підготовлені виконавчою владою, можуть бути заблоковані парламентом, якщо більшість депутатів, підтримають таке рішення. Голова уряду може бути усунутий з посади парламентом за умови санкції Конституційного Суду, який не підпорядковується іншим органам влади (Ребкало, Шахов, Афонін та ін., 2008, с. 16).

Завдяки створенню механізму стримувань і противаг, розподіл влади є основним принципом організації державної влади. Згідно з цим принципом, для забезпечення нормального функціонування держави та запобігання зосередженню всієї влади в руках однієї особи або невеликої групи осіб необхідним є існування відносно незалежних гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової (Ребкало, Шахов, Афонін та ін., 2008, с. 16). Отже, розподіл влади постає як головний принцип правової держави з демократичним ладом. Саме цей принцип був сформульований у сучасному розумінні французьким вченим Ш. Л. Монтеск'є, який вперше наголосив, що усі гілки влади між собою є самостійними та рівноправними у своїх компетенціях.

Законодавча влада – представницький, колегіальний, загальнонаціональний орган державної влади, який має виняткові повноваження на прийняття, зміну та скасування законів, а також здійснює організацію контролю за їх виконанням усіма державними органами, посадовими особами, громадськими об'єднаннями та громадянами (Погорелова, 2021, с. 20). Законодавча влада здійснюється парламентом, який здійснює волю народу. Через це вона має найвищий рівень легітимності, що надає їй пріоритет і перевагу перед іншими гілками влади у регулюванні суспільних відносин, що здійснюється через прийняття законів (Погорелова, 2021, с. 20). Законодавча діяльність є основною функцією парламенту та головним способом реалізації законодавчої влади держави, через яку вона досягає своїх цілей. Це прийняття законів від імені народу як актів вищої юридичної сили (Погорелова, 2021, с. 20).

Навчальний словник-довідник надає таке визначення поняття виконавчої влади: «одна із трьох гілок державної влади, котра організовує та спрямовує внутрішню і зовнішню діяльність держави, забезпечує втілення в законах волі суспільства, охороняє права та свободи людини» (Піча, Климанська, Турчин та Хома, 2015, с. 44). Роль виконавчої влади полягає не лише в реалізації законів, прийнятих законодавчим органом. Діяльність цієї гілки охоплює різні аспекти суспільного життя. Органи виконавчої влади виконують функції управління та розпорядження, що виражаються в прийнятті рішень і контролюванні підвідомчих їм галузей

(Папуша, 2015). Характер виконавчої влади, визначений її призначенням, відображає єдність управлінської діяльності держави, тому часто поняття виконавчої влади ототожнюють із поняттям державного управління. Водночас слід зазначити, що державне управління є діяльністю, що здійснюється органами державної влади. Схожість між поняттями виконавча влада і державне управління полягає в тому, що обидва здійснюють діяльність, пов'язану з виконанням. Державне управління охоплює всю систему державної влади та спрямовує її на об'єкти управління, тоді як виконавча влада є лише однією з форм державної влади (Папуша, 2015).

Судова влада є окремою незалежною та самостійною державною владою, яка надається судам, які формують єдину судову систему. Вона має свої специфічні риси та реалізується шляхом: здійснення конституційного контролю; здійснення правосуддя; створення органів суддівського самоврядування; надання роз'яснень судам загальної юрисдикції щодо застосування нормативних актів; формування державної судової адміністрації; нагляду за дотриманням законності та обґрунтованості рішень і дій органів влади та посадових осіб (Гриценко, Погорецький, 2012, с. 26). Здійснення правосуддя не є найважливішою змістовною складовою, за якою б здійснювалася судова влада. Цей різновид державної влади реалізується також через діяльність суду, яка не пов'язана безпосередньо з розглядом справ. Це організаційні та інформаційно-аналітичні заходи, такі як узагальнення судової практики, розгляд скарг від позивачів, обвинувачених, відповідачів, адвокатів, аналіз судової статистики, а також направлення окремих ухвал до державних органів, установ, організацій (Гриценко, Погорецький, 2012, с. 26).

Узагальнено можна сказати, що кожна гілка по-своєму унікальна, виходячи з того, якими повноваженнями вона наділена, і те, що вони є політико-правовими інститутами держави зі своїми інституційними відмінностями. Законодавча гілка влади формує інститути парламентаризму, законотворчості, делегованого законодавства, парламентського контролю та ін. Виконавча гілка влади здійснює реалізацію інституту відповідального уряду, президентства або монархії, а також спеціальних режимів, зокрема прямого президентського правління. Судова гілка влади характеризується власними політико-правовими інститутами, такими як конституційно-правовий контроль, судова охорона прав і свобод людини, судова відповідальність високопосадовців та ін. (Битяк, Петришин та ін., 2003, с. 16).

Прийнято виділяти 3 концептуальні моделі розподілу влади, які присутні у державах з конкретною формою правління: в президентській республіці існує «жорсткий» розподіл влади, у парламентській – «м'який», а у змішаній – «гнучкий».

Президентська республіка є поширеною у світі формою правління, у якій застосовується «жорсткий» розподіл влади. Вона характеризується трьома основними ознаками. По-перше, президента обирають шляхом прямого голосування строком від чотирьох до восьми років. Це є необхідною умовою для визначення президентської республіки, проте недостатньою, оскільки сам факт прямих виборів не гарантує, що президент матиме реальну владу. По-друге, в рамках президентської республіки президент не може бути ані призначений, ані звільнений через голосування членів законодавчих зборів. Його повноваження визначаються мандатом, отриманим через всенародне голосування, і не залежать від законодавчої гілки влади. По-третє, виконавча влада підпорядковується виключно президенту, і жоден політик або член уряду не має права змагатися з ним за першість. Також варто зазначити, що важливою характеристикою президентської системи є подвійна незалежність виконавчої та законодавчої гілок влади. Згідно з принципами президентської демократії, обидві гілки влади обираються народом окремо одна від одної. Це сприяє стабільності системи, оскільки, навіть якщо президент неспроможний виконувати свої обов'язки чи виявляється некомпетентним, законодавча влада не може усунути його з посади, за винятком випадків, коли він скоїть злочин. Імпічмент за президентської системи є єдиним механізмом усунення з посади президента, який порушив закон (Приймак, 2015, с. 125–126). До числа держав з такою моделлю належать Туркменістан, США, Бразилія, Іран, Мексика, Туреччина та ін. Головні недоліки президентських республік полягають у тому, що вони: 1) перешкоджають формуванню коаліції; 2) сприяють розвитку авторитаризму, при якому демократична консолідація залишається необмеженою; 3) зумовлюють ситуацію подвійної незалежності, коли глава уряду обирається прямим го-

лосуванням (це часто призводить до відсутності конституційного механізму для вирішення кризових ситуацій); 4) призводять до дестабілізації виборчого процесу, оскільки фіксований термін перебування на посаді стимулює боротьбу за президентську посаду за принципом «переможець отримує все», що створює ідеологічну поляризацію між політичними силами та фракціями (Приймак, 2015, с. 126).

Сучасним та гостроактуальним прикладом, який відображує негативні якості президентської республіки, є сучасна Туреччина у якій відсутня посада прем'єр-міністра та з 2017 р. після конституційного референдуму весь уряд підпорядковується президенту. Це є справжнім прикладом узурпації влади, тому що дострокові президентські вибори надали Р. Ердогану суперпрезидентські повноваження за якими він може навіть до 2033 р. перебувати при владі. За його правління передбачається клерикалізація, репресивна політика проти національних меншин, серед опозиції єдність відсутня, а ключові медіа досі піддаються тиску. Особливо Р. Ердоган як «виборний диктатор» налаштував під себе законодавчу владу у якій урядова коаліція блокує усі ініціативи парламентської більшості. Якщо в подальшому він затримається на посту президента, Туреччина може перетворитися на повноцінну автократію, остаточно руйнуючи при цьому змагальний авторитаризм, інститут парламентаризму, систему стримувань і протитваг та посилюючи поляризацію турецького суспільства між різними політичними силами.

На відміну від «чистого» президенціалізму, для парламентських республік характерний «м'який» розподіл влади, який заснований переважно на співпраці гілок влади, а не розмежуванні. У таких системах уряд формується парламентською більшістю та передбачається його колективна або індивідуальна політична відповідальність перед парламентом. Виконавча влада безпосередньо від глави держави не залежить, тому що повноваження президента та глави уряду здійснюються різними особами. Президент має право розпустити парламент (однак лише за ініціативою глави уряду), але для цього необхідне контрасигнування з боку уряду. Глава держави призначає прем'єр-міністра, але тільки з числа лідерів партій чи коаліцій, що сформували парламентську більшість, і не має права самостійно відправити уряд у відставку. У сфері законодавства президент є суб'єктом законодавчої ініціативи, але спочатку це питання він погоджує з урядом, не маючи значного впливу на уряд, президент не несе відповідальність за його діяльність, залишається позапартійною особою та гарантом цілісності держави, її суверенітету, законності та правопорядку. Зазвичай для парламентських систем характерна відсутність процедури всенародного обрання глави держави. Якщо ж президент все ж таки обирається через загальнонаціональні вибори, його повноваження значно обмежені порівняно з прем'єр-міністром (цит. за 4, с. 116). У парламентській республіці незважаючи на те, що провідне місце в системі вищих органів держави належить парламенту, президент не обов'язково виконує лише символічні, церемоніальні чи представницькі функції. Його конституційний статус може бути значним, якщо в державі достатній рівень демократії, а в разі наявності харизми – він може мати великий моральний авторитет у суспільстві, як це було в Чехії під час президентства В. Гавела (Москалюк, 2018, с. 116). До таких держав відносяться Греція, Болгарія, Німеччина, Італія та ін. Отже, парламентські республіки відрізняються тим, що в них: 1) передбачається децентрація урядової влади; 2) для розбудови партійної системи створюються сприятливі умови; 3) члени уряду діють більш самостійно; 4) уряд стає відповідальнішим і схильним діяти в межах конституції, оскільки парламент може будь-коли прийняти рішення про його відставку (Романюк, 2008, с. 79). До речі, таку модель по-іншому ще називають «злиттям гілок державної влади».

Крім того, у світовій практиці модель «м'якого» розподілу влади застосовується також у конституційних монархіях. До того ж найбільша увага приділяється парламентським монархіям. Відмінність від парламентських республік – у формальному походженні повноважень глави держави. У парламентській республіці президент отримує повноваження через обрання парламентом, а у монархії глава держави отримує свій титул через престолонаслідування та діє за власним правом. Часто конституційну монархію виділяють на основі того, що в таких державах влада монарха обмежена конституцією (як, наприклад, у Іспанії, Бельгії), тоді як в парламентських монархіях при відсутності окремого письмового акта конституції, повноваження монарха обмежуються іншими державними органами, передусім парламен-

том (як у Великобританії). Доречно відзначити певну формальність або умовність у виділенні цих різновидів обмеженої монархії, оскільки модель організації вищих державно-владних інститутів в цих формах правління суттєво не відрізняється одна від одної, і тому немає достатніх підстав для їх окремого виокремлення. Тому такі країни як Норвегія, Данія, Японія, Нідерланди, Люксембург, Швеція та інші належать до категорії конституційних парламентських монархій з високорозвинутим демократичним режимом (Процюк, 2011, с. 81). Крім того, з точки зору реалізації принципу розподілу влади, обидва сучасні варіанти обмеженої монархії мало відрізняються від парламентських республік, оскільки монарх, будучи главою держави, виконує лише представницькі функції. У цьому випадку застосовується формула «монарх царює, але не править», а всі акти, видані від його імені, готуються виконавчою владою та попередньо схвалюються міністрами. Залишаючись поза межами партійних і політичних суперечок, суверен є символом національної єдності та історичного спадку (цит. за 14, с. 9).

Дуалістична монархія відрізняється від парламентської зосередженням в руках монарха значних повноважень у сфері державної влади. Дуалістична монархія є компромісом між панівною елітою та іншими частинами суспільства, при цьому перевага залишається за монархом і його оточенням. Така форма правління може виступати як перехідний етап від абсолютної монархії до парламентської. Розподіл влади у цій державі урізаний. Законодавчу владу здійснює парламент, який приймає закони, але монарх має право абсолютного вето та необмежене право видавати укази. Судова влада належить монархові, але може бути більш-менш незалежною (Процюк, 2012, с. 6). Дуалістична монархія поєднує елементи як монархії, так і республік у владній структурі. Монарх є главою держави і має основні повноваження в сфері виконавчої влади (формує уряд, який перед ним відповідає, керує збройними силами, поліцією та іншими правоохоронними органами країни тощо). Крім того, він може призначати членів верхньої палати парламенту, розпускати парламент і накладати вето на законопроекти, прийняті ним. Наявність парламенту (частково обирається через загальні вибори), а також його здатність обмежувати повноваження монарха в законодавчій та виконавчій сферах через інститут парламентської відповідальності, свідчить про республіканські елементи в структурах влади цих держав. Подібні ознаки можна знайти в формах правління таких країн, як Йорданія, Кувейт, Бутан, Тонга, Марокко (Процюк, 2012, с. 7).

Гнучкість системи розподілу влади є головною перевагою країн з напівпрезидентською формою правління, у яких передбачається підзвітність перед парламентом уряду та президента, якого обирають громадяни на загальних прямих виборах. Якщо в країні між двома конкуруючими силами існує інтенсивний політичний конфлікт, то напівпрезидентська форма правління створює непогані умови для досягнення консенсусу: одна сторона отримує посаду президента, а інша – прем'єр-міністра. Такий компроміс є ефективнішим для розвитку політичної системи, ніж принцип «переможець отримує все», характерний для президентської системи. Окрім того, прямі вибори президента на визначений термін можуть забезпечити системі необхідну політичну стабільність і легітимність, навіть за умови значної фрагментації парламенту та постійної урядової нестабільності. У такій ситуації напівпрезидентська система створює кращі умови для процесу демократизації, ніж чиста парламентська республіка (Стойко, 2016, с. 201–202). Це такі країни як Фінляндія, Франція, Україна, Литва, Румунія і т. д.

Загалом, напівпрезидентська система є теоретично привабливою, але складною для впровадження на практиці, оскільки часто призводить до конфліктів між президентом і прем'єр-міністром. Прикладами таких протистоянь у країнах Центрально-Східної Європи стали суперечки між президентом Т. Бесеску та прем'єр-міністром В. Понта в Румунії у 2012 р., що призвели до дестабілізації політичної ситуації (Стойко, 2016, с. 202), між президентом З. Мілановичем та прем'єр-міністром А. Пленковичем в Хорватії у 2024 р. з приводу військової допомоги Україні, а також між президентом А. Дуда та прем'єр-міністром Д. Туска з приводу зміни конституційного ладу Польщі.

Не залишається без уваги також сучасна Україна, розподіл влади в якій почав зазнавати реальних деформацій, спричинених повномасштабним вторгненням росії 24 лютого 2022 р. та відповідним запровадженням воєнного стану. Незважаючи на те, що усі гілки влади продовжують здійснювати свої повноваження, в державі посилюється на законних підставах вер-

тикаль влади президента у правоохоронній та військовій сферах. Особливо ця війна зробила надзвичайно важливою фігурою В. Зеленського у міжнародних відносинах. Через максимальну залученість різних держав до підтримки України, він зміг акумулювати увагу всього світу, піднявши свою популярність у загальносвітових медіа. Через інтенсивність війни уряд перейшов під контроль Офісу Президента України, тому що в таких ситуаціях зазвичай рішення державними органами приймаються у режимі нон-стоп та мають надходити до центру. Через це система правління наближується до президентської моделі з одночасним кризовим функціонуванням парламенту, який у владному трикутнику став нерегульованим. Це все говорить про невідповідність конституційних приписів дійсності. Тобто, наразі в Україні діє «гнучкий» розподіл влади, але з моноцентричним підпорядкуванням гілок влади президенту, що в подальшому може викликати дискусії стосовно можливої невідповідності конституційних приписів дійсності.

Форма правління з напівпрезидентською республікою може тяжіти як до парламентської, так і до президентської республіки. Тим паче, вона займає провідне положення між цими формами, втілює деякі їхні ознаки, саме тому її називають змішаною. Виходячи з цього, можна перелічити такі риси зазначеної республіки:

- уряд формується спільно президентом і парламентом (наприклад, президент пропонує кандидатури міністрів, а парламент їх затверджує);
- президент і парламент виконують свої функції;
- подвійна відповідальність уряду та президента перед парламентом;
- прем'єр-міністр є другою посадовою особою в державі після президента (Олійник, 2018, с. 45).

Політологічний словник «Сучасна політична лексика» пропонує таке пояснення системи стримувань і противаг: «інтегрована сукупність повноважень гілок державної влади у системі поділу влади, що дає можливість їм урівноважувати й обмежувати одна одну, з метою недопущення узурпації влади чи зловживання нею. Система стримувань і противаг властива для всіх форм державного правління, де запроваджено принцип розподілу влади. Найповніше вона виявляється в умовах жорсткого поділу влади, притаманного президентській республіці» (Хома, 2015, с. 264). Можна сказати, що ця система є невід'ємним елементом концепції розподілу влади, до того ж і неодмінним засобом реалізації самої концепції, за допомогою якої передбачується баланс та стабільність у взаємовідносинах кожної гілки влади.

Конституція США є першою конституцією в світі, у якій була реалізована система стримувань і противаг, базуючись при цьому на кількох основних принципах: кожна гілка влади має своє джерело формування; кожна гілка державної влади має власний термін повноважень; існує механізм нейтралізації спроб узурпації влади однією з гілок, якщо такі зазіхання виникають (Процюк, 2005, с. 22-23).

З точки зору закріплення принципу розподілу влади, Конституція США є класичним прикладом. Більшість конституцій у світі запозичили таку систему з елементами стримувань і противаг, враховуючи свої внутрішні політичні, історичні, економічні та інші особливості. До основних елементів цієї системи відносять: встановлення визначених строків повноважень посадових осіб і органів; контроль за законодавчою владою, що здійснюється народом через вибори; право вето на законопроекти; несумісність депутатського мандату з посадами в органах управління; незалежність судової гілки влади. Крім того, до системи стримувань і противаг можна віднести такі контрольні функції парламенту та інші механізми (Процюк, 2005, с. 23).

Сучасна система стримувань і противаг виникла внаслідок активізації держави в управлінні суспільними процесами, що без тісної співпраці різних гілок влади було б важко реалізувати. Впровадження принципу розподілу влади, який доповнюється системою стримувань і противаг, спрямоване на створення механізму, який забезпечує ефективну взаємодію всіх органів державної влади (Образцова, 2018, с. 109). Деякі науковці мають переконання, що система стримувань і противаг, з одного боку, сприяє співпраці та взаємному адаптуванню органів влади, а з іншого – створює потенціал для конфліктів, які, як правило, вирішуються через переговори, угоди та компроміси (Образцова, 2018, с. 109).

Основою збереження будь-якого демократичного порядку є дотримання формально закріпленого та практично реалізованого принципу розподілу влади й системи стримувань і противаг, що вимагає неухильного виконання всіх передбачених нею повноважень. У деяких країнах, переважно авторитарних, система стримувань і противаг насправді є фіктивною, формальний розподіл гілок компенсується одноосібними діями президента, в руках якого зосереджена більшість повноважень, а штати видають себе за демократичні президентські республіки. Така ситуація, зокрема, спостерігається в ряді країн Африки та Азії з моменту їх формальної «демократизації» (цит. за 3, с. 31). Крім цього, можна говорити про США, які постійно були прикладом демократії з ефективною системою стримувань і противаг, проте на сьогодні в помірному темпі починають втрачати свій демократичний лад. Через постійну боротьбу між демократами та республіканцями криза демократії почала помічатись у першій половині 2020 р. Повернення до Білого дому Д. Трампа у 2025 р. ускладнило ситуацію, адже він почав видавати укази, ігноруючи при цьому погляди Конгресу. У Конгресі палати контролюються Республіканською партією, від якої був обраний Д. Трамп, тому невелика вірогідність того, що повстання деяких законодавців може вплинути на його президентство. У взаємодії гілок влади виникла справжня конституційна криза, за якою Д. Трамп намагається підкорити судову систему, контролювати політичні інститути та збільшити термін повноважень. Це є викликом для американської системи стримувань і противаг, який може тільки підбурити суспільство до протестів або навіть і революції. Крім цього, Д. Трамп почав демонструвати свою президентську всемогутність та вибудовувати культ особистості як тільки став президентом. Його стиль управління насичений популістським ультраправим націоналізмом, що на сьогодні отримав назву «трампізм». Білий дім під керівництвом Д. Трампа намагається скасувати фінансування федеральних програм, і це порушує розподіл влади, тому що рішення стосовно бюджету – це виключно компетенція законодавців. Також, він виступає проти того, що кожна людина, яка народилася в США, є громадянином США. Усі ці фактори можуть спричинити протікання конституційної кризи, яка може за собою нести масштабні наслідки.

Універсальність системи стримувань і противаг полягає в тому, що вона здатна охоплювати діяльність усіх органів державної влади, забезпечуючи при цьому єдиний та системний вплив на роботу владних інституцій (Москальчук, 2020, с. 21). Механізм стримувань і противаг реалізується через застосування органами влади різних організаційних, управлінських, правових заходів. Важливо зазначити, що діючи на принципах взаємодії, взаємозалежності та взаємопроникнення, система стримувань і противаг повинна мати потужний арсенал засобів, спрямованих на запобігання узурпації державної влади. Втручання в діяльність інших органів влади не повинно перешкоджати виконанню їхніх законних функцій і завдань (Москальчук, 2020, с. 21).

Висновки. Розподіл влади є конституційною доктриною за якою влада повинна бути розмежована на законодавчу, виконавчу та судову. Законодавча влада надана парламенту, який займається законотворчою діяльністю; від прийнятих законів залежить робота інших органів влади та життя усього суспільства. Виконавча влада (уряд) відтак займається дотриманням та практичним виконанням прийнятого закону. Судова влада вирішує суперечки щодо закону.

«Жорсткий» (чіткий) розподіл влади притаманний республікам з президентською системою правління, де президент обирається всенародним голосуванням та не залежить від довіри законодавчої влади (типові приклади: США, Мексика, Іран, Бразилія і т. д.). «М'який» розподіл влади існує у парламентських республіках таких як Болгарія, Італія, Греція. У цьому випадку розподіл влади звичайно присутній, просто у взаємовідносинах між гілками влади він не дуже чітко простежується, особливо через те, що уряд призначається парламентською більшістю. Це означає, що уряд залежить від схвалення парламентом. Також така модель фактично існує в конституційних монархіях. У дуалістичних монархіях цей розподіл є урізаним, а у парламентських – формальним. Якщо у першому випадку за монархом зберігається виконавча влада, то в другому йому надані лише представницькі та церемоніальні функції. Тут спрацьовує формула «монарх царює, але не править». У напівпрезидентських (змішаних) республіках присутня подвійна відповідальність уряду перед парламентом та президентом. В таких державах розподіл влади є «гнучким» (Україна, Фінляндія, Франція, Румунія, Поль-

ща). В основному ступінь розподілу влади залежить від системи правління, яка висвітлюється у конституціях, але в залежності від політичних обставин та умов, які стосуються органів державної влади, ці моделі в тій чи іншій державі можуть свої течії змінювати або проявлятися в непрозорих формах.

Для того, щоб уникнути надмірної концентрації влади та її можливої узурпації, кожній гілці надаються відповідні засоби контролю за іншими, тобто принцип розподілу влади ґрунтується на системі стримувань і противаг. Сама система стримувань і противаг існує для того, щоб зберігати розстановку сил державних органів влади та забезпечувати їхнє стабільне функціональне відношення. Найголовніше її призначення – це рівновага гілок.

Виходячи з усього вищесказаного можна зрозуміти, що цей механізм є підґрунтям конституційного ладу, за яким передбачається дисциплінована та взаємна підконтрольність органів державної влади та консенсусна робота. Розподіл повноважень і компетенцій є відносним, адже без системи стримувань і противаг кожна влада стала б тотально відірваною від іншої і мала б надмірну схильність до збільшення своїх конституційних повноважень.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у опрацюванні моделей принципу розподілу влади на загальнотеоретичному рівні на прикладі конкретних держав, створенні нових способів та засобів конституційного захисту від персоніфікації та абсолютизації влади, розроблення шляхів вирішення непорозумінь у співпраці органів державної влади. Можна також виокремити необхідність удосконалення наукових концепцій стосовно характеру діяльності державних інститутів в умовах війни.

Література

- Гриценко, І., Погорецький, М. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23–27. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/06.pdf
- Акад. прав. наук України, Ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування *Державне будівництво та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. Х. : Право. 2003. Вип. 5. 224 с. <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/631/1/5.pdf>
- Забавська, Х. Система стримувань і противаг як атрибут демократії: політологічний аналіз. *Політичні науки*. 2018. Вип. 4. № 1. С. 27–32. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jul/13530/zabavskaaarticle12018.pdf>
- Москалюк, М. Моделі президентського правління: світова практика та українські реалії. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. Т. 1, Вип. 12. С. 113–123. <file:///C:/Users/Asus/Downloads/holubiakn,+17.pdf>
- Москальчук, Ю. Система стримувань і противаг як ефективний засіб досягнення взаємодії у роботі органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 16. С. 19–23. <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/16-2020/5.pdf>
- Марущак, Н., Пророченко, В. Поділ влади як принцип організації та діяльності державних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 31–33. http://www.lsej.org.ua/2_2019/8.pdf
- Образцова, В. Механізм стримувань та противаг у публічно-управлінських відносинах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 20. С. 107–112. http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2018/23.pdf
- Олійник, В., Олійник, В. Республіканська форма державного правління: особливості її змішаної форми в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 4, ч. 2. С. 42–48. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_2/10.pdf
- Піча, В. Політологія: сучасні терміни і поняття. *Короткий навчальний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації*. 4-те видання, виправлене і доповнене / наук. редакція Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. Львів: «Новий Світ – 2000». 2015. 516 с. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/49665/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8%20%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D0%B%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf
- Погорелова, З. Законодавча влада як легітимна основа законотворчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2021. Вип. 66. С. 19–26. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/5.pdf>
- Процюк, І. Поділ влади – фундаментальний принцип демократичної правової державності. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Х.: Право. 2005. Вип. 9. С. 14–25. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2487/1/Protsyuk_14.pdf

- Папуша, В. Виконавча влада: місце та роль в системі державної влади. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 12. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/11.pdf
- Приймак, Л. Система «стримувань і противаг» у взаємовідносинах між виконавчою та законодавчою гілками влади як механізм консолідації політичного режиму. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2015. Вип. 6. С. 123–130. http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/6_2016/15.pdf
- Процюк, І. Втілення принципу поділу влади в дуалістичних і парламентських монархіях. *Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»*. 2012. Вип. 120. С. 3–13. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1970/1/Pr_zak120_1.pdf
- Процюк, І. Монархія як особлива форма державного правління. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Х.: Право. 2011. Вип. 22. С. 71–85. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3236/1/Protsyuk_71.pdf
- Романюк, О. Моделі державного правління: світовий досвід та реалії посткомуністичних суспільств. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4(31). С. 74–87. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/romaniuk_modeli.pdf
- Стойко, О. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах : монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; «Логос». 2016. 416 с. <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/67002>
- Вдовичин, І., Угрин, Л., Шипунов, Г. та ін. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000». 2015. 296 с. <https://ir.duan.edu.ua/server/api/core/bitstreams/eb88ba52-bbba-4ea4-9c2e-0ed8eff9a2ec/content>
- Ребкало, В., Шахов, В., Афонін, Е. та ін. Система стримувань і противаг у сфері державно-управлінських відносин: наук.-метод. рек. / за заг. ред. В. А. Ребкала, М. М. Логунової, В. А. Шахова. К.: НАДУ. 2008. 72 с. <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Rebkalo-08.pdf>

References

- Hrytsenko I., Pohoretskyi M. (2012) Sudova vlada v Ukraini: do vyznachennia poniattia [Judicial power in Ukraine: to define the concept]. *Pravo i suspilstvo*. № 2. S. 23–27. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/06.pdf [in Ukrainian].
- Akad. prav. nauk Ukrainy, In-t derzh. bud-va ta mists. samovriadiuvannia (2003) Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia [State construction and local government]: zb. nauk. pr. Kh.: Pravo. Vyp. 5. 224 s. <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/631/1/5.pdf> [in Ukrainian].
- Zabavska Kh. (2018) Systema strymuvan i protyvah yak atrybut demokratii: politolohichniy analiz [The system of checks and balances as an attribute of democracy: a political science analysis]. *Politychni nauky*. Vyp. 4. № 1. S. 27–32. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jul/13530/zabavskaarticle12018.pdf> [in Ukrainian].
- Moskaliuk M. (2018) Modeli prezydentskoho pravlinnia: svitova praktyka ta ukrainski realii [Models of presidential rule: world practice and Ukrainian realities]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia*. T. 1, Vyp. 12. S. 113–123. <file:///C:/Users/Asus/Downloads/holubiakn,+17.pdf> [in Ukrainian].
- Moskalchuk Yu. (2020) Systema strymuvan i protyvah yak efektyvnyi zasib dosiagnennia vzaemodii u roboti orhaniv zakonodavchoi, vykonavchoi ta sudovoi vlady v Ukraini [The system of checks and balances as an effective means of achieving interaction in the work of legislative, executive and judicial bodies in Ukraine]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*. Vyp. 16. S. 19–23. <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/16-2020/5.pdf> [in Ukrainian].
- Marushchak N., Prorochenko V. (2019) Podil vlady yak pryntsyp orhanizatsii ta diialnosti derzhavnykh orhaniv [Separation of powers as a principle of organization and activity of state bodies]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 2. S. 31–33. http://www.lsej.org.ua/2_2019/8.pdf [in Ukrainian].
- Obraztsova V. (2018) Mekhanizm strymuvan ta protyvah u publichno-upravlinskykh vidnosynakh [The mechanism of checks and balances in public-administrative relations]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 20. S. 107–112. http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2018/23.pdf [in Ukrainian].
- Oliinyk V., Oliinyk V. (2018) Respublikanska forma derzhavnoho pravlinnia: osoblyvosti ii zmishanoi formy v Ukraini [Republican form of government: features of its mixed form in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*. № 4. ch. 2. S. 42–48. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_2/10.pdf [in Ukrainian].
- Picha V. (2015) Politolohiia: suchasni terminy i poniattia [Political science: modern terms and concepts]. *Korotkyi navchalnyi slovnyk-dovidnyk dlia studentiv VNZ I-IV rivniv akredytatsii. 4-te vydannia, vypravlene i dopovnene / nauk. redaktsiia L. D. Klymanskoï, Ya. B. Turchyn, N. M. Homy*. Lviv: «Novyi Svit-2000». 516 S. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/49665/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8%20%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf [in Ukrainian].

- Pohorielova Z. (2021) Zakonodavcha vlada yak lehitymna osnova zakonotvorchoi diialnosti [Legislative power as a legitimate basis for law-making activity]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo. Uzhhorod: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 66. S. 19–26. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/5.pdf> [in Ukrainian].
- Protsiuk I. (2005) Podil vlady – fundamentalnyi pryntsyyp demokratychnoi pravovoi derzhavnosti [Separation of powers – a fundamental principle of democratic legal statehood]. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannya. Kh.: Pravo. Vyp. 9. S. 14–25. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2487/1/Protsiuk_14.pdf [in Ukrainian].
- Papusha V. (2015) Vykonavcha vlada: mistse ta rol v systemi derzhavnoi vlady [Executive power: place and role in the system of state power]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. № 12. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/11.pdf [in Ukrainian].
- Pryimak L. (2015) Systema «strymuhan i protyvah» u vzayemovidnosynah mizh vykonavchoiu ta zakonodavchoiu hilkamy vlady yak mekhanizm konsolidatsii politychnoho rezhymu [The system of «checks and balances» in the relationship between the executive and legislative branches of power as a mechanism for consolidating the political regime]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos.-politoh. studii. Vyp. 6. S. 123–130. http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/6_2016/15.pdf [in Ukrainian].
- Protsiuk I. (2012) Vtillennia pryntsyypu podilu vlady v dualistychnykh i parlamentskykh monarkhiakh [Implementation of the principle of separation of powers in dualistic and parliamentary monarchies]. Problemy zakonnosti: akad. zb. nauk. pr. Kh.: Nats. un-t «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho». Vyp. 120. S. 3–13. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1970/1/Pr_zak120_1.pdf [in Ukrainian].
- Protsiuk I. (2011) Monarhiia yak osoblyva forma derzhavnoho pravlinnia [Monarchy as a special form of government]. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannya. H.: Pravo. Vyp. 22. S. 71–85. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3236/1/Protsiuk_71.pdf [in Ukrainian].
- Romaniuk O. (2008) Modeli derzhavnoho pravlinnia: svitovy dosvid ta realii postkomunistychnykh suspilstv [Models of state governance: world experience and realities of post-communist societies]. Politychnyi menedzhment. № 4(31). S. 74–87. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/romaniuk_modeli.pdf [in Ukrainian].
- Stoiko, O. (2016) Transformatsiia politychnykh instytutiv u suchasnykh perekhidnykh suspilstvakh; monohrafiia [Transformation of political institutions in modern transitional societies: monograph]. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; «Lohos». 416 s. <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/67002> [in Ukrainian].
- Vdovychyn I., Uhryn L., Shypunov H. ta in. (2015) Suchasna politychna leksyka [Modern political vocabulary]: entsykloped. slovnyk-dovidnyk / za nauk. red. Khomy N. M. Lviv: «Novyi Svit-2000». 296 s. <https://ir.duan.edu.ua/server/api/core/bitstreams/eb88ba52-bbba-4ea4-9c2e-0ed8eff9a2ec/content> [in Ukrainian].
- Rebkalo V., Shakhov V., Afonin E. ta in. (2008) Systema stryumuhan i protyvah u sferi derzhavno-upravlinskykh vidnosyn [The system of checks and balances in the sphere of state-administrative relations]: nauk.-metod. rek. / za zah. red. V. A. Rebkala, M. M. Lohunovoi, V. A. Shakhova. K.: NADU. 72 s. <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Rebkalo-08.pdf> [in Ukrainian].

Анотація

Карнаух А. А., Вовк Б. Концептуальні моделі принципу розподілу влади та система стримувань і противаг: порівняльно-політологічний аналіз. – Стаття.

У статті розглядається проблема сучасних моделей принципу розподілу влади зі своєю теоретичною інтерпретацією, особливостями та смисловим навантаженням. З'ясовано змістовне наповнення та притаманні риси кожної моделі, враховуючи сутнісне призначення кожної гілки державної влади. Кожна країна має свої традиції у функціонуванні державного апарату, відповідно принцип розподілу влади може бути реалізований у різних політичних умовах. Було зазначено чим характеризується «м'який» розподіл влади у конституційних монархіях, адже у них, на відміну від парламентських республік, присутні свої національні особливості стосовно того, як глава держави поділяє владу за конституцією з іншими органами державної влади. Ці приклади доповнили та розширили опис моделей.

Важливим чинником також є надання характеристики системи стримувань і противаг як головного індикатора політичного розвитку демократичного суспільства та основного механізму, який доповнює сутність розподілу влади та не дає цьому принципу втратити своє призначення. Особлива увага була приділена розгорнутому трактуванню сутності системи стримувань і противаг з її функціональною характеристикою, її основними принципами та елементами. Також був зроблений акцент на джерелі зародження цієї концепції, саме на Конституції США, яка стала прикладом демократії через те, що вона стала першою конституцією, яка закріпила чіткий розподіл влади, який ефективно врегулював державні міжінституційні зв'язки з кінця XVIII ст. по сьогоднішній день, проте з різними викликами. У результаті зроблено узагальнені висновки щодо дослідницького опрацювання матеріалу, який розкриває усі аспекти, деталі та властивості у розумінні концептуальних моделей розподілу влади, як вони спрацю-

вують у різних країнах та яку значну роль при цьому відіграє механізм стримувань і противаг у здійсненні роботи органів державної влади.

Ключові слова: розподіл влади, законодавча, влада, виконавча влада, судова влада, моделі розподілу влади, президентська республіка, парламентська республіка, змішана республіка, система стримувань і противаг.

Summary

Karnaikh A. A., Vovk B. Conceptual models of the principle of separation of power and the American system of checks and counterweights. – Article.

This article considers the problem of modern models of the principle of separation of powers with their theoretical interpretation, features and semantic load. The content and inherent features of each model are clarified, taking into account the essential purpose of each branch of state power. Each country has its own traditions in the functioning of the state apparatus, accordingly, the principle of separation of powers can be implemented in different political conditions. It was noted what is characterized by the "soft" separation of powers in constitutional monarchies, because they, unlike parliamentary republics, have their own national characteristics regarding how the head of state shares power under the constitution with other bodies of state power. These examples supplemented and expanded the description of the models.

An important factor is also the characterization of the system of checks and balances as the main indicator of the political development of a democratic society and the main mechanism that complements the essence of the separation of powers and does not allow this principle to lose its purpose. Special attention was paid to a detailed interpretation of the essence of the system of checks and balances with its functional characteristics, its basic principles and elements. Emphasis was also placed on the source of the origin of this concept, namely the US Constitution, which became an example of democracy because it became the first constitution to enshrine a clear separation of powers that effectively regulated state interinstitutional relations from the end of the 18th century to the present day, but with different challenges. As a result, generalized conclusions were made on the research study of the material, which reveals all aspects, details and properties in understanding the conceptual models of the separation of powers, how they work in different countries and what a significant role the mechanism of checks and balances plays in the implementation of the work of state authorities.

Key words: separation of powers, legislative power, executive power, judiciary power, models of separation of powers, presidential republic, parliamentary republic, mixed republic, system of checks and balances.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

УДК 324.7:329:316.42

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.14>

О. О. Колєватов

orcid.org/0000-0001-9418-7897

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національного університету «Чернігівська політехніка»

О. І. Крук

orcid.org/0000-0002-4832-6320

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національного університету «Чернігівська політехніка»

В. А. Мандрагеля

orcid.org/0000-0003-0807-5309

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії і суспільних наук

Національного університету «Чернігівська політехніка»

АНАЛІЗ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ ПРО ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ ДОКТРИН, ПАРТІЙ ТА ЕЛІТИ НА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС

Постановка проблеми. Виборчий процес є одним з основних складників функціонування демократичної держави, забезпечуючи легітимізацію політичної влади та формування її інституційної основи. Проте останнім часом зростає занепокоєння щодо впливу політичних доктрин, діяльності партій та еліт на формування суспільно-політичної думки, що визначає політичну поведінку громадян під час виборів. У багатьох країнах спостерігаються тенденції, пов'язані з маніпуляціями громадською думкою, інформаційною асиметрією, зміщенням акцентів із реальних потреб суспільства на популістські та ідеологічно вмотивовані наративи. Це зумовлює ризики для об'єктивності виборчого процесу, знижує рівень довіри громадян до демократичних інститутів та поглиблює поляризацію в суспільстві. Особливо важливим є питання, наскільки суспільно-політична думка відображає реальні настрої громадян та формується під впливом політичних доктрин, партійних стратегій і дій політичних еліт. Відсутність глибокого наукового аналізу цих процесів ускладнює розуміння механізмів взаємодії між громадською думкою, політичними силами та виборчим процесом, що створює потребу в ґрунтовному дослідженні зазначеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження впливу політичних доктрин, партій та еліт на формування суспільно-політичної думки та виборчого процесу демонструють значну варіативність підходів, що водночас вказує на існування певних прогалин у науковому дискурсі. У цьому контексті особливе місце посідають роботи, які аналізують як ідеологічний, так і технологічний аспекти політичної комунікації.

У науковому доробку М. Мораря (Морарь, 2019) розкрито роль ідеології в діяльності політичних партій. Автор доводить, що сучасна політична ідеологія часто використовується як інструмент для легітимації владних рішень і побудови стратегій впливу на громадську думку.

У роботі П. Лисянського та А. Саліхова (Лисянський, Саліхов, 2023) увагу зосереджено на аксіологічному аналізі виборчого процесу у воєнний та повоєнний періоди, визначено ціннісні орієнтири виборців у контексті суспільно-політичної трансформації. Науковці підкреслюють значення морально-етичних засад у формуванні політичних уподобань.

У дослідженні Х. Мацьопи (Мацьопа, 2023) проаналізовано роль інформаційних технологій у формуванні громадської думки в сучасній Україні, виявлено потужний потенціал цифрових медіа у створенні та трансляції політичних меседжів. Авторка наголошує на небезпеці маніпуляцій та інформаційного впливу через соціальні мережі.

У праці О. Чубатенка (Чубатенко, 2020) окреслено специфіку виборчих технологій в Україні, зокрема стратегічної комунікації та інструментів мобілізації виборців. У статті надано цінну інформацію щодо тактичних аспектів кампаній, однак недостатньо розкрито взаємозв'язок цих технологій із політичними доктринами та впливом еліт.

У роботі О. Марковця та М. Бучина (Markovets, Buchyn, 2022) проаналізовано кіберризики, які супроводжують упровадження електронного голосування, а також методи зниження їхнього впливу на безпеку виборчого процесу. Модель захищеного електронного голосування (e-voting) для «розумних спільнот» запропонували В. Агат та співавтори (Agate et al., 2020).

Систему e-voting, яка за допомогою блокчейну та механізмів оцінювального голосування підвищує прозорість виборчого процесу, розробили А. Альшехрі зі співавторами (Alshehri et al., 2023).

У статті Л. Панісо Алонсо та співавторів (Panizo Alonso et al., 2021) досліджено електронну систему голосування Helios відповідно до рекомендацій Ради Європи, виявлено її переваги та недоліки в забезпеченні прозорості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій засвідчує фрагментарність підходів до дослідження впливу політичних доктрин, партій і еліт на громадську думку, а також недостатню інтеграцію емпіричних даних із теоретичними моделями політичної комунікації. Виявлені прогалини стосуються відсутності комплексного вивчення взаємозв'язку ідеологічних наративів, інформаційних технологій та електоральної поведінки, що актуалізує потребу в подальших міждисциплінарних дослідженнях задля глибшого розуміння трансформацій виборчого процесу в умовах сучасних політичних реалій. Запропонована стаття має на меті подолання цих обмежень шляхом комплексного аналізу, який поєднує теоретичні підходи до впливу політичних доктрин з емпіричними даними щодо ролі партій, еліт та інформаційних технологій у формуванні громадської думки й політичної поведінки виборців.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз суспільно-політичної думки щодо впливу політичних доктрин, діяльності партій та політичної еліти на виборчий процес, виокремлення механізмів формування політичної поведінки виборців, а також виявлення ризиків для об'єктивності та легітимності виборів у сучасних умовах.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати теоретичні засади впливу політичних доктрин, партій та еліт на суспільно-політичну думку та виборчий процес;
- 2) оцінити емпіричні дані щодо впливу цих чинників на формування політичних уподобань громадян України;
- 3) виокремити основні механізми, за допомогою яких політичні доктрини, партії та еліти впливають на громадську думку під час виборчих кампаній;
- 4) озкрити наслідки такого впливу для легітимності виборчого процесу та довіри до політичної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичні доктрини, партії та еліти відіграють важливу роль у формуванні суспільно-політичної думки та визначенні динаміки виборчого процесу. Теоретичні підходи до розуміння цих взаємозв'язків ґрунтуються на низці концепцій політичної науки, соціології та масової комунікації.

Політичні доктрини як системи ідей, що відображають основоположні принципи та цінності політичних суб'єктів, є ідеологічною основою для формування суспільно-політичної думки. Згідно з концепціями ідеологічного впливу (зокрема, теоріями Антоніо Грамші та Луї Альтюссера), вони створюють гегемонію певних цінностей у суспільстві через політичні інституції, освіту, засоби масової інформації та культурні практики (Alshehri et al., 2023). Ця гегемонія сприяє закріпленню певного бачення політичної та соціальної реальності, яке впливає на індивідуальні й колективні політичні вподобання громадян. Таким чином, політичні доктрини не лише задають межі дискурсу, але й визначають соціально прийнятні моделі політичної поведінки.

Політичні партії як інституціоналізовані актори слугують посередниками між громадянами та політичними елітами, формуючи політичну пропозицію та артикулюючи інтереси

суспільства. Теорії партійної демократії (наприклад, концепції Дж. Шумпетера, М. Дюверже та Дж. Сарторі) підкреслюють, що партії не лише мобілізують виборців через виборчі кампанії, але й активно впливають на формування суспільної думки шляхом створення програм, поширення ідеологічних меседжів та застосування сучасних технологій політичної комунікації (Panizo et al., 2021). У цьому контексті важливим є феномен популізму, який, згідно з теоретичними підходами (наприклад, К. Мудде), передбачає апеляцію до «волі народу» проти «корумпованої еліти», що формує поляризовані уявлення про політичну дійсність та стимулює підтримку радикальних політичних сил.

Політичні еліти, що займають панівні позиції в структурі політичної влади, мають можливість безпосередньо впливати на формування політичного порядку денного, зміст і характер суспільно-політичної думки. Теорії елітаризму (В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс) підкреслюють, що навіть у демократичних системах влада концентрується в руках вузької групи осіб, які мають доступ до ресурсів влади, інформації та каналів комунікації. Еліти впливають на громадську думку через контроль над медіапростором, формування суспільних наративів та активну участь у виборчих кампаніях (Markovets, Buchyn, 2022). Крім того, сучасні дослідження акцентують на тому, що політичні еліти можуть застосовувати інструменти цифрових технологій (соціальні мережі, таргетована реклама, аналітика даних) для маніпуляції масовою свідомістю та підсилення свого впливу на виборців.

У контексті виборчого процесу ці три компоненти – політичні доктрини, партії та еліти – взаємодіють, формуючи комплексний механізм впливу на суспільно-політичну думку. Політичні доктрини забезпечують ідеологічне підґрунтя для політичних партій, які використовують його для мобілізації електорату та конструювання політичної ідентичності виборців. Політичні еліти визначають стратегічний напрям політичного дискурсу, використовуючи доступ до ресурсів і технологій для посилення власної позиції. Цей взаємозв'язок створює умови для впливу на політичну поведінку громадян не лише шляхом раціонального переконання, а й через емоційне маніпулювання, формування «інформаційних бульбашок» та зміщення уваги виборців на другорядні питання.

Теоретичні засади аналізу цих процесів також містять концепції «спіраль мовчання» (Е. Ноль-Нойман), яка пояснює, як панівна суспільна думка може пригнічувати альтернативні погляди, та теорію «фреймінгу» (Е. Гофман, Д. Ентман), що підкреслює значення подання інформації та контексту її сприйняття. Таким чином, вплив політичних доктрин, партій та еліт на формування суспільно-політичної думки та виборчого процесу є багатофакторним і складним явищем, яке потребує комплексного міждисциплінарного дослідження для адекватного розуміння й оцінювання його наслідків.

Результати соціологічних досліджень, здійснених провідними українськими інституціями (Київський міжнародний інститут соціології (далі – КМІС), Центр Разумкова та Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва) свідчать про стабільний вплив політичних доктрин та партійних стратегій на електоральні вподобання громадян. Так, згідно з опитуваннями, проведеними під час останніх парламентських і президентських виборів, основними чинниками, що визначали вибір громадян, були не лише програмні обіцянки кандидатів чи партій, але й символічне позиціонування та ідеологічні меседжі. При цьому спостерігається зростання значущості медійного впливу: близько 70 % респондентів зазначають, що їхнє рішення підтримати певну політичну силу ґрунтується на інформації, отриманій із телевізійних каналів чи соціальних мереж (Оцінка ситуації в країні, 2025). Це підтверджує вагомість теорії фреймінгу та підкреслює роль інформаційного контексту у формуванні політичної думки.

Крім того, дані соціологічних досліджень демонструють зростання поляризації суспільної думки, що зумовлено активною участю політичних еліт у конструюванні наративів. Експертні оцінки КМІС свідчать, що політичні еліти дедалі частіше маніпулюють громадською думкою, використовуючи фейкові новини, бот-мережі й таргетовану рекламу в соціальних мережах («Червоні лінії України»: громадська думка і національні переконання, 2025). Це не лише створює штучне інформаційне середовище, але й підсилює розрив між різними соціальними групами за політичними вподобаннями. Таким чином, емпіричні дані підтверджують існування процесів, описаних у теорії «спіралі мовчання», коли домінування певної політичної

лінії в публічному просторі змушує опонентів замовчувати власні погляди через страх соціальної ізоляції або осуду.

Медіааналіз змісту українських телевізійних каналів та популярних онлайн-платформ демонструє високий рівень залежності інформаційного контенту від політичних замовлень та редакційної політики, що формується під впливом політичних еліт. Дослідження Інституту масової інформації та проєкту «Детектор медіа» свідчать про систематичне домінування наративів, що просувають інтереси окремих політичних гравців, водночас маргіналізуючи або дискредитуючи альтернативні голоси (Машкова, 2024). Особливу роль у цьому контексті відіграють соціальні мережі, які завдяки своїй інтерактивній природі дають змогу політичним акторам оперативно формувати громадську думку шляхом поширення вірусного контенту та залучення так званих лідерів думок. Це підтверджується аналітичними даними про значну кількість переглядів і поширень політично орієнтованих відео та постів під час виборчих кампаній, що свідчить про перехід впливу від традиційних медіа до цифрових платформ.

Експертні оцінки, що ґрунтуються на комплексному аналізі соціологічних та медійних даних, вказують на зростання ролі емоційного контенту у виборчих кампаніях, що апелює до страхів, надій або розчарувань виборців, часто на шкоду раціональній аргументації. Це підсилює тенденції популізму та політичної радикалізації, що було помітно під час останніх виборчих циклів в Україні. Аналітичні звіти вказують, що громадяни часто обирають політичні сили, керуючись не програмними засадами, а емоційним впливом медійного образу кандидатів чи лідерів партій, що є прямим проявом концепцій «медіатизації політики» та «персоналізації» виборчих кампаній.

Для більшої наочності в таблиці 1 наведено узагальнені результати соціологічних опитувань та медіааналізу, що дає змогу краще зрозуміти реальний масштаб впливу політичних еліт, інформаційного середовища та емоційного контенту на формування політичної поведінки громадян України.

Таблиця 1

Соціологічні та медіадані про чинники формування політичних уподобань в Україні

Показник	Значення (%)
Частка респондентів, які приймають рішення про підтримку політичної сили на основі інформації з ТБ та соцмереж	70%
Довіра громадян до провідних політичних партій під час війни	25–30%
Рівень поляризації суспільної думки (частка респондентів, які відчувають розкол у суспільстві)	55%
Частка користувачів соцмереж, які взаємодіяли з політичним контентом (перегляди, поширення, коментарі)	65%
Частка респондентів, які вважають, що політичні еліти використовують фейкові новини та маніпуляції	60%
Частка виборців, які голосують, орієнтуючись на емоції та імідж кандидатів	40%

Джерело: сформовано авторами на основі (Оцінки громадянами соціально-економічної ситуації, 2025; Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках, 2023; Рівень довіри окремим українським політикам, 2025; Коли мають бути проведені вибори, 2023)

Таким чином, емпіричні дані соціологічних опитувань, медіааналізу та експертних оцінок демонструють, що вплив політичних доктрин, партій та еліт на формування політичних уподобань громадян України є не лише складним і багаторівневим, але й переважно зумовленим трансформаціями сучасного інформаційного простору. Це потребує подальшого глибокого дослідження із залученням міждисциплінарних методів, що уможливить комплексне оцінювання як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників формування політичної поведінки українських громадян.

У цьому контексті доцільним є виокремлення механізмів, за допомогою яких політичні доктрини, партії та еліти здійснюють вплив на громадську думку під час виборчих кампаній. Насамперед варто виокремити роль політичної комунікації, яка є головним інструментом взаємодії між політичними акторами та громадянами. Через розробку чітких меседжів,

що апелюють до цінностей, ідентичностей та очікувань виборців, політичні сили формують бажаний образ як окремих лідерів, так і партійних платформ. Важливою особливістю цього процесу є адаптація меседжів до потреб та інтересів конкретних електоральних груп, що дає змогу політичним акторам сегментувати електорат та максимально ефективно впливати на його політичну поведінку.

Другим важливим аспектом є медіатизація політики, що передбачає активне використання мас-медіа та цифрових платформ для формування громадської думки. Традиційні телеканали, онлайн-ЗМІ та соціальні мережі стають не лише джерелами поширення інформації, але й платформами для фреймінгу політичних подій. Політичні еліти, контролюючи медіаресурси або ефективні стратегії взаємодії з журналістами та редакторами, здатні визначати порядок денний суспільних обговорень (agenda-setting), акцентувати на певних питаннях та маргіналізувати альтернативні голоси. Цей механізм особливо посилюється через інтерактивну природу соціальних мереж, де вірусний контент, бот-мережі та таргетована реклама сприяють швидкому й масштабному поширенню потрібних наративів, створюючи ілюзію масової підтримки або осуду.

Третім важливим механізмом є персоналізація політики, яка відображає зміщення акценту з ідеологічних програм на особистісні характеристики лідерів. У виборчому процесі це проявляється через створення яскравих публічних образів кандидатів, що апелюють до емоцій виборців – надії, страху, обурення чи гордості. Такі образи конструюються як шляхом прямої комунікації (наприклад, публічні виступи, дебати, соцмережі), так і через медіапрезентацію, що посилює емоційний аспект сприйняття політики. Унаслідок цього громадяни все частіше приймають політичні рішення, керуючись особистим ставленням до кандидатів, а не аналізом програмних документів або раціональних міркувань.

Ще одним важливим аспектом є застосування технологій маніпулювання громадською думкою, зокрема поширення фейкових новин, дезінформації та чорного піару. Такі технології спрямовані на дискредитацію опонентів, створення інформаційного хаосу або відволікання уваги від незручних тем. Це не лише знижує рівень довіри до політичної системи загалом, але й сприяє поляризації суспільства, поглибленню соціальних розколів та радикалізації настроїв.

Крім того, важливим механізмом впливу є мобілізація через ідентичності та символіку, що особливо актуально для України з огляду на складну соціокультурну ідентичність та історичні контексти. Політичні сили активно використовують патріотичну риторику, символи національної єдності, культурні архетипи та історичну пам'ять, що сприяє зміцненню їхнього емоційного зв'язку з виборцями та формуванню відданості певній політичній лінії.

Отже, важливо зазначити, що всі ці механізми функціонують комплексно, взаємно посилюючи один одного. Вони не лише забезпечують ефективність політичної стратегії, але й створюють складну багаторівневу систему впливу, у якій поєднуються інформаційні, емоційні, ідеологічні та культурні чинники. Це підкреслює необхідність подальших досліджень для глибокого розуміння процесів формування громадської думки в умовах трансформації сучасного інформаційного середовища й динамічного розвитку політичних технологій в Україні.

Зазначені вище механізми не існують ізольовано, а взаємодіють у складній системі, формуючи загальну стратегію впливу на громадську думку. Для узагальнення їхніх основних компонентів і характеристик у таблиці 2 систематизовано основні механізми впливу політичних доктрин, партій та еліт на громадську думку під час виборчих кампаній (табл. 2).

Наслідки такого багатогранного впливу для легітимності виборчого процесу та довіри до політичної системи є надзвичайно важливими. По-перше, застосування маніпулятивних інформаційних технологій, таких як дезінформація, фейкові новини й «чорний піар», знижує рівень прозорості та об'єктивності виборчого процесу. Це створює передумови для спотворення волевиявлення громадян, знижуючи рівень довіри до результатів виборів та легітимності обраної влади. По-друге, надмірна персоналізація політики, яка орієнтується не на програмні принципи чи стратегічні бачення, а на іміджеві характеристики окремих лідерів, сприяє поверхневому сприйняттю політики громадянами. У результаті політичні вподобання можуть формуватися не на основі змістовних міркувань, а на емоціях та персональних симпатіях, що ускладнює розвиток демократичної політичної культури.

Таблиця 2

Основні механізми впливу на громадську думку під час виборчих кампаній

Механізм впливу	Основні характеристики
Політична комунікація	Формування меседжів, адаптація до електоральних груп, сегментація аудиторії, підсилення ціннісного впливу
Медіатизація політики	Використання ЗМІ та цифрових платформ для визначення порядку денного, фреймінг, таргетована реклама, бот-мережі, вірусний контент
Персоналізація політики	Створення образів лідерів, апеляція до емоцій виборців, зміщення акценту з програм на особистість
Маніпуляції інформацією	Поширення фейкових новин, дезінформації, чорного піару, дискредитація опонентів, інформаційний хаос
Мобілізація через ідентичність та символіку	Використання патріотичної риторики, культурних архетипів, історичної пам'яті, символів національної єдності

Джерело: власна розробка авторів

Крім того, активний фреймінг та селективне представлення інформації в медіапросторі створює ситуацію так званої «інформаційної бульбашки», коли громадяни отримують лише ту інформацію, яка відповідає їхнім попереднім уподобанням. Це зменшує можливості для об'єктивного аналізу політичних альтернатив і підсилює поляризацію суспільства. Зростання поляризації та недовіри до опонентів можуть провокувати зниження рівня загальної довіри до політичної системи та її інститутів, зокрема парламенту, уряду та виборчих комісій. Довгострокові наслідки такого процесу виявляються в зниженні рівня громадянської активності, посиленні апатії та відчуженні громадян від політичного життя.

Таким чином, вплив політичних доктрин, партій та еліт на громадську думку через зазначені механізми має подвійний ефект: він сприяє мобілізації електорату та формуванню політичних орієнтацій, але водночас створює ризики для легітимності виборчого процесу та довіри до політичної системи. Це потребує від держави, громадянського суспільства й медіа спільних зусиль для забезпечення прозорості виборів, підвищення політичної культури та захисту інформаційного простору від маніпуляцій і дезінформації.

Висновки. Аналіз теоретичних засад засвідчив, що доктрини є концептуальною основою для формування ідеологічного контексту, у якому функціонують партії та еліти, визначаючи стратегічні напрями їхньої діяльності. Водночас партії й еліти реалізують ці доктрини, використовуючи інституційні ресурси, механізми впливу та комунікаційні стратегії, що формують суспільно-політичну думку громадян.

Оцінювання емпіричних даних соціологічних опитувань, медіааналізу та експертних оцінок дала змогу встановити, що сучасні політичні процеси в Україні характеризуються посиленням впливу політичних еліт і партій на громадську думку, зокрема через застосування цифрових технологій, соціальних мереж та інструментів мас-медіа. Це свідчить про гнучкість та динамічність механізмів політичного впливу, які пристосовуються до нових інформаційних реалій.

У дослідженні виокремлено основні механізми впливу політичних доктрин, партій та еліт під час виборчих кампаній. Серед них особливу роль відіграють стратегічна комунікація та фреймінг інформації, маніпулювання емоціями виборців, використання персоналізованих меседжів, мобілізація через соціальні медіа та формування позитивного іміджу політичних лідерів. Ці механізми створюють багатошарову систему впливу, що посилює ефективність політичних кампаній, але водночас підвищує ризики інформаційних маніпуляцій.

Розкриття наслідків такого впливу для легітимності виборчого процесу та довіри до політичної системи засвідчило, що масове використання маніпулятивних технологій, фейкових новин і «чорного піару» призводить до спотворення виборчих уподобань громадян, зниження довіри до результатів виборів та делегітимізації демократичних інститутів. У довгостроковій перспективі це може послабити політичну стабільність і посилити соціальну напругу. Отже, прозорість виборчих процесів, підвищення рівня політичної освіти громадян та розви-

ток механізмів протидії інформаційним маніпуляціям мають стати пріоритетними завданнями як для наукової спільноти, так і для державної політики.

Перспективи подальших досліджень варто зосередити на поглибленому аналізі трансформації механізмів політичного впливу в умовах розвитку цифрових технологій, штучного інтелекту та алгоритмів соціальних мереж. Необхідно дослідити роль нових комунікаційних платформ, персоналізованого контенту та цифрової мобілізації виборців у процесі формування політичної думки.

Література

- Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках. *КМІС: вебсайт*. 2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1> (дата звернення: 25.05.2025).
- Коли мають бути проведені вибори, ставлення до голосування через інтернет та ставлення до можливого обмеження прав громадян: результати телефонного опитування, проведеного 30 вересня – 11 жовтня 2023 року. *КМІС: вебсайт*. 2023. URL: <https://kiis.com.ua/?cat=reports&id=1309&lang=ukr&page=1&utm> (дата звернення: 25.05.2025).
- Лисянский П. Л., Салихов А. Р. Аксіологічний аналіз виборчого процесу у військовий та повоєнний час. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Вип. 17. 2023. С. 105–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v044.2023.17>
- Мацьопа Х. М. Специфіка використання інформаційних технологій у формуванні громадської думки в сучасній Україні. *Політичне життя*. 2023. Вип. 3. С. 80–87. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.3.10>
- Машкова Я. Українські медіа та війна. Підсумки моніторингу ІМІ 2023 року. *ІМІ: вебсайт*. 2024. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/-i58282> (дата звернення: 25.05.2025).
- Морарь М. В. Ідеологія в діяльності політичних партій: теорія та практика. *Регіональні студії*. 2019. Вип. 16. С. 24–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.16.4>
- Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025 р.). *Центр Разумкова: вебсайт*. 24.03.2025. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> (дата звернення: 25.05.2025).
- Оцінки громадянами соціально-економічної ситуації та соціально-економічної політики влади, соціальне самопочуття громадян (вересень 2024 р.). *Центр Разумкова: вебсайт*. 05.11.2025. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinky-gromadianamy-sotsialnoekonomichnoi-sytuatsii-ta-sotsialnoekonomichnoi-polityky-vlady-sotsialne-samopochuttia-gromadian-veresen-2024r> (дата звернення: 25.05.2025).
- Рівень довіри окремим українським політикам. *КМІС: вебсайт*. 20.05.2025. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1531&page=1> (дата звернення: 25.05.2025).
- «Червоні лінії України»: громадська думка і національні переконання (квітень–травень 2025 р.). *Центр Разумкова: вебсайт*. 08.05.2025. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/chervoni-linii-ukrainy-gromadska-dumka-i-natsionalni-perekonannia-kviten-traven-2025r> (дата звернення: 25.05.2025).
- Чубатенко О. М. Особливості виборчих технологій в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Вип. 3. С. 90–94. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.14>
- Agate V., Curaba M., Ferraro P., Re G. L., Morana M. Secure e-Voting in Smart Communities. *Proceeding of the Fourth Italian Conference on Cyber Security (ITASEC 2020)*. 2020. P. 1–11. URL: <https://sites.unipa.it/networks/ndslab/pdf/0178.pdf> (date of access: 22.05.2025).
- Alshehri A., Baza M., Srivastava G., Rajeh W., Alrowaily M., Almusali M. Privacy-Preserving E-Voting System Supporting Score Voting Using Blockchain. *Applied Sciences*. 2023. Vol. 13 (2). DOI: <https://doi.org/10.3390/app13021096>
- Markovets O., Buchyn M. Threats of the implementation of e-voting and methods of their neutralization. *SCIA-2022: 1st International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (Lviv, October 20, 2022)*. P. 29–39. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3296/paper3.pdf> (date of access: 22.05.2025).
- Panizo L., Gascó M., Marcos del Blanco D. Y., Hermida Alonso J. Á, Barrat J., Aláiz Moreton H. E-Voting System Evaluation Based on The Council of Europe Recommendations: Helios Voting. *IEEE Transactions on Emerging Topics in Computing*. 2021. Vol. 9(1). P. 161–173. DOI: <https://doi.org/10.1109/TETC.2018.2881891>

References

Dynamika doviry sotsialnym instytuttsiham u 2021-2023 rokakh [Dynamics of trust in social institutions in 2021--2023] (2023). *KMIS: websait*. Retrieved from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1> [in Ukrainian].

Koly maiut buty provedeni vybory, stavlennia do holosuvannia cherez internet ta stavlennia do mozhlyvoho obmezhenia prav hromadian: rezultaty telefonnoho opytuvannia, provedenoho 30 veresnia –11 zhovtnia 2023 roku [When elections should be held, attitudes toward Internet voting and attitudes toward possible restriction of citizens' rights: results of a telephone survey conducted from September 30 to October 11, 2023] (2023). *KMIS: vebсайт*. Retrieved from <https://kiis.com.ua/?cat=reports&id=1309&lang=ukr&page=1&utm> [in Ukrainian].

Lysianskyi, P. L., & Salikhov, A. R. (2023). Aksiolohichniy analiz vyborchoho protsesu u viiskovy ta povojenyi chas [Axiological analysis of the electoral process in wartime and post-war period]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*, 17, 105–109. <https://doi.org/10.32782/apfs.v044.2023.17> [in Ukrainian].

Matsopa, Kh. M. (2023). Spetsyfika vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u formuvanni hromadskoi dumky v suchasni Ukraini [Specificity of using information technologies in shaping public opinion in modern Ukraine]. *Politychne zhyttia*, 3, 80–87. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.3.10> [in Ukrainian].

Mashkova, Ya. (2024). Ukrainski media ta viina. Pidsumky monitorynhiv IMI 2023 roku [Ukrainian media and the war. Results of IMI monitoring in 2023] (2024). *IMI: vebсайт*. Retrieved from <https://imi.org.ua/monitorings/-i58282> [in Ukrainian].

Morar, M. V. (2019). Ideolohiia v diialnosti politychnykh partii: teoriia ta praktyka [Ideology in the activities of political parties: theory and practice]. *Rehionalni studii*, 16, 24–28. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.16.4> [in Ukrainian].

Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do vyboriv pid chas viiny, vira v peremogu (liutyi-berezen 2025 r.) [Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude to elections during the war, faith in victory (February–March 2025)] (2025). *Tsentr Rozumkova: vebсайт*. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-hromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> [in Ukrainian].

Otsinky hromadianamy sotsialno-ekonomichnoi sytuatsii ta sotsialno-ekonomichnoi polityky vlady, sotsialne samopochuttia hromadian (veresen 2024 r.) [Citizens' assessment of the socio-economic situation and the government's socio-economic policy, citizens' social well-being (September 2024)] (2024). *Tsentr Rozumkova: vebсайт*. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinky-hromadianamy-sotsialnoekonomichnoi-sytuatsii-ta-sotsialnoekonomichnoi-polityky-vlady-sotsialne-samopochuttia-hromadian-veresen-2024r> [in Ukrainian].

Riven doviry okremym ukrainskym politykam [Level of trust in individual Ukrainian politicians] (2025). *KMIS: vebсайт*. Retrieved from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1531&page=1> [in Ukrainian].

«Chervoni linii Ukrainy»: hromadska dumka i natsionalni perekonannia (kviten-traven 2025 r.) [“Red lines of Ukraine”: public opinion and national beliefs (April–May 2025)] (2025). *Tsentr Rozumkova: vebсайт*. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/chervoni-linii-ukrainy-gromadska-dumka-i-natsionalni-perekonannia-kviten-traven-2025r> [in Ukrainian].

Chubatenko, O. M. (2020). Osoblyvosti vyborchykh tekhnolohii v Ukraini [Peculiarities of electoral technologies in Ukraine]. *Naukovyi zhurnal «Politykus»*, 3, 90–94. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.14> [in Ukrainian].

Agate, V., Curaba, M., Ferraro, P., Re, G.L., & Morana, M. (2020). Secure e-Voting in Smart Communities. In *Proceeding of the Fourth Italian Conference on Cyber Security (ITASEC 2020)* (pp. 1–11). Retrieved from <https://sites.unipa.it/networks/ndslab/pdf/0178.pdf> 1–11. <http://ceur-ws.org/Vol-2597/paper01.pdf> [in English].

Alshehri, A., Baza, M., Srivastava, G., Rajeh, W., Alrowaily, M., Almusali, M. (2023). Privacy-Preserving E-Voting System Supporting Score Voting Using Blockchain. *Applied Sciences*, 13(2). <https://doi.org/10.3390/app13021096> [in English].

Markovets, O., & Buchyn, M. (2022). Threats of the implementation of e-voting and methods of their neutralization. *SCIA-2022: 1st International Workshop on Social Communication and Information Activity in Digital Humanities* (Lviv, October 20, 2022) (pp. 29–39). Retrieved from <https://ceur-ws.org/Vol-3296/paper3.pdf> [in English].

Panizo, L., Gascó, M., Marcos del Blanco, D. Y., Hermida Alonso, J. Á., Barrat, J., & Aláiz Moreton, H. (2021). E-Voting System Evaluation Based on The Council of Europe Recommendations: Helios Voting. *IEEE Transactions on Emerging Topics in Computing*, 9(1), 161–173. <https://doi.org/10.1109/TETC.2018.2881891> [in English].

Анотація

Колєватов О. О., Крук О. І. Аналіз суспільно-політичної думки про вплив політичних доктрин, партій та еліти на виборчий процес. – Стаття.

Сучасний виборчий процес в Україні відбувається в умовах динамічної трансформації інформаційного простору, зростання ролі політичних доктрин, партій та еліт у формуванні суспільно-політичної думки. Виклики, пов'язані з впливом маніпулятивних технологій, цифрових платформ та соціальних медіа, потребують глибокого аналізу механізмів, що формують політичні вподобання громадян. Ви-

вчення цих процесів є важливим для розуміння сучасних тенденцій демократичного розвитку та забезпечення прозорості й легітимності виборчих кампаній в Україні. Метою статті є комплексний аналіз впливу політичних доктрин, партій та еліт на формування суспільно-політичної думки громадян України під час виборчих процесів з урахуванням емпіричних даних, сучасних механізмів комунікації та трансформацій інформаційного середовища. У процесі дослідження використано якісні та кількісні методи аналізу, зокрема контент-аналіз медіа, дані соціологічних опитувань, експертні оцінки та порівняльний аналіз теоретичних моделей впливу політичних доктрин і партій на виборчі процеси. Крім того, застосовано міждисциплінарний підхід, що інтегрує політичну соціологію, комунікаційні дослідження та політологію. У статті висвітлено складну систему взаємодії політичних доктрин, партій та еліт із громадською думкою під час виборчих кампаній. Емпіричні дані підтверджують, що вплив цих чинників є багаторівневим і переважно визначається трансформаціями інформаційного простору. Виокремлено основні механізми впливу, серед яких домінують стратегічна комунікація, використання соціальних медіа, маніпулятивні технології, персоналізація меседжів і створення позитивного іміджу лідерів. Результати дослідження свідчать, що політичні доктрини, партії та еліти, використовуючи сучасні комунікаційні інструменти, істотно впливають на формування політичних уподобань громадян, що визначає результати виборчих кампаній. Водночас надмірна маніпуляція інформацією, використання фейкових новин та «чорного піару» призводить до зниження рівня довіри до виборчого процесу та легітимності політичної системи. Подальші дослідження мають зосередитися на аналізі новітніх цифрових технологій, великих даних (Big Data), алгоритмічних стратегій у політичних кампаніях та ролі міжнародного контексту у формуванні суспільно-політичної думки в Україні.

Ключові слова: громадська думка, інформаційний простір, маніпуляції, соціальні медіа, стратегічна комунікація, легітимність, довіра до політичної системи.

Summary

Kolievatov O. O., Kruk O. I., Mandragelia V. A. Analysis of social and political opinion on the influence of political doctrines, parties, and elites on the election process. – Article.

The modern electoral process in Ukraine takes place in conditions of dynamic transformation of the information space, the growing role of political doctrines, parties and elites in the formation of socio-political opinion. The challenges associated with the influence of manipulative technologies, digital platforms and social media require a deep analysis of the mechanisms that shape the political preferences of citizens. The study of these processes is key to understanding modern trends in democratic development and ensuring the transparency and legitimacy of election campaigns in Ukraine. The purpose of the article is a comprehensive analysis of the influence of political doctrines, parties and elites on the formation of the socio-political opinion of Ukrainian citizens during election processes, taking into account empirical data, modern communication mechanisms and transformations of the information environment. The study is based on a combination of qualitative and quantitative methods of analysis, in particular, content analysis of media, interpretation of the results of sociological surveys, analysis of expert assessments and comparative analysis of existing theoretical models of the influence of political doctrines and parties on electoral processes. An interdisciplinary approach combining political sociology, communication studies, and political science was also used. The article highlights the complex system of influence of political doctrines, parties, and elites on public opinion during election campaigns. Empirical data confirmed that the influence of these factors is multilevel and is largely determined by transformations of the information space. Key mechanisms of influence are identified, among which strategic communication, the use of social media, manipulative technologies, personalization of messages, and the creation of a positive image of leaders dominate. The results of the study indicate that political doctrines, parties, and elites, using modern communication tools, have the ability to significantly influence the formation of political preferences of citizens, which, in turn, determines the results of election campaigns. At the same time, excessive manipulation of information, the use of fake news, and «black PR» lead to the erosion of trust in the electoral process and the legitimacy of the political system. Further research should focus on the analysis of the latest digital technologies, Big Data, algorithmic strategies in political campaigns and the role of the international context in the formation of socio-political opinion in Ukraine.

Key words: public opinion, information space, manipulation, social media, strategic communication, legitimacy, trust in the political system.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

А. Я. Парфанович

orcid.org/0000-0003-0318-0396,

доктор філософії,

старший викладач кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнського національного університету

І. І. Парфанович

orcid.org/0000-0002-5300-7092

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнського національного університету

НОРМАТИВНО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Для обґрунтування актуальності проблеми, наводимо визначення понять «соціалізація» та «соціальне виховання»:

– «соціалізація – це залучення людини до соціального довкілля, шляхом його прийняття і перетворення на власний життєвий світ, відповідно до своїх вимог і можливостей, індивідуальних рис, здобутків і соціального досвіду в найширшому його розумінні (Оржеховська В. М., 2022, с. 301);

– «соціальне виховання – це складна комплексна система заходів, взаємодій, впливів, відносин, в якій інтегруються всі виховні сили та засоби; передбачає активне погоджену участь у виховному процесі всіх суб'єктів державно-громадської міжвідомчої системи – на основі повноцінного використання потенціалу особистості, сім'ї, суспільства, всіх виховних засобів і можливостей соціокультурного оточення» (Сутність і зміст соціального виховання, 2025). Тобто, згідно визначень, соціалізація набувається у процесі соціального виховання.

Сучасні тенденції розвитку теорії та практики соціального виховання засвідчують підвищений інтерес до вказаної проблематики зі сторони науковців, управлінців та освітян. Вітчизняна модель соціального виховання базується на патріотичних, культурних та духовних цінностях українського народу, що повинні передаватися із покоління в покоління (Волкова К., Чусова О., Лазарева А., 2021, с. 170).

Соціальне виховання охоплює і, відповідно, розглядає з педагогічних позицій практично всі сфери соціального життя і діяльності: сімейний соціум, дитинство, отрочество і юність, різні групи ризику, специфіку міського мікрорайону та сільської громади, школу та інші навчальні та соціальні заклади і т.д. Соціальне виховання акумулює в собі вплив на педагогічний процес конкретних умов середовища, розглядаючи індивіда в контексті його найближчого оточення (Кільова Г. О., 2011) у взаємодії з різними факторами і агентами відбувається за допомогою низки механізмів.

Висновки з аналізу наукових джерел стосовно природи і сутності виховання свідчать, що складовими частинами поведінки людини є біологічні та соціальні особливості й умови росту її організму. Виховання здійснює соціальний відбір «зовнішньої особистості», із людини як біотипу воно формує людину як соціотип із безлічі можливостей, закладених в дитині, надаючи можливість здійснитися лише одній, реалізація якої в діяльності, спілкуванні та самосвідомості забезпечить створення суспільства індивідуальностей (Чернуха Н. М., Гук О. Ф., 2022).

Спосіб життя має найбільший вплив на стан здоров'я, а *здоровий спосіб життя*, в свою чергу, закладає фундамент гарного самопочуття, зміцнює захисні сили організму та розкриває його потенційні можливості. Для того, щоб зберегти своє здоров'я, потрібно докладати неабияких зусиль, адже стан здоров'я людини залежить: на 20 % – від спадковості, на 10 % – від рівня

розвитку медицини, на 20 % – від стану довкілля, на 50 % – від способу життя. На збереження здоров'я спрямована соціалізація дитини. В 75 % випадків більшість захворювань є наслідком способу життя. Здоровий спосіб життя – це комплекс дій, який, перш за все, включає відмову від шкідливих звичок, своєчасну діагностику, фізичну активність, психічне здоров'я та здорове харчування. До основних цілей правильного способу життя належать:

- формування позитивної мотивації щодо здорового способу життя культури здоров'я;
- знайомство з основами здорового стилю життя;
- здійснення профілактичної роботи за негативними проявами;
- формування теоретичних та практичних навичок здорового способу життя (Здоровий спосіб життя – шлях до здоров'я, 2025).

В соціальному вихованні формуванню здорового способу життя як її складової належить вагоме значення. Важливим є висвітлення проблеми стосовно дітей як першочергової ланки розвитку особистості – громадянина держави.

На досягнення цієї мети проаналізовано законодавчо-нормативні документи, що засвідчують актуальність проблеми на міжнародному й державному рівнях.

1. Всесвітній рух за права дитини використовує чотири основні стратегії: дитячу адвокацію (Всесвітня декларація, 2002; Світ, сприятливий для дітей, 2020) – зміну систем, інституцій та законодавства у суспільстві для забезпечення і розширення можливостей дітей у самовизначенні; дослідження дитини; дитячу самоорганізацію; створення мереж – налагодження зв'язків і взаємодії між різними людьми та організаціями, діяльність яких стосується охорони прав дітей.

2. Декларація і План дій «Світ, придатний для життя дітей», затверджені на 27 Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї 10 травня 2002 року. У Декларації наголошено на необхідності дотримання ряду принципів і завдань, зокрема: «Захистити дітей від нанесення травм, шкоди і експлуатації»; «Боротися з ВІЛ/СНІДом». План дій включає: а) створення світу, придатного для життя дітей; б) цілі, стратегії і заходи; в) мобілізація ресурсів; г) наступні дії і оцінка (Світ, сприятливий для дітей, 2020).

3. Згідно Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, кожний неповнолітній має право на особливий захист при неповноцінності здоров'я (ст.23); на охорону здоров'я і доступ до послуг у системі охорони здоров'я (ст.24) та ін. (Конвенція ООН про права дитини, 1989).

4. З метою покращити становище з питань охорони прав дітей в державі та привести національне законодавство у відповідність до положень Конвенції про права дитини розроблено Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року. Він визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет для забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток, встановлює основні засади державної політики у цій сфері. *Право на життя та охорону здоров'я* встановлене ст.6 Закону України «Про охорону дитинства». Згідно викладеного в ній (Закон України «Про охорону дитинства», 2001): «Кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Держава гарантує дитині право на охорону здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, раціонального харчування, формуванню навичок здорового способу життя».

5. Згідно зі ст.6 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року кожний громадянин України має право на охорону здоров'я (Офіційний портал парламенту України, 2025).

Здоровий спосіб життя – це не лише відмова від шкідливих звичок, а й активна турбота про своє тіло, психіку та соціальні зв'язки. Це система щоденних рішень, які допомагають зберегти енергію, зміцнити імунітет і підвищити якість життя. Такий стиль життя знижує ризик серцево-судинних, онкологічних, ендокринних захворювань і позитивно впливає на тривалість життя (Здоровий спосіб життя: основа фізичного, психічного і соціального добробуту, 2025). Автори досліджень підходять неоднозначно до визначення компонентів здорового способу життя (Табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти здорового способу життя

Компоненти здорового способу життя за визначенням науковців		
раціональне харчування; фізична активність і загартовування; особиста гігієна; відсутність шкідливих звичок; позитивні емоції; інтелектуальний розвиток; режим праці та відпочинку; самоконтроль за станом здоров'я (Здоровий спосіб життя – шлях до здоров'я, 2025)	збалансоване харчування; помірна фізична активність; психічна гігієна; відмова від шкідливих звичок (Ступар Н. М., 2022)	організована рухова активність, попередження шкідливих звичок, дотримання вимог санітарії, гігієни і загартовування, режим навчання, праці і відпочинку, раціональне харчування, повноцінний сон, етичність спілкування, психофізична регуляція організму (Кириченко В. І., Єжова О. О., 2024, с. 113)

Аналізом сучасних наукових позицій на основі узагальнення виділено основні компоненти здорового способу життя (Здоровий спосіб життя: основа фізичного, психічного і соціального добробуту, 2025; Омельченко С. О., 2017; Основи здорового способу життя, 2025; Середюк К., 2023; Segooa M. Y., Molise H. V., 2023), що повинні комплексно розглядатися в системі соціального виховання дітей на сьогодні:

1) *раціональне харчування* має п'ять основних вимог: кількість їжі – це стільки, щоб вона забезпечила добові енерговитрати організму; якість їжі – правильне співвідношення жирів, білків, вуглеводів, вітамінів, мікроелементів, води відповідно до вікових періодів дитини; правильно організований режим прийому їжі; засвоєння їжі – створення приємної обстановки при прийомі їжі; щоб їжа не була шкідливою; достатню кількість води (1,5–2 літри щодня); важливо уникати надлишку цукру, трансжирів, солі та переробленої їжі; важлива збалансованість харчування, часто харчуватися (4-5 разів на день) і невеликими порціями, пити негазовану воду;

2) *фізична активність* (щоденні фізичні навантаження; наприклад, відвідування фітнес-центрів чи танцювальних студій, плавання, велосипед та прогулянки на свіжому повітрі; мінімальна кількість кроків на день становить 10 тисяч; регулярна фізична активність: покращує роботу серця та судин; зменшує ризик депресії та тривоги; регулює рівень глюкози та холестерину; зміцнює м'язи та кістки; підвищує якість сну);

3) *повноцінний сон* (хронічне недосипання послаблює імунітет; порушує гормональний баланс; погіршує пам'ять та настрій; збільшує ризик ожиріння та діабету; для дорослих нормою вважається 7–9 годин сну щодоби; важливо лягати спати в один і той самий час, уникати екранів перед сном, створити затишне середовище для відпочинку);

4) *здоровий психологічний та емоційний стан* залежить від стану мозку і характеризується рівнем і якістю мислення, розвитком уваги і пам'яті, ступенем емоційної стабільності, розвитком сили волі; досягається тоді, коли людина чимось захоплюється: у неї є улюблена робота, цікаве хобі, цілі, відчуває себе потрібною; важливо турбуватися про емоційне здоров'я; турбота про ментальне здоров'я; техніки самозаспокоєння: дихальні вправи, медитацію; спілкування з людьми;

5) *особиста гігієна* – основа здорового способу життя, умова ефективної профілактики різних захворювань (гігієна тіла, зубів і порожнини рота; розумової праці; гігієнічний догляд (миття рук та чищення зубів; особиста харчова гігієна, гігієна одягу та взуття, домашня гігієна, що означає регулярне наведення порядку та збереження чистоти);

6) *оздоровчі процедури* – з допомогою оздоровлення можна уникнути багатьох хвороб і зберегти працездатність на довгі роки. Особливо важливу роль у запобіганні застудних захворювань має загартовування, що знижує кількість застудних захворювань у 2–4 рази, а в деяких випадках допомагає позбутися їх взагалі; основні умови – системне виконання процедур загартовування та поступове їх збільшення;

7) *відмова від шкідливих звичок* (тютюн, алкоголь, наркотики – фактори, що прямо шкодять здоров'ю; вживання пов'язане з раком, інсультами та інфарктами, хворобами печінки, психічними розладами (Основи здорового способу життя, 2025); від тютюнового диму страж-

дає легенева система, знищуються захисні механізми легень, вражається мозок, серце, печінка, підшлункова залоза, нирки (Середюк К., 2023).

8) **медична профілактика** (навіть при гарному самопочутті важливо регулярно проходити: загальні аналізи (кров, сеча); ультразвукові дослідження органів; гінекологічні та урологічні огляди; кардіограму; вакцинацію; це дозволяє вчасно виявити приховані проблеми та запобігти ускладненням (Омельченко С. О., 2017, с. 17–25).

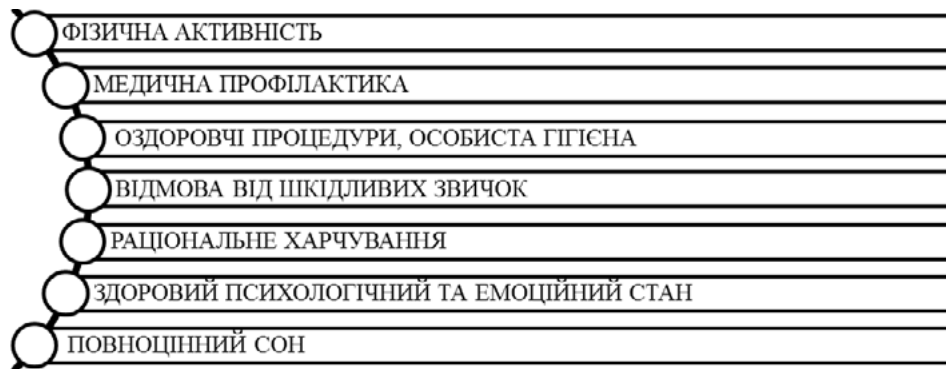

Рис. 1. Компоненти здорового способу життя

Загалом, як компонент соціального виховання формування здорового способу життя – це складна комплексна система заходів, взаємодій, впливів, відносин, в якій інтегруються виховні сили та засоби.

Висновки. Таким чином, у дослідженні щодо формування здорового способу життя як складової системи соціального виховання шляхом здійснення нормативно-теоретичного аналізу відповідних інформаційних джерел вироблено узагальнення. Формування здорового способу життя дітей є складовою соціального виховання, що підтверджено вивченням проблеми в міжнародній і вітчизняній теорії та практиці.

1. Дотримання здорового способу життя сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, що засвідчує ефективність соціалізації індивіда. Як компонент соціального виховання – формування здорового способу життя є складною комплексною системою заходів, взаємодій, впливів, відносин, в якій інтегруються виховні сили та засоби.

2. Питання соціального виховання стає вагомим інструментом досягнення цілей у формуванні здорового способу життя. Чинні законодавчі, нормативно-правові акти регулюють питання формування здорового способу життя дітей.

3. Автори досліджень підходять неоднозначно до визначення компонентів здорового способу життя. На основі узагальнення виділено такі основні його компоненти: раціональне харчування, фізична активність, повноцінний сон, здоровий психологічний та емоційний стан, відмова від шкідливих звичок, медична профілактика, особиста гігієна, оздоровчі процедури.

Література

Волкова К., Чусова О., Лазарева А. Сучасні тенденції розвитку теорії та практики соціального виховання. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8, № 2. С. 164–174.

Всесвітня Декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей і молоді, а також План щодо її виконання. URL: <https://vvppr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/129/2018/06/vsesvitnya-deklaratsiya-pro-zabezpechennya-vyzhyvannya-zahystu-i-rozvytku-ditej.pdf>.

Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року. URL : <https://vseosvita.ua/library/embed/002a4y-b043.doc.html>.

Здоровий спосіб життя – шлях до здоров'я. URL : <https://nuzhnioteple-sva.gr.org.ua/zdorovyj-sposib-zhyttya-shlyah-do-zdorov-ya/>.

Здоровий спосіб життя: основа фізичного, психічного і соціального добробуту. *Меділаб Плюс*. URL : <https://medilab.km.ua/zdorovyj-sposib-zhyttya-osnova-fizychnogo-psyichnogo-i-sotsialnogo-dobrobutu/>.

Кільова Г. О. Використання новітніх технологій у системі навчання та виховання студентської молоді. *Освіта Донбасу*. 2011. № 6 (149). С. 43–49.

Конвенція ООН про права дитини. Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН, від 20 листопада 1989 року. URL: <https://med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/konvenciya-pro-prava-ditini.pdf>.

Міжсекторальна взаємодія в умовах превентивного виховного середовища: навчально-методичний посібник / авт.-упоряд. В. І. Кириченко, О. О. Єжова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2024. 172 с.

Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків : монографія; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма-матер, 2017. 352 с.

Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі. Харків: Точка, 2022. 192 с.

Основи здорового способу життя / Буковин. держ. мед. ун-т. URL : <https://www.bsmu.edu.ua/blog/2977-osnovi-zdorovogo-sposobu-zhittya/> .

Офіційний портал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.

Світ, сприятливий для дітей. Видання Державного комітету України у справах сім'ї та молоді і Представництва Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Середюк К. Сім правил здорового способу життя. URL : <https://hth.gov.ua/news/1688383681/>.

Сутність і зміст соціального виховання. URL: https://stud.com.ua/28595/pedagogika/sutnist_zmist_sotsialnogo_vihovannya.

Чернуха Н. М., Гук О. Ф. Соціальне виховання у сучасному українському соціумі: реалії, досвід, перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2022. Вип. 24 (2) С. 153-158.

Ступар Н. М. Чим корисний здоровий спосіб життя? URL: <https://onclinic.ua/blog/polsa-zdorovogo-obrasa-zhisni>.

Segooa M. Y., Molise H. V. Teachers' Challenges in Preparing Grade R Learners for School-readiness and Strategies Used to Activate Learner-readiness. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. Vol 22, No 12 (2023). URL: <https://www.ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/8670>.

References

Volkova, K., Chusova, O., & Lazareva, A. (2021). Suchasni tendentsii rozvytku teorii ta praktyky sotsialnoho vykhovannia [Current trends in the development of the theory and practice of social education]. *Social Work and Education*, Vol. 8, № 2, 164–174 [in Ukrainian].

Vsesvitnia Deklaratsiia pro zabezpechennia vyzhyvannia, zakhystu ta rozvytku ditei i molodi, a takozh Plan shchodo yii vykonannia [World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children and Youth and the Plan of Implementation]. Retrieved from <https://vvppr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/129/2018/06/vsesvitnya-deklaratsiya-pro-zabezpechennia-vyzhyvannia-zahystu-i-rozvytku-ditej.pdf> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy Pro okhoronu dytynstva: 26 kvitnia 2001 roku [Law of Ukraine On the Protection of Childhood of April 26, 2001]. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/embed/002a4y-b043.doc.html> [in Ukrainian].

Zdorovyi sposib zhyttia – shliakh do zdorovia [Healthy lifestyle – the path to health]. Retrieved from <https://nuzhnioteple-sva.gr.org.ua/zdorovyj-sposib-zhyttia-shlyah-do-zdorov-ya/> [in Ukrainian].

Zdorovyi sposib zhyttia: osnova fizychnoho, psykhychnoho i sotsialnoho dobrobutu [Healthy lifestyle: the basis of physical, mental and social well-being]. *Medilab Plus - Medilab Plus*. Retrieved from <https://medilab.km.ua/zdorovyj-sposib-zhyttia-osnova-fizychnogo-psykhychnogo-i-sotsialnogo-dobrobutu/> [in Ukrainian].

Kilova, H.O. (2011). Vykorystannia novitnikh tekhnolohii u systemi navchannia ta vykhovannia studentskoi molodi [The use of new technologies in the system of education and upbringing of student youth]. *Osvita Donbasu - Education of Donbas*. 6(149), 43–49 [in Ukrainian].

Konventsiiia OON pro prava dytyny. Pryiniata rezoliutsiieiu 44/25 Heneralnoi Asamblei OON (1989, November 20) [UN Convention on the Rights of the Child. Adopted by UN General Assembly resolution 44/25]. Retrieved from <https://med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/konvenciya-pro-prava-ditini.pdf> [in Ukrainian].

Kyrychenko, V.I., & Yezhova, O.O. (2024). Mizhsektoralna vzaiemodiia v umovakh preventyvnoho vykhovnoho seredovyshcha: navchalno-metodychnyi posibnyk [Intersectoral interaction in the conditions of a preventive educational environment: a teaching and methodological manual]. Kirovohrad: Imeks- LTD [in Ukrainian].

Omelchenko, S.O. (2017). Vzaiemodiia sotsialnykh instytutiv suspilstva u formuvanni zdorovoho sposobu zhyttia ditei ta pidlitkiv: monohrafiia [Interaction of social institutions of society in the formation of a healthy lifestyle of children and adolescents: monograph]. Luhansk: Alma-mater [in Ukrainian].

- Orzhekhovska, V. M. (2022). *Vzaimodiia navchalnoho zakladu i simi: stratehii, tekhnolohii i modeli*. Kharkiv: Tochka [in Ukrainian].
- Osnovy zdorovoho sposobu zhyttia [Basics of a healthy lifestyle]. (2015). Retrieved from <https://www.bsmu.edu.ua/blog/2977-osnovi-zdorovogo-sposobu-zhyttia/> [in Ukrainian].
- Ofitsiinyi portal parlamentu Ukrainy [Official portal of the Parliament of Ukraine]. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Світ, сприятливий для дітей. Видання Державного комітету України у справах сім'ї та молоді і Представництва Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні
- Serediuk, K. (2023). *Sim pravyl zdorovoho sposobu zhyttia* [Seven rules for a healthy lifestyle]. Retrieved from <https://hth.gov.ua/news/1688383681/> [in Ukrainian].
- Sutnist i zmist sotsialnoho vykhovannia [The essence and content of social education]. Retrieved from https://stud.com.ua/28595/pedagogika/sutnist_zmist_sotsialnogo_vihovannia [in Ukrainian].
- Chernukha, N.M., & Huk, O.F. (2022). *Sotsialne vykhovannia u suchasnomu ukrainskomu sotsiumi: realii, dosvid, perspektyvy* [Social education in modern Ukrainian society: realities, experience, prospects]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 11: Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika - Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 11: Social work. Social pedagogy*, 24(2), 153–158 [in Ukrainian].
- Stupar, N.M. (2024). *Chym korysnyi zdorovy sposib zhyttia?* [What are the benefits of a healthy lifestyle?]. Retrieved from <https://onclinic.ua/blog/polsa-zdorovogo-obrasa-zhisni> [in Ukrainian].
- Segooa M. Y. & Molise H. V. (2023). *Teachers' Challenges in Preparing Grade R Learners for School-readiness and Strategies Used to Activate Learner-readiness* [International Journal of Learning, Teaching and Educational Research]. Retrieved from <https://www.ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/8670>.

Анотація

Парфанович А. Я., Парфанович І. І. Нормативно-теоретичний аналіз формування здорового способу життя як складової системи соціального виховання. – Стаття.

Для обґрунтування актуальності проблеми наведено визначення понять «соціалізація» та «соціальне виховання» і згідно визначень – соціалізація набувається у процесі соціального виховання. Соціальне виховання охоплює з педагогічних позицій практично всі сфери соціального життя і діяльності та у взаємодії з різними факторами і агентами. Проведено аналіз останніх досліджень і публікацій. Висновки з аналізу наукових джерел стосовно природи і сутності виховання свідчать, що складовими частинами поведінки людини є біологічні та соціальні особливості й умови росту її організму, що лежить в основі формування здорового способу життя. Спосіб життя має найбільший вплив на стан здоров'я, а здоровий спосіб життя, в свою чергу, закладає фундамент гарного самопочуття, зміцнює захисні сили організму та розкриває його потенційні можливості. Доведено, що в соціальному вихованні формуванню здорового способу життя як її складової належить вагоме значення та важливим є висвітлення проблеми стосовно дітей як першочергової ланки розвитку особистості – громадянина держави. Вивченням наукових підходів, встановлено, що автори досліджень підходять неоднозначно до визначення компонентів здорового способу життя. На основі узагальнення виділено основні компоненти здорового способу життя, що повинні комплексно розглядатися в системі соціального виховання дітей: раціональне харчування; фізична активність; повноцінний сон; здоровий психологічний та емоційний стан; відмова від шкідливих звичок; особиста гігієна; оздоровчі процедури; медична профілактика. Визначено, що як компонент соціального виховання формування здорового способу життя – є складною комплексною системою заходів, взаємодій, впливів, відносин, в якій інтегруються виховні сили та засоби.

Ключові слова: соціальне виховання; спосіб життя; формування здорового способу життя; діти; компоненти здорового способу життя.

Summary

Parfanovich A. Ya., Parfanovich I. I. Normative and theoretical analysis of the formation of a healthy lifestyle as a component of the system of social education. – Article.

To substantiate the relevance of the problem, the definitions of the concepts of "socialization" and "social education" are given, and according to the definitions, socialization is acquired in the process of social education. Social education covers, from a pedagogical perspective, almost all spheres of social life and activity and in interaction with various factors and agents. An analysis of recent research and publications has been conducted. The conclusions from the analysis of scientific sources regarding the nature and essence of upbringing indicate that the components of human behavior are biological and social characteristics and the conditions of growth of his organism, which underlies the formation of a healthy lifestyle. Lifestyle has the greatest impact

on health, and a healthy lifestyle, in turn, lays the foundation for good health, strengthens the body's defenses, and reveals its potential. It has been proven that in social education, the formation of a healthy lifestyle as its component is of great importance and it is important to highlight the problem of children as the primary link in the development of the individual - a citizen of the state. The study of scientific approaches has established that the authors of the studies have an ambiguous approach to defining the components of a healthy lifestyle. Based on the generalization, the main components of a healthy lifestyle have been identified, which should be comprehensively considered in the system of social education of children: rational nutrition; physical activity; adequate sleep; healthy psychological and emotional state; giving up bad habits; personal hygiene; health procedures; medical prevention. It is determined that as a component of social education, the formation of a healthy lifestyle is a complex system of activities, interactions, influences, and relationships, in which educational forces and means are integrated.

Key words: social education; lifestyle; formation of a healthy lifestyle; children; components of a healthy lifestyle.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

В. В. Пустовар

orcid.org/0009-0001-9790-0210

докторант

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

Економічна безпека держави у науковій літературі розглядається як системна категорія, що відображає стан захищеності національної економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз, які можуть порушувати стале функціонування суспільства, державних інститутів та господарських систем. Дослідники визначають економічну безпеку як здатність держави забезпечувати відтворення економічних ресурсів, підтримувати конкурентоспроможність національного виробництва, гарантувати фінансову стабільність та створювати умови для розвитку людини і суспільства (Правдивець, 2022).

Структура економічної безпеки включає фінансову, енергетичну, виробничу, соціальну, технологічну та продовольчу складові. Вони охоплюють стабільність валюти, доступ до енергоресурсів, модернізацію стратегічних галузей, рівень життя населення, інноваційний розвиток та продовольче забезпечення. У сукупності ці елементи формують інтегральний показник, що визначає здатність держави до виживання і розвитку в умовах криз.

Економічна безпека визначається не лише наявністю ресурсів, а й ефективністю державної політики у сфері управління ризиками та загрозами. Важливу роль відіграє функціонування інституційних механізмів, які забезпечують правові, адміністративні та фінансові інструменти реагування на виклики (Гарафонов та ін., 2021).

Український контекст дослідження економічної безпеки має низку особливостей, зумовлених як історичними, так і сучасними викликами. З початку незалежності Україна перебуває у стані формування власної економічної системи, яка поєднує елементи ринкових механізмів із залишками адміністративно-командних практик. Така ситуація створює додаткові ризики для економічної безпеки, оскільки слабкість інституцій, корупція, тіньова економіка та нерівність доступу до ресурсів стають постійними чинниками нестабільності.

Особливу роль у формуванні українських безпекових викликів у двадцять першому столітті відіграє російська агресія. Військово-політичний тиск, анексія Криму та війна зумовили значні економічні втрати, які послабили індустріальний потенціал держави. Руїнування інфраструктури, втрата контролю над підприємствами та порушення логістичних ланцюгів створили нові ризики для виробничої і фінансової безпеки. Залежність від зовнішніх ринків енергоносіїв, насамперед російського газу, довгий час залишалася критичним чинником уразливості економічної системи (Лисенко та ін., 2024).

Сьогодні економічна безпека є не лише економічною, а й політичною категорією. Її забезпечення вимагає комплексних реформ, спрямованих на підвищення інституційної спроможності держави, боротьбу з корупцією, стимулювання інноваційної діяльності та диверсифікацію економічних зв'язків. Важливою передумовою стійкості є розвиток стратегічного планування та формування нової парадигми національної безпеки, в якій економічна складова посідає провідне місце.

Анексія Криму у 2014 році стала одним із найбільших ударів по економічній безпеці України у новітній історії. Втрата півострова мала не лише політичні, а й масштабні економічні наслідки. Україна втратила контроль над стратегічними об'єктами, серед яких морські порти, енергетичні та транспортні системи, а також туристичну інфраструктуру, що забезпечувала значну частку доходів регіону.

За даними Центру економічної стратегії, до 2014 року Крим формував близько 3% ВВП країни. Утратили значення як сільськогосподарські землі, так і унікальні об'єкти курортно-рекреаційного значення. Окремим критичним чинником стало захоплення шельфових газових родовищ у Чорному морі, які могли забезпечувати перспективну енергетичну незалежність України. Порушення роботи судноплавних маршрутів та інфраструктурних об'єктів посилювало залежність економіки від континентальних логістичних шляхів, що створювало додаткові витрати і втрати у зовнішньоекономічній діяльності (Оцінка економічних втрат України від тимчасової окупації Кримського півострову - Центр економічної стратегії, 2021).

Не менш відчутними стали наслідки війни на Донбасі, що розпочалася у 2014 році і швидко набула масштабів збройного конфлікту. Донбас був одним із найпотужніших індустріальних регіонів України, де зосереджувалося понад чверть промислового виробництва країни. Втрата контролю над значною частиною Луганської та Донецької областей призвела до зупинки підприємств металургійної, вугільної та хімічної галузей. Це спричинило падіння промислового виробництва, скорочення валютних надходжень від експорту та значне зниження рівня економічної активності (Пашков та ін., 2019).

У цих умовах особливого значення набули санкційні режими, запроваджені західними країнами проти Російської Федерації. З одного боку, вона обмежувала економічні можливості агресора, скорочувала доступ Росії до міжнародних фінансових ринків, знижувала рівень технологічного співробітництва та ускладнювала реалізацію великих енергетичних і промислових проектів. З іншого боку, санкції створили передумови для зміцнення міжнародної підтримки України, адже вони стали інструментом політичного сигналу про солідарність і готовність до довготривалої протидії агресії.

Разом із тим санкційна політика породила нові ризики для самої України. Втрата доступу до російського ринку, який до 2014 року був одним із ключових торговельних партнерів, означала необхідність термінового переорієнтування на інші ринки збуту. Це супроводжувалося підвищенням транспортних витрат, потребою у сертифікації продукції за європейськими стандартами та зниженням конкурентоспроможності українських товарів у короткостроковій перспективі.

Таким чином події 2014 року заклали основу для трансформації системи економічної безпеки України. Анексія Криму, війна на Донбасі та санкційна політика спричинили масштабні економічні втрати, проте водночас відкрили можливості для переорієнтації економіки, зміцнення міжнародних зв'язків та формування нової парадигми розвитку (Янін, 2025).

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації у лютому 2022 року стало критичним етапом у розвитку політичної та економічної системи України. Його наслідки виявилися масштабними і торкнулися усіх сфер життя суспільства.

У контексті економічної безпеки воно призвело до безпрецедентних руйнувань інфраструктури, втрат виробничих потужностей, розбалансування фінансової системи та трансформації зовнішньоекономічних відносин. Війна загострила структурні дисбаланси економіки та одночасно стала стимулом для прискореної адаптації до нових геополітичних реалій.

Масштабні руйнування інфраструктури стали першою і найбільш очевидною загрозою економічній безпеці. Російські атаки були спрямовані на транспортні вузли, залізничні станції, мости, морські порти та логістичні центри, що унеможливило нормальне функціонування економіки. Значна частина автомобільних і залізничних шляхів у східних та південних регіонах була знищена або пошкоджена, що призвело до порушення внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

Масовані обстріли енергетичних об'єктів восени та взимку 2022–2023 років стали найбільшим викликом для енергетичної безпеки України. Знищення теплових електростанцій, підстанцій та енергомереж призвело до масштабних відключень електроенергії, що негативно позначилося на промисловості, малому бізнесі та повсякденному житті громадян. Пошкодження газотранспортної системи та нафтобаз зумовило проблеми з постачанням енергоносіїв, що посилювало залежність країни від імпорتنих джерел та міжнародної допомоги (Russia's disregard for nuclear safety and security in Ukraine, 2023).

Фінансова система також зазнала серйозного удару внаслідок війни. Уже в перші місяці вторгнення відбулося різке падіння курсу гривні, що зумовило інфляційні процеси та зни-

ження купівельної спроможності населення. Національний банк України був змушений вдаватися до адміністративного регулювання валютного ринку, зокрема фіксації офіційного курсу та обмеження валютних операцій, щоб запобігти масовому відтоку капіталу. Банківський сектор зіткнувся з кризою ліквідності, оскільки значна частина підприємств припинила діяльність, а населення почало масово вилучати заощадження (Коробчук та Чиж, 2025).

Зовнішня торгівля України зазнала радикальних змін під впливом блокади портів та порушення традиційних логістичних маршрутів. До 2022 року понад сімдесят відсотків українського експорту, насамперед зернових, металургійної продукції та руди, здійснювалося через морські порти Чорного моря. Блокада, запроваджена Росією, поставила країну на межу економічної та продовольчої кризи. Виникла так звана зернова криза, яка мала глобальний характер і загрожувала продовольчій безпеці багатьох країн Африки та Азії.

Завдяки посередництву ООН та Туреччини у 2022 році було укладено зернову угоду, що частково відновила експорт агропродукції морськими шляхами. Водночас Україна була змушена активно шукати альтернативні маршрути експорту через західні кордони, зокрема залізничні та автомобільні переходи до Польщі, Румунії та Словаччини. Це спричинило збільшення транспортних витрат і логістичних затримок, однак дозволило зберегти доступ до міжнародних ринків (Yanovska, Król та Pittman, 2025).

Соціально-економічні наслідки повномасштабного вторгнення мали руйнівний характер і безпосередньо впливали на економічну безпеку. Масова міграція стала однією з ключових проблем. Мільйони українців були змушені залишити країну, рятуючись від війни, що призвело до суттєвого скорочення трудового потенціалу. Значна частина мігрантів належала до працездатного населення, що посилювало дефіцит робочої сили, особливо у висококваліфікованих галузях.

Перехід від російського ринку до інтеграції з Європейським Союзом став одним із ключових напрямів трансформації економічної політики України після 2014 року і особливо набув значення у період повномасштабної війни. Втрата російського ринку, який тривалий час залишався головним торговельним партнером, спричинила необхідність переорієнтації зовнішньоекономічної діяльності.

До 2013 року майже третина експорту України припадала на Росію, однак після анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі цей показник стрімко знизився. Угодою про асоціацію з Європейським Союзом, підписаною у 2014 році, було закладено правові та інституційні основи для глибокої економічної інтеграції (Інституційна основа Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 2015).

Відкриття доступу на європейські ринки супроводжувалося необхідністю адаптації національного законодавства до стандартів ЄС, модернізації виробництва та підвищення конкурентоспроможності українських товарів. Поступове збільшення частки експорту до країн Європейського Союзу до понад сорока відсотків у 2020–2023 роках свідчить про успішність цього процесу, хоча він і супроводжувався значними труднощами. Для українських підприємств інтеграція з європейським ринком стала не лише економічною, а й безпековою стратегією, адже зменшення залежності від Росії означало підвищення стійкості до політичного та енергетичного шантажу (Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2023).

Державна політика підтримки економічної стійкості в умовах війни базувалася на використанні широкого інструментарію фінансових і адміністративних заходів. Одним із найважливіших рішень стало запровадження воєнних облігацій внутрішньої державної позики. Вони стали засобом акумулювання ресурсів для фінансування оборонних потреб і соціальних програм. Активна участь громадян, бізнесу та банків у придбанні воєнних облігацій продемонструвала високий рівень солідарності суспільства.

Паралельно уряд реалізував низку програм підтримки бізнесу. Зокрема, продовжувала функціонувати програма пільгового кредитування «5–7–9», яка дозволяла малим та середнім підприємствам отримувати фінансування на розвиток у складних умовах. Було запроваджено податкові стимули, спрямовані на зменшення навантаження на бізнес, у тому числі зниження ставок податків, відтермінування податкових платежів та спрощення процедур адміністрування (Ковтун, 2022).

Особливого значення у системі економічної безпеки набув розвиток воєнно-промислового комплексу. Війна показала, що здатність держави забезпечувати власні оборонні потреби є одним із ключових чинників її виживання. Український воєнно-промисловий комплекс у перші місяці повномасштабної агресії продемонстрував значні обмеження, оскільки протягом десятиліть він перебував у стані стагнації, а значна частина підприємств була зосереджена на експорті, а не на задоволенні внутрішніх потреб.

Було налагоджено виробництво боєприпасів, безпілотних літальних апаратів, бронетехніки та засобів захисту. Паралельно розпочалося активне залучення приватного сектору до оборонних проєктів, що сприяло формуванню нової моделі партнерства між державою та бізнесом у сфері безпеки. Важливу роль відігравала міжнародна кооперація, яка дозволила отримувати технології та інвестиції для розвитку оборонної промисловості.

У перспективі розвиток воєнно-промислового комплексу може стати не лише інструментом забезпечення національної безпеки, а й важливою складовою економічного зростання, адже інноваційні технології та виробничі потужності здатні генерувати додаткову вартість та інтегрувати Україну у глобальні ланцюги виробництва озброєння (Лисюк, 2023).

Відновлення економічної безпеки України після масштабної війни є багатовимірним процесом, що охоплює відбудову інфраструктури, гарантування енергетичної незалежності, стимулювання цифрової економіки та інновацій, а також пошук балансу між воєнними потребами і розвитком соціальної сфери. Всі ці напрями тісно взаємопов'язані та вимагають системної стратегії, яка забезпечить одночасне реагування на нагальні виклики і закладання підвалин для довгострокового розвитку.

Найбільш очевидним і масштабним завданням є відбудова інфраструктури. Збитки, завдані транспортній, промисловій та соціальній інфраструктурі України, оцінюються у сотні мільярдів доларів, що перевищує річний валовий внутрішній продукт країни. Для відновлення доріг, мостів, залізничних шляхів, портів та житлового фонду потрібні колосальні інвестиції, які держава не здатна акумулювати самостійно. Тому ключовим завданням є формування комплексної інвестиційної стратегії, що передбачатиме поєднання внутрішніх ресурсів із міжнародною допомогою (Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на листопад 2024 року, 2025).

Перспективними є механізми державно-приватного партнерства, які дозволяють поєднувати державні гарантії з інвестиційними можливостями бізнесу. Участь міжнародних фінансових інституцій, зокрема Світового банку, Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції та розвитку, відкриває можливості для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, що можуть стати основою нової економічної моделі країни.

Енергетична безпека у нових геополітичних умовах постає як одна з центральних складових економічної стійкості. Руйнування енергетичних об'єктів, блокування доступу до традиційних джерел та маніпуляції Росії на енергетичних ринках загострили питання незалежності України у цій сфері. Ключовим напрямом стало поступове відходження від використання російських енергоносіїв і диверсифікація джерел постачання. Європейська інтеграція у сфері енергетики дозволила Україні отримати доступ до спільного ринку електроенергії та нових джерел газу.

Перспективи відновлення базуються на розвитку відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячної, вітрової та біоенергетики. Використання сучасних технологій зберігання енергії, модернізація енергомереж та створення умов для енергоефективності мають стати базовими орієнтирами у відбудові. Водночас нова геополітика створює можливості для посилення енергетичного партнерства з Європейським Союзом, країнами Близького Сходу та Північної Африки, які готові інвестувати у розвиток української енергетики (Приходько, Ігнатишин та Приходько, 2024).

Не менш важливим напрямом відновлення є розвиток цифрової економіки та інновацій. Війна довела, що цифрова трансформація є інструментом стійкості та мобілізації ресурсів. Використання цифрових технологій дозволило забезпечити безперервне функціонування державних послуг, фінансових операцій та освітнього процесу навіть в умовах війни. Український досвід впровадження електронних сервісів став унікальним прикладом цифрової адаптивності.

Подальший розвиток цифрової економіки повинен орієнтуватися на створення сприятливих умов для інноваційних компаній, розвиток ІТ-сектору, стимулювання стартапів і впровадження технологій штучного інтелекту, блокчейну та кібербезпеки. Це сприятиме диверсифікації економіки та зменшенню залежності від традиційних галузей, які є більш вразливими до військових загроз.

Інноваційна економіка створює додану вартість, яка забезпечує нові робочі місця і зміцнює конкурентоспроможність країни на глобальному ринку. Крім того, цифровізація управління державними ресурсами підвищує прозорість і знижує рівень корупції, що є критично важливим для відновлення довіри до економічної системи (Naumenko, 2024).

Окремим викликом є пошук балансу між воєнними витратами і розвитком соціальної сфери. Війна вимагає колосальних фінансових ресурсів для підтримки обороноздатності, однак одночасне скорочення фінансування соціальних програм загрожує довгостроковій стабільності держави. Витрати на армію, закупівлю озброєння та утримання воєнної інфраструктури неминучі, проте надмірне їх зростання може призвести до занепаду освіти, охорони здоров'я, культури та соціального захисту.

Тому завданням економічної політики є пошук балансу, який дозволить одночасно підтримувати оборонний потенціал і розвивати людський капітал. Інвестиції в освіту і медицину мають стратегічний характер, оскільки вони формують основу майбутнього розвитку і відновлення країни.

Важливим напрямом є залучення міжнародної допомоги для фінансування соціальних програм, що дозволить зберегти ресурси бюджету для воєнних потреб. Довгострокова перспектива полягає у створенні моделі економіки, де воєнна та соціальна сфери не конкурують між собою за ресурси, а взаємно доповнюють одна одну, забезпечуючи стійкість суспільства і держави.

Висновки. Економічна безпека України перебуває у прямій залежності від зовнішньополітичних викликів, насамперед від російської військово-політичної агресії. Анексія Криму, війна на Донбасі та повномасштабне вторгнення 2022 року призвели до масштабних руйнувань інфраструктури, втрат промислового та фінансового потенціалу, порушення логістичних ланцюгів і значного скорочення трудового ресурсу. Попри це, кризові обставини стимулювали пошук нових стратегій забезпечення економічної стійкості, включаючи диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків, розвиток воєнно-промислового комплексу, цифрової економіки та інноваційних технологій.

Економічна безпека в умовах війни стає не лише економічною, а й політичною категорією, яка визначає здатність держави до виживання й подальшого розвитку. Вирішальне значення набувають ефективність інституційних механізмів, формування стратегічного планування та пошук балансу між фінансуванням воєнних потреб і розвитком людського капіталу. Український досвід показує, що лише поєднання внутрішніх ресурсів із міжнародною підтримкою може забезпечити основу для довгострокового відновлення і модернізації економіки.

Подальші наукові розвідки доцільно зосередити на комплексному аналізі механізмів післявоєнної відбудови економіки України та інтеграції у європейський і світовий економічний простір. Особливої уваги потребує дослідження ефективності державно-приватного партнерства, ролі міжнародних фінансових інституцій, розвитку відновлюваної енергетики, а також цифрових технологій у зміцненні економічної безпеки. Важливим напрямом є також вивчення соціально-економічних наслідків війни для людського капіталу та формування нових моделей взаємодії воєнної й соціальної сфер.

Література

Гарафонов, О., Кравчик, Ю., Янковий, Р., & Яценко, І. (2021). Інституційні механізми реалізації та контролю державної політики зміцнення економічної безпеки України. *Вісник Хмельницького національного університету*, 294(3), 220–224. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-294-3-35>

Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на листопад 2024 року (2025) Режим доступу: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf

Інституційна основа Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2015) <https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=6c93574a-d681-449a-8665-75999822dc0b&lang=uk-UA&title=InstitutsiinaOsnovaUgodiiPtoAsotsiatsiiuMizhUkrainoiuTas>

- Ковтун, Т. (2022) Державна фінансова підтримка для стійкості та відновлення бізнесу у воєнний час, *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: публічне управління та адміністрування*, (6), с. 102–111. <https://doi.org/10.32782/tnu-2663-6468/2022.6/16>
- Коробчук, Т. та Чиж, Н. (2025) Безпека банківської діяльності в умовах військових ризиків, *Економіка та суспільство*, (72). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-12>
- Лисенко, С. М., Савченко, М. О., & Пітел, Н. С. (2024). Економічні наслідки війни для України в умовах глобалізації. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12799349>
- Лисюк, В. (2023) Оборонно-промисловий комплекс України – драйвер побудови якісно нової української економіки, *Grail of Science*, (27), с. 39–41. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.05.2023.002>
- Оцінка економічних втрат України від тимчасової окупації Кримського півострову - Центр економічної стратегії. (2021). Центр економічної стратегії. <https://ces.org.ua/assessment-of-ukraines-economic-losses-from-crimea/>
- Пашков, М., Машовець, К., Гончар, М., Зимовець, В., Головка, В., Сунгуровський, М., Мельник, О., Мусіяка, В., Хлобистов, Є., & Потапенко, В. (2019). *Війна на донбасі: Реалії і перспективи врегулювання*. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf
- Правдивець, О. (2022). Про сутність поняття система економічної безпеки держави. "Scientific Notes of the University" KROK", 34–38. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-34-38>
- Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (2023) Інтеграція України до внутрішнього ринку ЄС в умовах війни. https://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/zvit_internmarket_2023_ukr.pdf
- Приходько, І., Ігнатишин, В. та Приходько, Ю. (2024) Особливості розвитку відновлюваної енергетики в Україні та світі, *Економіка та суспільство*, (62). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-47>
- Янін, О. (2025) Міжнародні санкції, запроваджені через анексію Криму як інструмент впливу на Росію, *Геополітика України: історія і сучасність*, (1(34)), с. 33–44. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1\(34\).33-44](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1(34).33-44)
- Jaffe, E. та ін. (2024) Managing a mega mass casualty event by a civilian emergency medical services agency: lessons from the first day of the 2023 hamas-israel war, *International Journal of Public Health*, 69(29 лютого). <https://doi.org/10.3389/ijph.2024.1606907>
- Naumenko, Y. (2024) The competitiveness of enterprises in the context of ukraine's economic recovery', *Economic Journal Odessa Polytechnic University*, 4(30), с. 68–76. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14553516>
- Russia's disregard for nuclear safety and security in Ukraine (2023) <https://www.energy.gov/nnsa/russias-disregard-nuclear-safety-and-security-ukraine>
- Sheliemina, N. (2023) The goals of sustainable development for ukrainein the context of the deployment of health carereform, the analysis ofmedicalefficiency and therole of the national health servicein regulating processes in wartime, *Actual Problems of Economics*, 1(264), с. 77–93. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2023-1-264-77-93>
- Spitka, T. (2023) Israeli national protection strategies and realities, y National and international civilian protection strategies in the israeli-palestinian conflict. https://doi.org/10.1007/978-3-031-20390-9_2
- Yanovska, V., Król, M. та Pittman, R. (2025) The logistics of grain exports from wartime Ukraine: What are the highest priority areas to Address?, *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 30(березень). <https://doi.org/10.1016/j.trip.2025.101363>

References

- Harafova, O., Kravchyk, Yu., Yankovyi, R., & Yashchenko, I. (2021). Instytutsiini mekhanizmy realizatsii ta kontroliu derzhavnoi polityky zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Institutional mechanisms for the implementation and control of the state policy of strengthening Ukraine's economic security]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 294(3), 220–224. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-294-3-35>
- KSE Institute. (2025). Zvit pro priami zbytky infrastruktury vid ruinuvan vnaslidok viiskovoi ahresii rosii proty Ukrainy stanom na lystopad 2024 roku [Report on direct infrastructure damages from Russia's military aggression against Ukraine as of November 2024]. https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf
- Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. (2015). Instytutsiina osnova Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS [Institutional basis of the Association Agreement between Ukraine and the EU]. <https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=6c93574a-d681-449a-8665-75999822dc0b>
- Kovtun, T. (2022). Derzhavna finansova pidtrymka dlia stiiikosti ta vidnovlennia biznesu u voiennyi chas [State financial support for business resilience and recovery during wartime]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seria: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, (6), 102–111. <https://doi.org/10.32782/tnu-2663-6468/2022.6/16>
- Korobchuk, T., & Chyzh, N. (2025). Bezpeka bankivskoi diialnosti v umovakh viiskovykh ryzykiv [Banking security under military risks]. *Економіка та суспільство*, (72). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-12>
- Lysenko, S. M., Savchenko, M. O., & Pitel, N. S. (2024). Ekonomichni naslidky viiny dlia Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Economic consequences of the war for Ukraine in globalization conditions]. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12799349>

- Lysiuk, V. (2023). Oboronno-promyslovyyi kompleks Ukrainy – draiver pobudovy iakisno novoi ukrainskoi ekonomiky [Ukraine's defense-industrial complex as a driver of building a qualitatively new economy]. *Grail of Science*, (27), 39–41. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.05.2023.002>
- Tsentr ekonomichnoi stratehii. (2021). Otsinka ekonomichnykh vtrat Ukrainy vid tymchasovoi okupatsii Krymskoho pivostrova [Assessment of Ukraine's economic losses from the temporary occupation of Crimea]. <https://ces.org.ua/assessment-of-ukraines-economic-losses-from-crimea/>
- Pashkov, M., Mashovets, K., Honchar, M., Zymovets, V., Holovko, V., Sunhurovskyi, M., Melnyk, O., Musyiaka, V., Khlobystov, Ye., & Potapenko, V. (2019). Viina na Donbasi: Realii i perspektyvy vrehuliuvannia [War in Donbas: realities and prospects for settlement]. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf
- Pravdyvets, O. (2022). Pro sutnist poniattia sistema ekonomichnoi bezpeky derzhavy [On the essence of the concept of the state's economic security system]. *Scientific Notes of the University "KROK"*, 34–38. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-34-38>
- Predstavnytstvo Fondu Konrada Adenauera v Ukraini. (2023). Intehratsiia Ukrainy do vnutrishnoho rynku YeS v umovakh viiny [Ukraine's integration into the EU internal market under war conditions]. https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/zvit_internmarket_2023_ukr.pdf
- Prykhodko, I., Ihnatyshyn, V., & Prykhodko, Yu. (2024). Osoblyvosti rozvytku vidnovliuvanoi enerhetyky v Ukraini ta sviti [Features of renewable energy development in Ukraine and the world]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (62). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-47>
- Yanin, O. (2025). Mizhnarodni sanktsii, zaprovadzheni cherez aneksiiu Krymu, iak instrument vplyvu na Rosiiu [International sanctions imposed due to Crimea's annexation as a tool to influence Russia]. *Neopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist*, 1(34), 33–44. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1\(34\).33-44](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1(34).33-44)
- Jaffe, E., et al. (2024). Managing a mega mass casualty event by a civilian emergency medical services agency: Lessons from the first day of the 2023 Hamas-Israel war. *International Journal of Public Health*, 69 (29 February). <https://doi.org/10.3389/ijph.2024.1606907>
- Naumenko, Y. (2024). The competitiveness of enterprises in the context of Ukraine's economic recovery. *Economic Journal Odessa Polytechnic University*, 4(30), 68–76. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14553516>
- U.S. Department of Energy. (2023). Russia's disregard for nuclear safety and security in Ukraine. <https://www.energy.gov/nnsa/russias-disregard-nuclear-safety-and-security-ukraine>
- Sheliemina, N. (2023). The goals of sustainable development for Ukraine in the context of healthcare reform deployment, medical efficiency analysis and the role of the National Health Service in regulating processes in wartime. *Actual Problems of Economics*, 1(264), 77–93. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2023-1-264-77-93>
- Spitka, T. (2023). Israeli national protection strategies and realities. In *National and international civilian protection strategies in the Israeli-Palestinian conflict*. https://doi.org/10.1007/978-3-031-20390-9_2
- Yanovska, V., Król, M., & Pittman, R. (2025). The logistics of grain exports from wartime Ukraine: What are the highest priority areas to address? *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 30 (March). <https://doi.org/10.1016/j.trip.2025.101363>

Анотація

Пустовар В. В. Трансформація економічної безпеки України в умовах воєнної агресії: виклики та шляхи відновлення. – Стаття.

Метою статті є аналіз економічної безпеки України в умовах воєнної агресії, визначення сутності та структури поняття «економічна безпека», а також виявлення основних каналів її підризу й шляхів відновлення. Особлива увага приділяється інституційним чинникам, що можуть посилити спроможність держави, зокрема стратегічному плануванню, інноваційній політиці, антикорупційним заходам та диверсифікації міжнародних економічних зв'язків.

Методи дослідження ґрунтуються на системному та інституційному підходах із використанням компаративного аналізу, кейс-стаді та аналізу політик. Як емпіричні кейси розглянуто наслідки анексії Криму, бойових дій на Донбасі та повномасштабного вторгнення 2022 року; додатково застосовано аналіз документів міжнародних організацій і державних рішень щодо санкцій, експорту та відновлення. Обґрунтування вибору кейсів і джерельної бази подано з урахуванням їхнього впливу на макроекономічну стійкість і зовнішньоекономічні зв'язки.

Результати показують, що критичними каналами ураження стали фізичні руйнування транспортної та промислової інфраструктури, масовані атаки на енергетичний сектор, розлад фінансової системи в перші місяці вторгнення, а також блокування морської логістики, яке спровокувало глобальні продовольчі ризики. Часткову стабілізацію експорту забезпечила «зернова ініціатива» за посередництва ООН і Туреччини разом з перенесенням потоків на сухопутні коридори, хоча це підвищило витрати та затримки.

Окремим результатом стала структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі від російського напрямку до поглиблення економічної інтеграції з ЄС, що спирається на правові та інституційні засади Угоди про асоціацію й супроводжується зростанням частки експорту до країн ЄС. Санкційна архітектура водночас обмежила ресурси агресора та сформувала політичну солідарність із Україною, але спричинила короткострокові витрати переорієнтації для українських виробників.

Ефективні інструменти державної відповіді включали запровадження воєнних облігацій для фінансування оборони й соціальних видатків, пільгове кредитування МСП («5–7–9»), податкові стимули, а також прискорений розвиток оборонно-промислового виробництва з активним залученням приватного сектору та міжнародної кооперації. Перспективу масштабної відбудови окреслено через механізми державно-приватного партнерства, диверсифікацію енергопостачання та перехід до відновлюваних джерел, а також через розбудову цифрової економіки та кіберстійкості як драйверів зайнятості, прозорості й інновацій.

Висновки підтверджують, що підтримання стійкості вимагає поєднання інституційних реформ і стратегічного планування з гнучкою економічною політикою, яка балансує між оборонними потребами та інвестиціями в людський капітал. Синергія внутрішніх ресурсів, міжнародної допомоги та партнерств із фінансовими інституціями формує основу для довгострокової модернізації та зниження вразливості до зовнішніх впливів.

Ключові слова: економічна безпека, санкційна політика, енергетична незалежність, цифрова трансформація, державно-приватне партнерство, оборонно-промисловий комплекс, людський капітал, післявоєнна відбудова.

Summary

Pustovar V. V. Transformation of Ukraine's economic security in the context of military aggression: challenges and ways to restore. – Article.

The purpose of the article is to analyse Ukraine's economic security in the context of military aggression, define the essence and structure of the concept of 'economic security', and identify the main channels of its undermining and ways to restore it. Particular attention is paid to institutional factors that can strengthen the state's capacity, in particular strategic planning, innovation policy, anti-corruption measures and diversification of international economic relations.

The research methods are based on systemic and institutional approaches using comparative analysis, case studies, and policy analysis. Empirical cases include the consequences of the annexation of Crimea, the hostilities in Donbas, and the full-scale invasion of 2022; in addition, an analysis of documents from international organisations and government decisions on sanctions, exports, and recovery is used. The rationale for the selection of cases and sources is presented taking into account their impact on macroeconomic stability and foreign economic relations.

The results show that the critical channels of damage were the physical destruction of transport and industrial infrastructure, massive attacks on the energy sector, the disruption of the financial system in the first months of the invasion, and the blocking of maritime logistics, which provoked global food risks. The 'grain initiative' mediated by the UN and Turkey, together with the transfer of flows to land corridors, ensured partial stabilisation of exports, although this increased costs and delays.

A separate result was the structural reorientation of foreign trade away from Russia towards deeper economic integration with the EU, based on the legal and institutional foundations of the Association Agreement and accompanied by an increase in the share of exports to EU countries. The sanctions architecture simultaneously limited the aggressor's resources and formed political solidarity with Ukraine, but caused short-term reorientation costs for Ukrainian producers.

Effective instruments of state response included the introduction of war bonds to finance defence and social spending, preferential lending to SMEs ('5-7-9'), tax incentives, and the accelerated development of defence-related industrial production with the active involvement of the private sector and international cooperation. The prospect of large-scale reconstruction is outlined through public-private partnership mechanisms, diversification of energy supplies and transition to renewable sources, as well as through the development of the digital economy and cyber resilience as drivers of employment, transparency and innovation.

The conclusions confirm that maintaining sustainability requires a combination of institutional reforms and strategic planning with flexible economic policies that balance defence needs and investment in human capital. The synergy of domestic resources, international assistance and partnerships with financial institutions forms the basis for long-term modernisation and reduced vulnerability to external influences.

Key words: economic security, sanctions policy, energy independence, digital transformation, public-private partnership, defence-industrial complex, human capital, post-war reconstruction.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

Н. М. Хома

orcid.org/0000-0002-2507-5741

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОЯСНЕННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ: КОЛУМБІЙСЬКА ТА МІЧИГАНСЬКА МОДЕЛІ

Поведінка виборців є складним явищем, яка формується та змінюється під впливом багатьох чинників. Дослідники постають перед складним завданням знайти пояснення і визначити визначальні чинники електорального вибору. Насправді жодна теоретична модель не може претендувати на те, щоб бути єдиним поясненням поведінки виборців. Кожен підхід пропонує бачення того, як різні фактори впливають на процес прийняття рішення виборця. У різних контекстуальних умовах та чи інша модель може бути більш доцільною.

Дослідження детермінант електорального вибору та електоральної поведінки пояснюються в рамках різноманітних шкіл та теорій. Серед моделей пояснення поведінки виборців – соціологічна (колумбійська) та психосоціальна (мічиганська модель). Вони названі за відповідними школами, сформованими у межах американських університетів – Колумбійського (Columbia School of Voting Behaviour) та Мічиганського (University of Michigan). Їх зміст становить предмет нашого дослідження. Це допоможе зрозуміти, як еволюціонує пояснення детермінант електорального вибору та електоральної поведінки, наскільки з часом змінилися чинники, які визначають електоральний вибір та електоральну поведінку.

Пояснення електоральної поведінки веде початок з Чиказької школи політичних досліджень (1920-ті рр.), натхненниками якої виступили Ч. Е. Мерріам та Г. Ф. Госнелл. Вони акцентували на дослідженні політичної поведінки, сприяючи розвитку біхевіоризму. Представники цієї школи аналізували вплив агітації на електоральну участь громадян, доводили важливість міждисциплінарного підходу, емпіричних даних та позитивістських методів для вивчення політики (Merriam, 1972).

Ще до розвитку теорій Чиказької, Колумбійської та Мічиганської шкіл, був сформований науковий консенсус, що громадяни розглядають партії та кандидатів в ідеологічній площині, і виходячи з цього роблять свої політичні преференції. В подальшому цей підхід був розкритикований представниками соціологічної школи, які доводили, що виборці, як правило, не мотивовані ідеологією і часто необізнані навіть з основами політики. Варто зазначити, що дослідники вели мову не про дихотомію «голосую – не голосую», а передусім про рішення за кого голосувати і чому саме за них. Окрім того, незалежно від того чи орієнтується виборець в нормативно-інституційній базі електорального процесу чи ні, його діяльність та рішення явно або неявно регулюються і визначаються виборчими процесами, нормами та інститутами, тобто, власне інституційною базою виборчого процесу та політичними чинниками виборів.

Згодом на допомогу розкритикованому ідеологічному підходу прийшла колумбійська модель. Вона отримала цю назву завдяки внеску науковців Колумбійського університету – П. Лазарсфельда, Б. Берельсона, Х. Годе та ін. (1940-і рр.). Учені сформулювали теорію в роботі «Народний вибір» (The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign, 1940) на основі репрезентативних вибіркових опитувань щодо мотивів індивідуальних рішень громадян під час голосування. Дослідники стверджували, що передвиборча кампанія посилює вибір тих, хто визначився, та мотивувала латентні схильності виборців, які ще не прийняли остаточного рішення (swing votes). Дослідники виокремили соціальні характеристики, серед яких – класова приналежність (статус), расова або релігійна ідентифікація, регіон країни, де проживав виборець (місце проживання) та описали їх як індекс політичних схильностей, надавши пріоритет соціальним чинникам і соціальній ідентифікації.

Представники даного підходу зосереджувалися на великих соціальних групах і соціальних фактах. Вони стверджували, що громадяни керуються колективною соціальною поведінкою, а не індивідуальними преференціями, часто – несвідомо. Тобто, голосування або утримання від нього – вияв солідарності з асоційованим класом (соціальною групою, до якої належить виборець). Перші позитивні прогностичні результати однак не вберегли теорію від подальших недоліків, а саме – неспроможності пояснити коливання електоральних уподобань в часі, браку гнучкості та динамічності самої теорії. Внаслідок ігнорування історичного чинника (оскільки науковці не аналізували динаміку голосування тих чи інших соціальних груп в окремий історичний період) дослідники не могли прогнозувати та пропонувати рішення (Berelson et al., 1954; Hutchings & Hakeem, 2018).

Інтегрувавши елементи історизму в теорію, С. Ліпсет та С. Роккан розробили теорію соціальних розколів (cleavage theory), побудовану на соціальних конфліктах чотирьох типів: 1) центр – периферія (регіоналістські або автономістські партії); 2) держава – церква (християнсько-демократичні партії та секулярні ліберали); 3) місто – село (аграрні/сільські партії); 4) робітничий клас, наймані працівники – власники (соціалістичні/соціал-демократичні на противагу консервативним або бізнес-орієнтованим партіям), де ядро – модернізаційні процеси. Кожен з цих конфліктів створює соціальний розкол і призводить до формування проблемного кола виборів, політики, соціально-економічного становища. Відповідно, чим слабша ідентифікація з певною соціальною групою, чим менший і вужчий розкол, тим нижчий рівень політичної участі (Lipset & Rokkan, 1967).

Альтернативним розв'язанням проблеми мінімізації/усунення недоліків колумбійської моделі виступила модель, запропонована у 1960-х рр. ученими Мічиганського університету (А. Кемпбелл, Р. Роуз, С. Розенстоун, У. Міллер, Г. Лассуелл та ін.). Мічиганська модель зосередилася на індивідуальних установках виборців та їхній ідентифікації з однією з основних політичних партій. «Мічиганська модель голосування відводила центральне місце партійним уподобанням, сприйняттю питань та оцінці політичних кандидатів» (Steenbergen, 2010, с. 13).

Можна узагальнити три постулати авторів мічиганської моделі, а саме: 1) люди психологічно ідентифікують себе з політичними партіями, так само як з етнічними, релігійними чи класовими групами; 2) ідентифікація з політичною партією – довготривалий компонент політичної системи, а отже вона зберігається навіть за умови підтримки іншої партії на виборах; 3) партійна ідентифікація – потужний чинник прямого та опосередкованого впливу на вибір і почуття виборця. Дослідники запропонували власне визначення партійної ідентифікації як почуття психологічної прив'язаності до однієї з основних партій (йшлося, насамперед про двопартійні системи, звідси виникає слабкість теорії щодо її універсальності та застосовності до багатопартійних систем), подібне до аналогічного відчуття прихильності до власної класової, расової або релігійної групи. Дві основні характеристики партійної ідентифікації визначали поняття спрямованості та сили. Під «спрямованістю» науковці мали на увазі прихильність до демократів, республіканців або рівномірно до обох (невизначеність). «Сила» трактувалася як інтенсивність прив'язаності до партії, яка може бути сильною, помірною або ж слабкою.

Важливо зауважити, що представники мічиганської школи ніколи не ототожнювали партійну ідентифікацію з попереднім досвідом голосування того чи іншого виборця. Більше того, вони вважали, що за певних нечастих обставин республіканці можуть голосувати за демократів, і навпаки. Отже, ця модель відрізнялася від попередніх тим, що пояснювала електоральну поведінку на основі психологічно орієнтованої перспективи та орієнтувалася не на відносно незмінні соціальні характеристики виборця або його ідеологічні установки, а на широкий набір індивідуальних переконань (Lazarsfeld, 1948).

Апологети мічиганської моделі передбачали, що партійна ідентифікація визначатиме подальший вибір при голосуванні і що навіть більше – детермінуватиме ставлення виборця до кандидатів та партії. Аргументуючи цю думку, дослідники вказували, що партійна ідентифікація зазвичай розвивається в підлітковому віці та тенденційно більш стабільна (здебільшого підкріплена емоційно), тоді як можливості оцінити кандидата виникають пізніше. Безперечно, чим сильніша прив'язаність, тим більше виборець схильний бачити світ у парадигмі партії-фаворита. Вчені заперечують, що уподобання та ідеологічні принципи

є джерелом партійної ідентифікації, натомість вони переконані, що партійність – результат соціалізації в дорослому віці. Прихильність до політичних партій формується в пізньому дитинстві переважно під впливом батьків (подібно до набуття релігійної приналежності). Як доказ, вони наводять опитування в якому більшість респондентів стверджують, що вони володіють однаковими партійними вподобаннями разом зі своїми батьками. Якщо ж батько та мати не є, скажімо, «однопартійцями», картина менш послідовна. Проблемою цих опитувань визначають проєкцію власних переконань на преференції інших: оскільки опитування ґрунтувалося на спогадах респондентів, вони могли стверджувати, що батьки мали подібну партійну ідентифікацію, хоча це могло не відповідати дійсності. Автори «Американського виборця» (The American Voter, 1960), серед яких А. Кемпбелл, Ф. Конверс, В. Міллер, Д. Стоукс, стверджують, що партійна ідентифікація здебільшого стабільна в часі, проте вона все ж таки може змінювати під дією двох чинників: сил особистого характеру або змін в соціальному середовищі (зміни життєвого циклу або масові суспільні потрясіння) (Campbell *et al.*, 1980; Hutchings and Hakeem, 2018).

В рамках мічиганської школи Ф. Конверс запропонував концепцію «нормального голосування» та короткочасних відхилень від нормального голосування (Converse, 1966). Під «нормальним голосуванням» автор мав на увазі результати виборів, які відображали стабільну прихильність виборців до однієї з двох партій. «Короткочасні відхилення» в свою чергу розглядалися як вплив швидкоплинних обставин (як-от міжнародні кризи) на загальний результат виборів.

Мічиганська школа досліджень дала поштовх до впровадження елементів психології (психоаналізу, фрейдизму) в наукове поле. Соціально-психологічний підхід ґрунтується на визначенні поведінки індивіда не стільки через соціальну групу, до якої він належить, скільки через психологічні особливості, сформовані внаслідок соціалізації всередині конкретної групи. Представники мічиганської моделі стверджували, що чинники, які впливають на рішення виборців, включають партійну ідентифікацію, ставлення до кандидатів, оцінку поточних подій, інтерес до політичного життя та політичні цінності й установки; та віддавали першість саме думкам і психологічним установкам, а вже потім соціальним змінним. Науковці наводили приклад двох сімей однієї соціальної групи, які на виборах голосували по-різному. В такому випадку соціальні параметри відходили на другий план, бо не могли пояснити електоральну поведінку. При цьому виховання, цінності, орієнтації, психологічні установки давали змогу краще спрогнозувати електоральну участь.

А. Кемпбелл, Ф. Конверс, В. Міллер, Д. Стоукс розробили модель «лійки причинності» (funnel of causality), щоб наочно продемонструвати синтез та подальше фільтрування чинників і причин електоральної участі та партійного вибору. Дана модель, у формі перевернутого конуса, в найширшій своїй частині (соціально-економічні умови) відображає найменш важливі чинники; другий, вузький, рівень (ціннісні орієнтації) демонструє більш важливі змінні для електоральної участі; третій ступінь (найвузький елемент, основа конуса) демонструє близькість та інтенсивність впливу політичних установок на здійснення політичних рішень. Ця модель не є простою сумою трьох рівнів, навпаки, кожен наступний рівень ґрунтується на основі попереднього (політична ідентифікація формується на основі політичних цінностей, які в свою чергу зростають із домінуючої політичної системи) (Hutchings & Hakeem, 2018).

Унаслідок появи нового підходу в політичній науці, розробленого представниками мічиганської школи, науковці переглянули роль партійної ідентифікації та її вплив на електоральну поведінку. Однак, з часом роль партійності послабилася, а на передній план вийшла психологічна основа теорії. Зокрема, деякі вчені спиралися на теорію соціальної ідентичності. Наприклад, Дж. Грін, С. Палмквіст, Дж. Шиклер, Л. Хадді, М. Мейсон та ін. розвивають аргумент, що партійність – це соціальна ідентичність, і її слід розглядати саме в такий спосіб. Науковці зазначають, що громадяни при визначенні партійної ідентифікації спираються на значущі соціальні групи та згодом визначають власну партійну лояльність на основі співвідношення «партія – особистий набір ідентичностей». Автори теорії зосередилися не тільки на двопартійній системі США, але узяли до уваги і обмежені багатопартійні системи, та виходячи з цього уявляють боротьбу між різними політичними силами – не тільки як проти-

стояння за ідеї, а й боротьбу між членами різних соціальних груп. Додатково стверджується, що високий показник партійної, а отже соціальної ідентичності пов'язаний із вищою ймовірністю того, що людина прийде на вибори (Abramowitz & Saunders, 2006; Green, Palmquist & Schickler, 2002; Huddy & Bankert, 2017).

Л. Хадді та А. Банкерт підняли питання про різновиди партійної ідентичності, яка може бути інструментальною або експресивною. Інструментальна ідентичність заснована на зборі даних індивідами про діяльність партій, порівнянні власних потреб із програмними заявами партій тощо (когнітивні чинники). Експресивний характер ідентичності ґрунтується на більш афективних чинниках, наприклад, захисті іміджу групи, підтримці високого авторитету партії тощо (Huddy & Bankert, 2017).

Таким чином, моделі, запропоновані Колумбійською та Мічиганською школами органічно доповнюють й підсилюють одна одну. Обидві моделі заклали фундамент сучасного розуміння електоральної поведінки й того, як громадяни приймають політичні рішення. Нагадаємо, що колумбійська модель, з її акцентом на соціально-демографічних факторах, включаючи соціальний клас та членство в соціальних групах, пріоритезує місце людини в соціальній ієрархії та її зв'язок із людьми, які поділяють її соціальну ідентичність. Мічиганська модель в свою чергу керується соціально-психологічним розумінням механізмів прийняття рішень через виявлення ставлення індивідів до політичних суб'єктів. Описуючи партійну ідентифікацію як психологічну прихильність до однієї з політичних партій, теоретики мічиганської школи поставили в центр моделі партійну ідентифікацію як ключовий предикатор поведінки на індивідуальному рівні.

На сучасному етапі обидві школи розглядаються як складові одного цілого, а саме соціально-психологічної теорії, яка зосереджується на соціальних характеристиках, соціальному контексті та соціальній психології задля пояснення політичної поведінки громадян. В рамках цього інтегрованого і комплексного підходу дослідники розглядають соціальні характеристики, відмінності, ідентифікацію та комунікацію як основу для групової свідомості і колективного досвіду, які формують і згодом підсилюють політичну поведінку, звички та уподобання. Власне, саме соціологічні чинники намагаються пояснити орієнтири для прийняття рішень, а також мобілізацію громадян до участі. Застосування елементів психології здатне забезпечити дослідників інструментами для оцінки ставлення громадян до поточного перебігу політично значущих подій. Соціально-психологічна модель стверджує, що досвід групової соціалізації (особливо, в ранньому віці) накладає відбиток на політичні вподобання та партійну ідентифікацію. Сформувавшись, ці ідентифікації стають стійкими елементами політичної психології та слугують т. зв. «перцептивними екранами», що впливають на інші політичні переконання, погляди та поведінку. Наприклад, якщо дитина з раннього віку бачить батьків, родичів, близьких друзів, представників важливих соціальних інститутів, які не голосують та не отримують як жодних санкцій (ані засудження з боку громади, ані адміністративні покарання), так і жодних стимулів, то дитина з більшою ймовірністю не голосуватиме в майбутньому, аніж той, хто виріс у активному відповідальному середовищі та асоціює голосування із громадянським обов'язком.

Висновки. Наш аналіз дозволяє відповісти на питання: наскільки Колумбійська та Мічиганська моделі здатні сьогодні пояснювати електоральну поведінку. За нашою оцінкою, ці моделі залишаються цінними для розуміння електоральної поведінки за їх адаптації до сучасних умов.

Колумбійська модель є корисною для аналізу виборчої поведінки в контексті традиційних соціальних структур. Однак через глобалізацію, технології, мобільність людей та ін. процеси електоральний вибір може робитися під впливом ширшого спектра чинників, а відтак модель зазнає змін. Сьогодні соціальні чинники дуже важливі, але вони вже не настільки визначальні, як раніше. Наприклад, на поведінку виборців можуть впливати медіа (зокрема – соціальні мережі), економічна ситуація, нові політичні рухи або особисті бренди кандидатів. Колумбійська модель може бути актуальною для аналізу стабільних суспільств, де соціальні групи все ще відіграють значну роль, але з адаптацією до нових реалій, зокрема – до мобільності населення і змін у традиційних соціальних структурах.

Мічиганська модель зберігає значення, але партійна ідентифікація вже не така стабільна, як колись. Однак нині наявна низка нових психологічних та інших чинників, які можуть впливати на виборців. Мають бути враховані нові чинники, як-от диджиталізація політики, деструктивні маніпуляції в медіа-просторі, технології штучного інтелекту тощо. Технологічний прогрес, на жаль, відкрив нові можливості для поширення дезінформації щодо кандидатів, їх програм тощо.

Сучасні підходи до вивчення виборчої поведінки, хоча і включають нові технології та більш складні соціальні чинники, не відмовляються від основних принципів Колумбійської та Мічиганської моделей. Ці моделі взаємодіють із сучасними теоріями, які враховують низку нових чинників, зокрема й вплив технологічного, інформаційно-комунікаційного прогресу, що впливають на електоральну поведінку. Відбулося фактично доповнення класичних підходів (моделей), оскільки соціальні мережі посилюють ефекти емоційної прив'язаності та групової ідентичності, які формуються у різні новітні способи.

Література

- Abramowitz A., Saunders K. Exploring the Bases of Partisanship in the American Electorate: Social Identity vs. Ideology. *Political Research Quarterly*. 2006. № 59 (2). P. 175-187.
- Berelson B. R., Lazarsfeld P. F., Mcphee W. N. *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press, 1954. 395 p.
- Campbell A., Converse P., Miller W., Stokes D. *The American Voter*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. 576 p.
- Converse P. E. The Concept of a Normal Vote // Elections and the Political Order / A. Campbell, P. E. Converse, W. E. Miller & D. E. Stokes (Eds.). New York: Wiley, 1966. P. 9-39.
- Green P. D., Palmquist B., Schickler E. *Partisan Hearts and Minds: Political Parties and the Social Identities of Voters*. New Haven: Yale University Press, 2002. 266 p.
- Huddy L., Bankert A. Political Partisanship as a Social Identity. Oxford Research Encyclopedia of Politics. 2017. URL: <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-250>. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.250 (дата звернення: 24.09.2025).
- Hutchings V., Hakeem J. The sociological and social-psychological approaches // *The Routledge Handbook of Elections, Voting Behavior and Public Opinion* / J. Fisher, E. Fieldhouse, M. N. Franklin, R. Gibson, M. Cantijoch & C. Wlezien (Eds.). Abingdon: Routledge, 2018. P. 21-29.
- Lazarsfeld P., Berelson B., Gaudet H. *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press, 1948. 178 p.
- Lipset S., Rokkan S. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press, 1967. 554 p.
- Merriam E. C. *The Role of Politics in Social Change*. London: Johnson Reprint, 1972. 149 p.
- Steenbergen M. R. The New Political Psychology of Voting // *Information – Wahrnehmung – Emotion. VS Verlag für Sozialwissenschaften* / T. Faas, K. Arzheimer, S. Roßteutscher (Eds.). Springer, 2010. P. 13-31. DOI: 10.1007/978-3-531-92336-9_2.

References

- Abramowitz, A., & Saunders, K. (2006). Exploring the bases of partisanship in the American electorate: Social identity vs. ideology. *Political Research Quarterly*, 59(2), 175–187. [in English]
- Berelson, B. R., Lazarsfeld, P. F., & McPhee, W. N. (1954). *Voting: A study of opinion formation in a presidential campaign*. University of Chicago Press. [in English]
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W., & Stokes, D. (1980). *The American voter*. University of Chicago Press. [in English]
- Converse, P. E. (1966). The concept of a normal vote. In A. Campbell, P. E. Converse, W. E. Miller, & D. E. Stokes (Eds.), *Elections and the political order* (pp. 9–39). Wiley. [in English]
- Green, D. P., Palmquist, B., & Schickler, E. (2002). *Partisan hearts and minds: Political parties and the social identities of voters*. Yale University Press. [in English]
- Huddy, L., & Bankert, A. (2017). Political partisanship as a social identity. Oxford Research Encyclopedia of Politics. <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-250> [in English]
- Hutchings, V., & Hakeem, J. (2018). The sociological and social-psychological approaches. In J. Fisher, E. Fieldhouse, M. N. Franklin, R. Gibson, M. Cantijoch, & C. Wlezien (Eds.), *The Routledge handbook of elections, voting behavior and public opinion* (pp. 21–29). Routledge. [in English]
- Lazarsfeld, P., Berelson, B., & Gaudet, H. (1948). *The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign*. Columbia University Press. [in English]

- Lipset, S., & Rokkan, S. (1967). Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives. The Free Press. [in English]
- Merriam, E. C. (1972). The role of politics in social change. Johnson Reprint. [in English]
- Steenbergen, M. R. (2010). The new political psychology of voting. In T. Faas, K. Arzheimer, & S. Roßteutscher (Eds.), *Information – Wahrnehmung – Emotion* (pp. 13–31). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-531-92336-9_2. [in English]

Анотація

Хома Н. М. Теоретичні підходи до пояснення електоральної поведінки: Колумбійська та Мічиганська моделі. – Стаття.

Дослідження детермінант електорального вибору пояснюється в рамках різноманітних шкіл та теорій. У статті розглянуто два підходи до пояснення поведінки виборців – соціологічна (Колумбійська модель) та психосоціальна (Мічиганська модель). Наголошено, що хоч це є одні з ранніх підходів до пояснення електорального вибору, але ці моделі й сьогодні цінні для пояснення електоральної поведінки за умови адаптації до сучасних умов. Щодо Колумбійської моделі відзначено: 1) її актуальність для аналізу поведінки виборців у спільнотах, де соціальні групи є доволі стійкими та відіграють значну роль; 2) вплив на неї глобалізації, технологій, високої мобільності людей та інших чинників, які впливають на електоральний вибір. Щодо Мічиганської моделі констатовано: 1) збереження нею значення для пояснення електорального вибору, хоч партійна ідентифікація має вже менше значення; 2) при застосуванні цієї моделі мають бути враховані нові чинники: диджиталізація політики, деструктивні маніпуляції в медіапросторі, технології штучного інтелекту та ін. Зауважено, що насправді жодна теоретична модель не може претендувати на те, щоб бути єдиним поясненням поведінки виборців. Кожен підхід пропонує бачення того, як різні чинники впливають на процес прийняття рішення виборцями. У різних контекстуальних умовах та чи інша модель може бути більш чи менш доцільною для пояснення електорального вибору. Сучасні підходи до вивчення виборчої поведінки, хоча і включають нові технології та більш складні соціальні чинники, не відмовляються від основних принципів Колумбійської та Мічиганської моделей. Відтак авторка вважає, що нині фактично відбувається доповнення класичних підходів до пояснення електорального вибору.

Ключові слова: вибори, електоральна участь, електоральний вибір, електоральна поведінка, соціологічна модель (модель Колумбійської школи поведінки виборців), психосоціальна модель (Мічиганська модель), партійна ідентифікація, політичні партії.

Summary

Khoma N. M. Theoretical approaches to explaining electoral behavior: the Columbia and Michigan models. – Article.

This article explains research into the determinants of electoral choice within the framework of various schools and theories. This article considers two such approaches: the sociological model of the Columbia School of Voting Behaviour and the psychosocial Michigan model. Although these are among the earliest approaches to explaining electoral choice, it is emphasised that these models are still valuable for explaining electoral behaviour today, provided they are adapted to modern conditions. Regarding the Columbia model, the following is noted: 1) its relevance for analysing voter behaviour in stable social communities; and 2) the influence of globalisation, technology, high human mobility, and other factors affecting electoral choice. Regarding the Michigan model, it was noted that: 1) it remains relevant for explaining electoral choice, even though party identification is now less important, and 2) when applying this model, new factors must be considered, such as the digitalisation of politics, destructive media manipulation and artificial intelligence technologies. It was also noted that no theoretical model can claim to be the sole explanation for voter behaviour. Each approach offers a different perspective on how various factors influence voters' decision-making processes. In different contextual conditions, one model or another may be more or less appropriate for explaining electoral choice. Although contemporary approaches to studying electoral behaviour incorporate new technologies and more complex social factors, they do not abandon the basic principles of the Columbia and Michigan models. Therefore, the author believes that the current situation is an addition to classical approaches to explaining electoral choice.

Key words: elections, electoral participation, electoral choice, electoral behavior, Sociological Model (Columbia School of Voting Behaviour), Psychosocial Model (Michigan model), party identification, political parties.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

О. Л. Шишкін

orcid.org/0009-0001-0760-5622

аспірант кафедри політології, соціології і культурології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

КОНСТРУЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Вступ. Після жаклих подій Першої та Другої світових воєн, здавалося принципово неможливим уявити, що в центрі Європи може статися повномасштабна військова агресія, яка супроводжуватиметься масованими бомбардуваннями цивільної інфраструктури, знищенням міст і сіл, а також цілеспрямованими злочинами: масовими депортаціями, викраденням дітей, тортурами, примусовою русифікацією та систематичним придушенням національної ідентичності українців. Здебільшого світ сприймав загрози Путіна як агресивну риторику, розраховану виключно на внутрішнього споживача. Проте справжня глибина катастрофи стала зрозумілою після 24 лютого 2022 року, коли повномасштабне вторгнення Росії стало екзистенційною кризою для української нації та геополітичним тектонічним зломом в архітектурі міжнародної безпеки, вибудованій після Потсдамської конференції 1945 року. Цей військово-політичний конфлікт слід розглядати не просто як територіальну суперечку чи ідеологічну війну, вмотивовану пост-імперським ресентиментом Кремля та прагненням до відновлення проєкту СРСР 2.0. Натомість, як слушно зазначають дослідники, це «геноцидна війна проти українців» (Dickinson, 2022; 2023). Головна мета агресора – заперечення суб'єктності української нації та держави, що робить його цілі геноцидальними (Snyder, 2010). Системна дегуманізація українців у російському пропагандистському просторі з 2014 року слугувала ідеологічною підготовкою до війни на знищення та фіксує цей конфлікт у вимірі ідентичності-проти-ідентичності.

В умовах тотальної екзистенційної загрози, коли ворог неприховано прагне знищити українців як націю, національна ідентичність України переживає каталітичну реконфігурацію в умовах глибокої амплітуди шоку та суспільної травми. Цей процес є глибокою драматичною рефлексією вікарності нації (переосмисленням власного минулого, страхів та ідеалів) (Browning, та ін, 2021) і детермінує консолідацію громадянської ідентичності навколо державного прапора та європейських стандартів поваги й толерантності. Ключовою відповіддю на загрозу стає радикальна суб'єктна демаркація української нації від усього російського ворожого простору. Як влучно зауважив М. Міщенко, «Ця війна допомогла українцям усвідомити себе як націю» (Центр Разумкова, 2023). З огляду на це, актуальність публікації зумовлена необхідністю науково-політологічного аналізу механізмів трансформації національної ідентичності в умовах екзистенційної кризи та її прямого відображення у формуванні державної політики. Традиційні парадигми, які ґрунтувалися на аналізі інституційного розвитку та процесах «посткомуністичної трансформації», виявляються недостатніми для пояснення такого виміру конфлікту, де ідентичність і державність стають нерозривно пов'язаними. Таким чином, стаття вносить суттєвий внесок у теорію ідентичності та міжнародних відносин через застосування нових методологічних інструментів.

Теоретико-методологічна база. Методологічна основа статті ґрунтується на засадах соціального конструювання нації, забезпечуючи глибокий теоретичний аналіз формування української ідентичності в умовах війни. Дослідження спирається на ключові парадигми, які пояснюють природу національної спільноти та роль колективних наративів. Зокрема, концепція «Уявлених спільнот» Б. Андерсона є фундаментальною (Anderson, 1991), допов-

нюючись ідеями модернізму Е. Геллнера (Gellner, 2008) та критичним поглядом Е. Гобсбаума на «Винайдення традиції» (Hobsbawm & Ranger, 1992), що дозволяє критично оцінити процеси дерусифікації та українізації. Етносимволізм Е. Сміта (Smith, 1991, 2004) слугує для аналізу реактуалізації історичних міфів. В українському контексті ці процеси доповнюються дослідженнями становлення єдиної ідентичності (Палій, 2005) та її мовного виміру (Фаріон, 2021). Дослідження також інтегрує потужний теоретичний пласт впливу колективної травми, використовуючи теорію колективної пам'яті М. Гальбвакса (Halbwachs, 1992) та концепт «Культурної травми» Дж. Александера (Alexander, 2004). Роботи А. Ассман (Assmann, 2011) та П. Новіка (Novick, 2000) дозволяють проаналізувати політизацію пам'яті. Концептуальний міст між ідентичністю та травмою будується завдяки підходам В. Сьюелла-молодшого щодо «історичної події» як радикального каталізатора змін (Sewell, 2005). Аналіз зовнішньополітичного виміру ґрунтується на працях про імперські зіткнення та історичну тяглість конфлікту (Plokhу, 2017, 2023).

Головна теза дослідження полягає у наступному: трансформація національної ідентичності України в умовах екзистенційної війни є функціональною детермінантою, яка зумовлює кардинальний перегляд як внутрішньої, так і зовнішньої державної політики, а також впливає на регіональний безпековий ландшафт.

Метою статті є аналіз чинників, механізмів та наслідків впливу реконфігурованої національної ідентичності на формування стратегічних напрямків внутрішньої та зовнішньої політики України в умовах повномасштабної війни.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: а) проаналізувати вплив екзистенційної кризи на формування громадянської ідентичності та обґрунтувати необхідність політичної демаркації від російського культурно-політичного простору; б) дослідити, як реконфігурація ідентичності позначилася на внутрішній політиці України (на прикладі законодавства про мову, про декомунізацію, про запровадження європейської традиції відзначення Дня Пам'яті та національної хвилини мовчання та ін.); в) оцінити вплив нової ідентичності на зовнішню політику (проактивна дипломатія ідентичності, просування іміджу України як мужньої нації-борця, посилення культурної присутності тощо); г) визначити, як український досвід спричинив «опосередковану деколонізацію» та перегляд ставлення до РФ у країнах Центральної та Східної Європи.

Результати дослідження. Екзистенційний характер агресії Російської Федерації, спрямованої на цілковите знищення української державності та національної ідентичності, вимагає аналізу через призму глибинних соціальних та колективно-психологічних процесів. Війна виступає каталізатором незворотних змін, формуючи нове колективне «Я» нації. Згідно з теорією культурної травми Дж. Александера (Alexander et al., 2004), масові воєнні злочини, такі як ті, що були скоєні у Бучі, Ірпені та Маріуполі, перетворюються з трагічних подій на травматичні події. Це відбувається через процес соціальної конструкції, в ході якого колектив (нація) осмислює подію як таку, що незворотно змінює його групову ідентичність і майбутнє. Таким чином, спільний досвід боротьби, втрат і опору стає потужною основою для консолідації громадянської ідентичності, відкидаючи старі, амбівалентні пост-радянські наративи.

Емпіричні дані безапеляційно підтверджують, що війна призвела до ціннісного згуртування, що сигналізує про завершення процесу формування української політичної нації:

– **Переважання національної ідентичності:** кількість тих, хто ідентифікує себе передусім як громадянин України, зросла до понад 79% (НІСД, 2023), тоді як до листопада 2021 року цей показник становив близько 62%. Одночасно відсоток тих, хто ідентифікує себе з місцем проживання (містом, селом), зменшився з 21% до 7% (НІСД, 2023). Абсолютне переважання загальнонаціональної громадянської ідентичності над місцевою та регіональною є ключовим показником сформованості політичної нації.

– **Гомогенізація соціальної близькості:** соціологічні показники свідчать про внутрішню гомогенізацію, яка долає старі регіональні розколи. Якщо у 2013 році опитувані відчували більшу соціальну близькість до громадян Росії та Білорусі, ніж до мешканців Західного регіону, то станом на травень 2023 року найбільша соціальна близькість відчувається до мешканців Києва, Центру, Півдня та Заходу (Центр Разумкова, 2023).

– *Символічна та ціннісна єдність*: 88% громадян пишуться тим, що є громадянами України (ДІФ та Центр Разумкова, 2023). Державна незалежність набула екзистенційної цінності: частка тих, хто вважає День Незалежності найбільш важливим святом, зросла з 19% у 2020 році до 63% (Центр Разумкова, 2023), а державними символами пишуться понад 70% громадян (Центр Разумкова, 2023).

Консолідована, травматично пережита ідентичність, прагнучи самовизначення, негайно вступає у діалектичний процес диференціації. Цей процес найкраще пояснюється Концепцією «Іншого» І. Б. Нойманна (Neumann, 1993; 1998), згідно з якою національна ідентичність «робиться» через протиставлення відмінному від себе «Іншому». Російська держава, зі своїми імперськими, авторитарними та шовіністичними цінностями, свідомо формує себе як екзистенційний «Інший» – антипод демократії, що прагне знищити українське «Я».

Цей процес «ідентичнісного розчленування» з боку агресора парадоксальним чином викликає протилежний ефект в Україні: прискорену радикальну суб'єктну демаркацію. Національна свідомість прагне чітко маркувати ворога як джерело екзистенційної загрози та відмежуватися від його культурно-політичного простору. Це віддзеркалення ціннісних дихотомій: Україна (свобода, справедливість, демократія, європейський вибір) проти Росії (автократія, мілітаризм, ізоляціонізм).

– *Абсолютна резистентність*: сформована ідентичність демонструє винятково високий рівень неготовності йти на поступки. 90% українців вважають неприйнятним виконання вимог Росії в обмін на припинення агресії, включаючи територіальні поступки, відмову від НАТО (73,8%) чи надання російській мові офіційного статусу (75%) (НІСД, 2023). Це є екзистенційним імперативом – неготовністю міняти державний суверенітет та цінності на мир.

– *Дієвий патріотизм*: стійкість виявляється у проактивній громадянській позиції. Частка тих, хто готовий захищати країну зі зброєю в руках, зросла з 17% (2015) до 29%, а брати участь у волонтерському русі – з 32% до 42% (Центр Разумкова, 2023). Волонтерство (46%) та використання української мови (45%) визнані основними ознаками патріотизму (НІСД, 2023).

– *Мовна ідентичність як маркер демаркації*: українська мова визнається рідною 86% і мовою повсякденного спілкування 76% (Центр Разумкова, 2023), що є найбільшими показниками за всю історію незалежності. Вона стала другою за значенням ознакою патріотизму і предметом гордості (від 86% на Заході до 64% на Сході) (Центр Разумкова, 2023).

Колективний запит українців на ціннісну та політичну демаркацію стає функціональною детермінантою внутрішньої політики держави. Законодавчі та нормативні акти, прийняті як до, так і після повномасштабного вторгнення, є прямим відображенням цього процесу, що забезпечує виконання першого завдання дослідження:

– *Геополітична та ціннісна демократія*: закріплення стратегічного курсу на членство в ЄС та НАТО у Конституції України (Закон № 2680-VIII, 2019 р.) є політичним маркером остаточного розриву з імперською зоною впливу. Цей курс легітимізований суспільством (довіра до НАТО зросла до 67%, до ЄС – до 76%, Центр Разумкова, 2022).

– *Культурна деколонізація*: закони про державну мову (№ 2704-VIII, 2019 р.) та декомунізацію (№ 317-VIII, 2015 р.) є актами внутрішньої демаркації, спрямованими на деконструкцію імперської та радянської спадщини. Це безпосередньо корелює з другою фазою російського конструювання «Іншого» – спробою асиміляції українського «Я».

– *Символічна європейська солідарність*: прийняття Закону «Про День пам'яті та перемоги над нацизмом...» (№ 3107-IX, 2023 р.) є свідомим кроком до символічної солідарності з європейською традицією вшанування пам'яті та остаточним відмежуванням від радянсько-російського мілітаристського культу «Победобесія».

– *Закріплення суб'єктності та інституалізація травматичної пам'яті*: Укази «Про Стратегію інформаційної безпеки» (№ 685/2021) та «Про загальнонаціональну хвилину мовчання...» (№ 143/2022) є механізмами державної сек'юритизації ідентичності та інституалізації травматичної пам'яті. Хвилина мовчання не лише вшановує жертв, а й щоденно відновлює колективну травму, підтримуючи необхідну консолідацію та чітко визначаючи ворога.

Описаний процес, що переводить суспільну травму в політичні рішення та стратегічні пріоритети, узагальнюється у наступній ланцюговій моделі трансформації (Див. табл.).

Таблиця

Ланцюгова модель трансформації національної ідентичності

Травма → Ідентичність (Консолідація)	Ідентичність → Інший (Диференціація)	Інший → Політика (Проекція)
Екзистенційна загроза та культурна травма прискорюють консолідацію та перетворення пасивного сприйняття себе у проактивне «Я-Нація».	Сформована громадянська ідентичність здійснює радикальну диференціацію від свого антипода. Росія свідомо маркується як екзистенційний «Інший».	Чітке визначення екзистенційного «Іншого» проєктується у сферу державної політики. Це виражається у стратегічній демаркації та ухваленні рішень, що відображають нові колективні цінності.

Таким чином, екзистенційна криза є не лише викликом, але й чинником прискореного формування національної ідентичності, яка перевела Україну у стан дієвої, згуртованої політичної нації, яка детермінує стратегічний курс держави на радикальну демаркацію від імперського впливу та демократичне оновлення.

Ця нова ідентичність демонструє чітке бачення пост-воєнного оновлення. Попри виклики війни, 66% українців переконані, що ситуація в Україні поліпшуватиметься (НІСД, 2023), і 89% планують будувати своє життя в Україні (Центр Розумкова, 2023). У суспільній думці домінує запит не просто на відновлення, а на радикальне оновлення країни – вільної, демократичної, з високим рівнем свобод, ефективним управлінням та потужною сучасною армією – гарантом безпеки в майбутньому (НІСД, 2023).

Сформована в умовах травми та чітко диференційована національна ідентичність України неминує проєктується на зовнішньополітичну арену. Ця трансформація перетворила Україну з об'єкта пострадянської геополітики на проактивного та суб'єктного гравця, який активно використовує наратив боротьби як інструмент дипломатії ідентичності. Українська зовнішня політика ґрунтується на двох взаємопов'язаних векторах: просування іміджу Нації-Борця (форпоста демократії) та глобалізація демаркації (витіснення російських імперських наративів). Проте найглибший вплив української ідентичності фіксується на рівні регіональних ідентичнісних змін, особливо у Центральній та Східній Європі (ЦСЄ).

Екзистенційна війна Росії проти України стала не лише кульмінацією імперської політики, але й каталізатором для ширших ідентичнісних процесів у регіоні. Як зазначає М. Мелксоо (Mälksoo 2022), цей конфлікт є «багатошаровим постколоніальним моментом». Для країн ЦСЄ, які мають травматичну спадщину підпорядкування Москві, повномасштабна війна стала «своєрідним моментом деколонізації».

Цей момент дозволив місцевим акторам (державам ЦСЄ) заявити про власну політичну діяльність та утвердитися як важливі гравці у європейському безпековому ландшафті. Якщо до 2022 року ці держави часто сприймалися Заходом через призму їхньої «пострадянської» ідентичності, то українська боротьба дала їм змогу переглянути власні біографічні наративи та вийти за межі цієї периферійної ролі. Ключовим механізмом, що пояснює надзвичайний зовнішньополітичний активізм країн Балтії та Польщі, є «вікарна ідентифікація» (vicarious identification), запропонована Браунінгом, Йоєннімі та Стілом (Browning, та ін. 2021). Ця концепція, що сягає корінням у психологію, стверджує, що держави можуть приймати ідентичності та історії інших як свої власні, особливо у відповідь на травми минулого та онтологічну невпевненість (відчуття, що біографічні наративи перебувають під загрозою).

У випадку країн Балтії, «невизначений суверенітет» (Klumbyte 2019) та спільна колективна травма депортацій і репресій часів СРСР («геноцид» у Литві, Голодомор в Україні) створили ідеальне підґрунтя для вікарного процесу. Український опір асоціюється з бажаними якостями – мужністю, лідерством, відданістю свободі та міжнародному праву, які є життєво необхідними для виживання малих держав. Вікарна ідентифікація вийшла за рамки простого співчуття. Вона виявляється в інтенсивних діях солідарності (рекордно висока допомога, що перевищує 0,75% ВВП), зовнішньополітичному активізмі (лобіювання санкцій, швидкого членства в ЄС/НАТО) та виразах «ми-ності» («Ваша війна – це також і наша війна») (Budrytė, 2023). Країни Балтії почали розглядати Україну не як «політикана, одержувача допомоги», а як рівноправного захисника демократії.

Вікарна ідентифікація включає практики сек'юритизації та ворожого відокремлення. У країнах Балтії це призвело до прискореної дерадянізації та дерусифікації – масове знесення пам'ятників радянської епохи (Рига, Нарва) (BBC, 2022), які стали символами російської агресії, є актом ведення війни з Росією вдома проти символів колоніального минулого (RFE/RL, 2022). Зміна назв російських культурних установ є свідомим кроком до розриву ментального та культурного зв'язку з російським світом, який сприймається як екзистенційний «Інший».

Таким чином, українська національна ідентичність і її боротьба за суб'єктність стали головним зовнішньополітичним ресурсом, який не лише забезпечив безпрецедентну підтримку, а й каталізував регіональний процес деколонізації, посиливши власну суб'єктність країн ЦСЄ та їхній статус у європейській безпековій архітектурі.

Висновки. Екзистенційний характер агресії Російської Федерації каталізував завершення процесу формування української політичної нації, перетворивши пост-радянську амбівалентність на монолітну, травматично консолідовану ідентичність. Війна, осмислена як культурна травма (Александр), призвела до радикальної суб'єктизації суспільства, про що свідчить зростання громадянської ідентифікації до понад 79% (НІСДАН, 2023) та її абсолютна резистентність. Ця стійкість проявляється у дієвому патріотизмі та відмові 90% громадян від будь-яких територіальних чи ціннісних поступок агресору (Центр Разумкова, 2023), що підкреслює екзистенційну цілісність національного «Я» у відповідь на загрозу знищення.

Сформована ідентичність, керуючись Концепцією «Іншого» (І. Нойманн), здійснила радикальну ціннісну та політичну демаркацію. Росія остаточно маркується як «антицивілізаційний Інший», що спричинило функціональну детермінацію державної політики. Цей колективний запит на розрив легітимізував ключові стратегічні кроки: конституційне закріплення курсу на ЄС/НАТО та ухвалення законодавства про культурну деколонізацію (мову, декомунізацію), яке відображає зростання гордості за українську мову до 74% (Центр Разумкова, 2023). Таким чином, трансформація ідентичності стала не просто наслідком, а головним чинником формування стратегічного вектора держави.

Проекція цієї ідентичності на зовнішньополітичну арену трансформувала Україну на проактивного суб'єктного гравця, який використовує дипломатію ідентичності. Українська боротьба стала каталізатором регіонального процесу деколонізації у Центральній та Східній Європі. Це пояснюється механізмом «вікарної ідентифікації» (Browning, та ін.,), де травматична спадщина країн Балтії та Польщі проектується на український опір, що призводить до інтенсивного зовнішньополітичного активізму, масової дерадянізації та посилення їхньої власної суб'єктності в європейській безпековій архітектурі.

Застосування цього нового теоретико-методологічного інструментарію – що поєднує концепції культурної травми (Дж. Александра), конструкції «Іншого» (І. Нойманна) та вікарної ідентифікації (К. Браунінг, П. Йогеннімі та Дж. Стіл) – відкриває можливості для глибшого аналізу нелінійності соціальних трансформацій в умовах війни. Він дозволяє точно моделювати, як колективні емоції та ідентичні кризи (внутрішні та зовнішні) безпосередньо детермінують політичні та безпекові рішення держав.

Література

- Бевз, Т. (2022). Вплив глобалізації на утвердження національної ідентичності в умовах війни: виклики і загрози. *Українознавство*, (3 (84)), 8-26. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b0ea5241-dcee-4a01-93a9-f7c1afc54373>
- Вільчинська, І. Ю. (2002). Етнічна та національна ідентичність сучасної української молоді : дис... канд. політ. наук : 23.00. 05.
- Забужко, О. (2022). *Найдовша подорож*. Київ : Комора.
- Козловець, М. А. (2009). Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. URL: https://eprints.zu.edu.ua/6217/1/kozlovez_monograf.pdf
- Міщенко, М. (2023, 20 березня). *Ця війна сприяла тому, що українці все більше усвідомлюють себе як нація* (мовою оригіналу). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsia-viina-spryalala-tomu-shcho-ukraintsi-vse-bilshe-usvidomliuiut-sebe-iak-natsiia-movoiu-oryginalu>
- Нагорна, Л. (2003). Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. *Політичний менеджмент*. 2. С. 14-30.

- Національний інститут стратегічних досліджень. (2023, Жовтень 16). *Рівень стійкості та згуртованості громадян України (за результатами соціологічних досліджень)*. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/rivenstiykosti-ta-zhurtovanosti-hromadyan-ukrayiny-za-rezultatamy-sotsiolohichnykh>
- Палій, Г. (2005). *Становлення єдиної національної ідентичності в Україні*.
- Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лют. 2019 р. № 2680-VIII. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2680-19#Text>
- Про День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років: Закон України від 29 трав. 2023 р. № 3107-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 73. Ст. 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3107-20#Text>
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квіт. 2019 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
- Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Указ Президента України від 16 бер. 2022 р. № 143/2022. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143/2022#Text>
- Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квіт. 2015 р. № 317-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 26. Ст. 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>
- Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 15 жовт. 2021 р. № 685/2021. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021>
- Фаріон, І. (2021, 24 жовтня). Українськомовна ідентичність: досвід транснаціонального минулого. *Українська Світова Спільнота Діаспор*. <https://ussd.org.ua/2021/10/24/ukrayinskomovna-identychnist-dosvid-transnatsionalnogo-mynulogo/>
- Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., & Sztompka, P. (2004). *Cultural trauma and collective identity*. Univ of California Press.
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Revised ed.). Verso.
- Applebaum, A. (2017). *Red famine: Stalin's war on Ukraine*. Doubleday.
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and scholarly writing* (R. Stott, Trans.). University of Illinois Press.
- BBC (2022): *Estonia Begins Removing Soviet-Era War Monuments*. BBC, 16 August; <https://www.bbc.com/news/world-europe-62562909>
- Browning, C. S., Joenniemi, P. & Steele, B. J. (2021): *Vicarious Identity in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Budrytė, D. (2023). A decolonising moment of sorts: The Baltic States vicarious identification with Ukraine and related domestic and foreign policy developments. *Central European Journal of International and Security Studies*, 17(4), 82–105. <https://doi.org/10.51870/YPIJ8030>
- Dickinson, P. (2022, March 23). *Vladimir Putin's Ukraine War can end in only two ways: Genocide or defeat*. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/vladimir-putins-ukraine-war-can-end-in-only-two-ways-genocide-or-defeat/>
- Dickinson, P. (2023, July 24). *Russia's aggression against Ukraine leaves no room for negotiations*. Euronews. <https://www.euronews.com/2023/07/24/russias-aggression-against-ukraine-leaves-no-room-for-negotiations>
- Gellner, E. (2008). *Nations and nationalism* (2nd ed.). Cornell University Press.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (L. A. Coser, Ed. & Trans.). University of Chicago Press.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). (1992). *The invention of tradition*. Cambridge University Press.
- Klumbyte, N. (2019): Sovereign Uncertainty and the Dangers to Liberalism at the Baltic Frontier. *Slavic Review*, 78(2), 336–346.
- Mälksoo, M. (2022): The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine. *Journal of Genocide Research*, advanced online publication 11 May, DOI: 10.1080/14623528.2022.2074947.
- Neumann, I. B. (1993). Russia as Central Europe's Constituting Other. *East European Politics and Society*, 7(2), 349–369. <http://dx.doi.org/10.1177/0888325493007002006>
- Neumann, I. B. (1998). *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*. Manchester University Press.
- Novick, P. (1999). *The Holocaust in American life*. Mariner Books.
- Plokhy, S. (2017). *The gates of Europe: A history of Ukraine*. Basic Books.

- Plokhyy, S. (2023). *The Russian-Ukrainian war: The return of history*. W. W. Norton & Company.
- RFE/RL (2022a): *Latvia Demolishes Soviet Memorial in Riga, Latest to Be Dismantled across Eastern Europe*. Radio Free Europe/Radio Liberty, 25 August, <https://www.rferl.org/a/latvia-demolishes-soviet-memorial-riga-/32004611.html>
- Sewell, W. H., Jr. (2005). *Logics of history: Social theory and social transformation*. University of Chicago Press.
- Smith, A. D. (1991). *National identity*. Penguin Books.
- Smith, A. D. (2004). *Nationalism and modernism: A critical survey of recent theories of nations and nationalism*. Routledge.
- Snyder, T. (2010). *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*. Basic Books.

References

- Bevz, T. (2022). Vplyv hlobalizatsii na utverdzhennia natsionalnoi identychnosti v umovakh viiny: vyklyky i zahrozy. *Ukrainoznavstvo*, (3 (84)), 8-26. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b0ea5241-dcee-4a01-93a9-f7c1afc54373> [in Ukrainian].
- Vilchynska, I. Yu. (2002). Etnichna ta natsionalna identychnist suchasnoi ukrainskoi molodi. *dys... kand. polit. nauk*: 23.00. 05 [in Ukrainian].
- Zabuzhko, O. (2022). *Naidovsha podorozh*. Kyiv: Komora [in Ukrainian].
- Kozlovets, M. A. (2009). Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii: *monohrafiia*. URL: https://eprints.zu.edu.ua/6217/1/kozlovez_monograf.pdf [in Ukrainian].
- Mishchenko, M. (2023, 20 bereznia). *Tsia viina spryiala tomu, shcho ukraintsi vse bilshe usvidomliuiut sebe yak natsiia (movoiu oryhyinalu)*. Tsentrazumkova. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsia-viina-spryiala-tomu-shcho-ukraintsi-vse-bilshe-usvidomliuiut-sebe-iak-natsiia-movoiu-oryhyinalu> [in Ukrainian].
- Nahorna, L. (2003). Poniattia «natsionalna identychnist» i «natsionalna ideia» v ukrainskomu terminolohichnomu prostori. *Politychnyi menedzhment*. 2. S. 14-30 [in Ukrainian].
- Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2023, Zhovten 16). *Riven stiikosti ta zghurtovanosti hromadian Ukrainy (za rezultatsy sotsiolohichnykh doslidzhen)*. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/riven-stiikosti-ta-zghurtovanosti-hromadyan-ukrayiny-za-rezultatsy-sotsiolohichnykh> [in Ukrainian].
- Palii, H. (2005). *Stanovlennia yedynoi natsionalnoi identychnosti v Ukraini*. [in Ukrainian].
- Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantynchoho dohovoru): Zakon Ukrainy vid 7 liut. 2019 r. № 2680-VIII. *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2680-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro Den pamiaty ta peremohy nad natsyzmom u Druhii svitovii viini 1939–1945 rokiv: Zakon Ukrainy vid 29 trav. 2023 r. № 3107-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2023. № 73. St. 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3107-20#Text> [in Ukrainian].
- Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25 kvit. 2019 r. № 2704-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2019. № 21. St. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro zahalnonatsionalnu khvylynu movchannia za zahyblymy vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 16 ber. 2022 r. № 143/2022. *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143/2022#Text> [in Ukrainian].
- Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky: Zakon Ukrainy vid 9 kvit. 2015 r. № 317-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 26. St. 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 cherv. 2018 r. № 2469-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2018. № 31. St. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro Stratehiu informatsiinoi bezpeky»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 15 zhovt. 2021 r. № 685/2021. *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021> [in Ukrainian].
- Farion, I. (2021, 24 zhovtnia). *Ukrainskomovna identychnist: dosvid transnatsionalnoho mynuloho*. Ukrainska Svitova Spilka Diiaspor. <https://ussd.org.ua/2021/10/24/ukrayinskomovna-identychnist-dosvid-transnatsionalnoho-mynuloho/> [in Ukrainian].
- Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., & Sztompka, P. (2004). *Cultural trauma and collective identity*. Univ of California Press.
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Revised ed.). Verso.
- Applebaum, A. (2017). *Red famine: Stalins war on Ukraine*. Doubleday.

- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and scholarly writing* (R. Stott, Trans.). University of Illinois Press.
- BBC (2022): *Estonia Begins Removing Soviet-Era War Monuments*. BBC, 16 August,: <https://www.bbc.com/news/world-europe-62562909>
- Browning, C. S., Joenniemi, P. & Steele, B. J. (2021): *Vicarious Identity in International Relations*. Oxford : Oxford University Press.
- Budrytė, D. (2023). A decolonising moment of sorts: The Baltic States vicarious identification with Ukraine and related domestic and foreign policy developments. *Central European Journal of International and Security Studies*, 17(4), 82–105. <https://doi.org/10.51870/YPIJ8030>
- Dickinson, P. (2022, March 23). *Vladimir Putins Ukraine War can end in only two ways: Genocide or defeat*. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/vladimir-putins-ukraine-war-can-end-in-only-two-ways-genocide-or-defeat/>
- Dickinson, P. (2023, July 24). *Russias aggression against Ukraine leaves no room for negotiations*. Euronews. <https://www.euronews.com/2023/07/24/russias-aggression-against-ukraine-leaves-no-room-for-negotiations>
- Gellner, E. (2008). *Nations and nationalism* (2nd ed.). Cornell University Press.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (L. A. Coser, Ed. & Trans.). University of Chicago Press.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). (1992). *The invention of tradition*. Cambridge University Press.
- Klumbytė, N. (2019): Sovereign Uncertainty and the Dangers to Liberalism at the Baltic Frontier. *Slavic Review*, 78(2), 336–346.
- Mälksoo, M. (2022): The Postcolonial Moment in Russias War Against Ukraine. *Journal of Genocide Research*, advanced online publication 11 May, DOI: 10.1080/14623528.2022.2074947 .
- Neumann, I. B. (1993). Russia as Central Europes Constituting Other. *East European Politics and Society*, 7(2), 349–369. <http://dx.doi.org/10.1177/0888325493007002006>
- Neumann, I. B. (1998). *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*. Manchester University Press.
- Novick, P. (1999). *The Holocaust in American life*. Mariner Books.
- Plochy, S. (2017). *The gates of Europe: A history of Ukraine*. Basic Books.
- Plochy, S. (2023). *The Russian-Ukrainian war: The return of history*. W. W. Norton & Company.
- RFE/RL (2022a): *Latvia Demolishes Soviet Memorial in Riga, Latest to Be Dismantled across Eastern Europe*. Radio Free Europe/Radio Liberty, 25 August, <https://www.rferl.org/a/latvia-demolishes-soviet-memorial-riga-/32004611.html>
- Sewell, W. H., Jr. (2005). *Logics of history: Social theory and social transformation*. University of Chicago Press.
- Smith, A. D. (1991). *National identity*. Penguin Books.
- Smith, A. D. (2004). *Nationalism and modernism: A critical survey of recent theories of nations and nationalism*. Routledge.
- Snyder, T. (2010). *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*. Basic Books.

Анотація

Шишкін О. Л. Конструювання національної ідентичності в умовах війни: чинники формування внутрішньої та зовнішньої політики України. – Стаття.

Стаття пропонує комплексний політологічний аналіз каталітичної реконфігурації національної ідентичності України в умовах повномасштабної, екзистенційної агресії РФ. Дослідження обґрунтовує, що військово-політичний конфлікт, який слід розглядати як геноцидну війну проти української суб'єктності, став функціональною детермінантою кардинального перегляду внутрішньої та зовнішньої державної політики. Актуальність зумовлена необхідністю застосування нових теоретичних парадигм, оскільки традиційний інституційний аналіз нездатний пояснити, як у кризовий період ідентичність і державність стають нерозривно пов'язаними, а виживання нації залежить від швидкості ідентичної демаркації. Методологічна база поєднує концепції «Культурної травми» Дж. Александера (Alexander et al., 2004) для пояснення консолідації, Концепцію «Іншого» І. Б. Нойманна (Neumann, 1993) для аналізу ціннісної демаркації та механізм «вікарної ідентифікації» (К. Браунінг, М. Йоєннімі та Дж. Стіл) для оцінки регіонального впливу. Емпірична база включає дані провідних українських соціологічних центрів (НІС, 2023; Центр Разумкова, 2023), що підтверджують масштабність змін. Головна теза: трансформація ідентичності є функціональною детермінантою, що зумовлює стратегічний курс держави.

Основні результати: а) Внутрішня Політика: війна каталізувала завершення формування політичної нації: частка громадянської ідентифікації зросла до понад 79%. Сформована травматично консолідована ідентичність демонструє абсолютну резистентність до агресора, що виражається у відмові 90% громадян від будь-яких поступок РФ. Колективний запит на демаркацію став основою для ключових законодавчих актів: конституційне закріплення курсу на ЄС/НАТО та культурна деколонізація (мова, декомунізація), остаточно маркуючи Росію як «антицивілізаційний Інший». б) Зовнішня Політика:

Ідентичність України трансформувала її на проактивного суб'єктного гравця, який використовує дипломатію ідентичності. Українська боротьба стала каталізатором регіональної деколонізації у ЦСЄ. Це пояснюється «вікарною ідентифікацією» країн Балтії, що призвело до їхнього інтенсивного зовнішньополітичного активізму, масової державізації та посилення власної суб'єктності в європейській безпековій архітектурі.

Екзистенційна криза є чинником прискореного формування консолідованої, ціннісно орієнтованої ідентичності, яка детермінує стратегічний курс держави на радикальну демаркацію та демократичне оновлення. Застосування цього нового теоретико-методологічного інструментарію відкриває можливості для глибшого аналізу нелінійності соціальних трансформацій, моделюючи, як колективні емоції безпосередньо детермінують політичні рішення.

Ключові слова: національна ідентичність, культурна травма, екзистенційна війна, вікарна ідентифікація, геноцидна війна.

Summary

Shyshkin O. L. The construction of national identity under war conditions: factors in the formation of Ukraine's domestic and foreign policy. – Article.

The article offers a comprehensive political science analysis of the catalytic reconfiguration of Ukraine's national identity in the conditions of full-scale, existential aggression of the Russian Federation. The study argues that the military-political conflict, which should be considered as a genocidal war against Ukrainian statehood and subjectivity, has become a functional determinant of a radical revision of domestic and foreign state policy. The relevance stems from the need to apply new theoretical paradigms, since traditional institutional analysis is unable to explain how identity and statehood become inextricably linked in a crisis period, and the survival of a nation depends on the speed of identity-based demarcation. The methodological base combines the concepts of "Cultural Trauma" by J. Alexander (Alexander et al., 2004) to explain consolidation, the "Other" Concept by I. B. Neumann (Neumann, 1993) to analyze value demarcation, and the mechanism of "vicarious identification" (K. Browning, P. Joenniemi and J. Steele) for regional impact assessment. The empirical base includes data from leading Ukrainian sociological centers (NISD, 2023; Razumkov Center, 2023) confirming the magnitude of the changes. The main thesis: the transformation of identity is a functional determinant that determines the strategic course of the state. Main results: (a) Internal Politics: the war catalyzed the completion of the formation of a political nation: the share of civic identification increased to more than 79%. The formed traumatically consolidated identity demonstrates absolute resistance to the aggressor, which is expressed in the refusal of 90% of citizens to make any concessions to the Russian Federation. The collective demand for demarcation became the basis for key legislative acts: the constitutional consolidation of the EU/NATO course and cultural decolonization (language, decommunization), finally marking Russia as the «anti-civilization Other». b) Foreign Policy: Ukraine's identity transformed it into a proactive subjective actor who uses identity diplomacy. The Ukrainian struggle became a catalyst for regional decolonization in the CEE. This is explained by the "vicarious identification" of the Baltic countries, which led to their intense foreign policy activism, mass de-Sovietization, and strengthening of their own subjectivity in the European security architecture.

The existential crisis is a factor in the accelerated formation of a consolidated, value-driven identity that determines the strategic course of the state towards radical demarcation and democratic renewal. The application of this new theoretical-methodological toolkit opens up opportunities for a deeper analysis of the non-linearity of social transformations, modeling how collective emotions directly determine political decisions.

Key words: national identity, cultural trauma, existential war, vicarious identification, genocidal war.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

З. Г. Шумейко

orcid.org/0009-0004-7866-9078

аспірант кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВИХ ПІДХОДІВ ДО СТАТУСУ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ: ВІД ДЕКЛАРАТИВНОСТІ ДО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. Інститут політичної опозиції є однією з фундаментальних складових демократичної системи, адже він забезпечує не просто механізми контролю за владою, а створює умови для політичної конкуренції та формування альтернативного курсу розвитку держави. У стабільних демократіях опозиція виконує роль «зворотного зв'язку», стримуючи надмірну концентрацію влади й захищаючи права громадян від можливих зловживань. В Україні ж становлення цього інституту відбувалося в умовах пострадянської трансформації, коли сама ідея опозиційності не була виокремлена як важливе питання в межах політичної діяльності, а політична культура загалом залишалася орієнтованою не на демократичні практики.

Сучасний етап розвитку української державності висуває нагальну вимогу переходу від декларативного визнання опозиції до її повноцінної законодавчої інституалізації. Відсутність спеціального закону про опозицію призводить до низки проблем: опозиційні сили часто не мають чітко визначених прав, їхня діяльність залежить від політичної кон'юнктури, а взаємини з владою базуються більше на неформальних домовленостях, ніж на правових гарантіях. Це створює передумови для політичних маніпуляцій, дестабілізації парламентської роботи, послаблення інституційного розвитку української демократії.

Як зазначає Г. Задорожня, формування парламентської опозиції в Україні було зумовлено поєднанням історико-правових чинників і специфікою політичної культури, яка характеризується високим рівнем конфронтаційності та недовірою між владою і суспільством (Задорожня, 2011, с. 60). Опозиція виступає атрибутом демократичного життя, однак її статус і функції досі залишаються недостатньо врегульованими. Це негативно впливає на якість парламентаризму, стримує розвиток політичного плюралізму та породжує циклічні конфлікти між правлячою більшістю і опозиційними силами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу опозиції в Україні активно досліджували українські та зарубіжні науковці. Одним з важливих наукових досліджень на тему систематизації підходів досліджуваного питання стала праця С. Бондаря, у якій автор акцентує увагу на доцільності нормативного врегулювання інституту опозиції та можливих моделей його реалізації в українських умовах (Бондар, 2007, с. 124).

На думку В. Веренько, період 1991-2002 рр. був визначальним для становлення опозиції в Україні, адже саме тоді відбувалася трансформація партійної системи, формувалися перші спроби закріплення опозиційності у парламентській практиці, а також велася боротьба за політичну легітимність нових сил (Веренько, 2008; Веренько, 2009). Подібної думки дотримується і В. Орловський, який відзначає, що у цей період опозиція функціонувала радше у формі політичної традиції, ніж у межах формалізованих правових норм (Орловський, 2012, с. 174).

Особливу увагу науковці приділяють питанню чіткого визначення статусу опозиції у демократичному суспільстві. Так, У. Ільницька наголошує, що демократична модель неможлива без гарантій для опозиції, яка має право не лише на критику влади, а й на участь у виробленні державної політики через інституційні механізми (Ільницька, 2010, с. 48).

Дослідження питання статусу політичної опозиції з контексті політичних реалій Центрально-Східної Європи, порівняння опозиційної діяльності з українською практикою здійснив В. Ковальчук. Він дійшов висновку, що саме законодавче закріплення прав і обов'язків опозиції є запорукою стабільності політичної системи, закладає основи зниження рівня кон-

фліктності (Ковальчук, 2022, с. 7). У свою чергу, О. Зозуля відзначає, що сучасна українська опозиція часто є механізмом який слугує для політичних маніпуляцій і як наслідок нівелює її легітимні засади у суспільній свідомості та обмежує її функціональність (Зозуля, 2021, с. 23).

Сучасна наука також піднімає питання перспектив правового регулювання діяльності опозиції. Так, О. Совгіря вказує на необхідність запровадження чітких правових механізмів у періоди політичних криз, коли інститут опозиції набуває особливого значення як інструмент стабілізації (Совгіря, 2014). Ю. Якименко наполягає на ухваленні спеціального закону, який би остаточно унормував статус опозиції в Україні, заклавши основи для реальних гарантій діяльності (Якименко, 2017, с. 129).

Отже, аналіз наукових праць показує, що попри значний досвід дослідження інституту опозиції, єдності щодо моделі його інституалізації немає. Водночас науковці підкреслюють необхідність переходу від декларативного рівня до законодавчого закріплення, що відповідає як демократичним стандартам, так і практичним потребам українського суспільства.

Мета роботи. Метою роботи є аналіз еволюції правових підходів до статусу політичної опозиції в Україні, визначення основних проблем її правового регулювання та обґрунтування перспектив законодавчої інституалізації цього інституту.

Виклад основного матеріалу. Перші кроки до становлення політичної опозиції в Україні пов'язані з періодом здобуття незалежності. Як зазначає І. Підкова, ще в останні роки існування СРСР опозиційні настрої в Україні набували організованих форм, зокрема у вигляді Народного руху України (Підкова, 2023, с. 107). Проте правове закріплення статусу опозиції тоді було відсутнє, що сприяло конфліктності політичних процесів. У 1990-х – на початку 2000-х рр. опозиція існувала радше як політична практика, ніж як правовий інститут. За словами В. Орловського, цей період характеризувався нестабільністю опозиційних структур, частими змінами політичних альянсів та відсутністю чітких правових гарантій (Орловський, 2012, с. 174).

У перші роки незалежності опозиція існувала переважно як політична практика, без чіткої правової основи. У законодавстві України того часу не містилося положень, які б визначали статус опозиції, її функції чи гарантії діяльності. Відсутність таких механізмів посилювала конфліктність у політичному процесі: боротьба між владою та опозиційними силами розгорталася здебільшого у площині політичних компромісів та ситуативних альянсів, а не у межах правових процедур. Це призводило до фрагментації опозиційного середовища й ускладнювало його інституціоналізацію.

За словами В. Орловського, опозиційні структури у 1990-х – на початку 2000-х рр. відзначалися нестабільністю, адже політичні партії перебували у стадії становлення, а їхня орієнтація часто визначалася не стратегією розвитку, а короткостроковими інтересами політичних еліт (Орловський, 2012, с. 174). Часті зміни політичних блоків, відсутність сталих програмних засад та розмитість ідеологічних орієнтирів зумовлювали кризу довіри як до влади, так і до опозиції. У результаті опозиційні сили не сприймалися суспільством як повноцінний інститут контролю над владою, а радше як інструмент боротьби за вплив у державних структурах.

Особливістю цього періоду було й те, що сама логіка розвитку української політичної системи залишалася пострадянською: влада намагалася монополізувати політичний простір, а опозиція виступала радше у ролі «антагоніста», ніж конструктивного партнера. Як наголошує Ю. Якименко, українська опозиція того часу функціонувала у форматі «політичного протесту», а не «інституціоналізованої альтернативи» (Якименко, 2017, с. 129). Це пояснює, чому у суспільній свідомості опозиція часто асоціювалася не з демократичним інститутом, а з конфліктом і протистоянням.

Отже, передумови формування української опозиції демонструють, що перші десятиліття незалежності заклали як потенціал для її розвитку, так і низку проблем, адже за появи реальних політичних сил відсутність правового регулювання та слабка інституційна база не дозволили їй стати повноцінним механізмом контролю за владою.

Ухвалення Конституції України в 1996 р. стало визначальним етапом у процесі становлення правової системи незалежної держави, проте питання правового статусу політичної опозиції залишилося на периферії конституційного регулювання. Основний Закон закріпив

принципи політичного плюралізму та багатопартійності, однак не містив чіткого визначення ролі й функцій опозиції (Конституція України, 1996 № 254к/1996). Це, фактично, означало, що існування опозиційних сил визнавалося на рівні політичної традиції, але їхня діяльність не отримала належної юридичної основи. Як підкреслює В. Нестерович, опозиція в умовах відсутності спеціального закону фактично не мала реальних правових важелів впливу на виборчі процеси, а також на формування чи контроль уряду (Нестерович, 2020, с. 80).

Отже, у другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. в Україні склалася парадоксальна ситуація: формально проголошений політичний плюралізм не супроводжувався інституційним закріпленням механізмів діяльності опозиції. У результаті відносини між владою та опозицією ґрунтувалися радше на політичній доцільності, ніж на правових гарантіях.

Питання ухвалення спеціального Закону «Про парламентську опозицію» неодноразово піднімалося у Верховній Раді України (ВРУ). У 2000-х рр. було зареєстровано кілька законопроектів, які передбачали визначення прав та гарантій опозиції. Однак жоден з них не був ухвалений, що свідчило про небажання правлячої більшості створювати для своїх політичних опонентів стабільні правові умови. Відсутність консенсусу між владою та опозиційними силами, а також високий рівень політичної конфронтації фактично унеможливлювали вироблення компромісного законопроекту (Опозиція в Україні: стан і умови діяльності, відносини з владою, перспективи їх нормалізації, 2011).

Особливої актуальності ця проблема набула після подій 2004 р., коли масові протести та політична криза продемонстрували вразливість української політичної системи та відсутність ефективних механізмів врегулювання конфліктів між владою та опозицією. Відсутність законодавчого визначення статусу опозиції ускладнювала й функціонування парламенту, адже опозиційні фракції часто вдавалися до радикальних методів – блокування трибуни, масових протестів, бойкоту роботи парламенту. Це ще більше підривало легітимність інституту опозиції в очах суспільства, адже її діяльність сприймалася як деструктивний, а не як конструктивний елемент демократичного процесу.

Спроба ухвалення закону у 2015 р. також завершилася невдачею. Попри політичну риторику щодо необхідності правового врегулювання цього питання, законопроект не знайшов підтримки (Про парламентську опозицію: проект Закону України, 2015 № 3061-1/2015). На думку О. Совгирі, така ситуація пояснюється небажанням правлячої еліти втрачати монополію на політичні рішення та побоюванням посилення позицій опозиції у парламенті (Совгиря, 2014, с. 15). Натомість механізми діяльності опозиції й надалі залишалися врегульованими лише на рівні Регламенту ВРУ.

Як слушно зауважує Ю. Якименко, така «декларативність» визнання опозиції створила умови, за яких вона виконувала здебільшого функцію «політичного протесту», а не конструктивного партнера у процесі державотворення (Якименко, 2017, с. 129). Це обмежувало можливості розвитку українського парламентаризму та консервувало конфліктний характер взаємодії між владою і опозицією.

Таким чином, відсутність спеціального законодавчого акту про опозицію стало одним з ключових важелів впливу на швидкість демократичних перетворень. Конституція та закони гарантували політичний плюралізм і свободу діяльності партій, однак інститут опозиції так і залишався у площині декларацій, без належного нормативного забезпечення його реально-го функціонування.

На сучасному етапі демократичних перетворень України законодавче закріплення статусу політичної опозиції залишається актуальним. Адже відсутність в правовому полі спеціального закону зумовлює внормування становища опозиційних сил нормами Регламенту ВРУ та політичною практикою, яка часто має ситуативний характер. Як слушно зазначає І. Поліщук, така ситуація призводить до численних зловживань з боку влади, що намагається обмежити діяльність опозиції, зокрема і самих опозиційних сил, які використовують свій статус радше як інструмент політичного тиску, ніж як конструктивний механізм парламентського контролю (Поліщук, 2020, с. 48).

Однією з ключових проблем сучасного етапу є невизначеність інструментів парламентського контролю, що фактично послаблює можливості опозиції впливати на процес ухвалення рішень. О. Зозуля підкреслює, що нинішні норми не забезпечують опозиційним фракціям

достатніх правових важелів для реалізації своїх функцій, зокрема щодо контролю за діяльністю уряду, формування порядку денного чи участі у роботі комітетів (Зозуля, 2021, с. 25). У результаті опозиція часто змушена вдаватися до позапарламентських методів впливу – масових акцій, інформаційних кампаній та блокування роботи парламенту.

Ще однією серйозною проблемою залишається низький рівень інституціоналізації політичних партій. Як наголошує І. Саєнко, більшість опозиційних сил в Україні функціонують не як стійкі та структуровані політичні інститути, а як тимчасові проекти, зорієнтовані на досягнення короткотермінових електоральних цілей (Саєнко, 2014, с. 117). Це призводить до постійних змін партійного ландшафту, появи й зникнення політичних блоків, що негативно впливає на стабільність та прогнозованість діяльності опозиції.

Важливим чинником є і те, що в умовах війни та внутрішньополітичної нестабільності питання про опозицію набуває особливої гостроти. Як підкреслює Ю. Якименко, українська опозиція часто сприймається владою не як партнер у процесі державного управління, а як загроза політичній стабільності (Якименко, 2017, с. 132). Це створює передумови для звуження політичних свобод та обмеження демократичних процедур, що в довгостроковій перспективі може підірвати довіру громадян до демократичних інститутів.

Більшість сучасних дослідників і експертів сходяться на думці, що ухвалення спеціального закону про парламентську опозицію є нагальною потребою української політичної системи [18]. На думку науковця М. Пивовара, інституціоналізація опозиції здатна стати ключовим чинником демократизації процесів правотворення та забезпечення реального балансу між владою і суспільством (Пивовар, 2022, с. 394). Такий закон міг би визначити права та обов'язки опозиції, механізми її участі в ухваленні рішень, гарантії недопущення переслідувань за політичними мотивами, а також чіткі правила взаємодії з владною більшістю.

Р. Мегела наголошує, що законодавча інституалізація опозиції повинна спиратися на чіткі теоретико-методологічні підходи, які враховують українську політичну специфіку й водночас відповідають європейським стандартам (Мегела, 2025, с. 55). Це передбачає як закріплення формальних прав, так і створення ефективних механізмів реалізації цих прав у щоденній парламентській практиці.

Досвід країн Центрально-Східної Європи демонструє, що законодавче закріплення статусу опозиції суттєво знижує рівень політичної конфронтації й сприяє консолідації демократичного режиму. Як підкреслює В. Ковальчук, саме завдяки чіткому визначенню ролі опозиції в Польщі, Чехії чи Угорщині вдалося уникнути багатьох політичних криз та забезпечити стабільність парламентської роботи (Ковальчук, 2022, с. 15).

В українських реаліях ухвалення закону про опозицію могло б стати важливим кроком на шляху підвищення довіри суспільства до інститутів влади та посилення ролі парламенту як центрального органу демократичного управління. Зокрема, законодавче врегулювання могло б передбачати:

- 1) гарантоване право опозиції очолювати окремі контрольні комітети ВРУ;
- 2) доступ до інформації про діяльність уряду;
- 3) можливість формувати альтернативні законопроекти та забезпечення їхнього розгляду;
- 4) захист від політичних переслідувань чи обмеження діяльності за ініціативою більшості.

Отже, перспектива законодавчої інституалізації інституту опозиції в Україні – це не просто політична вимога, а нагальна умова зміцнення демократичної системи. Її реалізація здатна знизити конфліктність у політичному процесі, забезпечити стабільність парламентаризму та закласти підвалини для сталого розвитку демократичних інститутів у майбутньому.

Висновки та пропозиції. Аналіз еволюції правових підходів до статусу політичної опозиції в Україні засвідчив поступовий перехід від суто декларативного визнання її ролі до усвідомлення потреби у повноцінній законодавчій інституалізації. Відсутність спеціального закону про опозицію створювала низку загроз для політичної стабільності: від постійної конфронтації між владою та опозиційними силами до підриву довіри громадян до парламентських інститутів. Така ситуація також сприяла політичним маніпуляціям, посилювала залежність діяльності опозиції від кон'юктурних домовленостей і унеможлилювала сталий розвиток демократичних процедур.

Наукові дослідження доводять, що інституціоналізація опозиції є необхідною умовою зміцнення демократичних засад держави. Її впровадження створює підґрунтя для формування ефективної системи парламентського контролю, забезпечує реальне функціонування принципу стримувань і противаг, а також запобігає узурпації влади. Перспективним напрямом є ухвалення Закону «Про парламентську опозицію», у якому необхідно чітко визначити її статус, права та обов'язки, встановити гарантії недопущення політичних переслідувань і прописати механізми конструктивної взаємодії з парламентською більшістю та урядом. У цьому контексті варто врахувати європейський досвід, де надання опозиції гарантованих прав, наприклад, очолювати контрольні комітети або вносити альтернативні законопроекти, стало важливим чинником стабільності політичних систем.

Таким чином, сучасна політична практика України підтверджує нагальність законодавчого врегулювання статусу парламентської опозиції. Запровадження комплексного правового механізму здатне забезпечити реальний баланс політичних сил, підвищити якість парламентаризму, посилити довіру суспільства до представницьких інститутів та створити умови для сталого демократичного розвитку держави навіть у кризових і воєнних обставинах. Законодавча інституціоналізація опозиції має стати не лише політичною вимогою, а й ключовим елементом побудови зрілої демократії в Україні.

Література

- Бондар С. Правова регламентація статусу опозиції в Україні: доцільність та форми реалізації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 36. С. 122–132.
- Веренько В. Зародження та розвиток політичної опозиції в Україні у 1991–2002 рр. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2008. № 1–2. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/15>.
- Веренько В. І. Процеси становлення та розвитку інституту політичної опозиції в Україні: автореферат дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Чернівці, 2009. 20 с.
- Закон про опозицію: забаганка, інструмент маніпуляції чи необхідність? URL: <https://www.chesno.org/post/3842/>.
- Задорожня Г. В. Історико-правові витоки формування парламентської опозиції в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2011. Вип. 13. С. 59–63.
- Зозуля О. Сучасний стан і проблеми правового статусу парламентської опозиції в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 7. С. 21–27.
- Ільницька У. Політико-правовий статус політичної опозиції в демократичному суспільстві. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 22. С. 46–53.
- Ковальчук В. Конституційно-правовий статус парламентської опозиції в країнах Центрально-Східної Європи та в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 1. С. 3–20.
- Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
- Мегела Р. Р. Теоретико-методологічні підходи до концептуалізації політичної опозиції та її інституціоналізації. *Регіональні студії*. 2025. Вип. 40. С. 54–61.
- Нестерович В. Ф. Конституційний статус опозиції та види її участі у виборах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 75–85.
- Опозиція в Україні: стан і умови діяльності, відносини з владою, перспективи їх нормалізації : інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу «Опозиція і влада в Україні: чи є шанс на подолання конфронтації?» (15 червня 2011 р.) / Центр Разумкова. Київ, 2011. 84 с.
- Орловський В. Етапи функціонування політичної опозиції в Україні. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Т. 1, № 4. С. 173–177.
- Пивовар М. Опозиція як невід'ємний чинник демократичних перетворень у процесах правотворення в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 3 (35). С. 391–396.
- Підкова І. Останній акт: парламентська опозиція України в процесах дезінтеграції СРСР. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2023. Вип. 24. С. 106–121.
- Поліщук І. О. Інститут політичної опозиції. *Політичне життя*. 2020. № 2. С. 46–51.
- Про парламентську опозицію: проект Закону України від 15.09.2015 р. № 3061-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2D11AA>.

Саєнко І. В. Функціонування політичної опозиції в умовах демократизації суспільства : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2014. 223 с.

Совгиря О. Правове регулювання статусу парламентської опозиції в Україні на сучасному етапі: проблеми та перспективи. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 2 (8). С. 13–21.

Якименко Ю. Правовий статус парламентської опозиції в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи врегулювання. *Держава і право*. 2017. Вип. 76. С. 127–143.

Hrubinko A. V., Turchynov K. O., Borko A. L., Statsenko A. V., Krykun V. V. Parliamentary opposition in the system of legislative power (Ukrainian dimension). *Science of Law*. 2025. Vol. 2025, № 1. P. 52–59.

References

Bondar, S. (2007). Pravova rehlementatsiia statusu opozytsii v Ukraini: dotsilnist ta formy realizatsii [Legal regulation of the status of the opposition in Ukraine: expediency and forms of implementation]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 36, 122–132. [in Ukrainian]

Verenko, V. (2008). Zarozhennia ta rozvytok politychnoi opozytsii v Ukraini u 1991–2002 rr. [Emergence and development of political opposition in Ukraine in 1991–2002]. *Osvita rehionu. Politolohiia. Psykholohiia. Komunikatsii*, 1–2. Retrieved from <https://social-science.uu.edu.ua/article/15> [in Ukrainian]

Verenko, V. I. (2009). Protsesy stanovlennia ta rozvytku instytutu politychnoi opozytsii v Ukraini [Processes of formation and development of the institution of political opposition in Ukraine] (Candidate of Political Sciences dissertation abstract, 23.00.02). Chernivtsi. 20 pp. [in Ukrainian]

Zakon pro opozytsiiu: zabahanka, instrument manipuliatsii chy neobkhdnist? [Law on the opposition: whim, manipulation tool or necessity?]. (n.d.). Retrieved from <https://www.chesno.org/post/3842/> [in Ukrainian]

Zadorozhnia, H. V. (2011). Istoryko-pravovi vytoky formuvannia parlamentskoi opozytsii v Ukraini [Historical and legal origins of the formation of parliamentary opposition in Ukraine]. *Naukovi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii 18: Ekonomika i pravo*, 13, 59–63. [in Ukrainian]

Zozulia, O. (2021). Suchasnyi stan i problemy pravovoho statusu parlamentskoi opozytsii v Ukraini [Current state and problems of the legal status of parliamentary opposition in Ukraine]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*, 7, 21–27. [in Ukrainian]

Ilnytska, U. (2010). Polityko-pravovi status politychnoi opozytsii v demokratychnomu suspilstvi [Political and legal status of political opposition in a democratic society]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 22, 46–53. [in Ukrainian]

Kovalchuk, V. (2022). Konstytutsiino-pravovi status parlamentskoi opozytsii v krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy ta v Ukraini [Constitutional and legal status of parliamentary opposition in Central and Eastern European countries and in Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*, 1, 3–20. [in Ukrainian]

Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine of 28 June 1996 No. 254k/96-VR]. (1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]

Mehela, R. R. (2025). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do kontseptualizatsii politychnoi opozytsii ta yii instytutsionalizatsii [Theoretical and methodological approaches to conceptualizing political opposition and its institutionalization]. *Rehionalni studii*, 40, 54–61. [in Ukrainian]

Nesterovych, V. F. (2020). Konstytutsiyni status opozytsii ta vydy yii uchasti u vyborakh [Constitutional status of the opposition and types of its participation in elections]. *Naukovi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 2(115), 75–85. [in Ukrainian]

Opozytsiia v Ukraini: stan i umovy diialnosti, vidnosyny z vladoiu, perspektyvy yikh normalizatsii [Opposition in Ukraine: state and conditions of activity, relations with the authorities, prospects for their normalization]. (2011). *Informatsiino-analychni materialy do Kruhloho stolu «Opozytsiia i vlada v Ukraini: chy ye shans na podolannia konfrontatsii?»*, Razumkov Center. Kyiv. 84 pp. [in Ukrainian]

Orlovskiy, V. (2012). Etapy funktsionuvannia politychnoi opozytsii v Ukraini [Stages of functioning of political opposition in Ukraine]. *Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 1(4), 173–177. [in Ukrainian]

Pyvovar, M. (2022). Opozytsiia yak nevidiemnyi chynnyk demokratychnykh peretvoren u protsesakh pravotvorenna v Ukraini [Opposition as an integral factor of democratic transformations in law-making processes in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Serii: Yurydychni nauky, 3(35), 391–396. [in Ukrainian]

Pidkova, I. (2023). Ostannii akt: parlamentska opozytsiia Ukrainy v protsesakh dezinhratsii SRSR [The last act: parliamentary opposition of Ukraine in the processes of USSR disintegration]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, 24, 106–121. [in Ukrainian]

Polishchuk, I. O. (2020). Instytut politychnoi opozytsii [The institute of political opposition]. *Politychne zhyttia*, 2, 46–51. [in Ukrainian]

Pro parlamentsku opozytzii: proekt Zakonu Ukrainy vid 15.09.2015 r. № 3061-1 [On parliamentary opposition: Draft Law of Ukraine of 15 September 2015 No. 3061-1]. (2015). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JH2D11AA> [in Ukrainian]

Saienko, I. V. (2014). Funktsionuvannia politychnoi opozytzii v umovakh demokratyzatsii suspilstva [Functioning of political opposition in the conditions of democratization of society] (Candidate of Political Sciences dissertation, 23.00.02). Odesa, 223 pp. [in Ukrainian]

Sovhyria, O. (2014). Pravove rehuliuвання statusu parlamentskoi opozytzii v Ukraini na suchasnomu etapi: problemy ta perspektyvy [Legal regulation of the status of parliamentary opposition in Ukraine at the present stage: problems and prospects]. *Administrativne pravo i protses*, 2(8), 13–21. [in Ukrainian]

Yakymenko, Yu. (2017). Pravovyi status parlamentskoi opozytzii v Ukraini: suchasnyi stan, problemy, perspektyvy vrehuliuвання [Legal status of parliamentary opposition in Ukraine: current state, problems, prospects for settlement]. *Derzhava i pravo*, 76, 127–143. [in Ukrainian]

Hrubinko, A. V., Turchynov, K. O., Borko, A. L., Statsenko, A. V., & Krykun, V. V. (2025). Parliamentary opposition in the system of legislative power (Ukrainian dimension). *Science of Law*, 2025(1), 52–59.

Анотація

Шумейко З. Г. Еволюція правових підходів до статусу політичної опозиції в Україні: від декларативності до перспективи законодавчої інституціоналізації. – Стаття.

У статті здійснено комплексний аналіз еволюції правових підходів до статусу політичної опозиції в Україні, починаючи з періоду становлення незалежності та завершуючи сучасним етапом воєнного стану 2022–2025 рр. Здійснено огляд історичних передумов функціонування опозиції, починаючи з діяльності Народного руху України, а також проаналізовано відсутність належного правового закріплення її статусу у 1990-х – на початку 2000-х рр. Особливу увагу приділено положенням Конституції України та спробам ухвалення спеціального Закону «Про парламентську опозицію», які не були реалізовані через політичну конфронтацію.

Проаналізовано чинні механізми регулювання діяльності опозиційних сил у межах Регламенту ВРУ та показано їх недостатність для забезпечення ефективного парламентського контролю. Встановлено, що сучасний правовий статус опозиції в Україні залишається декларативним і залежним від політичної кон'юнктури, що створює умови для маніпуляцій, конфліктності та дестабілізації парламентської роботи.

Доведено, що слабка інституціоналізація політичних партій та відсутність чітких правових гарантій діяльності опозиції знижують її спроможність виконувати функції демократичного контролю. Обґрунтовано необхідність ухвалення спеціального закону, який би визначив права, обов'язки та гарантії парламентської опозиції, а також забезпечив ефективні механізми її участі в законодавчому процесі та здійсненні контролю за урядом.

Аргументовано, що ухвалення Закону «Про парламентську опозицію» сприятиме розвитку демократичних трансформацій України. Запровадження комплексного правового механізму діяльності політичної опозиції з урахуванням європейського досвіду надасть опозиції належні гарантії, створить легітимні умови, що дозволить вибудовувати належну комунікацію з представниками владної більшості.

Ключові слова: парламентська опозиція; правовий статус; воєнний стан; інституціоналізація; парламентський контроль; європейські стандарти.

Summary

Shumeiko Z. H. Evolution of legal approaches to the status of political opposition in Ukraine: from declaration to the prospects of legislative institutionalisation. – Article.

The article provides a comprehensive analysis of the evolution of legal approaches to the status of political opposition in Ukraine, beginning with the early years of independence and culminating in the current stage under martial law (2022–2025). It examines the historical preconditions for the functioning of the opposition from the emergence of the People's Movement of Ukraine, analyses the lack of adequate legal regulation of its status during the 1990s and the early 2000s, and pays particular attention to the provisions of the Constitution of Ukraine and the unsuccessful attempts to adopt a specific Law «On Parliamentary Opposition», which were thwarted by political confrontation.

The study reviews existing mechanisms regulating the activities of opposition forces within the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine and demonstrates their insufficiency in ensuring effective parliamentary oversight. It establishes that the contemporary legal status of the opposition in Ukraine remains declarative and contingent on the political conjuncture, thus fostering conditions for manipulation, conflict, and destabilisation of parliamentary work.

The article argues that weak institutionalisation of political parties and the absence of clear legal safeguards for the opposition undermine its capacity to exercise democratic oversight. It substantiates the necessity of adopting a dedicated law that would define the rights, responsibilities, and guarantees of the parliamentary opposition, while providing effective mechanisms for its participation in the legislative process and oversight of the executive.

It is argued that the adoption of the Law «On Parliamentary Opposition» will contribute to the advancement of Ukraine's democratic transformation. The introduction of a comprehensive legal framework for the activities of the political opposition, taking into account European experience, will provide the opposition with appropriate guarantees by establishing legitimate conditions that will enable constructive communication with representatives of the ruling majority.

Key words: parliamentary opposition, legal status, martial law, institutionalisation, parliamentary oversight, European standards.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА БЕЗПЕКИ

УДК 355.45

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.20>

А. І. Бузаров

orcid.org/0009-0009-5085-8340

кандидат філософських наук, докторант

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса

Національної академії наук України

ЕВОЛЮЦІЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ ЯК ОДНОГО ІЗ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Вступ. Санкційна політика впродовж останніх років стала одним із головних інструментів протидії російській агресії. Вже з 2014 року, коли євроатлантична спільнота реагувала на незаконну анексію Криму та початок війни на Донбасі, санкції почали виконувати функцію не лише економічного тиску, але й механізму консолідації демократичних держав довкола спільних цінностей. У 2014–2015 роках саме санкційний тиск, який здійснювали окремі держави та інституції євроатлантичної спільноти, став одним із чинників, що змусив РФ тимчасово призупинити активну фазу агресії проти України на початку 2015 року. Водночас, попри цю паузу, стратегія РФ щодо України.

Санкційна політика є надзвичайно складним явищем, що охоплює одразу декілька вимірів. По-перше, юридичний — розробка правових механізмів, на основі яких формуються санкційні пакети, що дозволяє легітимізувати дії спільноти у межах міжнародного права. По-друге, політичний — санкції виступають інструментом консолідації різних суб'єктів євроатлантичної спільноти, які мають неоднакові інтереси, але прагнуть зберегти єдність у протидії агресору. По-третє, економічний — санкції безпосередньо впливають на російську економіку, водночас породжуючи дискусії щодо їх ефективності та побічних наслідків для самих держав-ініціаторів.

При цьому санкційна політика не позбавлена внутрішніх суперечностей. У середині євроатлантичної спільноти неодноразово виникали розбіжності щодо темпів, масштабів та сфер запровадження санкцій. Ці протиріччя активно використовує РФ, намагаючись розколоти союзників та знизити ефективність економічного тиску. Періодичні пакети санкцій, процедури їхнього ухвалення, а також неоднозначний вплив на економіку РФ становлять особливий науковий інтерес.

Таким чином, санкційна політика розглядається не лише як набір економічних обмежень, але й як комплексний інструмент протидії російській агресії, що поєднує юридичну, політичну та економічну складові. Водночас через неоднозначність результатів її застосування досі залишається потреба в комплексному аналізі еволюції санкційної політики євроатлантичної спільноти, її досягнень та обмежень у контексті сучасної війни проти України.

Метою дослідження є комплексний аналіз санкційної політики євроатлантичної спільноти як особливого інструмента протидії російській агресії. **Завданнями** дослідження виступають: по-перше, уточнення природи санкцій та їхньої ролі у системі міжнародних відносин; по-друге, здійснення історико-політологічного аналізу еволюції та структури санкційних заходів; по-третє, оцінка впливу санкційної політики на економіку Російської Федерації, її геостратегію та геополітичний курс.

Методологія дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових і загальнофілософських підходів із міждисциплінарними методами аналізу. Зокрема, застосовуються історичний, правовий, економічний та статистичний підходи, що дозволяють уточнити як кількісні, так і якісні аспекти впливу санкцій. Використання цих методів забезпечує можливість комплексного вивчення як процедур формування санкційної політики, так і її конкретної структури, а також оцінки впливу санкцій на протидію російській агресії. Окремо в дослідженні використано метод *case study* для аналізу санкційної політики кожного із суб'єктів євроатлантичної спільноти (США, ЄС, Велика Британія та Канади), що дозволяє простежити відмінності в стратегіях, інструментах та цілях. Також застосовано метод контент-аналізу для систематичної інтерпретації змісту офіційних документів, заяв і нормативно-правових актів, пов'язаних із санкційною політикою, задля виявлення ключових наративів і дискурсивних установок.

Теоретичною основою даного дослідження виступають класичні праці світової науки міжнародних відносин, які безпосередньо або опосередковано торкаються проблематики санкцій. Зокрема, одним із перших питань міжнародних санкцій у правовому та політичному вимірах розглянув David Mitrany (Mitrany, 1926), заклавши підґрунтя подальших наукових дискусій. У межах класики лібералізму та неолібералізму значний внесок зробили Joseph Nye (Nye, 1990), який акцентував на асиметрії взаємозалежності держав, та Hans Morgenthau (Morgenthau, 1993), що розглядав санкції крізь призму балансу сил у міжнародній політиці. Важливими для аналізу є також розробки James Rosenau (Rosenau, 1966), який заклав методологію багаторівневого аналізу зовнішньої політики, та Richard Haass (Haass et al., 1998), що визначав санкції як комплекс економічних, політичних і навіть воєнних заходів, спрямованих на зміну поведінки держави-об'єкта. У підсумку варто наголосити, що однією з найскладніших наукових проблем як для представників неолібералізму, так і для інших шкіл теорії міжнародних відносин, залишається питання ефективності застосування міжнародних санкцій, що й досі постає як ключова теоретична дилема у сфері аналізу зовнішньої політики щодо санкцій.

Аналіз наукових публікацій та огляд наукової літератури щодо тематики дослідження. Окремі аспекти протидії російській агресії з боку євроатлантичної спільноти в рамках російсько-української війни вже були предметом спеціальних досліджень автора, зокрема у таких напрямках, як підтримка демократичного транзиту в Україні (Бузаров, 2025b), формування самодостатньої системи вітчизняного оборонно-промислового комплексу (Бузаров, 2025a), а також розбудова стійких форматів міжнародної взаємодії зокрема, «Рамштайн» (Бузаров, 2024).

Питання міжнародних санкцій як особливого інструмента стримування російської агресії в межах зовнішньої політики окремих держав і суб'єктів євроатлантичної спільноти, а також як специфічного інституту міжнародних відносин, вже були предметом наукових розвідок у працях Н. Матвійчук (Матвійчук, 2022), О. Яніна (Янін, 2025), а також у звітах Національного інституту стратегічних досліджень (Національний інститут стратегічних досліджень, 2023).

Окремі аспекти санкційної політики були проаналізовані у працях В. Бегми та В. Шемяєва (Бегма et al., 2022), Н. Камінської та М. Пожидаєвої (Камінська & Пожидаєва, 2022), а також А. Пастовенського (Пастовенський, 2025). Зокрема, досліджувалися питання конкретного впливу міжнародних санкцій на виробничі та експортні можливості військово-промислового комплексу Російської Федерації, правова природа санкцій та їхня ефективність у протидії російському вторгненню, а також політика санкцій Європейського Союзу як інструмент захисту міжнародного правопорядку. Окремо варто підкреслити оригінальний підхід В. Горбатюка та І. Гаврилюка, вітчизняних фахівців у сфері військової справи, які слушно наголошують, що «Рамштайн» не лише координує надання військової допомоги Україні, але й слугує ключовою платформою для вироблення консолідованого санкційного тиску з боку євроатлантичної спільноти, що суттєво підсилює ефективність протидії зростанню загроз національній безпеці України (Горбатюк et al., 2024).

Важливим джерелом для відстеження динаміки процесу запровадження санкцій, їхнього впливу на окремі галузі економіки Російської Федерації та її союзників, а також для аналізу інших параметрів санкційної політики, виступають регулярні звіти українських аналітичних

центрів і громадських організацій. Серед них варто виокремити Центр міжнародної безпеки (Центр міжнародної безпеки, 2024), Українську призму (Українська призма, 2023), DiXi Group (DiXi, 2025), Український інститут (Український інститут майбутнього, 2025), Міжнародний фонд «Відродження» (Міжнародний фонд «Відродження, 2022) та аналітичну платформу ADAstra (ADAstra, 2025).

Що стосується закордонних досліджень, то серед іноземних науковців тема санкцій користується значним інтересом. Зокрема, у працях Francesco Giumelli (Giumelli, 2024) аналізується потенціал запобігання ескалації війни та загальний вимір ефективності санкцій; Roy Allison розглядає комплексний підхід до оцінки результативності санкцій проти Росії (Allison, 2025); Thies Niemeier та Gerald Schneider досліджують проблематику санкцій і стримування у контексті новітнього випадку російської агресії (Niemeier & Schneider, 2024); Wyn Bowen та Matthew Moran аналізують поєднання економічних і безпекових факторів у політиці санкцій (Bowen & Moran, 2023); тоді як Thane Gustafson (Gustafson, 2025) звертається до ширшої картини провалу економічної відкритості Росії, наслідків війни та невизначеного майбутнього у зв'язку із санкційним тиском. Крім того, Francesca Batzella зосереджується на оцінці дієздатності Європейського Союзу у сфері енергетичних санкцій проти Росії (Batzella, 2024).

Концептуалізація молодосліджених аспектів проблеми санкційної політики в сфері політологічних досліджень. Попри те, що аналіз наукової літератури демонструє високий рівень зацікавленості як серед українських, так і серед закордонних дослідників проблематикою санкційної політики, її ефективності та впливу на міжнародні відносини, все ж існує певна методологічна лакуна у контексті комплексного дослідження цього явища як особливого інструмента протидії російській агресії з боку євроатлантичної спільноти. Концептуалізація молодосліджених аспектів санкційної політики та їх системне опрацювання дозволять більш чітко побачити масштабність і багаторівневий характер євроатлантичної допомоги Україні в умовах тривалої російської агресії, а також сприятимуть поглибленню розуміння ролі санкцій у сучасній міжнародній політиці.

Результати. Проведений аналіз літератури дає підстави стверджувати, що природа санкцій та політики санкцій є поліваріативною. Виходячи з цієї багатовимірності, необхідною є відповідна операціоналізація поняття, яка включає різні сутнісні ознаки та характеристики. Для цілей даного дослідження використовується визначення, запропоноване у свій час в українському науковому середовищі Юлією Седляр у її монографії. Спираючись на методологічний синтез аналізу зовнішньої політики, теорії міжнародних відносин і теорії міжнародних санкцій, автор визначає міжнародні санкції як дієвий механізм зовнішньополітичного впливу. Відповідно встановлюються параметри ефективності цього впливу, які включають: наявність сформованої нормативно-правової бази, що визначає принципи та регламентує специфіку впровадження санкцій щодо цільової держави; інституційне забезпечення реалізації санкційних заходів; політичний консенсус у державі-санкціонері щодо доцільності, засад і методів імплементації санкцій, що забезпечує їх оперативність; експортно-імпортну залежність цільової країни від держави-санкціонера, підкріплену попередніми позитивними відносинами; поміркованість політичних цілей санкцій, які спрямовані на коригування зовнішньої політики, але не на зміну політичного режиму; широку зовнішньополітичну підтримку санкцій великими державами; залучення держав геополітичного оточення цільової країни до реалізації санкцій; сформовану опозицію в державі-об'єкті, зорієнтовану на країни-санкціонери та готову до задоволення їхніх цілей за наявності демократичних механізмів передачі влади (Седляр, 2013).

Варто погодитися з українськими науковцями-правниками, які, ґрунтовно дослідивши правову природу міжнародних санкцій у контексті багаторічної російської агресії проти України, дійшли низки важливих висновків. По-перше, тематика санкцій має міждисциплінарний характер і потребує дослідження не лише в міжнародному праві, а й у фінансовому, кримінальному, екологічному та інших галузях права. По-друге, через відсутність єдиного визначення існує значна розмаїтість у підходах до класифікації видів санкцій, їхніх функцій та механізмів застосування, що зумовлює тривалу наукову та правозастосовчу дискусію. По-третє, санкції стали самостійним і динамічним інститутом міжнародного права, який ево-

люціював від складової міжнародно-правової відповідальності до ефективного інструмента колективного впливу для підтримання миру й безпеки. По-четверте, фінансові санкції відіграють особливо важливу роль, адже спрямовані на підірив економічної бази Російської Федерації та її ізоляцію від глобальних фінансових і економічних механізмів. По-п'яте, багатогранність і суперечливість природи санкцій зумовлює необхідність подальшого комплексного вивчення їх підстав, цілей та наслідків, а також оцінки ефективності цього інструмента в умовах глобалізації й збройних конфліктів (Камінська & Пожидаєва, 2022). В одному з досліджень українські науковці-політологи, аналізуючи звернення Президента Володимира Зеленського, наголосили на значенні його пропозиції створити новий механізм глобальної безпеки – «клуб відповідальних держав U-24 (United for Peace)». Йдеться про своєрідний світовий союз, який упродовж 24 годин має реагувати на будь-які воєнні конфлікти чи акти агресії, надаючи негайну допомогу державі-жертві, а також караючи агресора через санкційні та інші колективні заходи. Така концепція, покликана компенсувати параліч існуючих міжнародних інституцій і блокування їхньої діяльності правом вето, фактично є заявкою України на лідерство у формуванні нової дієвої системи міжнародної безпеки (Петренко et al., 2023). У межах цієї логіки дослідники слушно звернули увагу на те, що в умовах кризи глобальної системи однією з ключових задач є перегляд підходів до застосування санкцій, які повинні стати не лише інструментом покарання, а й ефективним запобіжником нових воєн. Водночас реалізація подібного підходу можлива лише за умови консолідації всіх суб'єктів євроатлантичної спільноти.

Щодо головних суб'єктів євроатлантичної спільноти в умовах протидії російській агресії, автор цього дослідження відносить до них США, Канаду, Велику Британію та Європейський Союз.

Так, наприклад, згідно з офіційними документами Конгресу США, правова основа санкційної політики проти Росії сформувалася поступово й охоплює низку ключових актів, серед яких: «Sergei Magnitsky Rule of Law Accountability Act» (2012), «Support for the Sovereignty, Integrity, Democracy, and Economic Stability of Ukraine Act» (2014), «Ukraine Freedom Support Act» (2014), «Countering Russian Influence in Europe and Eurasia Act» (2017), «Protecting Europe's Energy Security Act» (2019, PEESA), «Ending Importation of Russian Oil Act» (2022), «Suspending Normal Trade Relations with Russia and Belarus Act» (2022), «Russia and Belarus SDR Exchange Prohibition Act» (2022) (U.S. Congress, 2025b). Що стосується якісного виміру та цільової спрямованості санкцій, то, за даними експертів, від лютого 2022 року США запровадили понад 5 тисяч нових обмежувальних заходів проти Росії, довівши їх загальну кількість майже до 6 тисяч. Найбільше постраждали чотири ключові галузі – професійні, наукові й технічні послуги, виробництво комп'ютерної та електронної продукції, транспортного обладнання та машинобудування, що відповідало структурі довоєнної торгівлі США з Росією. Наслідки цих заходів виявилися масштабними: обсяг двосторонньої торгівлі скоротився майже у п'ятнадцять разів – з 36,03 млрд дол. у 2021 році до 2,48 млрд дол. у 2024 році, а закупівлі російських мінеральних палив та нафтопродуктів зменшилися з 18,1 млрд дол. до лише 9,5 тис. дол. У діловому середовищі також відбулися суттєві зміни: із приблизно 800 американських компаній, що працювали на російському ринку до повномасштабного вторгнення, близько 100 повністю вийшли з країни, кілька сотень – перебувають у процесі згортання діяльності, тоді як решта, переважно споживчо-орієнтовані корпорації (Philip Morris International, PepsiCo, Procter & Gamble, Mondelez), продовжують працювати. Водночас досвід 2022–2025 років засвідчив, що вихід західних компаній із сектора споживчого ринку не завжди завдає критичної шкоди російській економіці, оскільки їхні позиції швидко займають місцеві виробники, які так само сплачують податки й забезпечують аналогічні товари та послуги (Free Russia Foundation, 2025). Відповідно до офіційних даних Конгресу США, які оцінюють економічний вплив санкцій проти Російської Федерації, станом на початок 2025 року можна виокремити кілька ключових тенденцій. По-перше, попри очікування на початку війни, що нові санкції завдадуть нищівного удару по економіці РФ, вона виявилася більш стійкою, ніж прогнозувалося: рівень інфляції, безробіття та обсяг імпорту виявилися кращими за початкові прогнози. По-друге, відбулася трансформація у військову економіку: військові видатки Росії зросли з приблизно 3–4 % ВВП у 2019–2021 роках до прогнозованих 6,2 % ВВП у 2025 році, що дало короткостро-

ковий імпульс економічному зростанню. По-третє, РФ здійснила поворот до альтернативних економічних партнерів — серед країн, які не приєдналися до санкцій, залишаються Бразилія, Китай, Індія, Саудівська Аравія та Туреччина, що сприяло поглибленню торговельно-економічних зв'язків. Нарешті, важливим чинником залишаються енергетичні ресурси: хоча США та їхні союзники поступово посилювали обмеження на російські енергетичні доходи, з міркувань стабільності глобального ринку вони довгий час уникали повної заборони на експорт енергоносіїв. Водночас за час війни європейський імпорту російських енергоресурсів істотно скоротився, що позбавило Москву значної частини колишніх прибутків (U.S. Congress, 2025a).

Щодо Канади, то з 2014 року правову основу санкційної політики Канади проти Російської Федерації склали такі основні документи: «Special Economic Measures (Russia) Regulations» (2014), «Justice for Victims of Corrupt Foreign Officials Act (Magnitsky Act)» (2017), «Special Economic Measures (Belarus) Regulations» (2017, у зв'язку з союзом Мінська та Москви), численні поправки до «Special Economic Measures (Russia) Regulations» у 2022–2025 роках після повномасштабного вторгнення, а також додаткові секторальні та тематичні заходи, зокрема запровадження «Oil Price Cap» у координації з країнами G7 (2022) та заборона імпорту російських необроблених алмазів (2024) (Government of Canada, 2025c). Від часу окупації та анексії Криму у березні 2014 року уряд Канади разом із союзниками запровадив санкції на підставі Закону про спеціальні економічні заходи (SEMA), які передбачають замороження активів та заборону на будь-які операції з особами й організаціями, що підтримують порушення суверенітету України. Загалом у відповідь на повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року Канада надала понад 19,5 млрд доларів фінансової, військової, гуманітарної, безпекової, стабілізаційної та міграційної допомоги. З 2014 року, у координації з міжнародними партнерами, Канада наклала санкції більш ніж на 3 000 фізичних та юридичних осіб у Росії, Білорусі, Україні та Молдові, а також застосувала секторальні обмеження у фінансовій, торговельній, енергетичній і транспортній сферах. Вона бере участь у «коаліції цінової стелі» на нафту, забороні імпорту російських алмазів країнами G7 та ініціативах щодо використання доходів від заморожених російських активів на користь України. Окрім цього, Канада посилює співпрацю з партнерами задля протидії схемам обходу санкцій, про що, зокрема, свідчить спеціальний бюлетень FINTRAC від червня 2024 року, де описані механізми використання посередницьких юрисдикцій, непрозорих корпоративних структур та підставних осіб. Важливим напрямом стала також ізоляція російської логістики й транспортного сектору, насамперед авіаційних вантажних компаній, що обмежує їхній доступ до фінансових ринків і критичних компонентів, підвищує витрати та послаблює воєнну економіку Росії (Government of Canada, 2025b). Варто підкреслити, що саме Канада стала однією з перших держав, яка перейшла від класичного режиму санкцій до практики арешту й конфіскації російських активів. Так, 23 червня 2022 року уряд Канади офіційно реалізував зобов'язання країн «Групи семи» та ухвалив рішення про можливість вилучення й подальшу конфіскацію російських активів на своїй території, а отримані кошти — спрямовувати на відбудову України. Це рішення слід розглядати як окремий етап еволюції санкційної політики упродовж російсько-української війни, оскільки воно суттєво розширило традиційні рамки санкцій — від заборон і заморожування активів до прямого використання заморожених ресурсів країни-агресора в інтересах України (Government of Canada, 2025a).

Зараз проаналізуємо санкційну політику Великобританії щодо протидії російській агресії з початку 2014 року. Згідно з дослідженням House of Commons Library (UK Parliament, 2025a), санкції Великобританії проти Росії з 2014 року формувалися в межах різних правових режимів, які поступово розширювалися та деталізувалися: фінансові та торговельні санкції, запроваджені у 2014 році в координації з ЄС, США, Канадою та іншими партнерами й такі, що включали заморожування активів, заборони на поїздки, обмеження доступу до ринків капіталу, ембарго на зброю та технології для нафтогазової галузі, а також заборону інвестицій у Крим; санкції Магнітського, запроваджені з 2020 року проти перших 25 російських чиновників за причетність до катувань і смерті Сергія Магнітського, до яких пізніше були додані особи, пов'язані з переслідуванням ЛГБТ-спільноти в Чечні; глобальний антикорупційний санкційний режим, що почав діяти з квітня 2021 року, коли було внесено 12 російських

громадян за серйозну корупцію, викрити Магнітським; санкції за застосування хімічної зброї, введені з 2019 року проти керівництва ГРУ та співробітників, причетних до атаки в Солсбері, а також за отруєння Олексія Навального у 2020 році; кіберсанкції, спрямовані проти співробітників і підрозділів ГРУ за відповідні кібератаки. Таким чином, британська санкційна політика з 2014 року еволюціонувала від класичних фінансово-торговельних обмежень до багаторівневої системи санкційних режимів, що охоплюють права людини, боротьбу з корупцією, застосування хімічної зброї та кіберзагрози. Станом на 15 січня 2025 року під дію санкцій Великобританії у межах російського режиму потрапили 1 733 фізичні особи та 382 юридичні особи, причому понад 1 900 цих рішень було ухвалено після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році. Під санкції потрапили 29 російських банків, що становить понад 90% банківського сектору РФ, а також 131 олігарх та члени їхніх сімей із сукупним статком понад £147 млрд. Було заморожено російські активи у Великобританії на суму £22,7 млрд, тоді як понад £20 млрд двосторонньої торгівлі між Лондоном та Москвою виявилися повністю або частково заблокованими. При цьому уряд Великобританії підкреслює, що санкції є частиною «найбільш масштабного та суворого пакета обмежень, коли-небудь накладених на велику економіку», а також що їхня мета — позбавити Росію ключових джерел доходів та посилити тиск на її військову економіку (UK Parliament, 2025b).

Щодо ЄС, то відповідно до офіційних даних європейських інституцій, від березня 2014 року, після незаконної анексії Криму та Севастополя, Європейський Союз послідовно запроваджує санкційні режими проти Російської Федерації, закріплені у двох базових правових актах – «Регламент (ЄС) № 833/2014» (економічні санкції) та «Регламент (ЄС) № 269/2014» (індивідуальні санкції у зв'язку з підризом територіальної цілісності України). Ці документи стали правовою основою для подальшого нарощування обмежувальних заходів. З лютого 2022 року санкційна політика ЄС перейшла у фазу масованого та безпрецедентного тиску: до кінця 2025 року було ухвалено 19 пакетів санкцій, спрямованих на фінансову систему Росії, енергетичний сектор, оборонно-промисловий комплекс, транспорт, а також на заборону доступу до європейських технологій і ринків. За даними Європейської зовнішньої служби (EEAS), станом на початок 2025 року обмежувальні заходи ЄС поширюються на 1 783 фізичних осіб та 469 юридичних осіб, включно з ключовими представниками російського політичного керівництва, оборонних корпорацій і пропагандистських структур. Окрім секторальних обмежень (зокрема, нафтового ембарго, «цінової стелі» на російську нафту, заборони на імпорт алмазів), ЄС заблокував близько €260 млрд активів Центрального банку Росії, а в 2024 році ухвалив рішення спрямувати надприбутки від цих активів на підтримку оборони та відбудови України. Таким чином, логіка санкційної політики ЄС поєднує три ключові завдання: демонстрацію єдності Заходу, системну деградацію російського військово-економічного потенціалу та зниження довгострокових можливостей Росії вести агресивну війну проти України (EEAS, 2025; European Commission, 2025).

Після 24 лютого 2022 року, а також із формуванням формату «Рамштайн», підтримка України вийшла на новий рівень. До євроатлантичної спільноти в протидію російській агресії долучилися країни Азійсько-Тихоокеанського регіону, зокрема Австралія, Нова Зеландія, Японія та Південна Корея. Хоча їхні санкційні режими різняться за масштабами, факт участі демонструє глобалізацію режиму обмежень.

– Австралія запровадила санкції проти російського "тіньового флоту", обмежила доступ до страхування перевезень нафти та підтримала механізм цінової стелі (Minister for Foreign Affairs, 2025).

– Нова Зеландія ухвалила спеціальний Russia Sanctions Act 2022, який дозволив автономно накладати санкції на понад тисячу осіб і компаній (New Zealand Ministry of Foreign Affairs and Trade, 2022).

– Японія регулярно розширює санкційні списки, зокрема — проти компаній, які допомагають Росії обходити обмеження (Baker McKenzie, 2025).

– Південна Корея вже на початку березня 2022 року оголосила про експортні обмеження та відключення російських банків від міжнародних систем (UNCTAD Investment Policy Hub, 2022).

Окремим прикладом спільних дій стало рішення G7 та Австралії про запровадження цінової стелі на російську нафту в грудні 2022 року (Auswärtiges Amt, 2022).

Новим етапом трансформації санкційної політики міжнародної спільноти стало інституційне включення України до глобального режиму обмежувальних заходів проти Російської Федерації. З 24 лютого 2022 року Україна не лише стала об'єктом підтримки з боку союзників, а й самостійно сформувала комплексну національну санкційну політику. Основною формою реалізації стало впровадження президентських указів, що вводять у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України. Починаючи з 24 лютого 2022 року, в Україні прийнято близько 80 указів Президента, якими вводяться в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України щодо застосування санкцій. Станом на вересень 2025 року Україна застосувала санкції до 12 193 фізичних та 8 761 юридичної особи, зокрема — у сфері фінансів, промисловості, енергетики та транспорту. Важливою інституційною інновацією стало створення Державного реєстру санкцій, який функціонує з січня 2024 року як публічна платформа для відстеження і правового оформлення обмежувальних заходів (Міністерство закордонних справ України, 2025).

З метою підвищення ефективності національного санкційного механізму та його інтеграції в євроатлантичний контекст було створено Міжнародну робочу групу щодо санкцій проти Росії під співголовуванням керівника Офісу Президента України Андрія Єрмака та колишнього посла США Майкла Макфола. Група здійснює аналітичну оцінку шляхів обходу санкцій, формує пропозиції щодо уніфікації підходів, зокрема — створення єдиних списків правопорушників і контрольних переліків компаній із високим ризиком. Представлені нею документи стали основою для подальшої координації із США, ЄС, Великою Британією, Канадою, Швейцарією, Японією та іншими партнерами. У звітах групи підкреслюється значний вплив санкцій на російську економіку, однак також зазначається необхідність усунення наслідків прогалів, які дозволяють обхід обмежень (Офіційне інтернет-представництво Президента України, 2022). Крім того, ще одним проявом інституціалізації санкційної політики всередині України після подій лютого 2022 року стала високоефективна та активна діяльність такого органу, як Агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА). Відповідно до звіту агентства, у 2024 році АРМА продемонструвало рекордні показники у сфері управління арештованими активами, що свідчить про зростання інституційної спроможності України у сфері реалізації санкційної політики. Загальна сума коштів, згенерованих агентством через управління активами, склала 12,3 млрд грн, з яких майже 8 млрд грн були інвестовані у військові облігації на підтримку сектору безпеки й оборони. Додатково, 326,3 млн грн надійшли до державного бюджету від продажу арештованих активів. АРМА провело понад 80 тендерів на управління активами та активізувало міжвідомчу координацію з правоохоронними і фінансовими структурами (АРМА, 2025). Ці результати демонструють якісний стрибок у спроможності держави перетворювати арештовані ресурси на фінансову підтримку оборони та стабільності економіки.

Одним із ключових проявів трансформації санкційної політики стало рішення провідних суб'єктів євроатлантичної спільноти — таких як Сполучені Штати Америки, Європейський Союз, Канада та Велика Британія — перейти від стратегії «заморожування» до механізмів використання російських активів на користь України. Такий підхід демонструє новий рівень системності санкційного тиску та підтверджує політичну консолідацію партнерів у довгостроковій підтримці українського суверенітету. Так, на рівні Європейського Союзу у 2024–2025 роках було розроблено низку механізмів, які дозволяють спрямовувати надприбутки від заморожених російських активів на потреби України. Зокрема, було затверджено рішення про використання так званих «windfall profits» для фінансування військової допомоги та відновлення через відповідні інструменти ЄС. У межах окремого кредитного механізму Європейський парламент схвалив надання Україні позики до 35 мільярдів євро, яка має бути погашена за рахунок прибутків від активів Російської Федерації, що залишаються заблокованими в європейських банках. У січні 2025 року Європейська комісія перерахувала перший транш у розмірі трьох мільярдів євро (European Parliament, 2024).

У Сполучених Штатах Америки триває процес легалізації механізму регулярного вилучення та переказу заморожених державних активів РФ. Відповідно до ініціативи REPO

Implementation Act, розробленої у 2025 році, планується створення правової бази для передачі таких активів Україні з періодичністю кожні 90 днів (U.S. Senator Chuck Grassley, 2025). Уряд Канади також підтримує аналогічні рішення та виступає за координацію в межах «Групи семи» щодо уніфікованого підходу до використання російських державних коштів. Таким чином, санкційна політика трансформується в напрямі активного залучення російських фінансових ресурсів до системної підтримки України, виходячи за межі обмежувального інструментарію і набуваючи чітких функцій фінансової компенсації та репарацій.

Однією з головних проблем сучасної санкційної політики є відсутність чіткої стратегічної мети та єдиної шкали ефективності, що значно ускладнює не лише оцінку результатів, а й підтримку політичної волі всередині коаліції країн-санкціонерів. Додатковим викликом є низька скоординованість між державами, яка спричиняє фрагментацію підходів, неповну гармонізацію обмежень і наявність численних винятків. Правозастосування санкцій ускладнюється дефіцитом ресурсів, слабкістю контролю за дотриманням і складністю транскордонного моніторингу. Значну увагу дослідники звертають і на побічні ефекти: гуманітарні ризики, зростання тіньової економіки та відсутність механізмів адресної компенсації для вразливих груп. У довгостроковій перспективі це формує ефект «санкційної втоми», що послаблює готовність до подальших обмежень з боку окремих держав (Chatham House, 2024).

З іншого боку, на емпіричному рівні дослідження доводять, що санкції нерідко викликають ефект диверсифікації торгівлі, коли підсанкційна держава перенаправляє свої потоки до нейтральних або не союзних країн, що мінімізує економічний вплив обмежень. У межах Європейського Союзу простежується нерівномірність впровадження санкцій — країни з вищим рівнем економічної інтеграції з РФ демонструють відносно слабший ефект обмежувальних заходів. Крім того, обхід санкцій через треті країни залишається масовим явищем унаслідок недостатньої уніфікації експортного контролю та нагляду за транзитом. У ряді критично важливих галузей російська економіка, попри обмеження, зберігає доступ до необхідних технологій та комплектуючих, що ставить під сумнів глибину впливу на її виробничий потенціал (CEPR, 2025).

Окремою проблемою санкційної політики залишається так званий «тіньовий флот» (shadow fleet) — мережа суден, яка використовується Росією для обходу міжнародних обмежень на експорт нафти та нафтопродуктів. Цей флот здійснює передачу вантажів між суднами у відкритому морі, вимикає системи автоматичної ідентифікації (AIS), змінює прапори, власників і порти реєстрації з метою уникнення контролю. За оцінками аналітичної платформи Market Intelligence, до таких схем залучено близько 3154 суден, що становить приблизно 48 % світового тоннажу танкерного флоту (S&P Global Market Intelligence, 2025).

Широка варіативність ефектів санкцій і неоднорідність їхнього впливу на різні країни та сектори стали причиною того, що в науковому середовищі активізувалися спроби виробити нові аналітичні підходи до вивчення санкцій як інструменту міжнародної політики. Зокрема, Франческо Джумеллі запропонував комплексну шестифазну модель оцінки санкційної ефективності, яка враховує не лише зміну поведінки цілі, але й інституційну взаємодію, роль приватного сектора, ефекти стримування, репутаційний тиск і можливість альтернативних сценаріїв (контрфактичний аналіз). У межах цієї методології санкції розглядаються не як ізолюваний захід, а як елемент ширшої зовнішньополітичної стратегії, що вимагає гнучкого, багаторівневого аналізу та чіткого розрізнення понять ефекту, ефективності, успіху й корисності. Такий підхід дозволяє уникнути спрощених суджень щодо доцільності або провалу санкцій і формує підґрунтя для більш системного проектування санкційних режимів у майбутньому (Giumelli, 2024).

У дослідженні аналітиків Гарвардської школи Кеннеді «On the Design of Effective Sanctions: The Case of Bans on Exports to Russia» запропоновано нову модель оцінки ефективності санкцій на основі порівняння витрат для країни-санкціонера та цілі санкцій. Автори стверджують, що лише завдяки вдосконаленню таргетування обмежень (на рівні кодів товарів за HS-класифікацією), а також через координацію дій серед союзників, можна збільшити економічні втрати Росії в 60 разів у порівнянні з витратами для самих країн-ініціаторів. У разі повної координації втрати РФ можуть бути в 100 разів більшими, ніж витрати країн, які застосовують

санкції. Це дослідження демонструє потенціал технократичного, математично оптимізованого підходу до санкційної політики, де за допомогою точного аналізу експорту визначаються ключові групи товарів, здатні завдати максимального економічного ефекту з мінімальними витратами (Harvard Kennedy School, 2025).

У статті «On the Determinants of Sanctions Effectiveness: An Empirical Analysis by Using Duration Models», своєю чергою, автори пропонують емпіричну оцінку санкційної політики з використанням моделей тривалості впливу (duration models). Їхній підхід дозволяє одночасно аналізувати два можливих сценарії завершення санкцій: або досягнення поступок з боку цільової держави (target compliance), або відмова ініціатора санкцій (sender capitulation). Ключовими інноваціями дослідження є врахування типу санкцій (унілатеральні/багатосторонні), їхніх цілей, а також політичного контексту. Дослідження підтверджує, що багатосторонні санкції з чітко сформульованими цілями мають значно вищий шанс досягти результату. Автори також вказують, що ефективність санкцій значною мірою залежить від ступеня економічної інтеграції між учасниками та їхньої здатності підтримувати коаліційну єдність (Caetano et al., 2023).

Обговорення. Попри широке охоплення санкційних режимів та їхню масштабність, російська агресія не була зупинена. Це змушує поставити під сумнів не саму доцільність санкцій, а радше рівень їхньої стратегічної інтеграції, скоординованості й методологічної зрілості. Санкції стали важливим, але не автономним елементом політики стримування. Вони не можуть замінити ані дипломатичних, ані військових, ані економічних заходів, але мають доповнювати їх у рамках цілісної стратегії. За 12 років, починаючи з 2014 року, можна прослідкувати три хвилі санкційної політики: Перша хвиля (2014–2021), друга хвиля (2022–2023) та третя хвиля (2024 – по теперішній час), кожна з яких мала свої пріоритети, ризики та обмеження.

З точки зору SWOT-аналізу, до сильних сторін (Strengths) сучасної санкційної політики можна віднести високий рівень мобілізації ключових західних акторів, швидкість запровадження рішень після 24 лютого 2022 року, а також зростаючу здатність до таргетованих обмежень, які мають чітке секторне спрямування. Серед слабкостей (Weaknesses) – недостатня скоординованість у правозастосуванні, асиметрія втрат між країнами санкціонерами, обмеженість впливу на автократичну політичну систему РФ, де витрати перекладаються на населення. Можливості (Opportunities) включають потенціал до подальшої конфіскації активів РФ, розвиток механізмів вторинних санкцій, зміцнення контролю над критичними логістичними і фінансовими каналами. Загрози (Threats) – зростаюче використання обхідних механізмів, консолідація «санкційно-нейтрального» блоку країн, а також ризик внутрішнього політичного розбалансування серед західних союзників.

Невід’ємною частиною проблеми є те, що санкції часто мають опосередкований ефект, який проявляється не миттєво, а з часовим лагом. Економічна інерція, адаптаційна здатність РФ та існування альтернативних зовнішньоекономічних партнерів знижують короткотермінову результативність обмежень. Водночас, саме довготривалі обмеження призводять до деградації інституцій, технологічного застою та виснаження резервів. Це підтверджує тезу, що ефективність санкцій найкраще вимірюється не за критерієм миттєвого припинення агресії, а через оцінку системної дезінтеграції потенціалу ведення затяжної війни.

Окрему увагу слід приділити інституційному аспекту. В умовах, коли санкційна політика виходить за межі реакції на конкретну подію і стає довгостроковим інструментом, зростає значення інституалізації механізмів координації, оцінки ефективності та оновлення санкцій. Ініціативи на кшталт групи Єрмака-Макфола, REPO-ініціативи G7, або створення Державного реєстру санкцій в Україні є прикладами такого інституціонального оформлення. Вони демонструють поступ до більш стійкої та керованої санкційної архітектури.

У цьому контексті постає питання про зміну самої логіки санкцій: від каральної до компенсаційно-репараційної. Початок процесу використання заморожених російських активів на користь України свідчить про радикальну еволюцію функціонального призначення санкцій. Тепер це не лише інструмент стримування, а й канал репараційної справедливості. Такий підхід зміщує санкції з площини зовнішньополітичного тиску у сферу трансформаційного впливу — з акцентом на відновлення справедливості, компенсацію жертвам та стратегічну перебудову післявоєнного порядку.

Зрештою, однією з ключових тенденцій санкційної політики у 2024–2025 роках є зростання ролі технологічного, фінансового та кіберконтролю. Це формує запит на інноваційні, алгоритмічно керовані механізми санкцій, які ґрунтуються на аналізі великих даних, прогнозуванні ланцюгів поставок, динамічному моніторингу активів та автоматизованих моделях оцінки ризиків. Санкції перетворюються на високотехнологічний інструмент з елементами цифрового нагляду, де точність, швидкість і системність стають головними факторами ефективності.

Одним із серйозних геополітичних викликів для глобальної демократичної системи наприкінці 2025 року стало публічне звинувачення, виголошене колишнім президентом США Дональдом Трампом з трибуни Генеральної Асамблеї ООН, на адресу Індії та Китаю. У своїй промові він заявив, що «Китай та Індія є головними спонсорами війни, оскільки продовжують купувати російську нафту», тим самим фінансуючи агресію проти України. Він також розкритикував навіть деякі країни НАТО за недостатній рівень обмежень у сфері енергетики та закликав «негайно припинити всі закупівлі енергоносіїв із Росії» (The White House, 2025).

У відповідь експерти Council on Foreign Relations оцінили ці висловлювання як потенційно дестабілізаційні для євроатлантичної єдності, вказавши, що такий тон риторики від лідера Сполучених Штатів може поглибити глобальні розбіжності у підходах до санкційної політики, особливо якщо йдеться про важливих торгових партнерів США в Азії. Аналітики Ради підкреслили, що подібні заяви створюють дилему: з одного боку — необхідність зміцнення санкційного тиску, з іншого — ризик розриву стратегічних альянсів та порушення геоекономічної рівноваги (Council on Foreign Relations, 2025).

Висновки. У межах проведеного дослідження було доведено, що санкційна політика євроатлантичної спільноти у відповідь на російську агресію проти України пройшла значну трансформацію — від фрагментованих обмежень до комплексної системи економічного та правового тиску. Санкції стали не лише інструментом покарання, а й механізмом довготривалої стратегії стримування, спрямованої на підірив економічного потенціалу агресора.

Особливої уваги заслуговує розширення географії учасників санкційної коаліції — долучення країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, зростання координації між США, ЄС, Великою Британією та Канадою, а також створення інституційних механізмів на рівні України, таких як Реєстр санкцій РНБО, група Єрмака-Макфола й ефективна діяльність АРМА.

Разом з тим, дослідження виявило низку викликів: фрагментація політики між окремими країнами, наявність схем обходу санкцій, нерівномірність правозастосування та збереження тіньових економічних потоків, що підживлюють війну. Ці недоліки знижують швидкість і ефективність санкційного тиску, вимагаючи від союзників посилення системного підходу.

Найбільш інноваційним і перспективним досягненням стало започаткування механізму арешту та використання російських активів. Цей підхід створює нову форму економічної відповідальності держави-агресора, що має потенціал трансформувати саму концепцію санкцій — від стримування до репараційного інструменту.

Результати, отримані в ході дослідження, дозволяють розглядати санкційну політику як один із найпотужніших інструментів євроатлантичної спільноти у протидії російській агресії. Водночас вона виступає каталізатором як консолідації, так і стратегічних розбіжностей серед глобальних акторів. Одним із ключових напрямів подальших досліджень має стати глибоке теоретико-методологічне вивчення механізмів конфіскації активів, їх правового регулювання та ефективного використання на користь України — як у національному, так і в міжнародному правовому полі.

Література

- Бегма В., Шемаєв В., Радов Д., Онофрійчук А., Онофрійчук В., Толоч П. Вплив міжнародних санкцій на виробничі та експортні можливості військово-промислового комплексу Російської Федерації. *Social Development and Security*. 2022. Т. 12, № 6. С. 79–90. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.6.7>.
- Бузаров А. Формати взаємодії України та євроатлантичної спільноти в контексті повномасштабного вторгнення РФ. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. № 15. С. 42–60. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.15.42-60>.
- Бузаров А. Форпост демократії: євроатлантичний вибір України та збереження геополітичного демократичного іміджу у воєнний час. *Національні інтереси України*. 2025. Т. 9, № 14. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9\(14\)-1079-1102](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9(14)-1079-1102).

- Бузаров А. І. Високотехнологічна армія, оборонні технології, досвід стійкості: синергія взаємодії України та євроатлантичної спільноти в умовах війни. Український політико-правовий дискурс. 2025. № 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17089911>.
- Горбатюк В., Гаврилюк І., Семененко О., Башинський В., Царинник В. "Рамштайн" – інструмент єдиної санкційної стратегії протидії агресії росії в умовах зростання загроз національній безпеці України. Міжнародний науковий журнал «Military Science». 2024. Т. 2, № 4. С. 19–35. DOI: <https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.4.2>.
- Камінська Н., Пожидаєва М. Правова природа санкцій та їх ефективність у протидії російському вторгненню. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2022. № 2. С. 59–75.
- Матвійчук Н. Міжнародні санкції як інструмент зовнішньої політики. Серія: Історія. Політологія. 2022. № 33–34. С. 71–79. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2022-12-33-34-71-79>.
- Міжнародний фонд «Відродження». Санкційна політика проти Росії 2014–2022 рр.: прогалини і схеми обходу. 2022. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2022/07/trap-aggressor_sanctions.pdf.
- Міністерство закордонних справ України. Санкції проти РФ. 2025. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf>.
- Національний інститут стратегічних досліджень. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України. 2023, 17 листопада. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/mizhnarodni-sanktsiyi-yak-instrument-strymuвання-rosiyskoyi>.
- Офіційне інтернет-представництво Президента України. Санкційна група Єрмака-Макфола направила новий документ щодо підвищення ефективності санкцій проти Росії. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/sankcijna-grupa-ermaka-makfola-napracyuvala-novij-dokument-79393>.
- Пастовенський А. Політика санкцій Європейського Союзу щодо Російської Федерації: інструмент захисту міжнародного правопорядку. Politicus. 2025. URL: http://politicus.od.ua/1_2025/33.pdf.
- Петренко І., Saltovskiy O. I., Fedorchenko V. M., Korshuk R. M. Політична суб'єктність та десоверенізація: уроки гібридної агресії Росії проти України. Scientific Journal «Regional Studies». 2023. № 32. С. 134–139. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.21>.
- Седляр Ю. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика. 2013. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0012100.
- Українська призма. Санкції США проти РФ: поточний огляд та перспективи. 2023. URL: https://prismua.org/us_sanctions/.
- Український інститут майбутнього. Санкції проти Росії: ризики швидкого скасування. 2025. URL: <https://uifuture.org/publications/sankcziyi-proti-rosiyi/>.
- Центр міжнародної безпеки, С. for I. Вплив міжнародних санкцій на політику та економіку РФ у 2024–2025 рр. Аналітичний портал. 2024. URL: <https://analytics.intsecurity.org/russia-sanctions-impact/>.
- Янін О. Міжнародні санкції, запроваджені через анексію Криму як інструмент впливу на Росію. Геополітика України: історія і сучасність. 2025. № 1(34). С. 33–44. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1\(34\).33-44](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1(34).33-44).
- ADASTRA. Переваги і недоліки санкцій: приклад російсько-української війни. 2025. URL: <https://adastra.org.ua/blog/perevagi-i-nedoliki-sankcij-priklad-rosijsko-ukrayinskoyi-vijni>.
- Allison R. Averting acute escalation in Russia's war against Ukraine. International Affairs. 2025. Vol. 101, No. 5. P. 1769–1791. DOI: <https://doi.org/10.1093/ia/iaaf137>.
- АРМА. На колегії АРМА підбили підсумки роботи за 2024 рік та затвердили плани цифровізації на 2025 рік. 2025. URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/na-kolegii-arma-pidbili-pidsumki-roboti-za-2024-rik-ta-zatverdili-plani-tsifrovizatsii-na-2025-rik>.
- Auswärtiges Amt. (2022). Statement of the G7 and Australia on a price cap for seaborne Russian-origin crude oil. German Federal Foreign Office. <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/g7-australia-price-cap-seaborne-russian-origin-crude-oil-2567026>
- Baker McKenzie. (2025). Japanese imposed sanctions archives. <https://sanctionsnews.bakermckenzie.com/category/sanctions-regimes/other-sanctions/japanese-imposed-sanctions/>
- Batzella, F. (2024). Slowly but surely? Assessing EU actorness in energy sanctions against Russia. Energy Policy, 192, 114233. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2024.114233>
- Bowen, W., & Moran, M. (2023). Sanctions, deterrence and the recent case of Russia. In The Routledge handbook of the political economy of sanctions. Routledge.
- Caetano, J., Galego, A., & Caleiro, A. (2023). On the determinants of sanctions effectiveness: An empirical analysis by using duration models. Economies, 11(5), 136. <https://doi.org/10.3390/economies11050136>
- CEPR. (2025). On the effectiveness of the sanctions on Russia: New data and new evidence. <https://cepr.org/voxeu/columns/effectiveness-sanctions-russia-new-data-and-new-evidence>

- Chatham House. (2023). Understanding and improving sanctions today. <https://www.chathamhouse.org/2025/07/understanding-and-improving-sanctions-today>
- Council on Foreign Relations. (2025). Trump addresses the UN General Assembly. <https://www.cfr.org/blog/trump-addresses-un-general-assembly>
- DiXi Group. (2025). Енергетичні санкції проти Росії: моніторинг ефективності (І квартал 2025 року). <https://dixigroup.org/analytic/energetychni-sankcziyi-proty-rosiyi-monitoryng-efektyvnosti-i-kvartal-2025-roku/>
- European External Action Service (EEAS). (2025). EU sanctions against Russia. https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-sanctions-against-russia_en
- European Commission. (2025). Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine. https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/sanctions-adopted-following-russias-military-aggression-against-ukraine_en
- European Parliament. (2024). Parliament approves up to €35 billion loan to Ukraine backed by Russian assets. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20241017IPR24736/parliament-approves-up-to-EU35-billion-loan-to-ukraine-backed-by-russian-assets>
- Free Russia Foundation. (2025). The evolution of the US–Russia sanctions regime. <https://thinktank.4freerussia.org/sanctions/the-evolution-of-the-us-russia-sanctions-regime/>
- Giumelli, F. (2024). A comprehensive approach to sanctions effectiveness: Lessons learned from sanctions on Russia. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 30(2), 211–228. <https://doi.org/10.1007/s10610-024-09585-x>
- Government of Canada. (2025a). Canada Gazette, Part 2, Volume 159, Number 5: Order respecting the seizure of property situated in Canada (Aircraft RA-82078). Government of Canada, Public Works and Government Services Canada, Integrated Services Branch, Canada Gazette. https://gazette.gc.ca/rp-pr/p2/2025/2025-02-26/html/sor-dors29-eng.html?utm_source=chatgpt.com
- Government of Canada. (2025b). Canada Gazette, Part 2, Volume 159, Number 5: Regulations amending the Special Economic Measures (Russia) Regulations. Government of Canada, Public Works and Government Services Canada, Integrated Services Branch, Canada Gazette. https://gazette.gc.ca/rp-pr/p2/2025/2025-02-26/html/sor-dors28-eng.html?utm_source=chatgpt.com
- Government of Canada. (2025c). Canadian sanctions related to Russia. Global Affairs Canada (GAC). https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/russia-russie.aspx?lang=eng
- Gustafson, T. (2025). The hurricane of Western sanctions. In *Perfect storm: Russia's failed economic opening, the hurricane of war and sanctions, and the uncertain future* (p. 0). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197795682.003.0006>
- Haass, R., Council on Foreign Relations, & Council on Foreign Relations (Eds.). (1998). *Economic sanctions and American diplomacy*. Council on Foreign Relations.
- Harvard Kennedy School. (2025). On the design of effective sanctions: The case of bans on exports to Russia. <https://www.hks.harvard.edu/centers/mrcbg/programs/growthpolicy/design-effective-sanctions-case-bans-exports-russia>
- Minister for Foreign Affairs. (2025). Australia takes further action to constrain Russian oil revenue. <https://www.foreignminister.gov.au/minister/penny-wong/media-release/australia-takes-further-action-constrain-russian-oil-revenue>
- Mitrany, D. (1926). The problem of international sanctions. *American Journal of International Law*, 20(3), 643–644. <https://doi.org/10.2307/2189070>
- Morgenthau, H. J. (1993). *Politics among nations: The struggle for power and peace* (K. W. Thompson, Ed.; Brief ed.). McGraw-Hill.
- Niemeier, T., & Schneider, G. (2024). Counterfactual coercion: Could harsher sanctions against Russia have prevented the worst? *Research & Politics*, 11(3), 20531680241272668. <https://doi.org/10.1177/20531680241272668>
- Nye, J. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, 153–171. <https://doi.org/10.2307/1148580>
- Rosenau, J. (1966). Pre-theories and theories of foreign policy. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3515923>
- S&P Global Market Intelligence. (2025). Maritime shadow fleet – formation, operation and continuing risk for sanctions compliance teams in 2025. <https://www.spglobal.com/market-intelligence/en/news-insights/research/maritime-shadow-fleet-formation-operation-and-continuing-risk-for-sanctions-compliance-teams-2025>
- The White House. (2025). At UN, President Trump champions sovereignty, rejects globalism. <https://www.whitehouse.gov/articles/2025/09/at-un-president-trump-champions-sovereignty-rejects-globalism/>
- Trade, N. Z. Ministry of Foreign Affairs and Trade. (2022). Overview of sanctions against Russia. New Zealand Ministry of Foreign Affairs and Trade. <https://www.mfat.govt.nz/en/countries-and-regions/europe/ukraine/russian-invasion-of-ukraine/sanctions/overview-of-sanctions-against-russia>

- UK Parliament. (2025a). Russian sanctions prior to the invasion of Ukraine. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9797/>
- UK Parliament. (2025b). Sanctions against Russia (February 2022 to January 2025). <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9481/>
- UNCTAD Investment Policy Hub. (2022). Korea, Republic of – adopted a series of sanctions against the Russian Federation. UNCTAD Investment Policy Hub. <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-policy-monitor/measures/3851/korea-republic-of-adopted-a-series-of-sanctions-against-the-russian-federation>
- U.S. Congress. (2025a). The economic impact of Russia sanctions [Legislation]. <https://www.congress.gov/crs-product/IF12092>
- U.S. Congress. (2025b). U.S. sanctions on Russia: Legal authorities and related actions [Legislation]. <https://www.congress.gov/crs-product/R48052>
- U.S. Senator Chuck Grassley. (2025). Grassley, colleagues introduce bipartisan REPO Implementation Act to repurpose Russian assets and support Ukraine. <https://www.grassley.senate.gov/news/news-releases/grassley-colleagues-introduce-bipartisan-repo-implementation-act-to-repurpose-russian-assets-and-support-ukraine>

References

- Begma, V., Shemaiev, V., Radov, D., Onofriichuk, A., Onofriichuk, V., & Tolok, P. (2022). Vplyv mizhnarodnykh sanktsii na vyrobnychi ta eksportni mozhlyvosti viiskovo-promyslovoho kompleksu Rosiiskoi Federatsii. *Social Development and Security*, 12(6), 79–90. <https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.6.7> [in Ukrainian]
- Buzarov, A. (2024). Formaty vzaiemodii Ukrainy ta yevroatlantychnoi spilnoty v konteksti povnomasshtabnoho vtorhnennia RF. *Mediaforum: Analityka, prohnozy, informatsiinyi menedzhment*, 15, 42–60. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.15.42-60> [in Ukrainian]
- Buzarov, A. (2025). Forpost demokratii: yevroatlantychnyi vybir Ukrainy ta zberezhenia heopolitychnoho demokratychnoho imidzhu u voiennyi chas. *Natsionalni interesy Ukrainy*, 9(14). [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9\(14\)-1079-1102](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-9(14)-1079-1102) [in Ukrainian]
- Buzarov, A. I. (2025). Vysokotekhnolohichna armii, oboronni tekhnolohii, dosvid stiikosti: synerhiia vzaiemodii Ukrainy ta yevroatlantychnoi spilnoty v umovakh viiny. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs*, 14. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1708991> [in Ukrainian]
- Horbatyuk, V., Havryliuk, I., Semenenko, O., Bashynskiy, V., & Tsarynnik, V. (2024). "Ramshtein" – instrument yedynoi sanktsiinoi stratehii proty dii ahresii Rosii v umovakh zrostannia zahroz natsionalnii bezpetsi Ukrainy. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Military Science"*, 2(4), 19–35. <https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.4.2> [in Ukrainian]
- Kaminska, N., & Pozhydaieva, M. (2022). Pravova pryroda sanktsii ta yikh efektyvnist u proty dii rosiiskomu vtorhnenniu. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2, 59–75. [in Ukrainian]
- Matviichuk, N. (2022). Mizhnarodni sanktsii yak instrument zovnishnoi polityky. *Seriia: Istoriiia. Politolohiia*, 33–34, 71–79. <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2022-12-33-34-71-79> [in Ukrainian]
- Mizhnarodnyi fond "Vidrodzhennia". (2022). Sanktsiina polityka proty Rosii 2014–2022 rr.: prohalyny i skhemy obkhotu. https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2022/07/trap-aggressor_sanctions.pdf [in Ukrainian]
- Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. (2025). Sanktsii proty RF. <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf> [in Ukrainian]
- Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzen. (2023, November 17). Mizhnarodni sanktsii yak instrument strymuvannia rosiiskoi ahresii proty Ukrainy. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzen*. <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/mizhnarodni-sanktsiyyi-yak-instrument-strymuvannya-rosiyskoyi> [in Ukrainian]
- Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy. (2022). Sanktsiina hrupa Yermaka-Makfola napratsiuvala novyi dokument shchodo pidvyshchennia efektyvnosti sanktsii proty Rosii. <https://www.president.gov.ua/news/sankcijna-grupa-yermaka-makfola-napracuyovala-novij-dokument-79393> [in Ukrainian]
- Pastovenskyi, A. (2025). Polityka sanktsii Yevropeiskoho Soiuzu shchodo Rosiiskoi Federatsii: instrument zakhystu mizhnarodnoho pravoporiadku. *Politicus*. http://politicus.od.ua/1_2025/33.pdf [in Ukrainian]
- Petrenko, I., Saltovskiy, O. I., Fedorchenko, V. M., & Korshuk, R. M. (2023). Politychna subiektnist ta desuverynizatsiia: uroky hibrydnoi ahresii Rosii proty Ukrainy. *Scientific Journal "Regional Studies"*, 32, 134–139. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.32.21> [in Ukrainian]
- Sedliar, Yu. (2013). Mizhnarodni sanktsii u svitovii politytsi: teoriia i praktyka. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0012100 [in Ukrainian]
- Ukrainska pryzma. (2023). Sanktsii SSHA proty RF: potochnyi ohliad ta perspektyvy. https://prismua.org/us_sanctions/ [in Ukrainian]

- Ukrainskyi instytut maibutnoho. (2025). Sanktsii proty Rosii: ryzyky shvydkoho skasuvannia. <https://uifuture.org/publications/sankcziyi-prot-y-rosi-yi/> [in Ukrainian]
- Tsentr mizhnarodnoi bezpeky. (2024). Vplyv mizhnarodnykh sanktsii na polityku ta ekonomiku RF u 2024–2025 rr. Analitychnyi portal. <https://analytics.intsecurity.org/russia-sanctions-impact/> [in Ukrainian]
- Yanin, O. (2025). Mizhnarodni sanktsii, zaprovadzeni cherez aneksiiu Krymu yak instrument vplyvu na Rosiiu. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist*, 1(34), 33–44. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1\(34\).33-44](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2025.1(34).33-44) [in Ukrainian]
- ADASTRA. (2025). Perevahy i nedoliky sanktsii: pryklad rosiisko-ukrainskoi viiny. <https://adastra.org.ua/blog/perevagi-i-nedoliki-sankcij-priklad-rosijsko-ukrayinskoyi-vijni> [in Ukrainian]
- Allison, R. (2025). Averting acute escalation in Russia's war against Ukraine. *International Affairs*, 101(5), 1769–1791. <https://doi.org/10.1093/ia/iiaf137>
- APMA. (2025). Na kolehii ARMA pidbyly pidsumky roboty za 2024 rik ta zatverdily plany tsyfrovizatsii na 2025 rik. <https://arma.gov.ua/news/typical/na-kolegii-arma-pidbili-pidsumki-roboti-za-2024-rik-ta-zatverdili-plani-tsifrovizatsii-na-2025-rik> [in Ukrainian]
- Auswärtiges Amt. (2022). Statement of the G7 and Australia on a price cap for seaborne Russian-origin crude oil. German Federal Foreign Office. <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/g7-australia-price-cap-seaborne-russian-origin-crude-oil-2567026>
- Baker McKenzie. (2025). Japanese Imposed Sanctions Archives. <https://sanctionsnews.bakermckenzie.com/category/sanctions-regimes/other-sanctions/japanese-imposed-sanctions/>
- Batzella, F. (2024). Slowly but surely? Assessing EU actorness in energy sanctions against Russia. *Energy Policy*, 192, 114233. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2024.114233>
- Bowen, W., & Moran, M. (2023). Sanctions, Deterrence and the Recent Case of Russia. In *The Routledge Handbook of the Political Economy of Sanctions*. Routledge.
- Caetano, J., Galego, A., & Caleiro, A. (2023). On the Determinants of Sanctions Effectiveness: An Empirical Analysis by Using Duration Models. *Economies*, 11(5), 136. <https://doi.org/10.3390/economies11050136>
- CEPR. (2025). On the effectiveness of the sanctions on Russia: New data and new evidence. <https://cepr.org/voxeu/columns/effectiveness-sanctions-russia-new-data-and-new-evidence>
- Chatham House. (2023). Understanding and improving sanctions today. <https://www.chathamhouse.org/2025/07/understanding-and-improving-sanctions-today>
- Council on Foreign Relations. (2025). Trump addresses the UN General Assembly. <https://www.cfr.org/blog/trump-addresses-un-general-assembly>
- DiXi, G. (2025). Enerhetychni sanktsii proty Rosii: monitorynh efektyvnosti (I kvartal 2025 roku). <https://dixigroup.org/analytic/energetychni-sankcziyi-prot-y-rosi-yi-monitoryng-efektyvnosti-i-kvartal-2025-roku> [in Ukrainian]
- EEAS. (2025). EU sanctions against Russia. https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-sanctions-against-russia_en
- European Commission. (2025). Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine. https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/sanctions-adopted-following-russias-military-aggression-against-ukraine_en
- European Parliament. (2024). Parliament approves up to €35 billion loan to Ukraine backed by Russian assets. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20241017IPR24736/parliament-approves-up-to-EU35-billion-loan-to-ukraine-backed-by-russian-assets>
- Free Russia Foundation. (2025). The evolution of the US-Russia sanctions regime. <https://thinktank.4freerussia.org/sanctions/the-evolution-of-the-us-russia-sanctions-regime/>
- Giumelli, F. (2024). A comprehensive approach to sanctions effectiveness: lessons learned from sanctions on Russia. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 30(2), 211–228. <https://doi.org/10.1007/s10610-024-09585-x>
- Government of Canada. (2025a). Canada Gazette, Part 2, Volume 159, Number 5: Order Respecting the Seizure of Property Situated in Canada (Aircraft RA-82078). Government of Canada, Public Works and Government Services Canada, Integrated Services Branch, Canada Gazette. https://gazette.gc.ca/rp-pr/p2/2025/2025-02-26/html/sor-dors29-eng.html?utm_source=chatgpt.com
- Government of Canada. (2025b). Canada Gazette, Part 2, Volume 159, Number 5: Regulations Amending the Special Economic Measures (Russia) Regulations. Government of Canada, Public Works and Government Services Canada, Integrated Services Branch, Canada Gazette. https://gazette.gc.ca/rp-pr/p2/2025/2025-02-26/html/sor-dors28-eng.html?utm_source=chatgpt.com
- Government of Canada. (2025c). Canadian Sanctions Related to Russia. GAC. https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-reactions_internationales/sanctions/russia-russie.aspx?lang=eng
- Gustafson, T. (2025). The hurricane of Western sanctions. In *Perfect Storm: Russia's Failed Economic Opening, the Hurricane of War and Sanctions, and the Uncertain Future* (p. 0). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197795682.003.0006>

- Haass, R., Council on Foreign Relations, & Council on Foreign Relations (Eds.). (1998). *Economic Sanctions and American Diplomacy*. Council on Foreign Relations.
- Harvard Kennedy School. (2025). On the design of effective sanctions: The case of bans on exports to Russia. <https://www.hks.harvard.edu/centers/mrcbg/programs/growthpolicy/design-effective-sanctions-case-bans-exports-russia>
- Minister for Foreign Affairs. (2025). Australia takes further action to constrain Russian oil revenue. <https://www.foreignminister.gov.au/minister/penny-wong/media-release/australia-takes-further-action-constrain-russian-oil-revenue>
- Mitrany, D. (1926). The problem of international sanctions. *American Journal of International Law*, 20(3), 643–644. <https://doi.org/10.2307/2189070>
- Morgenthau, H. J. (1993). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace* (K. W. Thompson, Ed.; Brief ed.). McGraw-Hill.
- Niemeier, T., & Schneider, G. (2024). Counterfactual coercion: Could harsher sanctions against Russia have prevented the worst? *Research & Politics*, 11(3), 20531680241272668. <https://doi.org/10.1177/20531680241272668>
- Nye, J. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, 153–171. <https://doi.org/10.2307/1148580>
- Rosenau, J. (1966). Pre-theories and theories of foreign policy. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3515923>
- S&P Global Market Intelligence. (2025). Maritime shadow fleet – formation, operation and continuing risk for sanctions compliance teams in 2025. <https://www.spglobal.com/market-intelligence/en/news-insights/research/maritime-shadow-fleet-formation-operation-and-continuing-risk-for-sanctions-compliance-teams-2025>
- The White House. (2025). At UN, President Trump Champions Sovereignty, Rejects Globalism. <https://www.whitehouse.gov/articles/2025/09/at-un-president-trump-champions-sovereignty-rejects-globalism/>
- Trade, N. Z. Ministry of Foreign Affairs and Trade. (2022). Overview of sanctions against Russia. New Zealand Ministry of Foreign Affairs and Trade. <https://www.mfat.govt.nz/en/countries-and-regions/europe/ukraine/russian-invasion-of-ukraine/sanctions/overview-of-sanctions-against-russia>
- UK Parliament. (2025a). Russian sanctions prior to the invasion of Ukraine. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9797/>
- UK Parliament. (2025b). Sanctions against Russia (February 2022 to January 2025). <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9481/>
- UNCTAD Investment Policy Hub. (2022). Korea, Republic of – adopted a series of sanctions against the Russian Federation. UNCTAD Investment Policy Hub. https://investmentpolicy.unctad.org/investment-policy-monitor/measures/3851/korea-republic-of-adopted-a-series-of-sanctions-against-the-russian-federation?utm_source=chatgpt.com
- U.S. Congress. (2025a). The Economic Impact of Russia Sanctions [Legislation]. <https://www.congress.gov/crs-product/IF12092>
- U.S. Congress. (2025b). U.S. Sanctions on Russia: Legal Authorities and Related Actions [Legislation]. <https://www.congress.gov/crs-product/R48052>
- U.S. Senator Chuck Grassley. (2025). Grassley, Colleagues Introduce Bipartisan REPO Implementation Act to Repurpose Russian Assets and Support Ukraine. <https://www.grassley.senate.gov/news/news-releases/grassley-colleagues-introduce-bipartisan-repo-implementation-act-to-repurpose-russian-assets-and-support-ukraine>

Анотація

Бузаров А. І. Еволюція санкційної політики євроатлантичної спільноти як одного із засобів протидії російській агресії. – Стаття.

У статті досліджено сучасну санкційну політику як інструмент зовнішньополітичного впливу на прикладі протидії російській агресії проти України. Автор аналізує трансформацію концептуальних підходів до формування, реалізації та інституціоналізації санкцій провідними державами євроатлантичної спільноти, такими як США, Європейський Союз, Канада, Велика Британія. Значна увага приділяється аналізу нових форматів міжнародної координації, зокрема Контактній групі з оборони України («Рамштайн») та Групі Єрмака-Макфола, як платформам для розробки санкційної архітектури. Підкреслюється, що сучасна санкційна політика в умовах повномасштабної війни набуває ознак довгострокового, стратегічного механізму, орієнтованого не лише на обмеження агресора, але й на закладення фундаменту нової архітектури безпеки.

У тексті досліджено еволюцію санкційної політики, починаючи з 2014 року, з акцентом на три основні хвилі санкціонування: 2014-2022 та період із 2022-2023 та із 2024 до тепер. Євроатлантична спільнота, зокрема, поступово трансформувала підходи до санкційної політики, розширюючи як кількість

країн-учасниць, так і секторний обсяг санкцій. Крім того, в Україні було створено інституційні та правові механізми, які дозволяють не лише імплементувати санкції, ініційовані міжнародними партнерами, але й формувати національну санкційну політику з урахуванням стратегічних інтересів держави.

Надзвичайно важливим етапом стало започаткування на міжнародному рівні безпрецедентного процесу вилучення заморожених російських активів з метою їх подальшого переадресування на користь України. Це не лише формує нову правову практику у сфері міжнародних санкцій, а й закладає прецедент для компенсаційної моделі відшкодування збитків, завданих збройною агресією.

Методологічною основою дослідження є поєднання якісного аналізу, case study, міждисциплінарного підходу, що включає інструменти політичної науки, міжнародного права, безпекових студій і стратегічного аналізу. У результаті зроблено висновок, що санкції є не лише реакцією на агресію, а й важливим фактором євроатлантичної підтримки України. Визначається необхідність створення постійно діючої санкційної архітектури, що базується на цінностях демократії, верховенства права і поваги до суверенітету, та забезпечить превентивний вплив на майбутні загрози.

Ключові слова: міжнародні санкції, євроатлантична спільнота, безпека, Україна, зовнішня політика, стратегія стримування, Рамштайн.

Summary

Buzarov A. I. The evolution of Euro-Atlantic sanctions policy as a means of countering Russian aggression. – Article.

This article explores contemporary sanctions policy as a tool of foreign policy influence, focusing on the case of countering Russian aggression against Ukraine. The author analyzes the transformation of conceptual approaches to the development, implementation, and institutionalization of sanctions by key Euro-Atlantic actors such as the United States, the European Union, Canada, and the United Kingdom. Particular attention is paid to new formats of international coordination, including the Ukraine Defense Contact Group ("Ramstein") and the Yermak-McFaul Group, as platforms for shaping the sanctions architecture. It is emphasized that modern sanctions policy, in the context of full-scale war, is acquiring the features of a long-term strategic mechanism aimed not only at restraining the aggressor but also at laying the foundation for a new security architecture.

The study traces the evolution of sanctions policy from 2014 onward, focusing on three main waves of sanctioning: 2014–2022, 2022–2023, and from 2024 to the present. The Euro-Atlantic community gradually transformed its approach to sanctions by expanding both the number of participating countries and the sectoral scope of restrictive measures. Furthermore, Ukraine developed institutional and legal mechanisms that enable not only the implementation of international sanctions initiatives but also the formation of a national sanctions policy tailored to the country's strategic interests.

A particularly significant milestone was the launch of an unprecedented international process of seizing and reallocating frozen Russian assets in favor of Ukraine. This development not only establishes new legal practices in the domain of international sanctions but also sets a precedent for a compensation-based model for redressing damages caused by armed aggression.

The methodological basis of the study combines qualitative analysis, case study, and an interdisciplinary approach that draws on political science, international law, security studies, and strategic analysis. The article concludes that sanctions serve not only as a reaction to aggression but also as a vital mechanism of Euro-Atlantic support for Ukraine. The need for a permanent sanctions architecture based on democratic values, the rule of law, and respect for sovereignty is identified as a key component in addressing future security threats.

Key words: international sanctions, Euro-Atlantic community, security, Ukraine, foreign policy, deterrence strategy, Ramstein.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

Е. О. Версетті

orcid.org/0009-0008-5223-1069

аспірант

Ужгородського національного університету

ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАЛІЗМ: ВТРАЧЕНА МЕТОДОЛОГІЯ ТА ВІДПОВІДНІСТЬ НИНІШНІМ РЕАЛІЯМ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Постановка проблеми. Етнополітичні спільноти є та можуть бути інструментом в руках суб'єкта впливати на етнополітичну структуру, зокрема стабільність іншої держави. Доволі очевидна теза, але чомусь у вітчизняній політичній науці, зокрема в класичних витоках останнього – ця теза відсутня. Етнополітичні спільноти розглядаються через призму «зівих» як доволі конструктивне явище, яке сприяє лише мультикультризму. Але насправді ще в етнополітичному інструменталізмі були зазначені зовні інші «риси» етнополітичної спільноти.

В контексті етнополітичного інструменталізму дуже важливим не обмежуватись лише зовнішньополітичним впливом на спільнот. Так як якщо перше є нормою, то друге – це вже порушення суверенітету, втручання у внутрішні справи однією державою в іншу, доволі гібридним шляхом – що може бути актуальнішим при сучасних політичних реаліях? Ведення гібридної агресії, намаганням дестабілізувати ситуацію із середини через етнонаціональну структуру: перспективи вивчити все це із середини ХХ століття політична наука втратила можливість.

В той момент коли зник маловідомий у вітчизняному інформаційному полі підхід етнополітичного інструменталізму – представником якого до прикладу був Пол Брасс, який у своїй праці «Етнічність та Націоналізм: теорія та порівняння» виклав тези, які при актуалізації на нинішні реалії пролили би світло на велику кількість процесів пов'язаних із етнополітичними маніпуляціями, зокрема етнополітичний тиск.

Брасс розглядав етнополітичні спільноти як інструмент, але в руках не зовнішнього актора, а в руках еліт. Але при належній концептуалізації даної тези на нинішні обставини варто би розглянути ще інструментальну властивість етнонаціональних спільнот, але з точки зору зовнішнього підсуб'єктності іншим акторам, які мають намір проводити агресію, або вже її проводять по-відношенню до об'єкта цього гібридного процесу.

Забутість цієї теорії пояснює помилку, яку допустився Хоффман вже в ХХІ столітті, коли намагався розкрити поняття «гібридної агресії». Це пояснює чому саме Хоффман проігнорував етнополітичний аспект, адже етнонаціональні спільноти й не розглядались як можливий інструмент впливу – адже етнополітичний інструменталізм не прижився в середині та кінці ХХ століття в політичній науці. Таким чином найважливіший аспект гібридної агресії не був досліджений, й був проігнорований.

Тому формування, політизація, ідеологізація етнонаціональних спільнот (а за Коцуром чотирьох етно-лінгвістичних груп в Україні) та подальше залучення росіянами цієї спільноти у війні проти України з 2014 року та попередній диференціації етнополітичній структурі та поділу суспільства – було неочікуваним поворотом для політичної науки та держави Україна, адже лише етнополітичний інструменталізм міг би передбачити подібні кроки та пояснити подібні процеси, надавши методологію протидії. Етнополітичний інструменталізм – це насправді втрачена методологія, якої Україні не хватило в 2014 році – на момент агресії росії.

Саме завдяки цьому Україна й не мала ні у вітчизняній науковій базі методології боротьби із цими «спільнотами», методології боротьби із гібридною агресією, яка набагато ширша на практиці, аніж була викладена у вузькому розумінні Хоффмана (адже не включало етнополітичний аспект – як виявилось ключовий в контексті дестабілізації суспільства). Політична наука, зокрема вітчизняна потребує ґрунтового доповнення у концептуальному розумінні процесів, які можна охарактеризувати як агресії в етнополітичній сфері, зокрема етнонаціональна структура чи то стабільність суспільства.

- виділити основні тези класичного етнополітичного інструменталізму за Брассом, які цільно актуалізовувати при нинішніх політичних обставинах;
- запропонувати актуальне переосмислення та концептуальне розуміння підходу етнополітичний інструменталізм в нинішніх політичних реаліях;
- охарактеризувати основні недоліки сучасного розуміння політичною наукою етнополітичного аспекту в контексті теоретичного окреслення зовнішньополітичного втручання одного суб'єкта іншим;
- надати рекомендації державі з приводу переосмислення суб'єктності етнополітичних спільнот.

Виклад основного матеріалу. За Полом Брассом етнополітична спільнота має певні властивості – і ці властивості не є перманентними – вони видозмінюються в залежності від таких політичних факторів як: політичні еліти (економічні інтереси політичних еліти та політичні інтереси останніх). Згідно із цієї структурою розуміння – етнополітична спільнота може зазнавати різного впливу на суспільство, зокрема на конкретні структури етнонаціональні, регіональні, чи то політико культурний фон регіону, чи цілої нації. Артикулювати інтереси не лише етнополітичних спільнот, але і певних акторів (еліти, держави, корпорації, політики) «П. Брасс, С. Олзак Д. Нейгел переконані, що етнічність, етнічні ознаки є тим інструментом, послуговуючись яким, етнічна група може обстоювати свої інтереси. Таким чином етнос розглядається не як стала спільнота, а група, ситуативно об'єднана досягненням певної мети. Не випадково, інструменталізм має іншу назву – ситуационізм. З підвалин інструменталізму випливає, що етнічність не є сталою, вона є ситуативною» (Асланов, 2015, с. 118).

Таким чином окреслюємо саму тезу інструменталізму, яку варто повернути, але дещо видозмінити, підкреслити – етнополітичні спільноти можуть виступати інструментом різних суб'єктів, що може впливати на характер взаємодії із внутрішніми інституціями чи то іншими сферами взаємодії держави та суспільства (регіоналістика, етнонаціональна структура, політична культура, політична свідомість населення чи то електорату і так далі). Етнополітична спільнота стає доволі небезпечним інструментом в руках вже зовнішнього суб'єкта з точки зору суверенітету та стабільності держави.

І Таким чином відображаючи вплив російського чинника на етнонаціональну складову України в 90-х років – ми бачимо саме цей процес: формування підґрунтя задля використання в якості інструменту етнонаціональної меншини (росіянців), які складались із певних лінгвістичних груп українців та іммігрантів (самих росіянців) суб'єктом із зовні. «26–27 жовтня 1995 року в Києві відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Російська освіта в Україні в контексті міжнародного досвіду», де в окремих виступах висловлювалися думки про надання російській мові статусу другої офіційної, неприйнятності терміна «національна меншина» стосовно росіян, що проживають в Україні» (Коцур, 2017, с. 373). Тобто сам процес був вже давно описаний Коцуром у вітчизняній політичній науці, але концептуальне окреслення цього – що дало би змогу розвивати ці вчення при аналізі актуальних політичних процесів чи випрацюванні алгоритмів протидії таким діям – було відсутнє у вітчизняній політичній науці.

Вже таким чином ми доповнюємо цю тезу про можливість зовнішнього використання інструменталізму задля дестабілізації ситуації в суспільстві: іншими словами – гібридної агресії.

Щодо самого переосмислення то: класичні інструменталісти мали на увазі використання саме елітами в середині політичної сфери суспільства, то в даному випадку пропонується охарактеризувати це через призму зовнішнього втручання, через призму елемента гібридної агресії, через призму етнополітичних маніпуляцій, порушення національного суверенітету, цілеспрямованого дотримання військових доктрин з метою реалізації певного впливу, певних геополітичних цілей. Вже, що відбувається далі в цьому процесі підпадає під категорію «геополітика». Етнополітична спільнота як інструмент досягнення геополітичних цілей, як інструмент ведення війни – саме цієї тези не хватило Хоффману задля більш ґрунтовного та політико реального відображення цього процесу. «Гібридна загроза виконується масштабним шляхом різних невійськових методів ведення війни, із застосування нерегулярних одиниць та тактики та терористичні акти...» (Хоффман, 2007, с. 8).

А не часткове дедуктивне окреслення етнополітичної спільноти як можливого інструмента ведення підривної діяльності «гібридна війна може відбуватися як і державою так і недержавними акторами» (Хоффман, 2007, с.8). Тобто воно підпадає під розуміння інструменту Хоффману, але при аналізі домінуючий політичний ідеалізм та західно орієнтованість науки включає сприйняття етноспільнот як інструменту.

Проте розглядати етнополітичні спільноти лише як «терористичне угруповання» є хибним та неефективним, адже є стадія коли етнополітична спільнота носить лише політичний характер, має політичний вплив – що не включає їх в розумінні Хоффмана недержавних акторів які є інструментами в руках гібридного агресора, адже розглядає їх лише як активних терористів. А сам процес зміни етнополітичної спільноти на ворожий суб'єкт відбувається набагато раніше, ще до видимих процесів у так званій «латентній стадії» цього процесу (впливу, тиску). Саме тому держава діє із запізненням лише на етапі, коли ті зміни про які писалось вище вже відбулося, що є менш ефективним з точки зору введення превентивних мір або мір стримування таких суб'єктів всередині суспільства. Це і є помилкою України в 2014 році – детермінація «ворожих суб'єктів» (які є інструментом росії ведення дестабілізації етноструктури) вже на крайній стадії етнополітичного тиску (латентна, етап політизації, відкрита агресія (етап процесу делегітимізації влади в регіоні)). Саме такий поділ пропоную для точнішого розуміння цих процесів. Таким чином ми провели тезу етнополітичного інструменталізму до нинішніх політичних реалій та прорахунків держави України в контексті протидії гібридної агресії зі сторони росії. Виявилось, що закинутий етнополітичний інструменталізм набагато ефективніший «ліво-орієнтованої» політичної науки, де меншини – це недоторканість, а не інструмент (як це впливає із політичних реалій та викликів у нашому регіоні).

Переосмисленням інструменталізму можна пояснити трансформацію етнонаціональних спільнот в сепаратистські угруповання, що вже навіть виходить за межі вивчення самого етнополітичних маніпуляцій як елементу гібридної агресії. Розуміння етнополітичної спільноти як гнучкої структури, яка здатна бути інструментом в руках агресора із зовні – є невід'ємною теоретичною складовою розуміння етнополітичного тиску однієї держави на іншу. Повинен бути невід'ємним розумінням політичних процесів політичною наукою – задля ефективності. В іншому випадку: з'являються «наукові артефакти» (нездатність науки пояснити феномен, процес, явище). «Два центральних аргументи: перше, що етнічність та націоналізм не стали явища, а є результатом та частиною соціального та політичного конструкту(який є мінливим).» (Брасс, 1991, с. 10).

Тому основним недоліком в нинішніх політичній науці є розуміння лівого, ідеалістичного напрямку етнополітичних спільнот як чогось недоторканого, несуб'єктного, що носить статус «привілейованих меншин» не враховуючи ризик суб'єктності цієї групи агресору – як це впливає із українського досвіду в сучасній історії.

Зокрема, виходячи із стану міжнародної системи як такої, яка не працює та переживає фактично Третю Світову Війну доцільним вважаємо надати рекомендації Україні переглянути взаємодію із українцями, які наразі компактно проживають за межами України, зокрема їх фактичне долучення до певного тиску на суспільства різних країн з метою зміни етнонаціональної структури цих держав з подальшою реалізацією геополітичних цілей (допоки це не буде заборонено міжнародним правом – на що є запит).

Міжнародні інституції та лівий політичний фон в Європі наразі надають доволі вигідний політичний фон задля функціонування таких гібридних елементів як «національні меншини» в силу ідеологічному. Задля того, щоб ці процеси відбувались. «Ряд держав надають національним меншинам гарантії їхньої участі в державних структурах, тобто резервують для них певну частину політичної влади, яку вони можуть використовувати для захисту та сприяння своїм інтересам, включаючи збереження власної культури.» (Римаренко, 2023, с. 136).

А також переосмислити алгоритм протидії, зокрема звернути увагу на активності спільнот угорців на Закарпатті, зокрема субрегіональні політичні партії, які є суб'єктами під лідером угорщини – орбаном.

А щодо рекомендацій з приводу етнополітичної суб'єктності (їх можливості виконувати функцію інструменту), то варто виділити теоретичний аспект та прагматичний. Теоретич-

ний аспект рекомендації: виділити вітчизняній політичній науці, що етнонаціональна спільнота є джерелом впливу суб'єкта ззовні при нинішніх нестабільних політичних реаліях. Етнополітична спільнота більше не повинна сприйматись як елемент культурного збагачення – адже такий погляд вже є неактуальним, це вже минуле століття. Так само варто теоретично окреслити всі похідні процеси від етнополітичної спільноти як інструменту в руках зовнішніх суб'єктів.

Щодо прагматичних рекомендацій державі, то в даному випадку етнополітичні спільноти повинні розглядатись як об'єкт потенційної дестабілізації у випадку відсутності протидії етнополітичному тиску (етнонаціональним маніпуляціям, пропаганді, нав'язування нетипової політичної поведінки спільноті). Саме ліві тенденції в політиці часто є обхідним шляхом реалізовувати порушення суверенітету держави через етнонаціональну спільноту, тому державі варто переглянути ідеологічну складову функціонування держави в питанні етнополітики. До прикладу держави, де більший вплив лівого радикалізму – там етнополітичні спільноти є більш вразливими до вищеповисаних процесів. Виходячи з цього євроінтеграція та всі похідні від неї процеси повинні розглядатись державою як потенційна загроза етнополітичній стабільності України, якщо перешкоджає державним інституціям ефективно протидіяти етнополітичним маніпуляціям, зокрема впливу іноземних акторів на поведінку чи самоідентифікацію певних етнонаціональних спільнот. Період коли етнонаціональні спільноти були рисою лише культурного плюралізму – минув, нинішні політичні реалії сприяють виконання етнополітичними спільнотами функцій інструменту, зокрема гібридних функцій ведення війни та дестабілізації регіону чи цілої держави.

Висновки. Доцільним було би актуалізувати тезу Брасса за якою етнонаціональні спільноти є гнучкими, а їхні ідеологічно-культурні властивості залежать від політичних та економічних інтересів еліт. Окрім цього, важливим є саме позначення етнонаціональної спільноти як інструменту в руках суб'єкта, хоча за теорією самого Брасса мова йде про внутрішньополітичного суб'єкта, що вже на самій актуалізації до політичних реалій – варто би переглянути.

Актуальним переосмисленням етнополітичного інструменталізму було би позначення суб'єктів здатних впливати на сутність та поведінку спільноти як зовнішньополітичних акторів, які переслідують свої власні геополітичні інтереси. Таким чином мова йде про комплексне вивчення категорій геополітика та етнополітика. А щодо концептуального розуміння самого процесу: пропонується розглядати процес впливу на етнополітичну спільноту із зовні через призму ведення гібридної агресії.

Основні недоліки розуміння цього питання сучасною політичною наукою можемо відобразити до прикладу у працях Хоффмана – за яким етнополітичний аспект гібридної агресії не є виділений – саме тому й ця помилка допущена політичною наукою. Етнополітичні спільноти й не розглядаються як ті, які є інструмент під час ведення сучасної війни. Дана загроза є проігнорованою політичною наукою – як результат політичні процеси в Україні з 2014 року (а до цього латентна стадія 90х років описана ще в працях Коцура) не були пояснені політичною наукою завчасно з метою виведення методів протидії етнополітичному тиску росії.

Рекомендаціями державі буде по-перше створити мережу інститутів, здатних протидіяти зовнішньополітичному впливу певних акторів на етнонаціональні спільноти. Ідеологічно: відійти від ідей «захисту прав меншин», адже як практика показує даний підхід лише сприяє більшій вразливості держави до цих процесів. Зокрема в принципі розглядати етнополітичні спільноти (при нинішній міжнародній обстановці та в середині країни) не як та, яка сприяє культурному плюралізму, а є інструментом агресора як і дестабілізувати ситуацію в суспільстві, так і порушувати територіальну цілісність України (трансформуючи політичну свідомість етнополітичних спільнот на сепаратистську активність).

Література

- Асланов А. Етнополітична стабільність у етнополітичній системі. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 116–123.
- Коцур В. Вплив російського чинника на етнонаціональні процеси в Україні 1990-х рр. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2003. Вип. 5–6(91–92). С. 380.
- Хоффман Ф. Конфлікти двадцять першого століття: піднесення гібридної війни. Арлінгтон: Потомак Інститут політичної науки, 2007. 72 с.
- Римаренко С. Міжнародні стандарти статусу національних меншин. *ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. С. 129–142.
- Сидиренко Д. А. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни. *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 920–923.
- Явір В. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт: монографія. Київ: Логос, 2018. 467 с.
- Бадах Ю. Причини виникнення та класифікація воєнних конфліктів. *Воєнна історія*. 2003. № 3–4. URL: http://warhistory.ukrlife.org/3_4_03_5.htm
- Brass P. R. *Ethnicity and nationalism: Theory and comparison*. London: Sage Publications Ltd., 1991. 350 p.
- Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf

References

- Aslanov, A. (2015). Etnopolitychna stabil'nist' u etnopolitychniy systemi [Ethnopolitical stability in the ethnopolitical system]. *Aktual'ni problemy polityky*, 55, 116–123.
- Kotsur, V. (n.d.). Vplyv rosiys'koho chynnyka na etnonatsional'ni protsesy v Ukraini 1990-kh rr. *Naukovi zapysky, IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 5–6(91–92), 380.
- Hoffman, F. (2007). Konflikty dvadtsyat' pershoho stolittya: pidnesennya hibrydnoyi viyny [Conflict in the 21st century: Rise of Hybrid War]. Potomac Institute for Policy Studies. Arlington, VA, 72.
- Rymarenko, S. (n.d.). Mizhnarodni standarty statusu natsional'nykh menshyn [International standards of the status of national minorities]. *IPIEND im. I. Kurasa NAN Ukrainy*, 129–142.
- Sydyrenko, D. A. (2018). Hibrydna viyna yak suchasnyy sposib vedennya viyny [Hybrid war as a modern way of conducting war]. *Molodyi vchenyi*, 11(63), 920–923.
- Yavir, V. (2018). Etnopolitychna integratsiya ta dezintegratsiya u suchasnomu sviti: polityko-pravovyi kontsept [Ethnopolitical integration and disintegration in the modern world: political-legal concept]. *Monohrafiya*. Kyiv: Lohos, 467.
- Badakh, Yu. (2003). Prychyny vynyknennya ta klasyfikatsiya voyennykh konfliktiv [Causes of emergence and classification of military conflicts]. *Voyenna istoriya*, 3–4. Retrieved from http://warhistory.ukrlife.org/3_4_03_5.htm
- Brass, P. R. (1991). *Ethnicity and nationalism: Theory and comparison*. Sage Publications Ltd., 350 p.
- Yevropeys'ka konventsia pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod [European Convention on Human Rights]. (1950, November 4). Retrieved from https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf

Анотація

Версенті Е. О. Етнополітичний інструменталізм: втрачена методологія та відповідність нинішнім реаліям гібридної агресії. – Стаття.

В даній статті обґрунтовується неефективність напрямку розвитку політичної науки в контексті «західноорієнтованості» науки зокрема категорій етнополітики та геополітики (які автор рекомендує досліджувати суміжно, адже геополітичні процеси є суб'єктами по-відношенню етнополітичних процесів). Також автор наводить аргументацію й про причини такого стану речей, зокрема наводиться конструктивна переоцінка вкладку Хоффмана у дослідження гібридної агресії, де на думку автора бракує етнополітичного аспекту впливу на суспільство. Окрім цього, автором окреслюється проблематика лівих політичних тенденцій, які так само вплинули на наукову складову, посиляючись на «втрачену методологію» етнополітичного інструменталізму, який по нинішнім ідеологічним міркуванням є неприпустимою в очах «західноорієнтованої політології».

Автор наводить паралелі між політичними реаліями в яких перебуває Україна з 2014 року та етнополітичним інструменталізмом, який набагато краще пояснює ці процеси, аніж більш сучасна методологія. Етнополітичні спільноти пропонуються автором розглядатись як інструмент в руках «зовнішніх сил» впливати на стабільність країни, а не як недоторканий абсолют – як це пропонують нинішні ідеологічні орієнтації геополітичного Заходу.

Низка наукових артефактів та міжнародної інституційної ефективності по протидії гібридній агресії, чи то етнополітичним маніпуляція – говорять про те, що сучасні підходи є менш актуальними, аніж класична теорія етнополітичного інструменталізму, яку варто би реінтегрувати знову в політичні науки, але з новим поглядом. Тому окрім всього автор також пропонує доцільне переосмислення теорії етнополітичного інструменталізму, які були би ефективною методологією при сучасних політичних реаліях із якими зіткнувся світ.

Ключові слова: Етнополітичний інструменталізм, гібридна війна, геополітика, національна безпека, Третя Світова Війна, етнополітичні маніпуляції.

Summary

Versetti E. O. Ethnopolitical instrumentalism: lost methodology and relevance to current realities of hybrid war. – Article.

This article substantiates the ineffectiveness of the direction of political science development in the context of the “Western orientation” of science, in particular the categories of ethnopolitics and geopolitics (which the author recommends to study in conjunction, since geopolitical processes are subjects in relation to ethnopolitical processes). The author also provides arguments for the reasons for this state of affairs, in particular, a constructive reassessment of Hoffman's contribution to the study of hybrid aggression, which, in the author's opinion, lacks the ethno-political aspect of influence on society. In addition, the author outlines the problems of left-wing political tendencies, which have also influenced the scientific component, referring to the “lost methodology” of ethnopolitical instrumentalism, which, according to current ideological considerations, is unacceptable in the eyes of “Western-oriented political science”.

The author draws parallels between the political realities Ukraine has been facing since 2014 and ethnopolitical instrumentalism, which explains these processes much better than more modern methodologies. The author suggests that ethnopolitical communities should be viewed as a tool in the hands of “external forces” to influence the stability of the country, rather than as an untouchable absolute, as suggested by the current ideological orientations of the geopolitical West.

A number of scientific artifacts and international institutional effectiveness in countering hybrid aggression, whether ethnopolitical manipulation, suggest that modern approaches are less relevant than the classical theory of ethnopolitical instrumentalism, which should be reintegrated into political science, but with a new perspective. Therefore, in addition to everything else, the author also proposes a rethinking of the theory of ethnopolitical instrumentalism, which would be an effective methodology in the current political realities facing the world.

Key words: Ethnopolitical Instrumentalism, hybrid War, geopolitic, national security, Third World War, ethnopolitical manipulation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

Ю. М. Данілов

orcid.org/0009-0008-0368-8839

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
факультету права та економіки

Міжнародного гуманітарного університету

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «ЗАХИСТ» І «ОХОРОНА» У ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Вступ. У сучасній цивілістичній науці категорії «захист» і «охорона» прав посідають ключове місце, оскільки від їхнього правильного розмежування залежить ефективність правозастосовної діяльності та забезпечення належної реалізації правових можливостей суб'єктів цивільних відносин. Незважаючи на те, що в побутовому та навіть законодавчому вжитку ці терміни нерідко використовуються як синоніми, доктринальні підходи свідчать про наявність істотних відмінностей між ними.

В українській правовій літературі під «охороною» пропонується розуміти систему превентивних заходів, спрямованих на недопущення порушення права, тоді як «захист» трактується як діяльність, спрямована на поновлення вже порушеного суб'єктивного права (Демчук, Спесівцев, 2022). Колодій І. М. звертає увагу, що у правозастосовній практиці та законодавчих текстах обидва терміни іноді вживаються взаємозамінно, що призводить до колізій і ускладнює забезпечення єдності судової практики (Колодій, 2010).

Європейська правова доктрина також розмежовує превентивні та реактивні правові інструменти. Циммерман Р. у дослідженні римських основ цивільного права підкреслює, що інститути охорони прав мають свої витоки у попереджувальних механізмах (Zimmermann, 1996). Коллінз Г., аналізуючи перспективи створення Європейського цивільного кодексу, наголошує на важливості уніфікації правничої термінології для уникнення тлумачних розбіжностей між юрисдикціями (Collins, 2008).

Методологічні проблеми порівняльного правознавства у цьому контексті були об'єктом досліджень українських учених (Беленький, 2015; Дамірлі, 2014; Савчин, 2006; Ситар, 2014; Пішта, 2022).

В умовах поступової інтеграції України до європейського правового простору вироблення чіткого понятійного апарату та уніфікованих підходів до визначення змісту понять «захист» і «охорона» у цивільному праві має не лише теоретичне, а й значне практичне значення.

Постановка наукового завдання. Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу понять «захист» і «охорона» у цивільному праві з метою визначення їхнього змісту, ознак та меж застосування у національній та європейській правових системах.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

1. Проаналізувати зміст та ознаки понять «захист» і «охорона» у вітчизняній цивілістиці.
2. Встановити доктринальні та законодавчі підходи до розмежування цих понять у європейському та американському праві.
3. Визначити проблеми термінологічної невизначеності в українському законодавстві та правозастосуванні.
4. Запропонувати авторське бачення критеріїв розмежування понять «захист» і «охорона» у цивільно-правовому контексті.

Дослідження базується на загальнонаукових і спеціально-правових методах. Зокрема, застосовано діалектичний метод (для виявлення взаємозв'язку між поняттями «захист» і «охорона» та їх еволюції); системно-структурний метод (для аналізу місця цих понять у структурі цивільного права); порівняльно-правовий метод (для вивчення відповідних категорій у правових системах України, країн ЄС та США); формально-юридичний метод (для аналізу законодавчих дефініцій та судової практики); історико-правовий метод (для виявлення рим-

сько-правових витоків концепцій охорони та захисту прав).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях правового захисту та охорони цивільних прав спостерігається тенденція до інтеграції теоретичних та практичних аспектів. Зокрема, робота Коллінза Г. *The European Civil Code* аналізує можливість створення єдиного цивільного кодексу Європейського Союзу, що могло б забезпечити гармонізацію законодавства між державами-членами. Коллінз Г. підкреслює важливість узгодження приватного права для забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку та захисту прав громадян (Collins, 2008).

В американській доктрині проблема досліджується в межах власності та деліктів. Епштейн Р. А. (Epstein, 1985) аналізує баланс між гарантіями приватної власності та судовим захистом, тоді як Альварез (Alvarez, 2018) розглядає право власності в контексті прав людини.

Річард Епштейн у своїй книзі *Takings: Private Property and the Power of Eminent Domain* розглядає питання обмеження прав власності з боку держави через механізм *eminent domain* (Epstein, 1985). Автор аналізує конституційні та правові аспекти цього процесу, наголошуючи на необхідності забезпечення справедливих компенсаційних механізмів для власників майна.

У європейській науці значну увагу приділяють гармонізації правових механізмів (Collins, 2008; Vranken, 2010; Gordley, 2006; Zimmermann, 1996).

Мартін Вранкен у праці *Fundamentals of European Civil Law* досліджує основи європейського цивільного права, зокрема, порівнюючи підходи до захисту прав у різних правових системах (Vranken, 2010). Він акцентує увагу на важливості розуміння різноманіття правових традицій для ефективного правозастосування та захисту прав осіб у межах Європейського Союзу.

Райнхард Циммерман у своїй книзі *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition* аналізує історичні корені сучасного цивільного права, зокрема, розглядає розвиток інституту зобов'язань від римського права до сучасних правових систем (Zimmermann, 1996). Аналізуючи римські засади цивільного права, він підкреслює, що інститути охорони прав історично мали функцію недопущення правопорушень, тоді як механізми захисту спрямовувалися на усунення наслідків уже вчинених дій. Це дослідження дозволяє краще зрозуміти еволюцію понять «захист» і «охорона» в контексті цивільного права.

Методологічні аспекти порівняльного правознавства розглядалися у працях українських учених, які підкреслюють роль джерел права в процесі правового аналізу (Беленький, 2015) та окреслюють основні елементи й проблеми методології (Дамірлі, 2014).

Судовий захист цивільних прав та інтересів докладно розглядають Кочина О. С. й Лугіна Є. Ю. (Кочина, Лугіна, 2023). Вагомий внесок у дослідження приватного права зробив Гордлей (Gordley, 2006).

Усі ці дослідження науковців свідчать про багатогранність підходів до розуміння та застосування понять «захист» і «охорона» в цивільному праві, що є важливим для подальшого розвитку теорії та практики правового регулювання.

Проблематика розмежування понять «захист» і «охорона» прав посідає чільне місце у вітчизняній та зарубіжній правовій доктрині. У сучасній українській науці цивільного права цим категоріям приділяють увагу як у теоретичному, так і в прикладному аспектах.

Демчук А. М. та Спесівцев Д. С. пропонують розглядати «охорону» як ширше поняття, яке охоплює комплекс заходів щодо запобігання можливому порушенню суб'єктивних прав, тоді як «захист» розуміють як застосування передбачених законом засобів реагування на факт порушення (Демчук, Спесівцев, 2022). Вони наголошують на необхідності чіткого нормативного розмежування цих категорій для уникнення правозастосовних колізій.

Ромашенко І. О. підтримує таку концепцію, підкреслюючи, що охоронні механізми мають превентивний характер і спрямовані на гарантування безпеки правовідносин, тоді як захисні заходи мають відновлювальну спрямованість (Ромашенко, 2016). Він звертає увагу на необхідність створення системної класифікації засобів охорони та захисту.

Колодій І. М. констатує, що законодавець не завжди послідовно застосовує ці терміни, а іноді використовує їх як взаємозамінні, що, у свою чергу, призводить до неоднозначного тлумачення судами (Колодій, 2010). Дослідник пропонує запровадити єдині дефініції у цивільному законодавстві та деталізувати їх у процесуальних кодексах.

Коллінз Г., досліджуючи перспективи створення Європейського цивільного кодексу, робить акцент на необхідності гармонізації термінології в межах континентальних правових систем (Collins, 2008). Він наголошує, що нечітке розмежування понять у різних країнах ЄС ускладнює процес кодифікації приватного права та створення єдиного підходу до захисту прав.

Таким чином, як в українській, так і в зарубіжній науковій літературі спостерігається загальна тенденція до розмежування понять «охорона» та «захист» на основі їхньої функціональної природи: превентивної та відновлювальної відповідно. Водночас відсутність уніфікованих дефініцій у законодавстві зумовлює потребу подальшого наукового осмислення й вироблення узгоджених термінологічних підходів.

Виклад основного матеріалу. У цивільному праві поняття «захист» і «охорона» мають чітко визначені, але взаємопов'язані значення. Захист цивільних прав полягає у відновленні порушеного права або усуненні перешкод, що заважають його реалізації. Охорона, у свою чергу, спрямована на запобігання можливих порушень прав і забезпечення умов для їхнього належного здійснення (Цивільний кодекс України, 2003). Таким чином, охорона є превентивним інститутом, а захист – репаративним.

Дослідження останніх років підкреслюють, що межі між поняттями «захист» і «охорона» у цивільному праві не завжди є чітко окресленими, що ускладнює їх практичне застосування. Зокрема, правозастосовча практика в Україні демонструє певні розбіжності у тлумаченні цих понять, що потребує подальшої уніфікації. З огляду на це, важливо розглядати ці інститути як частини єдиного механізму правового забезпечення цивільних прав.

Охорона цивільних прав реалізується через нормативно-правові акти, які встановлюють загальні правила поведінки та санкції за їх порушення. Це можуть бути як державні гарантії, так і інститути приватного права, що сприяють збереженню майнових та немайнових прав осіб. Важливе значення має також роль превентивних засобів, зокрема попередніх забезпечувальних заходів у цивільному процесі.

Захист цивільних прав у більшості випадків забезпечується через судові процедури, але також можливі й інші способи: адміністративні або арбітражні. Відновлення порушених прав включає різноманітні заходи, зокрема відшкодування збитків, визнання права, скасування неправомірних дій. Такий підхід забезпечує комплексний захист інтересів суб'єктів цивільного права.

Порівняльний аналіз інститутів захисту та охорони цивільних прав у різних правових системах, зокрема європейських та американських, вказує на загальні тенденції у розвитку приватного права. Водночас, національні особливості впливають на специфіку застосування цих інститутів, що потребує адаптації законодавства та практики з урахуванням локального правового контексту.

У вітчизняній цивілістиці панує позиція, згідно з якою «охорона» – це комплекс правових та організаційних заходів, спрямованих на попередження порушень суб'єктивних прав, тоді як «захист» означає застосування засобів реагування на вже вчинене порушення. Такий підхід має під собою як теоретичні, так і практичні підстави: з одного боку, він відповідає системній класифікації юридичних засобів, а з іншого, дозволяє більш чітко вибудувати алгоритм дій правозастосовця.

Разом з тим, як зазначає Колодій І. М., у чинному законодавстві України простежується відсутність чітких меж між цими поняттями, що створює труднощі в судовій практиці (Колодій, 2010). Наприклад, окремі норми Цивільного кодексу України використовують термін «захист» навіть у тих випадках, коли йдеться про превентивні заходи, а «охорона» іноді вживається у контексті відновлення прав (Цивільний кодекс України, 2003).

Європейські правові системи, особливо ті, що належать до романо-германської правової сім'ї, більш послідовно розмежовують ці поняття. Як зазначає Циммерман Р. (Zimmermann, 1996), традиція бере свій початок ще з римського права, де охоронні інструменти (*actiones prohibitoriae*) застосовувалися для недопущення порушення, а захисні (*actiones reipersecutoriae*) – для відновлення порушеного стану.

Коллінз Г. наголошує, що в рамках проєкту Європейського цивільного кодексу питання уніфікації термінології є критично важливим. Розмежування «охорони» та «захисту» заклада-

ється у контексті правових механізмів: перша передбачає превентивні приписи (наприклад, судові заборони, обмеження дій боржника), друга – компенсаційні чи реституційні засоби (Collins, 2008).

У праві США чітке термінологічне розмежування понять *protection* та *defense* у контексті цивільних прав менш формалізоване, однак існує розподіл за функціональним критерієм. У сфері права власності, як показує Епштейн Р., *protection* пов'язується з конституційними гарантіями та превентивними механізмами (наприклад, обмеження права примусового відчуження без справедливої компенсації), а *defense* – із судовими позовами та іншими процесуальними засобами відновлення порушеного права (Epstein, 1985).

Особливістю американського підходу є тісний зв'язок охоронних і захисних механізмів із процесуальними інститутами, такими як *injunctive relief* (судова заборона) та *damages* (відшкодування збитків), що застосовуються залежно від характеру порушення.

Порівняльний аналіз дозволяє виявити кілька закономірностей. Серед спільних рис слід зазначити, що в усіх правових системах охорона має превентивний характер, а захист – відновлювальний. Також, обидва інститути мають нормативне закріплення та можуть поєднуватися в межах одного правового спору.

Стосовно відмінностей, насамперед, виділяється термінологічна непослідовність в українському законодавстві. Європейські країни демонструють більш чітку кодифікацію та розмежування, закорінене у римському праві. Американська система більше орієнтована на процесуальні інструменти, ніж на термінологічне розмежування понять.

Поняття «захист» і «охорона» в цивільному праві хоча й тісно пов'язані, виконують різні функції, що дозволяє ефективно регулювати суспільні відносини та забезпечувати права суб'єктів. Визнання цих відмінностей сприяє більш чіткому застосуванню правових норм і підвищенню якості правозастосовної практики.

Водночас, аналіз національного та порівняльного законодавства вказує на необхідність удосконалення нормативної бази з метою кращої диференціації та систематизації інститутів захисту і охорони. Це має забезпечити більш узгоджене і передбачуване правозастосування, а також сприяти підвищенню правової безпеки громадян.

Подальше наукове дослідження і практичне впровадження ефективних механізмів охорони і захисту цивільних прав є важливим напрямом розвитку цивільного права, що відповідає сучасним викликам і потребам правового суспільства.

Таким чином, уніфікація підходів та закріплення чітких дефініцій у законодавстві України сприятиме не лише підвищенню ефективності правозастосування, але й гармонізації з європейськими стандартами.

Практичне значення інститутів охорони і захисту полягає у створенні системи правових механізмів, що забезпечують як превентивний захист, так і можливість відновлення порушених прав. Особливу увагу варто приділяти превентивним заходам, адже вони запобігають порушенням і знижують соціальне напруження у суспільстві.

Важливо враховувати досвід європейських та американських правових систем, які активно розвивають механізми охорони та захисту цивільних прав, інтегруючи їх у комплексну систему правосуддя. Адаптація цих практик до українських реалій сприятиме підвищенню ефективності цивільного законодавства та забезпеченню правової безпеки.

Отже, подальше наукове вивчення та вдосконалення інститутів захисту і охорони цивільних прав є актуальним завданням, яке має сприяти гармонізації теоретичних засад та практичної реалізації права в Україні, а також інтеграції в європейський правовий простір.

Проведений порівняльно-правовий аналіз понять «захист» і «охорона» у цивільному праві підтвердив актуальність розмежування цих категорій як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Визначено, що «охорона» має превентивний характер, спрямований на запобігання порушенню суб'єктивних прав, а «захист» – відновлювальний, що застосовується у разі фактичного порушення праввідносин.

У законодавстві України відсутність чітких, уніфікованих дефініцій та термінологічна невизначеність ускладнюють застосування норм цивільного права на практиці та створюють ризики непослідовності судових рішень.

Порівняння з європейським та американським правом демонструє, що запровадження ясних нормативних визначень і розмежування понять «захист» і «охорона» сприятиме підвищенню ефективності правозастосування, удосконаленню законодавчої бази та гармонізації українського цивільного права з міжнародними стандартами.

Ми пропонуємо законодавчо закріпити у Цивільному кодексі України окремі дефініції понять «охорона» і «захист» з урахуванням їхнього функціонального призначення, а також внести відповідні зміни до процесуальних кодексів для унормування засобів реалізації як превентивної, так і відновлювальної функції прав.

Доцільним вважається впровадження у правничій освіті та підвищенні кваліфікації практикуючих юристів системний підхід до понятійного апарату цивільного права, що базується на порівняльному аналізі.

Важливо продовжувати дослідження у сфері уніфікації цивільного законодавства з метою інтеграції кращих європейських і американських практик. Реалізація цих заходів сприятиме формуванню послідовної, зрозумілої та ефективної системи правового регулювання, що забезпечить надійний захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб в Україні.

Таким чином, порівняльно-правовий аналіз понять «захист» і «охорона» в цивільному праві підтверджує їхню взаємодоповнюваність та необхідність розмежування у законодавстві для більш ефективного правозастосування. Чітке визначення функціональних меж цих інститутів сприятиме підвищенню захищеності суб'єктів цивільних прав та зниженню кількості порушень.

Висновки. Порівняльний аналіз понять «захист» і «охорона» у цивільному праві дозволяє зробити висновок про їх тісний взаємозв'язок і взаємодоповнюваність. Обидва інститути спрямовані на забезпечення реалізації та збереження цивільних прав, однак виконують різні функції: охорона має превентивний характер, тоді як захист – репаративний. Усвідомлення цієї різниці є ключовим для правильного застосування норм цивільного права.

Дослідження показують, що чітке розмежування понять у законодавстві і правозастосовній практиці сприяє підвищенню ефективності захисту цивільних прав. Водночас, відсутність однозначних визначень призводить до неоднозначного тлумачення, що ускладнює реалізацію прав громадян та суб'єктів господарювання. Тому доцільним є вдосконалення нормативно-правової бази у цьому напрямі.

Враховуючи досвід європейських та американських правових систем, можна констатувати важливість інтеграції превентивних і відновлювальних механізмів у національну систему захисту прав. Такий підхід забезпечить комплексний правовий захист і сприятиме розвитку правової культури в Україні.

Отже, подальші наукові дослідження та законодавчі ініціативи мають зосередитися на уніфікації термінології та вдосконаленні механізмів захисту і охорони цивільних прав. Це сприятиме ефективній реалізації правових норм і зміцненню правової держави.

Література

- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. Редакція від 04.09.2025. №№ 40-44, ст. 356.
- Беленький В. П. Джерела права в процесі порівняльного правознавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія "Право"*, т. 3 (Вип. 35), 2015. С. 178-181.
- Дамірлі М. А. Методологія порівняльного правознавства: основні елементи і проблеми. *Юридичний журнал «Право України»*, № 4, 2014. С. 184-196.
- Демчук А. М., Спесівцев Д. С. «Охорона» і «захист» суб'єктивних цивільних прав: проблеми співвідношення понять. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*, № 4, 2022. С. 25-32.
- Ромашенко І. О. Засоби та способи захисту цивільних прав: співвідношення понять. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*, 2016. С. 1-10.
- Колодій І. М. Співвідношення понять «охорона», «захист», «гарантованість», «забезпечення» права фізичних та юридичних осіб на банківську інформацію. *Держава і право*, вип. 49, 2010. С. 228-233.
- Кочина О. С., Лугіна Є. Ю. Судовий захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*, № 6, 2023. С. 217-221.
- Пішга В. І. Методологія порівняльного медичного права: базовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*, № 5, 2022. С. 287-290.

Савчин М. В. Методологія порівняльного правознавства у контексті зближення правових культур та соціогуманітарного виміру права. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку (зб. наук. статей)*, 2006. С. 136–144.

Ситар І. М. Методологія порівняльного правознавства в контексті акультураційних процесів (структурний і системний аналіз). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*, т. 14, 2014. С. 411–422.

Alvarez J. E. The Human Right of Property. *University of Miami Law Review*, 72(3), 2018. Pp. 639–683.

Collins H. The European Civil Code. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 407 p.

Epstein R. A. Takings: Private Property and the Power of Eminent Domain. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1985. 276 p.

Gordley J. Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment. Oxford : Oxford University Press, 2006. 659 p.

Vranken M. Fundamentals of European Civil Law (2nd ed.). Cambridge : Intersentia, 2010. 392 p.

Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford : Clarendon Press, 1996. 610 p.

References

Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 435-IV (2003) [Civil Code of Ukraine dated 16 January 2003]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Redaktsiia vid 04.09.2025. №№ 40-44, st. 356. [in Ukrainian]

Bielienkyi V. P. (2015). Dzherela prava v protsesi porivnialnoho pravoznavstva [Sources of law in comparative law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: seriia "Pravo"*, t. 3 (Vyp. 35). S. 178–181. [in Ukrainian]

Damirli M. A. (2014). Metodolohiia porivnialnoho pravoznavstva: osnovni elementy i problem [Methodology of comparative law: basic elements and problems]. *Yurydychnyi zhurnal «Pravo Ukrainy»*, № 4. S. 184–196. [in Ukrainian]

Demchuk A. M., Spiesivtsev D. S. (2022). «Okhorona» i «zakhyst» subiektyvnykh tsyvilnykh prav: problemy spivvidnoshennia poniat [‘Protection’ and ‘defence’ of subjective civil rights: problems of the correlation of concepts]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky*, № 4. S. 25–32. [in Ukrainian]

Romashchenko I. O. (2016). Zasoby ta sposoby zakhystu tsyvilnykh prav: spivvidnoshennia poniat [Means and methods of protecting civil rights: correlation of concepts]. *Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka*. S. 1–10. [in Ukrainian]

Kolodii I. M. (2010). Spivvidnoshennia poniat «okhorona», «zakhyst», «harantovanist», «zabezpechennia» prava fizychnykh ta yurydychnykh osib na bankivsku informatsiiu [The relationship between the concepts of ‘protection’, ‘safeguarding’, ‘guaranteeing’ and ‘ensuring’ the rights of individuals and legal entities to banking information]. *Derzhava i pravo, vyp. 49*. S. 228–233. [in Ukrainian]

Kochyna O. S., Luhina Ye. Yu. (2023). Sudovy zakhyst tsyvilnykh prav ta okhroniuvanykh zakonom interesiv v Ukraini [Judicial protection of civil rights and interests protected by law in Ukraine]. *Analichno-porivnialne pravoznavstvo*, № 6. S. 217–221. [in Ukrainian]

Pishta V. I. (2022). Metodolohiia porivnialnoho medychnoho prava: bazovi aspekt [Methodology of comparative medical law: basic aspects]. *Analichno-porivnialne pravoznavstvo*, № 5. S. 287–290. [in Ukrainian]

Savchyn M. V. (2006). Metodolohiia porivnialnoho pravoznavstva u konteksti zblizhennia pravovykh kultur ta sotsiohumanitarnoho vymiru prava [Methodology of comparative law in the context of convergence of legal cultures and socio-humanitarian dimension of law]. *Porivnialne pravoznavstvo: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku (zb. nauk. statei)*. S. 136–144. [in Ukrainian]

Sytar I. M. (2014). Metodolohiia porivnialnoho pravoznavstva v konteksti akulturatsiinykh protsesiv (strukturnyi i systemnyi analiz) [Methodology of comparative law in the context of acculturation processes (structural and systemic analysis)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia"*, t. 14. S. 411–422. [in Ukrainian]

Alvarez J. E. (2018). The Human Right of Property. *University of Miami Law Review*, 72(3). Pp. 639–683.

Collins H. (2008). The European Civil Code. Cambridge: Cambridge University Press. 407 p.

Epstein R. A. (1985). Takings: Private Property and the Power of Eminent Domain. Cambridge, MA: Harvard University Press. 276 p.

Gordley J. (2006). Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment. Oxford: Oxford University Press. 659 p.

Vranken M. (2010). Fundamentals of European Civil Law (2nd ed.). Cambridge: Intersentia. 392 p.

Zimmermann R. (1996). The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Clarendon Press. 610 p.

Анотація

Данілов Ю. М. Порівняльно-правова характеристика понять «захист» і «охорона» у законодавстві зарубіжних країн. – Стаття.

Стаття присвячена комплексному порівняльно-правовому аналізу понять «захист» і «охорона» у цивільному праві України, Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки. Визначено, що ключова різниця між цими категоріями полягає у їх функціональному призначенні: «охорона» виступає як превентивний механізм, що спрямований на недопущення порушень суб'єктивних прав, тоді як «захист» реалізується як реактивний засіб відновлення порушеного права або усунення його наслідків. Аналіз законодавчих та доктринальних джерел в Україні засвідчує наявність термінологічної невизначеності та суперечностей у застосуванні цих понять, що негативно впливає на ефективність правозастосування і судову практику.

У статті розглядається специфіка підходів європейських країн, зокрема держав романо-германської правової сім'ї, які мають більш чітко структуровані механізми розмежування превентивних і відновлювальних заходів у цивільному праві. У США акцент робиться на процесуальних інструментах, що забезпечують як охорону, так і захист, з урахуванням особливостей американської правової системи.

На основі аналізу наукових джерел та нормативних актів запропоновано рекомендації щодо уніфікації термінології у цивільному законодавстві України, а також внесення відповідних змін до процесуальних норм з метою підвищення ясності та послідовності їх застосування. Отримані висновки сприятимуть підвищенню ефективності захисту прав і законних інтересів суб'єктів цивільних правовідносин, а також наближенню національного законодавства до міжнародних стандартів. Стаття буде корисною для науковців, законодавців, практикуючих юристів і студентів, зацікавлених у розвитку цивільного права та його гармонізації.

Ключові слова: цивільне право, порівняльне право, превентивні заходи, відновлювальні засоби, правозастосування.

Summary

Danilov Yu. M. Comparative legal analysis of the concepts of “defense” and “protection” in foreign legislation. – Article.

The article is devoted to a comprehensive comparative legal analysis of the concepts of “protection” and “safeguarding” in the civil law of Ukraine, the European Union, and the United States of America. It is established that the key difference between these categories lies in their functional purpose: “safeguarding” serves as a preventive mechanism aimed at preventing violations of subjective rights, while “protection” functions as a reactive measure to restore violated rights or eliminate their consequences. An analysis of legislative and doctrinal sources in Ukraine reveals terminological uncertainty and inconsistencies in the application of these terms, which negatively affect the effectiveness of law enforcement and judicial practice.

The article examines the specifics of approaches in European countries, particularly those of the Romance-German legal family, which have more clearly structured mechanisms for distinguishing between preventive and restorative measures in civil law. In the United States, emphasis is placed on procedural instruments that provide both safeguarding and protection, considering the particularities of the American legal system.

Based on the analysis of scholarly sources and legislative acts, the article offers recommendations are proposed for the unification of terminology in Ukraine’s civil legislation, as well as amendments to procedural norms to enhance the clarity and consistency of their application. The conclusions drawn will contribute to improving the effectiveness of protecting the rights and lawful interests of subjects in civil legal relations, as well as aligning national legislation with international standards. The article will be useful for scholars, legislators, practicing lawyers, and students interested in the development of civil law and its harmonization.

Key words: civil law, comparative law, preventive measures, restorative remedies, law enforcement.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

Р. М. Демченко

orcid.org/0009-0001-1896-0443

*аспірант факультету права та міжнародних відносин
Державного університету «Київський авіаційний інститут»*

УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ В ІНСТИТУЦІЙНІЙ АРХІТЕКТУРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації міжнародної системи безпеки та загострення геополітичних викликів в Європі постає питання ефективності інституційно-безпекових механізмів. Російська агресія проти України не лише підірвала регіональну стабільність, але й поставила під сумнів спроможність існуючих європейських безпекових структур адекватно реагувати на нові загрози. У цьому контексті особливого значення набувають українсько-американські відносини, які виступають ключовим чинником у формуванні та зміцненні безпекового середовища Європи. Проте комплексний аналіз їхньої ролі у формуванні інституційно-безпекового простору потребує наукового узагальнення.

Дослідження українсько-американського співробітництва є важливим для розуміння як сучасних тенденцій глобальної безпеки, так і перспектив інтеграції України до західного інституційного простору.

Метою дослідження є з'ясування ролі та значення українсько-американських відносин у процесах формування інституційно-безпекового простору Європи, визначення їх впливу на розвиток міжнародних безпекових структур та окреслення перспектив подальшого стратегічного партнерства між Україною та США в контексті європейської та глобальної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика українсько-американських відносин у безпековому вимірі отримала широке висвітлення у працях як зарубіжних, так і українських дослідників. Серед іноземних науковців варто виокремити Дж. Ховорта, який аналізує наслідки війни в Україні для європейської безпеки та трансатлантичних відносин (Howorth, October, 2023).

У вітчизняному дискурсі тематику досліджували Г. Ситник, Є. Таран, О. Лапка, Т. Пікуля, І. Яковюк, Є. Білоусов, М. Пашков, В. Беняс, Ю. Тютюма, Б. Парахонський, Г. Яворська. У своїх працях вони досліджують аспекти історії українсько-американських відносин, співпраці з НАТО, особливості військової допомоги з боку США та вплив війни на архітектуру безпеки Європи.

Водночас сучасна література не завжди комплексно охоплює вплив політичної динаміки всередині США на розвиток партнерства з Україною та формування нової європейської інституційно-безпекової архітектури.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у лютому 2022 р., докорінно змінила контури європейської та трансатлантичної безпеки. Вона активізувала пошук нових форматів співпраці між Києвом та Вашингтоном, поставивши питання членства України в НАТО у центр міжнародних дискусій.

З іншого боку, питання перспективи членства України в НАТО залишається предметом активних міжнародних дискусій, у яких помітною є в першу чергу суперечність між політичними підходами та позиціями Сполучених Штатів Америки та України. Поточна розбіжність позицій формує складний контекст для трансатлантичного діалогу та ставить під сумнів ефективність існуючих механізмів колективної безпеки. Крім того, вона створює додаткові виклики для внутрішньої та зовнішньої політики України, які потребують стратегічної переоцінки. У цьому контексті аналіз суперечностей між підходами США та України до питання членства в НАТО набуває особливої актуальності.

Починаючи з 2014 р. офіційна позиція України щодо НАТО є однозначною та безальтернативною (і є чітко зафіксованою в Конституції України з березня 2019 р.), тоді як амери-

канський підхід характеризується обережністю і прагматизмом. Для США питання вступу України залишається радше довгостроковою перспективою, аніж предметом невідкладних рішень. Така різниця у баченні свідчить про необхідність глибшого діалогу між Києвом і Вашингтоном щодо майбутньої архітектури безпеки в Європі.

Необхідно зауважити, що Україна неодноразово наголошувала, що її вступ до НАТО є не лише політичним вибором, а й питанням виживання держави у протистоянні з Росією. Саме тому Київ активно аргументує перед Вашингтоном та союзниками стратегічну доцільність свого входження до Альянсу, підкреслюючи, що вигоди від цього рішення виходять далеко за межі українських інтересів.

Після повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації на територію України аргументи і переконання української сторони до влади США значно посилюються та почали зводитися до ряду ключових і чітко аргументованих тез і тверджень. З цього приводу відзначимо, що загалом вступ України до НАТО буде вигідним саме для США. Підстави так вважати є різними і варіюються від військової практичності до потенційних стратегічних переваг і геополітичних здобутків.

По-перше, США мають очевидний і безпосередній інтерес у припиненні російського вторгнення в Україну, оскільки це дозволить США зосередитися на інших нагальних пріоритетах внутрішньої та зовнішньої політики. Але так само очевидно, що повномасштабна війна по-справжньому ніколи не закінчиться, доки питання членства України в НАТО залишається невирішеним.

По-друге, очевидне небажання Сполучених Штатів взяти на себе чіткі зобов'язання щодо майбутнього членства України в НАТО посиляє керівництву РФ небезпечний сигнал. Це заховає його вірити, що його політика вторгнення та окупація сусідніх держав є успішною та має бути продовжена.

По-третє, членство України в НАТО є найкращим способом захистити значні інвестиції США в безпеку України, що вже зроблені. Сполучені Штати інвестували десятки мільярдів доларів у безпекову допомогу з початку повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 р.. Цю інвестицію можна вважати успішною, лише якщо Україна буде захищена від подальших нападів Росії. Більше того, вступ України до НАТО, ймовірно, буде більш економічним способом для США у захисті майбутньої безпеки України, аніж звичайні пакети фінансової підтримки, які зараз надають Вашингтон та європейські держави-члени Альянсу.

По-четверте, як держава-член НАТО Україна була б значним активом. Українські війська численні, загартовані в боях, висококваліфіковані та мають неперевершений досвід у реаліях сучасної війни. Тож українська армія ідеально підходить для того, щоб стати ядром східного флангу НАТО. Це значно посилює б європейську безпеку, одночасно зменшивши поточний військовий тягар на Сполучені Штати.

Нарешті, запрошення України до НАТО має стати потужним ударом по імперській ідентичності Росії. Надання Україні членства в Альянсі розцінюється сьогодні і як дієвий спосіб переконати російське суспільство в тому, що Росія ніколи у подальшому не буде відновлена в жодній імперській формі свого існування. Це стало б величезним дипломатичним успіхом США у XXI столітті, надбанням демократії та майбутнього глобальної міжнародної безпеки в цілому (Getmanchuk, June 15, 2024).

Базуючись на перерахованих вище аргументаційних блоках активні дипломатичні дискусії навколо вступу України до Альянсу українська сторона розгорнула напередодні саміту НАТО у Вільнюсі (11-12 липня 2023 р.). 5 травня 2023 р. тодішній міністр оборони України О. Резніков взяв участь у круглому столі-дискусії на тему «Пріоритети саміту НАТО у Вільнюсі», який був організований дослідницькою організацією «Атлантична Рада» (The Atlantic Council). На цьому консультативно-дипломатичному форумі політики і дипломати говорили про наявний рівень допомоги США Україні, який не повинен знижуватися, аби Україна була здатною до успішного контрнаступу. О. Резніков заявив, що «альтернативи членству України в НАТО немає», а також висловив сподівання, що Вільнюський саміт Північноатлантичного альянсу в липні 2023 р. підтвердить «прихильність до того, що Україна стане членом НАТО» (The Atlantic Council, May 5, 2023). Міністр оборони України також зазначив про бажаність знаходження самого алгоритму приєднання України до НАТО вже до кінця 2023 р..

В цілому, аргументація України сьогодні базується на поєднанні раціональних стратегічних вигод для США та морально-політичної відповідальності Заходу перед державою, яка фактично захищає європейський порядок від реваншистської Росії. Водночас ці аргументи потребують постійного нагадування, оскільки у Вашингтоні часто переважає логіка «обережного реалізму».

Зі свого боку США, хоча й підтримують євроатлантичні прагнення України, наразі демонструють обережність у практичних кроках щодо її швидкого входження до Альянсу. Американська позиція часто зумовлена стратегічними міркуваннями, необхідністю збереження балансу в рамках НАТО та уникнення прямої конфронтації з Росією.

Водночас у сучасному американському дискурсі (на рівні американських політиків та експертного середовища) спостерігається значна розбіжність позицій стосовно перспектив членства України в НАТО. Ці позиції були чітко артикульовані під час низки публічних заходів, зокрема в рамках дискусій, організованих Атлантичною радою та Радою із зовнішньої політики у травні 2023 р..

Так, Кей Бейлі Хатчісон, колишня посол США в НАТО, наголосила на передчасності обговорення конкретних термінів та формату вступу України до Альянсу. На її думку, таке рішення має базуватися на повному консенсусі серед країн-членів і бути результатом створення належних політичних та безпекових передумов (Hutchison, 2023). Водночас, Хатчісон підкреслила важливість більш рішучої підтримки України Заходом у контексті збройної агресії РФ.

Схожої думки дотримується сенаторка Джин Шахін (демократка, штат Нью-Гемпшир), яка, з одного боку, акцентувала на двопартійній підтримці надання допомоги Україні, а з іншого – утрималася від конкретизації щодо очікуваних рішень саміту НАТО у Вільнюсі стосовно подальших кроків у відносинах з Україною. У своїх коментарях вона також вказала на необхідність проведення Україною глибоких внутрішніх реформ, зокрема у сфері боротьби з корупцією та подолання радянської інституційної спадщини (Shaheen, 2023).

Окрему увагу привертає критична позиція щодо вступу України до НАТО, яку озвучив Майкл О'Генлон, директор з досліджень Інституту Брукінгса. Він попереджає про ймовірність формування незворотно ворожих відносин з Російською Федерацією у разі надання Україні членства в Альянсі (O'Hanlon, 2023).

Низка експертів також поділяє стриману або скептичну позицію щодо перспектив євроатлантичної інтеграції України. Так, почесний професор Бостонського університету Ендрю Бацевич висловив побоювання, що надмірна залученість США в українське питання може мати негативні наслідки для американської внутрішньої політики. Він зазначив, що в умовах внутрішньої політичної вразливості США надмірна підтримка України може поставити під загрозу конституційний лад та функціонування демократії (Council on Foreign Relations, 2023).

У тому ж контексті Чарльз Купчан, старший дослідник Ради із зовнішньої політики, виступив за необхідність завершення війни дипломатичними засобами. Він аргументував це тим, що затяжний характер конфлікту може призвести до істотної дестабілізації України, аж до загрози перетворення її на «державу, що не відбулася». Купчан також скептично оцінив перспективу вступу України до НАТО в найближчій перспективі, натомість запропонував створити альтернативну коаліцію держав, готових надати Україні необхідні гарантії безпеки (Council on Foreign Relations, 2023).

Аналіз наведених висловлювань американських політичних і експертних фігур свідчить про широкий спектр думок – від обережної підтримки до відвертого скепсису – щодо можливості та доцільності вступу України до НАТО в короткостроковій перспективі. Загальним місцем у цих позиціях є визнання важливості зміцнення інституційної спроможності України та продовження зовнішньої підтримки з боку колективного Заходу, незалежно від швидкості реалізації євроатлантичних прагнень.

Важливо зазначити, що зміна політичної влади у США також традиційно впливає на характер українсько-американських відносин. Якщо адміністрація Джо Байдена послідовно розглядала Україну як ключового партнера в європейській безпековій архітектурі, то з поверненням Д. Трампа у січні 2025 р. у Вашингтоні почали проявлятися ознаки переорієнтації зовнішньої політики.

Вже на початку 2025 р. Адміністрація Д. Трампа відчутно змінила позицію США до українського питання, перекладаючи відповідальність за забезпечення безпеки України на європейські країни. При цьому було знижено акценти на перспективі вступу України до НАТО та поставлено під сумнів доцільність відновлення її територіальної цілісності у межах, що існували до 2014 р.. Зокрема, на Мюнхенській конференції з безпеки 14 лютого 2025 р. американські чиновники наполягали на тому, щоб Європа взяла на себе більшу відповідальність за безпеку України, а віце-президент США Дж.Д. Венс применшив значення Росії та Китаю як основних загроз безпеці Європи. (Security Council Report, 1 March 2025). Подібні позиції наразі можна розглядати не інакше як суттєві поступки інтересам Російської Федерації. Водночас значно змінений безпековий підхід США посилив стратегічну невизначеність, створив новий простір для російського тиску та змусив Україну активніше просувати альтернативні формати для гарантування власної безпеки.

Зокрема, у пошуках нових надійних безпекових гарантій для України неодноразово обговорювалося питання надання статусу «основного союзника США поза НАТО» (Major non-NATO Ally, MNNA). Такий статус формально відкриває доступ до низки оборонних привілеїв, але водночас не гарантує прямого втручання США у разі збройної агресії проти країни-партнера.

Статус MNNA було встановлено в 1987 р. адміністрацією Рейгана для визнання країн, які підтримують тісні стратегічні та військові зв'язки зі Сполученими Штатами, але не прагнуть до членства в НАТО. Формат визнає важливість цих країн у підтримці цілей безпеки США та заохочує співпрацю в різних оборонних ініціативах, спільних дослідженнях, антитерористичній діяльності, закупівлі зброї та участі в космічних проектах.

У 2014 р. Сенат США підтримав законопроект щодо надання Україні такого статусу. Проте він не був схвалений Палатою представників. У 2017 р. Рада прийняла ухвалу про звернення до Конгресу США з проханням про надання Україні MNNA. У 2019 р. до Палати представників знову було внесено законопроект, згідно з яким Україні могли б надати такий статус. Але ця ініціатива залишилася безрезультативною.

8 вересня 2021 р. Верховна Рада України не спромоглася схвалити ініціативу звернутися до США з проханням про надання Києву статусу основного союзника США поза НАТО. Ідею масово не підтримали у пропрезидентській партії «Слуга народу». Пояснення послужило тим, що такий статус може зашкодити просуванню країни в НАТО і не дає їй гарантій безпеки. Популярним аргументом став досвід Афганістану, якого MNNA не вберіг від війни.

Загалом провал ініціативи обертався навколо декількох ключових проблем. Урядові посадовці та окремі народні депутати висловили занепокоєння щодо можливих негативних наслідків надання Україні статусу основного союзника США поза НАТО (MNNA) для її євроатлантичної інтеграції. Зокрема, наголошується, що такий крок не сприятиме просуванню України до членства в НАТО, яке визначено стратегічним зовнішньополітичним пріоритетом держави. Крім того, серед парламентарів фігурувала думка, що надання статусу MNNA не забезпечить Україні реальних гарантій безпеки, оскільки такі гарантії можуть бути закріплені лише в рамках двостороннього договору про взаємну оборону зі США, якого наразі не існує (Binnendijk and Kramer, May 23, 2023). Хоча MNNA міг би тимчасово посилити військово-технічну співпрацю між Києвом і Вашингтоном, він не відповідає стратегічним інтересам України у сфері безпеки. Для Києва цей формат не може замінити перспективи членства в НАТО, а тому розглядається радше як символічний або додатковий інструмент, ніж як реальний захисний механізм.

Після повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 р. питання гарантій безпеки для України набуло першочергового значення. Відчутна вразливість міжнародно-правових механізмів, зокрема повне ігнорування Будапештського меморандуму (1994 р.), засвідчила потребу у створенні принципово нової архітектури безпеки, яка б забезпечувала реальні, а не декларативні зобов'язання партнерів.

Наразі важливість США визначається тим розумінням, що Сполучені Штати фактично мають стояти на чолі дипломатичних зусиль у перемовинах про майбутню безпекову угоду (безпекові гарантії) з Україною. Не лише їхня безпрецедентна спроможність надавати

допомогу у сфері безпеки та здійснювати багатонаціональну координацію робить їх життєво важливими для ефективності відповідної угоди, але й чіткі довгострокові зобов'язання США щодо України також спонукатимуть Європу збільшити свої зобов'язання, забезпечуючи таким чином належний розподіл безпекового тягаря союзників.

Укладена безпекова угода мала б бути достатньо гнучкою, щоб зафіксувати та гарантувати зобов'язання США та ЄС як коаліції союзних держав (колективного Заходу), а також і незахідних держав щодо України.

Зокрема запропонована структура мала б передбачати внески з боку ЄС та окремих держав-членів; країн, що не входять до ЄС, таких як Велика Британія, Норвегія, Туреччина, а також несвропейських партнерів України таких, як Японія, Австралія та Південна Корея.

У цьому розумінні можна окреслити принаймні п'ять елементів, які мають вирішальне значення для майбутньої системи безпеки:

- 1) потужна політична і правова кодифікація;
- 2) планована багаторічна військова допомога;
- 3) підтримка української оборонної промисловості, а також цільові інвестиції в оборонну промисловість у США та Європі;
- 4) механізми політичних консультацій, обміну інформацією та координації для забезпечення своєчасного задоволення військових потреб України;
- 5) чіткий зв'язок положень угоди з процесом вступу України до ЄС та післявоєнною відбудовою останньої.

Президент України і численні українські посадовці припускають, що Україна може відтворити ізраїльську модель безпеки з боєздатною армією, динамічною промисловою базою, вмілим розвідувальним апаратом, стратегічною культурою, зосередженою на самообороні, і багатосторонніми відносинами зі Сполученими Штатами (Lazaroff, April 5, 2022). Багатосторонній механізм безпеки для України, заснований на цій моделі, не є надуманою ідеєю, хоча існують важливі відмінності, не останньою з яких є той факт, що Ізраїль, на відміну від України, має ядерну зброю і не стикається з агресією з боку ядерної наддержави.

Серед представників європейської дипломатичної спільноти висловлюється думка, що оптимальний формат майбутньої безпекової угоди з Україною має передбачати зобов'язання, які за рівнем гарантій перевищать положення Будапештського меморандуму, проте не обов'язково мають досягати рівня взаємних зобов'язань, закріплених у статті 5 Північноатлантичного договору (Mackinnon and Gramer, October 10, 2022). Це може здатися складним завданням, але, до прикладу, Київський безпековий договір (КБД), який український уряд ухвалив у вересні 2022 р., у цьому сенсі може бути корисною відправною точкою для дискусій. Він передбачає, що основна група партнерів візьме на себе зобов'язання докласти «багаторічних зусиль» для підтримки розвитку «надійної системи територіальної оборони» України, в тому числі шляхом підготовки та оснащення її збройних сил, інвестування в оборонну промисловість та посилення розвідувальних можливостей (Ukrainian World Congress, September 13, 2022). КБД відрізняється від попередніх запитів України, згідно з якими партнери зобов'язувалися надіслати війська або запровадити безпольотну зону – обидва варіанти не були підтримані Сполученими Штатами та Європою.

Усвідомлюючи неспроможність Будапештського меморандуму запобігти російській агресії, українське керівництво наполягає на тому, що будь-яка нова безпекова угода має бути побудована на більш міцному політико-правовому фундаменті (Budjeryn, 2022). Отже, КБД пропонує підписантам взяти на себе взаємопов'язані зобов'язання перед Україною через «спільний стратегічний документ» та низку двосторонніх «правових і політичних зобов'язань як на рівні виконавчої влади, так і на рівні відповідних законодавчих органів». Така структура безпекової системи може здатися заплутаною, але в ній є своя логіка. «Мінілатеральний» рамковий документ, підписаний Україною та основною групою її партнерів, зокрема США, має визначати загальні цілі та параметри домовленостей у сфері безпеки, подібно до того, як це роблять офіційні оборонні договори.

Загалом Київський безпековий договір можна розглядати як перехідну форму між нинішнім статусом України та її майбутнім членством у НАТО й ЄС. Він водночас закладає основи

нової глобальної дискусії про те, якими мають бути гарантії безпеки у XXI ст. – для держав, що стали жертвами агресії.

Розвинуті партнерські відносини США з позадоговірними союзниками показують, що існує широкий спектр інших моделей, з яких можна черпати натхнення. Наприклад, між Сполученими Штатами та Ізраїлем немає офіційного оборонного договору, але зобов'язання США щодо безпеки Ізраїлю регулюються законом. Це включає вимогу підтримувати «якісну військову перевагу» (ЯВП) Ізраїлю: технологічну і тактичну перевагу для стримування і, в разі необхідності, перемоги над чисельно переважаючим супротивником (Sharp, March 1, 2023). Концепція ЯВП походить ще з часів «холодної війни», коли держави-союзниці НАТО в межах або поза межами Європи повинні були підтримувати якісну перевагу у своїй підготовці і системах озброєнь, щоб нівелювати кількісну перевагу Організації Варшавського договору. Так, згідно з § 2776 Кодексу США про «Звіти та сертифікати для Конгресу щодо військового експорту» ЯВП фактично інтерпретується як «здатність протистояти будь-якій реальній звичайній військовій загрозі з боку будь-якої окремої держави чи можливої коаліції держав або недержавних суб'єктів» (22 U.S. Code § 2776).

Така концепція головним чином стала базисом для надання військової допомоги Ізраїлю з боку США після війни Судного дня 1973 р. У 2008 р. Конгрес кодифікував визначення ЯВП і зобов'язав виконавчу владу засвідчити, що будь-який продаж зброї сусідам Ізраїлю не зашкодить ЯВП останнього (Ciaramella, June 2023, p. 9). Наступні адміністрації називали ЯВП наріжним каменем американської політики щодо Ізраїлю і використовували його для регулювання продажу зброї, тренувань і навчань.

Ізраїльське ЯВП не є ідеальною аналогією до випадку України. Подібного роду ЯВП для України неможливе, оскільки, на відміну від Ізраїлю, вона не має власної ядерної зброї, а її єдиним реальним супротивником навпаки якраз і є ядерна держава. Крім того, Вашингтон не продає зброю супротивнику України (тій же РФ) і тому ефект регіонального балансування від ЯВП у випадку Ізраїлю не має аналогії до України. Але Україна є набагато більшою країною, ніж Ізраїль, і може розгорнути значні, добре оснащені сили стримування високої готовності. Українські військові вже демонструють на полі бою, що вони здатні завдати серйозних втрат силам вторгнення.

Якщо модель ізраїльського ЯВП є неприйнятною для України, то остання та її партнери можуть розглядати можливість запровадження нової концепції – наприклад, «якісний баланс стримування» (Ciaramella, March 6, 2024) – як певний орієнтир чи дороговказ для довгострокової допомоги у сфері безпеки. Наприклад, щоб створити якісний баланс у військово-повітряних силах – сфері, де Росія має явну перевагу – Україні не доведеться утримувати власні великі за чисельністю та дорогою військово-повітряні сили. Натомість держави-партнери України можуть сприяти тому, щоб вона була здатною захищати своє небо за допомогою надійної ешелонованої та інтегрованої протиповітряної оборони наземного базування, помірних за чисельністю військово-повітряних сил четвертого покоління та можливостей утримувати під загрозою стратегічні військові цілі в Росії.

Рамкові держави-партнери також могли б взяти на себе зобов'язання допомогти Україні зрівняти або компенсувати російські переваги на полі бою за рахунок поєднання кращого обладнання, підготовки та розвідки, а також державно-приватних рішень, таких як співпраця із західними технологічними компаніями. Прихильність Сполучених Штатів до безпеки Тайваню пропонує іншу модель правової бази, яка пережила політичні зміни у Вашингтоні. Вона кодифікована в Законі про відносини з Тайванем (TRA), який був прийнятий у 1979 р. для збереження неофіційних відносин з островом після визнання США Китайської Народної Республіки. Закон про відносини з Тайванем передбачає, що Вашингтон надаватиме Тайбею «оборонні товари та оборонні послуги в такій кількості, яка може бути необхідною для того, щоб Тайвань міг підтримувати достатній рівень самооборони». Закон про відносини з Тайванем не є договором про взаємну оборону – фактично, він був прийнятий частково для того, щоб компенсувати рішення Сполучених Штатів анулювати договір від 1954 р. і вивести свої війська з острова, що було однією з умов Пекіна для встановлення дипломатичних відносин з Вашингтоном.

Приклади Ізраїлю та Тайваню підкреслюють важливість міцної правової та політичної основи. У випадку з Україною кожен підписант повинен знайти власний спосіб продемонструвати міжпартійну підтримку всередині країни та закріпити свої зобов'язання в законі.

На думку американських експертів підтримка України з боку США та їх союзників вимагає інституціоналізації механізму стабільних, передбачуваних (планованих) і багаторічних рамок зовнішньої військової допомоги. У цьому випадку доречним є укладання із США на п'яти- або десятирічний термін Меморандуму про взаєморозуміння (як, наприклад, між США та Ізраїлем), який за попереднім узгодженням між двома урядами чітко визначав би щорічні рівні допомоги США у сфері безпеки. Меморандум може мати формат міжурядової угоди на виконавчому рівні двох держав.

Відповідний механізм, в основі якого покладено Меморандум про взаєморозуміння, має стати центральною опорою довгострокової домовленості про безпеку. Він також має переваги перед поточним підходом одноразового фінансування, що мало місце упродовж 2022–2024 рр.. Це дозволить Україні почати планувати свою майбутню структуру збройних сил і здійснювати великі придбання у поєднанні з перспективою післявоєнних зусиль США та їх союзників на військове відновлення. Водночас багаторічний Меморандум про взаєморозуміння з США значно нівелював би занепокоєння влади України з приводу готовності Сполучених Штатів до чергових асигнувань у безпеку та оборону держави-партнера.

Зокрема, встановлення на двосторонньому рівні формалізованого механізму планованих багаторічних рамок зовнішньої військової допомоги дозволило б Україні придбати більш дорогі зразки зброї такі, як американські винищувачі, системи протиповітряної оборони та сучасні бронемашини, які в іншому випадку було б важко придбати за рахунок однорічного фінансування на тлі інших нагальних пріоритетів. З іншого боку, відповідний механізм не позбавлений і складнощів, оскільки створює майбутні зобов'язання щодо надання допомоги для виконання контрактів з американськими компаніями, підписаних у попередні роки (Londofio and Yeager, July 25, 2013).

Позитивною стороною тут виступає хіба що аспект відповідальності та прозорості з боку отримувача допомоги, оскільки Меморандум про взаєморозуміння є політичним інструментом, який вимагає від України взяти на себе зворотні зобов'язання перед Сполученими Штатами та їх державами-партнерами. Зокрема, він формує підстави для чітких очікувань від України щодо таких практичних кроків, як реформування оборонного сектору, прозорість у питаннях укладення контрактів, суворий моніторинг і вимоги підзвітності. Управління генерального інспектора Міністерства оборони США вже бере участь у забезпеченні того, щоб уся американська зброя, що надіслана до України, доходила до одержувачів (Vergun, February 28, 2023).

Меморандум про взаєморозуміння може ще більше посилити цей механізм, вимагаючи регулярних звітів і консультацій з українським урядом. Посилений моніторинг кінцевого використання може допомогти гарантувати, що конфіденційні технології США та їхніх союзників не потраплять до рук Росії та не потраплять на чорний ринок зброї.

Висновки. Отже, українсько-американські відносини у сфері безпеки перебувають у фазі стратегічного пошуку. Членство в НАТО залишається ключовою метою України, але політична динаміка у США (зокрема прихід адміністрації Трампа) уповільнює цей процес і робить його малоймовірним. Адміністрація Трампа посилює стратегічну невизначеність у питаннях безпеки України. Перенесення акценту на Європу та неоднозначні заяви щодо українського майбутнього в НАТО свідчать про можливе уповільнення євроатлантичної інтеграції. У цих умовах Київ змушений активніше просувати альтернативні механізми безпеки, які можуть компенсувати коливання американської підтримки – від статусу MNNA до Київського безпекового договору, від багаторічних меморандумів до ізраїльських і тайванських моделей безпеки. Водночас саме США залишаються незамінним партнером, здатним мобілізувати ресурси, координувати союзників та закласти фундамент нової системи безпеки для України й усієї Європи

Література

- Binnendijk, H. and Kramer, F. D. (May 23, 2023). Providing long-term security for Ukraine: NATO membership and other security options. *The Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/providing-long-term-security-for-ukraine-nato-membership-and-other-security-options/#h-iv-possible-non-nato-options>
- Budjeryn, M. (2022). *Inheriting the Bomb: The Collapse of the USSR and the Nuclear Disarmament of Ukraine*. Johns Hopkins University Press.
- Ciaramella, E. (June 2023). *Envisioning a Long-Term Security Arrangement for Ukraine*. Carnegie Endowment for International Peace. 35 p.
- Ciaramella, E. (March 6, 2024). The Case for a Binding Security Agreement With Ukraine. *The Lawfare Institute*. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/the-case-for-a-binding-security-agreement-with-ukraine>
- Council on Foreign Relations. (May 4, 2023). *Home and Abroad Public Forum: U.S. Strategy and the War in Ukraine*. URL: <https://www.cfr.org/event/home-and-abroad-public-forum-us-strategy-and-war-ukraine>
- Getmanchuk, A. (June 15, 2024). The view from Kyiv: Why Ukrainian NATO membership is in US interests. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-view-from-kyiv-why-ukrainian-nato-membership-is-in-us-interests/>
- Howorth, J. (October, 2023). *The Ukraine War and Its Implications for European Security*. *European View*, 22(2).
- Hutchison, K. (May 5, 2023). US leadership in addressing the authoritarian threat. Ideas to implementation: Priorities for NATO's Vilnius Summit. *The Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/event/ideas-to-implementation/>
- Lazaroff, T. (April 5, 2022). Zelensky: Ukraine will be like Israel, not demilitarized like Switzerland after war. *Jerusalem Post*. URL: <https://www.jpost.com/international/article-703335>
- Londoño, E. and Yeager, H. (July 25, 2013). In Debate Over Military Aid to Egypt, Contractual Issues Loom Large for U.S. *Washington Post*.
- Mackinnon, A. and Gramer, R. (October 10, 2022). Ukraine Wants to Be NATO's Friend-With Benefits. *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2022/10/10/ukraine-nato-accession-kyiv-security-compact-rasmussen/>
- O'Hanlon, M. (May 5, 2023). Deterrence by denial: Reinforcing NATO's Eastern Flank. Ideas to implementation: Priorities for NATO's Vilnius Summit. *The Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/event/ideas-to-implementation/>
- Security Council Report. (1 March 2025). *In Hindsight: The US Pivot on Ukraine and Shifting Security Council Dynamics*. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2025-03/in-hindsight-the-us-pivot-on-ukraine-and-shifting-security-council-dynamics.php>
- Shaheen, J. (May 5, 2023). US leadership in addressing the authoritarian threat. Ideas to implementation: Priorities for NATO's Vilnius Summit. *The Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/event/ideas-to-implementation/>
- Sharp, J. (March 1, 2023). U.S. Foreign Aid to Israel. *Congressional Research Service*. URL: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL33222.pdf>
- The Atlantic Council. (May 5, 2023). A video message from Minister of Defense of Ukraine H.E. Oleksii Reznikov. Ideas to implementation: Priorities for NATO's Vilnius Summit. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/event/ideas-to-implementation/>
- Ukrainian World Congress. (September 13, 2022). *Rasmussen, Yermak present the Kyiv Security Compact*. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/rasmussen-yermak-present-the-kyiv-security-compact/>
- 22 U.S. Code § 2776 – Reports and certifications to Congress on military exports. *Legal Information Institute. Cornell Law School*. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/22/2776>
- Vergun, D. (February 28, 2023). Defense Officials: U.S. Ensures Accountability of Systems Supplied to Ukraine. *Department of Defense News*.

Анотація

Демченко Р. М. Українсько-американські відносини в контексті формування європейської інституційно-безпекової архітектури. – Стаття.

У статті визначено роль і значення стратегічного партнерства України та США у процесі формування інституційно-безпекового простору Європи, з'ясовано вплив двосторонньої співпраці на розвиток міжнародних структур колективної безпеки, а також здійснено оцінку перспектив подальшої інтеграції України до євроатлантичного простору.

Дослідження демонструє, що українсько-американські відносини у сфері безпеки мають стратегічне значення не лише для України, але й для всієї Європи. Членство України в НАТО розглядається в Києві як єдиний надійний спосіб гарантувати національну безпеку та стабільність регіону. Однак

обережність США свідчить про відсутність політичного консенсусу всередині Альянсу та небажання Вашингтона брати на себе негайні зобов'язання.

Водночас українська аргументація на користь членства у НАТО акцентує на спільних стратегічних вигодах: зниженні фінансового навантаження на США, зміцненні східного флангу Альянсу та створенні бар'єра проти відновлення російської імперської ідентичності. Особливе місце у дослідженні посідає аналіз альтернативних форматів безпеки: статус MNNA, Київський безпековий договір, ізраїльська та тайванська моделі, багаторічні меморандуми про взаєморозуміння. Українсько-американські відносини залишаються визначальним чинником формування нової європейської інституційно-безпекової архітектури. Попри політичні зміни у Вашингтоні, саме США здатні мобілізувати ресурси, координувати союзників і закласти фундамент для нових міжнародних угод у сфері безпеки. Дослідження підкреслює, що українсько-американське стратегічне партнерство перебуває у фазі активного пошуку балансу між очікуваннями Києва та обережним прагматизмом Вашингтона. Успішна реалізація цього партнерства здатна визначити майбутнє європейської безпеки у XXI ст., перетворивши Україну на ключового суб'єкта нової архітектури міжнародної стабільності.

Ключові слова: Україна, США, НАТО, європейська безпека, безпекові гарантії.

Summary

Demchenko R. M. Ukrainian-American relations in the context of the formation of the European institutional and security architecture. – Article.

The article defines the role and significance of the strategic partnership between Ukraine and the United States in the process of forming the institutional and security space of Europe, clarifies the impact of bilateral cooperation on the development of international collective security structures, and also assesses the prospects for Ukraine's further integration into the Euro-Atlantic space.

The study demonstrates that Ukrainian-American relations in the security sphere are of strategic importance not only for Ukraine, but also for the whole of Europe. Ukraine's membership in NATO is viewed by Kyiv as the only reliable way to guarantee national security and stability in the region. However, the caution of the United States indicates the lack of political consensus within the Alliance and Washington's reluctance to make immediate commitments.

At the same time, the Ukrainian argument in favor of NATO membership emphasizes common strategic benefits: reducing the financial burden on the United States, strengthening the Alliance's eastern flank, and creating a barrier against the restoration of Russia's imperial identity. A special place in the study is occupied by the analysis of alternative security formats: the status of MNNA, the Kyiv Security Treaty, the Israeli and Taiwanese models, and multi-year memoranda of understanding. Ukrainian-American relations remain a determining factor in the formation of a new European institutional and security architecture. Despite political changes in Washington, it is the United States that is able to mobilize resources, coordinate allies, and lay the foundation for new international agreements in the security sphere. The study emphasizes that the Ukrainian-American strategic partnership is in a phase of actively seeking a balance between Kyiv's expectations and Washington's cautious pragmatism. The successful implementation of this partnership can determine the future of European security in the 21st century, turning Ukraine into a key actor in the new architecture of international stability.

Key words: Ukraine, USA, NATO, European security, security guarantees.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

І. П. Дерев'янка

orcid.org/0000-0002-2908-6405

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій

Державного університету «Київський авіаційний інститут»

ДИНАМІКА АСИМЕТРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Постановка проблеми. Асиметрія міжнародних відносин у другій половині ХІХ ст. в епоху піднесення європейського імперіалізму є важливою темою, оскільки цей період характеризується великими трансформаціями у світовій політиці, виникненням нових державних утворень та центрів сили. Ця епоха характеризується великою кількістю непередбачуваних подій, які посилили асиметрію між державами та регіонами. До того ж ці асиметрії мали значний вплив на формування глобального ландшафту, створюючи умови для поточних викликів у ХХ ст.

Розкриття суті асиметричних відносин в епоху модернізації допомагає зрозуміти складність геополітичних трансформацій, особливості сучасної міжнародної політики, динаміку влади, яка формує глобальні взаємодії. Загалом історичні контексти, що посилюють структурну нерівність у міжнародній системі, дозволяють розкрити сутність асиметрії у відносинах між державами, зумовленої різними факторами, які впливають на нерівномірний розподіл ресурсів, влади та можливостей серед країн.

Мета дослідження полягає у визначенні динаміки асиметрії міжнародних відносин у другій половині ХІХ ст., виявленні її основних форм, чинників та впливу на формування світового політичного порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження науковців асиметрії міжнародних відносин в історичному контексті охоплюють широкий спектр теорій і підходів, а також різні аспекти, від історичного поступу до сучасних проявів, що допомагають краще зрозуміти, як різні за потенціалами держави взаємодіяли між собою у різні історичні епохи, як і чому деякі держави мали більший вплив на світовій арені, ніж інші і чому вони нав'язували асиметричні відносини слабкішим.

Асиметрія у міжнародних відносинах глибоко досліджена американським політологом Б. Уомаком, який є одним із провідних теоретиків у цій сфері дослідження. Науковець значну увагу приділив вивченню асиметричних відносин між великими і малими державами, особливо на прикладі відносин між Китаєм та його сусідами (Womack, 2006).

Його концепція асиметрії часто йде в розріз з поглядами реалістів, які зосереджуються на конкуренції та балансі сил, а не на тонкій динаміці відносин, яка може виникнути в асиметричних контекстах (Womack, 2016).

Вагомий внесок у розробку загальних і окремих аспектів досліджуваної теми зробили Д. Болдуїн, П. Ебрей, Дж. Гобсон, Е. Вільямс, Г. Блекер, Т. Бейкрофт, Г. Кларк, Т. Пакенхем, Е. Гобсбаум, П. Кеннеді, Д. Хауленд, Дж. Мілль, Дж. Галлагер, Р. Робінсон, М. Янсен, М. Ослін, К. Бейлі, П. Коен, Д. Стівенсон. Їх праці сприяють розумінню того, як нерівність впливала на формування політичного світоустрою, військово-політичних альянсів у ХІХ ст. Також науковці підкреслюють асиметрію влади між метрополією та колоніями, розмірковують про те, як держави використовують свою перевагу для контролю над іншими країнами, висвітлюють вузлові напрями політики великих держав, диспропорції влади та її вплив на дипломатію, конфлікти та розбудову колоніальних імперій. Дослідники концентрують увагу на балансі сил у Європі, появі нових центрів сили, економічних, військово-політичних та культурних факторах, які сприяли домінуванню європейських держав у модерний період.

Зокрема, Т. Пакенхем, детально описуючи поділ Африки між європейськими державами та підкреслюючи конкурентний і експлуаторський характер імперської експансії, ілюструє різку асиметрію влади та вплив колоніалізму на африканські суспільства (Pakenham, 1992).

Е. Вільямс досліджує економічні мотиви трансатлантичної торгівлі та її роль у розвитку капіталізму та підкреслює економічну асиметрію, експлуаторські відносини, що лежать в основі міжнародних структур влади (Williams, 1994).

У праці британського науковця П. Кеннеді простежуються не лише економічні та військові чинники, які вплинули на піднесення та занепад великих держав, а й пропонується розуміння циклічної природи асиметрії влади та її наслідки для міжнародних відносин (Kennedy, 1988).

Широкий аналіз імперської доби здійснив Е. Гобсбаум, який відзначив політичні, економічні та соціальні аспекти розбудови імперії та контекстуалізував міжнародні структури влади та асиметрії кінця XIX ст. (Hobsbawm, 1989).

Важливим для аналізу асиметрії міжнародних відносин є дослідження Д. Хауленда. Воно присвячене нерівноправним договорам, нав'язаних Заходом Японії, яка після революції Мейдзі змогла переглянути ці договори із західними державами, а потім нав'язати їх своїм слабшим сусідам, зокрема Китаю після Першої японсько-китайської війни (1894–1895) (Howland, 2016).

Отже, дослідники міжнародних відносин схильні концентрувати увагу на специфічних рисах асиметричних відносин, активно використовуючи політико-історичну складову.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні чимало сучасних теорій міжнародних відносин розглядають асиметрію міжнародних відносин через військову, економічну, політичну та культурну призму. Асиметрію можна небезпідставно розглядати як природну умову у міжнародних відносинах, яка виникає через різницю у силі, впливі та ресурсах між державами. Асиметричні відносини певною мірою можуть бути стабільними, якщо обидві сторони визнають та приймають різницю у своїх можливостях. Однак, асиметрія може призвести і до порушення такої стабільності і створити певні виклики, зокрема можливість зловживання з боку сильнішої держави або страх та недовіру зі сторони слабшої держави (Womack, 2016).

Тобто асиметрія влади, кількісних показників та впливу створює унікальну динаміку міжнародних відносин, де взаємодія між меншими та великими державами відображає нерівні можливості та взаємозалежність.

У другій половині XIX ст. активно відбувалася колоніальна експансія та піднесення імперіалізму, що створювало нерівні відносини між промислово розвиненими країнами та їхніми колоніями. Великі держави використовували свою економічну, військову та політичну міць для домінування над іншими націями. Вони свідомо поширювали ідеї нерівності, експлуатації та дисбалансу сил (Bauly, 2003).

Важливими аспектом для осмислення асиметрії у XIX ст. є російсько-турецькі відносини, які чітко відображали асиметрію сил і стратегічних цілей. У цей період спостерігається поступовий занепад Османської імперії та зростання ролі Російської імперії як домінуючої сили у Східній Європі та на Близькому Сході (Lieven, 2003). Османська імперія дотримуючись оборонної стратегії, прагнула насамперед зберегти свою територіальну цілісність перед лицем зовнішньої загрози, особливо з боку Росії, яка становила головну небезпеку для Порти і дотримувалась щодо неї наступальної стратегії.

Слабкість Османської імперії у XIX ст. виразно проявилась у російсько-турецьких війнах (1806–1812, 1828–1829, 1877–1878), які підкреслили асиметрію між двома імперіями. Значна перевага Росії у військовій, економічній, технологічній сферах призвела до численних поразок турків в російсько-турецьких війнах. Асиметрія сил між Росією і Османською імперією сприяла перемогам Росії у цих війнах і посиленню її впливу в регіоні, водночас послаблюючи позиції Османської імперії, яка продовжувала втрачати контроль над своїми територіями. Ці перемоги дозволили Росії нав'язати Порті низку важких угод (Бухарестський мирний договір 1812 р., Адріанопольський договір 1829 р., Сан-Стефанський мирний договір 1878 р., умови якого були значно урізані на Берлінському конгресі), що ще більше посилювало дисбаланс сил між сторонами. Проте поразка Росії у Кримській війні була обумовлена втручанням у цю війну Великої Британії, Франції на боці Османської імперії, що у цілому запобігло встановленню російського панування над Портою.

Османська імперія, зіткнувшись з хронічними фінансовими труднощами, дедалі більше залежала від європейських позик, що не могло не впливати на її здатність ефективно протистояти російському тиску. Залежність від Великої Британії та Франції обмежувала її суверенітет та послаблювала її геополітичні позиції, тоді як Росія, позбавлена цього тягаря, проводила агресивну політику, яка обмежувалась лише балансом сил між європейськими державами. До того ж Російська імперія, зображуючи себе захисником православних християн, що проживали на території Османської імперії, активно втручалась у її внутрішні справи, що давало Росії певний важіль впливу на Порту (Kennedy, 1988).

Тож у другій половині XIX ст. асиметрією були позначені відносини Османської імперії не лише з Росією, а й з Великою Британією та Францією. Зокрема, Берлінський трактат 1878 р. дозволив провідним європейським державам здійснювати контроль над частинами імперії, що засвідчило занепад могутності османів і посилення впливу європейських держав. Загалом всі ці фактори сприяли встановленню асиметричних відносин між Російською та Османською імперіями, що створило атмосферу постійної напруги, ворожнечі та недовіри між ними.

Наприкінці XIX ст. Росія продовжувала позиціонувати себе як захисника слов'янських народів на Балканах, зокрема Сербії, яка значною мірою залежала від дипломатичної та військової підтримки Російської імперії у своїй боротьбі проти Османської імперії, а згодом і Австро-Угорщини. Ця залежність Сербії від підтримки Росії створювала асиметричні відносини, що обмежувало її зовнішньополітичні дії та робило її вразливою перед більш могутніми державами (Lieven, 2003).

Жорсткою реальністю в епоху «європейського концерту» була безмежна асиметрія у відносинах між метрополіями і колоніями. Британська імперія, розширюючи межі своїх колоніальних володінь в Африці та Азії, встановлювала жорсткі асиметричні відносини з підпорядкованими політичними одиницями, які були фактично позбавлені будь-якої автономії. Велика Британія використовувала свої переважаючі військово-морські та військові технології, щоб змусити слабші держави укладати нерівні договори. Ця тактика, яку часто називають «дипломатією канонерок», була особливо поширена в Східній Азії та на Близькому Сході (Mill, 2010).

Важливе значення для Британської імперії мав Єгипет. Британське втручання у внутрішні справи Єгипту у 1882 році, фактично перетворило його на протекторат Великої Британії (період британського правління (1882–1914) часто називають «прихованим протекторатом»), хоча він залишався автономною провінцією Османської імперії. Це створило асиметричні відносини, коли Велика Британія контролювала військову, економічну сфери та зовнішню політику Єгипту, дозволяючи йому зберігати формальну незалежність. Цей альянс служив насамперед британським інтересам, зокрема в забезпеченні контролю над Суецьким каналом, який був життєво важливим для британських імперських торгових шляхів (Gallagher and Robinson, 1953).

Аналогічним шляхом формувалась асиметрія у відносинах між Французькою імперією та підлеглими територіями в Африці та Південно-Східній Азії. Франція, позбавляючи самоврядування колоній, встановлювала безмежне політичне та економічне панування. Економіка підкорених держав в основному орієнтувалась на потреби ринків держави-метрополії. Принципова нерівноправність, асиметрія відносин між метрополією і колонією згодом несприятливо вплинули на процес становлення державності в колоніях. Тож асиметрія стала визначальною і невід'ємною рисою відносин між катастрофічно нерівними сторонами.

Символом асиметричних відносин наприкінці XIX ст. були франко-туніські відносини, динаміка розвитку яких еволюціонувала від взаємної торгівлі та дипломатичної взаємодії до колоніальних відносин, кульмінацією яких стало встановлення французького протекторату у 1881 р., який сприяв зміцненню впливу Франції в Середземномор'ї.

Згідно з Бардоським договором (12 травня 1881 р.) Туніс став протекторатом Франції, зберігаючи номінальну автономію, але його зовнішню політику, військові та економічні справи контролювала Франція. Це означало формалізацію асиметричних відносин, створення залежних, підпорядкованих відносин, які значною мірою сприяли інтересам Франції.

Наприкінці XIX ст. провідні європейські держави розділили майже весь африканський континент на колонії, ігноруючи існуючі етнічні кордони, мовні, культурні ознаки. Бер-

лінська конференція (1884–1885), яка мала на меті врегулювати європейську колонізацію та торгівлю в Африці, підкреслила значну асиметрію влади, впливу та інтересів між європейськими державами та між ними та Африкою. Африканські представники не були присутні на конференції і не могли впливати на прийняття рішень, відстоювати свої інтереси, що відображало вражаючу асиметричну динаміку влади між європейськими країнами і Африкою (Said, 1978).

Що характерно, на конференції європейські держави також не були в рівних умовах. Велика Британія, Франція, Німеччина мали більший вплив на конференції при обговоренні спірних питань порівняно з меншими державами (Португалія, Бельгія). Берлінська конференція відображала існуючу асиметрію влади в Європі, де наймогутніші країни диктували умови колонізації та торгівлі в Африці.

У довгостроковій перспективі асиметрія влади між імперіями та колонізованими державами сприяла політичній нестабільності, економічній відсталості, зубожінню народних мас та появі націоналістичних рухів у XX столітті (Mill, 2010). Також важливо зазначити, що значний економічний розрив між різними країнами створила промислова революція, яка посилила економічну асиметрію. Промислово розвинені держави – США, Велика Британія, Німеччина та Франція мали передові технології, виробничі потужності та сильну економіку, що дозволило їм домінувати на світовому ринку та нав'язувати нерівні торговельні угоди. Водночас, менш розвинені країни, такі як Італія, Іспанія та країни Східної Європи, відставали в економічному розвитку, що призводило до нерівності у світовій торгівлі.

Загалом кінець XIX ст. також був відзначений асиметрією і в самій Європі, де великі держави мали різні рівні політичного впливу та стабільності, вели перманентну боротьбу за домінування і у відносинах з малими країнами не дотримувались рівноправності. Об'єднання Німеччини та зростання її геополітичної ролі порушило європейський баланс сил, що призвело до появи нових альянсів та суперництва між імперіями, зокрема між Великою Британією, Німеччиною та Францією. Тож асиметрія в міжнародних відносинах сприяла зростанню напруженості в Європі і в кінцевому підсумку стала однією з передумов Першої світової війни (Stevenson, 1997).

Асиметричний формат відносин формувався не лише між європейськими країнами та між ними та їх колоніальними володіннями, а й був помітний і в Західній півкулі, де між США і країнами Латинської Америки закладались основи асиметричної взаємодії. Доктрина Монро (1823) та іспано-американська війна 1898 р. дали змогу США розширити свій вплив та зміцнити своє домінування в Західній півкулі. Володіючи величезним потенціалом, Сполучені Штати впевнено вибудовували асиметричну конструкцію міжнародної взаємодії з країнами Нового світу, сподіваючись похитнути монополію на владу провідних європейських держав.

Зокрема, Доктрина Монро, яка вперше окреслила готовність США зміцнити своє панівне становище у Західній півкулі, стала не лише інструментом впливу США в цій частині світу, а й першим свідченням асиметричних відносин між Сполученими Штатами та Латинською Америкою.

США, позиціонуючи себе як домінуючу силу в регіоні, дедалі активніше втручалися у справи Латинської Америки протягом XIX ст., впливаючи на економічні та політичні події. Асиметрія потенціалів між США та їхніми південними сусідами стала фундаментом нерівності у їхніх відносинах, що сприяло зростанню залежності латиноамериканських країн від Вашингтона. Асиметрія визначала відносини США з країнами Латинської Америки та сприяла поступовому нарощуванню їх присутності в регіоні, часто представленої як захист їхніх інтересів від європейських або внутрішніх загроз (Bayly, 2003; Clark, 2014).

Загалом Сполучені Штати як і інші світові впливові потуги нав'язували своє політичне, економічне та культурне бачення слабкішим державам і націям, зміцнюючи своє панування у Латинській Америці.

Існувала асиметрична динаміка влади і на величезних просторах Азії, де почала зростати політична і економічна роль Японії. Промислова та військова потужність Японії в поєднанні з її агресивною стратегією та активною дипломатією надали їй можливість стати впливовою силою в регіоні.

У другій половині XIX ст. Японія здійснила різкий перехід від відносно ізольованої феодалної держави до впливового центра сили. Через асиметрію у відносинах із західними країнами Японія спочатку була вразливою, зазнаючи тиску західного імперіалізму, але наприкінці століття Японії завдяки власній модернізації та імперській політиці вдалось вивести ці відносини на рівень симетричних (Jansen, 2002).

Проте до реставрації Мейдзі (1868) Японія змушена була підписати Канагавський договір 1854 р., який був першим із низки нерівних договорів та ознакою асиметричних відносин. Японія також підписала нерівноправні договори крім із США, ще з Великою Британією, Францією та Росією, надавши їм екстериторіальні права і низькі тарифи на імпортовані товари. Тобто Японія ще не володіла тоді достатнім потенціалом, щоб вести переговори на рівних із впливовими потугами і змушена була поступитися значними економічними та правовими привілеями західним державам (Auslin, 2006).

Асиметрія у відносинах, пов'язана з нерівними договорами, нав'язаних Японії західними державами, сприяли внутрішнім заворушенням у Японії. Падіння сьогунату Токугава та реставрація Мейдзі ознаменували поворотний момент у зовнішніх відносинах Японії та зміну балансу сил.

За уряду Мейдзі Японія здійснила військову, економічну модернізацію, перейняла західну банківську практику, реформувала свою правову систему, що у цілому відображало рішучість Японії стати достатньо могутньою державою, щоб протистояти іноземному домінуванню. Успішна модернізація Японії дозволила їй переглянути нерівноправні договори і подолати асиметрію у відносинах із Заходом. Згодом кульмінацією історичного розвитку Японії стало її становлення як імперської держави. Перемога Японії у китайсько-японській війні (1894–1895) засвідчила реалізацію її імперських амбіцій та посилила її авторитет на міжнародній арені. До того ж підписання Сімоносекського мирного договору (1895) стало свідченням нав'язування Японією сусідній державі асиметричних умов (Howland, 2016). Тож Японія на зламі століть активно реалізовувала власні імперські амбіції, встановлюючи асиметричні відносини з іншими державами Східної Азії.

Загалом у Східній Азії у XIX ст. асиметрія була найбільш помітною у формі нерівноправних угод, нав'язаних Китаю та Японії. Нерівноправні договори насамперед були результатом військових поразок і дипломатичного тиску з боку західних держав і Японії, що призводило до значних територіальних, економічних і політичних поступок з боку Китаю.

Суттєву асиметрію між імперією Цін та промислово розвиненими західними державами виявили Опіумні війни (1839–1842, 1856–1860). Китай, ослаблений внутрішніми суперечностями та зовнішнім тиском, змушений був підписати низку принизливих договорів після Опіумних воєн з Великою Британією та іншими західними державами, які передавали іноземцям контроль над ключовими портами, надавали їм екстериторіальні права і накладали великі контрибуції на Китай (Chung, 2000).

Асиметричні договори ознаменували для Китаю період «напівколоніального» статусу, оскільки він не був повністю колонізований, але перебував під сильним контролем і впливом іноземних держав до початку XX ст. Китай, відчуваючи свою слабкість, змушений був йти на чималі поступки, щоб зберегти видимість автономії, будучи ґрунтовно підпорядкованим сильнішій владі.

Нерівноправні договори, нав'язані Китаю впливовими державами, є класичним прикладом асиметрії в міжнародних відносинах, що відображає значний дисбаланс у силі та взаємних зобов'язаннях. Ці договори підкреслювали, особливо в епоху імперіалізму, глибоку асиметрію, яка надавала перевагу найсильнішим і маргіналізувала слабких. До того ж нерівні договори були інструментом імперіалізму, який формалізував та інституціоналізував асиметричні відносини у Східній Азії протягом XIX та початку XX століть (Cohen, 2003).

Отже, прояви асиметрії у модерний період заклали потужний фундамент для багатьох конфліктів і дисбалансів у міжнародних відносинах, спадщина якої буде помітна і у наступному столітті. Саме тоді асиметрія міжнародних відносин була наслідком колоніальної експансії, військової, економічної та технологічної нерівності, а також домінування великих держав на світовій арені.

Висновки. Отже, асиметрія міжнародних відносин у другій половині XIX ст. заклала потужну основу для стійкої глобальної нерівності. Вона була результатом епохи імперіалізму та колоніалізму, де великі держави використовували свою військову, економічну та політичну перевагу для встановлення свого панування над слабкішими країнами. Асиметрія сил дозволяла великим державам закріплювати свою гегемонію на міжнародній арені, створюючи нерівноправні умови в міждержавних відносинах.

Асиметрія міжнародних відносин в зазначений період докорінно змінила геополітичний ландшафт не лише Європи а й усього світу, встановивши моделі домінування та залежності, які й сьогодні продовжують впливати на динаміку світової політики. Визнання та розуміння феномену асиметрії міжнародних взаємодій в історичному розрізі має важливе значення для розбудови більш справедливого, збалансованого міжнародного порядку та вирішення сучасних викликів.

Загалом міжнародні відносини у модерний період, пронизані асиметрією, представляли собою складну мережу політичних, військових і економічних взаємодій між державами різних за силою і впливом.

Асиметрія в міжнародних відносинах у другій половині XIX ст., значною мірою була обумовлена низкою факторів. Ключовими факторами, які спричинили нерівність сил між державами були колоніалізм, промислова революція, військова перевага, економічна нерівність. Ці фактори створювали значну асиметрію в міжнародних відносинах, яка мала потужний вплив на світову політику та економіку, сприяючи виникненню конфронтацій та колоніальних війн, які визначали хід світової історії в XIX ст.

Європейські держави, економічно та політично більш розвинені, підкорювали слабкіші держави, які знаходились на нижчому щаблі розвитку. Вони проводили політику поневолення і експлуатації за допомогою військового, політичного та економічного примусу слабозвинених країн. Експлуатація ресурсів колоній збагатила імперські держави та зміцнила їх панування на світовій арені. Колоніалізм свідчив про значну асиметрію та дисбаланс сил між державами-колонізаторами та колонізованими регіонами.

Промислова революція, призвела до значного технологічного та економічного прогресу в європейських країнах та США та посилила економічну асиметрію між ними та економічно відсталими країнами. Промислово розвинені держави мали значну перевагу в торговельній та фінансовій сферах, що свідчило про економічну нерівність. Позики та борги ще більше зміцнювали асиметричні відносини, оскільки слабші країни часто були змушені укладати невигідні економічні угоди з сильнішими державами.

Військові технології, що розвивалися у XIX ст., надавали країнам, які володіли ними, величезну перевагу у війнах і конфліктах. Це спричинило зростання нерівності в силі між великими імперіями та менш розвиненими країнами. Провідні європейські держави, діючи в межах концепції «європейського концерту», заклали основи дипломатичної асиметрії, коли великі держави визначали вектор міжнародної політики, нав'язували нерівноправні договори, тоді як менші держави мали украй обмежені можливості впливати на міжнародні справи і відстоювати свої національні інтереси.

Асиметрія створила умови, за яких могутні держави могли встановлювати свій контроль над слабкими політичними одиницями, підтримувати своє домінування у міжнародних відносинах, просуваючи свої інтереси та підтримуючи глобальний порядок, вигідний для них.

Література

- Auslin, M. (2006). *Negotiating with Imperialism: The Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy*. Harvard University Press. 276 p.
- Bayly, C. (2003). *The Birth of the Modern World, 1780–1914* Wiley-Blackwell. 576 p.
- Chung-Yueh Hsü, I. (2000). *The Rise of Modern China*. Oxford University Press. 1052 p.
- Clark, C. (2014). *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*. Harper Perennial. 736 p.
- Cohen, P. (2003). *China Unbound: Evolving Perspectives on the Chinese Past*. London and New York: Routledge/Curzon. 240 p. DOI: 10.4324/9780203403297
- Gallagher, J. and Robinson, R. (1953). The Imperialism of Free Trade. *The Economic History Review New Series*, Vol. 6, No. 1, 1–15.

- Hobsbawm, E. (1989). *The Age of Empire: 1875–1914*. Vintage. 404 p.
- Howland, D. (2016). *International Law and Japanese Sovereignty: The Emerging Global Order in the 19th Century*. Springer. 243 p.
- Jansen, M. (2002). *The Making of Modern Japan*. Belknap Press. 936 p.
- Kennedy, P. (1988). *The Rise and Fall of the Great Powers*. Harper Collins. URL: <https://cheirif.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/08/paul-kennedy-the-rise-and-fall-of-the-great-powers-19891.pdf>
- Lieven, D. (2003). *Empire: The Russian Empire and Its Rivals*. Pimlico. 486 p.
- Mill, J. S. (2010). *Considerations on Representative Government*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511783128>. P.320–347.
- Pakenham T. (1992). *The Scramble for Africa: White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912*. Avon Books. 738 p.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books. 378 p.
- Stevenson, D. (1997). Militarization and Diplomacy in Europe before 1914. *International Security*, Vol. 22, 125–161. URL: <https://doi.org/10.1162/isec.22.1.125>
- Williams, E. (1994). *Capitalism and Slavery Paperback*. The University of North Carolina Press. 307 p.
- Womack, B. (2006). *China and Vietnam: The Politics of Asymmetry*. New York: Cambridge University Press. 281 p.
- Womack, B. (2016). *Asymmetry and International Relationships*. New York: Cambridge University Press. 220 p.

Анотація

Дереви́яно І. П. Динаміка асиметрії міжнародних відносин у другій половині XIX ст. – Стаття.

У статті розкривається широкий спектр аспектів асиметрії міжнародних відносин у другій половині XIX ст. Уявлення про асиметричні відносини формують сучасні теорії міжнародних відносин, які розглядають асиметрію міжнародних взаємодій через військову, економічну, політичну та культурну призму. У цей період жорсткою реальністю була безмежна асиметрія у відносинах між метрополіями і колоніями. У довгостроковій перспективі асиметрія влади між імперіями та колонізованими державами сприяла політичній нестабільності, економічній відсталості та появі націоналістичних рухів у XX столітті.

Значний економічний розрив між різними країнами створила промислова революція, яка посилила економічну асиметрію. Промислово розвинені держави – США, Велика Британія, Німеччина та Франція мали передові технології, виробничі потужності та сильну економіку, що дозволило їм домінувати на світовому ринку та нав'язувати нерівні торговельні угоди.

Асиметрія спостерігалась і в самій Європі, де великі держави мали різні рівні політичного впливу та стабільності, вели перманентну боротьбу за домінування і у відносинах з малими країнами не дотримувались рівноправності. Об'єднання Німеччини та зростання її геополітичної ролі порушило європейський баланс сил, що призвело до появи нових альянсів та суперництва між імперіями.

Асиметричний формат відносин формувался не лише між європейськими країнами та між ними та їх колоніальними володіннями, а й був помітний і в Західній півкулі, де між США і країнами Латинської Америки закладались основи асиметричної взаємодії. У Східній Азії у XIX ст. асиметрія була найбільш помітною у формі нерівноправних угод, нав'язаних Китаю та Японії. Ключовими факторами, які спричинили нерівність сил між державами були колоніалізм, промислова революція, військова перевага, економічна нерівність. Ці фактори створювали значну асиметрію в міжнародних відносинах, яка мала потужний вплив на світову політику та економіку, сприяючи виникненню конфронтацій та колоніальних війн, які визначали хід світової історії в XIX ст.

Ключові слова: асиметрія міжнародних відносин, асиметричні відносини, США, Велика Британія, Франція.

Summary

Derevianko I. P. Dynamics of the asymmetry of international relations in the second half of the 19th century. – Article.

The article reveals a wide range of aspects of the asymmetry of international relations in the second half of the 19th century. Ideas about asymmetric relations form modern theories of international relations, which consider the asymmetry of international interactions through a military, economic, political and cultural prism. In this period, the harsh reality was the boundless asymmetry in the relations between the metropolises and the colonies. In the long run, the asymmetry of power between empires and colonized states contributed to political instability, economic backwardness, and the emergence of nationalist movements in the 20th century.

A significant economic gap between different countries was created by the industrial revolution, which increased economic asymmetry. The industrialized nations of the United States, Great Britain, Germany, and

France had advanced technology, strong manufacturing capacities, and strong economies that allowed them to dominate the world market and impose unequal trade agreements.

Asymmetry was also observed in Europe itself, where large powers had different levels of political influence and stability, waged a permanent struggle for dominance and did not observe equality in relations with small countries. The unification of Germany and the growth of its geopolitical role disturbed the European balance of power, which led to the emergence of new alliances and rivalries between empires.

The asymmetric format of relations was formed not only between European countries and between them and their colonial possessions, but was also noticeable in the Western Hemisphere, where the foundations of asymmetric interaction were laid between the USA and the countries of Latin America. In East Asia in the XIX century. the asymmetry was most visible in the form of unequal agreements imposed on China and Japan. The key factors that caused the inequality of power between states were colonialism, the industrial revolution, military superiority, and economic inequality. These factors created a significant asymmetry in international relations, which had a powerful impact on world politics and economics, contributing to the emergence of confrontations and colonial wars that determined the course of world history in the 19th century.

Key words: asymmetry of international relations, asymmetric relations, USA, Great Britain, France.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

Ю. В. Завгородня

orcid.org/0000-0003-3500-8638

доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Енергетична безпека виступає одним із ключових чинників сучасної системи міжнародних відносин, адже забезпечення стабільних джерел енергопостачання та їх диверсифікація визначають не лише економічний розвиток, але й політичну незалежність держав. Для України ця проблема має особливе значення у зв'язку з її геополітичним положенням та історичною залежністю від постачання енергоресурсів ззовні. В умовах глобальних трансформацій та зростання ризиків у сфері енергетики зовнішня політика України спрямована на пошук нових стратегічних партнерів, інтеграцію до європейського енергетичного простору та активну участь у міжнародних ініціативах, які забезпечують безпеку енергопостачання.

На глобальному рівні Україна постає як учасник міжнародних переговорних процесів щодо енергетичної безпеки, де порушуються питання диверсифікації маршрутів транспортування нафти й газу, розвитку відновлюваних джерел енергії та створення механізмів захисту від енергетичного шантажу. Зовнішньополітичний курс держави у цій сфері тісно пов'язаний із зміцненням стратегічного партнерства з Європейським Союзом, США та іншими провідними акторами, а також із прагненням приєднуватися до глобальних енергетичних програм і договорів, що регламентують правила поведінки на світових ринках енергії.

На регіональному рівні особливу роль відіграє взаємодія України з країнами Центральної та Східної Європи, Чорноморського регіону та Кавказу. Саме тут формується мережа енергетичних проектів і ініціатив, спрямованих на зменшення залежності від традиційних джерел енергії та розбудову нової інфраструктури для транспортування газу й нафти. Україна прагне не лише інтегруватися в регіональні ринки, але й виступати транзитною державою, що забезпечує стабільність енергопостачання для значної частини Європи.

Таким чином, зовнішня політика України у сфері енергетичної безпеки має багатовимірний характер: від участі в глобальних процесах, що визначають правила функціонування світових енергетичних ринків, до розвитку регіональних ініціатив, які зміцнюють позиції країни як надійного партнера й транзитера. У сучасних умовах ця політика стає важливим інструментом збереження суверенітету, посилення міжнародної суб'єктності та зміцнення економічної стійкості держави.

Звичайно, у сучасному глобалізованому світі, енергетичні ресурси виступають фундаментом економічного розвитку та політичної стабільності, питання енергетичної безпеки набуває особливого значення для зовнішньої політики України. Держава, яка історично перебувала у стані залежності від імпорту енергоносіїв, стикається з необхідністю диверсифікації джерел постачання, модернізації енергетичної інфраструктури та інтеграції до європейського енергетичного простору. Водночас глобальні виклики, серед яких геополітичні конфлікти, енергетичний шантаж та зростаючий попит на відновлювані ресурси, створюють нові ризики й можливості для формування зовнішньополітичної стратегії України у цій сфері.

Актуальність проблеми зумовлюється посиленням енергетичних конфліктів у світі, які дедалі частіше використовуються як інструмент міжнародного тиску. У цих умовах особливої ваги набуває участь України у глобальних ініціативах, спрямованих на диверсифікацію маршрутів постачання енергоносіїв, розвиток співробітництва з Європейським Союзом, США та міжнародними організаціями. Паралельно важливим завданням є пошук ефективних механізмів протидії енергетичним загрозам, розробка нормативно-правових документів,

що регламентують питання енергетичної безпеки, а також активізація міжнародного партнерства задля створення прозорих і справедливих правил функціонування світових енергетичних ринків.

Вивчення зовнішньої політики України у сфері енергетичної безпеки є надзвичайно актуальним у контексті гарантування національного суверенітету, стабільності політичної системи та економічної незалежності. Виявлення основних загроз, оцінка ризиків та пошук шляхів їх нейтралізації сприятимуть формуванню ефективної системи енергетичної безпеки, збереженню стратегічної ролі України як транзитної держави та зміцненню її позицій у міжнародних відносинах. Це потребує скоординованої взаємодії державних органів, наукових установ, приватного сектора та міжнародних партнерів у межах глобальних і регіональних процесів.

Основною метою дослідження є аналіз зовнішньої політики України у сфері енергетичної безпеки з урахуванням глобальних і регіональних аспектів. Для досягнення цієї мети необхідно дослідити сучасні енергетичні виклики для держави, виявити вразливості та ризики у сфері міжнародного співробітництва, оцінити перспективи диверсифікації джерел енергії, а також визначити потенціал України у використанні глобальних і регіональних можливостей для посилення енергетичної незалежності.

Питаннями наукового аналізу займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: Л. Кормич, О. Суходоля, Ю. Харазішвілі, Г. Рябцев, Ю. Завгородня, Т. Краснополська, Л. Губерський та ін.

Теоретична характеристика політичних процесів щодо вектору зовнішньої політики чітко обґрунтована в енциклопедичному словнику. Головним завданням зовнішньої політики України на пострадянському просторі є формування зони вільної торгівлі, стимулювання розвитку промислової кооперації та інших форм економічної співпраці. Важливим напрямом традиційно залишається діяльність у межах Організації Об'єднаних Націй, одним із засновників якої виступила Україна, а також у її спеціалізованих установах. Участь у цих міжнародних структурах стала для держави водночас засобом зміцнення позицій на міжнародній арені та інструментом впливу на формування і розвиток глобальної системи. Це відповідає прагненню України долучатися до творення нового міжнародного порядку (Губерський Л.В. Енциклопедія Сучасної України, 2010).

Особливе місце у зовнішній політиці посідає миротворча діяльність під егідою ООН, що спрямована на запобігання та врегулювання міжнародних конфліктів. Україна активно долучається до миротворчих операцій у різних регіонах світу, підтверджуючи відданість ідеалам миру та міжнародної безпеки. Історичні особливості розвитку українського народу зумовили географічну розпорошеність його представників, що призвело до формування численних українських громад за межами країни. У зв'язку з цим одним із важливих завдань зовнішньої політики України є підтримка контактів із діаспорою, сприяння розвитку гуманітарних зв'язків, а також захист прав закордонних українців, зокрема у сфері збереження національної ідентичності.

У науковій літературі відзначено, що Україна є суверенною європейською державою, яка формує свою зовнішню політику відповідно до норм міжнародного права та орієнтує її на захист національних інтересів. Основними принципами цієї політики виступають рівноправність і суверенна рівність держав, невтручання у їхні внутрішні справи, повага до територіальної цілісності та непорушності чинних кордонів (Губерський Л.В. Енциклопедія Сучасної України, 2010).

Тому, в цілому зовнішня політика незалежної України відіграла значну роль у зміцненні міжнародного статусу держави, формуванні її позитивного іміджу у світі та визначенні належного місця у сучасних глобальних процесах. Окрім того, російсько-українська війна лише підтвердила об'єктивну необхідність євроінтеграційного напрямку розвитку для української держави та суспільних пріоритетів.

У монографічному дослідженні авторського колективу Суходолі О. М., Харазішвілі Ю. М., Рябцева Г. Л. відзначено, що «дослідження проблем енергетичної безпеки – складне завдання, що потребує врахування різних аспектів життєдіяльності країни та динаміки змін зовнішнього середовища». (Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Рябцев Г. Л., 2023). Автори слушно від-

значають про те, що соціально-політичні й технологічні зміни в енергетичній сфері, а також трансформація механізмів функціонування національних, регіональних і глобальних ринків зумовлюють необхідність створення системи раннього виявлення та нейтралізації загроз енергетичній безпеці. Використання системного підходу забезпечує науково обґрунтовану основу для єдиної методики ідентифікації загроз, їх опису та аналізу впливу на енергетичну стабільність. Це, у свою чергу, сприяє координації дій та підвищенню результативності роботи суб'єктів у даній сфері.

На думку Дегтяр О. важливим аспектом партнерських відносин у сфері енергетики є активна співпраця України з програмою INOGATE, яка надає значну підтримку у розвитку різних напрямів енергетичного сектору. Серед ключових сфер взаємодії можна виокремити: удосконалення енергетичних ринків (оновлення нормативно-правової бази щодо забезпечення споживачів електроенергією та газом, запровадження механізмів контролю якості послуг, використання автоматизованих систем для врегулювання платежів у разі неналежного надання послуг); стандартизацію в енергетиці; розвиток енергетичної статистики (збір даних і формування якісних паливно-енергетичних балансів); підвищення енергоефективності; стимулювання інвестицій (ідентифікація перспективних проєктів у сфері відновлюваних джерел енергії, енергоефективності та енергетичної безпеки); формування сучасної енергетичної політики; а також удосконалення тарифної системи (розробка методик визначення та застосування тарифів). Отже, співробітництво України з міжнародними організаціями охоплює основні напрями енергетичного розвитку держави.

Згідно з результатами експертного опитування, проведеного з 30 вересня по 10 жовтня 2024 року в межах проєкту «Експертно-аналітична підтримка діяльності МЗС України у сфері розвитку публічної дипломатії та зміцнення діалогу влади і суспільства», Україна в умовах війни перебуває під впливом динамічних глобальних і регіональних процесів, що створюють серйозні виклики та загрози. Експерти вкрай низько оцінили ефективність підтримки з боку таких міжнародних структур, як МАГАТЕ (2,1 бала), Міжнародний Червоний Хрест (2,0 бала), ОБСЄ (1,9 бала), ООН (1,9 бала) та ОЧЕС (1,5 бала) (Разумков Центр, 2023).

Подібні результати зумовлені тим, що ці організації не змогли належним чином відреагувати на російську агресію. Робота Ради Безпеки ООН і ОБСЄ щодо України фактично була паралізована через застосування права вето з боку країни-агресора. Гуманітарні місії ООН і Міжнародного Червоного Хреста позбавлені доступу до тимчасово окупованих територій, при цьому представники Червоного Хреста займають позиції, неприйнятні для України у контексті злочинів РФ. МАГАТЕ, у свою чергу, втратило реальні можливості контролювати ситуацію навколо захопленої Запорізької АЕС. Водночас через об'єктивні обставини та геополітичні чинники допомога з боку регіональних структур, зокрема ОЧЕС, залишається на вкрай низькому рівні.

На думку Дегтяр О. енергетична забезпеченість України залишається однією з найнижчих у світі, адже держава практично не володіє власними запасами викопного палива та систематично потерпає від обстрілів і воєнних дій з боку росії. Отримавши у 2022 році статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, Україна зобов'язана імплементувати ключові положення законодавства ЄС та розвивати власні енергетичні ринки для подальшої інтеграції на регіональному й європейському рівнях. Водночас у стратегічних та офіційних документах країна приділяє особливу увагу забезпеченню стійкості енергетичного сектора і мінімізації наслідків кліматичних змін (Дегтяр О., 2024).

Перспективний аналіз розвитку української енергетики свідчить, що найближчим часом необхідно розглянути питання базового фінансування науково-дослідних установ та створення ефективних механізмів проєктного фінансування. Це сприятиме підвищенню результативності наукових розробок у сфері енергетичної політики, їх практичній цінності, а також посиленню міжнародного співробітництва й внутрішньодержавної координації. Такий підхід допоможе комплексно вирішувати актуальні енергетичні проблеми України та забезпечувати поступову інтеграцію у європейський енергетичний простір.

Авторським колективом науковців зазначено, що українське суспільство вирізняється мінливістю політичних уподобань і часто стає об'єктом впливу недобросовісних політиків та як

внутрішніх, так і зовнішніх провокаторів, що мають на меті дестабілізацію державної системи. У таких умовах ключова роль політичної еліти полягає у відстоюванні стратегічно важливих для країни питань, а не у використанні маніпуляцій задля особистої вигоди. Політичні трансформації сучасності створюють підґрунтя для прогресивних змін, проте недостатня компетентність і поширені корупційні практики формують ризики масштабної деструкції в управлінських структурах на різних рівнях. Це гальмує розвиток держави та знижує ефективність політичних процесів.

Загалом, формування цілісної державної політики з протидії деструктивним політичним практикам потребує не лише політичної волі та високого рівня суспільної свідомості у сфері попередження порушень, але й належного законодавчого підґрунтя та якісного практичного впровадження правових норм. Саме поєднання цих чинників здатне забезпечити стабільність і сталий розвиток України (Кормич Л.І., Краснопольська Т.М., Завгородня Ю.В., 2024).

Енергетичний потенціал України залишається одним із найнижчих у світі, адже країна обмежено володіє власними запасами викопного палива та постійно страждає від обстрілів і воєнних дій з боку росії. Набувши у 2022 році статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, Україна зобов'язана гармонізувати своє законодавство з нормами ЄС і модернізувати внутрішні енергетичні ринки для поступової інтеграції в європейський енергетичний простір. При цьому у стратегічних документах держави особлива увага приділяється підвищенню стійкості енергетичного сектору та зменшенню негативного впливу кліматичних змін.

Перспективний аналіз розвитку української енергетики засвідчує потребу у запровадженні стабільного фінансування науково-дослідних установ і розширенні системи проєктного фінансування. Це дозволить підвищити ефективність і прикладну значущість наукових розробок у сфері енергетичної політики, сприятиме зміцненню міжнародного співробітництва та розвитку внутрішньодержавної координації, що є необхідним для комплексного розв'язання енергетичних викликів країни.

Тому враховуючи усі аспекти у сфері енергетичної безпеки зовнішня політика України формується на перетині глобальних і регіональних процесів, що зумовлюють як можливості, так і виклики для держави. На глобальному рівні ключову роль відіграє залучення до діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН та її структур, що дає можливість відстоювати національні інтереси у питаннях миру, безпеки та енергетики. Попри обмежену ефективність частини інституцій, участь у миротворчих і дипломатичних ініціативах дозволяє Україні формувати позитивний імідж і зміцнювати позиції у світовому співтоваристві. Водночас досвід російсько-української війни продемонстрував обмеженість впливу міжнародних організацій у протидії агресії, що актуалізує потребу у створенні нових механізмів глобального енергетичного та безпекового співробітництва.

На регіональному рівні пріоритетним напрямом для України залишається європейська інтеграція, яка безпосередньо пов'язана з імплементацією стандартів ЄС у сфері енергетики, розвитку внутрішніх ринків та модернізації інфраструктури. Участь у програмах на кшталт INOGATE сприяє реформуванню енергетичного сектору, підвищенню його ефективності та стимулюванню інвестицій, що є основою для поступового входження у єдиний європейський енергетичний простір. У регіональному вимірі також важливим завданням виступає зміцнення співпраці з сусідніми державами у сфері транзиту енергоресурсів, координації дій щодо збереження енергетичної стабільності та спільної протидії кризам.

Таким чином, глобальний аспект зовнішньої політики України визначається участю у формуванні міжнародних правил та механізмів енергетичної безпеки, тоді як регіональний орієнтований на інтеграцію до ЄС, розвиток транскордонної співпраці та створення передумов для стійкого функціонування енергетичної системи. Поєднання цих вимірів дозволяє державі не лише реагувати на сучасні виклики, а й закладати основу для довгострокового сталого розвитку у контексті європейської та глобальної безпеки.

Література

- Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Рябцев Г. Л. Енергетична безпека України: перспективна модель управління ризиками : монографія / за ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2023. 152 с.
- Дегтяр О. Політика енергетичної безпеки України: стратегічні виклики та міжнародна співпраця. *Публічне управління і політика*. № 2, 2024. URL: file:///C:/Users/38096/Downloads/ENERGY_SECURITY_POLICY_OF_UKRAINE_STRATEGIC_CHALLE.pdf.
- Разумков центр. Зовнішня політика України: стан, тенденції, перспективи (вересень–жовтень 2024 р.). *Дослідження*. 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/zovnishnia-polityka-ukrainy-stan-tendentsii-perspektyvy>
- Чекаленко Л. Д., Федуняк С. Г. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів) : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. Л. Д. Чекаленко. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. 464 с.
- Губерський Л. В. Зовнішня політика України. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. URL: <https://esu.com.ua/article-16885>
- Кормич Л. І., Краснопольська Т. М., Завгородня Ю. В. Конструктивізм та деструктивність суспільних змін у Східній та Центрально-Східній Європі в усвідомленні українського соціуму. *Актуальні проблеми політики*. № 73, 2024. С. 5–15.
- Yergin D. Ensuring energy security. *Foreign Affairs*. 2006. Vol. 85, № 2. P. 69–82. URL: <https://doi.org/10.2307/20031912>

References

- Sukhodolia, O. M., Kharazishvili, Yu. M., & Riabtsev, H. L. (2023). *Enerhetychna bezpeka Ukrainy: perspektyvna model upravlinnia ryzykamy* [Energy security of Ukraine: A prospective model of risk management]. Kyiv: NISD. [in Ukrainian]
- Diehtiar, O. (2024). *Polityka enerhetychnoi bezpeky Ukrainy: stratehichni vyklyky ta mizhnarodna spivpratsia* [Ukraine's energy security policy: Strategic challenges and international cooperation]. *Publichne upravlinnia i polityka*, (2). Retrieved from file:///C:/Users/38096/Downloads/ENERGY_SECURITY_POLICY_OF_UKRAINE_STRATEGIC_CHALLE.pdf [in Ukrainian]
- Razumkov Center. (2024). *Zovnishnia polityka Ukrainy: stan, tendentsii, perspektyvy (veresen-zhovten 2024 r.)* [Ukraine's foreign policy: State, trends, prospects (Sept–Oct 2024)]. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/zovnishnia-polityka-ukrainy-stan-tendentsii-perspektyvy> [in Ukrainian]
- Chekalenko, L. D., & Feduniak, S. H. (2010). *Zovnishnia polityka Ukrainy (vid davnikh chasiv do nashykh dnyv)* [Foreign policy of Ukraine (from ancient times to the present)]. Kyiv: Vyd. dim "Personal". [in Ukrainian]
- Huberskyi, L. V. (2010). *Zovnishnia polityka Ukrainy* [Foreign policy of Ukraine]. In *Encyclopedia of Modern Ukraine*. National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-16885> [in Ukrainian]
- Kormych, L. I., Krasnopolska, T. M., & Zavorodnia, Yu. V. (2024). *Konstruktivizm ta destruktivnist suspilnykh zmin u Skhidnii ta Tsentralno-Skhidnii Yevropi v usvidomlenni ukrainskoho sotsiumu* [Constructivism and destructiveness of social change in Eastern and Central-Eastern Europe in the perception of Ukrainian society]. *Aktualni problemy polityky*, (73), 5–15. [in Ukrainian]
- Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69–82. <https://doi.org/10.2307/20031912> [in English]

Анотація

Завгородня Ю. В. Зовнішня політика України у сфері енергетичної безпеки: глобальний та регіональний аспекти. – Стаття.

У дослідженні розглядається зовнішня політика України у сфері енергетичної безпеки в контексті глобальних і регіональних викликів сучасності. Особлива увага приділяється аналізу впливу енергетичних конфліктів на формування зовнішньополітичних пріоритетів держави, її стратегічних орієнтирів та міжнародних відносин. Досліджено ключові ризики, що виникають унаслідок використання енергетики як інструменту політичного та економічного тиску, а також роль енергетичних ресурсів у забезпеченні міжнародної безпеки й стабільності світового політичного процесу.

У центрі уваги – питання енергетичної залежності та диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, що мають визначальний вплив на національну безпеку України. Значна увага приділяється трансформації ринків енергоресурсів, глобальній конкуренції за доступ до стратегічних ресурсів та розвитку міжнародних механізмів контролю над ними. Показано, що енергетичні конфлікти не лише знижують рівень політичної стабільності, але й створюють ризики глобальної дестабілізації, посилюючи залежність окремих держав від великих постачальників енергії.

Окремий акцент зроблено на впливі російсько-української війни, яка докорінно змінила архітектуру енергетичної безпеки Європи. Розглянуто проблеми припинення транзиту російських енергоносіїв, розвиток альтернативних маршрутів постачання, інтеграцію України до європейських енергетичних ринків, а також перспективи відновлення й модернізації національної енергетичної інфраструктури. Аналізуються ризики ядерної небезпеки у зв'язку з військовими діями на території України, зокрема навколо атомних електростанцій, що стає предметом міжнародних безпекових дебатів.

У дослідженні також висвітлюється роль стратегічного партнерства України з країнами Європейського Союзу, США та іншими міжнародними акторами. Зазначається, що стратегічна співпраця в енергетичній сфері сприяє зміцненню національної незалежності та формуванню нової моделі міжнародної безпеки. У цьому контексті аналізуються колективні ініціативи, спрямовані на створення єдиних стандартів у сфері енергетичної безпеки, розвиток відновлюваних джерел енергії та запровадження спільних механізмів протидії енергетичним загрозам.

Таким чином, стаття пропонує комплексний підхід до аналізу зовнішньої політики України у сфері енергетичної безпеки, розкриваючи її значення у глобальному та регіональному вимірах. Акцентовується увага на необхідності міжнародного співробітництва, стратегічних партнерств та міждисциплінарного підходу до протидії сучасним викликам. Зроблено висновок, що ефективна енергетична політика України є важливою умовою захисту національних інтересів, забезпечення стійкості держави та формування стабільної міжнародної системи безпеки.

Ключові слова: зовнішня політика України, глобальний аспект, регіональний аспект, міжнародна безпека, стратегічне партнерство, енергетичні конфлікти, російсько-українська війна, транскордонне співробітництво, ядерна небезпека.

Summary

Zavgorodnya Yu. V. Foreign policy of Ukraine in the field of energy security: global and regional aspects. – Article.

The study examines Ukraine's foreign policy in the field of energy security in the context of global and regional challenges of our time. Particular attention is paid to the analysis of the impact of energy conflicts on the formation of the state's foreign policy priorities, its strategic guidelines, and international relations. The key risks arising from the use of energy as a tool of political and economic pressure, as well as the role of energy resources in ensuring international security and the stability of the global political process, are investigated.

The focus is on the issues of energy dependence and diversification of energy supply sources, which have a decisive impact on the national security of Ukraine. Considerable attention is paid to the transformation of energy markets, global competition for access to strategic resources, and the development of international mechanisms for controlling them. It is shown that energy conflicts not only reduce the level of political stability, but also create risks of global destabilization, increasing the dependence of individual states on large energy suppliers.

Special emphasis is placed on the impact of the Russian-Ukrainian war, which radically changed the architecture of Europe's energy security. The problems of stopping the transit of Russian energy carriers, the development of alternative supply routes, the integration of Ukraine into European energy markets, as well as the prospects for the restoration and modernization of the national energy infrastructure were considered. The risks of nuclear danger in connection with military operations on the territory of Ukraine are analyzed, in particular around nuclear power plants, which is becoming the subject of international security debates.

The study also highlights the role of Ukraine's strategic partnership with the European Union, the United States, and other international actors. It notes that strategic cooperation in the energy sector contributes to strengthening national independence and forming a new model of international security. In this context, collective initiatives aimed at creating common standards in the field of energy security, developing renewable energy sources, and introducing joint mechanisms to counter energy threats are analyzed.

Thus, the article offers a comprehensive approach to the analysis of Ukraine's foreign policy in the field of energy security, revealing its significance in global and regional dimensions. The article emphasizes the need for international cooperation, strategic partnerships, and an interdisciplinary approach to countering modern challenges. It is concluded that an effective energy policy of Ukraine is an important condition for protecting national interests, ensuring the stability of the state, and forming a stable international security system.

Key words: foreign policy of Ukraine, global aspect, regional aspect, international security, strategic partnership, energy conflicts, Russian-Ukrainian war, cross-border cooperation, nuclear danger.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

Л. І. Кормич

orcid.org/0000-0002-6417-8620

доктор історичних наук, професор,
завідуюча кафедрою політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»

А. І. Кормич

orcid.org/0000-0002-2496-1186

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

КАДРОВИЙ ВЕКТОР ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність теми обумовлена динамічним процесом реформування системи публічного управління в Україні, пошуком оптимальної національної моделі кадрової політики в контексті євроінтеграції, імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, виконання вимог щодо членства, які постали після набуття статусу кандидата у 2022 році, а також пов'язані з викликами воєнного стану в нашій державі та перспективами складного її повоєнного відновлення. Успішне вирішення всіх цих завдань, передусім, потребує якісного кадрового забезпечення. І запозичення успішного європейського досвіду, за цих умов, набуває особливого значення. Це створює базис для подолання сучасних викликів і формування ефективної системи надання якісних адміністративних послуг громадянам, необхідних як для захисту незалежності та територіальної цілісності України у війні РФ проти нашої держави, так і для відбудови країни та її сталого розвитку.

Цьому сприятиме ознайомлення з моделями публічного управління в ЄС, яким притаманна відмова від застарілих традиційних методів планово-централізованого управління, які демонструють впровадження методу «незалежності влади», її відкритості та прозорості і, разом з цим, підкреслюють можливості вибору та використання різних моделей, що враховують національну специфіку.

Тож, основна **мета** даної статті полягає у аналізі та співставленні європейського досвіду формування моделей кадрової політики, який може бути впроваджений в національну практику України. Цьому сприятиме: розкриття сутності кадрової політики, її завдань та принципів; визначення специфіки кар'єрної (закритої) моделі кадрової політики країн ЄС; характеристика посадової (відкритої) та змішаної моделей кадрової політики у європейських країнах. Це дозволить окреслити параметри такої європейської моделі публічного управління як «нова державна служба» та можливості її використання в Україні.

Визначаючи **ступінь наукової розробки** теми слід наголосити, що різноманітні аспекти цієї проблематики на прикладі політики власних держав розглядали зарубіжні фахівці, а також у прив'язці до української практики, досліджували вітчизняні науковці як: Г. Атаманчук, В. Борденюк, С. Вдовенко, З. Гладун, Я. Жовнірчик, Г. Лелікова, В. Луговий, Т. Мотренко, С. Озінська, В. Олуйко, Т. Пахомова, Л. Прокопенко, С. Селіванов, С. Сєрьогін, О. Хорошенюк та інші.

Методи дослідження являють собою сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового аналізу, зокрема: теоретичного узагальнення, системного аналізу, абстрагування, компаративістики тощо.

Джерельну базу становлять нормативно-правові акти, статистичні матеріали, сучасні наукові публікації, ресурси мережі «Інтернет», що стосуються питань кадрової політики. Ознайомлення з інформацією з різних джерел сприяє комплексному аналізу європейського досві-

ду та національної практики формування і реалізації кадрової політики, визначенню шляхів її вдосконалення в ході реформ публічного управління на сучасному етапі розвитку держав.

В науковій літературі представлені різні підходи до розуміння самої сутності кадрової політики. Одні дослідники акцентують увагу на стратегії та прогнозуванні, інші на нормах і правилах (Селіванов, 2018). На нашу думку, більш повну і узагальнюючу характеристику сформулював один з дослідників проблеми – Я.Ф. Жовнірчик, наголосивши, що «державна кадрова політика – це цілеспрямована загальнодержавна стратегія, яка розрахована на тривалий період діяльності держави, спрямована на пошук, формування, розвиток та раціональне використання і відтворення людського капіталу для забезпечення реалізації загальнонаціональних інтересів: інтересів особистості, суспільства та держави у різних сферах їх життєдіяльності, реалізація яких гарантує збереження національних цінностей, державний суверенітет, територіальну цілісність, у контексті розвитку України як демократичної, соціальної держави з розвинутою ринковою економікою» (Жовнірчик, 2017, с. 104). Така трактовка створює комплексне бачення взаємодії та взаємовпливів різних параметрів.

Виходячи з такого розуміння сутності кадрової політики та враховуючи євроінтеграційні прагнення України, ми сприймаємо як нагальну необхідність ознайомлення з існуючим європейським досвідом в цій сфері, задля реалізації можливостей його адаптації до українських реалій, гармонізації вітчизняного законодавства з законодавством ЄС.

Аналіз реальних досягнень європейських країн дозволяє нам оцінити перспективи розробки кадрової політики та визначити чинники, які нині впливають, або в подальшому впливатимуть на цей процес.

Зокрема, він демонструє вплив інноваційних компонентів, таких як штучний інтелект, на функціонування системи публічного управління, що можна розглядати крізь призму потенційних покращень в управлінні та розширених можливостей для керівного персоналу (Androniceanu, 2025; Barsekh-Onji, A. Torres Hernandez, Z. Cardoso Espinosa, 2025).

Також йдеться про технології, що забезпечують баланс між роботою та особистим життям державних службовців. Адже пов'язані з цим чинники є не менш важливими для підвищення ефективності роботи управлінських кадрів (Lukaszuk, 2024). Хоча цей підхід вже частково прийнятий у практиці ЄС, він залишається на ранніх стадіях, потребуючи більш активного просування в управлінську практику, перш за все, в систему підготовки кадрів та визначення умов їх кар'єрного просування.

Відповіді на ряд питань дає аналіз процесу реформ публічного управління в конкретних країнах на їх шляху інтеграції в ЄС. Цікавим, в цьому контексті для України, може бути аналіз управлінських реформ в Хорватії, яка набула членство в ЄС у 2013 р. (Marcetic, Toman, Lopizic, 2024).

Враховуючи значний досвід кадрової політики європейських держав, цілком зрозумілий інтерес українських науковців в різні роки до його аналізу та узагальнень досягнень, які здатні закласти апробований фундамент реформування вітчизняної системи публічного управління (Карпунець, 2016; Колісниченко, 2009; Олуйко, 2017; Плецан, 2019; Хорошенко, 2014).

Вивчення існуючих в країнах Європи моделей кадрової політики переконливо доводить правомірність висновків, зроблених дослідниками публічного управління щодо існування певних кластерних моделей з чітко окресленими параметрами.

Так, на думку Л.Л. Прокопенко та І.А. Шабатіної, «в усіх сучасних державах застосовується одна з трьох основних моделей публічної служби – кар'єрна, посадова та змішана, що поєднує елементи кар'єрної та посадової моделей. Більшість країн Європейського Союзу і власне Європейський Союз побудували свою публічну службу за принципом кар'єрної моделі. Це, передусім, Франція, Німеччина, Данія та Іспанія. Посадова модель діє в Швеції, Нідерландах; змішана модель отримала поширення в Італії, Великій Британії. Серед нових членів ЄС є як прибічники кар'єрної моделі (Болгарія, Кіпр, Румунія, Словаччина, Словенія), так і змішаної (Латвія, Литва, Мальта, Польща, Угорщина, Чехія). Винятком є Естонія, де запроваджена посадова модель» (Прокопенко, Шабатіна, 2009, с.27-28).

Кожна з діючих моделей має свою специфіку. Зокрема, кар'єрну систему характеризують як «закриту», оскільки, за висновками аналітиків, застосування даної моделі обмежує можливість вільного переміщення персоналу між приватним та державним секторами.

Кар'єрна модель базується на принципі «специфічності публічної адміністрації», що зумовлює наявність персоналу, наділеного особливими можливостями, який присвячує все своє професійне життя службі в державному органі. Службовець, який отримав підготовку, необхідну для найму на роботу, та пройшов конкурс або успішно склав державний іспит, піднімаючись ієрархічною структурою посад відповідно до існуючого механізму просування по службі, реалізує свій кар'єрний потенціал.

Кар'єрній моделі публічної служби притаманні ряд рис, як от: наявність спеціальних статутних вимог щодо освіти, обмеження визнання професійного досвіду роботи в приватному секторі, призначення службовця на нижчі посади визначеного кар'єрного рівня та просування по службі за вислугою років, законодавчо визначена система оплати праці та спеціальної пенсійної системи, робота впродовж життя, чіткий принцип субординації, статутно або нормативно закріплений кодекс поведінки публічних службовців, їх прав та обов'язків.

Поряд з такими спільними принципами організаційний порядок кар'єри в кожній країні має свої особливості, залежно від вертикальних і горизонтальних поділів, притаманих державним адміністраціям. Ця специфіка може стосуватись вимог стосовно включення до категорій, рангів, класів публічних службовців, з урахуванням освітнього рівня, вислуги років чи оцінки професійних якостей; умов участі у конкурсах на заміщення посад та інших аспектів служби.

Наприклад, у Франції з трьох існуючих категорій в публічній службі за чітко окресленими критеріями до вищої категорії «А» відносяться близько 20% службовців, в категорію «В» включені біля 40%, інші - це категорія «С». Відповідно категоріям розподіляються функції, які покладаються на службовців. (Система державного управління Республіки Франція, 2010).

Про високі вимоги до чиновників, які уособлюють державу в системі публічного управління, свідчить і те, що, наприклад, в тій же Франції навіть попри високі рейтинги і перемоги в конкурсі передбачений випробувальний термін роботи в якості стажера для остаточного призначення на посаду. Тож набуття статусу чиновника потребує від людини значної якісної підготовки і доводить його зацікавленість та готовність до такої професійної діяльності.

Визнаючи певні переваги такої моделі, при вступі в ЄС її запозичили такі країни, як Румунія, Болгарія (Zankina, 2020; Profiroiu, Negoita, 2022).

На відміну від кар'єрної, посадова модель розглядається як «відкрита», бо в її форматі на посади можуть претендувати кандидати з приватного сектору, в разі відповідності необхідним критеріям. Адже, посадова модель публічної служби виходить з короткострокових потреб у персоналі. Набір проводиться на конкретну посаду, а не до номенклатурної групи, професії чи будь-якої іншої групи, яка дає можливість бути призначеним на певну кількість посад. Робота на державний орган прирівнюється до праці за будь-якою іншою професією. Службовець не повинен реалізовувати свій професійний потенціал лише в рамках публічної служби, він може вільно переміщатися між приватним і державним секторами. Разом з тим, це не означає, що людина не має можливості зробити кар'єру в системі посадової служби. Приклад Нідерландів, з посадовою моделлю кадрової політики, показує, що кар'єра і служба за наймом не виключають одна одну. Там службовець може зробити кар'єру, послідовно заміщуючи різні посади. Головна відмінність між двома системами, за оцінками дослідників, полягає у формулі, за якою у посадовій моделі просування державного службовця є проблемою самого індивіда, а у кадровій воно є справою адміністрації (Озірська, 1999, с. 47).

Обом моделям притаманні аналогічні риси, але за наявності певної специфіки. Так, в рамках посадової моделі кадрової політики у найманій державній адміністрації також існує можливість внутрішнього набору, за яким вакантна посада може бути заміщена публічним службовцем. Формальності, пов'язані з призначенням за внутрішнім набором, є не такими численними, оскільки особиста справа службовця вже перебуває в адміністрації, але цей службовець не має жодної переваги перед зовнішнім претендентом і керівник служби, призначаючи певну особу на вакантну посаду, не зобов'язаний надавати пріоритет кандидатурам чинних державних службовців. Він може прийняти на службу особу з-поза меж адміністрації, якщо вважає її професійно більш придатною.

У посадовій публічній службі загальний стаж роботи в державному і приватному секторах відіграє певну роль не тільки під час призначення службовця на вакантну посаду, але й у ви-

значенні розміру посадового окладу. Кожна посада відповідає наперед установленій шкалі оплати, що зростає з вислугою років. У підсумку службовці, посідаючи однакові посади, мають різний посадовий оклад, відповідно стажу роботи.

Таким чином, характерними елементами посадової моделі публічної служби є трудові відносини на основі контракту, призначення на всі можливі посади без попередньої цільової підготовки, визнання професійного досвіду, набутого в приватному секторі; відсутність законодавчо встановленої системи кар'єрного зростання та спеціальної пенсійної системи. Тобто, посадова система не передбачає спеціального статусу для публічних службовців, на відміну від кар'єрної системи.

Як кар'єрна, так і посадова моделі публічної служби різних країн мають особливості, що демонструє, зокрема, досвід Нідерландів, де посадова модель включає і елементи кар'єрної.

На практиці жодна з європейських країн не має моделі публічної служби в чистому вигляді. У кожній із домінуючих моделей присутні елементи іншої. Так, у Франції, з її кар'єрною моделлю, існують категорії посад держслужбовців центральних органів влади та органів місцевого самоврядування, які наймаються за принципами посадової публічної служби – за контрактом, або за угодою (члени кабінету міністрів, директор кабінету міністрів, генеральний директор у мерії тощо). У Нідерландах та Швеції, з посадовою моделлю, окремі категорії службовців, як працівники дипломатичного корпусу, та поліція наймаються за принципами кар'єрної служби. Але існування певної категорії посад, які не відповідають загальноприйнятим нормам, не є підставою для класифікації тієї чи іншої публічної служби як змішаної, оскільки існування цих посад є законодавчо оформленим винятком з правил, а не нормою.

Змішана модель публічної служби характеризується «існуванням усередині кадрової системи певного переліку посад зі своїм специфічним режимом організації кар'єри та доступу до публічної служби. Наприклад, у Великій Британії існує порядок призначення на деякі посади без організації конкурсу. Цей випадок законодавчо закріплено в постановах уряду про державну адміністрацію, які передбачають, що від необхідності отримувати класифікаційні сертифікати звільняються «посади, на які призначення проводяться безпосередньо Коронаю. Здебільшого це посади вищих держслужбовців центральних органів влади. З відставкою уряду ці чиновники також ідуть у відставку.

Змішаний характер системи проявляється також у контрактних відносинах між службовцем і державним або муніципальним органом, який його наймає. У цьому випадку службовці не мають статусу державного службовця, але здебільшого потрапляють під юрисдикцію публічного права.

У цьому контексті цікавий досвід Литви. Європейська Комісія у своєму звіті з питань розширення ЄС у 2002 р. відзначила, що досягнення неабияких успіхів на шляху реформування державного управління в Литві було зумовлено, головним чином, прийняттям нового Закону про державну службу. Закон Литовської республіки «Про державну службу» (ст. 2) визначає п'ять типів державних службовців, що пов'язано з особливостями служби і повноваженнями у сфері публічного адміністрування. Цей поділ відповідає розподілу посад на кар'єрні, посади політичної довіри, керівників та замінних державних службовців. Цей же Закон (ст. 7) поділяє посади державних службовців на 3 рівні – А, В, С, для заміщення яких необхідна відповідна освіта. Усі посади поділяються на 20 категорій, з яких 20-та – найвища. Крім того, ст. 21 даного Закону встановила три кваліфікаційні класи державних службовців, які дають право на надбавку до посадового окладу (від 15 до 50 %). Доступ на посаду державного службовця кар'єри здійснюється за конкурсом, що складається з письмового іспиту та усної співбесіди, а його кар'єрне зростання відбувається з огляду на результати щорічного оцінювання роботи державного службовця керівником та комісією з оцінювання. Існування подібного режиму організації кар'єри та доступу до державної служби могли б бути підставою вважати литовську державну службу кар'єрною, але передбачені ст. 5 даного Закону положення про укладення трудових договорів на державній службі свідчать про змішаний характер системи державної служби Литви.

Аналогічним чином можна аналізувати законодавчу базу інших держав, яка регламентує їх кадрову політику, окреслюючи найбільш ефективні інструменти і механізми здійснення управлінської діяльності, завдяки вибору оптимальної моделі кадрової політики.

Тобто, аналіз моделей кадрової політики окремих європейських держав дає змогу дійти висновку про їх різноманітність, доводячи можливість часткових запозичень та застосування власного досвіду для формування ефективної кадрової політики в процесі реформування публічного управління, обираючи найкращі практики та роблячи акцент на відповідних параметрах кадрової політики для підвищення якості управління. Адже саме людський потенціал відіграє ключову роль в реформах, а інноваційні технології, включно з використанням штучного інтелекту, мають створювати нові можливості для реалізації цього ресурсу.

Впровадження європейського досвіду виступає, за таких умов, чинником прискорення інтеграції України до європейської спільноти, гармонійної взаємодії і співпраці у міждержавних стосунках. В свою чергу, прискорення євроінтеграції закладає міцний фундамент реальних гарантій національної безпеки України як складової європейської безпеки в цілому.

Література

- Androniceanu, A. The impact of artificial intelligence on human resources processes in public administration. *Administratie si Management Public*, 2025. 44, 75-93. <https://doi.org/10.24818/amp/2025.44-05>
- Barsekh-Onji, A. Torres Hernandez, Z. Cardoso Espinosa, E.O. Advancing smart public administration: Challenges and benefits of artificial intelligence, *Urban Governance*, 2025. 5(3), 279-292. <https://doi.org/10.1016/j.ugj.2025.06.003>
- Жовнірчик Я. Ф. Сучасна кадрова політика в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 12. С. 102-107. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2017/21.pdf
- Карпунець А.С. Зарубіжний досвід організації та функціонування інституту державної служби. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*, 2016. 3(55), 146-154.
- Ковбасюк Ю.В. (Ред). Система державного управління Республіки Франція: досвід для України. Київ, НАДУ, 2010. 56.
- Колісниченко Н. М. Державна служба в Європейському Союзі. *Європеїзація та розвиток державної служби в Україні*. Київ: Міленіум, 2009. 248.
- Lukaszuk, A. EU Directive on Work-Life Balance for Parents and Carers in the Context of Human Resources Problems in the Polish Public Administration. *Review of European and Comparative Law*, 2024. 56(1), 83-118. <https://doi.org/10.31743/recl.15851>
- Marcetic, G., Toman, R.M., Lopizic, I. Reform of Croatian Public Administration: Challenges, Results, and Role of the EU. In Puljiz, J., & Butković, H. (Eds.) *Crisis Era European Integration: Economic, Political and Social Lessons from Croatia*. Routledge. 2024. <https://doi.org/10.4324/9781003394013-4>
- Озірська, С.М. Системи державної служби європейських країн. Науково-аналітичне дослідження. Київ, УАДУ. 1999.
- Олуйко В.М. Організація державної служби (аналіз світового досвіду). *Університетські наукові записки*, 2017. 64, 56-72.
- Profiroiu, C., & Negoita, I. Public Administration Reform in Romania: Assessing the Past and Looking into the Future. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 2022. 18(SI), 150-168. <http://dx.doi.org/10.24193/tras.SI2022.9>
- Плепан Х.В. Формування і удосконалення кадрової політики в середовищі публічного управління: зарубіжний досвід. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2019. 5. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/28.pdf.
- Прокопенко Л.Л., Шабатіна І.А. Публічна служба в країнах ЄС. *Публічне адміністрування: теорія і практика*, 2009. 1. <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-01/ProkopenkoStat.pdf>
- Селіванов С. В. Підходи до розуміння кадрового потенціалу в органах державної влади в Україні. *Slovak international scientific journal* (Bratislava, Slovakia). 2018. Part 2. № 14. С. 48-53.
- Хорошенюк О.В. Моделі організації публічної служби: порівняльний аналіз та пропозиції для України. *Державне управління: теорія та практика*, 2014. № 1. С. 140-150.
- Zankina, E. Public Administration Reform in Bulgaria: Top-down and Externally-driven Approach. *Central European Public Administration Review*, 2020. 18(1), 89-124. <https://doi.org/10.17573/cepar.2020.1.05>

References

- Androniceanu, A. (2025). The impact of artificial intelligence on human resources processes in public administration. *Administratie si Management Public*, 44, 75-93. <https://doi.org/10.24818/amp/2025.44-05>
- Barsekh-Onji, A. Torres Hernandez, Z. Cardoso Espinosa, E.O. (2025). Advancing smart public administration: Challenges and benefits of artificial intelligence, *Urban Governance*, 5(3), 279-292. <https://doi.org/10.1016/j.ugj.2025.06.003>

- Karpunets A.S. (2016). Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii ta funktsionuvannia instytutu derzhavnoi sluzhby. *Derzhava ta rehiony. Seriia «Derzhavne upravlinnia»*, 3(55), 146–154.
- Khorosheniuk O.V. (2014). Modeli orhanizatsii publichnoi sluzhby: porivnialnyi analiz ta propozyitsii dlia Ukrainy. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, 1, 140–150.
- Kolisnichenko N. M. (2009). *Derzhavna sluzhba v Yevropeiskomu Soiuzi. Yevropeizatsiia ta rozvytok derzhavnoi sluzhby v Ukraini*. Kyiv: Milenium, 248.
- Kovbasiuk Yu.V. (Edt.) (2010). *Systema derzhavnoho upravlinnia Respubliky Frantsiia: dosvid dlia Ukrainy*. Kyiv, NADU.
- Lukaszuk, A. (2024). EU Directive on Work-Life Balance for Parents and Carers in the Context of Human Resources Problems in the Polish Public Administration. *Review of European and Comparative Law*, 56(1), 83–118. <https://doi.org/10.31743/recl.15851>
- Marcetic, G., Toman, R.M., Lopizic, I. (2024). Reform of Croatian Public Administration: Challenges, Results, and Role of the EU. In Puljiz, J., & Butković, H. (Eds.) *Crisis Era European Integration: Economic, Political and Social Lessons from Croatia*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003394013-4>
- Oluiko V.M. (2017). Orhanizatsiia derzhavnoi sluzhby (analiz svitovoho dosvidu). *Universytetski naukovy zapysky*, 64, 56–72.
- Ozirska, S.M. (1999). *Systemy derzhavnoi sluzhby yevropeyskykh krain. Naukovo-analitychne doslidzhennia*. Kyiv, UADU.
- Profiroi, C., & Negoita, I. (2022). Public Administration Reform in Romania: Assessing the Past and Looking into the Future. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 18(SI), 150–168. <http://dx.doi.org/10.24193/tras.SI2022.9>
- Pletsan Kh. V. (2019). Formuvannia i udoskonalennia kadrovoi polityky v seredovyshchi publichnoho upravlinnia: zarubizhnyi dosvid. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 5. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/28.pdf
- Prokopenko L. L., Shabatina I. A. (2009). Publichna sluzhba v krainakh YeS. *Publichne administruvannia: teoriia i praktyka*, 1. <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-01/ProkopenkoStat.pdf>
- Selivanov S. V. (2018). Pidkhody do rozuminnia kadrovoho potentsialu v orhanakh derzhavnoi vlady v Ukraini. *Slovak international scientific journal (Bratislava, Slovakia)*, 14, 48–53.
- Zankina, E. (2020). Public Administration Reform in Bulgaria: Top-down and Externally-driven Approach. *Central European Public Administration Review*, 18(1), 89–124. <https://doi.org/10.17573/cepar.2020.1.05>
- Zhovnirchuk Ya. F. (2017). Suchasna kadrova polityka v orhanakh derzhavnoi vlady ta orhanakh mistsevoho samovriaduvannia. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 12. 102–107. http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2017/21.pdf

Анотація

Кормич Л. І., Кормич А. І. Кадровий вектор публічного управління: європейський досвід для України. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу ключового аспекту публічного управління: кадровій політиці. Професіоналізм людських ресурсів має вирішальне значення для ефективного та якісного формування та реалізації державної політики в різних секторах суспільства. В сучасній Україні публічне управління переживає трансформацію та вдосконалення. На тлі адміністративних реформ Україна вивчає та впроваджує найкращі європейські управлінські практики, закладаючи основу для подолання сучасних викликів та створення ефективної системи надання якісних адміністративних послуг. Це має вирішальне значення для підтримки стійкості української держави та суспільства в умовах війни Російської Федерації проти України, а також для управління післявоєнною відбудовою та просування стратегії сталого розвитку країни. Вирішення всього комплексу таких завдань вимагає як концентрації внутрішніх ресурсів, насамперед управлінських, так і вдосконалення форматів співпраці з країнами-партнерами, переважно з Європою.

Основна увага приділяється характеристикам конкретних моделей кадрової політики, що існують у європейських країнах, зокрема в державах-членах Європейського Союзу. Оскільки інтеграція України до ЄС вимагає адаптації до його законодавства та практики, знайомство з моделями публічного управління ЄС буде корисним, особливо для тих, хто відкидає застарілі традиційні методи планового та централізованого управління. Ці моделі ілюструють «незалежність влади», відкритість та прозорість, водночас висвітлюючи варіанти вибору та застосування різних моделей, що враховують національну специфіку. Аналіз та порівняння європейського досвіду у формуванні різних моделей кадрової політики сприятиме впровадженню найбільш прийнятних параметрів у національну практику України.

Цей аналіз також дозволяє нам оцінити перспективи розробки кадрової політики. Зокрема, він досліджує вплив інноваційних компонентів, таких як штучний інтелект, на функціонування системи

державного управління, що можна розглядати крізь призму потенційних покращень в управлінні та розширених можливостей для керівного персоналу. Технології, що покращують баланс між роботою та особистим життям державних службовців, є не менш важливими. Хоча цей підхід вже частково прийнятий у практиці ЄС, він залишається на ранніх стадіях.

Для впровадження найкращих практик кадрової політики для вдосконалення публічного управління, у статті розглядається специфіка кар'єрних (закритих) та посадових (відкритих) моделей, а також змішаних моделей у кадровій політиці європейських країн. Цей аналіз окреслює параметри європейської моделі «нової державної служби» та досліджує її потенційне застосування в Україні. Отже, вивчення європейських моделей кадрової політики допомагає виявити недоліки в національній практиці, розпізнати поточні виклики та розробити стратегії вдосконалення публічного управління, особливо у впровадженні ефективної кадрової політики.

Ключові слова: публічне управління, кадрова політика, кар'єрна модель кадрової політики, посадова модель кадрової політики, змішана модель кадрової політики, модель «нової державної служби», баланс кар'єри і життя, адаптація України до законодавства та управлінських практик ЄС.

Summary

Kormych L. I., Kormych A. I. Personnel vector of public administration: European experience for Ukraine. – Article.

The article focuses on analyzing a key aspect of public administration: personnel policy. The professionalism of human resources is crucial to the effective and high-quality formation and implementation of state policy across various sectors of society. In modern Ukraine, public administration is undergoing transformation and improvement. Amid administrative reforms, Ukraine is exploring and adopting best European management practices, laying the groundwork to address current challenges and establish an effective system for delivering quality administrative services. This is crucial for maintaining the resilience of Ukraine's state and society amid the Russian Federation's war against Ukraine, as well as for managing post-war reconstruction and advancing the nation's sustainable development strategy. Addressing the entire set of such tasks requires both consolidating internal resources, primarily governance, and improving cooperation formats with partner countries, mainly those in Europe.

The focus is on the characteristics of specific personnel policy models found in European countries, particularly in the member states of the European Union. Since Ukraine's integration into the EU necessitates adaptation to its legislation and practices, familiarity with EU public administration models will be beneficial, particularly for those rejecting outdated traditional methods of planned and centralized management. These models exemplify the 'independence of power,' openness, and transparency, while highlighting the options for choosing and applying different models that take into account national specifics. Analyzing and comparing European experiences in forming various personnel policy models will encourage the adoption of the most suitable parameters into Ukraine's national practice.

This analysis also enables us to evaluate the prospects for developing personnel policies. Specifically, it examines the impact of innovative components, such as AI, on public administration system operations, which can be viewed through the lens of potential improvements in management and expanded opportunities for managerial staff. Technologies that improve work-life balance for public servants are equally important. While this approach is already partially adopted in EU practices, it remains in the early stages.

To adopt the best personnel policy practices for improving public administration, the article examines the specifics of career (closed) and position (open) models, as well as mixed models, in the personnel policies of European countries. This analysis outlines parameters of a European "new public administration" model and explores its potential applications in Ukraine. Consequently, studying European personnel policy models helps identify shortcomings in national practices, recognize current challenges, and develop strategies for enhancing public administration, especially in implementing effective personnel policies.

Key words: public administration, personnel policy, career model of personnel policy, position model of personnel policy, mixed model of personnel policy, "new public administration" model, work-life balance, adaptation of Ukraine to EU legislation and management practices.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

О. В. Неклеса

orcid.org/0000-0001-9572-9600

капітан поліції,

старший викладач кафедри кримінального процесу

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОКРЕМИМ КАТЕГОРІЯМ ГРОМАДЯН: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Проблематика повідомлення про підозру окремим категоріям громадян є надзвичайно актуальною в сучасному кримінальному процесі. Це пов'язано з тим, що повідомлення про підозру є однією з ключових процесуальних дій, від якої залежить реалізація прав і обов'язків учасників провадження, а також можливість належного захисту підозрюваного. Недотримання встановлених законодавством процедур або порушення прав певних категорій громадян може призвести до серйозних правових наслідків, включаючи скасування рішень суду, зниження ефективності розслідування та порушення принципів верховенства права.

Особливу увагу привертають такі категорії, як неповнолітні, особи з обмеженою дієздатністю, військовослужбовці та державні службовці, оскільки їхній правовий статус передбачає додаткові гарантії та специфічні процедури повідомлення про підозру. В сучасних умовах, зокрема в умовах реформування правоохоронної системи та підвищення уваги до прав людини, забезпечення дотримання цих процедур стає необхідним для підтримання балансу між оперативними завданнями слідства та захистом прав громадян. Актуальність теми також зумовлена постійним розвитком законодавства та судової практики, що вимагає від науковців і практиків постійного аналізу процедурних аспектів повідомлення про підозру.

Стан наукового опрацювання питання повідомлення про підозру спеціальним суб'єктам значною мірою визначений працями провідних українських фахівців у галузі кримінального процесу. Серед ключових авторів слід виокремити Людмилу Удалову, яка досліджує правову природу підозри, процесуальні гарантії осіб та недоліки законодавчих положень, що призводять до виникнення так званих процесуальних пасток. Олександр Яновський акцентує увагу на особливому порядку притягнення до відповідальності, аналізуючи його крізь призму міжнародних стандартів. Він наголошує, що додаткові гарантії для суддів чи депутатів не слід розглядати як привілей, а радше як механізм забезпечення незалежності державних інститутів. У напрямі захисту прав адвокатів значний внесок належить Володимирі Назарову. Його дослідження охоплюють ризики порушення адвокатської таємниці та аналізують використання кримінального провадження як інструмент тиску на осіб, які здійснюють захист. Олександра Кучинська зосереджує увагу на ролі Генерального прокурора як спеціального суб'єкта, відповідального за повідомлення про підозру. Її роботи аналізують ефективність такого механізму як "фільтра", спрямованого на запобігання безпідставним переслідуванням. Українська наукова доктрина поглиблено оцінює причини існуючих складнощів, співставляє їх із базовими принципами права та пропонує шляхи вдосконалення законодавчих норм задля досягнення балансу між приватними та публічними інтересами.

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), процедура повідомлення про підозру регламентується главою 22. Проте ця глава містить лише загальні положення, не враховуючи специфіку повідомлення про підозру окремим категоріям осіб, таким як неповнолітні, державні службовці високого рівня або особи, які займають ключові публічні посади. Виняткові випадки повідомлення про підозру для таких категорій врегульовані в окремих главах КПК України, зокрема в главах 37 та 38, де деталізовано специфіку кримінального провадження стосовно цих осіб.

Особливий порядок повідомлення про підозру передбачений статтею 480 КПК України і поширюється на такі категорії осіб: народних депутатів України; суддів, у тому числі Кон-

ституційного Суду та Вищого антикорупційного суду; кандидатів на посаду Президента України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; керівників та членів Рахункової палати; депутатів місцевих рад; адвокатів; генерального прокурора та його заступників; керівників та співробітників Національного антикорупційного бюро України; керівництво Національного агентства з питань запобігання корупції (КПК, 2012). Законодавець підкреслює спеціальний порядок провадження у кримінальних справах щодо цих осіб через їхній публічно-правовий статус, що потребує підвищеної уваги до гарантій прав та процедурної законності. Важливим позитивним аспектом є встановлення вичерпного переліку таких осіб, що унеможливорює використання процедури повідомлення для бюрократичних чи корупційних маніпуляцій. Водночас, питання, хто саме та в якому порядку повинен вручати повідомлення про підозру цим категоріям громадян, залишається предметом наукових дискусій. Згідно зі статтею 481 КПК України, письмове повідомлення про підозру таким особам здійснюється спеціально уповноваженим суб'єктом, яким може бути Генеральний прокурор, його заступник або керівник регіональної прокуратури залежно від конкретної категорії підозрюваного (КПК, 2012).

Аналіз наукових позицій вказує на неоднозначне використання термінів: «повідомлення про підозру», «складення письмового повідомлення», «вручення повідомлення» та «здійснення повідомлення про підозру». Це призводить до різночитань у практичній діяльності слідчих, прокурорів та судів (Атаманов О., 2020, с. 37). Поняття «здійснення повідомлення про підозру» має розглядатися як комплекс процесуальних дій, що включає встановлення юридичних і фактичних підстав, складання письмового документа, його вручення особі, а також роз'яснення прав підозрюваного відповідно до частин 2 та 3 статті 276 КПК України (КПК, 2012).

Реалізація всього комплексу процесуальних дій у нерозривній єдності належить до виключних повноважень Генерального прокурора або його заступника (Литвиненко О.Г., 2024, с. 37). Це підкреслює особливу правову природу процедури для окремих категорій громадян. У випадку суддів здійснення повідомлення про підозру віднесено виключно до повноважень Генерального прокурора або його заступників, що відрізняється від практики стосовно інших суб'єктів, де фактичне вручення може здійснюватися посадовою особою прокуратури нижчого рівня (Лукашук К.Р., 2025, с. 35). Судова практика Верховного Суду також підкреслює значення комплексного підходу: підозра визначається як припущення про вчинення злочину; письмове повідомлення – як процесуальне рішення; а повідомлення про підозру – як сукупність процесуальних дій, включаючи складання та вручення документа, роз'яснення прав підозрюваного та внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань (Посвистак О., 2019 с. 280).

Дискусійним залишається статус першого заступника Генерального прокурора при здійсненні повідомлення про підозру окремим категоріям осіб, зокрема суддям, народним депутатам та адвокатам, оскільки його повноваження не віднесено прямо до суб'єктів, уповноважених здійснювати таке повідомлення. Це підкреслює необхідність уточнення законодавчих норм та гармонізації положень ст. 36, 278 та 481 КПК України (КПК, 2012). Повідомлення про підозру окремим категоріям громадян є складною процесуальною процедурою, що вимагає чіткого визначення уповноваженого суб'єкта, дотримання встановлених процесуальних дій та забезпечення гарантій прав підозрюваного. Недотримання цих вимог може призвести до визнання повідомлення незаконним, а особа не набуває статусу підозрюваного, що ставить під сумнів законність подальших процесуальних дій у кримінальному провадженні (Посвистак О., 2019, с. 281).

Процедура повідомлення про підозру окремим категоріям громадян, зокрема народним депутатам, суддям та адвокатам, є однією з найбільш проблемних у кримінальному процесі України. Основні труднощі пов'язані з кількома ключовими аспектами.

Першою проблемою є неоднозначність визначення уповноваженого суб'єкта, який має право здійснювати повідомлення про підозру. Відповідно до ст. 481 КПК України письмове повідомлення окремим категоріям осіб здійснюється Генеральним прокурором, його заступником або керівником регіональної прокуратури залежно від конкретної особи. Проте на практиці виникають сумніви щодо правомірності участі першого заступника Генераль-

ного прокурора, який не має чіткого процесуального статусу для таких дій, що створює ризик незаконності повідомлення (КПК, 2012). Другим значним ускладненням є особливий публічно-правовий статус окремих категорій осіб. Судді та народні депутати користуються конституційними і законодавчими гарантіями недоторканності. Зокрема, їх затримання або обрання запобіжного заходу можливе лише за згодою Вищої ради правосуддя або Верховної Ради України, за винятком тяжких чи особливо тяжких злочинів. Така правова специфіка ускладнює дотримання строків повідомлення про підозру та потребує тісної координації між органами прокуратури та уповноваженими державними інституціями.

Проблемою є термінологічна та процедурна розбіжність. Законодавець використовує різні терміни – «повідомлення про підозру», «складення письмового повідомлення», «вручення повідомлення» та «здійснення повідомлення про підозру». Це створює правову невизначеність, адже на практиці такі поняття тлумачаться по-різному судами, слідчими та прокурорами, що підвищує ризик порушення прав підозрюваного (Приймак І.В., 2022, с. 131).

Для вирішення зазначених проблем запропоновано кілька шляхів. По-перше, необхідно уточнити законодавчі норми щодо суб'єктів повідомлення, визначивши чітко коло осіб, які мають право здійснювати повідомлення про підозру, та статус першого заступника Генерального прокурора. По-друге, варто уніфікувати термінологію, закріпивши однозначне визначення понять «повідомлення», «складення», «вручення» та «здійснення повідомлення про підозру», а також порядок взаємодії суб'єктів при виконанні цих процесуальних дій. По-третє, слід розробити спеціальний алгоритм для осіб з особливим статусом, включаючи суддів та народних депутатів, який регламентував би складання документу, його підписання та фактичне вручення, а також строки та контроль за дотриманням прав підозрюваного (Сенченко Н.М., 2022 с. 391). По-четверте, доречно буде зазначити, що для ідентифікації окремих категорій громадян потрібно об'єднати оперативно-розшукові ресурси і масиви даних, що надходять з послідовною автоматизацією ідентифікаційних, діагностичних, пошукових і прогностичних процедур, що дозволить повною мірою використовувати можливості сучасних інформаційних технологій (Некlesa О.В., 2022, с. 301).

Важливо посилити процесуальний контроль і координацію між прокуратурою, Вищою радою правосуддя, Верховною Радою та іншими державними органами, щоб забезпечити дотримання законності та строків повідомлення. Практичне навчання прокурорів і слідчих дозволить підвищити рівень правозастосовчої практики, мінімізувати ризик порушення прав громадян та забезпечити ефективність кримінального процесу. Вирішення проблем повідомлення про підозру окремим категоріям громадян можливе шляхом удосконалення законодавства, стандартизації процедур та посилення контролю за процесуальними діями. Це забезпечить дотримання принципів законності, рівності сторін та гарантій прав людини у кримінальному процесі.

Висновки. Отже, проведений аналіз нормативно-правових положень та наукових підходів щодо повідомлення про підозру окремим категоріям громадян дозволяє зробити кілька ключових висновків. Законодавче регулювання цього процесу в Україні містить як загальні, так і спеціальні норми, проте низка положень потребує уточнення та гармонізації. Зокрема, законодавство не завжди однозначно визначає коло уповноважених суб'єктів, порядок складання та вручення повідомлення, а також взаємодію між органами прокуратури і державними інституціями, що створює ризики порушення прав підозрюваних та правової невизначеності у практиці.

Особливий статус певних категорій громадян, таких як судді, народні депутати та адвокати, обумовлює необхідність диференційованого підходу, який враховує публічно-правовий характер їхнього положення та гарантії недоторканності. Водночас відсутність чіткої регламентації порядку повідомлення для таких осіб підвищує ймовірність процесуальних помилок і порушень, що підтверджується аналізом судової практики та позицій науковців. Проблеми у сфері термінології та процедурного визначення понять «повідомлення», «складення», «вручення» та «здійснення повідомлення про підозру» потребують уніфікації. Це дозволить зменшити правову невизначеність та створити єдину методологію для застосування норм кримінального процесу щодо окремих категорій громадян.

У перспективі дослідження цього питання доцільно спрямувати на розробку пропозицій щодо вдосконалення законодавства та процесуальних стандартів, зокрема: уточнення кола уповноважених осіб, які мають право здійснювати повідомлення про підозру, з чітким визначенням повноважень першого заступника Генерального прокурора, створення єдиних методичних рекомендацій та алгоритмів для повідомлення про підозру суддям, народним депутатам та адвокатам, що забезпечить дотримання строків і гарантій прав підозрюваних.

Перспективи дослідження полягають у створенні системного та цілісного підходу до повідомлення про підозру окремим категоріям громадян, що дозволить підвищити ефективність кримінального процесу, гарантувати права підозрюваних та забезпечити правову визначеність у взаємодії органів правопорядку та державних інституцій. Реалізація цих заходів сприятиме зміцненню принципів законності, рівності сторін та верховенства права в Україні

Література

- Кримінальний процесуальний кодекс України: Документ від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
- Атаманов О. Зміна повідомлення про підозру на досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ* 114.1. 2020. С. 37-52.
- Козаченко А. О. Особливості кримінально-процесуальної діяльності прокурора під час повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. Peculiarities of the prosecutor's criminal-procedural activities when reporting suspicions in criminal proceedings against a separate category of persons. 2023. С. 97.
- Литвиненко О.Г. Окремі питання повідомлення про підозру. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. С. 37-42.
- Лукашук К.Р. Оскарження повідомлення про підозру слідчому судді при розслідуванні корупційних правопорушень. Одеса, 2025. С. 35-39.
- Посвистак О. Здійснення повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Підприємство, господарство і право*, № 5, 2019. С. 280–285.
- Приймак І.В. Повідомлення у кримінальному провадженні під час досудового розслідування. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2022. С. 131-145.
- Сенченко Н. М. Проблемні питання повідомлення про підозру окремим категоріям осіб problematic issues suspicion reports of individual categories of persons. *Порівняльно-аналітичне право-електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2022. С. 391.
- Некlesa О.В. Оперативно-аналітична робота як основа оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України – матеріали наукових заходів. Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2022. С. 300-301.

References

- Criminal Procedure Code of Ukraine: Document of 13.04.2012 No. 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
- Atamanov O. (2020) Changing the notification of suspicion during the pre-trial investigation. Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs 114.1. P. 37-52.
- Kozachenko A. O. (2023) Peculiarities of the prosecutor's criminal-procedural activities when reporting suspicions in criminal proceedings against a separate category of persons. P. 97.
- Lytvynenko O.G. (2024) Some issues of reporting suspicion. Donbass Legal Journal.. P. 37-42.
- Lukashchuk K.R. (2019) Appealing the reporting of suspicion to the investigating judge during the investigation of corruption offenses. Odesa, 2025. P. 35-39.
- Posvistak O. Reporting suspicion to persons in respect of whom a special procedure of criminal proceedings is carried out. Enterprise, Economy and Law, No. 5., P. 280–285.
- Pryimak I.V. (2022) Reporting in criminal proceedings during pre-trial investigation. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. P. 131-145.
- Senchenko N.M.(2022) Problematic issues of reporting suspicion to individual categories of persons. Comparative-analytical Law-electronic scientific professional publication of the Faculty of Law of the State Higher Educational Institution "Uzhgorod National University". P. 391.
- Neklesa O.V. (2022) Operational-analytical work as the basis of operational-detective activities in modern conditions. Current issues and prospects for the development of criminal analysis in the law enforcement system of Ukraine – materials of scientific events. Kyiv: National Academy of Internal Affairs.. P. 300-301.

Анотація

Некlesa О. В. Деякі проблеми повідомлення про підозру окремим категоріям громадян: теорія та практика. – Стаття.

У статті представлено всебічний аналіз проблемних аспектів правового регулювання процедури повідомлення про підозру, особливу увагу приділено її застосуванню до спеціальних категорій громадян, що має значну наукову й практичну актуальність. Зазначений етап досудового розслідування є ключовим, оскільки саме з моменту вручення повідомлення про підозру конкретна особа набуває процесуального статусу підозрюваного. Це, у свою чергу, активує весь спектр її процесуальних прав та обов'язків, а також слугує вихідною точкою для реалізації права на захист.

У межах дослідження проведено детальний аналіз основних нормативно-правових підходів, що регламентують вказану процедуру, зокрема на положеннях глави 22 Кримінального процесуального кодексу України. На підставі комплексного вивчення доктринальних джерел та судової практики було ідентифіковано ключові концептуальні прогалини та нормативні колізії, характерні для чинного законодавства. Вказані проблеми породжують ризики зловживань та істотно ускладнюють реалізацію базових принципів кримінального процесу. Зокрема, обґрунтовано вказується на порушення принципів рівності сторін та змагальності, що в результаті ставить сторону захисту у завідомо несприятливе становище порівняно зі стороною обвинувачення, наділеною значними адміністративними ресурсами.

Особливої уваги заслуговують питання процесуального забезпечення прав підозрюваних, які належать до спеціальних категорій (наприклад, суддів, адвокатів чи народних депутатів), для яких передбачено ускладнені процедури повідомлення про підозру. Недотримання вимог закону щодо суб'єкта, уповноваженого здійснювати повідомлення про підозру, може поставити під сумнів легітимність усього кримінального провадження. У роботі критично оцінюється практика дотримання строків повідомлення, а також висвітлюються аспекти інформування громадян про їхні права у контексті забезпечення прозорості та законності процедур. Зазначено, що формальне вручення пам'ятки про права не може розглядатися як достатній захід для реалізації державою свого обов'язку забезпечити реальну можливість ефективного захисту особи.

У підсумку здійсненого аналізу запропоновано низку обґрунтованих висновків та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства й правозастосовної практики, що має сприяти більш повному дотриманню принципів справедливості та законності в контексті кримінального судочинства.

Ключові слова: повідомлення про підозру, кримінальний процес, права громадян, неповнолітні, категорії осіб, процесуальні гарантії.

Summary

Neklesa O. V. Some issues of notification of suspicion to certain categories of citizens: theory and practice. – Article

The article presents a comprehensive analysis of problematic aspects of the legal regulation of the procedure for notifying a suspect, with particular attention paid to its application to special categories of citizens, which is of considerable scientific and practical relevance. This stage of the pre-trial investigation is crucial, as it is from the moment of delivery of the notification of suspicion that a specific person acquires the procedural status of a suspect. This, in turn, activates the full range of their procedural rights and obligations and serves as a starting point for the exercise of the right to defence.

The study provides a detailed analysis of the main regulatory and legal approaches governing this procedure, in particular the provisions of Chapter 22 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Based on a comprehensive study of doctrinal sources and judicial practice, key conceptual gaps and regulatory conflicts characteristic of the current legislation were identified. These problems give rise to risks of abuse and significantly complicate the implementation of the basic principles of criminal procedure. In particular, violations of the principles of equality of the parties and adversarial proceedings are reasonably pointed out, which ultimately puts the defence in a deliberately unfavourable position compared to the prosecution, which is endowed with significant administrative resources.

Particular attention should be paid to procedural safeguards for suspects belonging to special categories (e.g., judges, lawyers, or members of parliament), for whom more complex procedures for notification of suspicion are provided. Failure to comply with the requirements of the law regarding the entity authorised to notify a suspect may call into question the legitimacy of the entire criminal proceeding. The paper critically assesses the practice of complying with notification deadlines and highlights aspects of informing citizens about their rights in the context of ensuring the transparency and legality of procedures. It is noted that the formal delivery of a memorandum on rights cannot be considered a sufficient measure for the state to fulfil its obligation to ensure a real opportunity for effective protection of the individual.

As a result of the analysis, a number of well-founded conclusions and recommendations are proposed, aimed at improving the current legislation and law enforcement practice, which should contribute to a more complete observance of the principles of justice and legality in the context of criminal proceedings.

Key words: notification of suspicion, criminal procedure, citizens' rights, minors, categories of persons, procedural guarantees.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

Р. О. Осадца

orcid.org/0009-0003-9163-8818

аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародного гуманітарного університету

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ МОРСЬКОМУ ПІРАТСТВУ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ТА КІБЕРЗАГРОЗ ХХІ СТОЛІТТЯ

Вступ. Морське піратство залишається однією з ключових загроз міжнародній безпеці та глобальній торгівлі, незважаючи на розвиток міжнародного співробітництва та національних кримінально-правових механізмів протидії. У сучасних умовах його прояви набувають нових форм і часто поєднуються з гібридними та кіберзагрозами, включаючи використання дронів, дистанційне координування атак та втручання в навігаційні системи, що створює додаткові ризики для безпеки судноплавства (Добровольська, 2024; Bueger, 2023; Lott, 2025).

Міжнародні правові рамки, зокрема Конвенція ООН з морського права 1982 року (UNCLOS) та Конвенція щодо запобігання незаконним актам проти безпеки морської навігації 1988 року (SUA), закріплюють базові принципи протидії піратству. Водночас вони не охоплюють повною мірою сучасні гібридні та кіберзагрози, що ускладнює кваліфікацію діянь і визначення юрисдикції держав для переслідування порушників (Ringbom, 2025; Petrig, 2024; Lott, 2025).

Національні правові системи, зокрема українська, забезпечують часткову відповідність міжнародним стандартам, проте потребують удосконалення та гармонізації у частині кібербезпеки та контролю гібридних ризиків (Допілка, 2023; Кузьменко, 2020; Пурінова, 2015). Сучасні форми піратства часто пов'язані з іншими організованими злочинами, що створює комплексні загрози для глобальної безпеки та стабільності морських перевезень (Шамара, 2009).

Сучасне морське піратство характеризується значною технологізацією та використанням інформаційних і кіберзасобів, що ускладнює його виявлення та реагування на нього. Використання дронів, GPS-маніпуляцій та координації дій через цифрові платформи створює нові виклики для державних органів, міжнародних організацій та судноплавних компаній, що вимагає перегляду традиційних підходів до забезпечення морської безпеки (Bueger, 2023; Lott, 2025).

Соціально-економічні фактори відіграють ключову роль у розвитку морського піратства. Регіональна нестабільність, низький рівень економічного розвитку та обмежений контроль держав над морськими просторами стимулюють злочинні дії, що вимагає комплексного підходу до запобігання та правового регулювання цих загроз (Добровольська, 2024; Пурінова, 2015).

Особлива увага приділяється гармонізації національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами, такими як UNCLOS (1982) та SUA (1988). Ефективна координація національних та міжнародних механізмів протидії морському піратству є необхідною для забезпечення глобальної безпеки та стабільності морських перевезень, що підкреслює актуальність подальшого вдосконалення правових рамок (Допілка, 2023; Кузьменко, 2020).

Постановка проблеми. Метою цього дослідження є визначення сучасних правових механізмів протидії морському піратству з урахуванням гібридних і кіберзагроз, оцінка ефективності міжнародно-правових і національних заходів, а також формулювання рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-правових та регуляторних інструментів. Це дозволяє окреслити практичні шляхи зміцнення правових рамок та підвищення рівня безпеки мореплавства у ХХІ столітті.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

1. Охарактеризувати сучасні форми морського піратства з урахуванням гібридних і кіберзагроз.
2. Визначити міжнародно-правові рамки протидії морському піратству, включно з положеннями UNCLOS та SUA.

3. Окреслити національні кримінально-правові механізми України та їхню відповідність міжнародним стандартам.

4. Визначити прогалини та проблемні аспекти застосування кримінального права у сфері протидії сучасному піратству.

5. Запропонувати практичні рекомендації щодо вдосконалення правових та регуляторних механізмів для забезпечення безпеки мореплавства.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження були застосовані комплексні методологічні підходи, які поєднують традиційні правознавчі методи та сучасні підходи до аналізу гібридних і кіберзагроз у сфері морської безпеки. Використання системного методу дозволило оцінити морське піратство як соціально-правове явище у взаємозв'язку з міжнародним правом та кримінально-правовими механізмами національних юрисдикцій (Добровольська, 2024; Кузьменко, 2020).

Метод компаративного правознавства застосовано для зіставлення положень міжнародних конвенцій (UNCLOS, 1982; SUA, 1988) з національним кримінальним законодавством України та зарубіжних держав, що дозволило визначити прогалини у правовому регулюванні сучасного морського піратства (Допілка, 2023; Пурінова, 2015).

Крім того, використано логічний та історико-правовий методи, що забезпечили реконструкцію розвитку міжнародно-правових норм щодо морського піратства та оцінку їх ефективності у сучасних умовах гібридних загроз (Bueger, 2023; Lott, 2025). Метод системного порівняння дозволив окреслити взаємозв'язки між національними кримінально-правовими механізмами і міжнародними зобов'язаннями щодо забезпечення глобальної безпеки мореплавства.

Практичне застосування методів включає оцінку реальних випадків морського піратства та гібридних атак на морські об'єкти, що дозволяє формувати рекомендації щодо удосконалення законодавства та оперативних процедур державних органів (Шамара, 2009; Допілка, 2023).

Таким чином, комплекс методів забезпечує системне, інтегроване та практично орієнтоване осмислення проблематики правового забезпечення протидії морському піратству в умовах сучасних гібридних і кіберзагроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики морського піратства та його сучасних трансформацій у контексті гібридних і кіберзагроз привертають увагу як українських, так і зарубіжних науковців. Добровольська (2024) підкреслює, що сучасне піратство вже не обмежується традиційними озброєними нападами на судна, а включає комплексні ризики для глобальної торгівлі та морської безпеки. Авторка звертає увагу на необхідність адаптації кримінально-правових та міжнародно-правових механізмів для реагування на нові виклики.

Допілка досліджує національне законодавство України у сфері забезпечення безпеки мореплавства, зокрема оцінює відповідність кримінальних норм міжнародним стандартам та потребу гармонізації з положеннями UNCLOS та SUA (Допілка, 2023). Пурінова аналізує розвиток концептуального розуміння піратства, окреслюючи проблеми кваліфікації сучасних порушень та прогалини у правових механізмах їхнього запобігання (Пурінова, 2015). Кузьменко приділяє увагу міжнародно-правовим аспектам боротьби з піратством, досліджуючи ефективність співробітництва держав та роль регіональних ініціатив (Кузьменко, 2020).

Шамара вказує на актуальні методи протидії піратству в практичній площині, наголошуючи на важливості координації між державними органами, судноплавними компаніями та міжнародними структурами. Зарубіжні дослідники також відзначають значущість новітніх технологій для запобігання та реагування на піратські дії (Шамара, 2009). Бюгер аналізує критичну морську інфраструктуру і потенційні загрози для неї в умовах сучасних конфліктів (Bueger, 2023). Лотт та Петріх розглядають використання сили та правові аспекти морської безпеки у контексті гібридної війни, підкреслюючи необхідність оновлення міжнародно-правових норм (Lott, 2025; Petrig, 2024). Рінгбом вказує на прогалини у застосуванні традиційного права моря до нових гібридних загроз (Ringbom, 2025).

Загалом, огляд літератури демонструє наявність комплексних досліджень, проте сучасні виклики, пов'язані з кіберкомпонентом піратства та гібридними формами загроз, ще не отримали

повного наукового осмислення. Це обґрунтовує актуальність подальшого дослідження правових механізмів протидії морському піратству в умовах XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Сучасне морське піратство характеризується значною динамікою та багатокомпонентністю. Добровольська (2024) зазначає, що крім традиційних нападів на комерційні судна, значну частину загроз становлять гібридні та кіберкомпоненти, які включають дистанційне управління дронами, маніпуляції навігаційними системами та координацію дій через цифрові платформи. Такі трансформації ускладнюють прогнозування та превентивну діяльність органів державного контролю і судноплавних компаній.

Міжнародно-правові рамки протидії піратству закріплені у Конвенції ООН з морського права (UNCLOS, 1982) та Конвенції SUA (1988). Вони визначають поняття піратства, підстави для переслідування та порядок взаємодії держав. Проте сучасні гібридні та кіберзагрози створюють ситуації, коли традиційні норми не забезпечують повного охоплення нових форм злочинних дій (Bueger, 2023; Lott, 2025; Ringbom, 2025). Зокрема, відсутні чіткі механізми для протидії дистанційним атакам на судна та критичну морську інфраструктуру, що робить актуальним оновлення міжнародних і національних норм.

Національне кримінальне законодавство України, зокрема Кримінальний кодекс України (2001), передбачає відповідальність за озброєні напади на морі, проте не містить спеціальних положень щодо гібридних та кіберзагроз. Допілка підкреслює потребу адаптації національних норм під сучасні реалії, гармонізації їх з міжнародними зобов'язаннями та визначення чіткої юрисдикції у випадках транскордонного та дистанційного впливу (Допілка, 2023).

Шамара наголошує на практичних аспектах протидії піратству, таких як координація дій державних органів, використання сучасних технологій моніторингу та системи реагування на загрози (Шамара, 2009). Пурінова додає, що комплексна протидія повинна враховувати соціально-економічні фактори, які стимулюють розвиток піратства, включно з регіональною нестабільністю та слабким контролем морських кордонів (Пурінова, 2015).

Сучасні гібридні загрози в морській сфері включають як фізичні атаки на судна, так і використання кіберзасобів для порушення систем навігації та управління. Петріг підкреслює, що застосування технологій дистанційного контролю та кіберінтервенцій створює значні ризики для безпеки комерційного судноплавства, що ускладнює кваліфікацію злочинів та визначення юрисдикції (Petrig, 2024).

Бюгер наголошує на важливості захисту критичної морської інфраструктури, оскільки піратські та гібридні атаки можуть призвести до серйозних економічних втрат та порушення глобальної логістики (Bueger, 2023). Для протидії таким загрозам необхідне поєднання кримінально-правових, технологічних і організаційних заходів на національному та міжнародному рівнях.

Національне законодавство України забезпечує базові механізми відповідальності за озброєні напади на судна (Кримінальний кодекс України, 2001), проте відсутні спеціальні положення щодо гібридних або кіберзагроз. Допілка відзначає потребу у внесенні змін до кримінально-правових норм та створенні ефективних процедур реагування на дистанційні атаки та транснаціональні випадки піратства (Допілка, 2023).

Шамара звертає увагу на практичні аспекти протидії: координацію дій державних органів, залучення приватних судноплавних компаній та застосування новітніх технологій моніторингу (Шамара, 2009). Поєднання цих заходів дозволяє мінімізувати ризики та забезпечити оперативне реагування на загрози в реальному часі.

Кузьменко підкреслює важливість міжнародного співробітництва, включно з обміном інформацією, спільними навчаннями та координацією оперативних дій (Кузьменко, 2020). Міжнародні конвенції, такі як UNCLOS (1982) та SUA (1988), створюють правову основу для таких дій, однак сучасні гібридні сценарії вимагають подальшого вдосконалення норм і механізмів їхнього застосування.

Сучасне піратство та гібридні загрози вимагають поєднання міжнародно-правових та національних кримінально-правових механізмів, з урахуванням технологічних, соціальних та операційних аспектів забезпечення безпеки мореплавства.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити низку ключових висновків. По-перше, сучасне морське піратство набуло багатокомпонентного характеру, що поєднує тради-

ційні озброєні напади з гібридними та кіберзагрозами, включаючи дистанційне управління дронами та маніпуляції навігаційними системами (Добровольська, 2024; Bueger, 2023).

По-друге, міжнародно-правові рамки, зокрема UNCLOS (1982) та SUA (1988), забезпечують базові принципи протидії піратству, але потребують адаптації до нових технологічних і гібридних викликів, зокрема щодо визначення юрисдикції та механізмів переслідування порушників (Lott, 2025; Petrig, 2024; Ringbom, 2025).

По-третє, національні кримінально-правові системи, зокрема українська, частково відповідають міжнародним стандартам, проте потребують удосконалення у частині регулювання кіберкомпоненту та гібридних ризиків (Допілка, 2023; Кузьменко, 2020; Пурінова, 2015; Шамара, 2009). Ефективна протидія сучасному піратству вимагає комплексного підходу, що поєднує кримінально-правові, регуляторні та технологічні механізми.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці практичних рекомендацій щодо гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, включаючи механізми реагування на кіберзагрози, використання дронів та інших технологій для попередження атак. Запровадження комплексної системи превентивних заходів дозволить підвищити рівень глобальної безпеки мореплавства та забезпечити ефективне виконання міжнародних зобов'язань у сфері протидії морському піратству.

Література

- Добровольська, В. Морське піратство: загроза і виклики для судноплавства. *Наукові записки (ТНПУ)*, 2024. URL: <https://nzg.tnpu.edu.ua/article/view/316040>
- Допілка, В. О. Правова характеристика безпеки мореплавства. *Вісник правничих наук / УжНУ*, 2023. <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281488>
- Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
- Кузьменко, О. Міжнародно-правові проблеми боротьби з піратством. Проблеми гуманітарних та правових наук (або схожий фаховий збірник), 2020. URL (архів): <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/51.pdf>
- Пурінова, К. В. Морське піратство: до визначення поняття. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*, 2015, Т.20, №2. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/153>
- Шамара, О. Морське піратство як загроза сучасному судноплавству: методи боротьби. *Юридичний радник*, 2009. (цитування в оглядах літератури; доступ у фондах періодики)
- Bueger C. Critical maritime infrastructure protection: What's the trouble? *Marine Policy*, 2023. Vol. 150. 105547. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105547>
- Lott A. *Maritime Security Law in Hybrid Warfare*. Leiden; Boston : Brill, 2025.
- Petrig A. Use of Force in Hybrid Naval Warfare Contexts. In: Lott A. (ed.). *Maritime Security Law in Hybrid Warfare*. Leiden; Boston: Brill, 2024. P. 233–258.
- Ringbom H. New Threats – Old Rules: Law of the Sea Issues Raised by Hybrid Threats. *Ocean Development & International Law*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1080/00908320.2025>.
- United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). 1982. United Nations. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
- Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation (SUA Convention). 1988. International Maritime Organization. URL: <https://www.imo.org>

References

- Dobrovolska V. (2024). Morske piratstvo: zahroza i vyklyky dlia sudnoplavstva. *Naukovi zapysky (TNPU) [Maritime piracy: threats and challenges for shipping]*. URL: <https://nzg.tnpu.edu.ua/article/view/316040>
- Dopilka, V. O. (2023). Pravova kharakterystyka bezpeky moreplavstva [Legal characteristics of maritime safety]. *Visnyk pravnych nauk / UzhNU*. <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281488>.
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III (zi zminamy ta dopov.) [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine. No. 2341-III (as amended and supplemented)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. [in Ukrainian]
- Purinova K. V. (2015). Morske piratstvo: do vyznachennia poniattia [Maritime piracy: defining the concept]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Pravoznavstvo*, T.20, №2. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/153> [in Ukrainian]

- Shamara, O. (2009). Morske piratstvo yak zahroza suchasnomu sudnoplavstvu: metody borotby [Maritime piracy as a threat to modern shipping: methods of combating it]. *Yurydychnyi radnyk*. [in Ukrainian]
- Bueger C. Critical maritime infrastructure protection: What's the trouble? *Marine Policy*. 2023. Vol. 150. 105547. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105547>
- Lott A. *Maritime Security Law in Hybrid Warfare*. Leiden; Boston: Brill, 2025.
- Petrig A. Use of Force in Hybrid Naval Warfare Contexts. In: Lott A. (ed.). *Maritime Security Law in Hybrid Warfare*. Leiden; Boston: Brill, 2024. P. 233–258.
- Ringbom H. New Threats – Old Rules: Law of the Sea Issues Raised by Hybrid Threats. *Ocean Development & International Law*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1080/00908320.2025>
- United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). 1982. United Nations. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
- Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation (SUA Convention). 1988. International Maritime Organization. URL: <https://www.imo.org>

Анотація

Осадца Р. О. Правове забезпечення протидії морському піратству в умовах гібридних та кіберзагроз ХХІ століття. – Стаття.

У статті досліджується проблема правового забезпечення протидії морському піратству в умовах гібридних та кіберзагроз ХХІ століття. Традиційне розуміння піратства як суто збройних нападів на морі нині втрачає актуальність, адже сучасні піратські дії часто поєднуються з тероризмом, незаконною торгівлею, інформаційними маніпуляціями та кібератаками на навігаційні та портові системи. Це створює новий тип гібридних викликів, що виходять за межі класичних кримінально-правових підходів.

Особливу увагу приділено аналізу міжнародного морського права та його прогалин у сфері кіберзлочинності. Конвенція ООН з морського права 1982 року та низка міжнародних угод закріплюють базові положення щодо боротьби з піратством, проте вони не враховують реалії цифрової епохи. Сучасні загрози охоплюють втручання у системи супутникової навігації (GPS spoofing), кібератаки на логістичні мережі, використання дронів для координації нападів. Це ускладнює кваліфікацію таких діянь: чи слід розглядати їх як піратство, тероризм або окрему категорію кіберзлочинів.

У роботі проаналізовано як кримінально-правові механізми національних юрисдикцій, так і міжнародно-правові інструменти, зокрема Конвенцію ООН з морського права, Конвенцію SUA 1988 року та регіональні ініціативи. Визначено, що національні законодавства, зокрема України та держав ЄС, частково враховують нові загрози, однак потребують гармонізації із загальносвітовими стандартами кібербезпеки.

Зроблено висновок, що ефективна протидія піратству в умовах гібридних та кіберзагроз можлива лише за умови поєднання кримінально-правових норм із комплексними заходами кіберзахисту, міжнародної співпраці та спільного моніторингу морського простору. Перспективним напрямом є створення міжнародних центрів реагування на кіберзагрози у сфері морських перевезень та розробка універсальних правових механізмів притягнення до відповідальності за гібридні форми піратства.

У перспективі результати дослідження можуть слугувати основою для розробки нових міжнародних і національних програм протидії морському піратству, інтеграції сучасних технологічних рішень у систему морської безпеки та вдосконалення правових рамок для забезпечення глобальної стабільності і безпеки судноплавства.

Ключові слова: піратство на морі, кримінальне право, міжнародне морське право, правові рамки, юрисдикція, глобальна безпека, гібридні загрози, кіберзагрози.

Summary

Osadtsa R. O. Legal framework for combating maritime piracy in the context of hybrid and cyber threats in the 21st century. – Article.

This article examines the legal framework for combating maritime piracy in the context of hybrid and cyber threats of the 21st century. The traditional understanding of piracy as solely armed attacks at sea is becoming outdated, as modern pirate activities are increasingly combined with terrorism, illicit trade, information manipulation, and cyberattacks on navigation and port systems. These developments create a new type of hybrid challenges that go beyond classical criminal law approaches.

Special attention is given to the analysis of international maritime law and its gaps in addressing cybercrime. The 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) and related international agreements establish fundamental principles for combating piracy; however, they do not fully account for the realities of the digital age. Contemporary threats include interference with satellite navigation systems (GPS spoofing), cyberattacks on logistics networks, and the use of drones to coordinate attacks. This complicates the

legal classification of such acts – whether they should be considered piracy, terrorism, or a separate category of cybercrime.

The study analyzes both criminal law mechanisms within national jurisdictions and international legal instruments, including UNCLOS, the 1988 SUA Convention, and regional initiatives. It is noted that national legislation, including that of Ukraine and EU states, partially addresses these new threats but requires harmonization with global cybersecurity standards.

The article concludes that effective counteraction to piracy under hybrid and cyber threats is possible only through the integration of criminal law provisions with comprehensive cybersecurity measures, international cooperation, and coordinated monitoring of maritime areas. Promising directions include the establishment of international centers for responding to cyber threats in maritime transport and the development of universal legal mechanisms for holding perpetrators of hybrid forms of piracy accountable.

In the future, the findings of this research may serve as a basis for developing new international and national programs to combat maritime piracy, integrating advanced technological solutions into maritime security systems, and improving legal frameworks to ensure global stability and the safety of maritime navigation.

Key words: maritime piracy, criminal law, international maritime law, legal frameworks, jurisdiction, global security, hybrid threats, cyber threats.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

А. П. Сапсай

orcid.org/0000-0001-9857-5272

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій
Державного університету «Київський авіаційний інститут»

М. О. Чихальов

orcid.org/0009-0003-0705-5784

магістр програми «Зовнішня політика і дипломатія»
Державного університету «Київський авіаційний інститут»

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРІОРИТЕТИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ В КРАЇНАХ САХЕЛЮ

Пропоноване дослідження стосується сучасних проблем і дилем французької зовнішньої політики та дипломатії у регіоні Сахелю. Докорінні політико-безпекові трансформації в регіоні Західної Африки впродовж останніх десяти років дозволяють стверджувати, що традиційна зовнішньополітична стратегія Французької Республіки в регіоні Сахелю зазнала глибокої кризи, наявні до останнього часу інструменти її політичної та військової присутності у процесах регіонального співробітництва потребують кардинального перегляду, а поточні безпекові виклики вимагають нових форматів ширшої взаємодії на рівні європейських та африканських держав в цілому. Зазначене вимагає заміни вже наявних чи відомих алгоритмів координації міжнародних зусиль у сфері безпеки, вибудовування нових підходів політико-дипломатичного залучення чи військового втручання, визначення параметрів стратегічного партнерства, оцінці ризиків геополітичної конкуренції у вразливих регіонах, а також недопущення можливих зовнішньополітичних репутаційних втрат держави.

Серед закордонних дослідників, які безпосередньо аналізують зовнішню політику та дипломатію Франції в регіоні Сахелю, варто виокремити професора з Університету Лорантєн і автора численних праць про французьку військову присутність у Сахелі Бруно Шарбонно (Charbonneau, 2016), французького історика і фахівця з Близького Сходу Жана-П'єра Філіу (Jean-Pierre Filiu, 2019), експерта з питань безпеки в Африці з Французького інституту міжнародних відносин Тьєррі Віркулона (Vircoulon, 2022), дослідника з Французького інституту досліджень і розвитку Марка-Антуана Перуза де Монклоса (Pérouse de Montclos, 2019). Серед українських дослідників, які більш зосереджені на особливостях африканського вектора зовнішньої політики Франції, слід виділити К.В. Балабанова та О.С. Рабчевську (Балабанов, Рабчевська, 2019), Т.В. Кальченко (Кальченко, 2024), А.В. Омельченко (Омельченко, 2016), А.П. Сапсая (Сапсай, 2023) та Ю.О. Симонтовську (Симонтовська, 2013).

Академічний дискурс щодо регіону Сахель, зокрема в українській науковій традиції, характеризується недостатньою розробленістю. Панівні інтерпретаційні моделі, що акцентують на неоколоніалізмі та безпеково-військовій складовій, схильні до редукціонізму. Вони спрощують складну динаміку франко-африканських відносин, маргіналізуючи критично важливі соціокультурні чинники, такі як генеза антифранцузьких настроїв, повномасштабні наслідки французької присутності, а також значення дипломатичних інструментів держави. Відтак метою дослідження є аналіз впливу поточних соціально-економічних, культурних та інформаційних суперечностей регіонального співробітництва як на сучасну зовнішню політику Франції в регіоні Сахелю, так і формування нової стратегічної моделі франко-африканських відносин в цілому. Ключовими завданнями для досягнення даної мети є: 1) аналіз поточних впливів на зовнішню політику Франції у Сахелі з урахуванням сучасних безпекових регіональних викликів і загроз; 2) виокремлення соціокультурних чинників, що формують

поточні (анти)французькі настрої та сприйняття французької присутності в регіоні; 3) оцінка ролі культурної, інформаційної та молодіжної дипломатії Франції у формуванні нової моделі франко-африканських відносин.

В даному дослідженні було використано такі методи як: аналіз та синтез інформації, історичний аналіз, порівняльний аналіз, метод абстрагування, спостереження, описовий метод.

Протягом останнього десятиріччя зовнішньополітична стратегія Франції в Сахелі, що спочатку була спрямована на стабілізацію регіону та боротьбу з тероризмом, набула ознак глибокої кризи. Попри значний ресурсний внесок та військову присутність, посилення внутрішньої нестабільності та зовнішня конкуренція засвідчили про неефективність обраної парадигми та необхідність пошуку нових форматів зовнішньополітичного впливу.

Військова інтервенція Франції в Малі (2013 року), попри свій оперативний успіх у досягненні стабільності та відновленні територіальної цілісності держави, виявилася нетривалою через недостатність політичної волі та ресурсів для постконфліктного відновлення (Bourgerie-Gonse, 2024). Подальше розширення операції на регіон Сахелю (2014 року) не призвело до ефективної протидії тероризму через обмежену координацію з місцевими урядами та логістичні проблеми. З 2022 року розпочався процес поступового виведення військ, що свідчить про кризу французької експедиційної моделі зовнішньої політики (Olech, 2024; Kane, 2023). Завершення виведення військ у 2024 році ознаменувало перехід до нової стратегії, яка передбачає підтримку місцевих сил безпеки та розвиток партнерських відносин як потенційно більш стійкої моделі взаємодії (Erforth, Tull, 2022).

Водночас Франція, що традиційно сприймалася як головний захисник безпеки в Сахелі, продовж останніх років зіткнулася і з геополітичною конкуренцією з боку інших провідних держав-гравців, що суттєво підірвало її вплив у регіоні. За останнє десятиліття Росія почала активно діяти через приватні мілітарні структури у Малі, Буркіна-Фасо та Нігері, отримала доступ до ресурсів (золото, уран), розгорнула політико-дипломатичну підтримку антизахідних режимів в Сахелі та веде гучну інформаційну кампанію проти Франції (Sandnes, Carrozza, 2023). Китай, зі свого боку, посилює вплив через інвестиції у розвідку африканських ресурсів (літій, уран), розвиває інфраструктуру, проводить військові навчання та досліджує можливість формування військових баз у Західній Африці, просуваючи при цьому модель авторитарного розвитку й псевдополітику «невтручання» (Caballero, 2024).

Зростає роль й інших глобальних гравців в регіоні. Туреччина, Іран та країни Перської затоки активно надають дипломатичну, релігійну і фінансову підтримку африканським режимам, розширюючи власні як політичний вплив, так і економічні можливості. Україна, хоча є менш помітною щодо Сахелю, теж розширила дипломатичну присутність, відкривши нові посольства (наприклад, у Мавританії в 2022 р.), а також запропонувала гуманітарну й військову підтримку на фоні глобальної боротьби з російським впливом (Oleniak, 2025).

За таких умов французька система впливу в Сахелі зазнала значної ерозії, що виявилось у втраті довіри з боку країн регіону, особливо після численних державних переворотів. Нові режими, що сформувалися внаслідок переворотів, демонструють стратегічне дистанціювання від Парижа на користь альянсів із державами, що позиціонують себе як альтернативу колишній метрополії. Спроби Франції інституціалізувати нову форму присутності шляхом створення Task Force Takuba та декларованого переходу до колективного керівництва безпечними операціями виявилися недостатніми для протидії системним викликам. Такі зусилля обмежені структурними зрушеннями, зокрема виведенням французьких контингентів з низки країн (Сенегал, Кот-д'Івуар, Нігер, Малі) та посиленням конкурентного впливу знову ж таки з боку Росії та Китаю.

Показово, що дипломатична присутність Франції в Сахелі протягом останніх років опинилася під серйозним тиском через зростання антифранцузьких настроїв, активізованих як політичними силами, так і представниками громадянського суспільства, або навіть спонтанними соціальними угрупованнями. Масові демонстрації в Малі, Нігері та Буркіна Фасо демонструють не лише протест проти французького військового втручання, але й активні виступи проти політики неоколоніалізму. Було зафіксовано численні рухи протесту, де молодь виступала з гаслами «A bas la France» і нищила будь-які установи чи представництва,

що втілюють французький вплив (Deborah Melom Ndjerareou, 2024). Такі настрої підтримують як цивільні активісти, так і політичні групи на кшталт руху M62 у Нігері – організації, що публічно вимагала виведення французьких військ. Погіршення рівня французького сприйняття в регіоні торкнулося і на офіційному рівні. Після військового перевороту у Нігері (2023 року) французького посла було вигнано з країни, а посольство в Ніамей було змушене припинити роботу. У Малі владою було заборонено мовники RFI і France 24 (Lawal, 2023; Mishra, 2025). Це сигналізує, що франко-африканські дипломатичні структури в регіоні стали об'єктом нападів не лише з боку окремих маргіналізованих радикальних груп населення, але й нових політичних режимів.

На рівні офіційних двосторонніх дипломатичних відносин Франція зіштовхнулася з низкою регіональних викликів, які вимагали перегляду традиційних моделей партнерства й безпекової архітектури в регіоні Сахелю. Новим форматом співпраці, що витісняє класичні двосторонні зв'язки Франції з окремо взятими державами регіону, стало формування альтернативних субрегіональних структур. На противагу двостороннім безпековим угодам наразі в регіоні поступово формується нова логіка колективної відповідальності. Це зокрема відобразилося у створенні «Альянсу держав Сахелю» (Alliance of Sahel States), що об'єднав Малі, Нігер і Буркіна-Фасо. Військові режими цих держав фокусуються на власному захисті й зменшенні залежності від колишніх метрополій. Одночасно ці держави вийшли з ЕКОВАС, прагнучи підкреслити свій регіональний суверенітет і створити автономні збройні сили кількістю приблизно в 5 000 бійців (Wabwireh, 2025).

Сучасне сприйняття французької політики і дипломатії в Сахелі значною мірою детерміноване і колективною пам'яттю африканців про колоніалізм. Політика «*Françafrique*», що розглядається сьогодні як неоколоніальна модель, провокує серед африканців зростання антифранцузьких настроїв та глибоку недовіру. Останні військові операції Франції в країнах Сахелю реактуалізують у суспільній свідомості історичні аналогії, такі як колоніальні «санітарні» походи. В результаті, будь-яка участь французьких сил у державному насильстві чи підтримка авторитарних урядів сприймається як пряме продовження колоніальної практики, що остаточно закріплює за Францією образ зовнішньої сили, яка ігнорує політичні інтереси африканських народів (Craze, 2022).

Керуючись власною історичною пам'яттю саме молодь у Сахелі стає основним генератором і транслятором антифранцузьких настроїв через відкритий протест проти військового втручання, активне використання нових соціальних медіа, самоорганізацію та формування контрнарративів. Згідно з опитуваннями Afrobarometer, у Нігері, Малі та Буркіна-Фасо понад 65% населення – це люди до 30 років; вони особливо сприйнятливі до меседжів про «нову незалежність» і повернення до Африки без метрополії (Sylla, 2024).

Формування африканських молодіжних наративів відбувається не лише через місцеві вербальні канали комунікації, а й за активної ролі нових медіа: платформи X, Facebook, TikTok і WhatsApp, де поширюються відео, репортажі і заклики до дій. Не менш важливою є участь молоді у локальних проєктах для відновлення діалогу та фактчекінгу: ініціатива MediaSahel (CFI-АФД) підтримує понад 60 місцевих радіо і цифрових платформ, де молодь може створювати контент, перевіряти фейки і транслювати власні кейси щодо безпеки, розвитку й культури (CFI, 2019).

У цьому відношенні також зросла роль інформаційної політики, а саме антифранцузьких інформаційних кампаній, що часто супроводжувалися участю в них представників російських ЗМІ, з метою легітимізувати чи посилити присутність в регіоні альтернативних центрів впливу, а насамперед Російської Федерації. Проросійські сторінки Facebook («Russosphere», «White Uncles in Africa» тощо), що поширюють новини, цитування, а також контент із закликами до антиколоніалізму, часто візуально комбінують події колоніального минулого із сучасними сюжетами. Все це створює контекст для розквіту недовіри до Франції (Berkeley Human Rights Center, 2025).

В африканському медіа-дискурсі (особливо країн Західної Африки) останніх років почала домінувати критика Франції за її продовження економічного та політичного контролю: висловлюються обвинувачення в утриманні валютних резервів і ресурсів – особливо

у Нігері – під французьким контролем (Sylvestre-Treiner, 2023). Це спровокувало новий виток дипломатичного напруження, що значно погіршило стан взаємодії сторін на рівні як урядових, так і громадських структур, а також в наявних секторальних форматах партнерства Франції з Малі, Нігером та Буркіна-Фасо.

Спотворенні інформаційні стратегії і кампанії посилюють ризики радикалізації африканської молоді, де її активісти нерідко стають інструментом в діяльності екстремістських угруповань. В такому новому інформаційному ландшафті сучасна французька інформаційна політика та публічна дипломатія потребують нових підходів і засобів щодо популяризації європейських цінностей, залучення африканських молодіжних спільнот у французькі програми і проєкти, інвестування в платформу діалогу, покращення рівня медіа-грамотності та критичного мислення.

Іншим напрямом, що відіграє ключову роль у формуванні ставлення до французької присутності у Сахелі є культурна сфера, у якій мова стала особливим полем соціального спротиву. За останні роки Малі, Буркіна-Фасо та Нігер відмовилися від офіційного статусу французької мови, віддаючи пріоритет місцевим мовам – це стало потужним культурним маркером своєрідного простору неодеколонізації. Зокрема, у Малі у 2023 році був ухвалений закон, який офіційно позбавив французьку мову статусу державної, визнавши 13 місцевих мов рівноцінними (Laketu, 2023). У Нігері у 2025 році статус французької мови було знижено з державної до робочої. У свою чергу, в Сенегалі місцева влада розвиває використання мови волофу – у школах, ЗМІ та офіційних заходах, що демонструє прагнення повернути культурну ідентичність поза межі мовної залежності. З цього приводу окремі африканські дослідники вказують, що французька мова в регіоні Сахелю сприймається як «мова адміністративної каста», вона є неоднорідна і часто чужа у повсякденному побуті – що генерує культурну несприйнятливості до французьких політиків (Oumarou, 2012).

Таким чином, мовне й культурне питання перетворюються з внутрішнього дискурсу на інструмент політики. Відмова від французької мови, підтримка і розвиток національних мов і культурні ініціативи сприяють зміцненню соціальної мобілізації проти колишньої метрополії. Для Франції це є чітким сигналом, що зв'язок із регіоном потребує не просто продовження культурних програм, а культурного оновлення, нового і реального включення місцевих культур у спільний простір франко-африканського партнерства.

Сьогодні Франція, зіткнувшись із стратегічною необхідністю переосмислення своєї присутності в Сахелі, впроваджує нову модель культурної дипломатії. Її сутність полягає у переході від інструментального використання культури до орієнтованого на взаємний обмін. Цей зсув зумовлений усвідомленням неефективності класичних каналів, таких як Франкофонія чи модель «*Françafrique*», які все менше відповідають очікуванням африканських суспільств, що прагнуть рівноправного партнерства, а не патерналізму.

Основу нової стратегії складає посилення культурно-освітніх інституцій, зокрема Французького інституту (*Institut français*) та його оператора CFI. У Малі та Сенегалі ці установи реалізують проєкти, засновані на принципах локальної співтворчості. Яскравим прикладом слугує підтримка фестивалю сучасного мистецтва «*Rencontres de Bamako*», де французька сторона виступає не як донор, а як ресурсний партнер (Lane, 2013). Однак ефективність цих зусиль може бути підірвана супутніми адміністративними обмеженнями, як-от скорочення видачі віз для африканських артистів, що обмежує культурний діалог.

Важливим кроком у легітимзації нового підходу став звіт Сарра-Савуа (2018), підготовлений за дорученням президента Макрона. Цей документ заклав концептуальні засади «нової етичної моделі» відносин, центральним елементом якої є системна реституція культурних артефактів (Nose, 2018). Таким чином, повернення культурних цінностей розглядається не як символічний жест, а як фундамент для відновлення довіри та створення умов для рівноправного партнерства.

Окрім реституції, французька культурна дипломатія розвиває формати довгострокової інституційної співпраці. Ініціативи на кшталт проєкту «*MediaSahel*», що реалізується через CFI, орієнтовані не на тимчасову підтримку, а на комплексне інвестування в розвиток локальних медіа та культурних ініціатив. Мета таких програм – створення незалежного

інформаційного простору, що функціонує як майданчик для взаємного обміну, а не трансляції зовнішнього меседжу (CFI, 2019).

Попри позитивні зрушення, у французькій культурній дипломатії все ж зберігається структурна двозначність. З одного боку, існує державна стратегія, реалізована через медіа-хаби (France Médias Monde, TV5Monde), яка продовжує формувати єдиний дискурс. З іншого – розвиваються проєкти, що базуються на принципах співтворчості та врахуванні локального контексту. Подолати цю суперечливість можна лише шляхом трансформації всіх культурних програм у формат «спільного простору», де діалог буде справді симетричним.

Для утворення нової моделі відносин Франції необхідно остаточно подолати підходи фольклорного патерналізму. Ефективна культурна дипломатія в Сахелі має ґрунтуватися не на епізодичній підтримці, а на системному інвестуванні в ключові активи регіону: мовний, освітній та інституційний капітал. Саме такі ініціативи – повсякденне партнерство, реституція культурної спадщини та підтримка місцевих інституцій – можуть формувати основу для стійких франко-африканських відносин.

Іншим напрямом зовнішньополітичної активності Французької Республіки в регіоні Сахелю є публічна дипломатія, роль якої значно посилилася після початку виведення французьких військових контингентів у 2022 році. Цей геополітичний вакуум сприяв посиленню вразливості інформаційного простору до цілеспрямованих кампаній дезінформації, орієнтованих на дискредитацію Парижа як актора «м'якої» сили та підірив його легітимності в пост-колоніальному контексті.

У відповідь на ці виклики Міністерство закордонних справ Франції ініціювало створення спеціалізованого підрозділу, завданням якого є систематичний моніторинг медіа, спростування фейкових новин та поширення офіційних комунікацій, адаптованих до африканського медійного контексту. Згідно з даними Reuters за 2023 рік, ця структура ідентифікувала понад 100 мереж, асоційованих із російськими державними та приватними військовими структурами (наприклад, групою Вагнера), що забезпечило основу для дипломатичних демаршів та інформаційно-роз'яснювальної роботи (Jonah, 2025).

Паралельно з оперативним реагуванням реалізуються проєкти спрямовані на структурне зміцнення медіаландшафту. Ініціатива на кшталт MediaSahel (спільний проєкт CFI та Французького агентства розвитку) орієнтована на інвестування в розвиток локальної журналістики шляхом впровадження фактчекінгу, професійних тренінгів та кроскультурних програм. Такий підхід сприяє не лише протидії дезінформації, але й формуванню середовища для конструктивного діалогу.

Однак ефективність публічної дипломатії Франції обмежують системні виклики. Репресії щодо журналістів міжнародних медіа (France 24, Radio France Internationale), що включають блокування мовлення та кримінальні переслідування за звинуваченнями у співпраці з терористичними угрупованнями, не лише звужують інформаційний простір, а й свідчать про глибоку кризу дипломатичної довіри.

Таким чином, захист інформаційного суверенітету Сахелю вимагає від Франції реалізації комплексної багаторівневої стратегії, що поєднує оперативний моніторинг, активну комунікацію, інституційну підтримку афроцентричної журналістики та захист свобод ЗМІ. У цьому контексті публічна дипломатія перетворюється з інструменту реагування на стратегічний компонент побудови довіри, залучення громадянського суспільства та зміцнення партнерства на засадах прозорості та спільної відповідальності. Без такого підходу Франція ризикує втратити не лише політичний вплив, а й можливість позиціонувати себе як надійного партнера у вирішенні регіональних криз.

У свою чергу освітня та молодіжна дипломатія формує стратегічний вектор трансформації відносин між Францією та країнами Сахелю, що відображає перехід від традиційної культурної присутності до моделі довгострокового інвестування в людський капітал. Цей підхід знаходить своє втілення в Міжнародній стратегії Франції з базової освіти на 2024–2028 роки, яка визначає пріоритетні напрями підготовку педагогічних кадрів, забезпечення доступу до якісної освіти та інституційне зміцнення освітніх систем у кризових регіонах (Ministry for Europe and Foreign Affairs, 2024). У цьому сенсі акцент зміщується із символічної присутності на системну допомогу, орієнтовану на фундаментальні потреби освітньої інфраструктури Сахелю.

На операційному рівні Францією реалізуються цілеспрямовані проекти, такі як ініціати-ва MediaSahel, яку здійснюють Агентство французького розвитку (AFD) та CFI. Ця програма спрямована на інтеграцію молоді у французький медіапростір шляхом навчання представни-ків інформаційного поля від кожної країни-учасниці, створення спеціалізованих платформ молодіжного контенту, фактчекінгу та критичного мислення. Подібні ініціативи мають на меті не лише розвивати медіаграмотність, але й формувати нову комунікаційну парадигму, де молодь виступає активним суб'єктом комунікації, а не об'єктом інформаційного впливу.

Важливим прикладом комплексного підходу є програма АСТІФ, що була розгорнута у 2018 році в регіоні Мопті (Малі). Цей проект, фінансований AFD в межах Альянсу Сахелю, зосереджений на навчанні молоді аграрним технологіям та відновлюваній енергетиці, що сприяє не лише розвитку практичних навичок, але й зміцненню довіри до інституцій, які працюють у партнерстві з громадами. У рамках програми було підготовлено педагогічні ка-дри та підвищено кваліфікацію понад 3 000 осіб (Ministry for Europe and Foreign Affairs, 2018).

У свою чергу, Координаційний механізм Альянсу Сахелю, що об'єднує представників 18 країн та міжнародних організацій, реалізував понад 1 000 освітніх проєктів, забезпечив-ши професійною підготовкою понад 1,5 мільйона осіб (Alliance Sahel, 2025.). Така діяльність спрямована на подолання тривимірного дефіциту: масового закриття шкіл через збройні конфлікти, низького рівня грамотності та невідповідності освітніх програм потребам локаль-них ринків праці.

Окрім професійної підготовки, Франція активізує програми академічної мобільності та наукової співпраці. У партнерстві з Міжнародною асоціацією франкомовних університетів та французькими вищими навчальними закладами було створено цифрові кампуси у Бур-кіна-Фасо, Сенегалі та Кот-д'Івуарі, що орієнтовані на формування цифрових компетенцій, технологічну інтеграцію та залучення жінок. Це сприяє створенню інклюзивнішої освітньої екосистеми, орієнтованої на довгострокові суспільні потреби.

В цілому, сучасна французька освітня дипломатія в Сахелі демонструє системну транс-формацію – від концепції культурного впливу до стратегії відбудови інтелектуального по-тенціалу регіону. Інвестування в освіту та професійну підготовку стає інструментом не лише зменшення антифранцузьких настроїв, але й формування партнерства, заснованого на довірі молодого покоління. Без такого довгострокового стратегічного підходу зовнішньополітична діяльність Франції в регіоні ризикує залишитися декларативною, не відповідаючи на глибин-ні соціально-економічні виклики, що стоять перед новими поколіннями Сахелю.

Отже сучасна французька дипломатія в регіоні Сахелю змушена функціонувати в умовах фундаментальної трансформації геополітичного ландшафту, що визначає низку системних викликів та відповідних стратегічних завдань. У політичній та безпековій сфері основним викликом стала ерозія традиційних двосторонніх форматів співпраці, спричинена появою ворожих військових режимів, сформованих унаслідок державних переворотів, та безпреце-дентною геополітичною конкуренцією. Остання проявляється в активізації Росії, що вико-ристовує гібридні методи через приватні мілітарні структури та інформаційні кампанії, та Китаю, який просуває економічні проєкти і авторитарну модель розвитку. У відповідь Фран-ція намагається інституціалізувати нові форми колективного керівництва безпековими опе-раціями, проте їхня ефективність поки що обмежена.

У культурній площині спостерігається глибока криза легітимності, що виражається в поси-ленні антиколоніальних настроїв та цілеспрямованій відмові країн регіону від статусу фран-цузької мови на користь місцевих мов. Це вимагає від французької дипломатії переходу від інструментального використання культури до моделі, заснованої на принципах співтвори-чості, взаємного обміну та системної реституції культурних цінностей, що закладено в кон-цепції «нової етичної моделі» відносин.

В освітній та молодіжній політиці пріоритетним завданням є подолання домінування ан-тифранцузьких наративів серед молоді регіону. Спроби вирішити це завдання реалізуються шляхом переходу від символічної присутності до довгострокового інвестування в людський капітал через масштабні освітні програми, що спрямовані на розвиток медіаграмотності, про-фесійно-технічної освіти та створення цифрової освітньої інфраструктури.

У сфері публічної дипломатії основним викликом залишаються кампанії дезінформації, що ведуться альтернативними геополітичними акторами. Протидія їм будується на поєднанні оперативного моніторингу зі структурним зміцненням місцевого медіапростору шляхом підтримки афроцентричної журналістики, фактчекінгу та кроскультурних програм.

В цілому, сучасні зусилля французької дипломатії в Сахелі характеризуються стратегічним переосмисленням, спрямованим на заміну патерналістської моделі на рівноправне партнерство. Найбільш помітний прогрес спостерігається в галузях культури, освіти та публічної дипломатії, тоді як у політико-безпековій сфері системні виклики залишаються найбільш гострими та важкорозв'язними.

Література

- Балабанов, К. В., Рабчевська, О. С. (2019). Африканський вектор зовнішньої політики Франції за президентства Е. Макрона – спадкоємність чи новаторство? *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, (26), 83-91.
- Кальченко, Т. В. (2024). Сучасні трансформації в регіоні Сахелю в контексті формування багатополярного світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 50*, 60-66.
- Омельченко, А. В. (2016). Франція та терористична загроза в регіоні Сахелю на початку XXI ст. *Zaporizhzhia Historical Review*, 2(45), 218-223.
- Сапсай, А. П. (2023). Переговорний потенціал Республіки Нігер у нейтралізації загрози тероризму державам Центрального Сахелю. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 1(15), 158-169.
- Симонтовська, Ю. О. (2013). Африканський вектор зовнішньої політики Франції в період правління Н. Саркозі. *Політологічний вісник*, (69), 572-580.
- Alliance Sahel. (2025). *Sahel Alliance Members' Priority: Education and Training for Young People*. URL: <https://www.alliance-sahel.org/en/news/education-and-youth-employment/priority-education-training/>.
- Berkeley Human Rights Center. (June, 2025). *A confidential brief urges the ICC to investigate Wagner's promotion of atrocities in West Africa*. URL: <https://humanrights.berkeley.edu/hrc-in-the-news/a-confidential-brief-urges-the-icc-to-investigate-wagners-promotion-of-atrocities-in-west-africa/>.
- Bourgery-Gonse, T. (September, 2024). Niger coup final nail in France's Sahel military strategy coffin, experts warn. *Euractiv*. URL: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/niger-coup-final-nail-in-frances-sahel-military-strategy-coffin-experts-warn/?utm.com>.
- Caballero, L. (January, 2024). Scramble for the Sahel – why France, Russia, China and the United States are interested in the region. *The Conversation Media Group Ltd*. URL: <https://theconversation.com/scramble-for-the-sahel-why-france-russia-china-and-the-united-states-are-interested-in-the-region-219130/?utm.com>.
- CFI. (April, 2019). *CFI and the French Development Agency (AFD) launch a project to support youth in the Sahel*. URL: <https://cfi.fr/en/news/cfi-and-french-development-agency-afd-launch-project-support-youthsahel?utm.com>.
- Charbonneau, B. (2016). *France and the new imperialism: Security policy in Sub-Saharan Africa*. NY: Routledge.
- Craze, J. (September, 2022). Colonial Nostalgia Continues to Define France's Relationship to Africa. *Jacobin*. URL: <https://rasa-africa.org/ens/2022/04/11/colonial-nostalgia-continues-to-define-frances-relationship-to-africa-by-joshua-craze/?utm.com>.
- Erforth, B., Tull, D. (September, 2022). Frankreichs gescheiterte Sahel-Politik: eine Chance für europäische Kooperation. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. URL: <https://www.swp-berlin.org/publikation/mta-spotlight-13-frankreichs-gescheiterte-sahel-politik?utm.com>.
- Filiu, J-P. (December, 2019). Le scénario du rire pour la France au Sahel. *LeMonde*. URL: <https://www.lemonde.fr/blog/filiu/2019/05/12/le-scenario-du-pire-pour-la-france-au-sahel/>.
- Jonah, A. (August, 2025). From soft power to digital firepower: France steps up fight against disinformation. *France 24*. URL: <https://www.france24.com/en/france/20250908-from-soft-power-to-digital-firepower-france-steps-up-against-online-disinformation-french-response>.
- Kane, C. (September, 2023). La crise au Sahel est l'occasion pour la France de se poser une question fondamentale: quels sont ses intérêts en Afrique ? *LeMonde*. URL: https://www.lemonde.fr/afrique/article/2023/09/27/la-crise-au-sahel-est-l-occasion-pour-la-france-de-se-poser-une-question-fondamentale-quels-sont-ses-interets-en-afrique_6191286_3212.html?utm.com.
- Laketu, A. (July, 2023). Mali Adopts New Constitution, Replacing French as Official State Language. *OkayAfrica*. URL: <https://www.okayafrica.com/mali-adopts-new-constitution-replacing-french-as-official-state-language/238205>.
- Lane, Ph. (2013). *'Cultural Diplomacy and the Arts', French Scientific and Cultural Diplomacy*. Liverpool University Press.

- Lawal, S. (December, 2023). Au revoir, Sahel: Did 2023 crush France's influence in Africa? *Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/12/31/au-revoir-sahel-did-2023-crush-frances-influence-in-africa/?utm.com>.
- Ministry for Europe and Foreign Affairs. (2018). *Education and academic cooperation*. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/africa/after-the-ouagadougou-speech/article/education-and-academic-cooperation#:~:text=ACTIF%2C%20a%20project%20supporting%20local%20authorities%20and,least%2040%25%20of%20whom%20will%20be%20women>.
- Ministry for Europe and Foreign Affairs. (June, 2024). *France's international strategy on basic education for 2024-2028*. Paris : CEDEX.
- Mishra, A. (January, 2025). France's Pivot towards Anglophone Africa after Sahelian Exit. *Institute For Defence Studies and Analyses*. URL: <https://www.idsa.in/publisher/comments/frances-pivot-towards-anglophone-africa-after-sahelian-exit?utm.com>.
- Ndjerareou, D. M. (April 26, 2024). African youth activism in response to French foreign policy in the Sahel region. *The Diplomatic Insight*. URL: <https://thediomaticinsight.com/african-youth-activism-in-response-to-french-foreign-policy-in-the-sahel-region/?utm.com>.
- Noce, V. (November, 2018). 'Give Africa its art back', Macron's report says. *The Art Newspaper*. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2018/11/20/give-africa-its-art-back-macrons-report-says>.
- Olech, A. (December, 2024). France Retreats from Africa: A Major Shift in Military Strategy. *Defence 24*. URL: <https://defence24.com/geopolitics/france-retreats-from-africa-a-major-shift-in-military-strategy>.
- Oleniak, L. (June 25, 2025). Ukraine offers to help African nations eliminate Russian mercenaries. *RBC-Ukraine*. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/ukraine-offers-to-help-african-nations-eliminate-1750843392.html>.
- Oumarou, E. C. (2012). Francophonie in Africa South of the Sahara: Specificity, Challenges and Perspectives. *SAFARA: Revue Internationale de Langues, Littératures et Cultures*, 11, 17-36.
- Pérouse de Montclos M-A. (2019). *La politique de la France au Sahel : une vision militaire*. URL: <https://shs.cairn.info/revue-herodote-2019-1-page-137?lang=fr&tab=texte-integral>.
- Sandnes, M., Carrozza, I. (January, 2023). *Russia, China and New Power Dynamics in the Sahel Region*. URL: <https://www.prio.org/comments/581>.
- Sylla, N. S. (2024). The crisis of French imperialism: debating military coups in Africa. *Review of African Political Economy*, 51(181), 469-496.
- Sylvestre-Treiner, A. (August, 2023). Niger: 'Coup leaders who stir up anti-French sentiment in the Sahel distract from France's real mistakes'. *Le Monde*. URL: https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/08/04/niger-coup-leaders-who-stir-up-anti-french-sentiment-in-the-sahel-distract-from-france-s-real-mistakes_6079672_124.html?utm.com.
- Vircoulon, T. (February, 2022). *Au Sahel, la France poussée dehors*. URL: https://www.lepoint.fr/afrique/au-sahel-la-france-poussee-dehors-03-02-2022-2463305_3826.php.
- Wabwireh, D. (January, 2025). Alliance of Sahel States to form 5,000-troop military unit. *Africanews*. URL: <https://www.africanews.com/2025/01/22/alliance-of-sahel-states-to-form-5000-troop-military-unit/>.

References

- Balabanov, K. V., Rabchevska, O. S. (2019). Afrykanskyyi vektor zovnishnoi polityky Frantsii za prezydentstva E. Makrona – spadkoiemnist chy novatorstvo?. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Istoriia. Politolohiia*, (26), 83-91.
- Kalchenko, T. V. (2024). Suchasni transformatsii v rehioni Sakheliu v konteksti formuvannia bahatopoliarnoho svitu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Vypusk 50*, 60-66.
- Omelchenko, A. V. (2016). Frantsiia ta terorystychna zahroza v rehioni Sakheliu na pochatku XXI st. *Zaporizhzhia Historical Review*, 2(45), 218-223.
- Sapsai, A. (2023). Perekhovnyi potentsial Respubliki Niher u neitralizatsii zahrozy teroryzmu derzhavam Tsentralnoho Sakheliu. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*, 1(15), 158-169.
- Symontovska, Yu. O. (2013). Afrykanskyyi vektor zovnishnoi polityky Frantsii v period pravlennia N. Sarkozy. *Politolohichniy visnyk*, (69), 572-580.
- Alliance Sahel. (2025). *Sahel Alliance Members' Priority: Education and Training for Young People*. URL: <https://www.alliance-sahel.org/en/news/education-and-youth-employment/priority-education-training/>.
- Berkeley Human Rights Center. (June, 2025). *A confidential brief urges the ICC to investigate Wagner's promotion of atrocities in West Africa*. URL: <https://humanrights.berkeley.edu/hrc-in-the-news/a-confidential-brief-urges-the-icc-to-investigate-wagners-promotion-of-atrocities-in-west-africa/>.
- Bourgery-Gonse, T. (September, 2024). Niger coup final nail in France's Sahel military strategy coffin, experts warn. *Euractiv*. URL: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/niger-coup-final-nail-in-frances-sahel-military-strategy-coffin-experts-warn/?utm.com>.
- Caballero, L. (January, 2024). Scramble for the Sahel – why France, Russia, China and the United States are interested in the region. *The Conversation Media Group Ltd*. URL: <https://theconversation.com/scramble-for-the-sahel-why-france-russia-china-and-the-united-states-are-interested-in-the-region-219130/?utm.com>.

- CFI. (April, 2019). *CFI and the French Development Agency (AFD) launch a project to support youth in the Sahel*. URL: <https://cfi.fr/en/news/cfi-and-french-development-agency-afd-launch-project-support-youth-sahel?utm.com>.
- Charbonneau, B. (2016). *France and the new imperialism: Security policy in Sub-Saharan Africa*. NY: Routledge.
- Craze, J. (September, 2022). Colonial Nostalgia Continues to Define France's Relationship to Africa. *Jacobin*. URL: <https://rasa-africa.org/ens/2022/04/11/colonial-nostalgia-continues-to-define-frances-relationship-to-africa-by-joshua-craze/?utm.com>.
- Erforth, B., Tull, D. (September, 2022). Frankreichs gescheiterte Sahel-Politik: eine Chance für europäische Kooperation. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. URL: <https://www.swp-berlin.org/publikation/mta-spotlight-13-frankreichs-gescheiterte-sahel-politik?utm.com>.
- Filiu, J-P. (December, 2019). Le scénario du rire pour la France au Sahel. *LeMonde*. URL: <https://www.lemonde.fr/blog/filiu/2019/05/12/le-scenario-du-pire-pour-la-france-au-sahel/>.
- Jonah, A. (August, 2025). From soft power to digital firepower: France steps up fight against disinformation. *France 24*. URL: <https://www.france24.com/en/france/20250908-from-soft-power-to-digital-firepower-france-steps-up-against-online-disinformation-french-response>.
- Kane, C. (September, 2023). La crise au Sahel est l'occasion pour la France de se poser une question fondamentale : quels sont ses intérêts en Afrique ? *LeMonde*. URL: https://www.lemonde.fr/afrique/article/2023/09/27/la-crise-au-sahel-est-l-occasion-pour-la-france-de-se-poser-une-question-fondamentale-quels-sont-ses-interets-en-afrique_6191286_3212.html?utm.com.
- Laketu, A. (July, 2023). Mali Adopts New Constitution, Replacing French as Official State Language. *OkayAfrica*. URL: <https://www.okayafrica.com/mali-adopts-new-constitution-replacing-french-as-official-state-language/238205>.
- Lane, Ph. (2013). 'Cultural Diplomacy and the Arts', *French Scientific and Cultural Diplomacy*. Liverpool University Press.
- Lawal, S. (December, 2023). Au revoir, Sahel: Did 2023 crush France's influence in Africa? *Al Jazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/12/31/au-revoir-sahel-did-2023-crush-frances-influence-in-africa/?utm.com>.
- Ministry for Europe and Foreign Affairs. (2018). *Education and academic cooperation*. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/afrika/after-the-ouagadougou-speech/article/education-and-academic-cooperation#:~:text=ACTIF%2C%20a%20project%20supporting%20local%20authorities%20and,least%2040%25%20of%20whom%20will%20be%20women>.
- Ministry for Europe and Foreign Affairs. (June, 2024). *France's international strategy on basic education for 2024-2028*. Paris : CEDEX.
- Mishra, A. (January, 2025). France's Pivot towards Anglophone Africa after Sahelian Exit. *Institute For Defence Studies and Analyses*. URL: <https://www.idsa.in/publisher/comments/frances-pivot-towards-anglophone-africa-after-sahelian-exit?utm.com>.
- Ndjerareou, D. M. (April 26, 2024). African youth activism in response to French foreign policy in the Sahel region. *The Diplomatic Insight*. URL: <https://thediomaticinsight.com/african-youth-activism-in-response-to-french-foreign-policy-in-the-sahel-region/?utm.com>.
- Noce, V. (November, 2018). 'Give Africa its art back', Macron's report says. *The Art Newspaper*. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2018/11/20/give-africa-its-art-back-macrons-report-says>.
- Olech, A. (December, 2024). France Retreats from Africa: A Major Shift in Military Strategy. *Defence 24*. URL: <https://defence24.com/geopolitics/france-retreats-from-africa-a-major-shift-in-military-strategy>.
- Oleniak, L. (June 25, 2025). Ukraine offers to help African nations eliminate Russian mercenaries. *RBC-Ukraine*. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/ukraine-offers-to-help-african-nations-eliminate-1750843392.html>.
- Oumarou, E. C. (2012). Francophonie in Africa South of the Sahara: Specificity, Challenges and Perspectives. *SAFARA: Revue Internationale de Langues, Littératures et Cultures*, 11, 17-36.
- Pérouse de Montclos M-A. (2019). *La politique de la France au Sahel : une vision militaire*. URL: <https://shs.cairn.info/revue-herodote-2019-1-page-137?lang=fr&tab=texte-integral>.
- Sandnes, M., Carrozza, I. (January, 2023). *Russia, China and New Power Dynamics in the Sahel Region*. URL: <https://www.prio.org/comments/581>.
- Sylla, N. S. (2024). The crisis of French imperialism: debating military coups in Africa. *Review of African Political Economy*, 51(181), 469-496.
- Sylvestre-Treiner, A. (August, 2023). Niger: 'Coup leaders who stir up anti-French sentiment in the Sahel distract from France's real mistakes'. *LeMonde*. URL: https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2023/08/04/niger-coup-leaders-who-stir-up-anti-french-sentiment-in-the-sahel-distract-from-france-s-real-mistakes_6079672_124.html?utm.com.
- Vircoulon, T. (February, 2022). *Au Sahel, la France poussée dehors*. URL: https://www.lepoint.fr/afrique/au-sahel-la-france-poussee-dehors-03-02-2022-2463305_3826.php.
- Wabwireh, D. (January, 2025). Alliance of Sahel States to form 5,000-troop military unit. *Africanews*. URL: <https://www.africanews.com/2025/01/22/alliance-of-sahel-states-to-form-5000-troop-military-unit/>.

Анотація

Сансай А. П., Чихальов М. О. Сучасні виклики та пріоритети французької дипломатії в країнах Сахелю. – Стаття.

Пропоноване дослідження стосується сучасних проблем і дилем французької зовнішньої політики та дипломатії у регіоні Сахелю. Докорінні політико-безпекові трансформації в регіоні Західної Африки впродовж останніх десяти років дозволяють стверджувати, що традиційна зовнішньополітична стратегія Французької Республіки в регіоні Сахелю зазнала глибокої кризи, наявні до останнього часу інструменти її політичної та військової присутності у процесах регіонального співробітництва потребують кардинального перегляду, а поточні безпекові виклики вимагають нових форматів ширшої взаємодії на рівні європейських та африканських держав в цілому. Зазначене вимагає заміни вже наявних чи відомих алгоритмів координації міжнародних зусиль у сфері безпеки, вибудовування нових підходів політико-дипломатичного залучення чи військового втручання, визначення параметрів стратегічного партнерства, оцінки ризиків геополітичної конкуренції у вразливих регіонах, а також недопущення можливих зовнішньополітичних репутаційних втрат держави. Дослідження стосується критично важливих соціокультурних чинників, що пояснюють генезу антифранцузьких настроїв, повномасштабні наслідки французької присутності, а також значення дипломатичних інструментів держави. Метою дослідження є аналіз впливу поточних соціально-економічних, культурних та інформаційних протиріч регіонального співробітництва як на сучасну зовнішню політику Франції в регіоні Сахелю, так і формування нової стратегічної моделі франко-африканських відносин в цілому. Ключовими завданнями для досягнення даної мети є: 1) аналіз поточних впливів на зовнішню політику Франції у Сахелі з урахуванням сучасних безпекових регіональних викликів і загроз; 2) виокремлення соціокультурних чинників, що формують поточні (анти)французькі настрої та сприйняття французької присутності в регіоні; 3) оцінка ролі культурної, інформаційної та молодіжної дипломатії Франції у формуванні нової моделі франко-африканських відносин.

Ключові слова: Франція, Західна Африка, Сахель, зовнішня політика, дипломатія, безпека.

Summary

Sapsai A. P., Chykhlov M. O. Current challenges and priorities of French diplomacy in the Sahel countries. – Article.

This study examines the contemporary problems and dilemmas of French foreign policy and diplomacy in the Sahel region. The fundamental political and security transformations in the West African region over the past decade indicate that the traditional foreign policy strategy of the French Republic in the Sahel has undergone a deep crisis. The existing instruments of its political and military presence in regional cooperation processes require a fundamental revision, and current security challenges demand new formats for broader interaction at the level of European and African states as a whole. This necessitates replacing the existing or known algorithms for coordinating international security efforts, developing new approaches to political-diplomatic engagement or military intervention, defining the parameters of strategic partnership, assessing the risks of geopolitical competition in vulnerable regions, and preventing potential foreign policy reputational losses for the state. The research addresses the critically important socio-cultural factors that explain the genesis of anti-French sentiments, the full-scale consequences of the French presence, as well as the significance of the state's diplomatic instruments. The aim of the study is to analyze the impact of current socio-economic, cultural, and informational contradictions of regional cooperation on both contemporary French foreign policy in the Sahel and the formation of a new strategic model for Franco-African relations as a whole. The key objectives for achieving this goal are: 1) to analyze the current influences on France's foreign policy in the Sahel, considering modern regional security challenges and threats; 2) to identify the socio-cultural factors shaping current (anti-)French sentiments and the perception of the French presence in the region; 3) to assess the role of France's cultural, informational, and youth diplomacy in forming a new model of Franco-African relations.

Key words: France, West Africa, Sahel, foreign policy, diplomacy, security.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 004.8:347.77

DOI <https://doi.org/10.32782/app.v76.2025.30>

І. Г. Коваленко-Чукіна

orcid.org/0000-0003-4385-9168

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін

Уманського національного університету

Л. В. Машковська

orcid.org/0000-0002-0640-3113

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін

Уманського національного університету

БЛОКЧЕЙН І СМАРТ-КОНТРАКТИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

У добу цифрової трансформації, розвиток технологій розподіленого реєстру (DLT), зокрема блокчейну, та смарт-контрактів суттєво трансформуює правове середовище. Ці технології не лише модернізують економічні процеси, а й вимагають перегляду усталених доктрин приватного та публічного права. Правові інститути, засновані на паперових правочинах і централізованому контролі, стикаються з викликом децентралізованого цифрового середовища, де юридичні дії можуть бути виконані без участі людини.

Особливої уваги набуває дослідження смарт-контрактів — алгоритмів, що реалізують договірні умови автоматично. У науковому та нормативному дискурсах залишається відкритим питання щодо їх правової природи, а також відповідності традиційному розумінню волевиявлення сторін.

На відміну від країн ЄС та США, де вже ведеться активна нормотворча діяльність у сфері блокчейну, Україна лише робить перші кроки до створення законодавчого поля для ефективної інтеграції цих технологій. Прийняття Закону України «Про віртуальні активи» у 2022 році стало важливим, але лише початковим етапом у правовому оформленні цифрових явищ (Nakamoto, 2008, с. 12).

Проблематика полягає не лише у відсутності спеціального регулювання смарт-контрактів, а й у складності їх юридичної ідентифікації: чи є це договором у класичному розумінні? Чи підпадає він під дію норм цивільного права? Чи може автоматизований код бути підставою для судового захисту? Усі ці запитання потребують юридичної природи смарт-контрактів і технології блокчейн привертають дедалі більшу увагу науковців у контексті цифрової трансформації правових систем.

У вітчизняному праві дослідження зосереджені переважно на загальних аспектах впровадження новітніх технологій, зокрема в роботах Кузнецова С. (Кузнецов, 2021, с. 37–44), Ситніка О.Ю. (Ситнік, 2022, с. 45–50), Рогова С.В. (Рогов, 2021, с. 85–89). Автори аналізують теоретичні основи правової природи смарт-контрактів, їх співвідношення з класичними договірними конструкціями та намагаються окреслити перспективи правового визнання блокчейн-реєстрів як доказової бази.

У зарубіжній літературі переважає техніко-правовий підхід, в рамках якого дослідники, як Werbach K. та Cornell N. (Werbach & Cornell, 2017, с. 313-382), розглядають смарт-контракти не лише як автоматизовані угоди, а як інструменти з потенціалом до самостійної участі у правових відносинах. Allen L. (Szabo, 1996) акцентує увагу на проблемі юридичної сили коду: чи може програмний код у смарт-контракті самостійно породжувати юридичні наслідки. Крім того, в Європейському Союзі активно ведеться уніфікація правового підходу до цифрових технологій: у 2023 році було ухвалено Регламент ЄС про ринки криптоактивів (MiCA), який опосередковано торкається аспектів, пов'язаних із блокчейн і смарт-контрактами.

Попри активне міжнародне обговорення, в українському законодавстві досі немає нормативного визначення понять «смарт-контракт» і «блокчейн», що створює правову невизначеність у судовій та договірній практиці. Крім того, відсутні чіткі механізми визнання результатів дії смарт-контракту як юридично обов'язкових. Це ускладнює можливість впровадження таких технологій у сферу фінансів, електронної комерції, земельних відносин, державних реєстрів тощо.

Таким чином, попри зростання кількості досліджень, потребує подальшої розробки теоретико-прикладна база правового регулювання використання блокчейн-технології та смарт-контрактів в Україні з урахуванням міжнародного досвіду та європейських стандартів **комплексного міждисциплінарного підходу**.

Метою статті є комплексне дослідження правової природи блокчейн-технології та смарт-контрактів, аналіз міжнародних тенденцій їх правового регулювання, а також обґрунтування підходів до інтеграції цих технологій у нормативно-правову систему України.

Завдання дослідження:

- проаналізувати сутність блокчейн як децентралізованої розподіленої технології з правової точки зору;
- дослідити особливості правової природи смарт-контрактів та їх відмінності від класичних договорів;
- вивчити міжнародний досвід правового регулювання використання смарт-контрактів (приклади ЄС, США, Естонії, Сингапуру);
- визначити потенційні сфери застосування смарт-контрактів у публічному та приватному праві України;
- обґрунтувати необхідність закріплення у законодавстві України визначення понять «смарт-контракт» і «блокчейн»;
- запропонувати напрями імплементації європейських підходів у контексті адаптації українського цивільного та господарського законодавства.

Блокчейн – це децентралізована розподілена база даних, що функціонує без центрального адміністратора. Кожен блок містить криптографічно зафіксовану інформацію про попередні транзакції, що забезпечує цілісність та незмінність записів (Nakamoto, 2008). З юридичної точки зору, блокчейн викликає інтерес як потенційний засіб доказування, інструмент правочинів та механізм забезпечення достовірності інформації (Рогов, 2021, с. 85–89).

Наразі в українському законодавстві відсутнє нормативне закріплення поняття блокчейн. Проте Закон України «Про електронні довірчі послуги» №2155-VIII від 05.10.2017 частково окреслює сферу застосування електронних підписів і печаток, що є близькими за природою до механізмів ідентифікації у блокчейні (Закон України, 2017). У майбутньому блокчейн може бути визнаний як самостійна форма електронного доказу, аналогічно до електронних документів і метаданих (Ситнік, 2022, с. 45–50).

У зарубіжних юрисдикціях, таких як Естонія та США (штат Вайомінг), блокчейн вже розглядається як повноцінне юридичне середовище для ведення обліку власності, голосування, укладення угод тощо. Так, у штаті Вайомінг ухвалено закон, що дозволяє створення компаній на базі блокчейн – децентралізованих автономних організацій (DAO) (Wyoming Senate File SF0038, 2021).

Смарт-контракт – це програмний код, що автоматично виконує умови договору, зафіксованого у блокчейні. Він активується за заздалегідь визначених умов і не потребує втручання людини в процес виконання. Вперше поняття « smart contract » було введено Ніком Сабо ще

у 1990-х роках (Szabo, 1996), але лише з розвитком Ethereum з'явилася можливість реалізації таких контрактів на практиці.

Юридична природа смарт-контракту викликає дискусії. Частина дослідників вважає його формою електронного договору, інші — особливим гібридом правочину і технічного автоматизму (Кузнецов, 2021, с. 37–44). Згідно з підходом Werbach К., смарт-контракт слід розглядати не як повноцінну заміну класичного договору, а як інструмент його реалізації (Werbach & Cornell, 2017, с. 313–382).

На практиці смарт-контракти широко застосовуються в DeFi (децентралізовані фінанси), логістиці, агросекторі, охороні здоров'я, публічних реєстрах. Вони можуть забезпечити виконання договору без посередників, підвищити прозорість та зменшити корупційні ризики (EU Blockchain Observatory, 2021). Проте залишається відкритим питання: чи визнаватимуться правові наслідки такого контракту українськими судами?

Міжнародний досвід правового регулювання

- ЄС: У 2023 році ухвалено Regulation on Markets in Crypto-Assets (MiCA), який хоч і не визначає прямо смарт-контракти, але створює нормативну основу для криптоекономіки загалом (Regulation (EU), 2023a). Також Data Act 2023 передбачає обов'язки для розробників смарт-контрактів – зокрема, впровадження функції зупинки коду в разі юридичної необхідності «kill switch» (Regulation (EU), 2023b).

- США: Ряд штатів – Вайомінг, Аризона, Теннессі – вже визнають юридичну силу смарт-контрактів. Наприклад, закон штату Аризона прямо прирівнює смарт-контракти до звичайних договорів і дозволяє використовувати їх як електронні докази (Arizona Revised Statutes, 2020).

- Естонія: Визнана лідером цифрового врядування. Вона впровадила блокчейн у систему державних реєстрів, а також підтримує розробку смарт-контрактів у публічному секторі (e-Estonia, 2021).

- Сингапур: У 2021–2023 роках фінансовий регулятор MAS підтримував тестування смарт-контрактів у межах регуляторної «пісочниці», а також надавав правові роз'яснення щодо їх статусу (MAS, 2022).

Ці приклади демонструють, що світові тенденції рухаються до офіційного визнання смарт-контрактів як частини правового поля, зі створенням гнучких, але юридично визначених рамок.

В Україні наразі відсутній єдиний нормативно-правовий акт, що регламентує використання смарт-контрактів. Однак є декілька законів, які можуть лягти в основу майбутнього регулювання:

- Цивільний кодекс України (ЦКУ): Частина II стосується договорів. Смарт-контракт може відповідати ознакам договору за ЦКУ, якщо він містить волевиявлення сторін, предмет і мету (ст. 205–207) (Цивільний кодекс України, 2003).

- Закон України «Про електронну комерцію» №675-VIII: Дозволяє укладати договори в електронній формі, що може тлумачитися як нормативна база для визнання смарт-контрактів (Закон України, 2015).

- Закон України «Про віртуальні активи» №2074-IX: Визнає обіг віртуальних активів, але питання юридичного статусу смарт-контрактів та блокчейн-систем залишено поза увагою (Закон України, 2022).

Недостатність термінологічної та правової бази створює ризики правової невизначеності, особливо у сферах, де потрібна точність: нерухомість, фінанси, спадкові відносини, міжнародна торгівля (Романюк, 2023, с. 90–94).

Блокчейн та смарт-контракти, попри свій технічний характер, дедалі активніше інтегруються в юридичну площину. Вони створюють нові виклики для національних правових систем, зокрема в контексті визначення їх правової природи, допустимості у якості доказів та визнання юридичної сили автоматизованих дій. Застосування блокчейн-технології виявляє значний потенціал як у приватному, так і в публічному секторі – від обліку прав власності до цифрової ідентифікації й голосування. Однак відсутність чітких юридичних дефініцій та нормативного закріплення породжує правову невизначеність, яка стримує впровадження

інноваційних рішень. У цьому контексті, важливим є визнання блокчейн-систем як можливого засобу доказування в судових процесах, а також визначення умов їх допустимості. Смарт-контракти виступають як нова форма правового інструментарію, що поєднує в собі договірну волю сторін і програмну реалізацію зобов'язань. Вони можуть оптимізувати процеси укладання та виконання договорів, зменшити витрати на правове забезпечення, усунути потребу в посередниках. Проте українське законодавство поки не надає їм статусу повноцінного правового механізму. Відповідні законодавчі ініціативи мають спрямовуватись не лише на визнання смарт-контрактів як форм договорів, а й на встановлення вимог до їхньої правової сили, змісту, структури та засобів доведення. Міжнародний досвід (ЄС, США, Сингапур, Естонія) демонструє, що ефективне регулювання цієї сфери можливе лише за умови правової гнучкості, технологічної нейтральності та відкритості до нових правових конструкцій. Зокрема, впровадження принципів «kill switch», інституційної сертифікації розробників, або врегулювання функції зупинки коду у разі визнання контракту недійсним — може стати запобіжником правових колізій.

Для України надзвичайно актуальним є створення цілісної нормативно-правової бази, яка:

- визнає блокчейн як технологічне середовище з потенційною доказовою силою;
- визначає смарт-контракт як форму електронного договору з відповідними юридичними наслідками;
- встановлює механізми перевірки, аудиту та зупинки виконання коду у разі виникнення спорів.

Крім того, важливо забезпечити підготовку юридичних кадрів із цифровими навичками, створення стандартів кодування смарт-контрактів, а також адаптацію судової системи до нових засобів доказування і форм угод. Отже, інтеграція блокчейн-технологій та смарт-контрактів у правове поле України – не лише виклик, а й можливість підвищити прозорість, ефективність та надійність правової системи в епоху цифрових трансформацій.

Література

- Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. 2008.
- Рогов С. В. Блокчейн у праві: реальність чи перспектива? Підприємництво, господарство і право. 2021. № 6. С. 85-89.
- Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45.
- Ситнік О. Ю. Електронні докази: проблеми і перспективи. Юридична наука. 2022. № 1. С. 45-50.
- Wyoming Legislature. Senate File SF0038. Decentralized Autonomous Organization Supplement. 2021.
- Szabo N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets. Extropy. 1996. Issue 16, Part 2.
- Кузнецов С. Смарт-контракти: поняття, застосування, виклики. Право України. 2021. № 5. С. 37-44.
- Werbach K., Cornell N. Contracts Ex Machina. Duke Law Journal. 2017. Vol. 67(2). P. 313-382.
- EU Blockchain Observatory & Forum. Legal Recognition of Smart Contracts. 2021.
- Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets. Official Journal of the European Union. L 150, 9.6.2023. P. 40.
- Regulation (EU) 2023/2854 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on harmonised rules on fair access to and use of data (Data Act). Official Journal of the European Union. L 2023, 22.12.2023.
- Arizona Legislature. Arizona Revised Statutes § 44-7061 Smart Contracts.
- Estonian Blockchain Infrastructure Case Study – e-Estonia.
- Monetary Authority of Singapore (MAS). Guidelines on Distributed Ledger Technology (DLT). 2022.
- Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV.
- Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 45.
- Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074 – IX.
- Романюк С. Смарт-контракти в контексті міжнародного приватного права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. Вип. 1. С. 90–94.

References

- Nakamoto, S. (2008). "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System".
- Rohov, S. V. (2021). "Blockchain u pravi: realnist chy perspektyva". *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (6), 85–89. [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Law of Ukraine "On Electronic Trust Services" No. 2155-VIII dated 05.10.2017. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (45). [in Ukrainian]
- Sytnyk, O. Yu. (2022). "Elektronni dokazy: problemy i perspektyvy". *Yurydychna nauka*, (1), 45–50. [in Ukrainian]
- Wyoming Legislature. (2021). Senate File SF0038 – Decentralized Autonomous Organization Supplement. State of Wyoming.
- Szabo, N. (1996). "Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets". *Extropy*, 16(2).
- Kuznetsov, S. (2021). "Smart-kontrakty: poniattia, zastosuvannia, vyklyky". *Pravo Ukrainy*, (5), 37–44. [in Ukrainian]
- Werbach, K., & Cornell, N. (2017). "Contracts Ex Machina". *Duke Law Journal*, 67(2), 313–382.
- EU Blockchain Observatory & Forum. (2021). "Legal Recognition of Smart Contracts".
- European Parliament and Council. (2023). Regulation (EU) 2023/1114 of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA). *Official Journal of the European Union*, L150, 9.6.2023, 40–131.
- European Parliament and Council. (2023). Regulation (EU) 2023/2854 of 13 December 2023 on harmonised rules on fair access to and use of data (Data Act). *Official Journal of the European Union*, L2023, 22.12.2023.
- Arizona Legislature. (n.d.). "Arizona Revised Statutes § 44-7061 – Smart Contracts".
- e-Estonia. (n.d.). "Estonian Blockchain Infrastructure Case Study".
- Monetary Authority of Singapore (MAS). (2022). Guidelines on Distributed Ledger Technology (DLT).
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). Civil Code of Ukraine No. 435-IV. [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). Law of Ukraine "On Electronic Commerce" No. 675-VIII dated 03.09.2015. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (45). [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). Law of Ukraine "On Virtual Assets" No. 2074-IX dated 17.02.2022. [in Ukrainian]
- Romaniuk, S. (2023). "Smart-kontrakty v konteksti mizhnarodnoho pryvatnoho prava". *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, (1), 90–94. [in Ukrainian]

Анотація

Коваленко-Чукіна І. Г., Машковська Л. В. Блокчейн і смарт-контракти: правова природа та перспективи використання в Україні. – Стаття.

У статті здійснено міждисциплінарне дослідження правової природи блокчейн-технологій та смарт-контрактів у контексті цифрової трансформації правовідносин в Україні. Обґрунтовано, що впровадження розподілених реєстрів у правову систему створює передумови для оновлення ключових галузей національного законодавства, зокрема цивільного, господарського, фінансового та адміністративного права. Авторки аналізують вплив смарт-контрактів на автоматизацію договірних зобов'язань, а також їхню можливу правову суб'єктність, що викликає потребу у чіткому визначенні правового статусу таких цифрових інструментів. Особливу увагу приділено питанням електронної ідентифікації сторін, юридичної сили автоматизованих правочинів, а також надійності та допустимості електронних доказів, що формуються через блокчейн. У статті розглянуто українське законодавство (Цивільний кодекс України, Закон «Про електронну комерцію», Закон «Про електронні довірчі послуги», Закон «Про віртуальні активи») та європейські нормативні акти (Regulation MiCA, Data Act), які можуть стати орієнтирами для формування вітчизняної правової політики у сфері Web3. Досліджено приклади використання смарт-контрактів у сферах державних закупівель, земельних правовідносин, авторського права та цифрової ідентичності. Наголошено на необхідності адаптації судової практики до цифрових реалій, зокрема щодо визнання правомірності правочинів, укладених у смарт-контрактній формі. Запропоновано концептуальні підходи до правового регулювання, що передбачають прийняття окремого спеціального закону про смарт-контракти, а також внесення змін до чинного законодавства. Стаття може бути корисною для правників, державних службовців, IT-фахівців, а також розробників регуляторних політик у сфері цифрової економіки.

Ключові слова: блокчейн, смарт-контракт, цифрове право, розподілений реєстр, правосуб'єктність, електронна ідентифікація, доказ, цифрова трансформація.

Summary

Kovalenko-Chukina I. H., Mashkovska L. V. Blockchain and Smart Contracts: Legal Nature and Prospects for Use in Ukraine. – Article.

The article presents an interdisciplinary study of the legal nature of blockchain technologies and smart contracts in the context of the digital transformation of legal relations in Ukraine. It substantiates that the integration of distributed ledgers into the legal system lays the foundation for updating key branches of national legislation, including civil, commercial, financial, and administrative law. The authors analyze the impact of smart contracts on the automation of contractual obligations, as well as their potential legal personality, which necessitates a clear definition of the legal status of such digital instruments. Special attention is paid to the issues of electronic identification of parties, the legal force of automated transactions, and the reliability and admissibility of electronic evidence generated through blockchain. The article reviews Ukrainian legislation (the Civil Code of Ukraine, the Law “On Electronic Commerce,” the Law “On Electronic Trust Services,” and the Law “On Virtual Assets”) alongside relevant European regulations (the MiCA Regulation, the Data Act), which may serve as benchmarks for shaping domestic legal policy in the Web3 era. The paper explores practical examples of smart contract implementation in public procurement, land relations, intellectual property, and digital identity. The necessity of adapting judicial practice to digital realities is emphasized, particularly regarding the recognition of the validity of transactions concluded in smart contract form. Conceptual approaches to legal regulation are proposed, including the adoption of a special law on smart contracts and amendments to existing legislation. The article may be useful for legal professionals, civil servants, IT specialists, and policymakers in the field of digital economy.

Key words: blockchain, smart contract, digital law, distributed ledger, legal personality, electronic identification, evidence, digital transformation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

О. Б. Олійник

orcid.org/0000-0002-4053-3819

*доктор юридичних наук, доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов, філології та журналістики
Київського університету інтелектуальної власності і права*

ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ В МЕДІАЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ І ПРАКТИЧНІ ОРІЄНТИРИ

Медіація в сучасному світі стає все більш популярним і ефективним інструментом для мирного вирішення конфліктів. Вона допомагає сторонам уникати тривалих і дорогих судових процесів, сприяючи досягненню згоди, яка задовольняє інтереси всіх учасників (Абрамович, 2018, С. 45). Проте, попри свою гуманістичну місію, медіація не є простим процесом. Медіатор це не лише фасилітатор, який допомагає сторонам налагодити діалог. Він той професіонал, що постійно стикається зі складними етичними дилемами. Відсутність чітких законодавчих норм у багатьох країнах (включно з Україною), робить етичні питання ще більш актуальними, перетворюючи їх на своєрідний «внутрішній компас» медіатора (Петров, 2020). Дана стаття має на меті заповнити існуючі прогалини у вивченні етичних дилем у медіації, пропонуючи всебічний аналіз проблеми з позицій філософії права, етики та психології. Можна сміливо говорити, що принципи прав людини повинні слугувати фундаментальним орієнтиром для медіаторів у вирішенні будь-яких етичних конфліктів. У вітчизняному науковому дискурсі ці аспекти отримали глибоке теоретичне осмислення в працях Горелової В.Ю., яка досліджує поняття професійної етики медіатора, етично-правові виклики онлайн-медіації та імплементацію міжнародних стандартів у національне законодавство.

Теоретико-методологічні основи дослідження

Будь-яке наукове дослідження, що претендує на системність та глибину, потребує чітко визначеної мети, окреслених завдань і новизни, яка відрізняє його від попередніх спроб осмислення теми. У контексті проблеми етичних дилем у медіації ці складові набувають особливого значення, адже йдеться не лише про аналіз практики чи нормативної бази, а насамперед про пошук теоретичного підґрунтя для нової оптики бачення медіації як соціально-правового та культурного феномену (Абрамович, 2018).

Метою цього дослідження є всебічний аналіз ключових етичних дилем, що виникають у процесі медіації, з подальшим обґрунтуванням ролі принципів прав людини як універсальної методологічної основи для їх вирішення. Саме такий підхід дозволяє вийти за межі технічного сприйняття медіації як альтернативи судовому процесу і побачити в ній простір, де моральні цінності, юридичні норми та психологічні механізми взаємодіють, створюючи умови для справедливого та стійкого врегулювання конфліктів.

Завдання, що постають у межах дослідження, відображають багаторівневість проблеми. По-перше, необхідно з'ясувати природу етичних дилем у медіації, спираючись на класичні й сучасні філософсько-правові концепції прав людини, що дозволяє розкрити їх онтологічну сутність. По-друге, варто дослідити найбільш поширені види дилем, серед яких постають протиріччя між конфіденційністю та безпекою, неупередженістю та справедливістю, добровільністю та прихованим тиском. Їхній аналіз потребує міждисциплінарного підходу, оскільки кожна з цих колізій не може бути пояснена виключно правовими категоріями, а вимагає врахування психологічних закономірностей і морально-етичних імперативів. По-третє, дослідження має виявити вплив міжнародних стандартів у сфері прав людини на зміст і практику застосування етичних кодексів медіаторів, адже саме міжнародний досвід часто задає рамки для формування національних практик. Нарешті, надзвичайно важливим завданням є розробка практичних рекомендацій для медіаторів, що могли б слугувати дороговказом у вирішенні складних етичних конфліктів у їхній професійній діяльності.

Наукова новизна роботи полягає у запропонованому баченні медіації як міждисциплінарної практики, що потребує не лише технічних умінь, але й глибокого розуміння етичних засад і міжнародних стандартів прав людини. На відміну від попередніх досліджень, де увага зосереджувалася переважно на правових чи процедурних аспектах (Абрамович, 2018), (Петров, 2020), у даній роботі акцент зроблено на систематизації найгостріших етичних дилем та на створенні комплексного інструментарію для їх подолання, який поєднає правовий, етичний і психологічний аналіз (Kagan, 2017). Це дозволяє запропонувати новий ракурс дослідження, що відповідає сучасним викликам і тенденціям розвитку медіації як професійної діяльності.

Методологічна основа дослідження спирається на широкий спектр підходів, які у своїй сукупності забезпечують всебічність аналізу. Теоретичний рівень представлений використанням ключових філософських і правових концепцій, зокрема теорії справедливості Джона Ролза (Rawls, 1999) та комунікативної етики Юргена Габермаса (Habermas, 2001). Їхня інтеграція дозволяє зрозуміти, як принципи справедливості й дискурсивні практики впливають на формування етичних стандартів у медіації. Важливе місце займають методи аналізу та синтезу, що дають змогу узагальнити напрацювання сучасної наукової літератури, етичних кодексів медіаторів та міжнародних і національних нормативно-правових актів. Порівняльний аналіз дозволяє зіставити український досвід із практикою провідних країн, таких як США, Німеччина чи Великобританія, та виявити як спільні риси, так і специфічні відмінності.

Не менш значущим є системний підхід, який розглядає медіацію як цілісну систему з власними етичними правилами і закономірностями (Kagan, 2017). Він дозволяє не лише описати окремі аспекти, а й побачити внутрішню логіку функціонування інституту медіації в його взаємозв'язку з культурними, правовими та соціальними контекстами. Для ілюстрації практичного виміру дослідження застосовуються методи кейс-стаді, що спираються на знеособлені приклади з реальної медіаційної практики та інтерв'ю з медіаторами (Петров, 2020). Вони допомагають перевести теоретичний аналіз у площину конкретних життєвих ситуацій, де дилеми постають у своїй найбільшій гостроті. Нарешті, міждисциплінарний підхід забезпечує інтеграцію правових, етичних і психологічних концепцій, формуючи цілісне бачення проблеми та дозволяючи поєднати різні рівні її осмислення.

Таким чином, поєднання зазначених цілей, завдань, новизни та методологічних підходів формує міцний теоретико-методологічний фундамент для подальшого дослідження. Він відкриває можливість не лише для поглибленого аналізу етичних дилем у медіації, але й для розробки практичних рішень, які сприятимуть підвищенню ефективності та гуманістичної спрямованості цього інституту в сучасному суспільстві.

Ключові етичні дилеми в медіації: правова та практична перспектива

Етичні дилеми, що виникають у процесі медіації, є не лише професійним викликом для медіатора, а й індикатором глибших правових і моральних суперечностей, які супроводжують врегулювання конфліктів. Вони відображають складну взаємодію правових норм, етичних імперативів та психологічних факторів, що впливають на динаміку переговорів. У цьому розділі розглядаються три найбільш поширені типи дилем, які мають безпосередній зв'язок із фундаментальними правами людини і розкривають сутнісні межі професійної відповідальності медіатора.

Однією з найважливіших є дилема «конфіденційність проти безпеки». Конфіденційність визнається базовим принципом медіації, що забезпечує довіру учасників і створює умови для відвертого діалогу. Учасники погоджуються на медіацію, усвідомлюючи, що їхні висловлювання не будуть використані проти них у подальшому правовому процесі. Проте в практиці медіаторів трапляються ситуації, коли одна зі сторін заявляє про намір завдати шкоди собі чи іншим. У такому випадку виникає дилема: чи має медіатор право порушити принцип конфіденційності заради захисту життя та здоров'я? Правовий контекст цієї дилеми відображений у статті 2 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на життя, а також у статті 8, що захищає приватність (Рада Європи, 1950). Етичні кодекси медіаторів у США та Німеччині передбачають винятки з конфіденційності у випадках безпосередньої загрози життю. Однак у національних системах, зокрема в Україні, межі таких винятків залишаються нечіткими, що змушує медіатора балансувати між довірою та обов'язком запобігти шкоді.

Не менш складною є дилема «неупередженість проти справедливості». Медіатор має зберігати нейтральність щодо сторін конфлікту, проте у реальному процесі часто виникає дисбаланс сил: одна зі сторін може вдаватися до маніпуляцій, проявляти агресію або застосовувати дискримінаційну риторику. У такому разі постає питання, чи повинен медіатор втрутитися, щоб захистити більш вразливу сторону, ризикуючи при цьому втратити нейтральність (Абрамович, 2018). Ця дилема напряму пов'язана з правом на рівність і заборонаю дискримінації, закріпленими у статті 14 Європейської конвенції з прав людини (Рада Європи, 1950). У більшості етичних стандартів вказано на необхідність забезпечення рівного доступу до процесу, проте вони не завжди передбачають конкретні механізми відновлення балансу (Петров, 2020). Таким чином, медіатор змушений балансувати між процесуальною нейтральністю та забезпеченням сутнісної справедливості. У вітчизняному науковому дискурсі зазначена проблема отримала ґрунтовне висвітлення в працях Горєлової В.Ю., яка обґрунтовує етичну парадигму юридичної медіації (Горєлова, 2025) та правовий зміст права людини на отримання професійно-етичної послуги медіатора (Горєлова, 2025).

Третьою важливою є дилема «добровільність проти прихованого тиску». Добровільність участі вважається наріжним каменем медіації, але на практиці згода на певну угоду не завжди є результатом вільного волевиявлення. Вона може бути наслідком фінансового, соціального чи психологічного тиску. Завдання медіатора полягає у вчасному розпізнаванні таких ознак та запобіганні несправедливому результату (Kagan, 2017). З правової точки зору, ця дилема стосується права на справедливий процес та свободу волевиявлення, що є ключовими стандартами міжнародного права (Рада Європи, 1950). У багатьох країнах медіатори проходять спеціальне навчання, яке допомагає розпізнавати ознаки прихованого тиску (Петров, 2020). В українському контексті такі програми лише розвиваються, що створює додаткові труднощі для професійної діяльності медіаторів. Ці виклики детально проаналізовані у дослідженнях Горєлової В.Ю., зокрема щодо етично-правових аспектів онлайн-медіації (Горєлова, 2020) та імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство України (Горєлова, 2025).

Таким чином, розглянуті етичні дилеми демонструють, що медіація є багатовимірним процесом, де правові норми, етичні стандарти та психологічні чинники перебувають у постійній напрузі. Вирішення цих дилем можливе лише за умови, що медіатор поєднує знання нормативних приписів із високим рівнем етичної компетентності та орієнтується на принципи прав людини як універсальний дороговказ.

Шляхи подолання етичних дилем та практичні орієнтири для медіаторів

Усвідомлення складності етичних дилем у медіації вимагає не лише їхнього теоретичного аналізу, а й розробки практичних механізмів, що дозволяють медіаторам діяти відповідально, ефективно й у відповідності до міжнародних стандартів прав людини (Kagan, 2017). У цьому розділі розглядаються ключові інструменти, які допомагають подолати етичні конфлікти: професійна етика та міжнародні стандарти, навчання і супервізія, а також внутрішня рефлексія й самосвідомість медіатора.

Професійна етика є базовою основою діяльності медіатора, оскільки саме вона визначає межі допустимого, задає орієнтири поведінки та встановлює стандарти професійної відповідальності (Абрамович, 2018). Етичні кодекси, що діють у США, Німеччині та Великобританії, містять положення про конфіденційність, неупередженість і добровільність, а також визначають механізми реагування у випадках, коли постає загроза життю чи виявляється суттєвий дисбаланс сил між сторонами (Kagan, 2017). Наприклад, Модельні стандарти поведінки медіаторів у США дозволяють порушувати конфіденційність у випадках небезпеки для життя і здоров'я. Подібні положення існують у європейських етичних кодексах, де акцент робиться також на захисті вразливих сторін процесу (Рада Європи, 1950). Для українського контексту важливим є адаптація цих напрацювань, адже відсутність чіткої регламентації може залишати простір для небезпечних інтерпретацій.

Не менш значущим інструментом є професійне навчання та супервізія. Ефективна підготовка медіаторів передбачає включення до навчальних програм спеціальних модулів із професійної етики, прав людини, психології конфлікту, а також практичний аналіз кейсів, що дозволяє виробляти навички розпізнавання прихованого тиску та реагування на дисбаланс

сил (Петров, 2020). У багатьох країнах супервізія виступає обов'язковим елементом сертифікації медіаторів і сприяє не лише підвищенню якості рішень, але й запобіганню професійному вигоранню (Абрамович, 2018). В Україні практика супервізії лише починає формуватися, однак її розвиток є важливою передумовою забезпечення етичної стійкості медіації.

Важливу роль відіграє також внутрішній «етичний компас» медіатора. Жодні зовнішні кодекси чи навчальні програми не можуть замінити особистої відповідальності та здатності до рефлексії. Самоаналіз, усвідомлення власних упереджень і критичне ставлення до власних дій дають змогу уникати несвідомого впливу на процес і забезпечувати справжню нейтральність. У цьому контексті корисним є створення професійних спільнот, де медіатори можуть обговорювати складні етичні випадки, обмінюватися досвідом і формувати культуру відкритого діалогу. Такий колективний вимір професійної етики посилює значення внутрішньої рефлексії та сприяє формуванню етичної культури медіації.

Таким чином, подолання етичних дилем у медіації потребує поєднання трьох рівнів – зовнішньої професійної етики, системи навчання і супервізії та внутрішньої етичної самосвідомості медіатора. Лише баланс між цими вимірами дозволяє забезпечити ефективність медіації, зберегти довіру учасників і водночас діяти у відповідності до фундаментальних прав людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз етичних дилем у медіації засвідчив, що цей інститут не можна зводити виключно до альтернативної процедури вирішення спорів чи технічної заміни судового процесу. Медіація постає як особлива соціально-правова практика, в якій стикаються фундаментальні цінності – конфіденційність і безпека, неупередженість і справедливість, добровільність і загроза прихованого тиску. Кожна з цих дилем виявляє напруження між універсальними правами людини та практичними викликами реальної комунікації сторін. Саме тому вирішення таких суперечностей вимагає від медіатора не лише знання формальних стандартів, а й здатності мислити міждисциплінарно, поєднуючи юридичну, етичну та психологічну перспективи.

Дослідження показало, що ключовим дороговказом у подоланні етичних конфліктів мають стати міжнародні стандарти прав людини, адже вони формують універсальну рамку, у межах якої можливе узгодження національних практик та індивідуальних рішень медіаторів. Порівняльний аналіз етичних кодексів, що діють у США, Німеччині та Великобританії, підтвердив ефективність моделей, які передбачають винятки з принципу конфіденційності у випадках загрози життю, а також гарантують захист вразливих сторін від маніпуляцій і дискримінації. Ці напрацювання можуть і мають стати підґрунтям для формування української практики медіації, яка нині перебуває у фазі активного становлення.

Особливого значення набуває поєднання зовнішніх і внутрішніх механізмів забезпечення етичної якості медіаційного процесу. До зовнішніх відносяться нормативне закріплення етичних стандартів, навчальні програми та інституційна супервізія, які створюють об'єктивні умови для професійної діяльності медіатора. Внутрішній рівень охоплює рефлексію, самокритичність і формування власного «етичного компаса», що дозволяє ухвалювати рішення в умовах, коли формальні правила не дають однозначної відповіді. Саме баланс між цими двома рівнями забезпечує стійкість медіації як інструменту, здатного поєднувати ефективність із гуманістичною спрямованістю.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері пов'язані з кількома важливими напрямками. По-перше, актуальним є вивчення етичних викликів у контексті онлайн-медіації, яка дедалі частіше використовується у цифровому суспільстві, але водночас породжує нові ризики для конфіденційності та рівності доступу. По-друге, необхідним є аналіз специфіки етичних дилем у постконфліктних і транзитивних суспільствах, де медіація виконує функцію не лише інструмента врегулювання спорів, а й механізму відновлення довіри та соціальної стабільності. По-третє, потребують уваги питання підготовки медіаторів в Україні, зокрема інтеграція міжнародних практик супервізії та професійної підтримки, що мають потенціал суттєво підвищити якість етичного виміру медіаційного процесу.

Отже, результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що етичні дилеми в медіації не є другорядним питанням чи побічним ефектом практики, а навпаки – становлять

її сутнісне ядро. Їхнє осмислення та подолання сприяють не лише професійному зростанню медіаторів, а й розвитку культури діалогу, яка ґрунтується на повазі до прав людини та на визнанні цінності кожної особистості. Саме така культура здатна забезпечити медіації її головне призначення бути простором примирення, справедливості та відновлення людської гідності.

Література

- Абрамович С.Ю. Медіація як форма альтернативного вирішення спорів: теоретичні та практичні аспекти. Київ : Юридична думка, 2018. 45 с.
- Габермас Ю. Моральна свідомість і комунікативна дія / Ю. Габермас ; пер. з нім. К. Кисельов. Київ : Основи, 2001. 272 с.
- Горелова В.Ю. Етична парадигма юридичної медіації. *Соціальні науки та сучасність*. 2025. № 1. С. 45–52. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/25358/25336>
- Горелова В.Ю. Етично-правові виклики онлайн-медіації. *Юридичний вісник*. 2025. № 1. С. 5–12. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2025/5.pdf
- Горелова В.Ю. Поняття та зміст професійної етики медіатора. *Наукові записки Університету «КРОК»*. 2020. № 2. С. 17–22. URL: <https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/549>
- Горелова В.Ю. Право людини на отримання професійно-етичної послуги медіатора: правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2025. № 1. С. 33–40.
- Горелова В.Ю. Ethical and legal standards of mediation and their implementation in Ukrainian legislation: international experience and national perspectives. *Law and Safety of the European Jurisdiction*. 2025. № 2. С. 21–30. URL: http://lsej.org.ua/2_2025/3.pdf
- Kagan M. Ethical dilemmas in mediation: balancing neutrality and justice. London : Routledge, 2017. 198 p.
- Model Standards of Conduct for Mediators / American Arbitration Association, American Bar Association, Association for Conflict Resolution. 2005. URL: <https://conflictconnection.net/downloads/StandardsOfConduct.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).
- Петров О.М. Етичні засади професійної діяльності медіатора: правовий і психологічний вимір. *Вісник асоціації медіаторів України*. 2020. № 2. С. 12–25.
- Рада Європи. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Рим, 4 листопада 1950 р.. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. С. 224.
- Rawls J. A Theory of Justice. Rev. ed. Cambridge : Harvard University Press, 1999. 538 p.

References

- Abramovych, S. Yu. (2018). *Mediatsiia yak forma alternatyvnoho vyrishennia sporiv: teoretychni ta praktychni aspekty* [Mediation as a form of alternative dispute resolution: theoretical and practical aspects]. Kyiv: Yurydychna dumka. [in Ukrainian]
- Habermas, J. (2001). *Moralna svidomist i komunikatyvna diia* [Moral consciousness and communicative action] (K. Kyseliov, Trans.). Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian]
- Horielova, V. Yu. (2020). *Poniattia ta zmist profesinnoi etyky mediatora* [The concept and content of the professional ethics of the mediator]. *Naukovi zapysky Universytetu «KROK»*, (2), 17–22. <https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/549>
- Horielova, V. Yu. (2025a). *Etychna paradyhma yurydychnoi mediatsii* [Ethical paradigm of legal mediation]. *Sotsialni nauky ta suchasnist*, (1), 45–52. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/25358/25336>
- Horielova, V. Yu. (2025b). *Pravo liudyny na otrymannia profesiino-etychnoi posluhy mediatora: pravovyi aspekt* [The human right to receive a professionally ethical mediation service]. *Yurydychnyi visnyk*, (1), 33–40.
- Horielova, V. Yu. (2025c). *Etychno-pravovi vyklyky onlain-mediatsii* [Ethical and legal challenges of online mediation]. *Yurydychnyi visnyk*, (1), 5–12. http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2025/5.pdf
- Horielova, V. Yu. (2025d). *Ethical and legal standards of mediation and their implementation in Ukrainian legislation: International experience and national perspectives*. *Law and Safety of the European Jurisdiction*, (2), 21–30. http://lsej.org.ua/2_2025/3.pdf
- Kagan, M. (2017). *Ethical dilemmas in mediation: balancing neutrality and justice*. London: Routledge.
- Model Standards of Conduct for Mediators. (2005). American Arbitration Association, American Bar Association, Association for Conflict Resolution. <https://conflictconnection.net/downloads/StandardsOfConduct.pdf>
- Petrov, O. M. (2020). *Etychni zasady profesiinnoi diialnosti mediatora: pravovyi i psykholohichni vymir* [Ethical foundations of mediator's professional activity: legal and psychological dimension]. *Visnyk Asotsiatsii Mediatoriv Ukrainy*, (2), 12–25. [in Ukrainian]
- Rada Yevropy. (1950). *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod* [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, (32), 224. [in Ukrainian]
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Rev. ed.). Cambridge: Harvard University Press.

Анотація

Олійник О. Б. Етичні дилеми в медіації крізь призму прав людини: теоретичний аналіз і практичні орієнтири. – Стаття.

У статті здійснено всебічний аналіз ключових етичних дилем, що постають у медіаційній практиці, крізь призму міжнародних стандартів прав людини. Авторка доводить, що медіація не може розглядатися лише як технічна альтернатива судовому розгляду, адже вона є складним соціально-правовим та моральним феноменом, у якому поєднуються правові норми, етичні імперативи та психологічні закономірності комунікації. Дослідження зосереджене на трьох найбільш поширених дилемах – конфіденційність проти безпеки, неупередженість проти справедливості, добровільність проти прихованого тиску. Кожна з них розглядається у правовому, етичному та психологічному вимірах, що дозволяє виявити глибинні суперечності між захистом приватності та охороною життя, між нейтральністю і необхідністю відновлення балансу сил, між формальною добровільністю та реальною свободою волевиявлення.

Особливу увагу приділено ролі професійної етики та міжнародних етичних кодексів медіаторів (США, Німеччини, Великобританії), які задають рамки поведінки та пропонують механізми реагування на кризові ситуації. У статті показано, що адаптація цих напрацювань до українського контексту є вкрай важливою для формування якісної медіаційної практики. Значне місце відведено питанням навчання та супервізії, які забезпечують розвиток етичної компетентності, а також внутрішній рефлексії медіатора як особистісному ресурсу для вирішення моральних конфліктів. Авторка наголошує, що баланс між зовнішніми регламентами та внутрішнім етичним компасом є запорукою професійної цілісності та довіри до медіації.

Зроблено висновок, що етичні дилеми становлять сутнісне ядро медіаційної практики, а їх подолання можливе лише за умови інтеграції правових, етичних і психологічних підходів. Перспективними напрямками подальших досліджень визначено аналіз викликів онлайн-медіації, етичних аспектів у постконфліктних суспільствах та розробку системи професійної підготовки медіаторів в Україні. Таким чином, стаття пропонує комплексний теоретичний та практичний інструментарій, спрямований на розвиток медіації як гуманістичного механізму врегулювання конфліктів.

Ключові слова: медіація, етика, права людини, конфлікт, дилема.

Summary

Oliinyk O. B. Ethical dilemmas in mediation through the lens of human rights: theoretical analysis and practical guidelines. – Article.

The article provides a comprehensive analysis of the key ethical dilemmas arising in mediation practice through the prism of international human rights standards. The author argues that mediation cannot be regarded merely as a technical alternative to judicial proceedings, as it constitutes a complex socio-legal and moral phenomenon in which legal norms, ethical imperatives, and the psychological patterns of communication are intertwined. The study focuses on three of the most widespread dilemmas – confidentiality versus security, impartiality versus justice, and voluntariness versus concealed pressure. Each of these is examined within legal, ethical, and psychological dimensions, which makes it possible to reveal the profound contradictions between the protection of privacy and the safeguarding of life, between neutrality and the necessity of restoring a balance of power, and between formal voluntariness and genuine freedom of will.

Particular attention is devoted to the role of professional ethics and international ethical codes of mediators (in the United States, Germany, and the United Kingdom), which establish behavioural frameworks and propose mechanisms for responding to crisis situations. The article demonstrates that the adaptation of these developments to the Ukrainian context is of crucial importance for the formation of high-quality mediation practice. Considerable emphasis is placed on issues of training and supervision, which ensure the development of ethical competence, as well as on the mediator's internal reflection, understood as a personal resource for the resolution of moral conflicts. The author underscores that the balance between external regulations and the internal ethical compass constitutes the foundation of professional integrity and trust in mediation.

It is concluded that ethical dilemmas constitute the essential core of mediation practice, and their resolution is possible only through the integration of legal, ethical, and psychological approaches. Promising directions for further research are identified as the analysis of the challenges of online mediation, the ethical dimensions in post-conflict societies, and the development of a system of professional training for mediators in Ukraine. Thus, the article offers a comprehensive theoretical and practical framework aimed at advancing mediation as a humanistic mechanism for conflict resolution.

Key words: mediation, ethics, human rights, conflict, dilemma.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

O. A. Shamov

orcid.org/0009-0009-5001-0526

Intelligent Systems Researcher,

Head of Human Rights Educational Guild

DELEGATION OF STATE POWERS TO AI SYSTEMS: A COMPARATIVE ANALYSIS

Introduction. The modern world is experiencing the new industrial revolution, a central element of which is artificial intelligence (AI).

Governments worldwide are actively experimenting with the implementation of algorithmic systems to perform public functions: from risk analysis in the justice and tax spheres to managing urban infrastructure and providing social services. This technological modernization promises a significant increase in the efficiency of public administration. However, it simultaneously creates a fundamental challenge to the foundations of the constitutional order - the transfer of a portion of sovereign powers not merely to another government body, but to a self-learning, autonomous, and often opaque ("black box") technology.

This phenomenon raises questions about the limits and conditions of such delegation. How can we ensure that decisions made by AI on behalf of the state remain accountable, fair, and legally predictable? How can we preserve the rule of law in an era of the rule of code? These questions compel a new examination of existing legal doctrines that have historically served as safeguards against the excessive concentration and uncontrolled use of power.

The purpose of this study is to conduct a comparative legal analysis of two key approaches to controlling the delegation of powers: the "non-delegation" doctrine in the United States of America and the principle of legal certainty in the European Union and Ukraine. The objectives of the research are: 1) to analyze the substance, history, and current application of each legal doctrine; 2) to investigate the specific challenges that AI (particularly the problems of "black boxes" and algorithmic bias) poses to these doctrines; 3) to evaluate the effectiveness of each approach in practice based on case studies; 4) to formulate a scientific hypothesis regarding the optimal regulatory model for Ukraine, which seeks to harmonize its legislation with European standards while preserving the stability of its constitutional foundations.

Analysis of Recent Research and Publications. The issue of AI legal regulation has been a subject of dynamic scientific discussions, which have intensified significantly in 2023-2025 in connection with the finalization and initial implementation of the AI Act in the EU. Modern research can be broadly grouped into several areas.

The first area is dedicated to a critical analysis of the AI Act itself.

Researchers, analyzing its final version, point to potential gaps and challenges.

For example, studies examine whether the criteria for "high-risk" systems are defined with sufficient clarity and how effective the proposed oversight mechanisms by national authorities will be. Particular attention is paid to "regulatory sandboxes" as a tool for innovation, as well as the Act's ability to protect fundamental rights, rather than merely ensuring product safety (Hacker, 2023).

The second area focuses on adapting administrative law to the challenges of algorithmic decision-making. Researchers in the U.S. and Europe recognize that existing doctrines, designed for human bureaucracy, are proving inadequate. Recent works demonstrate that the algorithmization of public administration creates a fundamental tension between efficiency and democratic values such as transparency, accountability, and the right to appeal. There is active discussion on how traditional oversight mechanisms, particularly parliamentary and judicial review, must be transformed to maintain their effectiveness in the age of algorithms (Chau, 2021).

The third, no less important area, concerns the practical aspects of combating algorithmic bias. Recent reports and publications analyze how existing anti-discrimination laws are applied

by regulators, such as the U.S. Equal Employment Opportunity Commission (EEOC), to cases involving the use of AI in hiring. It is emphasized that proving the discriminatory "disparate impact" of an algorithm is a complex task that requires new approaches to auditing and information disclosure (Garon, 2025).

However, despite the depth of this research, a part of the general problem addressed in this article remains unresolved. There is a lack of a comprehensive comparative analysis of the U.S. "non-delegation" doctrine and the European principle of legal certainty specifically as competing constitutional-legal paradigms for legitimizing and controlling the delegation of sovereign state powers to AI systems. Most works either analyze these approaches separately or focus on administrative law aspects (Kaminski, 2025). This article aims to fill this gap by offering a perspective on the problem through the lens of fundamental principles of state power organization, with the goal of developing specific recommendations for the Ukrainian legal system.

Materials and Methods. The methodological basis of this study is a comprehensive approach that combines several scientific methods.

The primary method is the comparative-legal method, which was used to compare the legal doctrines and regulatory approaches of the U.S., the E.U., and Ukraine. This method allowed for the identification of common and distinct features in the mechanisms for controlling the delegation of powers, as well as an assessment of their potential effectiveness in the context of AI implementation.

Systemic analysis was applied to consider the studied legal doctrines not in isolation, but as elements of their respective legal systems (common law and continental law), interacting with other constitutional principles and institutions (separation of powers, protection of human rights).

Through the formal-logical method, the content of legal norms was analyzed, including the provisions of the U.S. Constitution, the Treaty on the Functioning of the European Union, the Constitution of Ukraine, and special legislation such as the General Data Protection Regulation (GDPR) and the draft Artificial Intelligence Act (AI Act).

The case-study method played a key role in the research. Landmark court cases and situations were analyzed in detail: *Gundy v. United States* and *FCC v. Consumers' Research* in the U.S., which demonstrate the current state of the "non-delegation" doctrine; the case of the COMPAS algorithm, which illustrates the problem of algorithmic bias; and the *SyRI* case in the Netherlands, which is an example of the application of European principles to protect human rights from opaque algorithmic systems.

The combination of these methods allowed for a comprehensive analysis of the problem and the substantiation of the study's conclusions and proposals.

Results and Discussion. A comparative analysis of the legal frameworks of the U.S. and the E.U. reveals two fundamentally different approaches to solving the problem of delegation of powers.

The U.S. Non-Delegation Doctrine: A Rigid Safeguard with an Uncertain Future.

At the core of the American approach lies the non-delegation doctrine, which stems from the principle of separation of powers enshrined in the U.S. Constitution. According to this doctrine, Congress cannot delegate its legislative power to other branches of government. However, in the 20th century, with the growth of the administrative state, the Supreme Court softened this requirement by formulating the "intelligible principle" test. According to this test, a delegation is constitutional if Congress sets forth a clear principle to guide the entity exercising the delegated authority (U.S. Supreme Court, 1928). In practice, this test has been applied very liberally, and only in two cases in 1935 was a delegation deemed unconstitutional.

A new round of debate surrounding the doctrine began with *Gundy v. United States* (2019), where some justices argued for its revival in a stricter form, seeing it as a means to combat excessive bureaucracy. However, the recent case of *FCC v. Consumers' Research* (2025), where the court upheld the delegation of authority to the Federal Communications Commission, showed that the majority of justices are not yet ready for a radical revision of the doctrine.

When applied to AI, this doctrine reveals fundamental weaknesses. First, it focuses on the legitimacy of the initial act of delegation, not on the control of subsequent activities. Even if Congress establishes an "intelligible principle" for an AI, this does not solve the "black box" problem: it is impossible to verify whether each specific decision of a self-learning algorithm complies with this principle (Tretter, 2025; Arrieta et al., 2020). Second, the doctrine contains no requirements for

transparency, accountability, and fairness at the operational level. As the case of the COMPAS algorithm shows, which demonstrated racial bias despite formally neutral input data, compliance with a general principle does not guarantee fair outcomes (Angwin, Larson, Mattu, & Kirchner, 2016).

Thus, the American approach is too abstract and rigid to effectively respond to the dynamic and opaque processes occurring within AI systems.

The European Principle of Legal Certainty: A Flexible and Rights-Oriented Approach.

The legal system of the E.U., which Ukraine's system gravitates towards, is based on the principle of legal certainty. It requires that any interference with a person's rights be predictable, clear, and have a transparent legal basis (Court of Justice of the European Union, n.d.). Unlike the U.S., the E.U. does not limit itself to a general doctrine but creates detailed, proactive, and risk-based regulations for specific technologies.

The key instruments are the GDPR and the AI Act. Article 22 of the GDPR already grants individuals the right not to be subject to decisions based solely on automated processing and the right to human intervention and to receive "meaningful information about the logic involved." The AI Act goes even further, classifying AI systems by risk level. For "high-risk" systems, which are most often used in the public sector (in justice, migration, and social services), strict requirements are established: high-quality data, logging capabilities, detailed technical documentation, transparency for users, and, most importantly, effective human oversight (European Commission, 2024).

The effectiveness of this approach is vividly demonstrated by the SyRI case in the Netherlands. The court found that the use of an algorithm to detect social benefits fraud violated Article 8 of the ECHR (the right to private life) precisely because of its opacity and disproportionality. The court emphasized that the lack of transparency in the functioning of the "black box" created an unacceptable risk of discrimination and deprived citizens of the ability to effectively protect their rights (Dutch Court, 2020).

Thus, the European model, by combining a general constitutional principle with detailed sectoral regulation, creates a much more reliable system of guarantees that ensures not only the legitimacy of the delegation itself but also control over each specific decision made with the help of AI.

Prospects for Ukraine. The Ukrainian legal system is based on the principle of legal certainty, which is a component of the rule of law (Article 8 of the Constitution of Ukraine). The jurisprudence of the Constitutional Court of Ukraine interprets it as a requirement for the clarity and predictability of norms.

The Concept for the Development of Artificial Intelligence, approved in 2020, and the recent signing of the Council of Europe's Framework Convention on AI (2025) clearly indicate a European vector for regulatory development.

Based on the analysis conducted, a scientific hypothesis can be formulated: a hybrid model is optimal for Ukraine. It should combine the best features of both approaches. On the one hand, it is advisable to develop and adopt a framework law "On the Principles of Delegating State Powers to Artificial Intelligence Systems." Such a law, ideologically drawing on the cautionary aspects of the "non-delegation" doctrine regarding the protection of sovereignty, would establish fundamental limits: a ban on delegating powers that constitute the core of state sovereignty (e.g., passing judicial sentences, use of lethal force), and would define general principles of responsibility and accountability. On the other hand, this law must be supplemented by special technical regulation, fully harmonized with the European AI Act, which would establish a risk-based approach, and requirements for transparency, data quality, and human oversight for specific AI systems.

Conclusions. This research leads to the following conclusions:

1. The delegation of state powers to AI systems is one of the most complex challenges for modern constitutional law, as it calls into question traditional mechanisms of accountability and control.
2. The American "non-delegation" doctrine, focused on the legitimacy of the initial act of delegation through the "intelligible principle" test, is insufficiently effective for controlling the operational activities of opaque and self-learning AI systems. It fails to ensure adequate transparency, fairness, and the possibility of challenging individual algorithmic decisions.
3. The European approach, based on the principle of legal certainty and supplemented by detailed, risk-based regulation (the AI Act, GDPR), is significantly more adequate. It creates a

comprehensive system of guarantees that covers the entire life cycle of an AI system and is aimed at protecting fundamental human rights.

4. The scientific hypothesis derived from the research is that a hybrid regulatory model is optimal for Ukraine. It should synthesize the American concern for preserving the sovereign prerogatives of the state by setting clear legislative limits on delegation and the European focus on procedural guarantees and human rights at the operational level.

Prospects for further research in this area lie in the practical implementation of the proposed model. It is necessary to develop a draft framework law on the delegation of powers to AI, as well as to prepare amendments to national legislation for the full implementation of the provisions of the European AI Act. A separate area of research should be the development of mechanisms for judicial review of decisions made by AI and the creation of a national regulator in the field of artificial intelligence responsible for the certification and supervision of high-risk systems.

References

- Angwin, J., Larson, J., Mattu, S., & Kirchner, L. (2016). Machine Bias: There's software used across the country to predict future criminals. And it's biased against blacks. ProPublica. <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>
- Arrieta, A. B., Diaz-Rodríguez, N., Del Ser, J., Benetot, A., Tabik, S., Barbado, A., ... & Herrera, F. (2020). Explainable Artificial Intelligence (XAI): Concepts, taxonomies, opportunities and challenges toward responsible AI. *Information Fusion*, 58, 82-115. <https://doi.org/10.1016/j.inffus.2019.12.012>
- Dutch Court of The Hague. (2020). BCLI:NL:RBDHA:2020:865, Rechtbank Den Haag, C/09/550982 / HA ZA 18-388. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2020:865>
- European Commission. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union, L 2024/1689. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401689
- Chau, V. (2021). Algorithmic Rulemaking: Delegated Legislation in the Age of AI and the Implications for Transparency, Accountability, and Judicial Review. *International Journal of Law, Management & Humanities*, 8(3), PP.3253 - 3279. <https://doi.org/10.10000/IJLMH.1110199>
- Council of Europe. (2024). The Framework Convention on Artificial Intelligence. Council of Europe Website. <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence>
- Hacker, P. (2023). Sustainable AI Regulation. European New School of Digital Studies. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4467684>
- Garon, J. (2025). Regulation by the BEOC and the States of Algorithmic Bias in High-Risk Use Cases. *The Business Lawyer*, 80(1). https://www.americanbar.org/groups/business_law/resources/business-lawyer/2024-2025-winter/eeoc-states-regulation-algorithmic-bias-high-risk/
- Kaminski, M. (2025). The Right to Explanation in the AI Act. U of Colorado Law Legal Studies Research Paper, 25(9). <https://ssrn.com/abstract=5194301> <https://ssrn.com/abstract=5194301>
- Supreme Court of the United States. (2019). *Gundy v. United States*. Supreme Court of the United States Website. https://www.supremecourt.gov/opinions/18pdf/17-6086_2b8e.pdf
- Supreme Court of the United States. (1928). *J.W. Hampton, Jr. & Co. v. United States*, 276 U.S. 394. Supreme Court of the United States Website. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/276/394/>
- Supreme Court of the United States. (2025). *FCC v. Consumers' Research*. Supreme Court of the United States Website. https://www.supremecourt.gov/opinions/24pdf/24-354_0861.pdf
- Tretter, M. (2025). Opportunities and challenges of AI-systems in political decision-making contexts. *Frontiers in Political Science*. doi: 10.3389/fpos.2025.1504520

Summary

Shamov O. A. Delegation of state powers to AI systems: A comparative analysis. – Article.

The rapid implementation of artificial intelligence (AI) systems in public administration poses unprecedented challenges to traditional legal doctrines governing the transfer of state authority. **Purpose:** The article aims to conduct a comparative analysis of the U.S. "non-delegation" doctrine and the E.U. and Ukrainian principles of legal certainty as tools for controlling the delegation of state functions to AI systems, and to develop a scientifically-grounded model for Ukraine. **Methods:** The research methods include comparative-legal analysis, systemic analysis, formal-logical analysis, and the case-study method. **Results:** The study revealed that the rigid U.S. doctrine, focused on the legitimacy of the initial act of delegation, is less suitable for controlling the operational activities of AI "black boxes" than the flexible, human-rights-oriented, and procedurally-guar-

anteed approach of the E.U., enshrined in the AI Act and GDPR. It was found that the Ukrainian legal system, based on the principle of legal certainty, gravitates towards the European model. A hypothesis was formulated that a hybrid model is optimal for Ukraine, combining the establishment of framework legislative limits on delegating powers to AI (ideologically close to "non-delegation") with the implementation of detailed, risk-based regulation modeled on the E.U. **Conclusion:** It is proposed that Ukraine adopts a hybrid framework. This involves passing a foundational law that sets the fundamental conditions for delegating public functions to AI, combined with a detailed, risk-based regulatory scheme harmonized with the E.U. AI Act to ensure operational transparency, accountability, and the protection of citizens' rights.

Key words: artificial intelligence, delegation of powers, legal certainty, non-delegation doctrine, AI Act.

Анотація

Шамов О. А. Делегування державних повноважень системам ШІ: Порівняльний аналіз. – Стаття.

Актуальність теми зумовлена стрімким впровадженням систем штучного інтелекту (ШІ) в діяльність органів державної влади, що створює безпрецедентні виклики для традиційних правових доктрин, які регулюють передачу владних повноважень. **Метою** статті є проведення порівняльного аналізу американської доктрини «non-delegation» та європейського й українського принципів правової визначеності як інструментів контролю за делегуванням державних функцій системам ШІ, а також розробка науково обґрунтованої моделі для України. **Методи** дослідження включають порівняльно-правовий, системний, формально-логічний аналіз та метод case-study. **Результати** дослідження показали, що ригідна американська доктрина, сфокусована на легітимності

первинного акту делегування, є менш придатною для контролю за операційною діяльністю «чорних скриньок» ШІ, ніж гнучкий, орієнтований на права людини та процедурні гарантії підхід ЄС, закріплений в AI Act та GDPR. Виявлено, що українська правова система, базуючись на принципі правової визначеності, тяжіє до європейської моделі. Сформульовано гіпотезу про те, що оптимальною для України є гібридна модель, яка поєднує встановлення рамкових законодавчих обмежень на делегування повноважень ШІ (ідеологічно близьких до «non-delegation») із впровадженням детального, ризик-орієнтованого регулювання за зразком ЄС. **Перспективи подальших досліджень** полягають у розробці конкретних законопроектів, спрямованих на імплементацію запропонованої гібридної моделі.

Ключові слова: штучний інтелект, делегування повноважень, правова визначеність, доктрина «non-delegation», AI Act.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.10.2025

Дата публікації: 21.11.2025

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРАВА ТА ПОЛІТИКИ

О. О. Дмитришин Національна поліція України як суб'єкт захисту прав дітей, які постраждали від домашнього насильства.....	5
А. Г. Дудко Правове регулювання штучного інтелекту в публічному управлінні: виклики, міжнародний досвід та перспективи для України.....	16
С. М. Іващенко Правова робота правоохоронних органів: запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, в умовах воєнного стану.....	22
П. Л. Лисянський, В. А. Ястребова Діаспора та національна безпека: можливості та виклики для України.....	29
Е. В. Мамонтова Репрезентація колоніального наративу у дискурсі російсько-української війни: архетипний підхід.....	36
О. В. Селецький, Н. О. Крес Інформаційна безпека в умовах воєнного стану як складова національної безпеки.....	43
В. С. Сергєєв Національна безпека і політичний менеджмент: пріоритети демократичної кооперації та напрямки нормативного оновлення.....	48
О. Б. Чорномаз Напрями діяльності Національної поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в період дії правового режиму воєнного стану.....	54
А. М. Шаповалова, Н. В. Фастовець, С. Ю. Король Вплив PR та політичної реклами на формування політичної думки: соціологічний вимір комунікацій.....	67

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

В. Г. Алєйник Роль ЗМК у формуванні політичної свідомості сучасного українського суспільства в умовах глобалізації.....	74
Р. А. Дем'янюк Новітні європейські практики протидії інформаційним політичним маніпуляціям: можливості та проблеми запровадження в Україні.....	82
О. В. Дидик Міжнародна допомога Україні в умовах війни: природа політико-інституційних бар'єрів серед країн ЄС.....	96
А. А. Карнаух, Б. Вовк Концептуальні моделі принципу розподілу влади та система стримувань і противаг: порівняльно-політологічний аналіз.....	106
О. О. Колєватов, О. І. Крук, В. А. Мандрагеля Аналіз суспільно-політичної думки про вплив політичних доктрин, партій та еліти на виборчий процес.....	117

А. Я. Парфанович, І. І. Парфанович Нормативно-теоретичний аналіз формування здорового способу життя як складової системи соціального виховання	126
В. В. Пустовар Трансформація економічної безпеки України в умовах воєнної агресії: виклики та шляхи відновлення	133
Н. М. Хома Теоретичні підходи до пояснення електоральної поведінки: Колумбійська та Мічиганська моделі	141
О. Л. Шишкін Конструювання національної ідентичності в умовах війни: чинники формування внутрішньої та зовнішньої політики України	147
З. Г. Шумейко Еволюція правових підходів до статусу політичної опозиції в Україні: від декларативності до перспективи законодавчої інституалізації	156

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА БЕЗПЕКИ

А. І. Бузаров Еволюція санкційної політики євроатлантичної спільноти як одного із засобів протидії російській агресії	164
Е. О. Версетті Етнополітичний інструменталізм: втрачена методологія та відповідність нинішнім реаліям гібридної агресії	180
Ю. М. Данілов Порівняльно-правова характеристика понять «захист» і «охорона» у законодавстві зарубіжних країн	186
Р. М. Демченко Українсько-американські відносини в інституційній архітектурі європейської безпеки	193
І. П. Дерев'янка Динаміка асиметрії міжнародних відносин у другій половині XIX ст.	202
Ю. В. Завгородня Зовнішня політика України у сфері енергетичної безпеки: глобальний та регіональний аспекти	210
Л. І. Кормич, А. І. Кормич Кадровий вектор публічного управління: європейський досвід для України	216
О. В. Неклеса Деякі проблеми повідомлення про підозру окремим категоріям громадян: теорія та практика	223
Р. О. Осадца Правове забезпечення протидії морському піратству в умовах гібридних та кіберзагроз XXI століття	229
А. П. Сапсай, М. О. Чихальов Сучасні виклики та пріоритети французької дипломатії в країнах Сахелю	235

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

І. Г. Коваленко-Чукіна, Л. В. Машиковська Блокчейн і смарт-контракти: правова природа та перспективи використання в Україні	245
О. Б. Олійник Етичні дилеми в медіації крізь призму прав людини: теоретичний аналіз і практичні орієнтири	251
О. А. Shatov Delegation of state powers to AI systems: a comparative analysis	257

CONTENTS

THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF LAW AND POLITICS

Dmytryshyn O. O. <i>National police of Ukraine as a entity of protection of the rights of childrens, who have suffered from domestic violence.....</i>	15
Dudko A. H. <i>Legal regulation of artificial intelligence in public administration: challenges, international experience and prospects for Ukraine</i>	21
Ivashchenko S. M. <i>Legal work of law enforcement bodies: prevention of administrative offenses related to corruption in martial state conditions</i>	27
Seletskyi O. V., Kres N. O. <i>Information security under martial law as a component of national security.....</i>	46
Sergeev V. S. <i>National security and political management: priorities of democratic cooperation and directions of regulatory renewal.....</i>	52
Chornomaz O. B. <i>Areas of activity of the National Police in the field of prevention and combating domestic violence during the period of martyr state</i>	66
Shapovalova A. M., Fastovets N. V., Korol S. Yu. <i>The influence of PR and political advertising on the formation of political opinion: sociological dimension of communications</i>	73

ACTUAL PROBLEMS OF FUNCTIONING OF SOCIAL AND POLITICAL INSTITUTIONS

Alieinyk V. H. <i>The role of mass media in shaping the political consciousness of contemporary Ukrainian society under globalization.....</i>	80
Demianiuk R. A. <i>The latest European practices of countering information political manipulations: opportunities and problems of implementation in Ukraine</i>	95
Dydyk O. V. <i>International aid to Ukraine amidst war: The nature of politico-institutional barriers among EU member states</i>	105
Kolievatov O. O., Kruk O. I., Mandragelia V. A. <i>Analysis of social and political opinion on the influence of political doctrines, parties, and elites on the election process.....</i>	125
Parfanovich A. Ya., Parfanovich I. I. <i>Normative and theoretical analysis of the formation of a healthy lifestyle as a component of the system of social education</i>	131
Pustovar V. V. <i>Transformation of Ukraine's economic security in the context of military aggression: challenges and ways to restore</i>	140
Shyshkin O. L. <i>The construction of national identity under war conditions: factors in the formation of Ukraine's domestic and foreign policy</i>	155

Shumeiko Z. H.

*Evolution of legal approaches to the status of political opposition in Ukraine:
from declaration to the prospects of legislative institutionalisation* 162

TOPICAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL LAW, INTERNATIONAL RELATIONS AND SECURITY

Buzarov A. I.

The evolution of Euro-Atlantic sanctions policy as a means of countering Russian aggression 179

Versetti E. O.

Ethnopolitical instrumentalism: lost methodology and relevance to current realities of hybrid war..... 185

Danilov Yu. M.

Comparative legal analysis of the concepts of “defense” and “protection” in foreign legislation 192

Demchenko R. M.

*Ukrainian-American relations in the context of the formation of the European institutional
and security architecture*..... 201

Derevianko I. P.

Dynamics of the asymmetry of international relations in the second half of the 19th century..... 208

Zavgorodnya Yu. V.

Foreign policy of Ukraine in the field of energy security: global and regional aspects..... 215

Kornych L. I., Kornych A. I.

Personnel vector of public administration: European experience for Ukraine 222

Neklesa O. V.

Some issues of notification of suspicion to certain categories of citizens: theory and practice 227

Osadtsa R. O.

*Legal framework for combating maritime piracy in the context of hybrid and cyber threats
in the 21st century* 233

Sapsai A. P., Chykhlov M. O.

Current challenges and priorities of French diplomacy in the Sahel countries 244

CURRENT ISSUES PUBLIC AND PRIVATE LAW

Kovalenko-Chukina I. H., Mashkovska L. V.

Blockchain and Smart Contracts: Legal Nature and Prospects for Use in Ukraine..... 250

Oliinyk O. B.

*Ethical dilemmas in mediation through the lens of human rights:
theoretical analysis and practical guidelines*..... 256

Shamov O. A.

Delegation of state powers to AI systems: a comparative analysis 260

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 76

Коректор – *І. М. Чудеснова*

Верстка – *С. Ю. Калабухова*

Підписано до друку 21.11.2025

Формат 60x84/8. Гарнітура Book Antiqua.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 30,92.

Замов. № 1125/880. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.